

SSN: 1304 – 8880

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çukurova University Institute of Social Sciences

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences

Cilt/ Vol: 23	Sayı/No: 1	Yıl/Year: 2014
---------------	------------	----------------

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences
Sahibi/Owner
Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Enstitü Müdürü Prof. Dr. Yıldırım B. ÖNAL

Derleyen / Managing Editor
Prof. Dr. İ. Çetin DERDİYOK

Yayın Kurulu / Board of Editors
Prof.Dr. İ. Çetin DERDİYOK (Başkan)
Prof.Dr. Hasan KAYIKLIK
Prof.Dr. Nurçay TÜRKOĞLU
Doç.Dr. Meral KILIÇATICI
Doç.Dr. Kemal Can KILIÇ
Doç.C. Hakan ÇUHADAR
Doç.Dr. Ömer KORKUT
Yrd.Doç.Dr. Oya AYGÜN
Yrd.Doç.Dr. Fatih GÜLŞEN

Derleme Sekreteri / Editorial Secretary
Doç.Dr. Kemal Can KILIÇ

Dizgi-Mizanpaj / Typesetter
Pelinsu ŞENTÜRK

Copyright©Nisan 2014
Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Tüm hakları mahfuzdur.

TÜBİTAK / ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanına (SBVT) dâhildir.
Dergimiz EBSCO-CEEAS veri tabanında taranmaktadır.

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Elektronik veya mekanik yöntemlerle (fotokopi dahil) herhangi biçimde basılamaz ve / veya çoğaltılamaz.

Adres / Address:
ÇÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
01330 Balcalı / ADANA
Tel: 0 (322) 338 65 74
Faks: 0 (322) 338 69 47
E- Posta: sosbil@cu.edu.tr

İnternet adresi: <http://sosyalbilimler.cu.edu.tr>

Kapak Tasarımı: *Metin AYGÜN*

Baskı: *Çukurova Üniversitesi*

Danışma Kurulu /Advisory Board

Prof. Dr. Abdullatif ACARLIOĞLU Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Gül DURMUŞOĞLU KÖSE Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Marcel ERDAL Johann Wolfgang Goethe-University

Prof. Dr. İrfan ERDOĞAN İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Cahit KAVCAR Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Barbara KELLNER-HEİNKEL Freie University Berlin

Prof. Dr. Yunus KİSHALI Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Tamer KOÇEL İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet ÜNAL University München-Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Birol YEŞİLADA Portland State University

Prof. Dr. Ali YILDIRIM Ortadoğu Teknik Üniversitesi

Prof.Dr. Banu İNANÇ, Çukurova Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

1	Arş. Gör. İlksun Didem ÜLBEGİ Yrd. Doç. Dr. Hande Mimaroğlu ÖZGEN Prof. Dr. Hüseyin ÖZGEN	Türkiye’de İstismarcı Yönetim Ölçeğinin Uyarlaması: Güvenirlilik ve Geçerlik Analizi	1-12
2	Yrd. Doç. Dr. Ali Haluk PINAR	İnovasyon Çağında Stratejik Teknoloji Yönetimi ve İşletmelerde Teknoloji ve İnovasyon Stratejileri İle Rekabet Stratejileri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma	13-30
3	Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN	Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi	31-46
4	Yrd. Doç. Dr. Ahmet ŞAHBAZ Yrd. Doç. Dr. Rüstem YANAR Yrd. Doç. Dr. Uğur ADIGÜZEL	AR-GE Harcamaları ve İleri Teknoloji Mal İhracatı İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi	47-60
5	Arş. Gör. Hülya TAŞTAN Yrd. Doç. Dr. Elif N. DEMİRCİOĞLU	Kısıtlar Teorisi Araçlarından Düşünme Süreçlerinin Teorik Olarak İncelenmesi	61-74
6	Yrd. Doç. Dr. Metin UYAR	The Impacts Of Arnings Management As An Aggressive Accounting Technique On The Accounting Data Quality	75-88
7	Doç.Dr. Kamuran TARIM Uzman Didem KIR TÜNÇ	İlköğretim Matematik Ve Sınıf Öğretmenlerinin İşbirliğine Dayalı Grup Çalışmalarına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi	89-102
8	Yrd.Doç.Dr. Efe EFEOĞLU	Çevreci Açından Girişim; Eko-Girişimcilik	103-118
9	Arş.Gör. Meryem Derya YEŞİLTAŞ Doç.Dr. Kemal Can KILIÇ	Girişimcilerin İş Kurma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Sosyal Ağ Perspektifinde İncelenmesi: Yapı Müteahhitleri Üzerine Bir Araştırma	119-132
10	Doç. Dr. Münir YILDIRIM	Kutsal Mekân Algısı Bağlamında Şehir Kimliği ve Din	133-142

11	Doç. Dr. Köksal HAZIR Öğr. Gör. Oktay OREL	Organize Perakende Sektöründe Çalışanların Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri İle İşe Bağlılıkları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi	143-160
12	Arş. Gör. Sıla GEN	Yusuf Atılğan'ın Öykülerinde Kapsayıcı Metaforlar	161-176
13	Öğr.Gör.Dr. Murat PÜTÜN	The Theories Of Optimum Currency Area: A Critical Review	177-192
14	Yrd.Doç.Dr. Dilek PENBECE	Festivallerin Pazarlanması: Türkiye'deki Uluslararası Festivaller Üzerinde Bir Araştırma	193-210
15	Doç.Dr. Himmet KARADAL Alperen Ekrem ÇELİKDİN	Balanced Scorecard Sisteminde Swot Analizi İle Ahp Kullanımı: Yem Sektöründe Bir Uygulama	211-228
16	Dr. İlkey ÇELİK YAZICI	Beliefs About Language Learning: Gender Related Or Not?	229-238
17	Doç.Dr. Perihan Dinç artut Uzman elif aslan	İlköğretim Matematik Dersi Öğretim Programında Yer Alan Tahmin Becerisinin Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi	239-250
18	Yrd.Doç.Dr. Birsen NACAR KARABACAK Yrd.Doç.Dr. Yakup KARABACAK	Mali Yerelleşme Teorilerinin Temel Yerel Gelir Türlerine Bakışı	251-266
19	Yrd.Doç.Dr. Sema Polatçı Prof.Dr. Kadir Ardıç Dr. Murat Koç	Farklı Bir Bakış Açısından İş ve Yaşam Doyumu Algılanan Örgütsel Destek ve Örgütsel Bağlılığın Etkileri	267-287
20	Yrd.Doç.Dr. Yiğit Bora ŞENYİĞİT	Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesinde ve Raporlamasında Beklenen Değişiklikler: Bir Havayolu İşletmesinde Vak'a Çalışması	288-299
21	Evren DEMİR Yrd.Doç.Dr. Levent GELİBOLU	Kars İli İmalat Sanayinin Yenilikçilik ve Markalaşma Kapasitesi: Bir Durum Analizi	300-319

22	Yrd.Doç.Dr. Esin ACAR	“Öğretmenlerin Yeterlik Algısı” Ölçeğinin Türkçe Diline Ve İlköğretim Öğretmenleri Üzerinde Uyarlama ve Çapraz Geçerlilik Çalışması	320-335
23	Yrd. Doç. Dr. Mahmut Oğuz KUTLU Uzman Dr. Yadiğar POLAT Bilim Uzmanı Ali DÖŞLÜ	Ortaöğretim 10. Sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dersinde Web Tabanlı Portfolyo Kullanımı -Adana İlinde Bir Çalışma-	336-351
24	Yrd.Doç.Dr. Emine Durmuş Uzman Eser BABA	Evli Çiftlerin Duygusal Zeka Düzeyleri İle Evlilik Uyumlarının Karşılaştırılması	352-369
25	Osman GÖNÜLTAŞ Doç. Dr. Meral ATICI	Ortaokul Son Sınıf Öğrencilerinin Öfke Düzeyleri ve Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi	370-386
26	Fusun ÜNAL Doç. Dr. Ayten İFLAZOĞLU SABAN	Kaynaştırma Uygulamasının Yapıldığı Sınıflarda, Öğretmenlerin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumları-I	388-405
27	Fusun ÜNAL Doç. Dr. Ayten İFLAZOĞLU SABAN	Kaynaştırma Uygulamasına Devam Eden Engelli Öğrencilerin Velilerinin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumları-II	406-417

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teőekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us evaluate the articles sent for the current issue of our journal

HAKEMLER/REFEREES

PROF.DR. ADNAN ÇELİK	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. ÜNAL AY	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. MELEK TÜZ	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. ZEYYAT SABUNCUOĞLU	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. FİKRET KUYUCU	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. ARMAN TEVFİK	HALİÇ ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. HAYRETTİN AKYILDIZ	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. AZMİ YALÇIN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. ASIM YAPICI	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. DURMUŞ ARIK	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. MEHMET ALİ KIRMAN	KAHRAMANMARAŞ ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. MELEK ERDEM	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. AYŞE GÜNER	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. SEMA KURTULUŐ	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. MUSTAFA KUTLU	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. BİNNUR YEŐİLYAPRAK	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. KAMURAN TARIM	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. AHMET TEMİZYÜREK	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

DOÇ.DR. HARUN BAL	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. HÜSEYİN AĞIR	KAHRAMANMARAŞ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. MEHMET FATİH GÜNER	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. PERİHAN DİNÇ ARTUT	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. KEMAL CAN KILIÇ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. HARUN UÇAK	NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. İLTER ÜNLÜKAPLAN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. ERDOĞAN KAYGIN	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. CEMİLE ÇELİK	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. SÜLEYMAN ULUTÜRK	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. AHMET TÜREL	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. EVREN DİLEK ŞENGÜR	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. SAVAŞ BAŞTÜRK	SİNOP ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. OZAN ŞENKAL	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. HİKMET YAZICI	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. MERAL ATICI	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR. BELGİN TANRIVERDİ	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR. FAHRİYE HAYIRSEVER	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR. FİGEN KILIÇ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR. LEVENT KOŞAN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR. MUSA ŞANAL	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR. BEDRİ AYDOĞAN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR. ESENGÜL İPLİK	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR. BURAK NAKİBOĞLU	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR. OKYAY UÇAN	NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR. EDA YASA OZELTURKAY	ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR. LEVENT GELİBOLU	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ.DR. JÜLİDE İNÖZÜ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ.DR. HÜLYA YUMRU	ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ.DR. GÜROL DURAK	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ.DR. CEYDA TANRIKULU	ADANA BİLİM TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ.DR. TUFAN ÖZSOY	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ.DR. PINAR GİRMEN	OSMAN GAZİ ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ.DR. EMRE SEZGİN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ.DR. EMİNE DURMUŞ	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergiye gönderilecek makalelerin yazımında uyulması gerekli kurallar aşağıda özetlenmiştir:

1. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yılda **en az iki kez** yayınlanan **hakemli** bir dergidir.
2. Gönderilecek makalenin daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olması zorunludur.
3. Makaleler, **Türkçe, İngilizce, Fransızca** ya da **Almanca** olarak yayımlanabilir.
4. Makaleler, **MS Word 97** ve/veya üzeri sürümlerde yazılıp diskete kopyalanarak, **disket ile birlikte 4 nüsha çıktı (1 nüsha isimli, 3 nüsha isimsiz olarak)** olarak gönderilmelidir.
5. Makalelerde; **Kağıt Boyutu:** A-4, sayfa yapısı olarak **Alt:** 6 cm, **Üst:** 5 cm, **Sol:** 4,5 cm, **Sağ:** 4 cm, **Üst Bilgi:** 4 cm ve **Alt Bilgi:** 5 cm, **Yazı Tipi:** Times New Roman, **Punto:**10, **Satır Aralığı:** Tek olarak ayarlanacaktır. Makalenin tümü **15 sayfayı** geçmemelidir.
6. Orijinal makalelerde bölümler aşağıdaki şekilde düzenlenmelidir:
  - **Özet (en çok 200 kelime),**
  - **Abstract (en çok 200 kelime),**
  - **Giriş (en çok 3 sayfa),**
  - **Araştırma bulguları, tartışma ve sonuçları,**
  - **Kaynaklar.**
7. Makalelerin başlığı metne uygun; kısa ve açık ifadeli; büyük harflerle yazılmış olmalıdır.
8. Yazar adı, başlığın sol alt kenarına konulmalı; yazar birden fazla ise, adları yan yana yazılmalıdır. Yazar adı veya adları altına sırasıyla bağlı oldukları üniversite, fakülte, bölüm veya kurum adı, **e-posta adresi** yazılmalıdır.
9. Ana bölüm başlıkları, her iki bölümün sol üst kenarına gelecek şekilde ve küçük harflerle yazılmalıdır. Özet ve Abstract büyük harflerle metnin sol kenarına konulmalıdır.
10. Makalede resim, şekil ve grafikler "**Şekil**" adı altında gösterilmeli; şekil ve grafikler bilgisayarda çizilmeli; fotoğraf veya resimler, parlak fotoğraf kağıdına net olarak siyahbeyaz basılmış ve numaralandırılmış olmalıdır. **Şekil adları**, her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde tablonun alt tarafına bilgisayarda yazılmalıdır.
11. Makalede **tablo adları**, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde tablonun üst tarafına yazılmalıdır.
12. Kaynaklara yapılan göndermeler, dipnot yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla, **yazarın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası** yer almalıdır (**Horngren, 2002: 124**). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "**vd.**" kısaltması kullanılmalıdır.
13. Kaynak listesi, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Kaynak bildiriminde sıra; "**yazar soyadı, adının baş harfi, eserin yayın tarihi, eserin adı, basımevi ve basım yeri**" olarak düzenlenmelidir. Dergi alıntılarında, cilt, parantez içinde sayı ve iki noktayı takip eden sayfa numaraları verilmelidir. Metin içinde verilmemiş kaynaklar bu listede gösterilmemeli, kaynağın yazarı belli değilse yerine "**Anonymus**" deyişi yazılmalıdır.
14. Makale dilekçe ekinde sunulmalıdır.
15. Yukarıdaki kurallara uygun olmayan makale dikkate alınmaz.
16. **REQUIRED FORMAT FOR ARTICLES**

Submission guidelines:

1. Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences is published at least twice a year and is a peer-reviewed journal.
2. It is an obligation that the article which will be sent mustn't be published in anywhere before.
3. Articles can be published in the following languages: **Turkish, English, French and German.**
4. Articles must be written on **MS word 97** or above and they must be copied, then they must be sent **with a diskette and four print copies. (One of the hard copies should be named, the rest three will be sent unnamed.)**
5. In articles, **page layout** has to be arranged as to leave 5 cm **from above**, 6 cm **from below**, 4.5 cm **from left**, 4 cm in **from right**. And also they have to be written on **A4 pages**. Articles have to be written in Times New Roman with **10 points**. Articles mustn't exceed **15 pages**. It must be set as **single spaced**.
6. In original articles, section must be arranged in the way shown below:
  - **Summary (maximum 200 words)**
  - **Abstract (maximum 200 words)**
  - **Introduction (maximum 3 pages)**
  - **Findings, discussion and the results**
  - **Bibliography**
7. The title of the articles should be fit with the content; they should be short and understandable, written with capital letters.
8. The name of the writer should be written below the article and left side. If there is more than one writer, the names should be written side by side. Under the name of the writers, their universities, faculties, sections name and an **e-mail address** have to be written.
9. Titles of main sections should be written with small letters and they have to be written in a way that they have to be left side and above on each of two sections.
10. In an article, pictures, graphics have to be shown under the name of **the figure**. Figures and graphics have to be drawn on the computer. Photographs and pictures have to be published in white-black colours clearly, they have to be numbered and the name of **the figures** have to be written below the table on the computer with the way first letter will be capital in every word.
11. In an article, **name of the table** should be written with the way first letter will be capital every word.
12. Citations or references to the sources have to be written in the parentheses in the article. The surname of the writer, the year of the source and the number of the page have to be written left side by side. If there are more than two writers, it should be shortened like "et. al." and left by semicolon.
13. Source lists have to be arranged as the surname of the writers alphabetically. These lists have to be followed the name of the **writer, the first letter of the name, the date of the article, the name of the article and publishing place** of it. The volume of the sources must be written in the parentheses with the numbers and page numbers followed by colon. If the writer of the article is uncertain, **Anonymous** must be written.
14. The article must be presented to the Institute of Social Sciences, Çukurova University with a letter of application.
15. Those articles, not written according to the above mentioned rules, cannot be published.

TÜRKİYE’DE İSTİSMARCI YÖNETİM ÖLÇEĞİNİN UYARLAMASI: GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK ANALİZİ

İlksun Didem ÜLBEGİ*
Hande Mimaroglu ÖZGEN**
Hüseyin ÖZGEN**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Tepper (2000) tarafından geliştirilmiş olan istismarcı yönetim ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik analizinin yapılması olup, Adana ilindeki özel sektör işletmelerinde çalışma yaşamına devam eden çalışanları kapsayan anket yöntemiyle yapılmıştır. Verilerin analizinde açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Bu çalışma sonucunda, Tepper’ın (2000) geliştirdiği istismarcı yönetim ölçeğinin Türkiye’deki istismarcı yönetimin analiz ve araştırılmasında güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstismarcı yönetim, güvenilirlik, geçerlik.

ABSTRACT

The purpose of this study is to analyze the reliability and validity of abusive supervision scale developed by Tepper (2000). This study was conducted with currently working employees in the private sector firms located around Adana /Turkey via survey method. To analyze the data, exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis are used. The results of this study revealed that abusive supervision scale developed by Tepper (2000) is a reliable and valid measurement tool when a study made regarding the analysis and study of abusive supervision in Turkey.

Key Words: Abusive supervision, reliability, validity.

1. Giriş

İstismarcı yönetim kavramını Tepper (2000: 178), “astın yöneticinin süregelen, fiziksel şiddeti içermeyen, sözlü ve sözel olmayan düşmanca davranışlarına ilişkin öznel değerlendirmeleri” olarak ifade etmektedir. Bu tanıma göre istismarcı yönetim, öznel değerlendirmelerle nitelendirilmekte, farklı ortamlarda farklı kişiler tarafından istismarcı davranış olarak görülen bir tavır, başka ortam ve kişiler tarafından istismarcı olarak algılanmayabilmektedir. Bu nedenle, istismarcı yönetim, yöneticinin ve çalışanın bireysel farklılıklarına ve örgütsel koşullara bağlı olarak biçimlenen bir olgu şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, istismarcı yönetimde, örgütteki hiyerarşik yapı içerisinde üst düzey ko¹numundaki yöneticinin astlarına uyguladığı fiziksel yönü olmayan düşmanca davranışlar olduğu da söz konusudur. Öte yandan, İstismarcı yönetim farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Yöneticinin çalışmanı toplum içinde alay konusu

---

* Arş.Gör., Çukurova Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü Yönetim Organizasyon ABD,
ulbegi@yahoo.com

**Yrd.Doç.Dr., hozgen@todaie.gov.tr

***Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi, hozgen@cu.edu.tr

yapması, haksız yere suçlaması, görmezden gelmesi, çalışanın yapmış olduğu bir görevi kendisi yapmış gibi övgü alması, çalışana karşı kaba davranışlarda bulunması ve öfke patlamaları (Siegel, 2011; Tepper, 2007; Tepper, Duffy, Henle ve Lambert, 2006) gibi istismarcı davranışlar söz konusu olabilmektedir. Bu tür davranışlarla karşı karşıya kalan çalışanlarda ise, tükenmişlik, adaletsizlik algısı, performansta düşme, işe devamsızlık, işten ayrılma ve iş tatminsizliği (Harvey, Stoner, Hochwarter ve Kacmar, 2007; Zellars, Tepper ve Duffy, 2002; Aryee vd., 2007; Neuman ve Baron, 1997; Tepper, 2000) gibi etkiler oluşabilmektedir.

İstismarcı yönetim kavramı batı yazınında son yıllarda dikkat çeken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Chi ve Liang, 2013; Harris, Harvey, & Kacmar, 2011; Tepper, 2000, 2007; Tepper, Henle, Lambert, Giacalone, & Duffy, 2008); öncülleri, sonuçları ve çeşitli örgütsel değişkenlerle ilişkisi bağlamında araştırma konusu olmaktadır. Buna göre bazı çalışmalarda, istismarcı yönetim ile duygusal tükenmişlik, özgüven (Harvey, Stoner, Hochwarter ve Kacmar, 2007), çalışanların işe karşı tutum ve davranışları (Tepper, Henle, Lambert, Giacalone ve Duffy, 2008; Tepper, 2000) ve çalışanların performansları (Zellars, Tepper ve Duffy, 2002; Aryee, Chen, Sun ve Debrah, 2007), etkileşim adaletsizliği algısı (Aryee vd., 2007), işlem adaletsizliği algısı (Tepper, Duffy, Henle ve Lambert, 2006), işten ayrılma ve işe devamsızlık (Neuman ve Baron, 1997), iş tatmini (Tepper, 2000) ilişkisi incelenmiştir. Ancak ülkemizde istismarcı yönetim konusunda yapılan çalışmaların yok denilecek kadar az sayıda olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, istismarcı yönetim ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışmasının yapılmasıyla Türkiye’de akademisyenler tarafından ileride yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülerek yapılmıştır. Örgütsel verimlilik ve çalışanların motivasyonunu birçok açıdan olumsuz yönde etkileyen ve istenmeyen örgütsel sonuçlara neden olan istismarcı yönetim kavramının araştırılması önem arz eden bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışmanın amacı, Tepper (2000) tarafından geliştirilmiş olan istismarcı yönetim ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik analizinin yapılarak Türkçe alan yazına kazandırılmasıdır.

2. Araştırma Yöntemi

Veri Toplama

Araştırmadaki veriler, Adana ilinde özel sektör işletmelerinde çalışan toplam 290 kişiye anket uygulanmasıyla elde edilmiştir. Anketlerin 234 adedi geri dönmüş olup, beş anket uygun biçimde doldurulmadığından araştırmaya dahil edilmemiş; böylece analiz toplam 228 kişi ile yapılmıştır. Toplamda geri dönüşüm oranı ise %81 olmuştur.

Çeviri Çalışması

Araştırmada kullanılan istismarcı yönetim ölçeğinin (Tepper, 2000) Türkçe’ye uyarlama sürecinde Bristlin, Lonner ve Thorndike (1973) tarafından geliştirilmiş olan yöntem temel alınmıştır. Bu yöntemde ölçeğin uyarlanması, ölçeğin orijinal dilinden birebir çevrisinin yapılması, çevirisi yapılan ölçeğin değerlendirilmesi, ölçeğin geri çevrilmesi, geri çevrilen ölçeğin değerlendirilmesi ve ölçek hakkında uzman görüşü

alınması olmak üzere beş adımda gerçekleştirilmektedir (Gürbüz ve Mert, 2009). Bu doğrultuda ölçeğin uyarlanması, öncelikle ölçeğin İngilizce'den Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır. Yapılan bu çeviri örgütsel davranış konularında tecrübeli bir öğretim üyesi tarafından değerlendirilmiş ve buna göre çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Bu aşamanın ardından ölçek tekrar Türkçe'den İngilizce'ye çevrilmiş ve anlam kayması olup olmadığı değerlendirilmiş ve son olarak ise iki kişilik uzman görüşüne başvurulmuştur. Böylece ölçeğin ortaya çıkan son hali araştırmada kullanılmıştır.

Ölçekler

Çalışmada Tepper (2000) tarafından geliştirilen istismarcı yönetim ölçeği kullanılmıştır. İstismarcı yönetim ölçeği 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin içsel tutarlılığı 0,90 olarak hesaplanmıştır (Tepper, 2000).

Araştırmada sosyal baltalama, Duffy, Ganster ve Pagon (2002)'un geliştirdiği sosyal baltalama (social undermining) ölçeği ile ölçülmüştür. Ölçek 13 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0.92 değerini almıştır (Duffy, Ganster ve Pagon, 2002).

Çalışmada iş tatminini ölçmek için Camman, Fichman, Jenkins ve Klesh (1979; 1983)'in iş tatmini ölçeğinden (Michigan Organizational Assessment Questionnaire-MOQA) yararlanılmıştır. 3 ifadeden oluşan bu ölçeğin içsel tutarlılığı 0,77 ile 0,87 arasında bulunmaktadır (Cammann vd., 1979).

İşten ayrılma niyetini ölçmek amacıyla Cammann, Fichman, Jenkins ve Klesh (1979)'in geliştirmiş olduğu işten ayrılma niyeti ölçeği (Michigan Organization Assessment Questionnaire-MOQA) kullanılmıştır. Ölçekte üç ifade bulunmaktadır. Ölçeğin içsel tutarlılığı 0.83 olarak hesaplanmıştır (Cammann, Fichman, Jenkins ve Klesh, 1979). Anketteki tüm ifadelerde beşli likert ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca katılımcılara cinsiyet, eğitim durumu, yaş ve çalışma süresine ilişkin demografik sorular yöneltilmiştir.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan 228 çalışanın %45'i kadın, %55'i erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların eğitim durumu açısından dağılımı ise şöyledir: Lise %1, lisans %95 ve yüksek lisans %4. Araştırmaya katılanların ortalama çalışma süresi de 9,2 yıl, yaş ortalaması ise 32 olarak hesaplanmıştır.

Tablo.1 Katılımcıların Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

N=228		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	125	45
	Erkek	125	55
Eğitim Durumu	Lise	2	1
	Lisans	217	95
	Yüksek Lisans	9	4

Tablo.2 Katılımcıların Çalışma Süresi ve Yaş Ortalamaları

N=228	Ortalama
Çalışma Süresi (Yıl)	9,2
Yaş (Yıl)	32

3. Bulgular ve Değerlendirmeler

Güvenirlik Bulguları

İstismarcı yönetim ölçeğinin güvenilirliğinin değerlendirilmesinde Cronbach alfa değeri kullanılmıştır. Buna göre 15 maddeli ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,97 gibi oldukça yüksek bir değer olarak bulunmuştur. Bunun yanı sıra doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen yapı güvenilirliği değeri alfa değerinden daha güçlü bir güvenilirlik göstergesi olarak kullanılabilir (Peterson ve Kim, 2013). Tablo 3'te görülmekte olduğu üzere ölçeğin yapı güvenilirliği değeri de diğer ölçeklerle birlikte oldukça yüksek bir değer almaktadır. Ayrıca Tablo 1'de görüldüğü üzere ölçekteki maddelerden herhangi birinin çıkarılması ölçeğin içsel tutarlılığını değiştirmemektedir.

Tablo.1 İstismarcı Yönetim Ölçeği Güvenirlik Analizi Sonuçları

İstismarcı Yönetim Ölçeği İfadeleri	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonu	Madde Çıkarıldığında Cronbach Alfa Değeri
Yöneticim benimle alay eder.	,79	,97
Yöneticim duygu ve düşüncelerimi aptalca bulur.	,83	,97
Yöneticim bana küser.	,84	,97
Yöneticim beni başkalarının önünde aşağılar.	,86	,97
Yöneticim özel hayatımı ihlal eder.	,84	,97
Yöneticim geçmişteki hatalarımı yüzüme vurur.	,83	,97
Yöneticim işteki çabalarımı takdir etmez.	,69	,97
Yöneticim beni kendini utandırmakla suçlar.	,82	,97
Yöneticim sözünde durmaz.	,84	,97
Yöneticim başkasına olan hıncımı benden çıkartır.	,80	,97
Yöneticim benim hakkımda başkalarına olumsuz yorumlarda bulunur.	,84	,97
Yöneticim bana karşı kabadır.	,85	,97
Yöneticim iş arkadaşlarımla etkileşim halinde olmama izin vermez.	,84	,97
Yöneticim beceriksiz olduğumu söyler.	,84	,97
Yöneticim bana yalan söyler.	,85	,97

Tablo.3 Ölçeklerin Ortalama, Varyans ve Cronbach's Alpha Değerleri

Ölçek	Madde Sayısı	N	Ortalama	Varyans	Cronbach's Alpha
İstismarcı Yönetim	15	228	2,38	1,10	0,97
Sosyal Baltalama	13	228	2,37	0,71	0,98
İş Tatmini	3	228	3,38	0,90	0,95
İşten Ayrılma Niyeti	3	228	2,36	0,94	0,94

Geçerlik Bulguları

Araştırmada öncelikle açımlayıcı faktör analizi yapılarak ölçeğin faktör yapısı incelenmiştir. Faktör analizi sonucunda orijinal ölçekteki tek faktörlü, 15 maddeden oluşan yapı elde edilmiştir. Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uygunluğu Testi (KMO) Değeri 0,97, Bartlett'in Küresellik Testi $\chi^2= 3458$ ($p<0,01$) olarak bulunmuştur. Faktörün toplam açıklanan varyansı % 72 olmuştur. Tablo 2'de görülmekte olduğu üzere faktör yükleri 0,72 ile 0,88 arasında değişen oldukça yüksek değerler almaktadır.

Tablo.2 İstismarcı Yönetim Ölçeği Faktör Yükleri

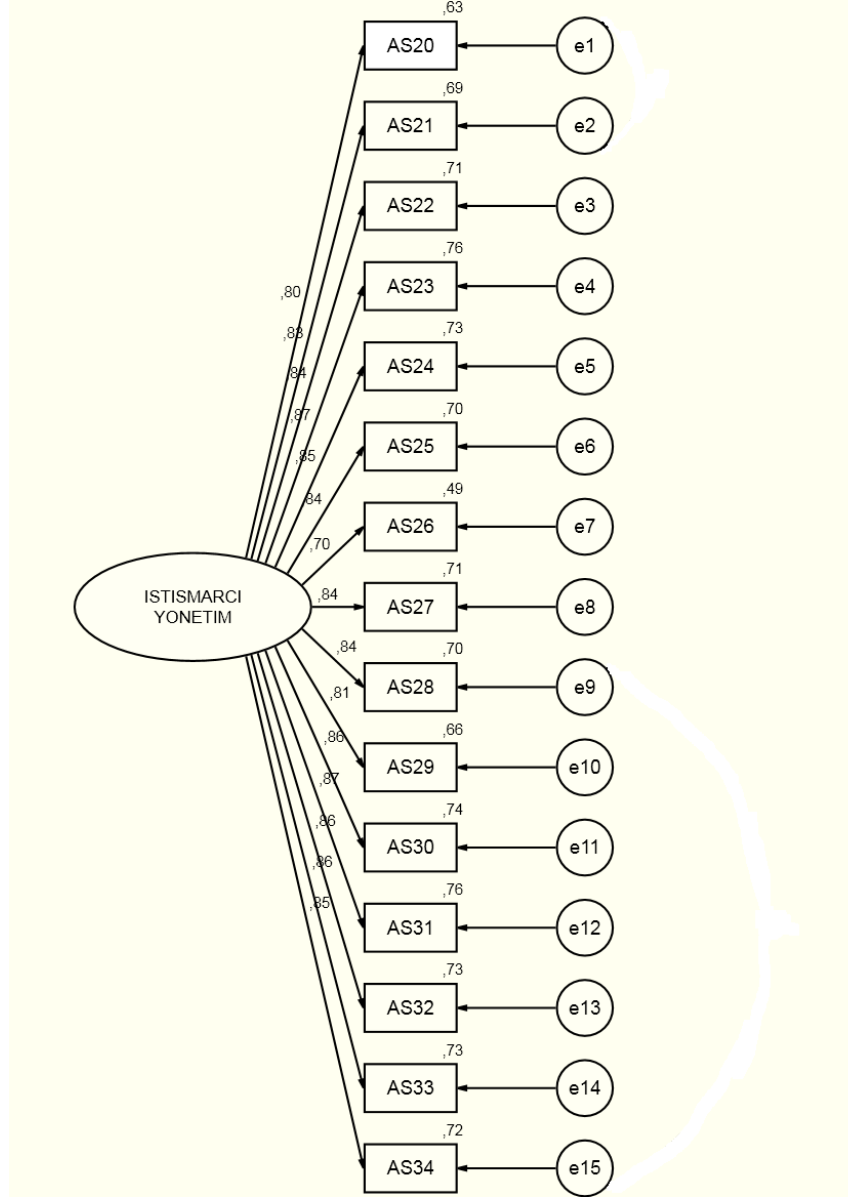
İstismarcı Yönetim Ölçeği İfadeleri	Faktör Yükleri
Yöneticim benimle alay eder.	,82
Yöneticim duygu ve düşüncelerimi aptalca bulur.	,85
Yöneticim bana küser.	,86
Yöneticim beni başkalarının önünde aşağılar.	,88
Yöneticim özel hayatımı ihlal eder.	,86
Yöneticim geçmişteki hatalarımı yüzüme vurur.	,85
Yöneticim işteki çabalarımı takdir etmez.	,72
Yöneticim beni kendini utandırmakla suçlar.	,85
Yöneticim sözünde durmaz.	,86
Yöneticim başkasına olan hıncını benden çıkartır.	,83
Yöneticim benim hakkımda başkalarına olumsuz yorumlarda bulunur.	,87
Yöneticim bana karşı kabadır.	,87
Yöneticim iş arkadaşlarımla etkileşim halinde olmama izin vermez.	,86
Yöneticim beceriksiz olduğumu söyler.	,86
Yöneticim bana yalan söyler.	,87
Açıklanan Toplam Varyans:	%72
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uygunluğu Testi (KMO):	0,97
Bartlett'in Küresellik Testi:	$\chi^2= 3458$ ($p<0,01$)

Faktör analizinin ardından yapısal eşitlik modeli ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Birinci düzey tek faktörlü model ile gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi, en yüksek olabilirlik kestirim (Maksimum Likelihood) yöntemiyle yapılmış ve analizin sonuçlarına göre istismarcı yönetim ölçeğinin yapısal olarak geçerli olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda standartlaştırılmış regresyon katsayıları 0,70 ile 0,87 arasında değişen değerler almıştır. Doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen uyum istatistiklerinden ki-kare/serbestlik derecesi 1,89 olarak hesaplanmıştır. Bu değer modelde iyi düzeyde bir uyum olduğuna işaret etmektedir. Karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) 0,98 ve Tucker-Lewis indeksi (TLI) 0,97, Artırmalı uyum indeksi (IFI) 0,98, Normlaştırılmış uyum indeksi (NFI) 0,95'tür. Modelin yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) 0,06 değerindedir. Sonuç olarak, elde edilen bu değerler, ölçeğin tek faktörlü yapısının iyi uyum sağladığını göstermektedir.

Tablo.4 Doğrulayıcı Faktör Analizi Model Uyumuna İlişkin Değerler

CMIN/DF= χ^2/df	1,89
(Ki-Kare Değeri/Serbestlik Derecesi)	
CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi)	0,98
TLI (Tucker-Lewis İndeksi)	0,97
NFI (Normlaştırılmış Uyum İndeksi)	0,95
IFI (Artırmalı Uyum İndeksi)	0,98
RMSEA (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü)	0,06

Şekil.1 Doğrulayıcı Faktör Analizi

İstismarcı yönetim ölçeğinin birleşme geçerliği, ayrışma geçerliği ve ölçüt bağımlı geçerliği, sosyal baltalama, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ölçekleri ile ilişkisi incelenerek belirlenmiştir. Birleşme ve ayrışma geçerliğini belirlemek için Fornell ve Larcker (1981) tarafından önerilen yöntem dikkate alınmıştır (Aydın, 2009). Bu doğrultuda, bir faktörün ortalama açıklanan varyans değerinin (AVE), bu faktörün diğer faktörlerle olan korelasyon değerlerinden büyük olması, ayrışma geçerliliği için yeterli olmaktadır. Tablo 3'te yer alan korelasyon değerleri ve AVE değerleri tüm ölçekler için ayrışma geçerliliğinin sağlandığını göstermektedir. Birleşme geçerliğinin elde edilmesi için ise her bir ifadeye ilişkin faktör yüklerinin 0,7'den ve AVE değerinin 0,5'ten büyük olması gerekmektedir (Fornell ve Larcker, 1981). Çalışmada bu koşulların sağlandığı görülmekte ve buna göre ayrıştırma geçerliliğinin sağlandığı söylenebilmektedir. Ayrıca ölçeğin ölçüt bağımlı geçerliğine ilişkin olarak iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ile korelasyonları Tablo 3'te görülmektedir. Beklentiler doğrultusunda istismarcı yönetim ile iş tatmini arasında negatif ilişki, işten ayrılma niyeti ile arasında ise pozitif yönlü bir ilişki görülmüştür. Sonuç olarak elde edilen bu değerler doğrultusunda istismarcı yönetim ölçeğinin yapısal geçerliliği doğrulanmış olmaktadır.

Tablo.3 Ölçeklere İlişkin Yapı Güvenirliği, AVE Ve Korelasyon Değerleri

ÖLÇEK	Madde Sayısı	Ort.	SS	Yapı Güvenirliği	AVE	İstismarcı Yönetim	Sosyal Baltalama	İş Tatmini	İşten Ayrılma Niyeti
İstismarcı Yönetim	15	2,38	1,05	0,98	0,87	0,93			
Sosyal Baltalama	13	2,37	0,84	0,98	0,87	0,53**	0,93		
İş Tatmini	3	3,38	0,95	0,96	0,90	-0,52**	-0,32**	0,95	
İşten Ayrılma Niyeti	3	2,36	1,11	0,97	0,91	0,44**	0,28**	-0,27**	0,95

*Diagonal değerler AVE'nin kareköküdür.

**p<0,01 (çift yönlü test)

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada Tepper (2000) tarafından geliştirilmiş olan istismarcı yönetim ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik testleri yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. İstismarcı yönetim ölçeğinin birleşme geçerliği, ayrışma geçerliği ve ölçüt bağımlı geçerliğini ortaya koymak üzere ise sosyal baltalama, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ölçekleri ile ilişkisi incelenmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek için Cronbach alfa değeri ve yapı güvenilirliği katsayısı hesaplanmıştır.

İstismarcı yönetim ölçeğinin yapı geçerliğini belirlemek üzere yapılan faktör analizi sonucunda varyansın %72'sini açıklayan tek faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Faktör yükleri 0,72 ile 0,88 arasında değişen oldukça yüksek değerler almıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin yapısal olarak geçerli olduğu görülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizinde ortaya çıkan standartlaştırılmış regresyon katsayıları 0,70 ile 0,87 arasında değişen değerler almıştır. Ayrıca ki-kare/serbestlik derecesi iyi düzeyde bir uyumu gösteren 1,89 olarak hesaplanmıştır. Bunun yanında model uyum indeksleri CFI=0,98, TLI=0,97, IFI=0,98, NFI=0,95 ve RMSEA=0,062 olarak bulunmuştur. Bu indeks değerleri ölçeğin tek faktörlü yapısının oldukça iyi bir uyum gösterdiğini ortaya koymuştur.

Ölçeğin birleşme geçerliği, ayrışma geçerliği ve ölçüt bağımlı geçerliğini belirlemek amacıyla sosyal baltalama, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ölçekleri kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre elde edilen ortalama açıklanan varyans (AVE) değerleri istismarcı yönetim ölçeği için 0,87, sosyal baltalama ölçeği için 0,87, iş tatmini için 0,90 ve işten ayrılma niyeti için 0,91 olarak hesaplanmıştır ve bu değerlerin tamamı, değişkenlerin birbirleriyle olan korelasyonlarından büyüktür. Bu durum da ayrışma geçerliğinin sağlandığını göstermektedir. Faktör analizi sonucunda elde edilen faktör yüklerinin 0,7'den ve AVE değerinin 0,5'ten büyük olduğunun tespit edilmesi sonucunda birleşme geçerliğinin sağlandığı belirlenmiştir. Ölçeğin ölçüt bağımlı geçerliğine ilişkin olarak ise, istismarcı yönetim ile sosyal baltalama arasında 0,53, $p<0,01$, istismarcı yönetim ile iş tatmini arasında -0,52, $p<0,01$ ve istismarcı yönetim ile işten ayrılma niyeti arasında 0,44, $p<0,01$ korelasyonlar görülmüştür. Tepper (2007: 268), istismarcı yönetim ile sosyal baltalama (social undermining) ölçeğinin, yıldırma (workplace bullying), mağduriyet (victimization), yönetici saldırganlığı (supervisor aggression) ölçeklerine oranla kavramsal ve işlevsel açıdan daha benzer yapılar gösterdiğini belirtmektedir. Analiz sonucunda pozitif yönlü bir korelasyon çıkması da bu yargıyı doğrular niteliktedir. Yapılan çeşitli araştırmalarda belirlendiği gibi bu çalışmada da istismarcı yönetim ile iş tatmini arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Benzer olarak istismarcı yönetim ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönlü bir korelasyon olduğu görülmüştür. Sonuç olarak elde edilen bu değerler doğrultusunda istismarcı yönetim ölçeğinin ölçüt bağımlı geçerliği ortaya konulmuş olmaktadır.

Bu araştırmada Tepper (2000)'in geliştirdiği istismarcı yönetim ölçeğinin güvenilirlik ve geçerliğinin belirlenmesine çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, istismarcı yönetim ölçeğinin içsel tutarlılığının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca ölçeğin diğer örgütsel değişkenlerle ilişkili olduğu da gözlenmektedir. Bu bağlamda istismarcı yönetim ölçeğinin Türkiye'deki ilgili araştırmalarda kullanılabilir bir ölçek

olduğu düşünülmektedir. Ancak araştırmanın yalnızca tek bir örnekleme yapılmış olması bir sınırlılık olup, ileride yapılacak çalışmalarla, farklı örneklemeler alınarak ölçeğin güvenilirliği ve geçerliğinin genellenmesi mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aryee, S., Chen, Z. X., Sun, L. Y. ve Debrah, Y. A. , 2007.“Antecedents and outcomes of abusive supervision: Test of a trickle-down model”, *Journal of Applied Psychology*, 92, 191-201.
- Aydın, S., 2009. “Kişisel ve Ürün Temelli Yenilikçilik: Cep Telefonu Kullanıcıları Üzerine Ampirik Bir Uygulama”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 188-203.
- Bristlin, R. W., Lonner, W. J. ve Thorndike, R. M. (1973). *Cross-cultural research methods*. New York: John Wiley&Sons.
- Cammann, C., Fichman, M., Jenkins, D., & Klesh, J., 1979. *The Michigan Organizational Assessment Questionnaire*. Unpublished manuscript, University of Michigan, Ann Arbor.
- Cammann, C., Fichman, M., Jenkins, G. D., & Klesh, J., 1983. “Michigan organizational assessment questionnaire.”, In S.E. Seashore, E. E. Lawler, P. H. Mirvis, & C. Cammann (Eds.). *Assessing organizational change: A guide to methods, measures, and practices* (pp. 71–138). New York: Wiley-Interscience.
- Chi, S.-C. S. ve Liang, S-G., 2013. “When do subordinates' emotion-regulation strategies matter? Abusive supervision, subordinates' emotional exhaustion, and work withdrawal.”, *The Leadership Quarterly*, 24: 125–137.
- Duffy, M., Ganster, D. ve Pagon, M., 2002. “Social undermining in the workplace”, *Academy of Management Journal*, 45(2), 331-351.
- Gürbüz, S. ve Mert, İ. S., 2009. Örgütsel adalet ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik uygulaması: Kamuda görgül bir çalışma, *Amme İdaresi Dergisi*, 42(3): 117-139.
- Harris, K. J., Harvey, P., & Kacmar, K. M., 2011. “Abusive supervisory reactions to coworker relationship conflict.”, *The Leadership Quarterly*, 22, 1010–1023.
- Harvey, P., Stoner, J., Hochwarter, W. ve Kacmar, C., 2007.“Coping with abusive supervision: The neutralizing effects of ingratiation and positive affect on negative employee outcomes”, *The Leadership Quarterly*, 18, 264-280.
- Mitchell, M. S. ve Ambrose, M. L., 2007. “Abusive supervision and workplace deviance and the moderating effects of negative reciprocity beliefs”, *Journal of Applied Psychology*, 92(4), 1159 – 1168.
- Nelson, D. L. ve Quick, J. C., 1997.*Organizational behavior*. South-Western, Mason, OH, 2003.
- Neuman, J. H., Baron, R. A., 1996. “Aggression in the workplace”. İçinde R. Giacalone and J. Greenberg (Eds.), *Antisocial behavior in organizations*. (s. 37-67). Sage, Thousand Oaks, CA.
- Peterson, R. A. ve Kim, Y., 2013. “On the relationship between coefficient alpha and composite reliability.”, *Journal of Applied Psychology*, 98(1), 194-198.
- Scheurer, M. L., 2010 “A Climate for Workplace Aggression: The Influence of Abusive Supervision, Organizational Factors, and Subordinate Predispositions”, yayınlanmamış master tezi, Northern Illinois University.

- Siegel, J. L., 2011. A multi-level model examining the effects of unit-level culture on abusive supervision, yayınlanmamış doktora tezi, The University of Arizona.
- Tepper, B. J., 2000. Consequences of abusive supervision. *Academy of Management Journal*, 43, 178–190.
- Tepper, B. J., 2007. “Abusive supervision in work organizations: Review, synthesis and research agenda”, *Journal of Management*, 33, 261-289.
- Tepper, B. J., 2006. Abusive Supervision, içinde, Rogelberg, S. G . (Ed.) *The Encyclopedia of Industrial and Organizational Psychology* , Volume 1, Sage Publishing, Thousand Oaks , California.
- Tepper, B. J., Duffy, M. K., Henle, C. A., & Lambert, L. S., 2006.” Procedural injustice, victim precipitation, and abusive supervision.”, *Personnel Psychology*, 59, 101-123.
- Tepper, B. J., Henle, C. A., Lambert, L. S., Giacalone, R. A. ve Duffy, M. K., 2008. “Abusive supervision and subordinates' organization deviance”, *Journal of Applied Psychology*, 93, 721-732.
- Wayne, S. J., ve Ferris, G. R., 1990. “Influence tactics, affect, and exchange quality in supervisor subordinate interactions: A laboratory experiment and field study”, *Journal of Applied Psychology*, 75, 487-499.
- Yagil, D., Ben-Zur, H., Tamir, I., 2011. “Do Employees Cope Effectively with Abusive Supervision at Work? An Exploratory Study.”, *International Journal of Stress Management* 18 (1), 5-23.
- Zellars, K. L., Tepper, B. J. ve Duffy, M. K., 2002. “Abusive supervision and subordinates' organizational citizenship behavior”, *Journal of Applied Psychology*, 87, 1068-1076.

İNNOVASYON ÇAĞINDA STRATEJİK TEKNOLOJİ YÖNETİMİ VE İŞLETMELERDE TEKNOLOJİ VE İNNOVASYON STRATEJİLERİ İLE REKABET STRATEJİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Ali Haluk PINAR*

ÖZET

Sürekli değişen iş dünyasında her geçen gün, rekabetin daha da yoğunlaşmasına yol açan yeni gelişmeler ortaya çıkmaktadır. Daha önce hayal bile edemediğimiz ürünler, gündelik hayatımızın vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir. Teknoloji yönetimi ar-ge boyutlarından, tüm işletme stratejileri ile ilişkilendirildiği stratejik teknoloji yönetimi boyutuna ulaşmıştır. Teknoloji ve inovasyon, en önde gelen rekabet faktörleri haline dönüşmüştür. Bu çalışmada stratejik teknoloji yönetimi, teknoloji ve inovasyon stratejileri konusunda geniş bir literatür taraması gerçekleştirilmiş ve Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde yer alan işletmelerin teknoloji ve inovasyon stratejileri ile rekabet stratejilerini ne düzeyde kullandıklarını ve kullanılan teknoloji ve inovasyon stratejileri ile rekabet stratejileri arasında ilişki olup olmadığı araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: “İnnovasyon”; “Stratejik Teknoloji Yönetimi”; “Teknoloji Stratejileri”; “İnnovasyon Stratejileri”; “Rekabet Stratejileri”

ABSTRACT

The ever-changing business world, every day, new development emerge that led to the intensification of competition. We cannot even imagine before, products have become indispensable elements of our daily lives. All business strategies associated with the management of technology has reached the size of strategic technology management. Technology and innovation, has become the leading competitive factors. In this study, strategic technology management, technology and innovation strategies carried out an extensive review of the literature, and investigated whether there is a relationship between innovation strategies and competitive strategies, and level of technology and innovation strategies used in Gaziantep Organized Industrial Zone Businesses.

Keywords: “Innovation”, “Strategic Technology Management”, “Technology Strategies”, “Innovation Strategies”, “Competition Strategies”

1. Giriş

Peter Drucker 1985 yılında yazdığı “Innovation and Entrepreneurship” adlı eserinde karmaşıklık ve belirsizlik ortamında işletmelerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için inovasyonun benzersiz bir yaklaşım olduğunu belirtmiştir. Gary Hamel ise 2007 yılında yazdığı “The Future of Management” adlı eserinde inovasyonun başarı için

---

*Yrd. Doç. Dr. , Kahramanmaraş Sütçü İmam, İktisadi ve İdari Bilimler, Uluslar Arası İlişkiler, ahalukpinar@yahoo.com

çekirdek yeteneği oluşturduğunu ve inovasyon yapmayan işletmelerin yaşamlarını sürdüremeyeceklerini ifade etmektedir. Hagel, 2007 yılında yazdığı “The Fast Strategy” isimli eserinde ise 1980’lerin ortasından itibaren geçerli olan ürün ve süreç kalitesi anlayışının bu gün yerini çekirdek yetenek olarak inovasyon kalitesine bıraktığını ifade etmektedir (Dervitsiotis, 2011:554). Felix Janszen’de (2000) günümüzde inovasyon çağını yaşadığımızı belirtmektedir.

Günümüz işletmeleri inovasyon konusunda ciddi bir rekabet içerisindedirler. “İnovasyon konusunda en önde yer alan İntel gibi teknoloji şirketleri pazara yeni ürün sunarken, sonraki 2-3 versiyonu elinde hazır bulundurmaktadır. İspanyol Zara ve İsveçli H&M 24 günde bir, ürünlerini yenilemektedir. Bir buzdolabının üretim süresi 5 yıl önce 60 saniye iken günümüzde bu süre 7, 5 saniyeye düşmüştür (Cirik, 2009: 166-167)”. 1997 yılında üretilen bir süper bilgisayar saniyede 1 trilyon işlem hızını gerçekleştirebilirken (Sarhan, 1998: 25), 2012 yılında Sequoia adlı bir süper bilgisayarın ise 15 yıl önceki hızı 20000 katına taşıyarak saniyede 20 katrilyon işlem hızına ulaşacağı tahmin edilmektedir (www.doganbilisim.net). Bu baş döndürücü hızlı gelişmelerin yaşandığı iş dünyasında “stratejik teknoloji yönetimi” ön plana çıkmış, teknoloji yönetimi ve işletme stratejisi arasında stratejik dengeye ve uzun vadeli vizyona dayanan bir yapı oluşmuştur. Ar-ge departmanı ile diğer departmanlar arasında sinerji oluşturan stratejik ve faaliyetler birlikleri ortaya çıkmıştır (Edler vd., 2002: 151).

Bu çalışmada, öncelikle geniş bir literatür taraması yapılarak; stratejik teknoloji yönetimi, inovasyon ve inovasyon stratejileri, teknoloji ve inovasyon stratejileri ile rekabet stratejileri arasındaki ilişki konuları üzerinde durulacak, daha sonra ise inovasyon yönetimi ve inovasyon stratejilerine ilişkin ölçeklerin geliştirilerek bunların rekabet stratejileri ile aralarında ilişki olup olmadığının araştırıldığı, araştırma bölümüne yer verilecektir.

2.Literatür Taraması

2.1.Stratejik Teknoloji Yönetimi

Teknoloji yönetimi “organizasyonun faaliyetler ve stratejik amaçlarının başarılması ve şekillendirilmesi için teknolojik yeteneklerinin geliştirilmesi ve uygulanmasına ilişkin planlama, yönlendirme, kontrol ve eşgüdüm faaliyetlerinden oluşan bir süreç” olarak tanımlanmaktadır (Çetindamar vd., 2009: 137). Günümüzde teknolojik konuların işletme stratejisine etkili bir şekilde entegrasyonu, işletme planlamasının önemli bir boyutunu ortaya koymaktadır. Teknoloji stratejisi işletme stratejisinden bağımsız olarak geliştirilememektedir (Phaal vd.,2004:8).

Bununla birlikte stratejik teknoloji yönetimi, entegrasyonun yanında odaklanmayı ve teknolojik bakış açısını da gerekli kılmaktadır. Stratejik teknoloji yönetiminde statik ve tahmin edilebilir ar-ge’den, belirsizlik ve sürekli değişimin olduğu stratejik düzeye geçilmiş ve stratejik teknoloji yönetimi; teknoloji yönetiminde stratejik düşünme, teknoloji kararlarının stratejik yönetim kararlarına entegrasyonu şeklinde tanımlanmıştır (Çetindamar vd., 2009).

Stratejik teknoloji yönetiminde teknoloji yöneticisinin bir çok disipline hakim bir generalist olması gerekmektedir. İşletme yönetiminde kullanılan “management tool box” (yönetim alet çantası) kavramı teknoloji yönetimi için de kullanılmaktadır. Teknoloji yöneticisinin yönetim alet çantasında, teknoloji yönetimine ilişkin olarak; modern dünyanın ortaya çıkardığı gelişmeler, bilgi sahibi olması gereken alanlar, kullanması gereken araçlar, çekirdek ilişki alanları, fonksiyonel yönetim alanları ve teknolojinin stratejik yönetimi konuları yer almalıdır (Dorf, 2000: 7-13).

2.1.1. Stratejik Teknoloji Yönetiminde Çevrenin Korunması Boyutu

Günümüzde işletmeler, çevresel düzenlemelere uyum göstererek emisyonları daha da azaltmak, sosyo-politik ve çevresel amaçlar için proaktif yaklaşım içerisinde hareket etmek zorundadırlar. Dünya kaynaklar enstitüsü, Kuzey Amerika ve Avrupa şirketlerinin %20’den daha azının, sürdürülebilir gelişme amaçlarına yönelik çevresel performansı artırıcı faaliyetler gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Toplumun sürdürülebilir kılmak için bugünün ve geleceğin işletmelerinin çevre dostu yeşil teknolojiler geliştirmeleri gerekmektedir. İşletmeler çevre dostu yeşil teknoloji yönetimi anlayışıyla, aşağıda belirtilen konulara ilişkin davranışlar oluşturmalarıdır (Isaac, 2006: 297).

- Çevresel bir bakış açısına sahip girişimsel yaklaşım oluşturmak (çocuklarımızın ve torunlarımızın geleceğini düşünen bir anlayışa sahip olmak).
- Yeşil stratejik inovasyonları araştırmak (çoğu kez çevre sınırlamaları inovasyonu destekler).
- Değer ekleyen yeşil pazarlama yaklaşımını kullanmak (daha düşük fiyatlarda ürün ve hizmet sunmak yerine, değer ekleyen çevresel yaklaşımlarla hareket etmek).
- Maliyetleri düşürmek için yeşil beyin fırtınaları geliştirmek (örneğin şirket tarafından verilen bir yemeğin ardından, çalışanların ve yöneticilerin bir arada yer aldıkları bir ortamda, herhangi bir düşünce sınırlaması olmaksızın çevresel konulara ilişkin fikir geliştirmek).
- Ücretsiz tanıtım için toplum içerisinde yeşil networkleri teşvik etmek (işletme gelecekte müşteri veya çalışanı olmaya eğilimli çevre dostu ilgi grupları, topluluklar ve okullardan oluşan bir network oluşturmaları).
- Olağanüstü bir motivatör olarak sosyal eko girişimciliğin uygulanması (Bazı çalışanlar işlerine ücret veya görevden daha farklı bir anlam ifade ederler. Kendi istekleri veya şirket beklentilerinin ötesinde idealist fikirleri olan, süreçlerde ve ürünlerde çevreci düşünceye kendini adanmış olan bu kişiler diğer çalışanlar üzerinde etkili olarak pozitif katkı sağlayabilirler).

2.2. İnovasyon ve İnovasyon Stratejileri

Son yıllarda inovasyon hem ekonomik faaliyetin önemli bir amacı, hem de organizasyonların ve ülkelerin küresel rekabet pazarlarında rekabet avantajı kazanmaları ve sürdürmeleri açısından en önemli araç haline gelmiştir. İnovasyon, organizasyonlar için anahtar yaşam stratejisidir. Çünkü türbülans çevresine çok daha hızlı adaptasyon sağlamaktadır. Bu da inovasyonu, organizasyonun bu çevreye uyum sağlama yeteneğinin göstergesi haline getirmektedir. İnovasyonun insanların yaşamını her yönden, özellikle de iletişim ve bilgi açısından etkilemesi onu son derece önemli hale getirmiştir (Fonseca, 2002: 1).

İnovasyon, TDK'nın online sözlüğünde yenileşim olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.org.tr). Janszen (2000: 3), inovasyonu yeni hammadde ve bileşenler, yeni süreçlerin oluşturulması, yeni pazarlar oluşturulması ve yeni örgütsel yapıların oluşturulmasına ilişkin farklı kombinasyonların ticarileştirilmesi olarak tanımlamaktadır. Porter ve Stern inovasyonu; bilginin, bilişim ve teknolojiden daha fazlasını içeren, müşteri beklentilerini anlayan ve karşılayan yeni ürünler, süreçlere ve hizmetlere dönüşümü şeklinde tanımlamaktadır (Terziovski, 2002: 14). Drucker ise inovasyonu “insan ve malzeme kaynaklarına yeni ve daha büyük bir zenginlik üretme kapasitesi kazandırma” şeklinde tanımlamaktadır (Swaim, 2011: 103). İnovasyon günümüzde ulaştığı düzeye farklı aşamalardan geçerek ulaşmıştır. İş dünyasında 1930'lardan bu yana inovasyonun evrimi şu şekilde olmuştur (Terziovski, 2002:14, Hobday, 2007:123).

1. İlk nesil inovasyon, teknoloji desteklidir. Bu dönemde inovasyon teknolojik yeni ürünler ve üretim aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu ürünler pazara sürülmüştür.
2. İkinci nesil inovasyon, gereksinimler sonucu oluşmuştur. İnovasyon bu dönemde, pazar ve müşteri odaklılığa doğru değişim göstermiştir. Bu odaklanma müşteri gereksinimleri tarafından belirlenen ve üretim teknolojisinin buna cevap vermeye çalıştığı bir anlayışa ilişkindir. Pazarlama yeni fikirlerin oluşturulmasında öncü rolü üstlenmektedir.
3. Üçüncü nesil inovasyon, bir bağlantı modelidir. Bu dönem, teknoloji desteği ile gereksinimleri karşılama anlayışını bir arada içermektedir. Üretim teknolojisinin desteklediği pazarlama fikirleri söz konusu iken alternatif olarak pazarlama tarafından desteklenen ar-ge fikirleri de bulunmaktadır. Ar-ge ve pazarlama arasında bağlantı söz konusudur.
4. Dördüncü nesil inovasyon, entegre bir modeldir. Bu dönem, ar-ge ve pazarlama arasında sıkı bağlantıları, güçlü tedarikçi bağlantılarını ve başlıca müşterilerle yakın bağlantıları gerekli kılan bir anlayışa ilişkindir.
5. Beşinci nesil inovasyon, sistem entegrasyonu ve ağ modelidir. Bu dönem, tedarikçi ve müşterilerle stratejik partnerlikleri içeren, uzman sistemleri kullanan, işbirliği içeren pazarlama ve araştırma çabalarını kapsayan entegre bir yaklaşıma ilişkindir. Bu dönemde kalite ve fiyat dışı faktörlere odaklı, esnek ve hızlı gelişmelere vurgu yapılmaktadır.

Akademik alanda inovasyona ilişkin yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde ise ana hatları itibariyle üç farklı sınıflandırma görülmektedir. Bu sınıflandırmalar tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo.1 İnovasyon Sınıflandırmaları

İnovasyonun şekli	Dayandığı temel
1.İki kategoriden oluşan inovasyon: (1)Radikal inovasyon (2)Zamanla ortaya çıkan inovasyon	İnovasyonun yoğunluk düzeyine dayanmaktadır
2.İnovasyonun üç türü: (1) Değer tabanlı, inovasyonun girişimsel modu (2)Teknoloji tabanlı, inovasyonun fonksiyonel modu (3)İnovasyonun stratejik dönüşlü modu	Firmanın amacına yönelik olarak çevrenin yönetimi temeline dayanmaktadır.
3.İnovasyon oluşturmanın dört yolu: (1) Ürün inovasyonu (2) Süreç inovasyonu (3) Pozisyon inovasyonu (4) Paradigma inovasyonu	Pazar pozisyonu ve iş modelleri birlikte inovasyonu mümkün kılar anlayışına dayanmaktadır.

Kaynak: Tseng, vd., 2008: 1017’den uyarlanmıştır.

İşletmelerde inovasyon kültürü oluşturmak ve sürdürmek açısından işletmeler, organizasyonlarında aşağıda yer alan koşulları sağlamalıdır (Dervitsiotis, 2011:564).

1. İlk olarak yapılması gerekenler:
  - İnovasyonu birinci öncelik haline getirmek.
  - Herkes için inovasyon eğitimi sağlamak.
  - İnovasyonu çekirdek işletme yeteneği haline dönüştürmek.
2. Çalışanlara yeni fikirler üretmeleri için zaman ve boşluk oluşturmak:
  - Bunun için 3M çalışanlarına iş zamanlarının %15-20’sini, Google %10’unu tahsis ederken, Xerox bu iş için kahve araları düzenlemektedir.
3. İnovasyon projeleri içerisinde en yetenekli personellerin yer almasını sağlamak:
  - Bunun için önemli inovasyonlara ilişkin yeni fikirlerin özel bir panoda ilan edilerek, bu projelerde inisiyatif alabilecek personellere duyurarak onların katılımını sağlamak.
4. İnovasyon için gerekli maximum farklı fikirlerin oluşturulmasını sağlamak:
  - Farklı becerilere, farklı eğitimlere, farklı kültürlere ve farklı bakış açılarına sahip kişileri bir araya getirmek.
5. Yeni inovasyonların oluşturulmasına yönelik olarak farklı görüşlerin açığa çıkarılabilmesi, ifade edilemeyen düşüncelerin ortaya konulabilmesi, farklı görüşlerin bir araya gelerek yeni fikirlerin oluşturulabilmesi için üst düzeyde informal ve formal iletişim kanalları oluşturmak.

İşletmelerin rekabet avantajı kazanabilmelerine yönelik olarak üç farklı inovasyon stratejisi söz konusudur. Bu stratejiler şunlardır (Dervitsiotis, 2011:559)

- *İhtiyaçları araştıranlar stratejisi veya kazanmak için oynayanlar stratejisi*: Bu kategorideki işletmelerin inovasyon öncelikleri pazarda ilk olarak yer almaktır ve tüketicilerden proaktif bir şekilde ve doğrudan inputları almaya dayanan bir ar-ge anlayışına sahiptir. Bu kategoride yer alan işletmelere Black&Decker, General Electric ve Apple örnek olarak gösterilebilir.
- *Pazarı takip edenler stratejisi veya kaybetmemek için oynayanlar stratejisi*: Bu kategoride yer alan işletmelerin önceliği ise zamanla değişimi gerçekleştirmek ve pazarın hızlı takip edenleri olmaktır. Bu kategoriye giren işletmelere ise Hewlet-Packard ve Hyundai örnek olarak gösterilebilir.
- *Teknolojiye yön verenler stratejisi*: Bu kategoride yer alan işletmeler ise tüketicilerden alınan inputların daha az dikkate alındığı, daha çok teknoloji yönlendirmeli inovasyonların gerçekleştirildiği işletmelerdir. Bu kategoride bulunan işletmelere örnek olarak da Sony ve bazı ilaç şirketleri gösterilebilir.

İnovasyonun benzersiz sonuçlar ortaya çıkarması etkili bir inovasyon stratejisi oluşturulmasına bağlıdır. Rekabet avantajı kazanmak isteyen işletmelerin; kendi vizyonlarına ve değerlerine dayanan, inovatif bir organizasyonel yapı oluşturmayı amaçlayan ve sonuç alıcı ödüllendirme mekanizmalarını içeren bir inovasyon stratejisi geliştirmeleri gerekmektedir (Tuan ve Vekatesh, 2010: 150). Tablo 2’de inovasyon stratejisinin oluşturulmasına ilişkin bu bileşenlere yer verilmiştir.

Tablo.2 İnovasyon Stratejisini Oluşturmaya İlişkin Bileşenler

Vizyon Kaynaklı Olma	Organizasyonel Yapı	Destekleyici Mekanizmalar
-İnovasyonun kökeni, geleceğe odaklanan paylaşılan vizyona dayanmaktadır. -Yöneticiler, vizyona dayanan inovasyona ilişkin stratejik amaçlar ortaya koymalıdır.	-Organizasyon yapısı, inovasyonu artıran ya da sınırlayan bir etkiye sahiptir. -Yatay yapı, esneklik, bağımsızlık, takım yapıları, işbirliği inovasyonu artırmaktadır.	-İnovatif davranış ödüllendirildiğinde çalışanların genel davranışı haline gelebilmektedir. -Ödüller, bireye olduğu kadar takımlara da olmalıdır.
-Bu amaçların içeriği ve amaçlara ulaşılması konusunda çalışanlara önemli özgürlükler vermelidirler.	-Katılık, aşırı kontrol, değişmezlik ise inovasyonu engellemektedir. -“Kurallar içerisinde kaos yaklaşımı”	-Yönetim, nasıl bir ödül ve tanıma yaklaşımının inovatif davranış oluşturacağına yönelik duyarlı olmalıdır

Kaynak: Tuan ve Vekatesh, 2010: 150’den uyarlanmıştır

2.3. Teknoloji ve İnovasyon Stratejileri İle Rekabet Stratejileri Arasındaki İlişki

Teknoloji ve inovasyon stratejileri ile rekabet stratejisi arasındaki ilişkiye yönelik olarak, Porter'ın dünya çapında geniş kabul gören; maliyet liderliği, farklılaştırma ve odaklanma stratejilerinin değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Porter, teknoloji stratejisinin bu stratejileri takip etmede çok güçlü bir araç olduğunu belirtmektedir. O'na göre her bir rekabet stratejisi için farklı bir teknoloji stratejisinin kullanılması gerekmektedir. Ürün ve süreç teknolojileri hem maliyet liderliği hem de farklılaştırma stratejilerine ilişkin amaçların gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır. Süreç ilişkili teknolojiler ürün performansının anahtarını oluşturacak ve sonuç olarak farklılaştırmayı etkileyecektir. Örneğin 1980'li yıllarda Japon DRAM üreticilerinin üretim süreçlerinin mükemmelliği onları Amerikan üreticilerden farklılaştırmıştır. Bir diğer yönden ürün ilişkili teknolojiler düşük maliyetin temelini oluşturacaktır. Örneğin farklı modellerdeki araçların tasarımında önemli yapısal bileşenlerin paylaşılması farklı modellere ilişkin maliyet düşüklüğü sağlayacaktır (Burgelman vd., 2004: 5).

3. Araştırma

3.1. Sorunsal ve Amaç

Hem inovasyon hem de teknoloji stratejilerinin işletmelerin rekabet stratejileri açısından son derece önemli rol üstlendiğini söyleyebiliriz. Bu açıdan teknoloji ve inovasyon stratejileri ile Porter'ın dünya çapında geniş kabul gören rekabet stratejileri arasındaki ilişki önem kazanmaktadır. İnovasyon boyutuyla stratejik teknoloji yönetimi ve işletmelerde teknoloji ve inovasyon stratejileri ile rekabet stratejileri arasındaki ilişki konusu Türkçe yazında daha önce pek incelenmeyen bir konudur. Bu çalışmada “inovasyon çağında stratejik teknoloji yönetimi ve işletmelerde teknoloji ve inovasyon stratejileri ile rekabet stratejileri arasındaki ilişki” sorununa odaklanılmıştır.

Araştırma Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde yer alan orta ve büyük ölçekli işletmelerde, inovasyon yönetiminin ne ölçüde gerçekleştirildiğini, stratejik teknoloji yönetimine ilişkin olarak teknoloji ve inovasyon stratejilerinin ne ölçüde oluşturularak uygulama alanı bulduğunun ve bu stratejilerin Porter'ın rekabet stratejileri ile arasındaki ilişkinin belirlenmesini amaçlamaktadır.

3.2. Yöntem

Araştırma, Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde yer alan işletmelerin inovasyon yönetimini ne ölçüde gerçekleştirdiğini, teknoloji ve inovasyon stratejilerini ne ölçüde oluşturduğunu belirlemek açısından “tanımlayıcı”, inovasyon yönetimi ve teknoloji ve inovasyon stratejileri ile rekabet stratejileri arasında ilişki olup olmadığını belirlemek açısından ise “açıklayıcı” bir araştırma olarak planlanmıştır.

Araştırmanın örnekleme çerçevesi Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde yer alan 50 ve üzeri çalışanı olan işletmeler olarak belirlenmiştir. “Araştırmanın

yürütüldüğü Gaziantep ili ülkemizin önemli sanayi merkezlerinden birisidir. Gaziantep ili 2011 yılında marka tescil belgesi alma sayısında Türkiye’de 6. sırada, endüstriyel tasarım tescili alma sıralamasında ise 3. sırada bulunmaktadır (www.turkpatent.gov.tr)”. Çok sayıda çalışmadan faydalanılarak oluşturulan araştırma anketinin ilk iki bölümünde “inovasyon yönetimine” ilişkin sorular ile teknoloji stratejilerini de kapsayacak şekilde “inovasyon stratejilerine” ilişkin sorular yer almıştır. Üçüncü bölümde ise; Powers ve Hahn, 2004; Akan vd., 2006; Nandakumar vd., 2011’nin Porter’ın rekabet stratejilerine ilişkin çalışmalarından faydalanılarak oluşturulan rekabet stratejileri sorularına yer verilmiştir. Dördüncü ve son bölümde ise demografik verilere ilişkin sorular yer almaktadır.

Araştırma anketinde 5’li likert ölçeği kullanılmış ve cevaplandırıcılardan “kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kısmen katılıyorum, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum ” ifadelerinden birisine cevap vermeleri istenmiş ve bu ifadelere 1-5 arasında puan verilmiştir. Araştırma anketi G. Antep Organize Sanayi Bölgesinde yer alan 50 ve üzeri çalışanı bulunan 64 işletme yöneticisinden randevu alınarak bizzat bırakılmış, bunlardan 51’inin geri dönüşü sağlanmıştır. Anket geri dönüş oranı %79 olarak gerçekleşmiştir.

3.3. Bulgular

Araştırmada toplanan veriler SPSS 16 paket programı yardımıyla değerlendirilmiştir. Araştırmadan elde edilen demografik veriler aşağıda Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo.3 Demografik Verilere İlişkin Özet

İşletme ve Yöneticilere İlişkin Demografik Veriler	Frekans			
	İşletmede Çalışan Sayısı	50-249 arasında çalışanı olan		250 ve üzeri çalışanı olan
29		22		
%57		%43		
İşletmenin Bulunduğu Sektör	Tekstil ve Konfeksiyon	Gıda	Kimya	Makine
	31	11	6	3
	%60	%22	%12	%6
Yöneticilerin Cinsiyeti	Bayan		Erkek	
	9		42	
	%17		%83	
Yöneticilerin Yaşı	20-29	30-39	40-49	50-59
	6	22	16	7
	%12	%42	%30	%16
Yöneticilerin şu anda yaptıkları işteki görev süreleri	1-4 yıl arası		5 yıl ve daha fazla	
	20		32	
	%39		%61	

3.3.1. İnovasyon Yönetimi

Araştırmada geliştirilen inovasyon yönetimi ölçeğinin KMO değeri 0,754 olup Bartlett Küresellik testinden elde edilen sonuç anlamlıdır ($p=0,000$). Sipahi vd.'ne (2008: 80) göre 0,70 ve 0,80 arası KMO değeri "iyi" olarak yorumlanmaktadır. Bütün soru grubunun genel olarak faktör analizine uygun olduğunu söyleyebiliriz. Anti image korelasyon matrisinde köşegen değerlerin tamamı 0,5'ten büyüktür. Altunışık vd. (2007: 354), bu değerlerin 0,5'in altında olmaması gerektiğini belirtmektedirler. Bu açıdan tek tek her bir sorunun faktör analizine uygun olduğunu belirtebiliriz.

Faktör analizinde kabul edilebilir faktör ağırlığı olan .50'nin üzerindeki faktör skorları (Kalaycı vd. 2008: 330) iki faktör altında toplanmıştır. Altunışık vd. (2007: 233)'ne göre faktörlerin açıkladıkları varyansın, toplam varyansın % 50'sinden daha az olmaması istenmektedir. Bu iki faktör toplam varyansın %82,806'sını açıklamaktadır. Sipahi vd. (2008: 84)'ne göre faktör analizinde her bir faktör en az iki sorudan oluşmalıdır. Bu doğrultuda ölçeğin alt faktörleri «inovasyonun kaynağı» ve «inovasyonda odaklanma ve beklenen sonuçlar» şeklinde adlandırılmıştır. İnovasyon yönetimi ölçeğine ilişkin her bir faktöre ait sorular, faktör skorları ve anketin uygulanması sonucunda bu sorulara verilen cevaplara ilişkin ortalamalar şu şekildedir.

Tablo.4 İnovasyon Yönetimi Ölçeği

İnovasyon Yönetimi	$\bar{X}$	Faktör Skorları
<i>İnovasyonun Kaynağı Alt Faktörü</i>	3,59	
İşletmemizde inovasyonun önemi konusunda çalışanlarımız bilinçlendirilmektedir.	3,53	.935
İşletmemizde inovasyon kararları stratejik yönetim kararlarına entegre bir şekilde oluşturulmaktadır.	3,88	.723
İşletmemizde çalışanlar inovasyon oluşturmaya yönelik olarak belirli bir denge içerisinde risk almaya teşvik edilmektedir.	3,49	.722
İşletmemizde inovasyon oluşturmaya yönelik bir liderlik söz konusudur.	3,47	.694
<i>İnovasyonda Odaklanma ve Beklenen Sonuçlar Alt Faktörü</i>	4,24	
İşletmemizde üretim/ar-ge departmanının gerçekleştirdiği ürün-süreç inovasyonları pazarlama faaliyetlerimizi daha etkin gerçekleştirmemize katkı sağlamaktadır.	4,31	.920
İşletmemizde inovasyon çalışmaları ile müşterilerimiz için yeni/geliştirilmiş çözümler üretilmesi amaçlanır.	4,43	.887
İşletmemizde inovasyon çalışmaları ile yeni/geliştirilmiş ürün ve süreçler oluşturulması amaçlanır.	4,45	.838
İşletmemizde personelimiz kendini güvende hissederek inovasyona ilişkin davranışlar geliştirebilmektedir.	3,80	.833
İşletmemizde inovasyon çalışmaları organizasyonumuz üzerinde olumlu etki oluşturmaktadır.	4,22	.766
İşletmemizde inovasyon çalışmaları çalışanlar üzerinde olumlu etki oluşturmaktadır.	4,22	.725

Tablo 4 incelendiğinde inovasyonun kaynağı alt faktörünün geneline ilişkin aritmetik ortalama 3,59 iken inovasyonda odaklanma ve beklenen sonuçlar alt faktörünün geneline ilişkin aritmetik ortalama 4,24 olarak görülmektedir. Araştırmanın yürütüldüğü işletmelerde inovasyon oluşturmaya ilişkin ortalamalar düşük kalırken, inovasyondan beklenen sonuçlara ilişkin ortalamaların yüksek düzeyde olması göz önüne alındığında, işletmelerin inovasyondan beklentilerinin yüksek olduğunu ancak inovasyon oluşturmak için gerekli koşulları yeterli düzeyde oluşturmadıkları söylenebilir.

Ölçeğin güvenilirlik düzeyi içsel tutarlılık analizinde alfa katsayısının hesaplanması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Tablo 5'te ölçeğin güvenilirlik analizlerine yer verilmiştir.

Tablo.5 Güvenilirlik Analizleri (Cronbach's Alpha)

İnovasyon Yönetimi	
.955	
İnovasyonun Kaynağı	İnovasyonda Odaklanma ve Beklenen Sonuçlar
.962	.875

Kalaycı vd.(2008: 405)'ne göre Cronbach's Alpha katsayısı; $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir. Tablo 5 incelendiğinde ölçeğin geneline ilişkin Cronbach's alpha değeri .955'tir. İnovasyonun Kaynağı ve İnovasyonda Odaklanma ve Beklenen Sonuçlar faktörlerine ilişkin Cronbach's Alpha değerleri sırasıyla .962 ve .875'tir. Bu değerler genel olarak ölçeğin ve her bir faktörün yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

3.3.2. İnovasyon Stratejileri

Araştırmada geliştirilen inovasyon stratejileri ölçeğinin KMO değeri 0,773 olup Bartlett Küresellik testinden elde edilen sonuç anlamlıdır ($p=0,000$). Sipahi vd.'ne (2008: 80) göre 0,70 ve 0,80 arası KMO değeri "iyi" olarak yorumlanmaktadır. Bütün soru grubunun genel olarak faktör analizine uygun olduğunu söyleyebiliriz. Anti image korelasyon matrisinde köşegen değerlerin tamamı 0,5'ten büyüktür. Altunışık vd. (2007: 354), bu değerlerin 0,5'in altında olmaması gerektiğini belirtmektedirler. Bu açıdan tek tek her bir sorunun faktör analizine uygun olduğunu belirtebiliriz.

Faktör analizinde kabul edilebilir faktör ağırlığı olan .50'nin üzerindeki faktör skorları (Kalaycı vd. 2008: 330) iki faktör altında toplanmıştır. Altunışık vd. (2007: 233)'ne göre faktörlerin açıkladıkları varyansın, toplam varyansın % 50'sinden daha az olmaması istenmektedir. Bu iki faktör toplam varyansın %75,311'ini açıklamaktadır. Sipahi vd. (2008: 84)'ne göre faktör analizinde her bir faktör en az iki sorudan oluşmalıdır. Bu doğrultuda ölçeğin alt faktörleri «radikal değişime ve müşteriye odaklı stratejiler» ile «zamanla gerçekleşen ve müşteri odaklı olmayan stratejiler» şeklinde

adlandırılmıştır. İnovasyon stratejileri ölçeğine ilişkin her bir faktöre ait sorular, faktör skorları ve anketin uygulanması sonucunda bu sorulara verilen cevaplara ilişkin ortalamalar şu şekildedir

Tablo.6 İnovasyon Stratejileri Ölçeği

İnovasyon Stratejileri	$\bar{X}$	Faktör Skorları
Radikal Değişim ve Müşteriye Odaklı Stratejiler Alt Faktörü	3,76	
İşletmemiz müşteriye yönlendiren bir inovasyon yaklaşımına sahiptir.	3,98	.934
İşletmemizde tüketicilerden proaktif bir şekilde ve doğrudan bilgi almaya dayanan bir ar-ge anlayışı vardır.	3,88	.889
İşletmemizin inovasyon önceliği pazarda ilk olarak yer almaktır.	3,90	.847
İşletmemiz, diğer işletmelerin gerçekleştirdikleri inovasyonlar hakkında bilgi sahibi olmaya çalışır.	3,69	.807
İşletmemizde kısa sürede radikal değişiklikler ortaya çıkaran inovasyonlar geliştirilmektedir.	3,33	.762
İşletmemiz inovasyon faaliyetlerinde daha çok kendi geliştirdiği teknolojiyi ön plana almaktadır.	3,80	.701
Zamanla Gerçekleşen ve Müşteri Odaklı Olmayan Stratejiler Alt Faktörü	2,63	
İşletmemizde değişim genelde uzun bir zaman sürecinde gerçekleşir.	3,20	.811
İşletmemiz müşteriye dikkate almayan bir inovasyon yaklaşımına sahiptir.	2,06	.751

Tablo 6’da yer alan alt faktörler incelendiğinde araştırmanın yürütüldüğü işletmelerde “*radikal değişim ve müşteriye odaklı*” stratejilerin (Aritmetik Ortalama: 3,76), “*zamanla gerçekleşen ve müşteri odaklı olmayan*” stratejilere (Aritmetik Ortalama: 2,63) nazaran daha yüksek aritmetik ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Ölçeğin güvenilirlik düzeyi ise içsel tutarlılık analizinde alfa katsayısının hesaplanması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Tablo 7’de ölçeğin güvenilirlik analizlerine yer verilmiştir.

Tablo.7 Güvenilirlik Analizleri (Cronbach’s Alpha)

İnovasyon Stratejileri	
.817	
Radikal Değişim ve Müşteriye Odaklı Stratejiler	Zamanla Gerçekleşen ve Müşteri Odaklı Olmayan Stratejiler
.909	.461

Kalaycı vd.(2008: 405)’ne göre Cronbach’s Alpha katsayısı; $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir. Tablo 7 incelendiğinde ölçeğin geneline ilişkin Cronbach’s alpha değeri .817’dir. Radikal Değişim ve Müşteriye Odaklı

Stratejiler ve Zamanla Gerçekleşen ve Müşteri Odaklı Olmayan Stratejiler faktörlerine ilişkin Cronbach's Alpha değerleri ise sırasıyla .909 ve .461'dir. Ölçeğin geneline ve Radikal Değişim ve Müşteriye Odaklı Stratejiler faktörüne ilişkin Cronbach's alpha değerleri güvenilir düzeydedir. Zamanla Gerçekleşen ve Müşteri Odaklı Olmayan Stratejiler faktörüne ilişkin Cronbach's alpha değeri ise .461'dir. Kalaycı (2008: 405) ve diğerlerine göre $0.40 \leq \alpha < 0.60$ aralığındaki değerler düşük düzeyde güvenilir değerler olarak görülmektedir. Zamanla Gerçekleşen ve Müşteri Odaklı Olmayan Stratejiler faktörüne ilişkin Cronbach's alpha değeri düşük düzeyde güvenilirirdir.

3.3.3. Rekabet Stratejileri

Araştırmada geliştirilen rekabet stratejileri ölçeğinin KMO değeri 0,678 olup Bartlett Küresellik testinden elde edilen sonuç anlamlıdır ($p=0,000$). Sipahi vd.'ne (2008: 80) göre 0,60 ve 0,70 arası KMO değeri "orta" düzeyde uygun olarak değerlendirilmektedir. Bütün soru grubunun genel olarak faktör analizine uygun olduğunu söyleyebiliriz. Anti image korelasyon matrisinde köşegen değerlerin tamamı 0,5'ten büyüktür. Altunışık vd. (2007: 354), bu değerlerin 0,5'in altında olmaması gerektiğini belirtmektedirler. Bu açıdan tek tek her bir sorunun faktör analizine uygun olduğunu belirtebiliriz.

Faktör analizinde kabul edilebilir faktör ağırlığı olan .50'nin üzerindeki faktör skorları (Kalaycı vd. 2008: 330) üç faktör altında toplanmıştır. Altunışık vd. (2007: 233)'ne göre faktörlerin açıkladıkları varyansın, toplam varyansın % 50'sinden daha az olmaması istenmektedir. Bu üç faktör toplam varyansın % 82,447'sini açıklamaktadır. Sipahi vd. (2008: 84)'ne göre faktör analizinde her bir faktör en az iki sorudan oluşmalıdır. Bu doğrultuda ölçeğin alt faktörleri «maliyet liderliği stratejileri», «farklılaştırma stratejileri» ve «karma stratejiler» şeklinde adlandırılmıştır. Rekabet stratejileri ölçeğine ilişkin her bir faktöre ait sorular, faktör skorları ve anketin uygulanması sonucunda bu sorulara verilen cevaplara ilişkin ortalamalar şu şekildedir.

Tablo.8 Rekabet Stratejileri Ölçeği

Rekabet Stratejileri	$\bar{X}$	Faktör Skorları
Maliyet Liderliği Stratejileri Alt Faktörü	3,53	
İşletmemizde ürünlerimiz, rakiplerimize kıyasla müşterilerimize daha düşük fiyatlarla sunulmaktadır.	3,16	.888
İşletmemizde ürünler standartlaştırılarak ve üretim süreçleri daha verimli kullanılarak rakiplerimize kıyasla maliyetler daha çok azaltılmaktadır.	3,90	.804
Farklılaştırma Stratejileri Alt Faktörü	3,36	
İşletmemizde karlı olmayan müşterilerin oranı, rakiplerimize göre daha düşük düzeydedir.	3,08	.949
İşletmemizde rakiplerimize kıyasla daha yoğun ve yaratıcı bir şekilde reklam ve pazarlama faaliyeti gerçekleştirilmektedir.	2,98	.940
İşletmemizde çalışanlarımıza rakiplerimize kıyasla daha yoğun bir eğitim verilmektedir.	3,51	.764
İşletmemizde güçlü marka imajı oluşturma çabalarına rakiplerimizden daha fazla önem verilmektedir.	3,86	.699
Karma Stratejiler Alt Faktörü	3,89	
İşletmemiz müşteriye daha iyi hizmet sunmak amacıyla rakiplerimizden daha sık bir şekilde mevcut ürününü geliştirerek pazara sunmaktadır.	3,92	.894
İşletmemizde ürün ve hizmetlerin kalitesi rakiplerimize oranla daha sıkı kontrol edilmektedir.	4,27	.891
İşletmemizde satış/genel ve yönetim giderleri, rakiplerimize oranla daha sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir.	3,71	.863
İşletmemizde müşterilerimize rakiplerimize oranla daha üst düzeyde hizmet sağlanmaktadır.	4,10	.815
İşletmemizde hammaddeler, rakiplerimize oranla daha verimli kullanılmaktadır.	3,53	.726
İşletmemizde operasyonel etkinlik düzeyi rakiplerimize kıyasla daha çok geliştirilmektedir.	3,80	.658

Tablo 8’de yer alan alt faktörlerin geneline ilişkin aritmetik ortalamalar incelendiğinde araştırmanın yürütüldüğü işletmelerde daha çok karma stratejilerin (Aritmetik Ortalama: 3,89), ikinci olarak maliyet liderliği stratejilerinin (Aritmetik Ortalama: 3,53) ve son olarak da farklılaştırma stratejilerinin (Aritmetik Ortalama: 3,36) kullanıldığı söylenebilir.

Ölçeğin güvenilirlik düzeyi ise içsel tutarlılık analizinde alfa katsayısının hesaplanması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Tablo 9’da ölçeğin güvenilirlik analizlerine yer verilmiştir.

Tablo.9 Güvenilirlik Analizleri (Cronbach's Alpha)

Rekabet Stratejileri		
.921		
Maliyet Liderliği Stratejileri	Farklılaştırma Stratejileri	Karma Stratejiler
.712	.917	.934

Kalaycı vd.(2008: 405)'ne göre Cronbach's Alpha katsayısı; $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçek iken, $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir bir ölçektir

Tablo 9 incelendiğinde ölçeğin geneline ilişkin Cronbach's alpha değeri .921'dir. Maliyet Liderliği Stratejileri, Farklılaştırma Stratejileri ve Karma Stratejiler faktörlerine ilişkin Cronbach's Alpha değerleri sırasıyla .712, .917 ve .934'tür. Bu değerler genel olarak rekabet stratejileri ölçeğinin ve farklılaştırma ve karma stratejiler alt faktörlerinin yüksek derecede güvenilir olduğunu gösterirken, maliyet liderliği stratejileri alt faktörünün ise oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

3.3.4.İnovasyon Yönetimi ve İnovasyon Stratejileri ile Rekabet Stratejileri Arasındaki İlişki

İnovasyon yönetimi ve inovasyon stratejileri ile rekabet stratejileri arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla "değişkenler arasındaki ilişkinin şiddetini ölçmede yaygın olarak kullanılan korelasyon analizinde pearson korelasyon istatistiği uygulanmış (Altunışık vd., 2007: 334, Kalaycı, 2008: 116, Sipahi vd., 2008, 144) ve Tablo 10'da özetlenen bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo.10 İnovasyon Yönetimi, İnovasyon Stratejileri Ve Rekabet Stratejileri Arasındaki İlişki Düzeyleri

İnovasyon Yönetimi Genel	Rekabet Stratejileri Genel	r= 0,456; p=0,000;p<0,01	Zayıf Düzeyde İlişki
İnovasyonun Kaynağı Alt Faktörü	Rekabet Stratejileri Genel	r= 0,497; p=0,000;p<0,01	Zayıf Düzeyde İlişki
İnovasyon Stratejileri Genel	Rekabet Stratejileri Genel	r= 0,712; p=0,000;p<0,01	Kuvvetli Düzeyde İlişki
Radikal Değişime ve Müşteriye Odaklı Stratejiler Alt Faktörü	Karma Stratejiler Alt Faktörü	r= 0,782; p=0,000;p<0,01	Kuvvetli Düzeyde İlişki
Radikal Değişime ve Müşteriye Odaklı Stratejiler Alt Faktörü	Maliyet Liderliği Stratejisi Alt Faktörü	r= 0,683; p=0,000;p<0,01	Orta düzeyde ilişki

Kesin sınırlamalar olmamakla birlikte 0,50'nin altında korelasyon "zayıf", 0,50 ile 0,70 arasında korelasyon "orta", 0,70 üzerindeki korelasyon "kuvvetli" ilişki gösterecektir (Sipahi vd., 2008: 145). Bu doğrultuda tablo 10 incelendiğinde "rekabet stratejileri" ölçeğinin geneli ile "inovasyon yönetimi" ölçeğinin geneli ve inovasyonun kaynağı alt faktörü arasında *zayıf düzeyde* ilişki; "rekabet stratejileri" ölçeğinin geneli ile "inovasyon stratejileri" ölçeğinin geneli arasında *kuvvetli düzeyde* ilişki; "radikal değişime ve müşteriye odaklı stratejiler" alt faktörüyle "karma stratejiler" alt faktörü arasında *kuvvetli*, "maliyet liderliği stratejisi" alt faktörüyle ise *orta düzeyde* ilişki olduğu görülmektedir.

4. Sonuç

Araştırmada geliştirilen "inovasyon yönetimi" ölçeği "inovasyonun kaynağı" ve "inovasyonda odaklanma ve beklenen sonuçlar" şeklinde adlandırılan iki alt faktörden oluşmuştur. Araştırmanın yürütüldüğü işletmelerde inovasyondan beklentiler üst düzeyde gerçekleşirken, inovasyon oluşturmak için gerekli koşulların yeterince oluşturulmadığı gözlenmiştir. Araştırmada geliştirilen "inovasyon stratejileri" ölçeği ise "radikal değişime ve müşteriye odaklı stratejiler" ile "zamanla gerçekleşen ve müşteri odaklı olmayan stratejiler" şeklinde adlandırılan iki alt faktörden oluşmuştur. Araştırma anketinin uygulandığı işletmelerde "radikal değişime ve müşteriye odaklı stratejiler" in "zamanla gerçekleşen ve müşteri odaklı olmayan stratejiler" e nazaran daha yüksek düzeyde kullanıldığı söylenebilir. Araştırmada geliştirilen "rekabet stratejileri" ölçeği "maliyet liderliği stratejileri", "farklılaştırma stratejileri" ve "karma stratejiler"

şeklinde adlandırılan üç alt faktörden oluşmuştur. Araştırmanın yürütüldüğü işletmelerde daha çok karma stratejilerin, ikinci olarak maliyet liderliği stratejilerinin ve son olarak da farklılaştırma stratejilerinin kullanıldığı görülmektedir. “İnovasyon stratejileri” ölçeğinin geneli ile “rekabet stratejileri” ölçeğinin geneli ve “karma stratejiler” alt faktörü arasında *yüksek*, “maliyet liderliği” alt faktörü arasında ise *orta düzeyde* ilişki olduğu göz önünde bulundurulduğunda, “inovasyon stratejileri” ile “rekabet stratejilerinin”, “stratejik teknoloji yönetimi” yaklaşımına uygun olarak entegre bir şekilde oluşturulması gerektiği düşünülmektedir.

5. KAYNAKLAR

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. 2007. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-Spss Uygulamalı. Sakarya Yayıncılık, Adapazarı
- Burgelman, R.A., Christensen, C.M. ve Wheelwright, S.J. 2004. Strategic Management of Technology and Innovation, McGraw Hill- Irwin
- Cirik, E. 2009. Şirketler Her Cephede Hızlanıyor, Capital Dergisi, 2009/12
- Çetindamar, D., Phaal, R. ve Probert, D. 2009. “Understanding Technology Management as a Dynamic Capability: A Framework for Technology Management Activities”, Technovation, 29: 237-246
- Dervitsiotis, K.NÇ, 2011. The challenge of adaptation through innovation based on the quality of the innovation process, Total Quality Management&Business Excellence, 22:5, 533-566
- Dorf, R.C. 2000. Technology Management Handbook, CRC Press LLC, Boca Raton
- Edler, J., Kraemer, Frieder, M. ve Reger, G. 2002. “Changes in the Strategic Management of Technology: Results of a Global Benchmarking Study”, R&D Management, 32 (2): 149-163
- Fonseca, J. 2002. Complexity and Innovation in Organizations, Routledge, Taylor& Francis, London and New York
- Hobday, M. 2007. Firm-level innovation models: perspectives on research in developed and developing countries, Technology analysis&Strategic management, 17:2, 121-146
- Isaac, R. 2006. The Making of the Ecopreneur, Editör: C. M. Shea, ve G.D. Garson, Handbook of Public Information Systems, Third Edition, CRC Press, Taylor and Francis Group, Boca Raton, London, New York
- Janszen, F. 2000. The Age of Innovation, Financial Times, Prentice Hall, Pearson Education, London
- Kalaycı, Ş. (Editör) 2008. Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayıncılık, Ankara.
- Phaal, R., Farrukh, C. ve Probert, D. (2004), “Technology Roadmapping- A Planning Framework for Evolution and Revolution”, Technological Forecasting& Social Change, 71: 5-26
- Sarihan,H.İ. 1998. Teknoloji Yönetimi, Desnet Yayınları, İstanbul
- Sipahi B., Yurtkoru, E.S., Çinko M. 2008. Sosyal Bilimlerde SPSS’le Veri Analizi, Beta Yayınları, İstanbul

- Swaim, R. 2011. Bir strateji ustası Peter Drucker, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul
- Terziovski, M. 2002. Achieving performance excellence through an integrated strategy of radical innovation and continuous improvement, *Measuring Business Excellence* 6.2. 2002: 5-14
- Tseng, C., Kuo, H. Ve Chou S. 2008. Configuration of innovation and performance in the service industry: evidence from the Taiwanese hotel industry, *The Service Industries Journal*, 28:7, 1015-1028
- Tuan, L. T. ve Venkatesh, S. 2010. “Organizational Culture and Technological Innovation Adoption in Private Hospitals”, *International Business Research*, 3 (3): 144-153
- www.doganbilisim.net (Erişim:10.03.2012)
- www.tdk.org.tr (Erişim:10.03.2012)
- www.turkpatent.gov.tr (Erişim: 23.01.2012)

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ GÖRSEL TASARIM İLKELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet ŞAHİN*

ÖZET

Bu araştırma, Sosyal Bilgiler ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın modeli betimsel bir surveydir. Doküman incelemesine dayalı nitel ver¹i toplama yöntemi kullanılmıştır. Çalışma evrenini Milli Eğitim Bakanlığı'na onaylanan ilköğretim altıncı sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. Veriler, ders kitaplarının en büyük ünitesi olan "İpek Yolunda Türkler" ünitesi değerlendirilerek elde edilmiştir. Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla alt amaçlara uygun olarak rubrik geliştirilmiştir. Veriler, rubriklerde yer alan ölçütlere göre analiz edilmiş ve kitap içerisinden seçilen somut örneklerle desteklenmiştir. Bu veriler, metnin içeriğini destekleyici görsel öğelerin kullanılması, görsel öğelerle metnin içeriğinin tutarlı olması, görsel öğelerin sayfa içerisine etkili biçimde yerleştirilmesi, görsel öğelerin teknik özellikler yönünden etkili kullanılması ve görsel öğeler öğrenciyi düşündürmesi açısından analiz edilerek yorumlanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, ders kitaplarında, resim, fotoğraf ve harita tüm ders kitaplarında, tablo ve kronolojik sıralamalar kullanılmış, ancak şema, grafik, kavram haritası, bulmaca, kavramsal karikatür vb. görsel öğeler kullanılmamıştır. Ders kitaplarında kullanılan görsel öğelerin mesaj tasarım ilkeleri açısından etkili olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Mesaj Tasarımı, Görsel Tasarım, Değerlendirme.

THE EVALUATION OF TEXTBOOKS IN TERMS OF VISUAL DESIGN PRINCIPLES

ABSTRACT

This research was conducted to evaluate textbooks in terms of visual design principles. This research is a descriptive survey model. In this research, based on qualitative data collection methods were used to examine the document. The books that were approved by the Ministry of National Education, as to be used in sixth-grade Social studies courses, comprised the research universe. Experiments covered "Turks on the Silk Road" unit which has the largest volume in the textbooks. In order to collect data for the study, a rubric scale were developed by the researcher. Data were analyzed in accordance with the rubrics and selected perceptible text-examples were used to demonstrate the inferred results. These data are analyzed and interpreted in terms of visual elements to support the contents of text, placement of these elements in the page, and effective use of these elements in terms of technical specifications and making students think about the subject matter. According to findings of research pictures,

---

* Yrd. Doç. Dr. , Karatekin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, Eğitim Programları ve Öğretim, mehmetshahin_38@hotmail.com

photos, map, tables, chronological orders are used in all textbooks; but visual elements such as diagrams, charts, concept maps, puzzles, conceptual cartoon etc. are not used. It is concluded that visual elements used in textbooks are not effective in terms of message design principles.

Key Words: Social Studies Course, Message Design in Textbooks, Visual Design, Rubric in Textbooks.

Giriş

Eğitimin her kademelerinde kullanılan ders kitapları öğretmenin dersini düzenli ve daha sistemli bir şekilde sunmasına olanak sağlayan bir araçtır. Ders kitapları, aynı zamanda öğretim programları ile ilgili konularda öğrencilere de bilgi sağlamaktadır. (Pelletier 1995). Ders kitapları ilgili konularda öğrencilere belirli ipuçları verir ve onlara toplumun istediği davranışları kazandırır, araştırma ve inceleme yapmaya yönlendirir, en uygun öğrenme-öğretme olanağı sunar (Kılıç, 2005). Ders kitapları öğretmenler ve öğrenciler tarafından en çok başvurulan kaynak olması nedeniyle eğitimin kalitesi, ders kitaplarının kalitesiyle yakından ilgilidir. Hartley (1990) ders kitaplarında bulunması gereken özelliklerin tercih edilme derecesini araştırmıştır. Bu tercihler arasında ilk on sırayı başlıklar, bölüm konusu, bölüm özetleri, karikatürler, renk kullanımı, altı çizilen sözcükler, fotoğraflar, boşluklu genel yapı, alt başlıklar ve tablolar oluşturmuştur.

Görsel öğeler, metindeki yazılı anlatımı destekleyen, içeriğinin anlaşılmasını kolaylaştıran, okuyucuyu görsel olarak düşündüren metin içerisindeki resim, grafik, diyagram, tablo, harita, ağ çizelgeleri vb. unsurlardan oluşur. Görsel materyallerin etkililiği, onları kullananların kişilik özelliklerinden etkilenir. Hatta görsel materyali kullananların önceki bilgileri bunlardan yararlanma derecesini etkiler. Örneğin metin içerisinde verilen haritalar metinden öğrenmeyi geliştirir. Okuyucunun içerikle ilgili ön bilgisinin olması halinde haritanın etkisi daha çok artar (Schwartz ve ark., 1998). Resimlerin, içeriği kavramaya yardımcı olma, dikkati çekme, motive etme, soyut ve karmaşık kavramları açıklama gibi işlevleri yerine getirir. Görsel öğeler yoğunlaştırılmış bilgi içermeleri nedeniyle kolayca yorumlanır, hatırlamayı kolaylaştırır, ilgi ve dikkat çeker. Ayrıca iletişim sürecini güçlendirmek için tablolar, grafikler ve görseller gibi birçok araç kullanılabilir (Wright, 1980).

Tablolar içerdikleri karmaşıklık, detay ve boyutları açısından çok farklı olabilir. Tablolar, diyagramlar, çizimler, grafikler vb. öğeler metin içerisinde basit ve tutarlı şekilde kullanılması bu öğelerin etkililiğini artırır. Metnin görsel öğelere referans vermesi ve görsellerin de metni doğrudan destekleyecek nitelikte olması gerekir. Estetik kaygılarla motivasyonu artıracak görseller kullanılabilir ancak bunların okuyucunun metni anlamasına yardımcı olması şüphelidir. Bir konunun görsel materyallerle desteklenmesi, öğrencilerin okuduklarını anlama, hatırlama ve kullanımını kolaylaştırır (Yalın, 1996a).

Bertin'e (1983) göre, grafiklerin tasarımları önceden tanımlanmış standartlara dayanır. Bu nedenle tek anlamlıdır. Tablolar, fotoğraflar ve dizimler gibi görsel öğeler çok anlamlıdır. Çünkü bunların yorumları öznel ve anlam belirsizliği içerir. Goodman'a (1968) göre, simgesel olan grafiklerde unsurlar ve karşılıkları arasında bire bir uyuma yoktur ve her unsur sadece bir anlama sahiptir. Fotoğraflar ve çizimler çok anlamlıdır. Onların tek bir sembolleri birden fazla anlama işaret edebilir.

Ders kitaplarında kullanılan renk, görsel bütünlüğe sağlanmasına ve grafik iletişime önemli katkıda bulunur. Gereğinden fazla ve bilinçsiz renk kullanımı karmaşık görsel yapı oluşturur. Kitap tasarımında genellikle renklerin, öğrenci psikolojisi üzerindeki etkileri ve içerdiği anlamlar dikkate alınmamaktadır. Soğuk renkler uzaklık ve derinlik etkisi yaratır. Sıcak renkler izleyeni neşelendirir ve daha dikkat çekicidir (Kaptan ve Kaptan, 2004).

Görsellerin tek başına veya yazıyla birlikte kullanılması öğrenmeye sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Görsel materyallerin mesajı açık hale getirdiği için öğrenmeyi daha çok kolaylaştırdığı, yazılı metinle birlikte kullanılması halinde etkisinin arttığı, ayrıca görsel materyallerin bir iletişim aracı olarak yazılı materyallere göre daha evrensel olduğu söylenebilir (İşler, 2003).

Yazılı bir metinde içeriği desteklemek için kullanılan görsel öğelerin sayısı ve içerikle tutarlı olması önemlidir. İçerikle tutarlı olmayan görsel öğeler, metnin açıklanmasında, somutlaştırılmasında, bilgilerin kalıcı olmasında ve öğrenciyi düşündürmesinde etkili olmaz. Çünkü “Bir ders kitabında konu ile ilgili olmayan görsel bir materyalin konunun öğrenilmesini kolaylaştırması bakımından bir etkisi yoktur” (Yalın, 1996b, s.2).

Görsel öğelerin metnin içeriğini etkili bir şekilde desteklemesi için metinle görsellerin kullanıldığı yerlerin tutarlı olması gerekir. Metinle onu destekleyen görsel öğeler arasında ilgisiz metinlerin ya da görsellerin girmesi etkililik derecesini azaltır. Bu nedenle metinle görsellerin birbirini tamamlayacak bir şekilde düzenlenmesi gerekir. Özellikle metinle, görsel öğelerin aynı sayfa içerisinde birbirinden uzak kalması ya da farklı sayfalarda yer alması mesajın etkisini azaltacağı için görsel öğeler metnin üstünde, yanında ya da metnin altında yer almalıdır.

Ders kitaplarında resimleme, fotoğraf, şekil, tablo, şema vb. görsel öğelerin yerleştirilmesinde monotonluktan kaçınılmalıdır. Görsel öğeler kitap sayfasında hep aynı yerlere yerleştirilmemeli, devamlı çerçeve içine alınmamalı ve hep aynı büyüklükte olmamalıdır. Ders kitaplarında görsel öğeler sayfa içerisine okuma akışını engellemeyecek biçimde yerleştirilmelidir. Görsel öğeler başlığın altına, metnin ortasına, paragraf arasına yerleştirilmemeli ve görsel öğeler bölünmemelidir (Keser, 2004, s.11-13). Ders kitabında kullanılan görsel öğelerin teknik yönden bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bu özellikler şu şekilde açıklanabilir (Yalın, 2000; Keser, 2004; Alpan, 2004; Eşgi ve Dursun 2008).

Resimler yalın, anlaşılır olmalı ve mesajın gerektirdiği kadar detay kullanılmalıdır. Resimlemelerde kullanılan figürlerin hareketleri sağlam çizilmeli, görsel öğeleri oluşturan biçimler ne tam gerçekçi ne de tam soyut olmalıdır. Bir görsel öğeye bakarken göz hareketleri daha çok sol üst köşede odaklanacağı için, vurgulanması gereken öğelerin sol üst köşeye yerleştirilmesine özen gösterilmelidir. Vurgulama yapmak amacıyla, ok ve benzeri yön gösteren araçların kullanılması, önemli öğe için diğerlerinden daha parlak bir renk kullanılması, temel öğenin diğerlerinden daha büyük yapılması, vurgulanmak istenilen madde rengi ile zemin arasında kontrast oluşturulması, diğer şekillerden farklı bir şekil kullanılması gerekir. Görsel öğeleri tasarlamada kullanılan çizginin (iskeletin) genellikle yön duygusu için kullanılması gerekir. Kalın çizgiler yükseklik, genişlik ve derinlik duygusu verir. İnce çizgilerden daha etkilidir. Eğik çizgiler dengesizlik etkisi yaratır.

Görsel öğeler, sayfa içerisine dengeli biçimde yerleştirilmeli ve simetrik (formal) denge kullanılmaktan kaçınılmalıdır. Dinamik olması ve izleyen dikkatini görsele daha çok çekmesi nedeniyle asimetrik (informal) denge kullanılması yeğlenmelidir. Boşluk ve doluluk oranının dikkat edilmelidir. Görsel materyallerde renk aslına uygunluğu arttırmak, bir öğeyi vurgulamak, duygusal tepkiler yaratmak için kullanılır. Renkler, önemli bilgi ve ayrıntılara ışık tutacak, benzerlik ve farklılıklara işaret edecek, estetik duygu uyandıracak biçimde kullanılmalı ancak renk sayısı en fazla dört renkle sınırlandırılmalıdır. Görsel öğenin büyüklüğü amaca uygun ve imgenin okunabilirliğini sağlayabilecek oranda olmalıdır. Görsel öğelerin içeriği ayrıntı gerektiriyorsa boyutları büyük ve geniş tutulmalı ancak, tüm sayfayı kaplayacak kadar büyük görsel öğeler kullanılmaktan kaçınılmalıdır.

Görsel öğelerin öğrencilerin görsel düşünme becerilerinin gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda bazı bilgi türleri görsel materyallerle daha etkili sunulabilir. Görsel öğelerin öğrenciyi düşündürmesi için öncelikle ilgi ve dikkat çekici olması, renk, boyut, görüntü vb. özellikleri yönünden de etkili olması gerekir. Ders kitaplarında kaliteli grafik ve resimler dikkatleri çeker ve sunulan bilgilerin önemli olduğu beklentisini artırarak metnin okunmasını etkiler (Yalın, 2006b). Ders kitaplarında resim, fotoğraf, şema, vb. görsel öğelerin öğrencinin imgeleme gücünü harekete geçirir, onlarda heyecan duygusunu uyandırır, estetik becerilerini güçlendirir, öğrenme isteklerini artırır. Bu nedenle, ders kitaplarında resimleme, fotoğraf, şema vb. görsel öğeler metin içerisinde uygun, yaratıcı, yönlendirici, düşündürücü, mesajı özetleyici ve bilgilendirici biçimde tasarlanmalıdır (Alpan, 2004 ve Keser, 2004). Bu nedenle ders kitaplarında kullanılacak görsel öğelerin özenle seçilmesi ve sayfa içerisine yerleştirilmesi mesaj tasarımı açısından önemlidir.

Ders kitapları öğretim programının amaçlarını gerçekleştirmek için öğrencilere gerekli mesajı veren önemli bir araçtır. Bu nedenle öğrencilere sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklerde önemli ölçüde katkı sağlayan ders kitaplarının nitelikli olması gerekir. Ancak ders kitaplarının tasarımı ile ilgili yapılan birçok araştırmada değişik sorunların varlığı ortaya çıkmıştır. (Çalık, 2001; İşler, 2003; Alpan, 2004; Dane, Doğan ve Balkı, 2004; Kaptan ve Kaptan, 2004; Eşgi, 2005; Karababa, 2005; Atmaca, 2006; Tekbıyık, 2006; Yazıcı ve Yeşilbursa, 2007; Demirci, 2007; Kılıç ve Seven, 2008; Kuzu ve Yıldırım, 2008; Demirel, 2008; Eşgi ve Dursun 2008; Güzel, Oral ve Yıldırım, 2009). Ülkemizde eğitim sistemindeki gelişmelere göre ders kitaplarında da değişiklikler yaşanmaktadır. Bu değişikliklerin ders kitaplarının niteliğine olan yansımaları sürekli izlenerek değerlendirilmesi gerekir. Bu bağlamda ilköğretim okullarında yapılandırmacı eğitim sistemine göre hazırlandığı belirtilen ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesine önemli ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirmektir. Araştırmanın bu temel amacına ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Metnin içeriğini destekleyici görsel öğeler kullanılmış mı?
2. Görsel öğeler ile metnin içeriği tutarlı mı?
3. Görsel öğeler teknik özellikleri yönünden etkili kullanılmış mı?

4. Görsel öğeler sayfa içerisine etkili biçimde yerleştirilmiş mi?

5. Görsel öğeler öğrenciyi düşündürcek nitelikte mi?

Yöntem

Araştırmanın modeli betimsel taramadır. Bu kapsamda araştırmanın yöntemi doküman incelemesine dayalı nitel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma evreni Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca onaylanan ilköğretim 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarından oluşmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığınca, altıncı sınıflar için, 4 farklı yayınevince hazırlanan ders kitabı uygun görülmüştür (MEB. 2009).

İlgili yönetmelik gereği ders kitaplarında yer alan tüm üniteler aynı ilkeler çerçevesinde hazırlandığı için tüm üniteleri değerlendirmek yerine bit üniteyi değerlendirilmiştir. Değerlendirilen ünitenin seçiminde, öğrenci kazanımı sayısı ve üniteye ayrılan süre dikkate alınmıştır. Altıncı sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer alan 7 ünite içerisinde “Kültür ve Miras” öğrenme alanı ve “İpek Yolu’nda Türkler” ünitesi kazanım sayısı ve ders saati süresi yönünden en fazla olduğu için “İpek Yolu’nda Türkler” ünitesi değerlendirilmiştir.

Verilerin toplanmasında doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme belli başlı beş aşamada yapılabilir. Bu aşamalar dokümanlara ulaşma, orijinalliğin kontrol edilmesi, dokümanların anlaşılması, verinin analiz edilmesi ve verinin kullanılmasıdır. Araştırmanın veri toplamak amacıyla alt amaçlara uygun olarak rubrikler geliştirilmiştir. Rubriklerin geçerliliğini sağlamak için farklı üniversitelerde görevli 6 alan uzmanından görüş alınmıştır. Rubrikler hazırlandıktan sonra ders kitapları araştırmacı ile birlikte 3 alan uzmanı tarafından değerlendirilmiştir. Ayrıca, değerlendirme sürecinde ortak bir strateji belirlenerek yöntem konusunda görüş birliği sağlanmıştır. Bu aşamadan sonra uzmanlar ders kitaplarını rubriklere göre bağımsız olarak değerlendirmiş ve sonunda puanların aritmetik ortalamaları alınmıştır.

Veri toplama aracı olarak kullanılan rubrikler 5 seçenekli olarak hazırlanmıştır. Ders kitapları rubriklerde belirtilen ölçütlere göre, 1-5 arasında bir puanla değerlendirilmiştir. (1.0–1.8 hiç etkili değil, 1.9-2.6 çok az etkili, 2.7-3.4 orta düzeyde etkili, 3.5-4.2 oldukça etkili, 4.3-5.0 tamamen etkili olarak yorumlanmıştır.) Veriler, alt amaçlara göre gruplandırılarak sunulmuştur. Bu verileri desteklemek amacıyla ders kitaplarından örnek metinlere yer verilmiş ve birlikte yorumlanmıştır. Araştırma raporu içerisinde ders kitaplarını hazırlayan yayınevlerinin adları, sürekli tekrar etmemek için alfabetik sıraya göre A, B, C, D biçiminde kodlanarak atıf yapılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bulguları alt amaçlara göre analiz edilerek sunulmuştur.

1. Metnin İçeriğini Destekleyici Görsel Öğelerin Kullanılması

Metnin içeriğini destekleyici görsel öğelerin kullanılması ile ilgili bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo.1 Metnin içeriğini destekleyici görsel öğelerin kullanılması

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler genellikle kullanılmıştır.	A:2 B:2 C:2 D:2	2
4	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler çoğunlukla kullanılmıştır.		
3	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler kısmen kullanılmıştır.		
2	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler çok az kullanılmıştır.		
1	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler kullanılmamıştır.		

Tablo 1'e göre, sosyal bilgiler ders kitaplarında metnin içeriğini destekleyici görsel öğelerin çok az düzeyde kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Tüm ders kitaplarında (A, B, C, D) metnin içeriğini destekleyici resim, fotoğraf ve haritadan kısmen diğer görsel öğeler çok az düzeyde kullanılmıştır. Ayrıca görsel öğeler sayısal yönden de konular arasında dengesiz kullanılmıştır.

A ders kitabında resim ve haritalar bazı konular içerisinde sıkça kullanılmış, bazı konuların içerisinde de hiç kullanılmamıştır. Ünite içerisinde 46 fotoğraf / resim, 15 harita ve 1 tablo kullanılmıştır. Örneğin, "Destan Yazanlar" konusu içerisinde Oğuz Kağan Destanı'yla ilgili 2 resim, 1 haritaya, Kök Tiğın Yazıtı'nın Doğu Çevirisi ile ilgili 3 resim, 2 haritaya yer verilmiş, "Kavimler Göçü" alt konusu içerisinde görsel öğeye yer verilmemiştir. Metin içerisinde grafik, şema, kavram haritası, kavramsal karikatür, vb. diğer görsel öğeler hiç kullanılmamıştır.

B ders kitabında metin içerisinde görsel öğe olarak en çok resim kullanılmıştır. Harita ve tablo kısmen kullanılırken kronolojik sıralama bir defa kullanılmıştır. Resim ve haritalar bazı konularda sıkça, bazı konularda da çok az sayıda kullanılmıştır. Ayrıca metin içerisinde grafik, şema, kavram haritası, kavramsal karikatür, vb. görsel öğeler kullanılmamıştır. Ünite içerisinde 45 resim ve fotoğrafa, 10 haritaya, 8 tabloya ve 1 kronolojik sıra kullanılmıştır. Örneğin "Orta Asya'da Yaşam" konusu içerisinde 1 resim, "Ordu, Millet El Ele" konusu içerisinde 8 resim kullanılmıştır.

C ders kitabında metin içerisinde görsel öğe olarak en çok resim ve sonra harita kullanılmıştır. Metin içerisinde tablo bir defa kullanılmıştır. Resim ve haritalar diğer ders kitaplarında olduğu gibi bazı konularda sıkça, bazı konularda da hiç kullanılmamıştır. Bunların dışında hiçbir görsel öğe kullanılmamıştır. Ünite içerisinde 56 resim ve fotoğraf, 17 harita ve 1 tablo kullanılmıştır. Örneğin, "Destan Yazan Türkler" konusu içerisinde Oğuz Kağan Destanı ile ilgili 2 resim, 1 harita kullanılmış ancak Kavimler Göçü ve Bilge Kağan Yazıtı ile ilgili hiçbir görsel öğe kullanılmamıştır.

D ders kitabında ünite içerisinde 84 resim ve fotoğraf, 8 harita, 3 kronolojik sıralama kullanılmıştır. Kitaptaki her sayfada görsel öğeye yer verilmiş ve en çok resim kullanılmıştır. Örneğin, "Orta Asya'dan Anadolu'ya" konusu içerisinde Türklerdeki sanat konusu ile ilgili aynı sayfada 7 resim kullanılmış, ancak "İslamiyet Doğuyor" konusu içerisinde anlaşılır bir resim kullanılmamıştır.

2. Görsel Öğelerle Metnin İçeriğinin Tutarlı Olması

Görsel öğelerle metnin içeriğinin tutarlı olması ile ilgili bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo.2 Görsel Öğelerle Metnin İçeriğinin Tutarlı Olması

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Görsel öğeler genellikle metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir.	A:3 B:3 C:3 D:4	3,25
4	Görsel öğeler çoğunlukla metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir.		
3	Görsel öğeler kısmen metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir.		
2	Görsel öğelerin çok azı metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir.		
1	Görsel öğeler metnin içeriğine uygun olmadığı gibi, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci nitelikte değildir.		

Tablo 2’ye göre görsel öğelerin metnin içeriği ile tutarlılığı orta düzeyde etkili olmuştur. Ders kitaplarında görsel öğelerin kısmen metnin içeriğine uygun olarak kullanıldığı, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci nitelikte olduğu ortaya çıkmıştır. Metin içerisinde bazı görsel öğeler içerikle tutarlı, bazı görsel öğeler ise içerikle tutarsız olarak kullanılmıştır. Metnin içeriği ile tutarlı olan görsellerin, metnin açıklanmasına ve bilgiye dikkat çekilmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Örneğin, B ders kitabında, “Geçmişten Günümüze” konusu içerisinde tören, bayram ve kutlamalarla ilgili resimlere yer verilmiştir. Ayrıca geçmiş ve günümüzdeki törenlerle ilgili tablolar verilerek karşılaştırmalar yapılmıştır. Geçmiş dönemlerde yapılan düğünlerle ilgili bilgileri vurgulamak için yanda görülen resim kullanılmıştır. Örnekten de anlaşılacağı gibi metnin açıklanmasına önemli ölçüde katkı sağladığı söylenebilir.

Tablo1 ve tablo 2’deki bulgular dikkate alındığında metnin içeriğini destekleyici görsel öğelerin çok az düzeyde kullanıldığı ancak kullanılan görsel öğelerin içerikle genellikle tutarlı olduğu söylenebilir. Bu bulgulara göre, ders kitabındaki görsel öğelerin kısmen metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci nitelikte olduğu söylenebilir. Metin içerisindeki görsel öğelerin çoğunluğu içerikle tutarlı olarak kullanılmıştır. Bu görsel öğeler metnin açıklanmasına ve bilgiye dikkat çekilmesine önemli katkı sağladığı söylenebilir.

2. Görsel Öğelerin Teknik Özellikler Yönünden Etkili Kullanılması

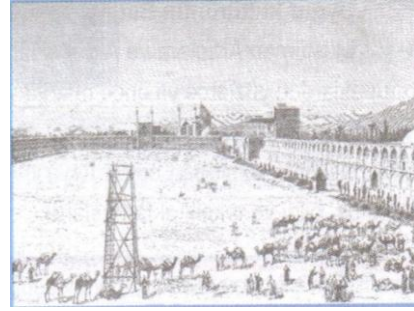
Ders kitaplarındaki görsel öğelerin teknik özellikler yönünden etkili kullanılması; görsel öğelerin rengi ve görsel öğelerin boyutları ölçütlerine göre değerlendirilmiştir. Görsel öğelerin rengi ile ilgili bulgular Tablo 3'te, görsel öğelerin boyutları ile ilgili bulgular Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo.3 Görsel Öğelerin Renginin Etkili Kullanılması

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Görsel öğelerin renkleri amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.	A:2 B:2 C:2 D:2	2
4	Görsel öğelerin renkleri çoğunlukla amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.		
3	Görsel öğelerin renkleri kısmen amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.		
2	Görsel öğelerin renkleri çok az düzeyde amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.		
1	Görsel öğelerin renkleri amaca uygun kullanılmadığı için önemli ayrıntılar vurgulamamıştır.		

Tablo 3'e göre, ders kitaplarında görsel öğelerin rengi çok az düzeyde etkili kullanılmıştır. Ders kitaplarında görsel öğelerin renkli olmasına ve renklerin amacına uygun kullanılmasına çok az düzeyde özen gösterildiği için önemli ayrıntıların vurgulanmasında etkili olmamıştır. Görsel öğelerin etkili olması ve verilmek istenen mesajı verebilmesi için renklerin gerçekçi, canlı, vurgulayıcı olması ve öğeler ile zemin rengi arasında uyum sağlaması önemlidir.

A ders kitabında, bazı haritalarda kullanılan renkler öğrencinin dikkatini çekecek biçimde seçilmiş ve önemli noktalar vurgulanmıştır. Ancak yandaki örnekte de görüldüğü gibi "Asker Millet" konusu içerisindeki aslına uygun olması açısından renkli olmayan fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğraftaki öğeler açık olmadığı için metindeki içeriğinin açıklanmasında, öğrencilerin ilgi ve dikkatinin çekilmesinde etkili olmamıştır. Kitap içerisindeki birçok resmin kalitesiz ve siyah-beyaz olması mesajın etkili olarak verilmesine engel olmuştur.

B ders kitabındaki haritaların çoğunluğunda tek renk kullanıldığı için dikkat çekilmek istenen ülke, bölge, yerleşim yerleri ya da sınırlar yeterince vurgulanamamıştır. "Belgelerin Dili" konusu içerisinde Türklerin yaşadığı yerleri vurgulamak amacıyla yandaki harita kullanılmıştır. Bu harita tek renkten oluştuğu için bilgiyi vurgulayıcı, destekleyici ve kalıcı hale getirici bir özelliği bulunmadığı söylenebilir.

C ders kitabındaki bazı görsel öğeler siyah beyaz kullanılmış, bazılarında da renkler öğelerin ayrıntılarını vurgulayıcı nitelikte kullanılmamıştır. “Atatürk ve Türk Devletleri” konusu içerisinde Atatürk’le ilgili siyah beyaz fotoğraflar kullanılmıştır. Bu fotoğrafların özgün olması dikkat çekebilir ancak aynı sayfa içerisindeki çok sayıda siyah beyaz resim kullanılması sayfanın sıkıcılığını artırabilir. Ayrıca yan yana kullanılan siyah beyaz resimler bu sorunu artırabilir.

D ders kitabındaki özellikle metin içerisinde sıkça arka plan renklendirilmiş ve arka planla görsel öğelerin rengi uyum sağlamamıştır.

Tablo.4 Görsel Öğelerin Boyutlarının Etkili Kullanılması

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Görsel öğelerin boyutları gerçeğine uygun düzenlenmiş ve gerekli mesajı vurgulayıcı detay kullanılmıştır.	A:2 B:2 C:2 D:2	2
4	Görsel öğelerin boyutları çoğunlukla gerçeğe uygun düzenlenmiş ve gerekli mesajı kısmen vurgulayıcı detay kullanılmıştır.		
3	Görsel öğelerin boyutları kısmen gerçeğe uygun düzenlenmiş, gerekli mesajı vurgulayacak detay bazen kullanılmıştır.		
2	Görsel öğelerin boyutları gerçeğe çok az uygun düzenlenmiş, gerekli mesajı vurgulayıcı detay çoğunlukla kullanılmamıştır.		
1	Görsel öğelerin boyutları gerçeğe uygun düzenlenmemiş ve gerekli mesajı vurgulayıcı detaylar kullanılmamıştır.		

Tablo 4’e göre, görsel öğelerin boyutları çok az düzeyde etkili kullanılmıştır. Tüm ders kitaplarında görsel öğelerin boyutlarının gerçeğe çok az uygun düzenlendiği ve gerekli mesajı vurgulayıcı detayların çoğunlukla kullanılmadığı ortaya çıkmıştır.

A ders kitabındaki metin içerisinde harita, fotoğraf ve resimlerin boyutları her sayfada farklı ölçülerde kullanılmıştır. Bazı harita ve resimlerin büyüklüğü sayfanın yarısından büyük, bazılarının ise okunmayacak kadar küçük olduğu görülmektedir. Diğer yandan görsel öğelerin çoğunluğunda dikkat çekilmek istenen detaylar açık ve net biçimde vurgulanmamıştır.

B ders kitabında metin içerisinde harita, fotoğraf ve resimlerin boyutları her sayfada farklı ölçülerde kullanılmıştır. Bazı harita ve resimlerin boyutu, sayfanın yarısından büyük, bazılarının ise okunmayacak kadar küçük olduğu görülmektedir. Diğer yandan görsel öğelerin çoğunluğunda dikkat çekilmek istenen detaylar açık ve net biçimde vurgulanmamıştır.

C ders kitabındaki bazı harita ve resimlerin sayfanın yarısını kapladığı, bazılarının ise okunmayacak kadar küçük olduğu görülmektedir. Görsel öğelerin birçoğunda dikkat çekilmek istenen detaylar açık ve net biçimde vurgulanmamıştır.

D ders kitabındaki bazı harita ve resimler sayfanın yarısından büyük, bazıları ise okunmayacak kadar küçük düzenlenmiştir.

4. Görsel Öğelerin Sayfa İçerisine Etkili Biçimde Yerleştirilmesi

Görsel öğelerin sayfa içerisine etkili biçimde yerleştirilmesi; görsel öğelerin metnin yakınında yer alması, görsel öğelere gönderme yapılması ve görsel öğelerin sayfa içerisinde bölünmeden yerleştirilmesi ölçütleri açısından değerlendirilmiştir. Görsel öğelerin metnin yakınında yer alması ve görsel öğelere gönderme yapılması ile ilgili bulgular Tablo 5’te, görsel öğelerin sayfa içerisinde bölünmeden yerleştirilmesi ise tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo.5 Görsel Öğelerin Metnin Yakınına Yerleştirilmesi Ve Gönderme Yapılması

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Görsel öğeler genellikle metnin yakınında yer almış ve göndermeler yapılmıştır.	A:2 B:2 C:2 D:2	2
4	Görsel öğeler genellikle metnin yakınında yer almış ama bazen göndermeler yapılmıştır.		
3	Görsel öğeler kısmen metnin yakınında yer almış ve bazen göndermeler yapılmıştır.		
2	Görsel öğeler kısmen metnin yakınında yer almış ve çok az göndermeler yapılmıştır.		
1	Görsel öğeler genellikle metnin yakınında yer almamış, göndermeler yapılmamıştır.		

Tablo 5’e göre, görsel öğelerin metnin yakınına yerleştirilmesi ve gönderme yapılması çok az düzeyde etkili olmuştur. Tüm ders kitaplarında görsel öğeler kısmen metnin yakınında yer almış, ancak çok az göndermeler yapılmıştır.

A, B, C ve D ders kitaplarında metni destekleyici görsel öğeler kısmen metnin yakınında yer almıştır. Ancak görsel öğelerin etkisini artırıcı göndermelere çok az düzeyde yer verilmiştir. Başka bir ifadeyle, metin içerisinde kullanılan görsel öğelere yönelik açıklayıcı veya ilişkilendirici nitelikte göndermeler yapılmamıştır. Bazı resim ya da haritalarla ilgili sorularda “yandaki”, “aşağıdaki”, “yukarıdaki” gibi ifadeler kullanılmıştır. Metin içerisinde görsel öğelere yeterince göndermenin yapılmaması metinle görsel öğe arasındaki tutarlılığı olumsuz etkilemiştir. Özellikle metnin, üstünde, yanında ya da altında birden fazla görsel öğenin olması halinde hangi öğeye göndermenin yapıldığı açıkça belirtilmelidir. Aksi halde öğrenciyi çelişki içerisinde kalabilir.

Tablo.6 Görsel Öğelerin Sayfa İçerisine Bölünmeden Yerleştirilmesi

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Görsel öğeler sayfa içerisine bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.	A:2 B:2 C:2 D:2	2
4	Görsel öğeler sayfa içerisine genellikle bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.		
3	Görsel öğeler sayfa içerisine kısmen bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.		
2	Görsel öğeler sayfa içerisine çok az düzeyde bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.		
1	Görsel öğeler genellikle sayfa içerisinde bölündüğü için bütünlüğü sağlamamıştır.		

Tablo 6'ya göre, ders kitaplarındaki görsel öğelerin sayfa içerisinde bütünlüğü sağlayıcı bir nitelikte bölünmeden yerleştirilmesi çok az düzeyde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ders kitaplarında birçok görsel öğe bölünerek yerleştirilmiştir.

A ders kitabında;“Köl Tiğın Yazıtı”nın Doğuyüzü Çevirisi” ile ilgili metinle, bu metinle bağlantı Kök Türk Devleti ile Kutluk Devleti haritaları farklı sayfalarda yer almıştır. B ders kitabında“Kavimler Göçü” konusu içerisinde verilen bir harita karşılıklı iki sayfayı kapsamıştır. C ders kitabında “Atatürk ve Türk Devletleri”, “Türklerde Bayram Geleneği ve Nevruz” konusu içerisinde kullanılan resimler birbiriyle iç içe girmiştir. D ders kitabında bazı görsel öğeler iki sayfaya bölünmüştür. Görsel öğelerin bölünmesi iletişim engeli olacağı için tasarım ilkelerine uygun olmadığı söylenebilir.

5. Görsel Öğelerin Öğrenciyi Düşündürmesi

Ders kitaplarındaki görsel öğelerin öğrenciyi düşündürmesi ile ilgili bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo.7 Görsel Öğelerin Öğrenciyi Düşündürmesi

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Görsel öğeler ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.	A:2 B:2 C:2 D:2	2
4	Görsel öğeler çoğunlukla ilgi ve dikkat çekici bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.		
3	Görsel öğeler kısmen ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.		
2	Görsel öğeler çok az düzeyde ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.		
1	Görsel öğeler ilgi ve dikkat çekici olmadığı gibi bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici nitelikte değildir.		

Tablo 7'ye göre görsel öğelerin, öğrenciyi düşündürmede çokaz düzeyde etkili kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bu bulguya göre tüm ders kitaplarında görsel öğelerin ilgi ve dikkat çekmede, bilgiye yönlendirmede ve araştırma yapmaya fırsat vermede yeterli olmadığı söylenebilir. Öğrenciyi düşündürmede etkili olmayan görseller genellikle metinle tutarsız, renk, boyut, kalite ve içerik yönünden de niteliksiz olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra çokaz sayıda görsel öge öğrenciyi düşündürücü nitelikte kullanılmıştır.

Örneğin, B ders kitabında, "Kültür Bir Hazinedir" konusu içerisinde Hunlarla ilgili kültürel unsurların ele alınan bir metin içerisinde yandaki "eyer" resmine yer verilmiştir. Öğrencinin metni okumadan bunun eyer olduğunu anlamayabilir. Çünkü bazı öğrenciler eyer kavramını ilk defa duymuş ya da hiç görmemiş olabilir. Eyer resminin sanatsal değeri ve Türk tarihindeki yerini anlatmak için bunun at üzerinde verilmesi hem dikkati çeker hem de öğrenciyi ilgili bilgiye yönlendirir.

Tartışma ve Yorum

Ders kitaplarında görsel öge olarak en çok resim ve daha sonra harita kullanılmıştır. Görsel öge sayıca en az A, en çok D ders kitabında yer almıştır. D ders kitabında tablo, A ve C ders kitaplarında kronolojik sıralama kullanılmamıştır. Ders kitaplarında şema, grafik, bulmaca, kavram haritası, kavramsal karikatür, kavram ağı vb. görsel öğeye yer verilmemiştir. Ayrıca bazı alt konularda çok sayıda görsel öğeye yer verilirken bazı alt konularda ise hiç yer verilmemiş ya da yetersiz sayıda yer verilmiştir. Bu bulgular, ders kitaplarında görsel öğelerin plansız ve yetersiz bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Yazılı bir metni desteklemek için kullanılması gereken görsel öğelerin önceden planlanması ve ona göre metin içerisine yerleştirilmesi tasarım açısından önemlidir. Ancak ders kitaplarında görsel öğelerin yeterli ve etkili kullanılmamıştır. İçeriği desteklemek amacıyla genellikle resim ve fotoğraf, kısmen harita ve çok az düzeyde de tablo ve kronolojik sıra kullanılmıştır. Julie ve Earl'nin (1997) grafik ve görsellerin öğrenmeye etkisiyle ilgili yaptıkları bir araştırmada fotoğraf, çizim ve diğer grafiklerin ders kitaplarında önemli bir etkiye sahip oldukları sonucuna varmışlardır. Yine aynı araştırmada öğrencilerin ders kitaplarından ne beledikleri saptanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre grafikler/görseller, gençlerin ilgilerini çekici konular, örgütlenmiş motifler, sözcükler ve tasarım ilk beş sırada yer almıştır. Bu nedenle görsel öğelere yeterli ve tutarlı biçimde yer vermeyen ders kitaplarının nitelikli olması beklenemez.

Görsel öğelerin renkli olmasına kısmen özen gösterilmiş, ancak renkler genellikle amaca uygun kullanılmadığı için önemli ayrıntıları vurgulamamıştır. Öğeler ile zemin rengi arasında uyum çokaz sağlanmıştır. Bazı haritalarda tek renk kullanıldığı için dikkat çekilmek istenen ülke, bölge, yerleşim yerleri ya da sınırlara yeterince vurgu yapılmamıştır. Bazı resim ya da fotoğraflar siyah- beyaz kullanıldığı için ayrıntıları vurgulamada hiç etkili olmamıştır. Ders kitaplarında görsel öğelerin sayfa içerisinde dağınık ve karışık kullanıldığı, görsel öğeleri yerleştirilirken konu ya da sayfa başı,

ortası, sonu dikkate alınmadığı, sayısı ve büyüklüğü yönünden sayfalar arası denge gözetilmediği ve bazı görsellerin bölündüğü görülmektedir.

Farklı yayınevlerince hazırlanan ders kitaplarında renk kullanımı, görsel öğelerin boyutu, görsellerin içerisindeki öğelerin konumu, görsellerin seçiciliğini etkileyen kalite ile ilgili sorunlar benzerlik göstermektedir. Görsel öğelerin boyutları çoğunlukla gerçeğine uygun olarak kullanılmadığı, benzerlikler ve farklılıkları vurgulayacak özelliklere dikkat edilmediği, mesajları etkili kılacak ve ön plana çıkaracak detaylara özen gösterilmediği görülmektedir.

Görsel materyaller, öğrencilerin görsel düşünme becerilerinin gelişmesinde ve bazı bilgi türlerinin sunulmasında önemli bir etkiye sahiptir. Kaliteli grafik ve resimler okuyucunun dikkatini çeker ve sunulan bilgilerin önemli olduğu beklentisini artırarak metnin okunmasını etkiler (Yalın, 1996b, s.2). Ders kitaplarında resim, fotoğraf, şema, vb. görsel öğeler öğrencinin imgeleme gücünü harekete geçirir, onlarda heyecan duygusunu uyandırır, estetik becerilerini güçlendirir ve öğrenme isteklerini artırır. (Alpan,2004 ve Keser,2004). Görsel öğelerin bu etkisine rağmen ders kitaplarında çokaz düzeyde ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici nitelikte kullanılmıştır. Keser (2004), Alpan (2004), Eşgi ve Dursun'un (2008) yaptığı araştırmalarda görsel tasarımın hiç bir ders kitabında tam olarak uygulanmadığı ortaya çıkmıştır. Keser (2004) yaptığı araştırmada bazı ders kitaplarında görsel öğelere yeterince yer verilmediği, görsel öğelerin mesaj aktarımına katkıda bulunmadığı, görsel öğelerin renkli olmadığı, görsel öğelerin boyutlarının amaca uygun kullanılmadığı ve görsel öğelerin okuma akışını engellediği ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra görsel öğelerin ilgili metnin yakınında yer aldığı saptanmıştır. Adı geçen araştırma sonuçları ile bu araştırma sonuçlarının tutarlı olduğu görülmektedir.

Ders kitaplarının vermek istediği mesajı güçlendirmek için tablo, grafik ve görseller gibi birçok araç kullanılabilir. Metnin görsellere gönderme yapması ve görsellerin de metni doğrudan destekleyecek nitelikte olması gerekir (Hartley, 1990). Vekiri (2002) yaptığı bir araştırmada grafiklerin metinle birlikte verilmesi halinde öğrenme üzerindeki etkilerinde artış olduğu sonucuna varmıştır. Bu araştırma sonuçları dikkate alındığında sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel öğeler yönünden etkili tasarlanmadığı söylenebilir. Özellikler ilköğretim düzeyindeki ders kitaplarında görsel öğelerin önemli bir yeri vardır. Görsellerin metinle tutarlı olması, içeriği desteklemesi, öğrencinin dikkatini çekmesi, okumayı ve akışı kolaylaştırması için görsel öğelerin sayfa içerisine etkili olarak yerleştirilmesi mesaj tasarımı açısından önemlidir. Ancak görsellerin kullanılmasında gerekli özenin gösterilmediği söylenebilir.

Yalın'ın (1996b) yaptığı araştırmada, bazı ders kitaplarında görsel öğelerin metinlerle tutarlı, ancak bazı kitaplarda tutarsız olduğu, haritalar ve bazı grafikler için kullanılan renklere birbirine yakın renk tonları kullanıldığından göz seçiciliğinin kaybolduğu ortaya çıkmıştır. Ders kitaplarının hazırlanmasında öğretim programına bağlı kalma, görsel düzen, tasarım, fiziksel yapı, içerik, dil ve anlatım gibi özelliklerin göz önünde bulundurulması gerekir (Kuzu ve Yıldırım, 2008). Öğrenmeyi etkileyen temel ilkelerden birisi kitapların eğitici gücüdür. Öğrenci, ders kitaplarından bütün yönleriyle yararlanabildiği ölçüde bilgiye ulaşma oranı artacaktır. Bu nedenle bir ders kitabı hazırlanırken bilimsel içerik, dilbilgisi kuralları, eğitsel tasarım ve görsel düzeni açısından bütün olarak yeterli olması gerekir. Ancak genel kanı, ders kitaplarının büyük

bir kısmının biçim, tasarım ve içerik açısından tekrar gözden geçirilmesine gereksinim bulunduğu yönündedir (Çalık, 2001, s.1).

Eşgi ve Dursun (2008) ilköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel tasarım yönünden yeterli olmadığını saptamışlardır. Görsel öğelerin kalitesiz ve hatalı olduğu, kullanılan öğelerin birbirleriyle uyumsuz olduğu ve 11 görsel tasarım ilkesinin tüm kitaplarda dikkate alınmadığı ortaya çıkmıştır. Adı geçen araştırma sonuçları ile bu araştırma sonuçları arasında benzerlik bulunmaktadır. Çünkü her iki çalışmada da görsel tasarımlarla ilgili önemli sorunların olduğu görülmektedir.

Görselleştirme, günlük yaşantı kadar eğitim yaşantısında da giderek önem kazanmaktadır. Görsel öğeler, ister tek başına isterse yazı ile birlikte kullanılсын öğrenmeye olan katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü birçok insan görsel öğelerin yazıya oranla daha kolay anlaşılacağını düşünmektedir. Ayrıca, görsel öğelerin bir iletişim aracı olarak yazılı materyallere göre daha evrensel olduğu söylenebilir. Öğrenciler belirli konulardaki bilgilere erişme becerisini ders kitaplarının görselliği ile eş anlamlı görmektedirler. Görsel öğrenme özellikle ilköğretim düzeyindeki çocuklar için işitsel öğrenmeden daha önce gelmektedir. Kitaptaki iyi resimlemeler öğrenmeyi hızlandırır. Bu nedenle, kitap resimleri motivasyonu sağlamalı, metinle uyum içinde olmalı ve resimlerde estetik değer olmalıdır (Atmaca, 2006, s.17).

Görsel öğelerin içeriği kavramaya yardımcı olma, dikkati çekme, motive etme, soyut ve karmaşık kavramları açıklayıcı olma, kolayca yorumlanabilme, hatırlamayı kolaylaştırma gibi yararları vardır. Son yıllarda yazılı ders materyallerindeki resimlendirmelerde artış olduğu görülmektedir. Ancak, kullanılan resimlendirmelerin niteliği için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir (İşler, 2003).

Kaptan ve Kaptan (2004) ders kitaplarındaki tasarım sorunları ve öğrencilerin öğrenme düzeyine etkisini araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ders kitaplarında, içerik sorunlarıyla birlikte, öğrencilerin öğrenme düzeyini olumsuz yönde etkileyen tasarım sorunlarının varlığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, ders kitaplarının kapak tasarımı, tipografisi, kâğıt ve baskı kalitesi, cilt yapımı ve grafik tasarımı açısından sorunlu olduğu saptanmıştır. Ders kitaplarında genellikle resimlerin düzensiz yerleştirilmesi, sayfanın tamamını doldurma isteği, gereksiz süslemeler, yanlış renk seçimi, okunaksız yazı, yalın ve sadelikten uzak olması sorunun asıl kaynağını oluşturmaktadır. Adı geçen araştırma sonuçları ile bu araştırma sonuçlarının birbirini desteklediği görülmektedir. Her iki çalışmada da görsel tasarımla ilgili sorunların benzer olduğu söylenebilir.

Karababa'ya (2005) göre, Türkiye'de yazılmış kitaplardaki resimler metinle ilişkili olmasına rağmen metni tamamlayıcı, açıklayıcı ve anlamayı güçlendirici bir nitelikte değildir. Türkiye'de yazılmış kitaplarda bir konuda sadece bir resim bulunurken İngiltere'de yazılmış kitaplarda en az iki, en çok yedi resim bulunmaktadır. İngiltere'de yazılmış kitaplarda en az soru yanıt, Türkiye'de yazılmış kitaplarda en çok soru yanıt tekniği kullanılmıştır. Kitaplarda bu tekniğin çok kullanılması kitapları öğrenciyi sınavan, sorgulayan, öğrenilen bir konunun hatırlanıp hatırlanmadığını sıkça vurgulayan ve yaratıcılığı engelleyen bir yapıya büründürmüştür. Araştırmanın sonuçlarına göre, İngiltere'de ders kitapların resimlendirilmesine oldukça önem verilmiş, her konu içinde ilgili renkli resimler ile öğrencilere oku, yaz ve arkadaşınla paylaş gibi yönergeler yer almıştır. Resimler işlenen konuyu açıklayıcı ve tamamlayıcı niteliktedir.

Araştırmanın bulguları dikkate alındığında ülkemizdeki ders kitaplarıyla ilgili görsel tasarımıyla ilgili önemli sorunların varlığı dikkati çekmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayından geçmiş birçok ders kitabında da görsel tasarım yönünden önemli sorunların olduğu ortaya çıkmıştır. Süreç içerisinde ders kitaplarının içeriği değişmiş, farklı kuram ya da yaklaşımlara dayalı olarak hazırlanmış ancak tasarımla ilgili sorunlar devam etmiştir. Ayrıca ders kitaplarının hazırlanmasında aynı ölçütler kullanılmasına rağmen hem kitaplar arasında hem de aynı ders kitabı içerisinde tutarsızlıklar devam etmiştir. (Dane, Doğan ve Balkı 2004), (Güzel, Oral ve Yıldırım 2009), (Keser, 2004), (Eşgi 2005)

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bulguları dikkate alındığında ders kitaplarında görsel tasarım ilkelerinin etkili kullanılmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca hem ders kitapları arasında hem de aynı ders kitabı içerisinde tasarım ilkeleri tutarsız kullanılmıştır. Ders kitaplarında resim, fotoğraf ve harita tüm ders kitaplarında, tablo ve kronolojik sıralamalar bazı ders kitaplarında kullanılmış, ancak şema, grafik, kavram haritası, bulmaca, kavramsal karikatür vb. görsel öğeler ders kitaplarında kullanılmamıştır.

Metin içerisindeki görsel öğeler alt konulara göre tutarlı olarak dağıtılmamış ve bazı görsel öğeler içeriği desteklememiştir. Görsel öğeler sayfa içerisinde dağınık kullanılmış, konu ya da sayfa başı, ortası, sonu dikkate alınmamış sayısı ve büyüklüğü yönünden sayfalar arası denge gözetilmemiş, bazı görsel öğeler bölünmüştür. Ders kitaplarında siyah beyaz resimlere yer verilmiş, bazı resimlerde tek renk kullanılmış, bazı resimlerde de renkler uyumsuz kullanılmıştır. Görsel öğelerin boyutları çoğunlukla gerçeğine uygun olarak düzenlenmemiştir. Görsel öğeler, ilgi ve dikkat çekme, bilgiye yönlendirme ve araştırma yapma fırsat verme konusunda çok az düzeyde etkili olmuştur.

Ders kitaplarının hazırlanmasında başta görsel tasarım ilkeleri olmak üzere tüm mesaj tasarım ilkelerine uyulmalıdır. Mevcut ders kitaplarındaki mesaj tasarımı ilkeleri ile ilgili hatalar ve eksiklikler giderilmelidir. Ders kitaplarının hazırlanması ve değerlendirilmesi sürecinde mesaj tasarımı ilkeleri bir bütünlük içinde ele alınmalıdır. Ders kitabı hazırlama komisyonunu oluşturacak kişiler özenle seçilmeli ve bu kişilere kitap hazırlama sürecine başlamadan önce mesaj tasarımı ile ilgili eğitim verilmelidir. Ders kitaplarının incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde mesaj tasarımı uzmanlarından yararlanılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Alpan, G. (2004). *Ders Kitaplarındaki Grafik Tasarımının Öğrenci Başarısına ve Derse İlişkin Tutumlarına Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Atmaca, A.E. (2006). İlköğretim Ders Kitaplarında Görsel Tasarım ve Resimleme. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 171.
- Bertin, J. (1983). *Semiology of Graphics*, The University of Wisconsin Press, Wisconsin.
- Çalık, T. (2001). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuz Türkçe 1-8*. Nobel Yayınları, Ankara.

- Dane A., Doğar, Ç.ve Balkı, N. (2004). İlköğretim 7. Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Değerlendirmesi. *Erzincan Eğitim Fakóltesi Dergisi*: 6 (2). 1-18
- Demirci, C. (2007). Fen Bilgisi 6, 7 ve 8. Sınıf Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi. 33: 108-119
- Demirel, Ö. ve Kıroğlu, K. (2008). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Pegem A Yayınları, Ankara.
- Eşgi, N. (2005). İlköğretim 5. Sınıf Bilgisayar Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 165.
- Eşgi, N. ve Dursun F. (2008). 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretimi Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. *G.Ü. Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakóltesi Dergisi*, Sayı: 22
- Goodman, N. (1968). *The Languages of Art*, Hackett, Indianapolis.
- Güzel, H., Oral, İ. ve Yıldırım A. (2009). Lise II Fizik Ders Kitabının Fizik Öğretmenleri Tarafından Değerlendirilmesi. *S.Ü. Ahmet. Keleşoğlu Eğitim Fakóltesi Dergisi*, Sayı:27. 133 -142.
- Hartley, J. (1990). Textbook Design: Current Status And Future Directions. Department of Psychology, University of Keele, Staffordshire ST5 5BG, U.K.
- İşler, A.Ş. (2003) Yazılı Ders Materyallerinde İllüstrasyon Kullanımının Dayandığı Temel İlkeler ve Sağladığı Katkıları. *Milli Eğitim Dergisi*. Sayı:157
- Julie H. L. ve Earl H. C. Jr. (1997) *The "Real" Experts Address Textbook Issues* Author(s): Source: Journal of Adolescent & Adult Literacy, Vol. 41, No. 4 pp. 282-291 Published by: International Reading Association
- Kaptan, S. G. ve Kaptan, A.Y. (2004). *Ders Kitaplarındaki Tasarım Sorunları ve Öğrencilerin Öğrenme Düzeyine Etkisi*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz, Malatya.
- Karababa, Z.C. (2005). Avrupa'da Anadili Öğretimi Türkçe ve İngilizce Anadili Ders Kitaplarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması. *Milli Eğitim Dergisi* Sayı: 167.
- Keser, H. (2004). İlköğretim 4. Sınıf Bilgisayar Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2 (3)
- Kılıç, D. (2005). *Ders kitabının öğretimdeki yeri*. (ed. Demirel, Ö. ve Kıroğlu, K.) *Konualanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 37- 53.
- Kılıç, A. ve Seven S. (2008) *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Pegem Yayınları, Ankara.
- Kuzu, A. ve Yıldırım Y. (2008). *Bilişim Teknolojileri Öğretim Programına Yönelik Hazırlanmış Öğretmen Kılavuz ve Öğrenci Çalışma Kitaplarının Uygunluğuna İlişkin Bilgisayar Öğretmenlerinin Görüşlerinin Belirlenmesi*. VIII. Uluslar Arası Eğitim Teknolojileri Konferansı, Eskişehir.
- MEB. (2009) Tebliğler Dergisi. Sayı: 2009/2616 Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Pelletier, C. M. (1995). *A handbook of techniques and strategies for coaching student teachers*. USA: A Simon and Schuster Company.
- Schwartz, N. H., Ellsworth, L. S., Graham, L., ve Knight, B. (1998). Accessing prior knowledge to remember text:Acomparison of advance organizers and maps. *Contemp. Educ. Psychol.*23: 65–89.
- Tekbıyık, A. (2006). Lise Fizik I Ders Kitabının Okunabilirliği ve Hedef Yaş Düzeyine Uygunluğu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*,14(2) 441- 446

- Vekiri I. (2002) *What Is the Value of Graphical Displays in Learning?* Educational Psychology Review, Vol. 14, No. 3
- Wright, P. (1980). *The Comprehension Of Tabulated Information: Some Similarities Between Reading Prose And Reading Tables.*N.S. P. I. Journul. XIX(X), 25-2).
- Yalın, H.İ. (1996a). Ders Kitapları Tasarımı. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı:132. 61-66
- Yalın, H.İ. (1996b) *Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi*. 6. Milli Eğitim Sempozyumu, 4-5 Ekim, Kütahya.
- Yalın, H.İ. (2000). *Öğretim teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Nobel yayınları. 2. Baskı, Ankara
- Yazıcı, K. ve Yeşilbursa C. (2007) Sosyal Bilgiler Derslerinde Yazılı Materyallerin Öğrencilerin Okuma Seviyelerine Uygunluğunun Belirlenmesinde Kullanılan Ölçme Araçları. TSA. Sayı:1.

**AR-GE HARCAMALARI VE İLERİ TEKNOLOJİ MAL İHRACATI İLİŞKİSİ:
PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ**

Ahmet ŞAHBAZ*
Rüstem YANAR**
Uğur ADIGÜZEL***

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 1996-2011 yıllarını kapsayan verilerle Türkiye ve 17 AB ülkesi için Ar-Ge harcamaları ile ileri teknoloji mal ihracatı arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizleri ile test etmektir. Elde edilen sonuçlara göre Ar-Ge harcamaları ve ileri teknoloji mal ihracatı arasında çift yönlü Granger nedenselliğinin olduğu bulunmuştur. Başka bir ifade ile Ar-Ge harcamaları ileri teknoloji mal ihracatını arttırırken, ileri teknoloji mal ihracatı da AR-GE harcamalarını arttırmaktadır.

Anahtar kelimeler: AR-GE harcamaları, İleri Teknoloji İhracatı, Panel Eşbütünleşme, Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Analizi

Jel Kodu: F14, O30, C23

**THE RELATIONSHIP BETWEEN R&D EXPENDITURE AND HIGH-
TECHNOLOGY EXPORT: PANEL CAUSALITY ANALYSIS**

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the relationship between Research and Development expenditures and high tech export by using data from 1996 to 2012 for Turkey and 17 EU Countries with panel co-integration and panel causality tests. The results suggest that there is two-way Granger causality between R&D and high tech export. In other words while R&D expenditures stimulate to export, high tech export increases R&D expenditures.

Keywords: R&D expenditure, High Technology Export, Panel Co-integration, Dumitrescu and Hurlin Panel Causality Test.

Jel Code: F14, O30, C23

*"All roads lead to a link between export performance and R&D"
(Gruber, Metha, Vernon 1967, p. 22)*

---

*Yrd.Doç.Dr., Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, sahbaz@gantep.edu.tr

**Yrd.Doç.Dr., Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, yanar@gantep.edu.tr

***Yrd.Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, uadiguzel@cumhuriyet.edu.tr

1.Giriş

İhracatın ülkelerin çıktı düzeyi üzerinde olumlu etkisi olduğunu ileri süren ihracata dayalı büyüme modeli geçtiğimiz kırk yıl içerisinde bazı ülkelerde başarılı bir şekilde uygulanmış, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızlı büyüme ve kalkınmanın yolunu açmıştır. Önündeki engellerin kaldırılması ile birlikte artan dış ticaret, ülkeleri daha rekabetçi bir piyasa ile karşı karşıya bırakmıştır. Günümüzde bir ülkenin rekabetçilik düzeyini belirleyen temel unsur yenilik yapabilme kapasitesidir (Porter, 1990, s. 73). Gerek yeni ürün geliştirme gerekse maliyet avantajı sağlayan yeni üretim süreçleri şeklinde olsun teknolojik yenilik, ülkelerin “rekabetçi üstünlük” kazanmalarını sağlayan en önemli faktör haline gelmiştir. Teknolojik yenilik yapma kapasitesinin ise bir ülkede yapılan araştırma geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri ile doğrudan ilişkili olduğu (Romer, 1990) söylenebilir.

Son yıllarda hızlı büyüyen (emerging market) ülkelerde büyümenin motoru teknoloji yoğun malların ihracatıdır. Küresel rekabet çağı olan günümüzde ülkeler yeni-yüksek verimli endüstrilerde rekabet yeteneğini başarılı bir şekilde artırarak ihracat piyasasındaki paylarını korumaktadırlar. Esasen büyüme potansiyeli yüksek ekonomilerde, rekabet avantajının sürdürülebilirliği toplam ihracat içerisinde ileri teknoloji ürünlerin paylarının artırılmasına bağlıdır (Sara vd., 2012, s. 88).

Geleneksel ticaret teorisi ülkelerin dış ticarete başlamaları ve kazançlı çıkabilmelerinin mutlak veya karşılaştırmalı üstünlüklere bağlı olduğunu, bu üstünlüğü/maliyet avantajını sağlayan temel unsurun ise ülkenin sahip olduğu faktör miktarına bağlı olduğunu öne sürmektedir. Yani ülkeler hali hazırda sahip oldukları kaynaklara bağlı olarak dış ticaret yapılarını belirleyeceklerdir. Bu durum, klasik büyüme teorisinde ekonomik büyüklüğün faktör miktarı tarafından belirlenmesi varsayımına karşılık gelmektedir. “Ürün Dönemleri” ve “Teknoloji Açığı” hipotezlerine göre ise, dış ticareti belirleyen ana etken ülkeler arasındaki teknoloji farklılıklarıdır. Bu bağlamda ülkelerin dış ticarete karlı çıkmaları ve bu sürece bağlı olarak sürdürülebilir büyüme oranlarına kavuşmaları yeni teknoloji üretmelerine ve/veya transfer etmelerine bağlıdır.

İçsel büyüme modelleri ile birlikte, teknolojinin içsel olarak üretilebilir olduğunun vurgulanması, ülkelerin daha önce sahip olmasalar bile yenilik yapma ve yeni ürün geliştirme sürecine ağırlık vererek dış ticarete daha kazançlı çıkabilecekleri ve büyümelerini sürekli hale getirebileceklerine dair anlayış yaygınlaşmıştır (Harris ve Moffat, 2011). Bu yaklaşım biçimi firmaların dış piyasalardaki rekabetçiliğini korumak ve artırmak için yenilik yapmaya ihtiyaç duyduklarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle dış piyasalarda rekabetçiliği arttırabilmek için yüksek Ar-Ge harcamalarının yapılması oldukça önemlidir.

Schumpeter (1943)’in ekonomik büyümenin merkezine yenilik/teknoloji’yi oturtması ile teknolojik yeniliğin önemi, hem büyüme hem de dış ticaret açısından daha da ön plana çıkmaya başlamıştır. “Neo-teknolojik” ticaret teorisi olarak da isimlendirilen bu yaklaşım biçimi, bir ülkenin ileri teknoloji ürün ticaretinde rekabet gücü ve Ar-Ge harcamaları arasında güçlü bir bağlantı olduğunu öne sürmektedir (Fagerberg, 1995, s. 2). Buradan hareketle yüksek Ar-Ge harcamaları, hem ülkelerin rekabet gücünü arttıracak hem de dış ticaret kazançları dolayısıyla da ekonomik büyümenin artmasına yol açacaktır.

Ülkelerin yenilik yapma kapasitesinin büyüme üzerinde çok önemli etkisi olduğuna dair bir görüş birliğinden söz edilebilir (Fagerberg, 1994). Örneğin Yoo (2008), yapmış olduğu uygulamalı çalışmada ileri teknoloji ürün ihracatı ile büyüme arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca teknolojik yenilikler ülkelerin toplam faktör verimliliği ve teknolojik mal ihracatı üzerinde de pozitif bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda ileri teknoloji ürün ihracatı nitelikli işgücü ve altyapı yatırımları gerektirdiğinden, ekonominin kalkınma hızını da arttırmaktadır (Furman vd., 2002, s. 901).

Teknoloji/yenilik bir ekonominin rekabetçiliğini belirleyen en önemli faktörlerden olduğu için, Ar-Ge harcamaları hem ülkenin dış ticaret performansını hem de büyümesini belirleyen temel unsurlardan birisidir (Salim ve Bloch, 2009, s. 351). Bu bağlamda Ar-Ge harcamaları teknoloji üzerinde iki yönlü bir etki yapmaktadır. İlk olarak, Ar-Ge harcamaları bir ülkenin yeni teknoloji üretme, dolayısıyla yeni ürün geliştirme kapasitesini arttıracaktır. İkinci olarak, Ar-Ge harcamaları teknolojinin ülkeler ve/veya sektörler arasındaki yayılımını hızlandırmaktadır. Yüksek Ar-Ge harcaması yapan ülkelerde, başka ülkelerde üretilen teknolojinin taklit süreci kolaylaşmakta ve teknoloji açığının kapatılması daha hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir (Cohen ve Leviathan, 1989; Griffith vd., 2004, s. 883).

Uluslararası ticarete en hızlı gelişen sektörlerin ileri teknoloji ürün ihracatı yapan sektörler olduğu birçok uygulamalı çalışmada da (Srholec, 2007, s. 228) vurgulanmıştır. Bu bağlamda ülkelerin ileri teknoloji ürün ihraç etmeleri rekabet üstünlüklerini arttırmaları açısından oldukça önemli bir politika hedefi haline gelmiştir. Ar-Ge harcamaları, hem ileri teknoloji mal üreten sektörlerde verimliliğin artırılmasını hem de yeni ürün geliştirilme sürecini doğrudan etkilemektedir (Le, 1987, s. 34).

Son yıllarda Ar-Ge harcamalarının ileri teknoloji mal ihracatı üzerindeki etkisi AB'ye üye ülkeler ve Türkiye için oldukça önem arz eden konuların başında gelmektedir. Literatürde Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz eden çalışmalara çok sayıda rastlansa da, Ar-Ge harcamalarının ileri teknoloji mal ihracatı üzerindeki etkisi çok fazla çalışılmış bir konu değildir. Dolayısıyla çalışma literatürdeki önemli bir eksikliği doldurmaktadır. Ayrıca bu konudaki uygulamalı çalışmalar literatür kısmında da vurgulandığı gibi genellikle yatay kesit analizleri ve panel EKK yöntemleri ile tahmin edilmiştir. Çalışmanın ampirik kısmında panel birim kök, panel eşbütünleşme ve oldukça yeni bir yöntem olan Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analizleri kullanılmıştır. Bu bağlamda gerek kullanılan model gerekse yöntemler ve seçilen örneklem bu çalışmanın önem ve orijinalitesini arttırmaktadır. Çalışmanın örnekleme 17 AB ülkeleri ile Türkiye olmak üzere toplam 18 ülkeden oluşmaktadır. Şunu özellikle belirtmek gerekir ki, karşımıza çıkan en önemli problem örneklemin boyutudur. Örnekleme genişletilmeye çalıştıkça, karşımıza zaman periyodunun kısalması sorunu çıkmıştır. Bu nedenle çalışmanın en uzun zaman aralığı 1996-2011 yılları ve en geniş kesit olarak 18 ülke belirlenebilmiştir.

Çalışmanın sonraki bölümünde konu ile ilgili uygulamalı çalışmalar incelenmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde oluşturulan model ve kullanılan veriler tanımlanırken, dördüncü bölümde ampirik yöntem ve elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Beşinci bölümde ise sonuçlar ve politika önerileri sunulmaktadır.

2.Literatür Taraması

Ar-Ge ve teknoloji ilişkisi uygulamalı çalışmalarda çok farklı şekillerde ele alınmıştır. Örneğin, Ar-Ge ve/veya yenilik yapma kapasitesi ülkelerin ihracat performanslarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmış çok sayıda uygulamalı çalışma mevcuttur. Bununla birlikte Ar-Ge harcamaları ile dış ticaret (Salim ve Bloch, 2009), Ar-Ge harcamaları ile büyüme ve uluslararası rekabet gücü ilişkisi (Franko, 1989), inovasyon kapasitesi (Sara vd., 2012), beşeri sermaye (Seyoum 2004; Tebaldi, 2011), doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik özgürlükler ve insani gelişmişlik (Gökmen ve Türen, 2013) gibi farklı değişkenlerin ileri teknoloji malların ihracatı üzerindeki etkisini analiz eden çalışmalar da bulunmaktadır. Ayrıca Ar-Ge harcamalarının mikro düzlemde, firma ve endüstri bazında dış ticaret etkilerini inceleyen çok sayıda çalışma da mevcuttur⁴.

Ar-Ge harcamaları ile ileri teknoloji mal ihracatı arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar ise Le (1987), Fagerberg (1995), Srholec (2007), Braunerhjelm ve Thulin (2008) göreceli olarak daha azdır. Le (1987), bir ülkenin Ar-Ge düzeyi ile ileri teknoloji ürünlerin ticaret performansı arasındaki ilişkiyi G7 ülkeleri için EKK yöntemi ile tahmin etmiştir. Çalışmasında Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ya oranının teknolojik ürün ihracatını pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Fagerberg (1995) ise, 19 OECD Ülkesi için 1960-1980 döneminde 1960-67, 1968-83, 1974-79 ve 1980-83 yıllarının ortalama değerleri üzerinden dört farklı zaman aralığı için analizlerini yapmıştır. Ar-Ge harcamaları/ GSYİH Oranı, Patent Sayısı, Ücret Düzeyi, Nüfus, Askeri harcamalar/GSYİH ve Yatırımlar/GSYİH gibi açıklayıcı değişkenlerin uzmanlaşma indeksi üzerindeki etkilerini üç farklı yöntem ile tahmin etmiştir. Sonuç olarak teknolojik ürün ihracatında özellikle küçük ülkelerde Ar-Ge harcamalarının ve ölçeğin belirleyici olduğunu saptamıştır. Srholec (2007) çalışmasında, 111 ülkenin 2001-2003 yılları için elektronik mal ithalatı, Ar-Ge harcamaları, kişi başına düşen teknolojik ürün patenti, kişi başına düşen bilgisayar sayısı ve ekonomik büyüklüklerin elektronik mal ihracatı üzerindeki etkisini iki aşamalı EKK yöntemini kullanarak tahmin etmiştir. Kişi başına düşen patent ve kişisel bilgisayar sayısının ileri teknoloji ürün ihracatını arttırdığını ayrıca teknoloji ithalatı ve ihracatı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Braunerhjelm ve Thulin (2008) ise, 1981-1999 yılları için 19 OECD Ülkesi için yaptıkları çalışmalarında Ar-Ge harcamaları ve piyasa büyüklüğünün karşılaştırmalı üstünlükleri nasıl etkilediğini analiz etmişlerdir. Beşeri sermaye, dışa açıklık, doğrudan yabancı sermaye yatırımları (FDI), sabit sermaye yatırımları, döviz kuru, göç, makro ekonomik istikrar ve politik yapı gibi çok sayıda açıklayıcı değişkenin ileri teknoloji ürün ihracatı üzerindeki etkisini panel EKK yöntemini kullanarak 15 farklı model ile analiz etmişlerdir. Ar-Ge harcamalarındaki bir artışın ileri teknoloji mal ihracatını arttırdığını fakat piyasa büyüklüğünün etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğunu ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte, eğitim harcamalarının ileri teknoloji mal ihracatı üzerinde negatif etkisi bulunurken, kamu harcamalarının ileri teknoloji mal ihracatı üzerinde negatif yönlü çok zayıf bir etkisini

---

⁴ Firma ve endüstri bazında arge harcamaları ve dış ticaret performansları ile ilgili çalışmalar için bakınız: Landermann ve Pfaffermayer (1997), Basile (2001), Aiello ve Cardamone (2005), Franko (1989), Harris ve Moffat (2011).

tespit etmişlerdir. Son olarak, FDI çıkışlarının ise ileri teknoloji mal ihracatını pozitif yönlü etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Tablo.1 Seçilmiş Literatür Tablosu

Yazar	Yöntem	Ülke	Dönem	Sonuç
Gökmen ve Türen (2013)	Panel eşbütünleşme ve nedensellik analizi	15 Avrupa Ülkesi	1995-2010	Kısa dönemde ileri teknoloji ürün ihracatı ile DYY, ekonomik özgürlükler ve insani gelişmişlik düzeyi arasında, uzun dönemde ise insani gelişmişlik ve ileri teknoloji ürün ihracatı arasından çift yönlü nedensellik ilişkisi var.
Sara vd. (2012)	Yatay Kesit Analizi	120 Ülke	2008	İnovasyon kapasitesi ileri teknoloji ürün ihracatını arttırmaktadır.
Seyoum (2004)	Yatay Kesit	54 Ülke	1996-1998	Ar-Ge'de çalışan araştırmacı sayısının ileri teknoloji ürün ihracatını arttırmaktadır.
Le (1987)	EKK	G7	1975, 1979, 1980, 1983	Ar-Ge harcamaları ile ileri teknoloji ürün ihracatını arttırmaktadır.
Fagerberg (1995)	Yatay Kesit	19 OECD Ülkesi	1969, 1973, 1979, 1983	Ar-Ge harcamaları teknolojik ürün ihracatını arttırmaktadır.
Braunerhjelm-Thulin (2008)	Panel EKK	19 OECD Ülkesi	1981-1999	Ar-Ge harcamaları ileri teknoloji ürün ihracatını arttırırken, GSYİH büyüklüğü istatistiksel olarak anlamsızdır.
Srholec (2007)	İki aşamalı EKK	111 GOÜ	2001-2003	Kişi başına düşen patent sayısı ve kişisel bilgisayar sayısı ileri teknoloji ürün ihracatını arttırmaktadır.

Seyoum (2004) ise, 1996-1998 yılları ve 54 ülkeyi kapsayan çalışmada yatay kesit yöntemini kullanarak ileri teknoloji sanayilerdeki ihracat performansında beşeri sermaye ve teknoloji gibi faktörlerin rolünü incelemiştir. Bu bağlamda doğrudan yabancı yatırımlar, döviz kuru, talep koşulları ve kurumsal yapı, Ar-Ge'de çalışan araştırmacı sayısı, matematik ve bilimsel eğitim düzeyi, üniversite-sanayi işbirliği düzeyi, fiziksel yeterlilik gibi çok sayıda açıklayıcı değişkenin ileri teknoloji ürün ihracatı üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Sonuç olarak döviz kuru hariç diğer tüm değişkenlerin ileri teknoloji ürün ihracatı üzerinde güçlü pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Döviz kuru ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Tebaldi (2011) 1980-2008 yılları için 99 ülkeyi kapsayan çalışmada ileri teknoloji ihracatının belirleyicilerini incelemiştir. Beşeri sermaye, dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar, sabit sermaye yatırımları, döviz kurunun bir ülkenin ileri teknoloji ürün ihracat performansını etkileyen en önemli faktörler olduğunu bulmuştur. Bununla birlikte

kurumsal faktörlerin ileri teknoloji ihracatı üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığını ancak beşeri sermaye ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi faktörler aracılığıyla dolaylı bir etkisinin olabileceğini ortaya koymuştur. Çalışmasında ayrıca brüt sermaye oluşumu, tasarruf ve makroekonomik oynaklığın ileri teknoloji ihracatı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını da tespit etmiştir.

Sara vd. (2012) ise inovasyon, iş yaşamı kalitesi, eğitim, teknoloji düzeyi, altyapı, ekonomik özgürlük ve ticari özgürlüklerin inovasyon kapasitesinin ileri teknoloji ürün ihracatı üzerindeki etkilerini 120 ülkenin 2008 yılı verileri ile yatay kesit yöntemini kullanarak tahmin etmişlerdir. Sonuç olarak bir ülkenin ileri teknoloji ürün ihracatı, inovasyon kapasitesinden olumlu yönde etkilendiğini ortaya koymuşlardır. Son olarak Gökmen ve Türen (2013)'in çalışmalarında, 15 Avrupa ülkesinin 1995-2010 yılları için ileri teknoloji ürün ihracatı ile doğrudan yabancı yatırımlar, Ekonomik Özgürlükler İndeksi ve İnsani Gelişmişlik İndeksi arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme ve panel Granger nedensellik yöntemlerini kullanarak test etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda kısa ve uzun dönemde ileri teknoloji ürün ihracatı ve doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik özgürlükler ve insani gelişmişlik düzeyi arasında nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Kısa dönemde değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken, uzun dönemde sadece insani gelişmişlik ve ileri teknoloji ürün ihracatı arasından çift yönlü ve doğrudan yabancı yatırımlardan ileri teknoloji ürün ihracatına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu ortaya konulmuştur.

3. Model ve Veriler

Bu çalışmada Ar-Ge harcamaları ile ileri teknoloji mal ihracatı arasındaki ilişki test edilmektedir. Çalışmanın örneklemini 17 AB ülkesi (Almanya, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Fransa, Bulgaristan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İngiltere) ve Türkiye olmak üzere toplam 18 ülkeyi kapsamaktadır. Oluşturulan ekonometrik model 1996-2011 yılları arasındaki 16 yıla ait veriler ile tahmin edilmiştir. Veriler WB (2013) WDI⁵ veri tabanından elde edilmiştir. Denklem 1'de lnHTX cari fiyatlarla ileri teknoloji mal ihracatını, lnAr-Ge ise Ar-Ge harcamalarının GSYİH içerisindeki payını göstermektedir. Ayrıca model tam logaritmik biçimde tahmin edilmiştir.

$$\ln HTX_{it} = \alpha_{0i} + \alpha_{1i} \ln ARGE_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

(i = 1,2, ..., N) ve (t = 1,2, ..., T)

Denklem (1)'deki modelin tahmininde öncelikle, her bir değişkenin zaman serisi özellikleri araştırılarak, panel birim kök analizi yapılacaktır. Ardından birim kök içeren değişkenlere panel eşbütünleşme testleri yapılarak, eşbütünleşme parametreleri elde edilecektir. Son olarak da panel nedensellik testleri ile değişkenler arasındaki Granger nedensellik ilişkileri araştırılacaktır.

⁵Worldbank Development Indicator,

<http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>, 02.08.2013

Modelde ileri teknoloji ihracatı ile Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişkide beklenen katsayı işareti pozitifdir. Yani Ar-Ge harcamalarındaki bir artışın ülkelerin ileri teknoloji mal ihracatlarını olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

4.Yöntem ve Bulgular

Panel veri modellerinde, zaman serisi analizlerinde olduğu gibi, sahte regresyon sorunu ile karşılaşmamak için değişkenlerin birim köke sahip olup olmadıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Değişkenlerin durağanlıklarının araştırılması için uygulamada Levin, Lin ve Chu, (2002), Breitung, (2000), Im, Pesaran ve Shin (2003); Maddala ve Wu (1999), Choi (2001) ve Hadri (2000) gibi birçok birim kök testleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise birim köklerin tespitinde Breitung (2000), Levin, Lin, Chu (LLC) (2002) ve Im, Pesaran, Shin (IPS) (2003) testleri tercih edilmiştir. Bu üç testin boş hipotezleri değişkenlerin birim kök içerdiklerini alternatif hipotez ise değişkenlerin durağan olduklarını ileri sürmektedir.

Tablo 2’de panel birim kök test sonuçları rapor edilmiştir. Bu üç farklı testten elde edilen sonuçlara göre her iki değişkende düzey değerlerinde birim köke sahiptirler. Bu nedenle birinci farklara uygulanan birim kök sonuçları ise, her iki değişkenin birinci dereceden durağan olduklarını göstermektedir. Yani değişkenler I(1)’dir.

Tablo.2 Panel Birim Kök Testleri

Değişkenler	LLC		Breitung		IPS	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
lnARGE	-0.9958 [0.1597]	-1.4812 [0.0693]	----	1.5287 [0.9368]	1.3869 [0.9173]	-0.7261 [0.2339]
lnHTX	-0.2729 [0.3924]	-2.90 [0.0018]	----	-1.2348 [0.1085]	2.0599 [0.9803]	-0.8910 [0.1865]
Δ lnARGE	-8.7670 [0.0000]	-7.8866 [0.0000]	----	-1.8143 [0.0348]	-7.0548 [0.0000]	-5.3892 [0.0000]
Δ lnHTX	-12.9096 [0.0000]	-8.0753 [0.0000]	----	-4.5503 [0.0000]	-9.3681 [0.0000]	-5.5533 [0.0000]

Köşeli parantez içerisindeki rakamlar olasılık değerleridir. LLC için Bartlett kernel ile Newey-West bant genişliği seçimi kullanılmıştır. Schwarz Bayesian kriteri LLC ve IPS testleri için optimal gecikme uzunluğunu belirlemek için kullanılmıştır.

Düzye değerlerinde birim kök bulunan değişkenlerin birinci farkları alındığında birim kök sorunu ortadan kalkıyorsa, değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin araştırılması için eşbütünlüşme testlerinin yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını analiz etmek için Pedroni (1999) tarafından geliştirilen panel eşbütünlüşme testleri kullanılmıştır.

Tablo 3.’de hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelden elde edilen panel eşbütünlüşme test sonuçları rapor edilmiştir. Sabitli ve trendli modelde panel değişkenleri arasında eşbütünlüşme yoktur boş hipotezi Panel- ρ dışındaki istatistikler tarafından reddedilmektedir. Sabitli modelde de gerek kesit içi gerekse kesitler arası

testlerde eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Bu nedenle değişkenler uzun dönemde eşbütünleşiktir.

Tablo.3 Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

<i>Kesit İçi Testler (Within Tests)</i>	<i>Sabit Terimli</i>	<i>Sabit Terimli ve Trendli</i>
Panel- <i>V</i>	-1.6224	4.7128***
Panel- ρ	2.2216**	0.6602
Panel- <i>PP</i>	2.0001**	-2.4883***
Panel- <i>ADF</i>	1.9851**	-3.3349***
<i>Kesitler arası Testler (Between Tests)</i>		
Group- ρ	2.3625***	2.3500***
Group- <i>PP</i>	0.1992	-3.0445***
Group- <i>ADF</i>	0.4060	-3.6129***

***, ** ve * sırasıyla yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 seviyesindeki anlamlılığı göstermektedir.

Değişkenlerin eşbütünleşik oldukları tespit edildikten sonra, eşbütünleşme parametrelerinin tahmin edilmesi gerekmektedir. Eşbütünleşme parametreleri ise Pedroni (2000 ve 2001) tarafından geliştirilen grup-ortalama panel FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares) ve DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares) metotları kullanılarak elde edilecektir. Panel FMOLS tahmin edicisi,

$$\hat{\beta}_{GFM}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N \beta_{FMi}^*$$

olarak gösterilir, buradaki β_{FMi}^* denklem (1)'deki her ülke için

zaman serileri FMOLS tahmininden elde edilmektedir. Panel DOLS tahmin edicisi ise, aşağıda gösterilen Denklem (2)'deki modelin her bir ülke için EKK tahminleri kullanılarak elde edilmiştir.

$$\ln HTX_{it} = \beta_{0i} + \beta_{1i} \ln ARGE_{it} + \sum_{k=-K_i}^{K_i} \alpha_{ik} \Delta \ln ARGE_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Buradaki $-K_i$ ve K_i öncüller ve gecikmelerdir. Panel DOLS tahmin edicisi,

$$\hat{\beta}_{GD}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N \beta_{Di}^*$$

olarak yazılır, β_{Di}^* denklem (2)'nin tahmininden elde edilmiştir

(Ağır, Kar ve Nazlıoğlu, 2011).

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesinden sonra, panel eşbütünleşme parametrelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Panel DOLS ve Panel FMOLS'den elde edilen eşbütünleşme parametreleri Tablo 4.'de gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre Ar-Ge harcamaları incelenen örnekte bağımlı değişken olan ileri teknoloji ihracatını pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

Tablo.4 Panel Eşbütünleşme Parametreleri

<i>lnHTX</i>	<i>lnARGE</i>
Panel DOLS	1.9595 (4.5530)***
Panel FMOLS	1.5347 (4.1156)***

Parantez içindeki değerler t-istatistikleridir. *** yüzde 1 seviyesindeki anlamlılığı temsil etmektedir.

Eşbütünleşme ilişkisi, değişkenler arasında en az bir yönlü nedensellik ilişkisinin olabileceğinin bir göstergesidir. Panel nedensellik analizleri ise Dumitrescu ve Hurlin (2012) yöntemi kullanılarak elde edilecektir. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Granger nedensellik testinde, T döneminde N tane birim için gözlemlenen iki durağan süreci x ve y gibi değişkenler ifade ettiğinde, aşağıdaki doğrusal heterojen model dikkate alınmaktadır:

$$y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^{(k)} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} x_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

Denklemin 3'ünde $\beta_i = (\beta_i^{(1)}, \beta_i^{(2)}, \dots, \beta_i^{(K)})$ şeklindedir. Bireysel etkiler α_i 'nin zaman boyunda sabit olduğu varsayılmaktadır. Hem $y_{i,t}$ hem de $x_{i,t}$ 'nin başlangıç koşulları $(y_{i,-K}, \dots, y_{i,0})$ ve $(x_{i,-K}, \dots, x_{i,0})$ 'ın verilmiş ve gözlenebiliridir.

Gecikme uzunlukları (K) panelin tüm yatay kesit birimleri için özdeştir ve panel dengelidir. Ototregresif parametreler $\gamma_i^{(k)}$ ve regresyon eğim parametreleri $\beta_i^{(k)}$ 'nin birimler arasında değiştiği varsayılmaktadır. Denklem (3)'de test edilen temel ve alternatif hipotezler ise aşağıdaki gibidir:

$$H_0: \beta_i = 0 \quad \forall i = 1, \dots, N$$

$$H_1: \begin{aligned} &\beta_i = 0 \quad \forall i = 1, \dots, N_1 && 0 \leq N_1/N < 1 \\ &\beta_i \neq 0 \quad \forall i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N \end{aligned} \quad (4)$$

Dumitrescu ve Hurlin Panel nedensellik testinde, temel hipotez altında Granger nedensellik ilişkisinin yokluğu, en az bir yatay kesitte bu ilişkinin var olduğu alternatif hipotezine karşın sınanmaktadır.

Temel hipotezi test etmek için kullanılan test istatistiği $W_{N,T}^{Hnc}$ bireysel Wald istatistiğinin aritmetik ortalamasıdır.

$$W_{N,T}^{Hnc} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,T} \quad (5)$$

Denklemin 5'ünde $W_{i,T}$ terimi i. yatay kesit birimi için bireysel Wald istatistiklerini göstermektedir.

Eğer $T \rightarrow \infty$ ve sabit bir N ise başka bir ifade ile ($N > T$) olduğu durum için standardize edilmiş $Z_{N,T}^{Hnc}$ istatistiği şu şekildedir:

$$Z_{N,T}^{Hnc} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{Hnc} - K) \sim N(0,1) \quad (6)$$

Eğer $N \rightarrow \infty$ ve sabit bir T ise başka bir ifade ile ($N > T$) için standardize edilmiş $\tilde{Z}_{N,T}^{Hnc}$ test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$\tilde{Z}_{N,T}^{Hnc} = \sqrt{\frac{N}{2 \times K} \times \frac{(T-2K-5)}{T-K-3}} \times \left[\frac{(T-2K-3)}{(T-2K-1)} W_{N,T}^{Hnc} - K \right] \sim N(0,1) \quad (7)$$

(6) ve (7) nolu eşitliklerde yer alan $W_{N,T}^{Hnc} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,T}$ 'dir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012).

Tablo.5 Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi

Null Hypothesis:	$W_{N,T}^{Hnc}$	$\tilde{Z}_{N,T}^{Hnc}$	Prob.
lnARGE $\nrightarrow$ lnHTX	4.1411	1.9703	0.0436
lnHTX $\nrightarrow$ lnARGE	5.7596	3.92083	0.0000

Not: Gecikme uzunluğu 2 olarak alınmıştır.

Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik test sonuçları Tablo 5.'de rapor edilmiştir. Bu sonuçlara göre değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. lnARGE, lnHTX'in nedenseli değildir boş hipotezi yüzde 5 düzeyinde reddedilmektedir. Yani Ar-Ge harcamaları ileri teknoloji mal ihracatına neden olmaktadır. Aynı şekilde lnHTX, lnARGE'nin nedenseli değildir boş hipotezi de yüzde 1 düzeyinde reddedilmektedir. Başka bir ifade ile ileri teknoloji de Ar-Ge harcamalarının nedenselidir.

5.Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, bir yandan ülkeler arasındaki ticaret hacmini artırırken öte yandan ülkeleri daha rekabetçi olmaya zorlamaktadır. Ülkelerin dış ticaretten daha kazançlı çıkmaları, piyasalar için rekabet gücü yüksek mallar üretebilmelerine bağlıdır. Bu bağlamda teknoloji/yenilik bir ekonominin rekabetçiliğini belirleyen en önemli faktörlerdendir. Yenilik yapma gücü ise, ülkelerin bu alanda yapacakları araştırma geliştirme faaliyetleri ile yakından ilişkilidir. Bu açıdan bakıldığında, ARGE harcamaları ülkenin hem dış ticaret performansını hem de büyümesini belirleyen en temel unsurdur.

Bu çalışmada Ar-Ge harcamalarının GSYİH içerisindeki payı ile ileri teknoloji mal ihracatı üzerindeki etkileri son dönem verileri ve panel birim kök, panel

eşbütünleşme ve yeni geliştirilen Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik analizi gibi güncel ekonometrik teknikler kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada 1996-2011 dönemini kapsayan veriler kullanılarak 17 AB üyesi ülke ve Türkiye için tahminler yapılmıştır. Tahmin sonuçlarına göre birinci dereceden durağan olan Ar-Ge harcamaları ile ileri teknoloji mal ihracatı arasında eşbütünleşme elde edilmiştir. FMOLS ve DOLS eşbütünleşme katsayıları incelenen 18 ülke için, Ar-Ge harcamalarının ileri teknoloji ihracatını pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada elde edilen önemli bir bulguda Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik analizlerinden sağlanmıştır. Buna göre, Ar-Ge harcamaları ile ileri teknoloji mal ihracatı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Başka bir ifade ile Ar-Ge harcamaları ileri teknoloji mal ihracatını arttırdığı gibi ileri teknoloji mal ihracatı da Ar-Ge harcamalarının artmasını teşvik etmektedir. Elde edilen bulgular Le (1987), Fagerberg (1995), Srholec (2007), Braunerhjelm ve Thulin (2008) tarafından ortaya konulan bulguları desteklemektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 18 ülke üzerine yapılan ampirik incelemelere göre, Ar-Ge harcamalarının artırılması ileri teknoloji mal ihracatında daha rekabetçi olmalarının yolunu açacaktır. Sonuç olarak bu ülkelerin özellikle rekabetçi oldukları sektörlerde araştırma ve geliştirme faaliyetlerini destekleyici politikaları teşvik etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağır, H., Kar, M. ve Nazlıoğlu, Ş. (2011), "Do Remittances Matter for Financial Development in the MENA Region? Panel Cointegration and Causality Analysis", *Empirical Economics Letters*, 10 (5): 449-456.
- Aiello, F. ve Cardamone, P. (2005), "R&D Spillovers and Productivity Growth: Evidence from Italian Manufacturing Microdata", *Applied Economics Letter*, 12 (10): 625-631.
- Basile, R. (2001), "Export Behavior of Italian Manufacturing Firms over the Nineties: The Role of Innovation", *Research Policy*, 30 (8): 1185-1201.
- Braunerhjelm P. ve Thulin, P. (2008), "Can Countries Create Comparative Advantages? R&D Expenditures, High Tech Exports and Country Size in 19 OECD Countries, 1981-1999" *International Economic Journal*, 22 (1), 95-111.
- Breitung, J., (2000), The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data. In: Baltagi, B.H. (Ed.), *Nonstationary Panels, Panel Cointegration and Dynamic Panels*, *Advances in Econometrics* 15: 161-177.
- Choi, I. (2001), "Unit Root Tests for Panel Data", *Journal of International Money and Finance*, 20 (2): 249-272.
- Cohen, W. ve D. Levinthal, (1989), "Innovation and Learning: Two Faces of R&D," *Economic Journal*, 99 (397): 569-596.
- Dumitrescu, E.-I. ve Hurlin, C. (2012), "Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels", *Economic Modelling*, 29 (4): 1450-1460.
- Fagerberg, J. (1988), "International Competitiveness", *Economic Journal*, 98 (391): 355-374
- Fagerberg, J. (1994), "Technology and International Differences in Growth Rates", *Journal of Economic Literature*, 32, pp. 1147-75.

- Fagerberg, J.(1995), “Is There a Large-Country Advantage in High-Tech?” Working Paper 526, Oslo, NUPI. Erişim: <http://www.sv.uio.no/tik/InnoWP/archive/wpno526-1995.pdf> Erişim Tarihi: 20.01.2014.
- Franco, I. G. (1989), “Global Corporate Competition: Who’s Winning, Who’s Losing, and the R&D Factor as One Reason Why”, *Strategic Management Journal*, 10 (5): 449–474.
- Furman, J.L., Porter, M. ve Scott, S. (2002), “The Determinants of National Innovative Capacity” . *Research Policy*, 31(6): 899– 933.
- Gökmen Y. ve Turen U. (2013), “The Determinants of High Technology Exports Volume: A Panel Data Analysis of EU-15 Countries” *International Journal of Management, Economics and Social Sciences*, 2(3): 217 –232.
- Griffith,R., Redding, S. ve Reenen, J. V. (2004), “Mapping the Two Faces of R&D: Productivity Growth in a Panel of OECD Industries” *The Review of Economics and Statistics* , 86 (4): 883-895.
- Gruber, W., Metha, D. ve Vernon, R. (1967), “The R&D Factor in International Trade and International Investment of US Industries” *Journal of Political Economy*, 75 (1): 20-37
- Hadri, K. (2000), “Testing for Stationarity in Heterogeneous Panels”, *Econometrics Journal*, 3 (2): 148-161.
- Harris, R. ve Moffat, J (2011). “R&D, Innovation and Exporting”, SERC Discussion Paper 73, Erişim: <http://eprints.lse.ac.uk/33593/1/sercdp0073.pdf>, Erişim Tarihi: 20.01.2014.
- Im, K.S., Pesaran, M.H. ve Shin, Y., (2003), “Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels”, *Journal of Econometrics*, 115 (1): 53–74.
- Landermann, M. ve Pfaffermayer, M. (1997), “Technological Competition and Trade Performance”, *Applied Economics*, 29 (2): 1979–1996.
- Le, C. (1987), “The Role of R&D in High Technology Trade: An Empirical Analysis”. *Atlantic Economic Journal*, 15 (4): 32–77.
- Levin, A., Lin, C. ve Chu, C.J., (2002), “Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and finite-Sample Properties”, *Journal of Econometrics*, 108 (1): 1– 24.
- Maddala, G.S. ve Wu, S. (1999), “A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(Special Issue): 631-652.
- Pedroni, P., (1999), “Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors”, *Oxford Bulletin Of Economics And Statistics*, 61(Special Issue): 653–670.
- Pedroni, P., (2000), “Fully Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels”, In: Baltagi, B.H. (Ed.), *Nonstationary Panels, Panel Cointegration and Dynamic Panels*, *Advances in Econometrics*, 15: 93–130.
- Pedroni, P., (2001), “Purchasing Power Parity Tests in Cointegrated Panels”, *Review of Economics and Statistics*, 83 (4): 727-731.
- Porter M.E. (1990), “The Competitive Advantage of Nations”, *Harvard Business Review*, 68 (2): 73-93.
- Romer, M. P., (1990), “Endogenous Technological Change” *Journal of Political Economy*, 98 (5): 71-102.

- Salim R. A. ve Bloch, B., (2009), “Business expenditures on R&D and trade performances in Australia: is there a link?” *Applied Economics*, 2009, 41: 351–361.
- Sara, T.S., Jackson, F.H. ve Upchurch, L.T. (2012), “Role of Innovation in Hi-Tech-Exports of a Nation”, *International Journal of Business and Management*, 7 (7): 85-93.
- Seyoum B. (2004), “The Role of Factor Conditions in High-Technology Exports: An Empirical Examination” *Journal of High Technology Management Research* 15 (1): 145–162
- Srholec, M. (2007), “High-Tech Exports from Developing Countries: A Symptom of Technology Spurts or Statistical Illusion?” *Review of World Economics/Weltwirtschaftliches Archiv*, 143 (2): 227–255.
- Tebaldi, E. (2011), “The Determinants of High-Technology Exports: A Panel Data Analysis” *Atlantic Economic Journal*, 39 (4): 343–353.
- Worldbank, Databank (2013), World Development Indicators, Erişim: <http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>, 02.08.2013
- Yoo S.H. (2008), “High-Technology Exports and Economic Output: An Empirical Investigation” *Applied Economics Letters*, 15 (7): 523-525.

KISITLAR TEORİSİ ARAÇLARINDAN DÜŞÜNME SÜREÇLERİNİN TEORİK OLARAK İNCELENMESİ

Hülya TAŞTAN *
Elif N. DEMİRCİOĞLU **

ÖZET

Son yıllarda rekabet hem ulusal hem de uluslararası arenalarda oldukça şiddetlenmiştir. İşletmelerin performanslarını ve dolayısı ile karlılıklarını arttırabilmeleri ve rakipleri ile rekabet edebilmeleri için pek çok yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden biri de kısıtlar teorisidir. Kısıtlar teorisi, işletmelerde karşılaşılan kısıtların işletmenin performansını olumsuz etkilediğini ve bu kısıtların belirlenip ortadan kaldırılması yoluyla işletme karlılığının arttırılabileceğinin savunmaktadır. Kısıtlar teorisinin sürekli gelişim bileşenlerinden biri olan düşünme süreçleri ile işletmeler kısıtlarını belirleyebilmekte ve bu kısıtlar için çözüm önerisi geliştirip uygulayarak karlılık artışı sağlayabilmektedir. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada kısıtlar teorisinin düşünme süreçleri detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kısıtlar Teorisi, Düşünme Süreçleri

A THEORITICAL EXAMINATION OF THINKING PROCESS WHICH IS ONE OF THE THEORY OF CONSTRAINTS TOOLS

ABSTRACT

Competition has intensified in recent years, whether in local markets or in the global market. Many methods have been developed to increase companies' performances and profitability and the ability to compete with competitors. One of these methods is Theory of Constraints. Theory of Constraints argued that constraints encountered in companies affect the performance of the companies adversely and by indentifying and eliminating these constraints companies will be able to increase their profitability. By means of the thinking process which is one of the continuous improvement component of the theory of constraints, companies can identify the constraints, improve solutions and apply these solutions to increase their profitability. In this context, the aim of this study to explain the thinking processes of Theory of Constraints comprehensively.

Key Words: Theory of Constraints, Thinking Process

---

* Arş. Gör. , Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, Muhasebe,
htastan@cu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, elunal@cu.edu.tr

Giriş

Günümüz ekonomik koşullarında her işletmenin kuruluş amacı kazanç sağlamaktır. İşletmeler kazanç sağlayabilmek için ellerindeki kaynakları en verimli şekilde kullanabilmelidirler. Ancak işletmelerin istedikleri şekilde kazanç sağlamasını yani kar elde etmesini engelleyen bir takım unsurlar diğer bir deyişle kısıtlar bulunmaktadır. İşletmelerin kar elde etme hedeflerini başarabilmesi için bu kısıtları bulup ortadan kaldırması gerekmektedir. 1980'li yılların başında Dr. Eliyahu M. Goldratt tarafından geliştirilen "Kısıtlar Teorisi" ile işletmeler kısıtlarını belirleyip en uygun şekilde yöneterek performanslarını ve dolayısıyla karlılıklarını arttırabileceklerdir.

Kısıtlar teorisi her işletmenin bir veya birkaç kısıtı olduğu ve bu kısıtların işletme performansını etkilediği anlayışına dayanır (Ruhl, 1997, s. 16). Öyle ki bir işletmenin kar elde etmesini engelleyecek kısıtları olmaması demek, işletmenin sonsuz kar elde edeceği anlamına gelir ki bu uygulamada mümkün olmayan bir durumdur. Bu bağlamda kısıtlar teorisi, işletmelerin performansını etkileyen ve hedeflerine ulaşmasını engelleyen bu kısıtları belirlemek ve ortadan kaldırmak için gerekli değişiklikleri uygulamayı amaçlayan yönetsel bir disiplin olarak ortaya konmuştur (Atwater ve Gagne, 1997, s. 6).

Bu yaklaşım ilk olarak ortaya çıktığı 1980'li yıllardan günümüze kadar pek çok üretim işletmesine başarıyla uygulanmıştır. Söz konusu işletmelere örnek olarak, tekstil, otomotiv, elektronik, mobilya, demir- çelik işletmeleri verilebilir. Kısıtlar Teorisi aynı zamanda diğer işletmelerde de başarıyla uygulanmıştır. Yazılım işletmeleri, sağlık işletmeleri, kamu işletmeleri ve eğitim işletmeleri örnek olarak verilebilir (Geri ve Ahituv, 2008:343).

Bu çalışmanın amacı, işletmelerin karlılıklarını arttırma hedefine ulaşabilmesi için kullanılan yöntemlerden biri olan kısıtlar teorisinin düşünme süreçlerini etraflı bir şekilde ortaya koymaktır. Bu bağlamda düşünme süreçleri ve araçları detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

Literatür Taraması

Değişen ve küreselleşen rekabet koşulları nedeniyle işletme sahiplerinin ve dolayısı ile yöneticilerin beklentileri de değişmektedir. İşletmelerin daha güncel yönetsel teknikleri kullanmaya başlaması ve geleneksel yönetim muhasebesi sistemlerinin yetersiz kalmaya başlaması ile yeni yönetim muhasebesi tekniklerinin kullanılması kaçınılmaz olmuştur. Geleneksel yönetim muhasebesi teknikleri, işletme yöneticilerinin gereksinim duyduğu bilgileri karşılayamamaya başlamıştır ve sonuç olarak, birçok yeni yaklaşımla beraber kısıtlar teorisi de yöneticilere günümüz şartlarına uygun ve ihtiyaçları karşılayacak veri sağlamayı amaçlayan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır (Büyükyılmaz ve Gürkan, 2009, s.178).

Kısıtlar Teorisi, 1980'li yıllarda Eliyahu Goldratt tarafından geliştirilen ve faaliyetleri yönetmek için geliştirilen sezgisel bir araçtır (Mahapatra ve Sahu, 2006, s. 1.; Klein ve Harowits, 1996a, s. 53). Kısıtlar teorisi, kısıtların yönetilmesi ve senkronize üretim yoluyla sürekli gelişmeyi hedef alan bir kavramdır. Aynı zamanda işletmenin önceden belirlediği hedeflere ulaşabilmesi için, yönetimin kısıtlar üzerinde

yoğunlaşması gerektiğini savunmaktadır (Geri ve Ahituv, 2008, s.343; Büyükyılmaz ve Gürkan, 2009, s.178).

Kısıtlar Teorisi, organizasyonel etkinliği arttırmak için üretim sürecine ve prosedürüne etkin bir şekilde uygulanabilen bir yönetim felsefesi olarak ortaya çıkmıştır (Moss, 2007:1). Blackstone (2001) ise kısıtlar teorisini, işletmenin sürekli gelişimine katkıda bulunan bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Diğer bir tanımlamada ise kısıtlar teorisi, kısıtların yönetilmesiyle sürekli gelişmeye ve sistemin tamamında verimliliği maksimize etmeye odaklanan bir yönetim yaklaşımı olarak ifade edilmiştir (Atwater ve Gagne, 1997, s. 6). Kısıtlar teorisi kavramı, üretim planlamasını en uygun şekilde yapmaya odaklanmakta ve yöneticilerin dikkatini stok için üretim yapmak yerine satışlara ve bu satışlara bağlı olarak da işletmenin karlılığını arttırmaya yönelmektedir (Taylor, Nunley ve Flock, 2004, s.20).

Kısıtlar teorisinin birbirleri ile ilişkili üç ayrı bileşeni bulunmaktadır (Spencer ve Cox, 1995, s. 1500). Bunlar lojistik bileşeni, performans ölçümleri bileşeni ve son olarak da sürekli gelişim bileşenidir (Mehra, Inman ve Tuite, 2005, s. 328; Inman, Sale ve Green Jr., 2009, s.343). Lojistik bileşeni; DBR (Drum-Buffer-Rope, Davul-Tampon-İp) programlama yöntemini ve VAT analizlerini kapsamaktadır. Performans ölçümleri; faaliyet ölçütlerini ve finansal ölçütleri içermektedir. Son olarak da sürekli gelişim bileşeni; beş aşamalı sürekli gelişim sistemini ve düşünme süreçlerini kapsamaktadır (Simatupang, Wright ve Siridharan, 2004, s.58). Bu çalışmada düşünme süreci araçları ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda kısıtlar, kısıtlar teorisinin düşünme süreçleri kapsamında temel problemler olarak isimlendirildiğinden çalışmada da bu şekilde ifade edilmişlerdir.

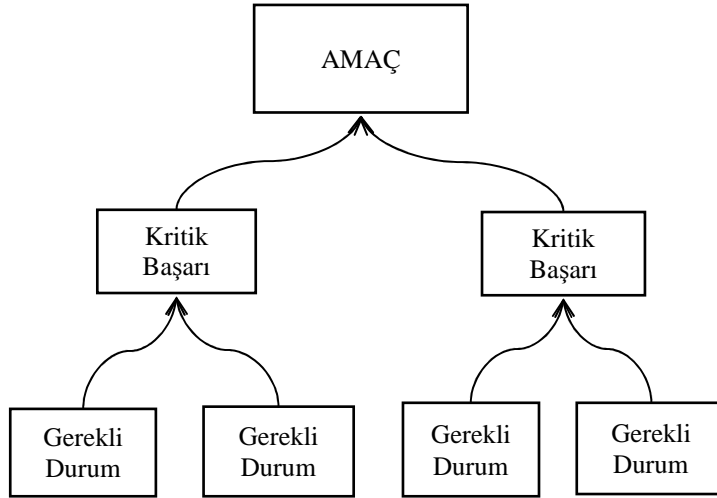
Goldratt 1990'lı yıllarda pek çok yapısal problemi ve çoğu yapısal olmayan problemi yönetmek ve ortadan kaldırmak için "Düşünme Süreçleri" adında nedenselliğe dayalı basit bir mantıksal yöntem geliştirmiştir (Walker ve Cox, 2006, s.138). Düşünme süreçlerini Goldratt "It's Not Luck" isimli kitabında sunmuştur. Bu yöntem karar vericilere, istenmeyen etkilerin ana sebeplerinin belirlenmesi için yön gösteren yapısal aşamalar grubu olarak tasarlanmıştır (Polito, Watson ve Vokurka, 2006, s.44). Diğer bir tanımlamaya göre ise düşünme süreçleri tanımlama, analiz etme ve problem çözme yöntemi olarak düşünülebilir. Düşünme süreçleri sadece kritik odaklanma ve sezginin geliştirilmesini kolaylaştırmak için aranan bir yöntem değil, aynı zamanda sağduyuyu ifade etmeyi kolaylaştıran bir grup araçtır (Lacerda, Cassel ve Rodrigues, 2010, s.265). Bu sürekli gelişim araçları, yöneticilerin işletmenin problemlerinin kaynağını belirlemelerine, gelişimsel stratejiler oluşturmalarına ve arzulanan değişimleri uygulamalarına yardımcı olmak için tasarlanmış bir grup yapısal aşamayı kapsamaktadır (Dalcı ve Koşan, 2012, s.544). Düşünme süreçleri bilimsel yöntemeye dayanmakta ve aşağıdaki üç soruyu yanıtlamaya çalışmaktadır (Gupta, Boyd ve Sussman, 2004, s.16);

1. Ne değişecek: Organizasyonel problemlerin tanımlanması amacıyla sorulan sorudur (Hsu ve Sun, 2005, s.420).
2. Neye dönüşecek: Ana problemi elimine etmek için çözümün araştırılması amacıyla sorulan sorudur (Low, 1992, s.28).
3. Değişim nasıl gerçekleşecek: Bulunan çözüm yollarının uygulanmasındaki engelleri belirleme ve bu engelleri aşmak için detaylı planların

tasarlanması amacıyla sorulan sorudur (Wu, Wang, Blos ve Wee, 2007, s.148).

Düşünme süreci sorularına verilecek yanıtlar işletme amaçlarına ulaşılması için yöneticilere yol gösterecektir. Goldratt ana hedefin işletme karlılığını arttırmak olduğunu ve bu bağlamda işletme yönetiminin mamul maliyetini tespit etmekten çok işletmelerin hedeflerine ulaşmasını engelleyen kısıtları ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalara odaklanması gerektiğini vurgulamaktadır (Bayazıtı, Gürel ve Yayla, 2005, s.194). Ancak yöneticilerin bu üç soruyu yanıtlamaya başlamadan önce, ilk olarak gelecekte işletmenin ne durumda olacağını açıkça ifade etmeleri gerekmektedir. Yöneticilerin işletmenin gelecekteki durumunu gösterebilmek için bir “Öncelikli Amaçlar Haritası” (Intermediate Objectives Map – IO Map) oluşturmaları gerekmektedir.

Öncelikli amaçlar haritasında, işletmenin amaçları, bu amaçlara ulaşmak için gerekli olan kritik başarı faktörleri ve bu faktörleri başarmak için ihtiyaç duyulan zorunlu durumlar arasındaki neden sonuç ilişkisini göstermek için gereklilik tabanlı bir mantık kullanılmaktadır (Dalcı ve Koşan, 2012, s.544). Kısaca öncelikli amaçlar haritası işletme yöneticilerine temelde nereye ulaşmak istediklerini ve bu amaca ulaşmak için gerçekleştirmeleri gereken temel faktörleri gösteren bir yol haritasıdır. Öncelikli amaçlar haritası oluşturulurken öncelikle işletmenin temel amacı belirlenir. Temel amacın belirlenmesinin ardından bu amacı gerçekleştirmek için gereken kritik başarı faktörleri belirlenir ve son olarak da bu kritik başarı faktörlerini gerçekleştirmek için ortaya çıkması gereken gerekli durumlar belirlenir (Dettmer, 2007, s.68). Şekil 1 öncelikli amaçlar haritasına örnek niteliğindedir.

Şekil.1 Öncelikli Amaçlar Haritası

Kaynak: Dettmer, H. W. (2007). Goldratt's Theory of Constraints: A Systems Approach to Complex Problem Solving, Quality Press, Wisconsin, s.23.

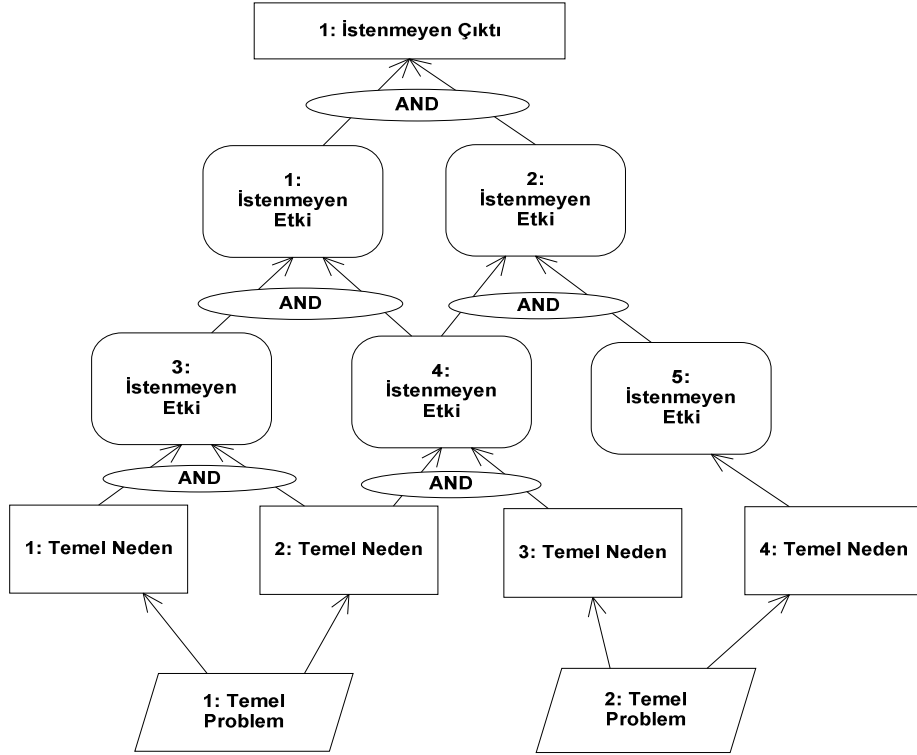
Düşünme süreçleri “Ne değişecek?, Neye dönüşecek? ve Değişim nasıl gerçekleşecek?” sorularını yanıtlamaya çalışırken beş farklı araç kullanmaktadır. Bu araçlar aşağıda Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo.1 Düşünme Süreçleri ve Araçları

Ne Değişecek?	Neye Dönüşecek?	Değişim Nasıl Gerçekleşecek?
Şimdiki Gerçeklik Ağacı	Buharlaşan Bulut Gelecekteki Gerçeklik Ağacı	Ön Koşul Ağacı Geçiş Ağacı

Kaynak: Hsu, P. F. & Sun, M. H. (2005). Using Theory of Constraints to Improve the Identification and Solution of Managerial Problems. *International Journal of Management*, 22(3), 415 – 425.

Şimdiki Gerçeklik Ağacı (Current Reality Tree – CRT): Şimdiki gerçeklik ağacı sistemin o anki durumunu belirlemek ve sorunları daha iyi anlayabilmek için kullanılmaktadır. Diğer bir ifade ile “Ne değişecek?” sorusuna yanıt aramaktadır (Gupta vd., 2004, s. 17). Bu soruya yanıt ararken şimdiki gerçeklik ağacı, bir işletmede karşılaşılan ana problemleri tanımlamayı amaçlamaktadır (Walker ve Cox, 2006, s.139). Şimdiki gerçeklik ağacı oluşturulurken yukarıdan aşağıya doğru bir yol izlenirken, okunuşu aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşmektedir (Dettmer, 2007, 95). Ağacın oluşumunda takip edilmesi gereken bir sıralama vardır. Bu sıralamaya göre, öncelikle işletmede ortaya çıkan istenmeyen çıktı yani durum belirlenmektedir. İstenmeyen çıktının belirlenmesinin ardından, bu istenmeyen çıktıya neden olan istenmeyen etkiler belirlenmelidir. Daha sonra da bu istenmeyen etkilerin alt sebepleri belirlenmekte ve sıra son aşama olan temel problemlerin diğer bir ifade ile işletmede yaşanan kısıtların belirlenmesine gelmektedir. Temel problemler aslında işletmede yaşanan bütün sorunların kaynağı niteliğindedir (Dettmer, 1997, s. 120; Rahman, 2002, s.813). Şimdiki gerçeklik ağacı aşağıda şekil 2’de görüldüğü gibidir.

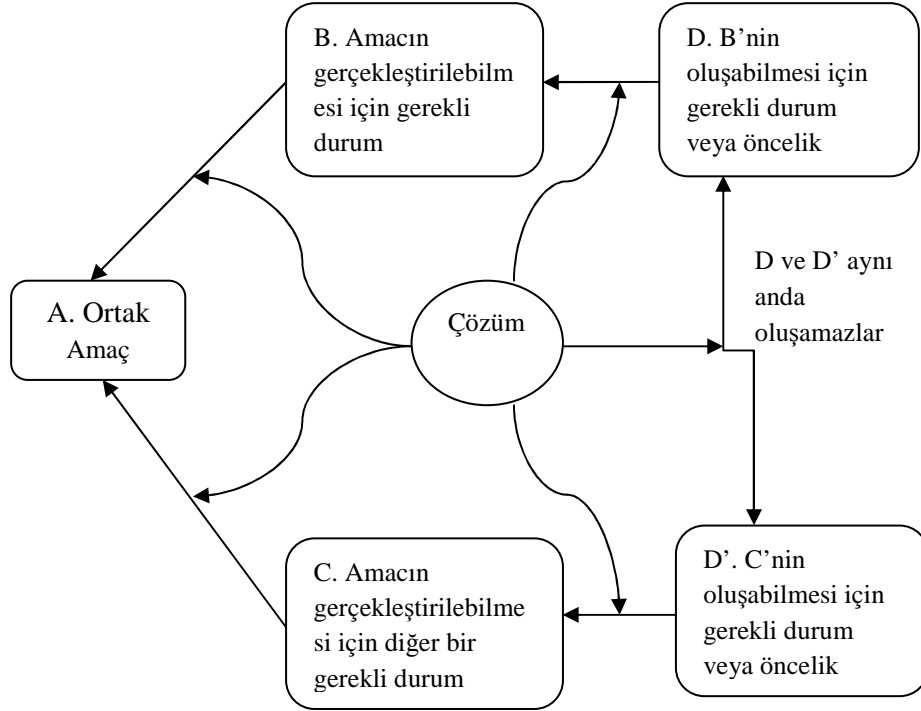

Şekil.2 Şimdiki Gerçeklik Ağacı

Kaynak: Dettmer, H. W. (1997). Goldratt's Theory of Constraints: A Systems Approach to Continuous Improvement, Quality Press, Wisconsin, s.12

Buharlaşan Bulut (Evaporating Cloud – EC): Neyin değişeceğine karar verdikten sonra sıradaki aşama ana problemin muhtemel çözümlerini bulmaktır ki bu “neye dönüşecek?” anlamına gelmektedir. Buharlaşan bulutlar, problemleri ortadan kaldıracak etkin çözümler bulmayı amaçlar (Lacerda, vd., 2010, s.266). Buharlaşan bulut, bir problemin yani istenmeyen etkinin tek başına ele alınmasını, sistemin karşı karşıya geldiği sorunların tespit edilmesini ve incelenmesini ifade etmektedir (Hsu ve Sun, 2005, s. 421). Buharlaşan bulut oluşturmanın ilk aşaması ortak bir amaç bulmaktır. Aynı zamanda bu aşamada bu amaçla mantıksal olarak bağlantılı ve bu amacın oluşumundan sorumlu iki adet gerekli durum belirlenmelidir. Devamında işletmeyi amacından uzaklaştıran iki tane sorun belirlenmelidir. Bu sorunlar diğer bir bakış açısı ile işletmenin hedefine ulaşması için aynı zamanda bir çözüm niteliğindedir. Ancak burada belirlenen bu çözümlerin her ikisi de aynı anda işletmede uygulamaya konulamamaktadır (Reid ve Cormier, 2003, s. 368). Belirlenen bu çözümler iki şekilde olabilmektedir, bunlardan birincisi zıt durumlar ikincisi ise farklı alternatiflerdir. Zıt durumlarda bir grup “bunu” yapalım diye zorlarken, diğer grup “bunu” yapmayalım

diye zorlar. Örnek olarak fazla mesai yapılması ve yapılmaması gibi iki zıt durum verilebilir. Alternatif durumlarda ise iki farklı alternatif arasından seçim yapılmaya zorlanılır. Örnek olarak da daha fazla eleman alınması veya mevcut elemanların eğitim seviyelerinin artırılması durumları verilebilir (Gupta vd., 2004, s. 20). Buharlaşan bulut diyagramının da bulunan öğelerin birbirleri ile olan ilişkisi Şekil 3'de görüldüğü gibidir.

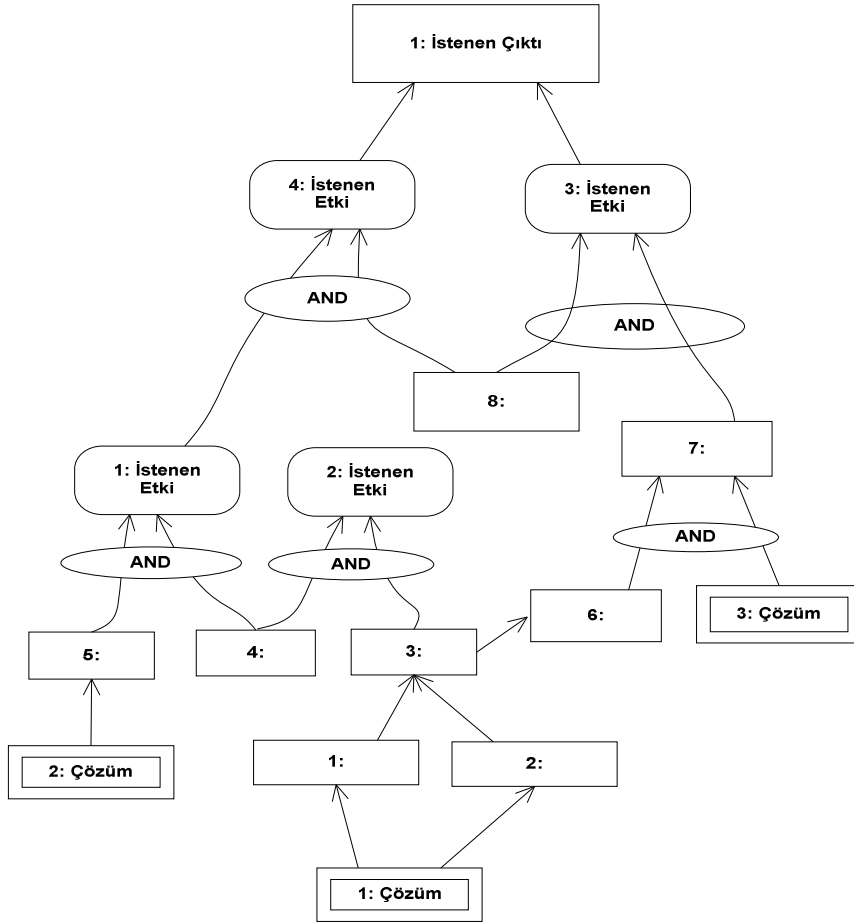

Şekil.3 Buharlaşan Bulut

Kaynak: Dettmer, H. W. (1997). Goldratt's Theory of Constraints: A Systems Approach to Continuous Improvement, Quality Press, Wisconsin, s.122.

Gelecekteki Gerçeklik Ağacı (Future Reality Tree – FRT): Buharlaşan bulut aracılığı ile çözüm belirlendikten sonra sıra gelecekteki gerçeklik ağacını oluşturmaya gelmektedir. Bu ağaç ya da diyagram belirlenen çözümleri test etmek için oluşturulmaktadır. Gelecekteki gerçeklik ağacı oluşturulurken de neden sonuç mantığı kullanılmaktadır (Mabin, Forgeson ve Green, 2001, s.174). Diğer bir ifade ile bu diyagram sistemin o anki halinde gerçekleştirilecek değişiklikler ile bu değişiklikler sonucu ortaya çıkabilecek sonuçlar arasındaki neden sonuç ilişkisini göstermektedir (Hsu ve Sun, 2005, s. 421). Kısaca belirlenen çözümün neye dönüşeceği sorusuna yanıt aramaktadır. Gelecekteki gerçeklik ağacı temelde iki amaca hizmet etmektedir. Bunlardan birincisi, gelecekte gerçekleştirilmek istenen faaliyetleri doğrulamak, ikincisi

ise tamamlanan faaliyetlerin ortaya çıkarabileceği uygun olmayan yeni sonuçların belirlenmesine olanak sağlamak ve onları daha ortaya çıkmadan engellemektir (Dettmer, 2007, s.25). Şekil 4 gelecekteki gerçeklik ağacının nasıl çizileceğine dair basit bir örnektir.

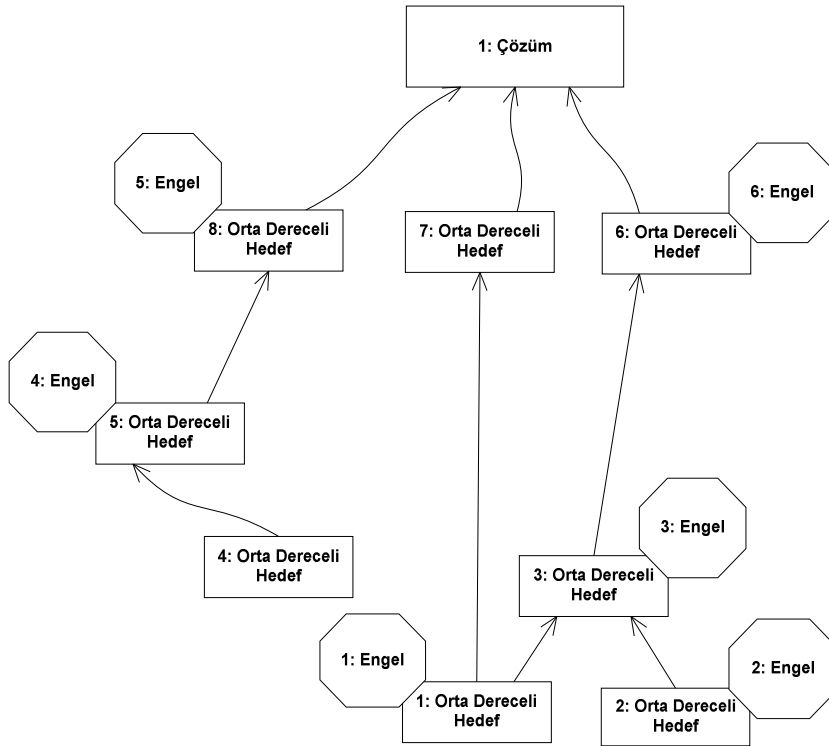

Şekil.4 Gelecekteki Gerçeklik Ağacı

Kaynak: Dettmer, H. W. (2007). Goldratt's Theory of Constraints: A Systems Approach to Complex Problem Solving, Quality Press, Wisconsin, s.26.

Ön Koşul Ağacı (Prerequisite Tree- PRT): Neyin değişeceğine karar verdikten sonra, kısıtlar teorisinde sıra çözümün uygulanması ile ilgilidir. Diğer bir ifade ile “Ne değişecek?” sorusunu yanıtladıktan sonra sıra üçüncü soru olan “Değişim nasıl gerçekleştirilecek?” sorusuna gelmektedir. Bu aşamada söz konusu olan ön koşul

ağacı ve geçiş ağacıdır. Ön koşul ağacı, alınan kararı ya da belirlenen çözümü uygulamak için hangi faaliyetlerin nasıl bir sıralama ile tamamlanması gerektiği konusunda bilgi vermektedir. Bu ağaç aynı zamanda uygulama sırasında karşılaşılabilecek engeller ve bu engellerin nasıl aşılabileceği konusunda da bilgi vermektedir (Dettmer, 2007, s. 25). Ön koşul ağacının amacı, bir faaliyetin belirlenen rotasının uygulanmasına engel bütün unsurları belirlemektir (Gupta, vd., 2004, s. 22). Ön koşul ağacını aşağıda Şekil 5’de görüldüğü gibi örneklendirmek mümkündür.

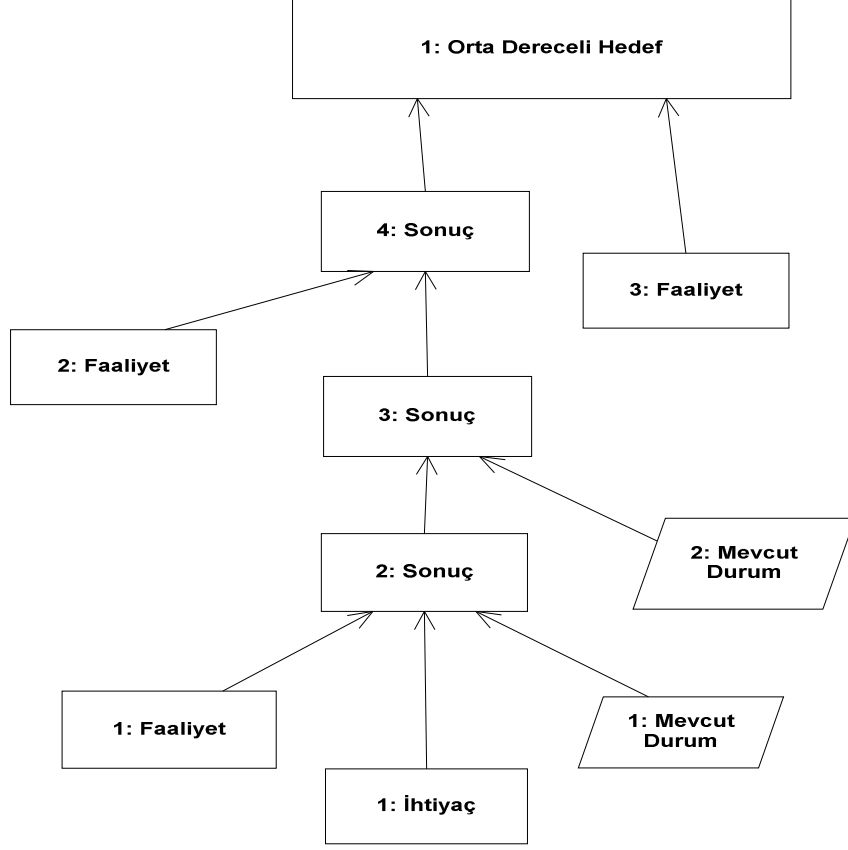
Şekil.5 Ön Koşul Ağacı

Kaynak: Dettmer, H. W. (2007). Goldratt's Theory of Constraints: A Systems Approach to Complex Problem Solving, Quality Press, Wisconsin, s.27.

Geçiş ağacı (Transition Tree – TRT): Düşünme süreçlerinin son aracı geçiş ağacıdır. Bu araç ile de “Değişim nasıl sağlanacak?” sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu aşamada geçiş ağacının amacı ön koşul ağacı ile belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi ve istenen duruma geçişi sağlamak için verilen kararlara nasıl ulaşılacağını göstermektir (Rahman, 2002, s. 812). Dettmer (2007, s. 27) geçiş ağacının, bir faaliyetin rotasını uygulamak için talimatları aşama aşama ve detaylı bir şekilde

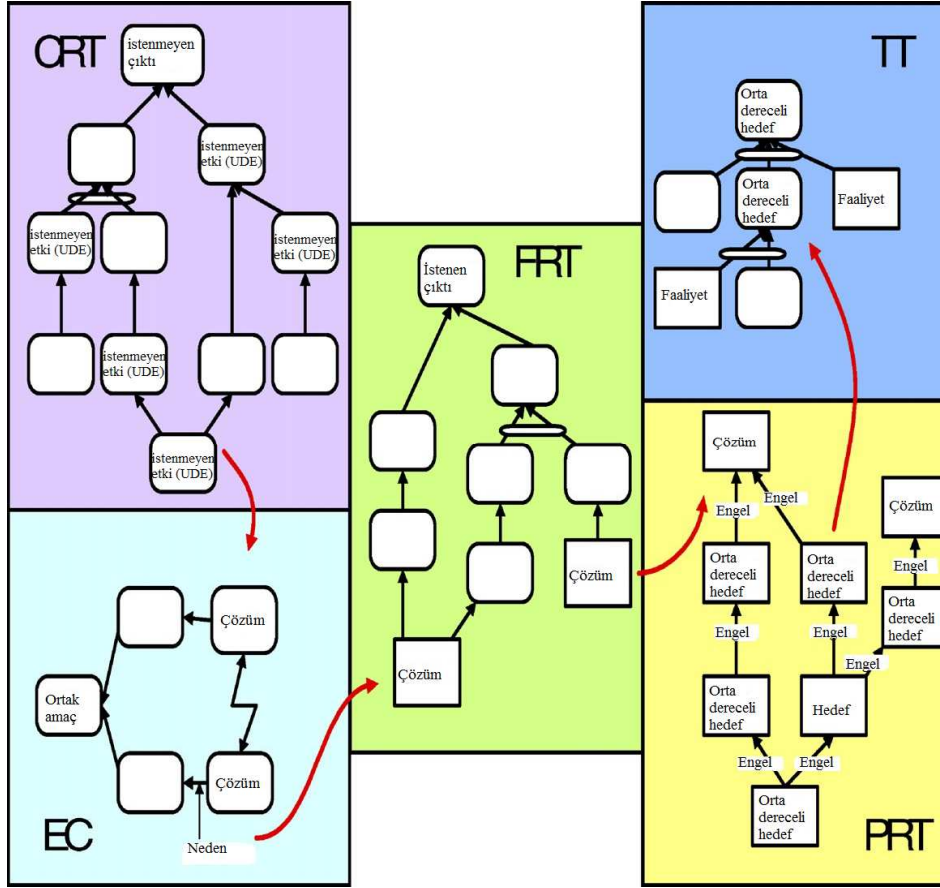
sağlamak için tasarlandığını ifade etmektedir. Geçiş ağacı hem sıralı bir şekilde aşılması gereken adımları göstermekte hem de her adım için mantıksal açıklama sağlamaktadır. Şekil 6 geçiş ağacına örnek niteliğindedir.

Şekil.6 Geçiş Ağacı

Kaynak: <http://www.goldratt-toc.eu>, Erişim: 01.11.2013

Kısıtlar teorisi düşünme süreçlerinde açıklanmaya çalışılan her bir aracın birbirleri ile olan ilişkisi aşağıda Şekil 7’de gösterilmektedir. Bu şekil, beş diyagramın karmaşık bir problemi çözmek için sırayla kullanılması durumunda ortaya çıkacak bağı göstermektedir.

- CRT: Current Reality Tree (Şimdiki Gerçeklik Ağacı)
EC: Evaporating Cloud (Buharlaşan Bulut)
FRT: Future Reality Tree (Gelecekteki Gerçeklik Ağacı)
PRT: Prerequisite Tree (Önkoşul Ağacı)
TT: Transition Tree (Geçiş Ağacı)

Şekil.7 Düşünme Süreci Araçları

Kaynak: Watson, K. J., Blackstone, J. H. & Gardiner, S. C. (2007). The Evolution of a Management Philosophy: The theory of constraints, Journal of Operations Management, 25, 387- 402.

Sonuç

Günümüz küresel dünyasında işletmeler arası gerek ulusal gerekse de uluslararası yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Bütün işletmeler bu yoğun rekabet ortamında karlılığını arttırmaya ve devamlılıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. İşletmelerin karlılıklarını arttırabilmelerinin bir yolu, sistemlerinde ortaya çıkan kısıtları bulup en doğru şekilde yönetmekten geçmektedir. Bu amaçla geliştirilen yöntemlerden biri de düşünme süreçleridir. Bu bağlamda yapılan bu çalışma ile kısıtlar teorisinin düşünme süreçlerini detaylı bir şekilde açıklamak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikli amaçlar haritası, şimdiki gerçeklik ağacı, buharlaşan bulut, gelecekteki gerçeklik ağacı, geçiş ağacı ve ön koşul ağacı detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Özetle kısıtlar teorisinin düşünme süreçleri, işletmenin sistemi içerisinde neyin değişeceğinin belirlenmesi için kullanılan şimdiki gerçeklik ağacı ile başlar. Buharlaşan bulutlar sorunun neden kaynaklandığını ve nasıl çözülebileceğini yani neye dönüşeceğini belirlemek için kullanılır. Diğer bir ifade ile buharlaşan bulutlar ana problemi çözmek için fikir ya da çözüm üretirler. Gelecekteki gerçeklik ağacı bu fikirleri alır ve yeni bir gerçeklik oluşturur hatta memnuniyetsiz durumları çözmeyi ve yenilerinin oluşmamasını garanti eder. Ön koşul ağacı uygulamada karşılaşılabilecek engelleri ve onları aşmak için gereken yöntemleri tespit eder. Son olarak geçiş ağacı uygulama planını adım adım ortaya koyar. Bu beş araç ortaya çıkan problemin karmaşıklığına göre ayrı ayrı veya bir birini takip ederek bir arada kullanılabilirlerdir.

KAYNAKLAR

- Atwater, B. & Gagne, M. L. (1997). The theory of constraints versus contribution margin analysis for product mix decisions. *Journal of Cost Management*, 11 (1), 6-15.
- Bayazıtlı, E., Gürel, E. ve Yayla, H. E. (2005). Yönetim muhasebesinde güncel bir yaklaşım: Dönüşüm muhasebesi. *XXIV. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, 27-30 Nisan 2005, Muğla.
- Blackstone, J. H. (2001). Theory of constraints: a status report. *International Journal of Production Research*, 39 (6), 1053- 1080.
- Büyükyılmaz, O. ve Gürkan, S. (2009). Süreçlerde en zayıf halkanın bulunması: Kısıtlar teorisini. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9), 177-195.
- Dalcı, İ. & Koşan, L. (2012). Theory of constraints thinking process tools facilitate goal achievement for hotel management: A case study of improving customer satisfaction, *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 21(5), 541-568
- Dettmer, H. W. (1997). Goldratt's Theory of Constraints: A Systems Approach to Continuous Improvement, Quality Press, Wisconsin, s.12
- Dettmer, H. W. (2007). Goldratt's Theory of Constraints: A Systems Approach to Complex Problem Solving, Quality Press, Wisconsin, s.23.
- Geri, N. & Ahituv, N. (2008). A theory of constraints approach to interorganizational system implementation. *Inf. Syst. E-Buss Manage*, 6, 341-360.
- Gupta, M., Boyd, L. & Sussman, L. (2004). To better maps: A TOC primer for strategic planning, *Business Horizons*, 47(2), 15-26.

Hsu, P. F. ve Sun, M. H. (2005). Using Theory of Constraints to Improve the Identification and Solution of Managerial Problems. *International Journal of Management*, 22(3), 415 – 425.

<http://www.goldratt-toc.eu>, Erişim: 01.11.2013

Inman, R. A., Sale, M. L. & Green Jr., K. W. (2009). Analysis of the relationships among TOC use, TOC outcomes, and organizational performance, *International Journal of Operations & Production Management*, 29(4), 341-356.

Lacerda, D. P., Cassel, K. H. & Rodrigues, R. A. (2010), Service process analysis using process engineering and the theory of constraints thinking process. *Business Process Management Journal*, 16(2), 264-281.

Low, J. (1992). Do we really need product cost? The theory of constraint alternative, *Corporate Controller*, 5(1), 26-36.

Mabin, V. J., Forgeson S. & Green, L. (2001). Harnessing resistance: using the theory of constraints to assist change management, *Journal of European Industrial Training*, 25, 168-191.

Mahapatra, S. S. & Sahu, A. (2006). *Application of theory of constraints on scheduling of drum-buffer-rope system*. Paper Presented at the Proceeding of the International Conference on Global Manufacturing and Innovation, 1 – 8.

Mehra, S., Inman, R. A., & Tuite, G. (2005). A simulation-based comparison of TOC and traditional accounting performance measures in a process industry. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 16(3), 328-342.

Moss, H. K. (2007). Improving service quality with the theory of constraints. *Journal of Academy of Business Economics*, March, 1-15. Motvani J., Klein, D. & Harowitz, R. (1996), The theory of constraints in services: part 1 – the basics. *Managing Service Quality*, 6 (1), 53-56.

Polito, T., Watson, K. & Vokurka, R. J. (2006). Using the theory of constraints to improve competitiveness: An airline case study, *Competitiveness Review*, 16(1), 44-50.

Rahman, S. (2002). The theory of constraints' thinking process approach to developing strategies in supply chains. *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, 32 (10), 809-828.

Reid, R. A. & Cormier, J. R. (2003). Applying the toc tp: A case study in the service sector. *Managing Service Quality*, 13 (5), 349-369.

Ruhl, J. M. (1997). The theory of constraints within a cost management framework. *Journal of Cost Management*, 11 (6), 16-25.

Simatupang, T. M., Wright, A. C. & Siridharan, R. S. (2004). Applying the theory of constraints to supply chain collaborations. *Supply Chain Management: An International Journal*, 9(1), 57-70.

Spencer M. S. & Cox, J. F. (1995). Optimum production technology (OPT) and the theory of constraints (TOC): Analysis and genealogy. *International Journal of Production Research*, 33(69), 1495-1504.

Taylor, L. J., Nunley, A. M. & Flock, M. D. (2004). Wip inventory: Assets or liability. *Cost Engineering*, 46 (8), 19-25.

Walker, E. D. & Cox, J. F. (2006). Addressing ill-structured problems using Goldratt's thinking processes: A white collar example. *Management Decision*, 44(1), 137-154.

Watson, K. J., Blackstone, J. H. & Gardiner, S. C. (2007). The Evolution of a Management Philosophy: The theory of constraints, *Journal of Operations Management*, 25, 387- 402

Wu, S., Wang, S., Blos, M. F. & Wee, H. M. (2007). Can the big 3 overtake Toyota? — A study based on the theory of constraints, *Journal of Advanced Manufacturing Systems*, 6(2), 145–157.

THE IMPACTS OF EARNINGS MANAGEMENT AS AN AGGRESSIVE ACCOUNTING TECHNIQUE ON THE ACCOUNTING DATA QUALITY

Metin UYAR*

ÖZET

Agresif muhasebe uygulamaları, muhasebe yazınında gelişen bir fenomen olmakla beraber, bu uygulamaların muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilen verinin kalitesini nasıl etkilediği hususu yeterince ele alınmamıştır. Bu araştırmada bir agresif muhasebe uygulaması olarak kar yönetiminin veri kalitesi üzerindeki etkilerine dair analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öncelikle literatürel analizler doğrultusunda çalışmanın hipotezleri ortaya konmuştur. Bu kapsamda kar yönetiminin boyutları olan ihtiyari tahakkuklar, küçük pozitif kazançlar ve gelir yumuşatma ile veri kalitesinin bir indikatörü olan kar kalitesi regresyon analizine dahil edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, işletmelerin kar kalitesi uygulamalarına yönelme durumunun, veri kalitesi üzerinde istenmeyen olumsuz etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Kar yönetimi yoluyla, muhasebe veri kalitesi aşağılara çekilmekte ve bu şekilde finansal tablo kullanıcılarına sunulan bilginin değeri azalmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda uygulayıcılara ve araştırmacılara dönük tespitler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Veri Kalitesi, Muhasebe Bilgi Sistemi, Kar Yönetimi, Kar Kalitesi, Muhasebe Uygulamaları

ABSTRACT

Although aggressive accounting techniques are phenomena developed in accounting literature, it was not discussed sufficiently how such methods affect the quality of the data produced by the accounting information system. In this study, analyses were conducted as to the effects of earnings management as an aggressive accounting application on the accounting data quality. In the study, the hypotheses were revealed in line with the literature analyses. In this sense, discretionary accruals, small positive earnings and income smoothing as the dimensions of the earnings management and profit quality as an indicator of the data quality are included in the regression analyses. As a result of the analyses, it was determined that there are undesired effects on the data quality from inclining towards earnings management techniques. The accounting data quality is dragged to low with earnings management and in this manner, the value of the data presented to the users of the financial statements decrease. Evaluations are revealed for the executors and researchers in line with the findings obtained.

Keywords: Data quality, accounting information system, earnings management, profit quality, aggressive accounting

---

*Yrd. Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Muhasebe Bilgi Sistemleri, metinuyar@arel.edu.tr

1.Introduction

This study investigates the relationship between the earnings management as one of the aggressive accounting techniques and the data quality produced by the accounting information system. The businesses, today, continue their operations and compete in a period called as information age and in which information is a fundamental element. Information has become a key for businesses, economies and society. The firm's competition changed the axis towards production and use of the abstract information rather than concrete products. The firms considering the key role for success of the data quality realized their operations in this sense. It is believed ideally that managers use information related to daily status and operation conditions in preparation of such information and such information reflect the financial status and operating results of the company reliably and truly. Accounting scandals revealed one after another caused a great debate about the reliability of the figures. Many regulations were made towards prevention of aggressive accounting behaviors. The transition to International Accounting Standards (IAS) accelerated to certain extent in order to decrease fraudulent operations in large companies. International Accounting Standard 8 (IAS 8) is one of the efforts aiming at decreasing accounting manipulations by attempting to take change in accounting policies and estimations under a discipline in an integration retrospectively and prospectively. The purpose is to prevent damages of the shareholder by decreasing the manipulative behaviors. Aggressive accounting is the status of loyalty to request in creating management options or designing transactions, in order to affect the wealth transfer options between the company and society (political costs), fund providers (cost of capital) or managers (salary plans) (Stlowy and Breton, 2004). In this manner, the purpose in aggressive accounting implementations are to change earnings per share and debt/equity ratios (Breton and Taffler, 1995, p.88-89). Is it possible to prevent such methods? In order to answer such question as positive, the data quality in accounting should be at more requested level. Therefore, there is a relation between the data quality and earnings management as one of the most apparent techniques from aggressive accounting behaviors.

It is certain that weak and poor quality data shall have important effects on society and the business (Strong et al., 1997, p.109). In practice, an increase is seen in the problems experienced related to the data quality. Many businesses experience serious problems as a result of the data quality. Stakeholders may be suffering in the event of quality defect in the data presented to them by the organizations, and may face with losses in economic sense. Accounting information system is a mechanism through which organizations produce the data required for diagnosing, evaluating and planning the dynamics affecting on the financial situations and activities (Anthony et al., 1994). Data quality is related to whether the accounts reflect in realized financial transactions appropriately. Producing a reliable data is one of the accounting fundamental targets. Therefore, knowing the factors affecting the accounting information quality shall assist correct formation of the accounting information systems of the businesses and information produced by them to be in high quality. The works conducted reveal that there are few factors affecting the data quality in accounting. This study aims at

submission of a suggestion and assumption about how the data quality is affected by analyzing certain analyses about the earnings management methods. In another say, it is attempted to determine how earnings management methods affect the data quality. Therefore, it is aimed at presenting new and original data to the scientific data by establishing the relationship at the base between earnings management and data quality. In subsequent part of the study, first of all conceptual framework is drawn, earnings management and data quality concepts are presented and literature analysis is conducted. Lastly, given the findings revealed, the conclusion part was constructed containing evaluation, discussion and recommendations.

2.The Conceptual Framework and Hypotheses

Aggressive accounting defined as realization of figures in the financial reports indicating the financial status and operating results by the management as per certain expectations consists of fraud, earnings management in broad meaning and creative accounting methods. Healy and Wahlen (1999) defines it as formation of transactions suitable for the purpose at the phase of manipulation of accounts, formation of accounting data and interpretation of accounting standards or another sate, to organize the contracts or transactions and operations to which the Company is a party pursuant to the purpose or to define timing of the transactions and operations. In Earnings management as an aggressive accounting technique, such methods leading change in the figures of financial statements cause failure to reflect the financial statements indicating financial situations and operating results of the companies truly and reliable to the users of the financial users using them at various decision phases. This situation results in losses to the investors investing n the securities of the companies and loss of trust to the current capital market system in the country. The term “earnings management” includes an extensive series of accounting techniques used by the management to manipulate the earnings. It is not possible to give a single definition generally accepted. However, accounting literature presents various types thereof. Schipper (1989) defines earnings management as intervention of managers with the external reporting process deliberately and decisively in order to have personal interests, Healy and Wahlen (1999) define it as consisting of managerial decisions by the managers related to any and all operations and accounting records which will change the profit figure through changes in financial reports in order to mislead some of the shareholders and to affect the results related to the contract based on the accounting figures. The consistent component of such two definitions is at the deliberate manipulation of the reported figures by the management. However, although, in previous definitions of the earnings management, managerial intention was not cited, the current definition includes “difficulty in using the properties of the reported accounting figures directly” (Dechow and Skinner, 2000, p. 220). Fischer and Rozenzweig (1995) define earnings management as a behavior of the managers to increase or decrease the profits reported in the current period for personal interests only, without any decrease or increase the profitability of their companies in the long term and it as a manipulation operation on the accounting results in order to correct changed impression of the business performance.

It is possible to find out studies that revealing of conduct of earnings management affects share returns of the companies negatively. In this subject, Beneish (1997) stated that firms gain negative earnings by conducting violent acts under the accounting principles. Parallel findings are seen in Dechow et al. (1995). It is revealed that players adopt negative opinion about the firms about which negative information is revealed. The firms apply aggressive methods on the data for the reasons such as reducing political risk and cost related to the firm from any and all legal regulations, increasing share prices, and making borrowing possibilities sustainable, and accordingly conduct earnings management. To this end, some methods are applied including changing depreciation predictions (Teoh et al. 1998); allocate legal provisions for doubtful accounts, applying company acquisition and mergers, dispose of assets, increasing share value in manipulation, and changing on the stock valuation methods (Bauman et al., 2001, p.29; Hunton et al., 2004, p.22). Below, it is shown on the accounting records how earnings management is applied in depreciation calculation management.

A firm is required to allocate depreciation as per accelerated depreciation method for a machine with price of \$100,000 having useful life of 5-year. However, the manager of the firm aims at getting higher premium on the profit obtained. Therefore, he instructed the accounting department to apply straight line method. The effect of such situation on the profits shall be as following.

General Journal of The Company

.../.../...		
	Debit	credit
730 General Production Expenditures Account	40.0000	
257 Accumulated Depreciation Account		40.000

An Accelerated Method

First Year Depreciation, $100.000/5*2$

.../.../...		
	Debit	Credit
730 General Production Expenditures Account	20.000	
257 Accumulated Depreciation Account		20.000

Straight-Line Method

First Year Depreciation, $100.000/5$

As it may be seen in the accounting records, the depreciation expenses of the period in accelerated depreciation method, in the first year 40,000 US Dollar shall be accumulated at 730 General Production Expenditures Account, and such will decrease the profits of the Company by 40,000 US Dollar. In application of the second method, 20,000 US Dollar shall be accumulated at 730 General Production Expenditures Account, and since this will decrease the company earnings as 20,000 US Dollar and the premium or bonus of the manager shall increase. The above example is one of the typical application of the earnings management. The firm management decreased the data quality to lower levels. In order to prevent this, data quality and transparency should be decreased. However, there is no standard data quality in the literature, agreed upon. Traditionally, data quality is defined and explained from the accuracy perspective. However, in the recent studies, data quality is phenomenon including mode dimension than only the accuracy of the data quality. In Huang (1999), it is stated that the quality data should include accuracy, timeliness, consistency, intrinsic, contextual, and accessibility dimensions. It is seen the data quality and information quality concepts are confused in some cases. The information is a product of data processing. Therefore, there is a difference between the data and information in terms of time of occurrence. Information is revealed after data and it indicates the next phase after the data in processing process as an output on which the final user conducted.

In accounting information system, there are many samples related to the problems caused from low quality of the data obtained to the businesses. In the study conducted by Özer and Uyar (2010) it is defined that the decrease in data quality reflects in the financial statements negatively. For example, the stock reports prepared erroneously affect the orders, and accordingly, significant errors occur in the purchase and sales budgets. Accounting information system is the entire process of recording financial and non-financial transactions. In this sense, each of processes such as issuance of document for such transaction from occurrence of a financial transaction, transfer of such document in the accounting books, issuance of trial balance, income statement and balance sheet based on the book records is a function of the accounting information system. Afterward, making decisions on balance sheet and income statement and application thereof occur as an output of process output of the accounting information system. Accounting and audit aims at minimum costs in attaining the maximum level in data reliability. Appropriate operation of the sub-systems is in line with correct establishment, reliability, accuracy, timeliness and consistency. Another say, an accounting system designed appropriately shall assist increase in data quality.

The effect of accounting data quality is very important on the decisions related to the investments of the firms and investors. High quality of accounting information is a key in directing the assets of the businesses to proper investments. One of the most important indicators of the accounting data quality is earnings quality. Data quality affects financial reports; to the extent it reflects earnings quality properly. Earnings quality provides with significant tips in evaluation of financial health of the business. Indeed, the increased interest towards the corporate profits of the firm reported have relation with two fundamental forces. At one hand the increased preform company earnings, and the organizers and legislators at the other side consider the compliance of

the financial reports with the generally accepted accounting principles and accounting records. Creditors, investors and other financial statement users conduct evaluation frequently by considering the earnings quality and accordingly the data quality (Bellovary et al., 2005). Data quality is defined as a level of financial reports to reflect correct information and of course it represents the ability to provide information about earnings to be obtained in the future. The studies conducted in the USA and England support that current period earnings are strong explanatory to the cash flows which will occur in the future (Al-Attar et al., 2008, p. 13). If Managers will conduct earnings management methods pr show conservative approach for various reasons, the data quality will be affected negatively and third parties may experience big losses, therefore risk perception related to financial statements becomes low and expectation related to the earnings quality shall be high (Ayles, 1994).

Fischer and Rosenzweig (1995) defined earnings management as a form of behavior applied only to increase or decrease the reported earnings in the current period for personal interest, without an increase or decrease in the long-term profitability of the companies owned by the managers. Earnings management is often used in measuring accounting quality due to its impact on reported earnings (Chin, et al., 2009, p. 239). For representing earnings management, discretionary accruals, small positive earnings, and earnings smoothing are used. The first proxy for earnings management is the discretionary accruals. Discretionary accrual is a non-mandatory expense/asset that is recorded within the accounting system that has yet to be realized. The second proxy for earnings management attempts to detect the presence of earnings management aimed at achieving a target. Prior studies suggest that firms are likely to set a positive-earnings level as a target and use the frequency of small positive net income as ametric of earnings management aimed at achieving such a target (Barth et al., 2008; Burgstahler et al., 2006; Chen et al., 2010). As the third earnings management variable, earnings smoothing was used. When companies are exposed to increasing pressures during economic turmoil, managers often ask the accounting department to improve the earnings figure in the financial statements. Thus, the information content of the company is changed. However, accounting cannot be said to be too flexible in terms of changing the earnings figure in the financial statements and thus of providing useful information to management in economic turmoil. The information contained in the financial statements, which are the outputs of accounting, is complicated according to the types of information users. For example, the investors need to know the stability and profitability of a company before they invest in that company. Managers need to know the financial situation of a company. Banks and lenders need to know the company's ability to pay its debts. Earnings smoothing is an activity that makes these expectations difficult.

The following hypotheses are revealed given such information and evaluations.

H1: Discretionary accruals dimension of earnings management affect the accounting data quality negatively.

H2: Small positive earnings dimension of earnings management affect the accounting data quality negatively.

H3: Earnings smoothing dimension of earnings management affect the accounting data quality negatively.

3.Sample, Data Analysis and Findings

3.1 Sample and Variables of The Study

In order to define the relation between the variables attempted to be revealed in the study, financial statements of 100 firms with the highest market value quoted with Bourse Istanbul were used. Financial statements show annual values related to years 2011 and 2012. It is very difficult to evaluate data quality. Therefore, in order to determine the data quality in the study, earnings quality as one of the most important functions of the data quality is used. In the study, earnings quality evaluation model (EQEM) shown in Belovary et al. (2005) is used. The Model consists of 20 different criteria affecting the earnings quality. The criteria insure evaluation of the data in the financial statements separately for each period. EQEM represents the data quality and accordingly the profit quality to the closest extent. The data obtained shall assist in making the optimal decisions in the investments of the businesses and individuals. EQEM shall evaluate each of 20 criteria each of which is scored on a scale of 1 to 5. In this manner, the firm shall reach a DATAQUAL (data quality) score on 1000 for the cited criteria. The score obtained is changed to a letter rating system thereafter, and the accounting data quality and accordingly the earnings quality of the firm is determined. 1 point indicates negative impact on the profit quality, as 5 represents quite good situation. The score may be changed between 20 and 100. The bond ratings also will be considered as A for 85-100, AB for 69-84, B for 53-68, BC for 35-52, and C for 20-34.

Discretionary accruals of 100 companies were estimated by using the cross-sectional model in Kothari et al. (2005) and Jones et al. (2008). Prior studies suggest that firms are likely to set a positive-earnings level as a target and use the frequency of small positive net income as a metric of earnings management aimed at achieving such a target. The notion underlying this metric is that management prefers to report small positive earnings rather than negative earnings and performs earnings management actions whenever they overcome the zero earnings-level target. Therefore, following prior literature, the second proxy for earnings management is SPE, a dummy variable that assumes a value of one if net income scaled by total assets is between 0 and 0.01 and zero if otherwise (Lang et al., 2003; Christensen et al., 2008). Earnings smoothing is measured by the variance of Δ NIC (variability of the change in net income scaled by total assets) identified in prior researches (Barth et al., 2008; Lang et al., 2006; Cahan, et al., 2008; Paananen & Lin, 2009; Liu & O'Farrell, 2011). As previous studies document that firms' earning quality are affected by factors (control variables) such as firm size, financial leverage, sales growth, cash flow from operations, and auditors (e.g., Becker et al, 1998; Reynolds & Francis, 2000; Bartov et al., 2001; Klein, 2002; Lang et al., 2003; Lang et al., 2006; Cheng & Warfield, 2005; Van Tendeloo & Vanstraelen, 2005; Wang, 2006). The fundamental equation of the study has been arranged as following considering the above stated studies.

$$\text{DATAQUAL}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{DACC}_{it} + \beta_2 \text{SPE}_{it} + \beta_3 \Delta \text{NIC}_{it} + \beta_4 \text{CSIZE}_{it} + \beta_5 \text{GROWTH}_{it} + \beta_6 \text{FINLEV}_{it} + \beta_7 \text{AUDITOR}_{it} + \beta_8 \text{CASHFLOW}_{it} + \varepsilon_{it}$$

The descriptive statistics related to the variables in the study and the fact how variables are obtained are included in the Table 1.

Table.1 Descriptive Statistics

	(n = 100)	
Test variable	Mean	S.D.
DATAQUAL	75.115	8.158
DACC	10.585	0.1054
SPE	0.038	0.003
ΔNIC	0.047	0.010
Control variables		
CSIZE	6.880	0.352
GROWTH	0.113	0.047
FINLEV	0.838	0.012
AUDITOR	0.378	0.095
CASHFLOW	0.682	0.040

DATAQUAL: Data quality was calculated by using Bellovary et al. (2005). DACC: Discretionary accruals of companies were estimated by using the cross-sectional model in Kothari et al. (2005) and Jones et al. (2008). SPE, a dummy variable that assumes a value of one if net income scaled by total assets is between 0 and 0.01 and zero if otherwise (Lang et al., 2003; Christensen et al., 2008). ΔNIC: Earnings smoothing is measured by the variability of the change in net income scaled by total assets, identified in prior researches (Barth et al., 2008; Lang et al., 2006; Cahan et al, 2008; Paananen & Lin, 2009). CSIZE: The company size is the natural logarithm of sales (millions of USD) for firms. GROWTH: Growth rate is the annual percentage change in sales for firms. FINLEV: The Financial Leverage is total liabilities in the end of the year divided by total assets for firms. AUDITOR: The auditor is an indicator variable that equals one if a Big 4 auditor is hired, and zero if otherwise for firms. CASHFLOW: The cash flow is the annual net cash flow from operations scaled by lagged total assets for firm.

The average score of the data quality in the Table 1 is 75 and the standard deviation is defined as 8 points approximately. When the DACC and SPE and ΔNIC variables are examined as the earning management criteria, the averages are observed to be 10.585; 0.038 and 0.047. As stated in the theoretical framework of the study, in order

to observe the expected change in data quality in the period, the DACC and SPE variables are required to be smaller. As a result of the statistical process related to the data set, it was determined that, the descriptive statistics pertaining to all variables have values so as to meet the expectations. These findings reveal a particular perspective and fact for the multivariate analyses to be carried out thereafter. Table 2 presents the correlation coefficients for the research variables. In the correlation matrix, where highly detailed findings and valuable inferences are presented, the analysis of the relationship between the earnings management variables and the data quality variable.

Table.2 Correlations Matris

	DATA QUAL	DACC	SPE	Δ NIC	CSIZE	GROWT H	FINLEV	AUDI TOR
DATAQUAL	1							
DACC	-0.258**	1						
SPE	-0.339*	0.288*	1					
Δ NIC	-0.101	0.251*	-0.167**	1				
CSIZE	0.142**	0.114**	-0.122**	0.294*	1			
GROWTH	0.254**	0.171**	0.118**	-0.150**	0.101**	1		
FINLEV	-0.187**	-0.178**	0.045	0.262*	0.121**	0.111**	1	
AUDITOR	0.296*	-0.042	0.029	0.114**	0.097	-0.131**	0.167**	1
CASHFLOW	0.086	-0.199**	0.022	0.101**	0.136**	-0.061	0.198**	0.111**

* and ** indicate significance at the levels of 0.01 and 0.05 (two tailed).

The findings related to the correlations between earnings management and data quality illustrate that there are relationships in the negative direction between DATAQUAL and DACC (-0.258) and between DATAQUAL and SPE (-0.339). The same relationship orientation is also observed between DATAQUAL and Δ NIC, but it is a weak relations (-0.101) These analyses show that change of standard reduces earnings management practices. There exists a relationship of medium strength between data quality and earning management in negative direction. The analysis of the relationship between DATAQUAL and the control variables shows that DATAQUAL is positively related to CSIZE, FINLEV, AUDITOR and CASHFLOW. In the correlations among DACC, Δ NIC, SPE and the control variables, which are the earnings management variables, there exists a positive correlation among the DACC and CSIZE, GROWTH variables and a negative correlation with the AUDITOR, FINLEV and CASHFLOW variables. In other words, there is a strong relationship in the reverse direction between the increase in audit quality and earnings smoothing behavior. In the correlations between DACC and the control variables, there is a positive relationship among SPE and Δ NIC and control variables and there is a weak-level relationship in the positive direction with the others.

3.2 Multivariate Analyses and Findings

Ordinary Least Square (OLS) regression was used to enable the test variables and the control variables to assess the hypotheses put forward in the study together. Table 3 shows the results of the empirical model created for the accounting data quality.

Table.3 Regression Results of The Earnings Management on The Accounting Data Quality

Variable	Data Quality		Hypothesis
	β	t	
Constant	0.740	124.248	
DACC	-0.482	-10.872*	H1: Supported
SPE	-0.238	-8.802**	H2: Supported
Δ NIC	-0.192	-4.109**	H3: Supported
CSIZE	0.128	3.703**	
GROWTH	0.091	1.211	
FINLEV	0.075	0.905	
AUDITOR	0.349	9.101**	
CASH FLOW	0.046	0.845	
R2	0.43		
F	29.224*		

Note. * and ** indicate significance at the levels of 0.01 and 0.05 (two tailed).

According to the result of OLS, the DACC variable negatively affected DATAQUAL ($\beta = -0.482$; $t = -10.872$; $p < 0.01$). According to this result, there is a negative impact in DATAQUAL performed by the companies DACC transactions(7) In another statement, hypothesis is agreed as 1. The discretionary accruals affect the quality of the information produced by accounting information system affects the quality of the information negatively. We can see a similar negative effect on the DATAQUAL variable of the SPE variable. SPE variable affect the DATAQUAL variable at the value of $\beta = -0.238$; $t = -8.872$; $p < 0.05$. In another say, as the aggressive accounting tendency will increase a fall is occurred in accounting data quality of the firm. Such findings support of hypothesis 2. In the review conducted as to the hypothesis 3 testing the relation between Δ NIC variable and DATAQUAL variable the value set ($\beta = -0.192$; $t = -4.109$; $p < 0.05$) is found. According to such, hypothesis 3 is supported. In another say, earnings smoothing has negative effect on the accounting data information. The values showing the effect of the control variables on DATQUAL variable is defined as ($\beta = 0.128$ $t = 3.703$; $p < 0.05$) for CSIZE. The quality size of the firm affects the accounting data quality of the firm significantly and positively. When looked at the relation between GROWTH and DATAQUAL, the data ($\beta = 0.091$; $t =$

1.211) is seen. The growth size of the Firm could not be determined for significant connection in this study between the growth rate and DATAQUAL. The positive or negative effect of the financial leverage on the data quality may not be seen clearly. Findings obtained reveal that there may be very poor relation between FINLEV and DATAQUAL. The effect of AUDITOR variable on DATAQUAL is quite strong ($\beta = 0.349$; $t = 9.101$; $p < 0.05$). According to such, the size of the audit firm has strong positive effect on the quality of information produced by the accounting information system. Variance value (R2) insuring analysis of research model as a whole, parameter 0.43 is seen. The total effect of the variables used in the study on DATAQUAL is found as 43%. The remaining 57% may be explained by the variables not included in this study.

Conclusion

In this study it was investigated how and to what extent earnings management as one of the aggressive accounting techniques affect the quality of the data produced by the accounting information system. The data quality includes some dimensions such as accuracy, consistency, timeliness etc. In order that the data quality is to be at high level it is required to organize the information system properly, and the manager behaviors should be formed to elevate the data quality. High data quality increases the power of the financial statements to reflect the factual statement. The management conducts direct or indirect interventions at profitability levels of the firms by conducting earnings management methods. Aggressive accounting methods cause misperception and calculation of firm value and operational success. In this manner, it is possible to show the cash flows more than the actual amounts through earnings management and exaggerate the financial success of the firm. However, the erroneous presentation or direction will decrease the possibility to make proper decisions. The findings obtained in the study show that as discretionary accruals increase, or bringing the contingent earnings of the future to present day increases, the level of the accounting data to show financial and economic status will be decreased. In another say, it causes to errors such as showing non-earnings and contingent earnings as they exist. Another finding is to affect the data quality of small positive earnings negatively. According to such, the changes and expenses on the accounting policies or methods, the expenses are indicated lower and accordingly the business profitability is dragged to higher levels. The managers increase the premiums by utilizing the weaknesses in accounting system. A negative effect is seen between earnings smoothing dimension and data quality earnings management. The improvement efforts on the incomes of the firms increases the firm value, however, this situation makes the firm balance sheets and income statements more fictive. Regression and correlation analyses conducted with the control variables revealed that the size and quality of the auditor affect the earnings quality significantly and positively. The risk which may be experienced in the data quality of the firms working with the auditors proven and electing the appropriate auditors is reduced to lower levels. No direct impact has been found on the data quality from the variables such as cash flows, financial leverage.

The firm managements should be avoided from aggressive accounting methods. A way of insuring such is to limit or to prohibit the discretionary changes in accounting policies. Besides, collaboration and coordination should be increased between the finance department and the accounting department on the subjects such as fixture management, stock following, and receivable following. In remuneration of the managers, the objective and consistent systems should be applied instead of premium systems. More inclusion of the information produced by the accounting information system in electronic environment and transparent submission of the data to the stakeholders are required as well.

REFERENCES

- Al-Attar, A., Hussain, S. & Zuo L. Y. (2008). Earnings Quality, Bankruptcy Risk and Future Cash Flows, *Accounting and Business Research*, 38 (1), 5-20.
- Anthony, R. S., Reese, J.S. & Herrenstein, J.H. (1994). *Accounting Text and Case*, NY, Irwin Press.
- Ayres, F.L, (1994), Perception of Earnings Quality, What Managers Need To Know, *Management Accounting*, 79, 27-30.
- Bellovary, J. L., Giacomino, D. E. & Akers, M. D. (2005). Earnings Quality, It's Time to Measure and Report, *The Certificated Public Accountant Journal*, 75, 32-37.
- Barth, M. E., Landsman, W. R., & Lang, M. (2008). International accounting standards and accounting quality. *Journal of Accounting Research*, 46(3), 467-498.
- Bartov, E., Goldber, S., & Kim, M. (2005). Comparative value relevance among German, US, and international accounting standards: A German stock market perspective. *Journal of Accounting, Auditing, and Finance*, 20(2), 95-119.
- Bartov, E., Gul, F. A., & Tsui, J. S. L. (2001). Discretionary-accruals models and audit qualifications. *Journal of Accounting and Economics*, 30(3), 421-452.
- Bauman, C., Bauman, M. & R. Halsey (2001). Do Firms Use the Deferred Tax Asset Valuation Allowance to Manage Earnings?," *Journal of American Taxation Association*, 23 (Supplement), 27-48.
- Beneish, M.D. (1997). Detecting GAAP Violation: Implications for Assessing Earnings Management among Firms with Extreme Financial Performance. *Journal of Accounting and Public Policy*, 16, 271-309.
- Becker, C., DeFond, M., Jiambalvo, J., & Subramanyam, K. (1998). The effect of audit quality on earnings management, *Comtemporary Accounting Research*, 15(1), 1-24.
- Breton, G. & Taffler, R.J., (1995), Creative accounting and investment analyst response, *Accounting and Business Research*, 25(98), 81-92.
- Burgstahler, D., Hail, L., & Leuz, C. (2006). The importance of reporting incentives: Earnings management in European private and public firms. *The Accounting Review*, 81(5), 983-1016.
- Cahan, S. F., Liu, G., & Sun, J. (2008). Investor protection, income smoothing, and earnings informativeness. *Journal of International Accounting Research*, 7(1), 1-24.

- Chen, H., Tang, Q., Jiang, Y., & Lin, Z. (2010). The role of international financial reporting standards in accounting quality: Evidence from the European Union. *Journal of International Financial Management and Accounting*, 21(3), 220-278.
- Cheng, Q., & Warfield, T. (2005). Equity incentives and earnings management. *The Accounting Review*, 80(2), 441-476.
- Chin, C. L., Chen, Y. J., & Hsieh, T. J. (2009). International diversification, ownership structure, legal origin, and earnings management: Evidence from Taiwan. *Journal of Accounting, Auditing, and Finance*, 24(2), 233-362.
- Christensen, H., Lee, E., & Walker, M. (2008). Incentives or standards: What determines accounting quality changes around IFRS adoption? Working Paper, Manchester Accounting and Finance Group and Manchester Business School.
- Dechow, P.M. & Skinner, D.J. (2000). Earnings Management: Reconciling the Views of Accounting Academics, Practitioners, and Regulators. *Accounting Horizons*, 14 (2), 235-250.
- Dechow, P. M., Sloan, R. G., & Sweeney, A. P. (1995). Detecting earnings management. *The Accounting Review*, 70(2), 193-226.
- Fischer, M., & Rosenzweig, K. (1995). Attitudes of students and accounting practitioners concerning the ethical acceptability of earnings management. *Journal of Business Ethics*, 14(6), 433-444.
- International Accounting Standards 8: Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors
- Huang, H.T., Lee, Y. W. & Wang, R. Y. (1999) *Quality Information and Knowledge*, NJ, Prentice Hall.
- Hunton, J.E., Wright, A.M. & Sally Wright (2004) Are Financial Auditors Overconfident in Their Ability to Assess Risks Associated with Enterprise Resource Planning Systems?, *Journal of Information Systems*, 18(2), 7-28.
- Healy, P.M. & Wahlen, J.M (1999) A Review of the Earnings Management Literature and Its Implications for Standard Setting, *Accounting Horizons*, 13(4), 365-383.
- Jones, K. L., Krishnan, G. V., & Melendrez, K. D. (2008). Do models of discretionary accruals detect actual cases of fraudulent and restated earnings? An empirical analysis. *Contemporary Accounting Research*, 25(2), 499-531.
- Klein, A. (2002). Audit committee, board of director characteristics, and earnings management. *Journal of Accounting and Economics*, 33(3), 375-400.
- Kothari, S. P., Leone, A., & Wasley, C. (2005). Performance matched discretionary accrual measures. *Journal of Accounting and Economics*, 39(1), 163-197.
- Lang, M., Raedy, J., & Yetman, M. (2003). How representative are firms that are cross listed in the United States? An analysis of accounting quality. *Journal of Accounting Research*, 41, 363-386.
- Lang, M., Raedy, J., & Wilson, W. (2006). Earnings management and cross listing: Are reconciled earnings comparable to US earnings? *Journal of Accounting and Economics*, 42(1/2), 255-283.

- Liu, C., & O'Farrell, G. (2011). Comparability and convergence between IASB-IFRS and regional-IFRS. *International Journal of Business, Accounting, and Finance*, 5(1), 27-42.
- Özer, G. & Uyar, M., (2010).Muhasebe Bilgi Sisteminde Veri Kalitesi ve Finansal Raporlara Yansımaları”, 9. Ulusal İşletmecilik Kongresi Bildiriler Kitabı, 310-317.
- Paananen, M., & Lin, H. (2009). The development of accounting quality of IAS and IFRS over time: The case of Germany. *Journal of International Accounting Research*, 8(1), 31-55.
- Reynolds, J. K., & Francis, J. R. (2000). Does size matter? The influence of large clients on office-level auditor reporting decisions. *Journal of Accounting and Economics*, 30(3), 375-400.
- Schipper, K., 1989, Commentary on Earnings Management, *Accounting Horizons*, (December), 91-102.
- Stlowy, H., & Breton, G. (2004). Accounts manipulation: A literature review and proposed conceptual framework, *Review of Accounting and Finance*, 3(1), 5-66.
- Strong, D. M., Lee, Y. W. & Wang, R. Y. (1997) Data Quality Context, *Communications of ACM*, (40)5, 103-110.
- Teoh, S. H., Welch, I., & Wong, T. J. (1998). Earnings management and the long-run market performance of initial public offerings. *The Journal of Finance*, 53(6), 1935-1974.
- Van Tendeloo, B., & Vanstraelen, A. (2005). Earnings management under German GAAP versus IFRS. *European Accounting Review*, 14(1), 101-126.
- Wang, D. (2006). Founding family ownership and earnings quality. *Journal of Accounting Research*, 44(3), 619-656.

**İLKÖĞRETİM MATEMATİK VE SINIF ÖĞRETMENLERİNİN İŞBİRLİĞİNE
DAYALI GRUP ÇALIŞMALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN
İNCELENMESİ***

**AN INVESTIGATION OF ELEMENTARY MATHS TEACHERS' AND
ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS' OPINIONS ABOUT
COLLABORATIVE GROUP WORK**

Kamuran TARIM**
Didem KIR TUNÇ ***

ÖZET

Bu araştırma; ilköğretim matematik ve sınıf öğretmenlerinin matematik derslerinde işbirliğine dayalı grup çalışmalarının kullanımına ilişkin görüşlerini incelemeye yönelik nitel bir çalışmadır. Araştırma, Adana ili Seyhan merkez ilçesindeki 5 ilköğretim okulunda 13 sınıf öğretmeni ve 7 matematik öğretmeni ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin sorulara verdikleri yanıtlar incelendiğinde, matematik derslerinde grup çalışmalarına zaman zaman yer verdikleri ve sınıf öğretmenlerinin grup çalışmalarını matematik öğretmenlerine göre daha fazla kullandıkları görülmüştür. Öğretmenler bu yöntemin öğrencilerin sosyal, bilişsel ve duyuşsal becerilerini geliştirdiğini kabul ettiklerini belirtse de özellikle matematik dersinde zaman alıcı ve verimsiz bulduklarını da ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin belirttikleri grup çalışmalarının niteliği incelendiğinde ise işbirliğine dayalı grup çalışmalarının temel prensiplerini tam yansıtmadığı bunun yerine programın öngördüğü proje ve performans grup çalışmaları şeklinde olduğu görülmüştür. Buradan ilköğretim matematik ve sınıf öğretmenlerinin işbirliğine dayalı grup çalışmalarının temel prensiplerine ilişkin farkındalık düzeylerinin düşük olduğu söylenebilir.

Anahtar sözcükler: İşbirliğine dayalı öğrenme, matematik öğretimi, işbirliğine dayalı grup.

ABSTRACT

This research is a qualitative study which aims to investigate the opinions of elementary school teachers and elementary maths teachers about collaborative group work in maths classes. This research was conducted with 13 elementary school teachers and 7 elementary maths teachers at five elementary schools in Seyhan, Adana. Semi-structured interview form developed by the researchers was used as a data collection tool. When the responses of the teachers who participated in the research were considered, it was seen that the teachers sometimes used group work activities in their

---

* Bu çalışmanın bir kısmı 7. Matematik Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur, (13-15 Kasım,2008), İzmir.

**Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği, gkamuran@cu.edu.tr

***Uzman, didem_kir@yahoo.com

math classes and elementary school teachers used group work activities more than the elementary maths teachers. The teachers stated that this method helped students to develop their social, cognitive and affective skills; they added that, however, they found this method time-consuming and unproductive especially in maths classes. When the quality of the group work activities that the teachers emphasized was taken into account, it was seen that they did not reflect the basic principles of group work activities based on cooperation, instead, they were project and performance works envisaged by the curriculum. Therefore, it can be said that the awareness levels of the elementary school teachers and elementary maths teachers about the basic principles of collaborative group work were low.

Keywords: cooperative learning, maths teaching, collaborative group work.

Giriş

Matematik her ülkede olduğu gibi, ülkemizde de ilköğretimden yükseköğretime kadar en önemli dersler arasında yer almaktadır. Matematik kişilerin etkili akıl yürütme, eleştirel düşünme ve problem çözme gibi zihinsel becerilerinin gelişmesine katkıda bulunur. O halde matematik öğretiminin, bu zihinsel becerilerin geliştirilmesini sağlayacak etkililikte gerçekleştirilmesi önemlidir (Baykul, 2004).

Matematik öğretmek yaşadığımız dünyaya yapılan en önemli katkılardan biridir. Matematiği anlayabilen ve kullanabilen insanlar geleceklerini biçimlendirme ve önemli yerlere gelme imkânına sahip olabilirler. Bundan dolayı matematik derslerinde anlamlı öğrenmeler gerçekleştirildiğinde, öğrencilerin bu derslerde öğrendikleri kavramları ve aktiviteleri geleceğe taşıyıp kendi yaşamları ile ilişkilendirebileceklerine ve günlük hayatta karşılaştıkları problemler üzerinde kolayca uygulayabileceklerine inanılmaktadır.

Bunun yanında öğrenciler problem çözme sürecinde başarı kazandıkça, kendi çözüm yollarına değer verildiğini hissettikçe, kendilerinin de matematik yapabileceklerine ilişkin güvenleri artar. Böylece, öğrenciler problem çözerken daha sabırlı ve yaratıcı bir tutum içine girebilirler. Matematiği kullanarak iletişim kurmayı öğrenebilir ve üst düzey düşünme becerilerini geliştirebilirler. Üst düzey düşünme becerileri ve kendilerine ilişkin güvenleri artan öğrenciler yüksek benlik saygısı gösterecekler bundan dolayı kendilerini yetenekli, önemli, başarılı ve değerli görüp buldukları topluma daha sağlıklı, güçlü ve yararlı olarak uyum sağlayacaklardır (Temel ve Aksoy, 2001). Bu anlayışı kazandırmak ve öğrenmeyi verimli hale getirebilmek için pek çok öğrenme modelleri oluşturulmuş pek çok yöntemler geliştirilmiştir. İşbirliğine dayalı öğrenme (kubaşık öğrenme) de bu yöntemlerden biridir.

İşbirliğine dayalı öğrenme, öğrencilerin kendilerinin ve arkadaşlarının öğrenmelerini maksimuma çıkarmak için birlikte çalıştıkları küçük grupları kullanan bir öğretim yöntemidir (Johnson, Johnson ve Smith, 1991). İşbirliğine dayalı öğrenme gruplarında bir konu hakkında öğrenciler diğerlerinin düşüncelerini öğrenir, bunları kendi düşünceleri ile birleştirerek yeni bir düşünce oluşturabilir (Smith, 2001). Bu konuda yapılan çalışmalar işbirliğine dayalı öğrenme yönteminin öğrencilerin başarılarını arttırmada genelde etkili olduğunu göstermektedir (Slavin, 1989a; Slavin,

1989b; Johnson ve Johnson, 1989; Johnson ve Johnson, 1991; Good, Mulryan, McCaslin,1992).

Tarım (2003), Türkiye’de işbirliğine dayalı öğrenme yöntemiyle ilgili 31 çalışmanın sonuçlarının değerlendirildiği meta-analiz çalışmasında, işbirliğine dayalı öğrenme yönteminin akademik başarı üzerinde oldukça etkili olduğunu ($d_{++} = 0.82$) ortaya koymuştur.

İşbirliğine dayalı çalışmalar öğrencilere topladıkları bilgileri tartışma, soru sorma ve pek çok olasılığı düşünme imkanı verir. Ayrıca çocuklar çözümlere ulaşmak için tüm grup üyelerinin uzmanlığından yararlanarak problem çözme yaklaşımını kullanabilirler. İşbirliğine dayalı gruplar, uygun bir şekilde risk almayı cesaretlendirirken matematik kaygısını ve hata yapma korkusunu azaltan bir ortam sağlar(Johnson ve Johnson,1989).

Her insanın problem karşısında sonuca gitme yolu farklılık gösterebilir. Çünkü insanların bakış açıları, zeka düzeyleri ve tecrübeleri farklıdır. İşbirliğine dayalı öğrenme gruplarında oluşturulan heterojen gruplarda, problemin sonucuna giden değişik çözüm yolları üretilebilir. Böylece öğrenciler tek bir yönden değil, farklı bakış açılarından çözüme ulaşabilirler. Öğrenciler bilmeyen arkadaşlarına hem konuları anlatır, anlatırken de tekrar etmiş olarak grupça bir şeyler paylaşmaktan mutluluk duyabilir. Böylece kendilerine güvenleri artabilir ve matematiğe karşı, olumlu tutum geliştirebilirler. Ayrıca, küçük gruplarda problemi çözmek için çalışmak öğrencilerin kişisel ve sosyal becerilerinin gelişimine olanak tanımaktadır (McGlenn, 1991).

Karşılaşılan bir problem durumunda öğrencilerin grupça çözüme giden aşamaları (Johnson ve Johnson, 1991) şu şekilde ifade edilebilir. İlk olarak öğrenciler kendi cümleleriyle problemi ifade ederek konu ile ilgili bilgi almak için çabalarlar. Bu problem ile daha önceden karşılaştıklarını kıyaslayarak uygun materyalleri, stratejileri karşılaştırarak yorum yaparlar. Çözüme ulaşabilecekleri uygun stratejileri düşünürler. Grup üyeleri çözüme gidecek cevapları sıraya koyarak tartışır. Bir hata ya da yanlış cevap durumunda bu hatadan ders çıkarmaya çalışır ve sorunu çözmeye uğraşırlar. Tüm bunları yaparken birbirlerini bu işi yapacakları konusunda motive ederler. Daha sonra grup üyeleri esas olan stratejileri, yöntemleri ve cevapları sorarak kesin sonuca grupça karar verirler. Hataları varsa öğretmenin açıklamalarını dinleyerek hatalarını düzeltirler. Böylece öğrenciler daha aktif, daha çok motive edilmiş olur ve matematik sınıflarında çeşitli deneyimler sağlar. Ayrıca işbirliğine dayalı öğrenme, grup üyeleri arasındaki olumlu bağımlılığı artırır, liderlik özellikleri ve iletişimi geliştirir, çekingen öğrencilerin katılımını ve öğrenci başarı düzeylerini artırır. Öğrenciler, birbirlerine ilerleme düzeyleriyle ilgili dönüt verirler. Böylece grup üyeleri, kime yardım edileceğini ve kimin güdülenmesi gerektiğini bilirler (Gömleksiz,1997).

Özetle, işbirliğine dayalı öğrenme yönteminin matematik başarısını arttırdığı pek çok araştırmada vurgulanmıştır (Slavin, Leavey ve Madden, 1984, Slavin ve Karweit, 1985; Karper ve Melnick, 1993; Gömleksiz, 1997; İflazoğlu ve Gömleksiz, 2001; Tarım, 2003).

Araştırmanın Amacı

Etkililiği üzerinde sağlam kanıtları olan işbirliğine dayalı öğrenme yönteminin ülkemizde ilköğretimde görev yapan öğretmenler tarafından ne kadar uygulandığını ve

bu konudaki düşüncelerini incelemek amacıyla böyle bir araştırmanın yapılmasına gereksinim duyulmuştur. Bu araştırma, ilköğretimde görev yapan matematik ve sınıf öğretmenlerinin matematik dersinde işbirliğine dayalı gruplara ilişkin görüşlerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Yöntem

Bu araştırma; ilköğretim matematik ve sınıf öğretmenlerinin matematik öğretirken işbirliğine dayalı grup çalışmalarının kullanımına ilişkin görüşlerini incelemeye yönelik nitel bir çalışmadır. Bu bağlamda araştırma nitel araştırma teknikleri temel alınarak desenlenmiştir.

Araştırma Grubu

Alt Bu çalışmada, Adana ili merkez ilçesi olan Seyhan' da yer alan 5 ilköğretim okulunda görev yapan 20 öğretmen (11 Erkek, 9 Bayan) ile çalışılmıştır. Görüşme yapılan öğretmenlerin okulları, araştırmacının kolaylıkla ulaşabileceği ve görüşme yapılması için kolaylık sağlanacağı düşünülmüş ve seçilmiştir.

Görüşülen öğretmenlerin 9' u bayan, 11' i erkektir. Öğretmenlerin hizmet sürelerine bakıldığında; 7 öğretmenin 8 ile 15 yıl, 5 öğretmenin 16 ile 22 yıl ve 8 öğretmenin 23 ile 29 yıl arasında değişen hizmet süresi olduğu görülmektedir. Ayrıca öğretmenlerin 2'si ilköğretim 1. sınıf, 3'ü ilköğretim 2. sınıf, 1'i ilköğretim 3. sınıf, 2'si ilköğretim 4. sınıf, 5'i ilköğretim 5. sınıf ve 7'si ortaokul 6-7-8. sınıflarında derse girmektedir.

Araştırmaya katılan kişiler gönüllülük esasına uygun olarak seçilmiştir. Bu bakımdan görüşme yapılacak öğretmenlere çalışmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğretmenlerle görüşme yapılmıştır.

Öğretmenlerden elde edilen verileri kimliklerini açıklamadan sunabilmek ve karışıklığa sebebiyet vermemek için, görüşme sırası ve öğretmenlik alanına (M:Matematik; S: Sınıf Öğretmeni) göre kodlama yapılmıştır. 1M ilk görüşülen kişinin matematik öğretmeni olduğunu; 2S görüşülen ikinci kişinin bir sınıf öğretmeni olduğunu göstermektedir.

Verilerin toplanması ve Analizi

Veri toplama amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, öğretmenle ilgili kişisel bilgiler ve açık uçlu görüşme soruları olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Görüşme formu, açık uçlu 9 soruyu içermektedir. Yarı yapılandırılmış bir form olmasından dolayı sondalar bulunmaktadır. Sondalar, görüşülen bireyin soruyu daha iyi anlamasına yardımcı olmak ve daha ayrıntılı yanıtlar vermesini sağlamak için kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 1999).

İlgili literatürden yararlanılarak araştırmacılar tarafından hazırlanan sorular üç uzman görüşüne sunulmuştur. Buna ek olarak bir sınıf öğretmeniyle ön görüşme yapılmıştır. Uzman görüşleri ve ön görüşme sonuçları ışığında, görüşme formu yeniden düzenlenmiş ve son şeklini almıştır.

Veri toplama aşamasında elle not tutma ve ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Sadece seslerinin kaydedilmesine izin veren kişilerin sesleri kaydedilmiştir. Araştırmaya ilişkin veriler Mayıs- Haziran 2008 tarihlerinde araştırmaya katılan öğretmenlerin uygun bulunduğu zamanda ve mekanda birebir gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Görüşme sırasında öğretmenlerin soruları cevaplarırken araştırmacıdan etkilenmemesine çalışılmış ve görüşme süresi ortalama 20 dakika sürmüştür.

Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İlk olarak, ses kaydı alınan öğretmenlerin, ardından da diğer öğretmenlerin cevapları Microsoft Word dosyasına tüm ayrıntılarıyla aktarılmıştır. Buradan hareketle görüşmelerden elde edilen ham veriler kodlanarak kategoriler elde edilmiştir. Böylece araştırmanın problemine ve amacına bağlı kalınarak gereksiz kodlamalar çıkarılmış, gerekli görülen kısımlarda yeni kodlamalar eklenmiştir. Veriler bu kategoriler altında sınıflandırılarak okuyucu için anlamlı bir hale getirilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde ilköğretim matematik ve sınıf öğretmenlerinin (n=20) matematik öğretirken işbirliğine dayalı grup çalışmalarının kullanımına ilişkin görüşlerine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Görüşlerin kaç matematik öğretmeni ya da kaç sınıf öğretmeni tarafından belirtildiğini ifade etmek için bazı kısaltmalar kullanılmıştır. Örneğin “n=6; 4M;2S” ifadesi görüşün 4 matematik 2 sınıf öğretmeni olmak üzere toplam 6 öğretmen tarafından belirtildiği anlamına gelmektedir.

Hazırlanan görüşme formuna ilişkin bulgular, 3 ana kategori altında düzenlenmiştir: Matematik dersinde kullanılan öğretim yöntemleri, grup oluşturma, gruplara ilişkin görüşler.

Matematik Dersinde Kullanılan Öğretim Yöntemleri

Alt Öğretmenlere öncelikle *matematik öğretirken izledikleri yollar ve izledikleri yolu tercih etme sebepleri* sorulmuştur.

Öğretmenler soru-cevap, problem çözüme, alıştırma yapma ve etkinlik yapma yoluyla matematik öğrettiklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte öğretmenlerin düz anlatım yöntemini (n=9) de kullandıklarını ve özellikle de matematiği somutlaştırmaya çalıştıklarını (n=12) belirttikleri görülmüştür.

Görüşmeye katılan öğretmenler, matematik öğretirken tercih ettikleri yöntemleri tercih etme sebeplerini farklı şekillerde açıklamışlardır. Öğretmenlerin görüşleri aşağıdaki şekilde kodlanmıştır;

- öğrencilerin anlamalarını kolaylaştırmak (n=6; 4M;2S)
- programın bu yöntemleri ön görmesi (n=6; 1M; 5S)
- öğrencinin derse katılımını sağlamak (n=5; 3M; 2S)
- süreyi öğrenci lehine kullanıp böylece daha çok öğrenciyi kontrol edebilmek (1M)
- öğrencilerin matematiği günlük hayatta kullanmayı öğrenmeleri (1S)

Öğretmenlere *kullandıkları yöntemlerin öğrencilerin matematiğe ilişkin tutumlarına etkisi* sorulduğunda; 18 öğretmen (5M; 13S) kullandıkları yöntemlerin öğrencilerin matematiğe ilişkin tutumlarını olumlu yönde etkilediğini belirtirken; 2

matematik öğretmeni kullandıkları yöntemin öğrencilerin matematiğe ilişkin tutumlarını etkilemediğini, öğrencilerin tutumları üzerinde kullanılan yöntemin etkili olmadığını belirtmiştir.

Grup Oluşturma

Öğretmenlere *matematik öğretirken grup çalışmalarına yer verip vermedikleri* sorulduğunda 11 sınıf öğretmeni matematik öğretirken grup çalışmalarına yer verdiklerini belirtmişlerdir. Grup çalışması yapan sınıf öğretmenlerinin 2'si işbirliğine dayalı grup çalışmalarına yer verdiklerini belirtirken diğerleri grup çalışmalarını sadece proje- performans ödevlerinde ve etkinliklerde kullandıkları yönünde görüş belirtmişlerdir. 2 sınıf öğretmeni ise matematik öğretirken grup çalışması yapmadıklarını belirtmiştir.

Matematik öğretmenleri ise sadece 2'si grup çalışmalarına yer verdiklerini çünkü programda yer aldığını, diğerleri (5M) ise grup çalışmalarının yürümediğini düşündükleri için bu tür etkinliklere yer vermediklerini belirtmişlerdir.

Araştırmada grup çalışmalarına yer veren öğretmenlere *programda yer almayan ancak kendilerinin oluşturdukları grup çalışmaları yapıp yapmadıkları* da sorulmuştur. 6 öğretmen (2M, 4S) kendi yapılandıkları grup çalışmalarına da yer verdiklerini belirtmişlerdir.

Grup çalışmalarına yer veren 13 matematik ve sınıf öğretmenine *grupları nasıl oluşturdukları ve hangi ölçütleri kullandıkları* sorulmuştur. Öğretmenler; grupları oluştururken ölçüt olarak öğrencilerin başarı durumlarını (1M; 5S); sorumluluk alma durumlarını (2S), öğrencilerin ilgilerini (2S); öğrencilerin evlerinin birbirine yakınlığını (2S); isteklilik ve gönüllüğü (1S); öğrencilerin zeka alanlarını (1S) kullandıklarını belirtirken bazı öğretmenler (1M, 2S) herhangi bir ölçüt kullanmadıklarını grupları rasgele oluşturduklarını belirtmişlerdir.

Buna ek olarak 11 öğretmenin (2M; 9S) grupları karma gruplar (başarı, ilgi, zeka alanları.bakımından karma) şeklinde oluşturdukları 2 öğretmenin (2S) ise benzeşik gruplar oluşturdukları belirlenmiştir. Öğretmenler 4 ile 7 arasında kişiden oluşan gruplarla çalışmalarını yürüttüklerini belirtmişlerdir.

Gruplara İlişkin Görüşler

Sınıf öğretmenlerinin *tüm dersler açısından grup çalışmaları, grup çalışmalarının faydaları ve grup çalışmalarının kullanımının olumsuz yanları konusunda* görüşleri alınmıştır. Sadece matematik dersi düşünülerek grup çalışmalarına ilişkin değerlendirmeler daha sonra matematik öğretmenlerine de sorulmuştur.

Tüm Dersler Açısından Grup Çalışmalarına İlişkin Görüşler

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerine *genel olarak grup çalışmaları konusunda ne düşündükleri, grup çalışmalarının olumlu ve olumsuz yönleri* hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Öğretmenler grup çalışmalarının olumlu yönlerini,

- öğrencilerin sosyal becerileri üzerinde olumlu etkide bulunma (13S)

-öğrencilerin bilişsel becerilerinin gelişimi açısından faydalı olma (8S)

-öğrencilerin duyuşsal özelliklerini geliştirme (7S)

şeklinde sıralamışlardır.

Sosyal beceriler üzerinde etkili olduğunu düşünen bir öğretmen; "...sorumluluk alma, görev paylaşımını, paylaşımın bilincine erişme, sorumluluğunu yerine getirme işbirliği yapma bu konularda çocuğun gelişimi açısından faydalı."(S7) şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Öğrencilerin bilişsel becerilerinin gelişimi açısından faydalı olduğunu düşünen bir öğretmen ; "...Birebir yaşıyor, öğrenmeler kalıcı oluyor, akran grupları ile olduğu için daha kalıcı."(S 10) demiştir.

Öğrencilerin duyuşsal özelliklerini de geliştirdiğini düşünen iki öğretmen görüşü ; "...Kendine güveni oluyor. Teşekkür etmeyi öğreniyorlar. Birbirine olan saygılarını arttırıyorlar." (S 3) "...Güveni geliştiriyor. ...İlgili olmasını, olumlu tutum geliştirmesini sağlıyor. Çocuk mutlu oluyor. Bir grupta oluyor. Bir şeyler yaptığı için mutlu oluyor."(S 8) şeklindedir.

Sınıf öğretmenlerine *grup çalışmalarının kullanımının olumsuz yönleri* konusundaki düşünceleri sorulmuştur.

Sınıf öğretmenleri *grup çalışmalarının olumsuz yönlerini* şu şekilde sıralamıştır:

- grup çalışmalarının çok zaman alması (5S)

- liderlik yapan öğrencilerin bu vasıflarını diğer öğrencileri ezerek kullanması (4S)

- ailelerin eğitim seviyeleri nedeniyle öğrencilerin malzeme getirme konusunda sıkıntı yaşanması(4S)

- verimli ve etkili olmaması (4S)

- öğrenciler arasında çatışmaların ve kavgaların olabilmesi (4S)

- mevcutların fazlalığından dolayı grup çalışmalarının uygulama zorluğu (4S)

-rekabete yol açtığı (1S)

Bir sınıf öğretmeni ise grup çalışmalarının dezavantajını yaşamadığını belirtmiştir.

Matematik Dersi Açısından Grup Çalışmalarına İlişkin Görüşler

Matematik ve sınıf öğretmenlerine *grup çalışmalarının matematik derslerinde kullanımının olumlu ve olumsuz yönleri* konusunda ne düşündükleri sorulmuştur.

Görüşmeye katılan öğretmenlerin 8'i (6M, 2S) matematik derslerinde grup çalışmalarının öğrencilerin *sosyal becerilerini* geliştirdiğini belirtmiştir. Örneğin; bir matematik öğretmeni, bu soruya ilişkin görüşünü şu şekilde belirtmiştir: "... Mesela grupta iki üç kişinin dersi iyiye ve birkaç kişinin dersi kötüye en azından yardımlaşmaları açısından belki arkadaşının diliyle daha iyi anlaması açısından yararlı olabilir tabii ki." (M1)

Bir sınıf öğretmeni ise; "Matematikte grup etkileşimi var, işbirliği var." (S 4) şeklinde görüş belirtmiştir.

Görüşmeye katılan öğretmenlerin 6'sı (5M, 1S) matematikte grup çalışmalarının öğrencilerin *bilişsel becerileri* üzerinde etkili olabileceğini ifade etmiştir. Örneğin; bu soruya ilişkin 2 öğretmen görüşünü şu şekilde belirtmiştir: "...Eğer şartlar uygun olsa, akademik başarıları üzerinde etkili olabilir." (S 10) "...Başarılı öğrenci ile başarısız

olan grup olarak birlikte çalıştıklarında başarı %100 olmasa bile %70 yükselttiğini gördüm...” (M 6)

Görüşmeye katılan öğretmenlerin 4’ü (3M, 1S) matematik derslerinde grup çalışmalarının öğrencilerin *duyuşsal becerileri* üzerinde de etkili olduğu görüşündedir.

İki öğretmen görüşü “... Matematik gibi derslerde yarışma halinde olduğu için gruplar, burada da çocukları heveslendirmiş oluyorsunuz. Güdülenme diyoruz. Yani güdülenmiş olduğu için, çocuk daha ilgili derse katılıyor.” (S 2), “...Birlikte çalışınca birbirlerine anlaşılmayan yeri soruyorlar. Sevmeye başlıyorlar.” (M 4) şeklindedir.

Görüşmeye katılan öğretmenlerin 7’si (3M, 4S) olumsuz olarak matematik dersi için grup çalışmalarının zaman alıcı olduğunu ve süre kısıtlı olduğu için grup çalışmalarını konusunda zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Bir matematik öğretmeni;“Aslında grubun güzel işletebileceğin düşünüyorum...Fakat dediğim gibi süre ve çocuklar bu işe çok daha fazla zaman ayırıyorlar.” (M1) diyerek görüşünü belirtmiştir.

Görüşmeye katılan öğretmenlerin 6’sı (3M, 3S) matematik derslerinde grup çalışmalarının öğrenciye bir şey kazandırmadığını, verimli ve etkili olmadığını belirtmiştir. Örneğin öğretmenler;

“...Başarısız öğrenci arada kendini kurtarıyor.” (S 8)

“...Sınıf kalabalık çalışmayan yine çalışmıyor.” (M 5)

“...birebir hepsinin (her öğrencinin) bu çalışmalara katılıp katılmadığını gözlemenin zorluğu var. Verilen ödevler başkalarına yaptırılarak getirilebiliyor.” (M 11)

diyerek görüşlerini belirtmişlerdir.

Görüşmeye katılan öğretmenlerin 3’ü (1M, 2S) matematik derslerinde grup çalışmalarının aile desteğinin yeterli düzeyde olmamasından kaynaklı bazı dezavantajlarının olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin bir matematik öğretmeni; “...Öğrenciler bir araya gelmek istiyorlar. Verilen görevi birinin evinde toplanarak yapmaya çalışıyorlar. Bu defa ailelerde sorun oluyor.” (M 1) diyerek görüşünü belirtmiştir.

Görüşmeye katılan öğretmenlerden 3’ü (1M, 2S) matematik derslerinde grup çalışmalarının öğrenciler arasında çatışmaya neden olduğunu belirtirken; diğer 3 öğretmen (2M, 1S) öğrenciler arasında rekabete yol açtığını belirtmiştir. Ayrıca; matematikte grup çalışmaları yapılırken sınıfta gürültü olduğu ve öğrencilerin birbirlerini dinlemedikleri (2S), bazı öğrencilerin liderlik yaparak diğer arkadaşlarını ezmeye çalıştıkları (2S) da belirtilmiştir.

Öte yandan 1 matematik öğretmeni matematik derslerinde grup çalışmalarının öğrencinin içine kapanmasına neden olduğunu belirtmiştir. Bu görüşünü şu şekilde dile getirmiştir:

“...İçine kapanan öğrenci de oldu. Ben hiç başarılı değilim arkadaşlarım benden daha iyi diye yapamayan öğrenciler de oldu.” (M 6)

Grup Çalışmalarında Değerlendirme

Görüşmeye katılan ve grup çalışması yapan öğretmenlere *grup çalışmaları sonunda değerlendirme yapıp yapmadıkları*; grup çalışması yapmayan öğretmenlere ise *eğer grup çalışmaları yapmış olsalardı ne tür bir değerlendirme yapabilecekleri*;, bu

değerlendirmeleri nasıl yaptıkları (Grup yada bireysel değerlendirmeler,) neden bu değerlendirme yöntemini tercih ettikleri ve grup çalışmalarını değerlendirme kriterleri sorulmuştur.

Görüşmeye katılan öğretmenlerin 10'u (3M, 7S) grup çalışmalarını hem grup olarak hem de bireysel olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. Öğretmenlerin 9'u (3M, 6S) grup çalışmalarını bireysel olarak değerlendirdiğini belirtmiştir.

Görüşmeye katılan öğretmenlerden grup çalışmaları sonunda hem grup hem de bireysel olarak değerlendirme yapan öğretmenlerin "Neden bu değerlendirme yöntemini tercih ediyorsunuz?" sorusuna verdikleri yanıtlar incelenmiştir. Öğretmenlerin 3'ü (2M, 1S) program bu şekilde istediği için bu değerlendirme yöntemini kullandıklarını belirtmiştir.

İki sınıf öğretmeni bu yöntemi, öğrencilerini daha iyi gözlemleyebildikleri için tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Örneğin; bir sınıf öğretmeni bu konudaki görüşünü şu şekilde dile getirmiştir: "... hem bireysel hem grup değerlendirmesi yapıyorum. Çünkü çocukların tüm performanslarını böylelikle görebiliyorum. (S 2)

Grup çalışmaları sonunda bireysel olarak değerlendirme yapan öğretmenlerin bu yöntemi tercih etme sebepleri sorulmuştur. Öğretmenlerin 4'ü (2M, 2S) öğrenciler arasında haksızlık olmaması için bu yöntemi tercih ettiğini belirtmiştir. Örneğin; bir sınıf öğretmeni bu konuda görüşünü şu şekilde belirtmiştir: "Bireysel verdim. Çünkü bir grupta çalıştığı zaman çocuk, bir başkası daha az çalışabiliyor." (S 3)

Bir matematik öğretmeni ise şu şekilde görüşünü belirtmiştir: "...Çünkü her çocuğun kendi konusu var. Onunla ilgili araştırma yapacak, problem çözecek, şekil getirecek bana, o yüzden genelleme olmaz bunda." (M 6)

Görüşmeye katılan öğretmenlerden 3 sınıf öğretmeni ise bireysel olarak değerlendirme yöntemini tercih etmesinin sebebini program bu şekilde istediği için olduğunu belirtirken; 1 matematik öğretmeni çocuğu daha iyi gözleyebildiği için bu yöntemi tercih ettiğini belirtmiştir.

Öğretmenlere *grup çalışmalarını değerlendirme kriterlerinin neler olduğu* sorulduğunda öğretmenlerin 5'i (2M, 3S) ürüne bakarak değerlendirme yaptığını, kriter olarak bunu belirlediğini belirtmiştir. Örneğin; bir matematik öğretmeni bu görüşünü şu şekilde belirtmiştir: "...Bütününe baktım...Bütün olarak değerlendirdim. Ürün olarak. Baktım ürün gerçekten güzelse, hepsine aynı şekilde puanlama verdim." (M 1)

Görüşmeye katılan öğretmenlerin 2'si (1M, 1S) öğrencilerini değerlendirirken gruba ne kadar katkıları olmuş olduğuna baktığını belirtmiştir. Örneğin; bir sınıf öğretmeni bu konudaki görüşünü şu şekilde belirtmiştir: "...Grubun genel anlamdaki yaptığı çalışmayla grup içindeki çocuğun kendi kendine çalışmasını biraz da ayrı göz ederek değerlendirmeyi yapıyorum ben. Her ikisini de göz önünde bulunduruyorum. Kümeye ne kadar katkıları olmuş." (S 7)

7 sınıf öğretmeni ise grup çalışmaları sonunda öğrencilerini değerlendirme ölçeklerine göre değerlendirdiklerini belirtmiştir.

Görüşmeye katılan öğretmenlerden 3 sınıf öğretmeni öğrencilerini sergiledikleri performanslarına göre değerlendirdiklerini belirtmiştir. Örneğin; bir sınıf öğretmeni bu konudaki görüşünü şu şekilde belirtmiştir:

"...Sınıf içi performansları, problem çözme becerilerini değerlendiriyorum." (S 7)

Tartışma ve Sonuç

İlköğretim matematik ve sınıf öğretmenlerinin işbirliğine dayalı grup çalışmalarına ilişkin görüşlerini incelemeye yönelik bu araştırma sonuçlarına göre genel olarak ilköğretim matematik ve sınıf öğretmenlerinin matematik derslerinde grup çalışmalarına yer verdiklerini belirtmelerine rağmen bu grupların işbirliğine dayalı grup çalışmaları olmadığı dikkati çekmiştir. Böylece; bu çalışmaya katılan ilköğretim matematik ve sınıf öğretmenlerinin işbirliğine dayalı grup çalışmalarına ilişkin farkındalıklarının yeterli düzeyde olmadığı ve dolayısıyla derslerinde yer vermedikleri sonucu çıkarılabilir. Öğretmenlerin matematik derslerinde grup çalışmalarına, proje ve etkinliklerde yer verdikleri belirlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre; görüşmeye katılan bazı öğretmenlerin grup çalışmalarını, rastgele iki veya daha fazla kişinin bilinçli ve belirli bir amaç belirlemeden bir araya gelmesi olarak algıladıkları görülmüştür. Öğretmenlerin görüşleri sorulan soruların tümüne verdikleri yanıtlar doğrultusunda incelendiğinde; işbirliğine dayalı grup çalışmaları konusunda yanlış fikirlere sahip oldukları ve bu konuda farkındalıklarının yeterli düzeyde olmadığı sonucu çıkarılmıştır. Öğretmenlerin programın öngördüğü proje ve performans grup çalışmalarına yer verdikleri görülmüştür.

Nitekim, Antil ve arkadaşları (1998), Birleşik Devletlerde, işbirlikli öğrenme metodunu kullanan ilköğretim öğretmenlerinin, işbirlikli öğrenme metodunun çeşitlerini, kavramsallığını ve yaygınlığını araştırdıkları çalışmalarında, öğretmenlerin çoğunun pek çok konuda günlük olarak işbirlikli dersler yaptıklarını söylemelerine rağmen, çok azının bilindik işbirlikli öğrenme formunu kullandığını bulmuşlardır.

Johnson ve Johnson (1994), kullanılan her grubun, işbirlikli gruplar olmadığına dikkati çekmiştir. Johnson ve Johnson'a göre; işbirlikli öğrenme yöntemini kullandığına inanan pek çok eğitimci, aslında, geleneksel grupları kullanmaktadırlar. İşbirliği, öğrencilerin bireysel görevlerini yapmak üzere birbirleriyle konuşmak için aynı masada yan yana oturması demek değildir. İşbirliği, öğrencilerin fiziksel olarak yan yana olmasından çok daha fazlasıdır. İşbirlikli öğrenmede, tartışma, birbirine yardım, materyal paylaşımı önemlidir (Artz ve Newman, 1993; Johnson ve Johnson, 1994).

Öte yandan, araştırmaya katılan öğretmenlerden işbirliğine dayalı eğitim uyguladığını belirten iki sınıf öğretmenin yüksek lisans eğitimi almış olmasının, bu konudaki farkındalıklarını artırma yönünde bir etkisi olduğu düşüncesine götürmüştür.

Ayrıca; görüşmeye katılan öğretmenlerin verdikleri yanıtlar incelendiğinde; sınıf öğretmenlerinin grup çalışmalarına, matematik öğretmenlerinden daha çok yer verdikleri görülmüştür. Race ve Powell (2000), öğrencilerin sınıfta uygulanan metodlara ve aktivitelere yönelik algılarını araştırmışlar ve matematik ve fen öğretiminde işbirlikli öğrenme yönteminin kullanımının 3. sınıftan 8. sınıfa doğru düştüğünü ortaya çıkarmışlardır. Bu da öğretmenlerin sınıf seviyesi yükseldikçe işbirlikli öğrenme metodunu daha az kullandıklarını göstermiştir.

İşbirliğine dayalı öğrenme, 20 yıldan fazla bir süreden beri eğitim ve sosyal psikoloji literatüründe öncelikli sırayı almıştır. Araştırmacılar öğrencilerin sosyal etkileşim ile öğrenme ve büyüme eğilimi içinde olduklarını belirtmektedirler. İşbirliğine dayalı gruplar içindeki bağımlılık, hem akademik başarıyı hem de sosyal ilişkileri geliştirmek için planlanmıştır. Okul ortamında işbirliğine dayalı etkileşimleri

kavramanın, sadece eğitimin amaçlarına ulaşmada yardımcı olmadığını, insani özellikler açısından uzun dönemde daha fazla yararlar meydana getirdiği görüşünü de paylaşmaktadırlar (Hertz- Lazarowitz, Miller, 1992).

Hertz- Lazarowitz ve Miller'ın düşüncelerine paralel olarak; ülkemizde yapılan bu araştırmanın sonuçları incelendiğinde; öğretmenlerin çoğunluğunun hem matematik hem de diğer dersler açısından, işbirliğine dayalı grup çalışmalarının öğrencilerin sosyal, duyuşsal ve bilişsel becerilerini geliştirdiğini düşündükleri görülmüştür. Yapılan araştırmalar da bu bulguyu destekler niteliktedir (Açıkgöz, 1993; Gömleksiz, 1994; Gömleksiz ve Özyürek, 1994; Delen, 1998; Öner, 1999; Bozkurt, 1999).

Gillies ve Boyle'nin (2010), Avustralya'daki beş farklı ortaokulda görev yapan 10 öğretmenin grup çalışmalarına yönelik algıları ve yaşadıkları problemleri ortaya çıkarmayı amaçlayan araştırmalarında, öğretmenlerin, işbirlikli öğrenmeyle, öğrencilerin birbirlerini daha iyi tanıdıklarını, grup rollerini kabul ettiklerini, birbirleriyle etkileşimli olarak öğrendiklerini belirttikleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ülkemizde yapılan bu çalışmaya katılan öğretmenlerin görüşleri ile Gillies ve Boyle'nin (2010) çalışmasındaki bulgular paralellik göstermektedir.

Öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde; grup çalışmalarına yer vermemelerinin pek çok nedeni olduğu görülmektedir. Pek çok öğretmen, grup çalışmalarının zaman alıcı olduğu, verimli ve etkili olmadığı, çalışmayan öğrencide akademik yönde bir gelişmenin olmadığı, bu tip öğrencilerin diğer başarılı öğrencilerin yaptıklarına hazıra konarak ulaştıkları ve herhangi bir çaba göstermedikleri, ayrıca sınıf ortamında gürültüye, rekabete ve başarılı öğrencinin başarısız öğrenci üzerinde baskı kurduğu ve başarısız öğrencide özgüven eksikliğine neden olduğu görüşündedir. Benzer şekilde Gillies ve Boyle (2010), tarafından yapılan araştırmada, öğretmenler, işbirlikli öğrenmeye yönelik uygulama sırasında yaşadıkları zorlukları, zaman yönetimi, ortamı organize etme sorumluluğu ve grup çalışmalarını ayarlama şeklinde belirtmişlerdir.

Öte yandan araştırma bulguları göstermektedir ki; öğretmenlerin çoğu özellikle de ilköğretim matematik öğretmenleri, matematik dersinde grup çalışmalarının çok verimli olmadığını, matematik dersinin kendi yapısından kaynaklı olarak grup çalışmaları için çok uygun olmadığını düşünmektedirler.

Sonuç olarak; ilköğretimde görev yapan öğretmenlerimizin, işbirliğine dayalı grup çalışmaları konusunda farkındalıklarını artırmak ve onlara uygulama olanağı sağlamak için hizmet içi eğitimlerin içeriğinin yoğunlaştırılarak farklı yöntemlerle zenginleştirilerek verilmesi gerektiği önerilebilir. Nitekim araştırma bulguları göstermektedir ki; sadece 2 sınıf öğretmeni işbirliğine dayalı öğrenme gruplarına yer vermektedir ve bu konuda bilgiye sahiptir. Bu 2 sınıf öğretmeni yüksek lisans öğrenimi görmüştür. Yani, işbirliğine dayalı grup çalışmaları konusunda verilecek eğitimin bu yöntemin uygulanabilirliğini artırdığı görülmektedir denilebilir.

KAYNAKLAR

Açıkgöz, K. Ü. (1993). İşbirliğine dayalı öğrenme ve geleneksel öğretimin üniversite öğrencilerinin akademik başarıları hatırd tutma düzeyleri ve duyuşsal özellikleri üzerindeki etkileri. *1. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 187-201.

- Antil, L., Jenkins, J., Wayne, S., & Vadsay, P. (1998). Cooperative learning: conceptualizations and the relation between research and practice. *American Educational Research Journal*, 35: 419-454.
- Artz, A. F., & Newman, C.M. (1993). How to use cooperative learning in the mathematics class. *The National Council of Teachers of Mathematics*. Reston, Virginia.
- Baykul, Y. (2004). *İlköğretimde matematik öğretimi: 1-5. sınıflar için*. Ankara : Anı Yayıncılık.
- Bozkurt, Y. (1999) *İlkokul dördüncü sınıf matematik dersinde işbirlikli öğrenme sonucunda kullanılan farklı ölçme tekniklerinin başarıyı ölçme düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Delen, H. (1998). *Temel eğitim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde kubaşık öğrenme yönteminin akademik başarıya etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gillies, R. M., & Boyle, M. (2010). Teachers' reflections on cooperative learning: issues of implementation. *Teaching And Teacher Education* .2:, 933- 940.
- Good, T.L., Mulryan, C. & McCaslin Mary. (1992). Grouping for instruction in mathematics: a call for programmatic research on small-group processes. In D. A. Grouws, (Ed.), *Handbook of research on mathematics teaching and learning (165-196)*. Macmillan: New York.
- Gömleksiz, M. (1994). Kubaşık öğrenme yönteminin demokratik tutumlar ve erişim üzerindeki kalcılığı. *1. Eğitim Bilimleri Kongresi Kuram Uygulama Araştırma Bildiriler 1*, Çukurova Üniversitesi, Adana, 421-430.
- Gömleksiz, M. ve Özyürek, D. (1994). Türk dili ve edebiyatı derslerinde uygulanan kubaşık öğrenme yönteminin erişime demokratik tutumlara ve benlik saygısına etkisi. *1. Eğitim Bilimleri Kongresi Kuram Uygulama Araştırma Bildiriler 2*, Çukurova Üniversitesi, Adana, 476-493.
- Gömleksiz, M. (1997). *Kubaşık öğrenme: temel eğitim dördüncü sınıf öğrencilerin matematik başarıları ve arkadaşlık ilişkileri üzerine deneysel bir çalışma*. Adana: Baki Kitabevi.
- Hertz-Lazarowitz, R., & Miller, N. (1992). *Interaction in cooperative groups: The theoretical anatomy of group learning*. New York: Cambridge University Press.
- İflazoğlu, A. ve Gömleksiz, M. (2001). Küme destekli bireyselleştirme tekniğinin temel eğitim beşinci sınıf öğrencilerinin matematik başarıları ve benlik saygıları üzerindeki etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(7):1-18.
- Johnson, D. W., & Johnson, R. T . (1989). *Cooperation and competition*. (2nd ed.). Edina, Minnesota: Interaction Book Company.
- Johnson, D.W., & Johnson, R.T. (1991). *Learning mathematics and cooperative learning lesson plans for teachers*. Edina, Minnesota: Interaction Book Company.
- Johnson, D. W., & Johnson, R.T. (1994). *Learning together and alone: Cooperative, competitive and individualistic learning*. Massachusetts: Allen& Bacon.

- Johnson, D.W. Johnson, R.T., & Smith, K. (1991). *Cooperative learning : Increasing college faculty instructional productivity*. ASHE-ERIC Higher Education Report No.4, Washington, DC: The George Town University
- Karper, J., & Melnick, S. A. (1993). The effectiveness of team accelerated instruction on high achievers in mathematics. *Journal of Instructional Psychology*, 20(1):49.
- McGlinn, J.E. (1991). Cooperative problem solving in mathematics: Beginning the process. *The Clearing House*, 654,14-18.
- Öner, S. (1999). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde kubaşık öğrenme yönteminin eleştirel düşünme ve akademik başarıya etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Race, K., & Powell, K. (2000). Assessing students' perceptions of classroom methods and activities in the context of outcomes-based evaluation. *Evaluation Review*. 24:635-646.
- Slavin, R.E. (1989a) Cooperative learning and student achievement. In R. Slavin (Ed.). *School and Classroom Organization* (129-156). Hillsdale, NJ: Lawrence, Erlbaum.
- Slavin, R.E. (1989b). *School and Classroom Organization*. Hillsdale, NJ: Lawrence, Erlbaum.
- Slavin, R.E., & Karweit, N.L. (1985). Effects of whole class, ability grouped and individualized instruction on mathematics achievement. *American Educational Research Journal*, 22: 351-367
- Slavin, R.E., Madden, N.A., & Leavey, M. (1984). Effects of team assisted individualization on the mathematics achievement of academically handicapped and nonhandicapped students. *Journal of Educational Psychology*, 76:813-819.
- Smith, S.S. (2001). *Early childhood mathematics*. (2nd ed.). Allyn & Bacon. Needham Heights.
- Tarım, K. (2003). Kubaşık öğrenme yönteminin matematik öğretimindeki etkinliği ve kubaşık öğrenme yöntemine ilişkin bir meta-analiz çalışması. *Doktora tezi*, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Temel, Z.F., ve Aksoy, A.B. (2001). *Ergen ve Gelişimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

ÇEVRECI AÇIDAN GİRİŞİM; EKO-GİRİŞİMCİLİK

Efe EFEOĞLU*

ÖZET

Son yıllarda girişimcilik ve çevreci işletme kavramlarına artan bir ilgi görülmektedir. Yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan sanayileşme sürecinde iş faaliyetlerinde meydana gelen radikal değişimler ve artan tüketim, işletmelerin çevreci faaliyetlere yönelmesine yol açmıştır. Buna paralel olarak sürdürülebilir kalkınma ve sanayinin çevreci bir hal alması temelinde işletmelerin durumuyla ilgili birçok farklı parametre, özellikle bir alan olarak girişimci bakış açısı göz ardı edilmiştir (Schaper,2010,11). Bu çevresel sorunlara girişimci bir perspektiften bakan yeni bakış açısı eko-girişimcilik olarak adlandırılan yeni bir kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı Türkiye bağlamında görece akademik araştırma ve çalışma alanı olarak yeni bir alan olan eko-girişimcilik literatürüne katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik; Eko-Girişimcilik; Çevre

ABSTRACT

Over the last years a huge amount of consideration has grown upon in the fields of both entrepreneurship and the greening business. Radical changes in work practices and consumption during the industrialization in the early twentieth century caused organizations to canalise environmental activities. Concordantly, many different arguments about the business case for sustainable development and the greening of industry is based on, but as an area entrepreneurial perspective has been frequently overlooked (Schaper,2010,11). This new entrepreneurial perspective to environmental issues led to the emergence of a new concept called ecopreneurs. The purpose of this study is to contribute to the ecopreneurship literature which is a relatively young field of academic inquiry and study in Turkish business context.

Keywords: Entrepreneurship; Ecopreneurship; Environment

Giriş

Yeryüzünde insan nüfusunun artması, teknolojiye meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmeler sonucu ortaya çıkan yeni sektörler çevreye bir çok açıdan zarar vermektedir. Buna paralel olarak toplumsal, örgütsel ve bireysel anlamda sürdürülebilirlik ve çevre ile ilgili endişeler de artmaktadır. Bu endişeler küresel anlamda çevreci ürünlerin daha çok talep edildiği yepyeni bir pazarın ortaya çıkmasına yol açmış, bu durum çevreye duyarlılığı ön plana çıkararak nasıl bir iş yapılabileceği ile ilgili yepyeni bir girişimcilik bakış açısının doğmasına neden olmuştur. Genel anlamda girişimci para, insan, fikir ve kaynakları bir araya getirerek kendi işini kuran, işleten ve yöneten birey olarak tanımlanırken,eko-girişim(ciler) kimliklerinin temel bir bileşeni olarak çevresel değerleri kucaklayan ve bu değerleri pazarda rekabet avantajına

---

* Yrd.Doç.Dr., Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman, e.efeoglu@adanabtu.edu.tr

dönüştüren yenilikçi kişiler olarak değerlendirilmektedir (Gerlach 2002). Tüm girişimciler, pazarları değiştirmek ve yeni pazarlar oluşturmak için faaliyetlerinde tedarikçi ve müşteriler arasında bir köprü kurmaya çalışırken, eko-girişim(ciler) geleneksel girişim(ciler)den, aynı zamanda çevre konularına duyarlı olma ve faaliyetlerinde bu konulara da yer vererek çevresel ilerleme ve pazar başarısı arasında bir köprü kurmaları açısından ayrılmaktadırlar (Schaltegger,2005,82-83).

Günümüzde eko-girişim(ciler) sürdürülebilir kalkınma ve bir çok işletmenin kuruluş aşamasında çevreye duyarlı bir girişim olarak faaliyetlerine başlaması açısından önemli bir değişim faktörü olarak görülmektedir. Eko-girişimcilik, alan olarak 1990ların sonunda araştırmacıların dikkatini çekmeye başlamasına (Anderson 1998,135), Pastakia 1998,157) rağmen hala gelişimini sürdürmektedir. Bu süreçte yurt dışı literatürde konu ile ilgili artan sayıda akademik çalışmanın yapılmasına karşılık Türkiye’de eko-girişimcilik konusu ile ilgili akademik çalışma son derece kısıtlı sayıdadır. Eko-girişimcilik kavramını anlamak, bu kavramdan istifade ederek daha sürdürülebilir bir gelecek inşa etmede fayda sağlayacaktır. Bu nedenle bu çalışmanın temel amacı konuyu çeşitli yönleriyle ele almak ve bundan sonra yapılacak akademik çalışmalara zemin sağlamaktır.

Girişimcilik Kavramı ve Girişimci

Girişimcilik terimi iki yüz yılı aşkın bir süredir kullanılmakla birlikte tanımı hala genişletilmekte, yeniden yorumlanmakta ve yeniden gözden geçirilmekte olan bir kavramdır (Bull ve Willard, 1993,183). İktisat ve yönetim teorisi girişimcilik olgusunu uzun süre gözardı etmiştir. Son yıllarda Schumpeter’in 1934 yılında ve Kirzner’in 1973 yılında yaptıkları çalışmalar ışığında artan sayıda araştırmacı girişimcilik konusunda araştırmalarını yoğunlaştırmaya başlamıştır. Bir çalışma alanı olarak 1980lerden sonra bir anlam kazanmaya başlayan girişimcilik, teori ve uygulamada karmaşık bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Bazı yönetim kavramlarında olduğu gibi girişimcilik de kavramsallaştırması kolay fakat açıklanması zor bir olgudur. O nedenle Landström (2005)’un da ifade ettiği gibi girişimciliğin evrensel olarak kabul edilmiş tek bir tanımı bulunmamaktadır.

Kavram olarak girişimcilik ilk kez Fransız ekonomist Cantillon tarafından kullanılmış ve J.Babtiste Say ile bugünkü anlamını kazanmıştır. Say, girişimciliği, bütün üretim faktörlerini bir araya getirerek kıymetli olduğu sanılan bir malı üreten ve elde edeceği kâr için riski göze alan kişi olarak tanımlamaktadır (Binks ve Vale,1990,128). Girişimcilik kavramıyla ilgili temel eserlere sahip ekonomist Schumpeter ise yenilik vurgusuyla yaptığı tanımda girişimciyi yenilikleri arayan ve yaratan, tüketicinin önceden tanımadığı değerleri yeni kalite ile ortaya koyan, henüz fark edilmemiş piyasaları ele geçiren veya pazar payını artırmaya yönelik birey olarak tanımlamaktadır (Harvey vd.,2010,529). Gibb (1996,316), ise girişimci tanımında girişimciyi, fırsatları kollayan, yenilikçi bir bakış açısıyla üretim faktörlerini bir araya getiren, piyasada fırsat ve boşluklukları arayan ve bunlardan istifade eden kişi olarak tanımlamaktadır. Gibb’in tanımı yenilik ve fırsat kavramlarının girişimcilikte ne kadar önemli olduğunu vurgulaması açısından önemlidir. Gibb’in tanımından hareketle girişimcilik araştırmalarında sıklıkla bahsedilen üçüncü bir önemli kavram ise girişimci vizyondur. Keogh ve Polonsky (1998,38) vizyon kavramını mevcut kaynakların,

istifade edilemeyen fırsatlardan istifade etmek üzere yenilikçi bir şekilde nasıl bir araya getirilebileceğinin bir çeşit rehberi veya planı olarak değerlendirmektedir.

Girişimciler, hem kendileri hem de içinde buldukları toplum için değişim arayan ve yeni fırsatlar yaratan kişilerdir. Diğer taraftan girişimci(lik) kimi yazarlarca esas itibarıyla iktisadi bir çerçeve içinde ele alınmakta, iktisadi açıdan girişimci, arz ve talebi yönlendiren, pazar arayan kişi olarak; girişimcilik ise, daha çok kaynakları ekonomik olarak seferber etme, harekete geçirme faaliyeti olarak tanımlanmaktadır (Aytaç,2006,141). Bir olgu olarak girişimciliğe duyulan ilgi ekonomik büyüme, artan verimlilik, istihdam yaratma, teknolojik yenilik, serbestleşme ve özelleşme, yapısal düzenlemeler gibi kamu politikası hedeflerine yaptığı katkının farkına varılmasıyla ortaya çıkmıştır (Gibb,1996,300). Günümüzde girişimcilik tüm dünyada iktisadi ve sosyal gelişmenin motoru olarak algılanmaktadır (Audretsch vd.,2006,88). Girişimcilerin değişen rolü özellikle teknolojide ve bilgide ekonomik faaliyet temelli meydana gelen değişim ve yenilenmenin artan önemini yansıtmaktadır. Girişimcilik herhangi bir sektör, ülke ve belli bir grup insan ile sınırlandırılabilir bir kavram değildir. Girişimci davranış tüm toplumlarda ve her çeşit ekonomik çevrede gözlenebilen bir davranıştır ve girişimci kişiler her sektörde yer alabilir. Aslında girişimcilik terimi genellikle sadece kişi ile ilgili bir terim olarak kullanılsa da yaptıkları iş ve büyümeye yönelik sarf ettikleri tüm gayretler bakımından bütün bir örgütün girişimci olarak sınıflandırılması da mümkündür (Schaper,2010,10).

Schaper (2002,65), günümüzde yaygın olarak ayırt edilebilen üç farklı profilde girişimci tanımlanmaktadır. Geleneksel olarak girişimcilik kavramı küçük işletme yönetimi ile ilişkilendirilmektedir. Klasik tip girişimci (classical entrepreneur) genellikle ilerleyen dönemde büyümesi mümkün kendi küçük işletmesini kuran kişi olarak kabul edilir. Bununla birlikte girişimciler, hali hazırda faaliyet gösteren büyük ölçekli bir işletmede de bulunabilir. Bu tür girişimciler buldukları örgütlerde yeni iş birimleri oluşturulmasına, yeni ürün ve hizmet yaratılmasına, örgütü içi faaliyetlerde değişimin sağlanmasına yardımcı olur ve kurumsal girişimciler (intrapreneur) veya örgüt içi girişimciler olarak tanımlanırlar (Pinchot,1985,56). Son olarak kâr amacı gütmeyen örgütlerde çalışan, toplumun sorunlarını çözmeye yönelik yöntemler geliştirme çabasında olan çok sayıda sosyal girişimciler (social entrepreneur) de bulunmaktadır.

Eko-Girişim ve Eko-Girişimcilik Kavramı

Schaper (2002,64), genel anlamda üç tür girişimci tanımlamakla beraber bir dördüncü girişimci türü olarak eko-girişimcilik (ecopreneurship) kavramını ileri sürer. Her girişimcilikte olduğu gibi eko-girişimci de yenilik sunma, iş geliştirme ve pazar başarısı gibi konularla alakalıdır. Bununla birlikte eko-girişimciliği geleneksel girişimcilikten ayıran üç kriterden bahsetmek mümkündür (Abell,1980); işlev (eko-girişimci kişisel kâr etme yanında, toplumsal faydayı da gözönünde bulundurur), teknoloji (eko-girişimciler kullandıkları üretim yönteminde ya çevreye zarar vermeyen bir model seçer ya da en az zararı veren modeli seçer) ve müşteri grupları (kendi etik değerlerini izleyen belli bir müşteri grubu hedef kitesidir. Bu müşteri grubu ürün ve hizmetlerin geliştirilmesinde etkin rol oynar).

Bir alan olarak bazı yazarların yeşil girişim(cı) ve çevreci girişim(cı) kavramlarını ele almaya başlamaları sonucu 1990'ların başında ortaya çıkan eko-girişimcilik kavramı literatürde ilk kez Steven Bennett'in 1991 yılında, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında oluşan çevre gündemi neticesinde ortaya çıkan iş fırsatları olarak ele aldığı eko-girişimcilik ile ilgili ilk temel eserlerden birisini yayınlamasıyla yerini almıştır. 1990'lı yılların sonunda artan sayıda araştırmacının çevreye duyarlı girişimcilik konusunda yaptıkları detaylı çalışmalar neticesinde eko-girişimcilik ilgi odağı olmaya başlamıştır (Kyrö, 2001,18; Larson, 2000,310 ;Wiklund, 1999,40). Yakın dönemde ise araştırmacılar çevreye duyarlı ve daha sosyal bir misyona sahip örgütler yaratılmasında çalışmalarını artırmaktadırlar (Dickson vd, 2007; Ivanko, 2008).

Eko-girişimcilik terimi İngilizce karşılığında da olduğu gibi ekolojik ve girişimcilik kelimelerinin bir araya gelmesinden türemiştir. Buradan hareketle eko-girişimcilik genel anlamda çevreyi dikkate alan, çevreye duyarlı girişimcilik olarak tanımlanabilir (Schaltegger,2005). Bununla birlikte literatürde eko-girişimcilik ile ilgili farklı tanımlara rastlamak mümkündür. Örneğin Schuyler (1998), eko-girişimci terimini iş yapma güduları sadece kâr elde etme olmayan, bunun yanında çevreye olan duyarlılıklarının da iş yapma konusunda güdülediği girişimciler için türetilen bir terim olduğunu belirtmektedir. Isaak (1997,80) ise eko-girişimci terimini sistemi dönüştüren, sosyal sorumluluk üstlenen .....çığır açan çevreye duyarlı örgütü tanımlamak için kullanmaktadır. Diğer taraftan Lober (1998,28), çevresel girişimciliği çevresel pazar fırsatlarını değerlendirmek üzere yeni ürün, hizmet ve örgütlerin yaratılması olarak ele almaktadır. Anderson ve Leal, (1997) yaptıkları tanımda açık alanları korumak, doğal bir yaşam alanı oluşturmak, nesli tükenmekte olan canlıları korumak ve genellikle çevre kalitesini artırmak için iş araçları kullanan girişimciler ifadesini kullanmaktadır. Bir yeşil yönetim yaklaşımı olarak da değerlendirilen eko-girişimciliğin en temel amacı ve aracı sürdürülebilirliği sağlamaktır (Çakar ve Alakavuklar, 2011,83). Bu amaca sebep en önemli etken bazı sektör ve örgütlerin doğaları gereği faaliyetlerinde çevreye zarar veriyor olmalarıdır. Eko-girişimcilik, çevreci ilkelere dayanan yeni iş tanımları oluşturmak amacıyla sunduğu yeni fırsatlarla bu amacı gerçekleştirmeye çalışır (Dixon ve Clifford, 2007,328). Bir taraftan da eko-girişimcilik kavramı çevre duyarlılığına artan talebin yeni iş fırsatları yaratabileceği ve sanayileşmenin neden olduğu bazı çevresel zararların telafi edilebileceği görüşüne de dayanmaktadır(Titley ve Parrish,2006,5).

Eko-girişimciliğin çalışma alanı olarak ilgi çekmesine, toplumun son birkaç on yılda genelde çevreye özelde ise çevre sorunlarına olan bakış açısının değişmesi neden olmuştur. Son yıllarda yasalarla ve çeşitli düzenlemelerle amacı çevreyi korumak olan bazı devlet kurumları, sivil toplum örgütleri ve farklı nitelikteki kuruluşların faaliyet göstermeye başlaması ile toplumda çevresel bilinçte bir artış meydana gelmesi bu kamu ve özel kuruluşların çevresel konularda insanları eğitime çabaları, insanoğlunun çevre üzerindeki etkisine yönelik artan bir farkındalık oluşmasına yol açtı. Sonuç olarak toplumu oluşturan bireylerin çevreyi korumaya yönelik tutumları, davranışları ve alışkanlıkları, tüketicilerin çevre dostu ürünlere olan tercihi ve beklentileri zaman içerisinde yaygınlaştı. Çevreyi koruma amaçlı faaliyet gösteren kamu ve özel kuruluşlar hemen hemen her ülkede çevresel bir hareketin yükselişe geçmesine neden oldu. Farklı kesimlerden insanlar, özellikle girişimciler aktif olarak ve yoğun bir şekilde bu çevresel harekete yöneldi.

Post ve Altman (1994,66) çevresel değişim için üç itici güç tanımlamaktadırlar; ilk itici güç olarak, hükümetler tarafından uygulanan, düzenleyici ve yasal sisteme dayanan “uyuma dayalı çevrecilik” (compliance-based environmentalism) ele alınmaktadır. İkinci sırada pazar odaklı çevrecilik gelmektedir. Pazar odaklı çevrecilikte şirketlere çevreye karşı duyarlı olmaları konusunda teşvikler verilmektedir. Son sırada ise gün geçtikçe artan bir trend olarak tüketicilerin çevre dostu ürünler ve hizmetler talep etmeye başladığı ve satın aldığı değer odaklı çevrecilik ele alınmaktadır. Bu itici güç ilgiyi ekonomik faaliyeti çevreci bir yaklaşımla dengelemeye taşımış ve sürdürülebilir kalkınma olarak bilinmeye başlamıştır (Post ve Altman,1994,67).

Eko-girişimcilik faaliyetlerinin hepsinde ortak görülen bir takım özelliklerden bahsetmek mümkündür (Schaper,2010,10). Herşeyden önce eko-girişimcilik de şekil ve yöntem bakımından genel olarak girişimcilik ile ilgili bir kavramdır. Tüm yeşil girişimciler, belli oranda risk içeren, çıktıları çoğu zaman tahmin edilemeyen ve her zaman bir başarısızlık ihtimali söz konusu olan ticari bir faaliyet üstlenirler. Tüm eko-girişimcilerde ortak olan diğer bir özellik yürüttükleri ticari faaliyetlerin bir bütün olarak çevre üzerinde olumlu bir etkisi olması ve daha sürdürülebilir bir geleceğe katkı sağlamasıdır. Bu nedenle tüm iş süreçleri, her bir faaliyet çevre üzerinde olumsuz etki yapmayacak veya olumlu etki yapacak şekilde yapılandırılmıştır. Birçok eko-girişimde ortak görünen üçüncü bir özellik ise amaçlarda ortaklıktır. Kişisel inanç sistemlerinde çoğunlukla doğal çevrenin korunması ve daha sürdürülebilir bir geleceğe ulaşma inancı ve arzusu yer alır.

Eko- girişimcilik literatürü, Bennet (1991), Schaper (2005) ve Ivanko (2008) gibi yazarların konu ile ilgili yazdıkları bazı kitapların ve son dönemde yazılan bazı makalelerin de etkisiyle gelişme göstermekle birlikte görece henüz yeni bir araştırma alanıdır. Eko-girişimcilik konusuna akademik anlamda eğilim özellikle Avustralya, Yeni Zelanda, Avrupa Birliği ve ABD gibi gelişmiş ülkelerde gözlenmektedir (de Bruin ve Lewis 2005; O'Rourke 2005). Eko-girişimcilerin ağırlıklı olarak Avusturalya'dan ve Avrupa'dan çıktığı görülmekle beraber son yıllarda ABD'de de bu konuda bir artış söz konusudur (Allen ve Malin, 2008,829). Çevre dostu çözümlere olan ilginin artmasıyla birlikte eko-girişimcilerin faaliyetlerine Nepal, Brezilya ve Meksika gibi gelişmekte olan ülkelerde de akademik anlamda yükselen bir trend olarak katkıda bulunmaktadır (Nguyen ve Boberg,2010). Ülkemizde eko-girişimcilik ile ilgili alan yazını incelendiğinde konunun akademik olarak birkaç makale dışında yeteri kadar ele alınmadığı gözlemlenmektedir. Balcı (2011,187), eko-girişimcilik kavramını birey, toplum ve dolayısıyla piyasalara yön veren yeni bir itici güç olarak değerlendirmekte ve Çakar ve Alakavuklar (2011,81), ise eko-girişimcilik kavramını bir yeşil yönetim kavramı olarak ele almaktadır. Son dönemde KOSGEB, girişimcilik konusuna odaklanarak oluşturduğu ve 2014-2016 yıllarını kapsayan “Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Taslak Planı(GİSEP)” kapsamında, tematik ve genel destekler başlığı altında öncelikli desteklenecek alanlardan birisi olarak eko-girişimciliğe yer vermektedir (www.kosgeb.gov.tr). TÜİK Yıllık İş İstatistikleri 2009 yılı verilerine göre Türkiye’de toplam işletmelerin % 99,9’unu KOBİ’ler oluşturmaktadır (www.tuik.gov.tr). 1-9 çalışana sahip mikro ölçekli işletmelerin, toplam işletmelerin % 95,62’sini teşkil ettiği göz önünde bulundurulduğunda işletmelerin mal ve hizmet sunmakta çevreye karşı gösterecekleri duyarlılığın ve eko-girişimci bir anlayışın sürdürülebilirlik açısından ne kadar önemli olduğu açıkça görülmektedir.

Eko-Girişim ve Eko-Girişimci(lik) Türleri

İlgili alan yazını incelendiğinde farklı araştırmacılar tarafından eko-girişimci(lik) ile ilgili olarak farklı sınıflandırmalar yapıldığı görülmektedir (de Bruin and Lewis, 2005; Isaak,2005;Linnanen, 2005; Schaltegger, 2005; Walley veTaylor, 2002). Tablo 1. ilgili alan yazınında karşılaşılan eko-girişim(ci) türlerini göstermektedir.

Tablo.1 Eko-Girişim(ci) lerin Sınıflandırması

Araştırmacı	Eko-Girişimcilik Türü
Linnanen (2002)	<ul style="list-style-type: none"> • Dünyayı değiştirme arzusunda olanlar • Para kazanma arzusunda olanlar
Isaak (2005)	<ul style="list-style-type: none"> • Yeşil İşletmeler • Daha yeşil işletmeler
Schaltegger (2005)	<ul style="list-style-type: none"> • Çevre konuları • Hedef pazar
Pastakia (2002)	<ul style="list-style-type: none"> • Ticari eko-girişim(ci) • Sosyal eko-girişim(ci)
Walley ve Taylor (2002)	<ul style="list-style-type: none"> • Yenilikçi fırsatçılar • Vizyoner şampiyonlar • Etik maverikler • Özel amaçlı girişimciler

Linnanen (2002,73), yaptığı sınıflandırmada eko-girişimcileri iki boyuta göre ele almaktadır. Birinci boyutta dünyayı değiştirme, çevre ve yaşamın kalitesini artırma arzusunda olan eko-girişimciler, ikinci boyutta ise para kazanma ve işlerini büyütmeye arzusunda olan eko-girişimciler yer almaktadır. Birbirinden farklı bu iki boyuttan birincisinde iyi bir yaşam sürme kabul edilebilir bir amaç gibi görülse de bir iş kavramı olarak yeterli değildir. İkinci boyut daha mantıklı bir varsayımdan ortaya çıkmaktadır; çevreci işletmelerde mevcut ekonomik başarı kriterleri başka tür bir işletmeden farklı değildir. Linnanen'in yaptığı eko-girişimci sınıflandırması şekil 1'de görülmektedir.

	Eko-girişimci türü	Eko-girişimci türü	
Yüksek	Kâr amacı gütmeyen işletme	Başarılı İdealist	
Dünyayı değiştirme arzusunda olanlar	Kendi işinin patronu	Fırsatçı	
Düşük			
	Düşük	Yüksek	Para kazanma arzusunda olanlar

Şekil.1 Linnanen'e Göre Eko-Girişimci Türleri

Kaynak: Lassi Linnanen, (2002)

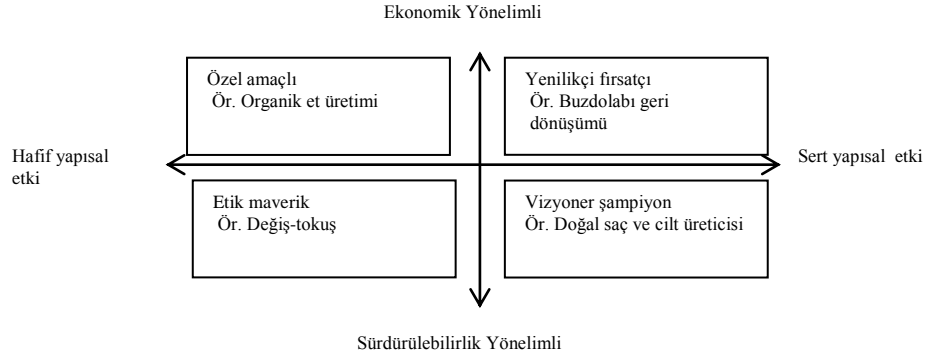
Isaak (2005,43) ise yaptığı sınıflandırmada eko-girişimcileri “yeşil işletmeler” (green business) ve “daha yeşil işletmeler” (green-green business) olarak iki gruba ayırmaktadır. Genel anlamda bir yeşil işletme (green business) kuruluş aşamasında çevresel kaygılar duymaz ve çevre hassasiyetini göz önünde bulundurmaz. Fakat işletme yöneticileri pazarlama stratejilerinde çevreci olmanın avantajlarının farkına vardıklarında çevreci bir hamlede bulunurlar. Daha yeşil işletme (green green business) ise, ilk kuruluş aşamasında çevre dostu bir anlayışa sahiptir ve faaliyet gösterdiği sektörde sosyal ve etik bir dönüşüm için büyük çaba gösterir. Daha yeşil işletmeler eko-girişimciler tarafından kurulur.

Schaltegger (2005,81), yaptığı sınıflandırmada örgütün pazar etkisi ve örgütsel amaçlar olarak çevresel konuların önceliğini göz önünde bulundurmuştur. Buna göre çevresel amaçların önceliği, düşük derecede öncelik (çevreyi korumanın emansel bir sorumluluk olarak ele alınması), orta derecede öncelik (geleneksel iş konularına ek olarak çevre konularının ele alınması) ve yüksek derecede öncelik (temel iş faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak çevre konularının ele alınması) arasında değişmektedir. Diğer taraftan örgütün pazar etkisi ve ilgili konular alternatif faaliyet alanında küçük, bir eko-nişin başarılı bir şekilde kullanımıyla orta ve kitle pazar üzerinde güçlü bir etkiyle büyük olabilir.

Pastakia (2002,95), Hindistan’da tarım sektöründe girişimcileri ele aldığı araştırmasında eko-girişimcileri “ticari eko-girişim(ciler)” ve “sosyal ekogirişim(ciler)” olarak sınıflandırmaktadır. Pastaki yaptığı tanımlamada ticari girişim(ciler)i, kişisel veya örgütsel kazançlarını, çevre dostu ürünler ve süreçler gibi yeşil işletme fırsatlarını saptayarak ve bunları uygun iş girişimlerine dönüştürerek maksimize etmek için çaba sarf edenler olarak değerlendirirken, buna zıt bir biçimde sosyal eko-girişim(ciler)i birey ve örgütleri pazar veya pazar dışı kanallarla çevre dostu fikir, ürün ve teknolojiler geliştirmek için çaba sarf edenler olarak değerlendirmektedir.

Walley ve Taylor (2004,58) ise yaptıkları çalışmada, farklı içsel motivasyon ve dışsal yapısal güçlerin eko-girişimcileri etkilediğini vurgulayarak bu durumu bir tipoloji geliştirmekte kullanmaktadırlar. Diğer bir deyişle yaptıkları sınıflandırmada eko-girişimcileri hafif ya da sert yapısal etkilerden etkilenen ve ekonomik ya da sürdürülebilirlik eğilimli eko-girişimciler olarak değerlendirerek dört farklı türde eko-girişimci tanımlamaktadırlar; yenilikçi fırsatçılar (innovative opportunist), vizyoner şampiyonlar(visionary champion), etik maverikler (ethical maverick) ve özel amaçlı (od hoc) girişimciler. Buna göre eko-girişimcilerin sahip oldukları motivasyon, işe özel konulardan kapitalist sistemi değiştirme arzusuna kadar değişiklik gösterir. Bu eko-girişimci türlerinden ilk ikisi hükümet düzenlemeleri, ekonomik teşvikler gibi çok güçlü yapısal faktörlerden etkilenmektedir ve hükümet düzenlemelerine tepkileri daha çok kendi törensel davranışlarını yansıtmaktadır. Sınıflamada yer alan son iki eko girişimci türü ise aile ve arkadaş, geçmiş deneyimler, kişisel bağlantılar ve eğitim gibi daha hafif faktörlerden etkilenmektedir. Çevreyi koruma amacı ve sosyal kuruluşların etkisiyle bu eko-girişimciler iş faaliyetlerinde araçsal davranışlara sahiptir. Yenilikçi fırsatçılar ve özel amaçlı eko-girişimciler finansal odaklı olmalarına rağmen, vizyoner şampiyonlar ve etik maverikler sürdürülebilirlik odaklıdır. Vizyoner şampiyonlar en dönüştürücü olanlardır.

Şekil.2 Walley ve Taylor'ın Eko-Girişimci Sınıflandırması

Kaynak; Oscanoa Mary,(2010) Is clean green? A qualitative study of cleantech entrepreneurs' motives and goals.

Bununla birlikte sundukları ürün ve hizmete göre, örgütler de eko-girişimcilik açısından bir sınıflandırmaya tabi tutulabilirler (Holt, 2011,242). Örneğin, Hendrickson ve Tuttle (1997,370) çevreci örgütleri sınıflandırmada 3 farklı şekilde ayırma gitmektedir;

1. Ürün ve hizmetlerinde kullandıkları girdi ve kaynağa göre çevreci işletmeler (örneğin, alternatif enerji kaynağı veya geri dönüştürülmüş ürün kullananlar veya günlük üretimi çevre dostu yöntemlerle gerçekleştirenler)
2. Ürün ve hizmetler yoluyla dönüşüm süreci üzerinde etkilerine bağlı olarak çevreci işletmeler (örneğin, diğer işletmelere üretim sürecinde atıkların azaltılması hususunda yardım ederler veya zehirli atık sorunlarının teşhisinde yardımcı olurlar veya atıksal çıktısı az ürünler tasarlarlar)
3. Ürettikleri mal ve hizmetler nedeniyle çevreci işletmeler (örneğin, atıkların toplanmasına yardımcı olurlar)

Hendrickson ve Tuttle'in sınıflandırmasına benzer bir sınıflandırma Linnanen (2002,73) tarafından da yapılmaktadır. Linnanen, 4 çeşit eko-girişim ileri sürmektedir;

1. Doğa uyumlu girişim; eko-turizm ve finansal kaynaklardan, insan kaynağından çevrenin mevcut durumunu değiştirmek için istifade edenler.
2. Çevre dostu teknoloji kullananlar; su, hava ve toprak üzerinde meydana getirdikleri kirlenmeyi azaltmak için toplum veya endüstriyel örgütlere yönelik yasal baskı ile yönlendirilirler.
3. Çevre yönetim hizmetleri sağlayanlar; bir rekabet üstünlüğü kaynağı olarak çevresel mükemmeliyetten faydalanmak üzere şirketlere danışmanlık yapmayı amaçlarlar.
4. Çevre dostu ürün üreticileri; diğer mevcut ürünlerden ayrışır ürün hayat seyri üzerinde daha iyi çevresel performans göstererek diğer ürünlerden farklılaşan ürün üreticileri.

de Bruin ve Lewis (2010), eko-girişim türlerini sınıflamaya yönelik daha önce yapılan çalışmaların yoğun olarak daha büyük ölçekli örgütlere odaklanılarak

yapıldığını ileri sürerek mikro ve küçük örgütlerde yaptıkları çalışmada eko-girişim(c)i yi iki boyutta ele almaktadırlar; girişimsel tepki boyutu (birey, örgüt ve toplum seviyesinde), pazar yönelimi boyutu (pazar yönelimli olmayan, sınırlı pazar, niş pazar, kitlesel piyasa).

Freimann ve arkadaşları (2005), işletmelerin kuruluş aşamasında çevre ile ilgili tutumlarını göz önünde bulundurarak yaptıkları sınıflandırmada yeni kurulan işletmeleri çevreye adanmış işletmeler (eco-dedicated start-ups), çevreye açık işletmeler (eco-open start ups) ve çevreye isteksiz (eco-reluctant start-ups) işletmeler olarak bir sınıflandırmaya gitmektedir. Buna göre;

- Çevreye adanmış işletmelerde üretim, hizmet ve operasyonel prosedürlerde çevre dostu faaliyetler yer almaktadır. Bu gruptaki girişimciler kendi faaliyet alanlarında çevreye duyarlı teknik ve materyallere ilgi duymaktadır. Örgütsel stratejileri bilinçli olarak çevre ihtiyaçları ile uyumlu hale getirilir.
- Çevreye açık işletmelerde, ürün, hizmet ve operasyonel prosedürler çevre ihtiyaçlarına göre tasarlanmamaktadır. Bu gruptaki girişimciler çevresel konularda seçici davranırlar. Ek bir müşteri segmenti yaratmak için ya çevresel açıdan kabul edilebilir özelliklere sahip ürün veya hizmet yelpazesini genişletirler veya özel önlemlerle ekolojik sorunları çözmeye çalışırlar. Bu tür girişimler maliyetlerdeki artışı göz önünde bulundurarak genellikle daha çevre dostu önlemlerin alınmasını kabul etmezler.
- Çevreye isteksiz işletmeler çevresel konularla sadece yasal düzenlemeler veya özel müşteri talepleri gibi dış faktörlerin kendilerini bu şekilde davranmaya zorladıklarında ilgilenirler. Bu tür girişim(c)i ler, çevre yetkilileriyle bir çatışma içerisine girmek gibi çevresel sorunlarla ilgili bir sorun yaşadıklarını fark ettiklerinde ekolojik koruma ile ilgili konulara ilgi gösterirler.

Eko-Girişim(c)i lerin Motivasyon Unsurları

Eko-girişimcileri motive eden unsurları ortaya koymaya yönelik çalışmalara literatürde rastlamak güç olsa da genel anlamda bakıldığında kişileri eko-girişimci olmaya yönlendiren nedenlerin diğer girişimcilik etmenleri ile benzerlik gösterdiği görülmektedir (Schaltegger,2002,47). Bunlar arasında başarıma arzusu, kendi işinin patronu olma ve bağımsız çalışma isteği örnek olarak verilebilir. Keogh ve Polonsky (1998), diğer girişimcilik türlerinde olduğu gibi eko-girişimcilikte de kişilerin, eko-girişimci olmak yönünde çok farklı ve karmaşık nedenlerden etkilenebildiğini ifade etmektedir. Bu nedenlerden birisi olarak herhangi bir alanda pazar ihtiyacını karşılamak örnek verilebilir (Cohen ve Winn,2007,31). Çevre ile ilgili artan bilinç ve buna paralel olarak tüketicilerden gelen çevreye zarar vermeyen ürün ve hizmetlere yönelik talep, bu tür faaliyetlerin artmasına yol açmaktadır. Kirkwood ve Walton (2009) eko-girişimcileri motive eden faktörleri ortaya koymaya yönelik yaptıkları araştırmada örneklem olarak seçtikleri eko-girişimcilerin yarısında çevreci değerlerin büyük bir motivasyonel faktör olarak yer aldığını ifade etmektedir. Bu çevreci değerlere, eko-girişimcinin pazarda gördüğü çevre dostu ürünlerle ilgili boşluk eşlik etmektedir. Benzer şekilde Pastakia (2002), kişileri eko-girişimci olmaya iten nedenleri bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirmekte ve kişilerin motivasyon kaynağı

olarak çevreye verilen zarar, doğal kaynaklardaki kıtlık gibi değişimleri öne sürmektedir. Bu değişim sonuçta yatırımcıların, tüketicilerin, üreticilerin, vatandaşların ve hükümetlerin daha çevre dostu ürünlere olan talebini artırmaktadır. Toplumda oluşan çevre konularındaki artan farkındalık, düzenleyici kuruluşların girişimcilik ile ilgili konularda çevreyi gözardı etmeyen yasa ve düzenlemeleri yürürlüğe koymaları da eko-girişimcileri teşvik etmektedir. Buna paralel olarak Pastaki (2002), eko-girişimcilikte çevre dostu ürünlerin rekabet avantajı ve sürdürülebilirlik ile ilgili kişisel değerler gibi iç etmenleri ve paydaşların gücü, yasal ve düzenleyici politikaların gücü gibi dış etmenleri incelemek üzere bir çatı oluşturmuştur.

Eko-girişimcilerin önemli özelliklerinden bir tanesi sahip oldukları güçlü etik anlayıştır (Linmanen, 2002). Eko-girişimciler kâr elde etmek dışında dünyayı yaşanacak daha güzel bir yer haline getirmeyi vizyon edinen bir var olma nedenine sahiptir. Buna paralel olarak Cato ve arkadaşları (2008) yenilenebilir enerji alanında yaptıkları bir araştırmada özgürlük ve sürdürülebilirlik faktörlerinin finansal başarı faktörü ile karşılaştırıldığında kişileri motive etmede daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Eko-girişimcileri motive eden genel faktörler Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo.2 Eko-Girişimcilerin Motivasyon Faktörleri

Motivasyonel faktörler	Eko-girişimciler
Çevreci değerler	Daha iyi bir yol olmalı Sürdürülebilirlik Toplumun eğitilmesi
Pazar boşlukları	Bir ürün ya da hizmete pazarda ihtiyaç olması Büyüyen pazar
Para	Geçinmek Aileyi geçindirmek
Özgürlük	Kendi işinin patronu olma Kendisi için bir şeyler yapma
Tutku	Çevreye olan tutku Üretilen mal ve hizmete olan tutku
Etik	Dünyayı yaşanacak daha güzel bir yer haline getirme

Kaynak: Kirkwood,J. ve Walton,S. (2009) What motivates ecopreneurs to start businesses? IJEBR 16,3

Eko-Girişimcilik Önündeki Engeller

Genel anlamda bakıldığında yasa ve tüzükler, hükümet düzenlemeleri ve kalkınma ajansları gibi bir takım faktörler her çeşit örgütün faaliyetinde olduğu gibi eko-girişim(c)i lerin de faaliyetlerini sürdürmesi bakımından önemli etkiye sahiptir. Hükümetlerin iş örgütlerine yönelik hayata geçirdiği düzenleyici yasal çerçeve piyasada başarılı olabilmeleri açısından son derece önemlidir. Bununla birlikte lobi grupları, bazı sivil toplum örgütleri, risk sermayedarları, bazı dernekler, yerel birlikler de ekogirişim(c)i lerin faaliyetleri üzerinde doğrudan etkiye sahiptir.

Bazı yazarlar yaptıkları araştırmalarda eko-girişimcilerin karşılaştığı engelleri; a) hükümet politikaları, b) pazar şartları ve c) çevreci sektörlerin kendi özellikleri ve doğası olmak üzere üç ana başlıkta ele almaktadır (Douglas ve Hill,2001;Genoff ve de Leeuw, 2000). Buna göre hükümet politikaları ile ilgili engeller ticari ve sektörel destekler ile ilgili konuları içermekteyken, pazar şartları ile ilgili olan engeller fiyatlandırma mekanizması ve bayilerin zarar verici tutumlarını içermektedir. Çevreci sektörlerin kendi özellikleri ve doğası ile ilgili olan nedenlerin en başında faaliyet gösteren işletmelerin genelde ölçek bakımından küçük olması ve pazarın bölünmüş olması yer almaktadır. Bununla birlikte detayda bu tür işletmelerin karşılaştığı engeller genel olarak Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo.3 Eko-Girişimcilerin Karşılaştığı Spesifik Engeller

Ürün geliştirmede yaşanan engeller	Faaliyet ve üretimde yaşanan engeller	Pazar penetrasyonunda yaşanan engeller
Ar-Ge faaliyetleri için finansal kaynağın sınırlı olması	Yönetsel becerilerde yetersizlik	Yeni pazar fırsatlarına yönelik yetersiz bilgi
Ticarileştirme becerilerinin yeterli olmaması	Bilgi teknolojilerinin kullanımında yetersizlik	Pazarla ilgili engel,kural ve düzenlemeler hakkında yetersiz bilgi
Yenilik de deneysel çalışmalar için alan yetersizliği	Sınırlı üretim kapasitesi	Yerel kurum, kuruluş ve işletmelerle ortaklık becerisinde yetersizlik
Finansal yetersizlik	Yöneticilerin yeteri kadar girişimcilik ruhuna sahip olmamaları	Etkili bir pazarlama stratejisinden yoksunluk
Teknolojik gelişmelere ayak uydurmada yaşanan güçlükler		Sektörel vizyon eksikliği
Sınırlı ürün tasarım becerisi		
Pazar ihtiyaçları ile ilgili sınırlı bilgi		

Kaynak: Tagar ve Cocklin (2010)

Linnanen (2002) de eko-girişim(c)i lerin önündeki engelleri ve karşılaştıkları güçlükleri ele aldığı çalışmasında benzer şekilde yaygın olarak üç başlık altında bir gruplama yapmaktadır;

• **Pazar yaratmada karşılaşılan zorluklar :** Çevreye duyarlı teknoloji, ürün ve hizmetler için pazar yaratmada çevre bilincinin yayılması önemli bir faktördür. Günümüzde çevre bilincinde yaşanan artışa rağmen bu konudaki farkındalık ve buna bağlı tüketici davranışlarında meydana gelen davranış değişikliği görece hâlâ yetersizdir. Pazar yaratma, girişimcinin kendi vizyon ve yeteneklerine güçlü bir inanış gerektirir. Yeni ürünler için yeni bir pazar yaratma genellikle zordur.

• **Finansal engeller:** Eko-girişimciler için amaç ve ideallerini gerçekleştirecek yatırımcı bulmak genellikle güç olmakla birlikte, diğer taraftan çevreci işletmelere doğrudan yatırım yapmaya ilgi duyan yatırımcılar için inanabilecekleri ve destekleyebilecekleri işletmeler bulmak da güçtür (Linnanen,2002). Birçok eko-girişimci, diğer girişimcilik faaliyetlerinde olduğu gibi, ürün, hizmet ve teknolojilerine hangi kaynaklardan finansal destek bulacakları konusunda yeterli bilgiye sahip değildir. Bununla birlikte birçok yatırımcı eko-girişimcilerin finansal pazarlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve bu nedenle gerçekçi düşünmedikleri fikrine sahiptirler.

• **Etik anlamda varoluş nedeni:** Girişimcilik, kavram olarak ele alındığında finansal ve pazarla ilgili konular tüm girişimcilik faaliyetleri için önemli noktalar. Farklı olarak bir çok eko-girişim(c)i'nin en belirgin ayırt edici özelliği açık bir şekilde ifade edilmiş olan etik düşüncedir. Bu etik düşünce işletme ve işletmenin kurumsal yönetimi üzerinde olumlu ve olumsuz etkiye sahip olabilir.

Sonuç

Küresel anlamda dünyanın neresinde olursa olsun sürdürülebilir bir şekilde yapılandırılmamış örgütler sağlığımızı olumsuz yönde etkilemekte, ömrümüzü kısaltmakta ve gelecek nesillere bırakacağımız mirası yok etmektedir (Issak,1999). Bu endişe ile son yıllarda çevre konusunda artarak devam eden bir çevre bilinci oluşmuş ve bu bilinç çevreyi en büyük küresel pazarlardan birisi haline getirmiştir. Çevreye duyarlı, çevreye zarar vermeyen ve insan sağlığını tehdit etmeyen, bununla birlikte sürdürülebilir, verimliliği artıran etkin iş modelleri yeni bir girişimcilik alanının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çevreyi dikkate alan, çevreye duyarlı girişimcilik olarak (Schaltegger,2002) da tanımlanabilen Eko-girişimcilik kavramını anlamak daha sürdürülebilir geleceğe ulaşmak için bir araç olacaktır. Yapılan literatür taramasında eko-girişimcilik kavramının yabancı literatürde, özellikle gelişmiş ülkelerde sosyal, toplumsal ve ekonomik gibi birçok açıdan ele alındığı fakat konunun henüz Türkiye bağlamında yeteri kadar dikkat çekmediği görülmüştür. Eko-girişimcilik konusu toplumsal bilinçlendirme çalışmaları ile girişimcilerin önüne bir alternatif olarak konulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abell, D.F. (1980). *Defining the Business: The Starting Point of Strategic Planning*, Prentice Hall Englewood Cliffs, NJ.
- Allen, J.C.,Malin,S. (2008). "Green Entrepreneurship: A Method for Managing Natural Resources?" *Society & Natural Resources* 21, no. 9: 828-844.
- Anderson, T.L., Leal, D.R. (1997). *Enviro-Capitalists: Doing Good While Doing Well*, Rowman&Littlefield Publishers, Inc.,Lanham, MD.
- Anderson A.R. (1998). *Cultivating the Garden of Eden: environmental entrepreneuring*. *J Org Change Manag* 11(2):135-144
- Audretsch, D., Max B., Keilbach, C., Lehmann,E. . *Entrepreneurship and Economic Growth*. New York: Oxford University Press, 2006.pp 88

- Aytaç,Ö. (2006). *Girişimcilik: Sosyo-Kültürel Bir Perspektif*”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,Sayı 15:139-160.
- Balcı,F.G. (2011).*Girişimciliğe Ekolojik Bir Yaklaşım; Eko-girişimcilik Teorik Çerçeve*,NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1:187-206
- Bennet, S. (1991). *Ecopreneuring: the Complete Guide to Small Business Opportunities From the Environmental Revolution*,Wiley: New York
- Binks, M.,Vale, P. 1990. *Entrepreneurship and Economic Change*, McGraw- Hill Book Company.
- Bull,I.,Willard,G.E. (1993). *Towards a Theory of Entrepreneurship*, Journal of Business Venturing, Vol. 8:183-195.
- Cato, M.S., Arthur, L., Keenoy, T. ve Smith, R. (2008). *Entrepreneurial energy: associative entrepreneurship in the renewable energy sector in Wales*, International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research, Vol. 14 No. 5:313-29.
- Cohen, B., Winn, M.J. (2007). *Market Imperfections, Opportunity and Sustainable Entrepreneurship*, Journal of Business Venturing, Vol:22, No. 1:29-49
- Çakar, U., Alavuklar, O. N. (2011). *Ecopreneurship as an ethical challenge*. International Entrepreneurship Congress 2011 Conference Proceedings İzmir: İzmir University of Economics. p. 81-86
- de Bruin A., Lewis, K. (2010). *Little Acorns in Action: Green Entrepreneurship and New Zeland Micro Enterprises. Making Ecopreneurs;Developing Sustainable Entrepreneurship*, Schaper, M. (ed.) Surrey, Gower Publisihng Ltd., 2010 pp. 95-108
- Dickson B, Watkins D, Foxall J. (2007).*The Working Partnership: SMEs and Biodiversity*. Fauna and Flora International: Cambridge, UK.
- Dixon, S.E.A., Clifford, A. (2007). *Ecopreneurship- a new approach to managing the triple bottom line*. Journal of Organizational Management. 20 (3):326-345.
- Douglas, M.,Hill, B. (2001). *Environment Industry Cluster Development:The South Australian Experience*, Department of Industry Science and Resources, Canberra
- Freimann, J., Marxen S., Schick H.. (2005). *Sustainability in the Start-up Process*. In *Making Ecopreneurs: Developing Sustainable Entrepreneurship*, Schaper M (ed). Ashgate: Burlington, VT; 72–88.
- Genoff, R., de Leeuw, L. (2000). *Background Discussion Paper to Environment Industry Cluster Development Report*, Emerging Industries Occasional Papers, Department of Industry, Science and Resources, Canberra.
- Gerlach, A. (2002). *Sustainable entrepreneurship and innovation*. Centre for Sustainable Management (CSM), University of Luneburg, Luneburg, Germany. Unpublished manuscript <http://andersabrahamsson.typepad.com/Sustainable%20Entrepre> erişim tarihi 1 Eylül 2013
- Gibb, A.A. (1996).*Entrepreneurship and Small Business Management: Can We Afford to Neglect Them in the Twenty-First Century Business School?*, British Journal of Management, Vol. 7, No.4:309-322

- Harvey, M., Kiessling, T., Moeller, M. (2010). *A View of Entrepreneurship and Innovation From the Economist —For All Seasons!* Joseph S. Schumpeter, Journal of Management History, 16 (4):527-531.
- Hendrickson L.U., Tuttle D.B. (1997). *Dynamic management of the environmental enterprise: a qualitative analysis.* Journal of Organisational Change Management 10(4): 363–382.
- Holt, D. (2011). *Where Are They Now? Tracking the Longitudinal Evolution of Environmental Businesses From the 1990s,* Business Strategy and the Environment Business Strategy, Env. (20):238–250
- Isaak, R. (1997). *Globalisation and green entrepreneurship,* Greener Management International, Greenleaf Publishing, Sheffield, p. 80.
- Isaak, R. (1999). *Green Logic; Ecopreneurship, Theory and Ethics,* Kumarian Press, Inc., Connecticut; USA
- Isaak, R. (2010). *The Making of Ecopreneur. Making Ecopreneurs; Developing Sustainable Entrepreneurship,* . 2nd. ed. Schaper, M (ed.) Surrey, Gower Publishing Ltd., pp. 43-58
- Ivanko J.D. (2008). *ECopreneuring Putting Purpose and the Planet Before Profits.* New Society Publishers: Gabriola Island, BC.
- Keogh P. D. (1998). Polonsky M. J. *Environmental Commitment: a basis for environmental entrepreneurship?*, Journal of Organizational Change Management, Vol.11 No.1:38-49
- Kirkwood, J., Walton, S. (2010). *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research,* Vol. 16 No. 3:204-228
- Kyrö, P. (2001). *To Grow or not to Grow? Entrepreneurship and Sustainable Development,* International Journal of Sustainable Development and World Ecology, Vol. 8, No. 1:15-28
- Larson A.L. (2000). *Sustainable Innovation through an Entrepreneurship Lens,* Business Strategy and the Environment, Vol. 9:304-317
- Linnanen, L. (2002). *An Insider's Experiences with Environmental Entrepreneurship,* The Journal of Corporate Environmental Strategy and Practice, Vol. Summer, Issue 38:71-82
- Lober D.J. (1998). *Pollution prevention as corporate entrepreneurship.* Journal of Organisational Change Management 11(1): 26–37.
- Niguyen H., Boberg, K. (2010). *The Role of Ecopreneurship in the Evolution of Environmental Management,* World Conference on Entrepreneurship(ICSB), Cincinnati, OH.
- Oscanoa, M.,(2010). *Is clean green? A qualitative study of cleantech entrepreneurs' motives and goals.* Master Thesis.
- O'Rourke A.R., (2010). *How Venture Capital Can Help Build Ecopreneurship. Making Ecopreneurs; Developing Sustainable Entrepreneurship,* Schaper, M. (ed.) Surrey, Gower Publishing Ltd., pp 165-184
- Pastakia A. (1998). *Grassroots ecopreneurs: change agents for a sustainable society.* Journal of Organizational Change and Management 11(2):157–173
- Pastakia A. (2002). *Assessing Ecopreneurship in the Context of a Developing Country The case of India,* Greener Management International, 38:93- 108.
- Pinchot, G. (1985). *Intrapreneuring,* Harper&Row, New York pp 56

- Post, J., Altman, B. (1994). *Managing the environmental change process: barriers and opportunities*, Journal of Organizational Change Management, Vol. 7 No. 4:64-81.
- Schaper, M. (2002). *The Essence of Ecopreneurship*, Greener Management International, Vol. 38:59-70
- Schaper, M. (2005). *Making Ecopreneurs: developing sustainable entrepreneurship*. Ashgate Publishing, Limited, Hampshire
- Schaper, M. (2010). *Making Ecopreneurs: developing sustainable entrepreneurship*. 2nd. ed. MPG Books Group, UK pp 10
- Schaltegger, S. (2002). *A Framework for Ecopreneurship; Leading Bioneers and Environmental Managers to Ecopreneurship*, Greener Management International, No.38: 45-48
- Schaltegger, S. (2005). *Research and Markets: Making Ecopreneurs: Developing Sustainable Entrepreneurship*, Dublin; M2 Communications Ltd
- Schuyler, G. (1998) "Merging Economic and Environmental Concerns through Ecopreneurship", www.celcee.edu/products/digest/Dig98-8.html (erişim tarihi Temmuz 2013)
- Tagar, E., Cocklin, C. (2010). *Offsetting the disadvantages of smallness: Promoting green entrepreneurs through industry Clusters. Making Ecopreneurs; Developing Sustainable Entrepreneurship*. Schaper, M. Surrey, Gower Publishing Ltd.. 188-190
- Taylor, D. W., Walley E. E.. (2004). *The green entrepreneur: Opportunist, maverick, or visionary?*, International J. Entrepreneurship and Small Business 1(1-2):56-97.
- Tilley, F., Parrish, B.D. (2006). *Sustainability Entrepreneurship; Charting a Field in Emergence*. Greener Management International (55):5
www.tuik.gov.tr erişim tarihi 10.08.2013
- Walley EE, Taylor DW. (2002). *Opportunists, champions, mavericks?*, Greener Management International (38): 31-43.
- Walley L., Taylor, D. ve Greig, K. (2010). *Beyond the Visionary Championship: Testing a Typology of Green Entrepreneurs. Making ecopreneurs: Developing sustainable entrepreneurship*. Editor Schaper, M., Burlington, VT: Gower/Ashgate Pub. pp 60-73
- Wiklund, J. (1999) *The Sustainability of the Entrepreneurial Orientation Performance Relationship*, Entrepreneurship, Theory and Practice, Vol. 24, No. 1, pp. 37-48
- Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Taslak Planı 2014-2016.. 23 Nisan 2013
www.kosgeb.gov.tr erişim tarihi 10.08.2013.
www.kobi.gov.tr erişim tarihi 10.08.2013.

GİRİŞİMCİLERİN İŞ KURMA VE GELİŞTİRME FAALİYETLERİNİN SOSYAL AĞ PERSPEKTİFİNDE İNCELENMESİ: YAPI MÜTEAHHİTLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Meryem Derya YEŞİLTAS**
Kemal Can KILIÇ***

ÖZET

Sosyal ağlar girişimcilere, güç, bilgi, sermaye gibi kaynakların yanı sıra diğer ağlara ulaşma, fırsat yaratma, fırsatları fark etme ve değerlendirme imkanı sağlamakta, tavsiye alma, problem çözüme konularında destek vermekte, itibar kazandırmaktadır. Böylece sosyal ağlar girişimci faaliyetlerini desteklemekte, ekonomik ve sosyal gelişime katkı sağlamaktadır. Bu amaçla çalışmada, Adana İli'nde faaliyet gösteren 109 yapı müteahhidinin kurulum aşamasında, ilk beş yıllık süreçte ve günümüzde gerçekleştirdiği iş kurma ve geliştirme faaliyetlerinde sosyal ağların rolü incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Sosyal Ağlar, Sosyal Ağ Kuramı, İş Kurma ve Geliştirme Faaliyetleri

ABSTRACT

Social networks provide resources like power, knowledge, capital etc., as well as reaching other networks, chance to create, realize and use the opportunity, support by giving advice, solving problems and build a reputation. Social relationships and social context affects not only entrepreneurs but also entrepreneurs' performance and change economic results of entrepreneurship. Thus, social networks support entrepreneurial activities, contribute economic and social development. The data used for the study was collected by conducting a survey from 109 building contractors in Adana to search the role of the social network on choosing strategic alliances at establish stage, first five years stage and recent stage.

Keywords: Entrepreneurship, social networks, social network theory, business start-up (business establishment) and development activities

---

* Bu makale, Ç.Ü., SBE, İşletme ABD'da yazılan "Girişimcilerin Stratejik İş Birliği Kurmasında Sosyal Ağların Rolü: İnşaat Sektöründe Bir Uygulama" başlıklı Yüksek Lisans tezinden ve 21. Yönetim ve Organizasyon Kongresinde (Mayıs, 2013) sunulmuş olan bildirden yararlanılarak hazırlanmıştır.

**Arş.Gör., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim ve Organizasyon, mdyesiltas@cu.edu.tr

*** Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kcan@cu.edu.tr

Giriş

Ortak değerler ve paylaşımlar insanları bir araya getirmekte, bireyler arasında güçlü bağlar oluşturmaktadır. Ağlar bireyler tarafından oluşturulmuş işletmenin kendi içinde, diğer işletmelerle ve diğer örgütlerle kurulmuş “işbirlikçi” ilişkilerdir. İnsanlar yakın ilişkilere sahip oldukları kişilerle fikir ve kaynaklarını paylaşmak konusunda olumlu duygulara sahiptir (Chow ve Chan, 2008). Girişimcinin diğer sosyal olaylardan ayrı ekonomik aktörler değil, daha geniş oyuncular ağında sosyal ilişkilerle bağlı aktörler olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşü öne çıkmaktadır (Hoang ve Antoncic, 2003). Sosyal ilişkilerin ve sosyal ortamın sadece girişimciyi etkilemekle kalmadığını, performans üzerindeki etkisi ile ekonomik sonuçları da etkilediği kabul edilmektedir (Jack, Rose ve Johnston, 2009). Bu bağlamda, bu çalışmada girişimcilerin işletmelerini kurma ve geliştirme faaliyetlerinde sosyal ağların etkileri ve sosyal ağlardan ne şekilde faydalandıkları ele alınmaktadır.

1. Sosyal Ağ Kuramı ve Girişimcilik

Bir sosyal ağ bir grup aktör ve bu aktörler arasındaki bir veya daha fazla ilişkiden oluşmaktadır (Adler ve Kwon, 1979, s. 507; Wasserman ve Faust, 1994, s. 9). Bu aktörler bireyler de dahil olmak üzere anlamlı herhangi bir sosyal birim, firmalar, örgütler ve örgüt içi bölümler olabilmektedir. Aktörler arası ilişkilerin bazıları biçimsel rol ilişkileri de dahil olmak üzere her türlü duygusal ifadeler (dostluk, saygı), sosyal etkileşimler, iş akışları, hammadde kaynaklarının (para, mal) transferi, bilgiye erişim ve bilginin yayımlanması, maddi olmayan kaynakların (bilgi, tavsiye) akışları, ticari işbirlikleri olarak isimlendirilebilir. Aktörler arası bağlar (bağlantılar) kaynakların akışı veya transferi için bir tür kanaldır (Wasserman ve Faust, 1994).

Granovetter, 1973 yılındaki çalışmasında sosyal ağları oluşturan bağları güçlü bağlar (aile üyeleri, arkadaşlar, iş arkadaşları, meslektaşlar) ve zayıf bağlar (geçici veya nadir görüşülen tanıdıklar) olarak iki gruba ayırmıştır. Güçlü bağlar birey ve bireyin akrabaları, yakın arkadaşları arasındaki bağlar olarak tanımlanmıştır. Güçlü bağların arasındaki ilişkinin sık etkileşim, birbirine benzerlik, uzun geçmiş (Granovetter, 1973, s. 1362), samimiyet, paylaşım, birbirine duyulan yakınlık (Kadushin, 2004, s. 30), karşılıklı güven duygusu oluşturacak alış verişler, güvene dayalı etkileşim gibi bazı karakteristik özellikler gösterdiğini belirtmektedir (Jaafar, Abdul-Aziz ve Sahari 2009, s. 103). Zayıf bağlar ise güçlü bağların tersine bireylerin görece düşük yoğunluk ve düşük duygusal yakınlık içerisinde olduğu ağlardır (Gürsakal, 2009, s. 202). Ancak kuvvetli bağlara sahip bireyler (örneğin yakın arkadaşlar gibi) hep aynı bilgi kümesine sahip oldukları için farklı bilgilerin zayıf bağlar ile elde edilebileceği yönünde kanıtlar bulunmaktadır. Bu nedenle, zayıf bağların insanlara kendi çevrelerinin ötesinde bilgi ve kaynaklara ulaşma imkanı sağlarken, güçlü bağların yardımcı olmada daha istekli ve kolay ulaşılabilir olduğu kabul edilmektedir (Granovetter, 1983). Nitekim bir aktör zayıf bağlar aracılığıyla fırsatları keşfederken, güçlü bağları aracılığıyla da fırsatların gerçekleştirilebileceği kaynaklara ulaşarak en güçlü performansını elde edebilecektir (Capaldo, 2007).

Sosyal ağ kuramı, ağ kaynaklarının, ağ faaliyetlerinin ve ağ desteğinin işletmenin kuruluş aşamasında ağırlıklı olarak kullanıldığını varsaymaktadır. Yeni girişimciler ve küçük işletme sahiplerinin yeterli tecrübe ve kaynağa sahip olmadıkları, bu nedenle işletmeleri için gerekli kaynak ve deneyime ulaşmak için kişisel ağlarından faydalandıkları ileri sürülmektedir (Premaratne, 2002, s. 41). Girişimciler karar alma sürecinde diğer aktörler tarafından etkilenen bir ağ içerisinde hareket etmektedir (Batt, 2008, s. 489). Bu nedenle girişimin kuruluş ve ilk gelişme aşamalarında güçlü bağlar, işletme ile daha ilişkili ve nispeten düşük maliyetli kritik kaynaklar oldukları için daha değerlidir (Hoang ve Antoncic, 2003, s. 174).

Birçok ağ araştırmacısı insanların kendilerine benzer olanlar ile etkileşime girmeyi tercih ettiklerini saptamışlardır. Benzerlik (homophily) birçok sosyal etkileşim sürecini belirleyen bir yaklaşım olup, insanların sosyal dünyalarına aldıkları bilgiler, şekillendirdikleri özellikler ve yaşadıkları etkileşimleri bir şekilde sınırlamaktadır. Kişisel çevreyi ayıran faktörlerin en güçlüsü ırk ve etnisitedir. Etki bakımından bu sıralamayı genel olarak yaş, din, eğitim, meslek, ve cinsiyet takip etmektedir. Yine coğrafi yakınlık, aileler, örgütler, sosyal sistemde bulunulan pozisyon benzer ilişkiler oluşturmada önemli bir etkidir (McPherson, Smith-Lovin ve Cook, 2001, s. 415). Benzerlik, insanların kendilerine benzer insanlarla bağlantı kurma oranının benzemeyenlerden daha yüksek olduğunu belirtmektedir (McPherson vd, 2001, s. 416). Ayrıca, Lazarsfeld ve Merton (1978) bireysel düzeyde insanların ortak tutumlara sahip olduğu bireyler ile bağlantı, arkadaşlık ve iş birliği kurma eğiliminde olduklarını, buna bağlı olarak kişilerin kendine benzer olanların fikirlerini ve yeteneklerini değerlendirmede daha etkili olacaklarını ileri sürmüşlerdir (Kadushin, 2004, s. 5).

Ağların bireylerin kaynaklara erişimini ve bu bireylere sosyal destek sağladığı bilinmektedir (Jack, Rose ve Johnston, 2009, s. 5). Bununla birlikte, girişimcilerin aile çevreleri, ailenin işi, sosyal statüsü ve akrabalık ilişkileri de bireyin girişimcilik eğilimi göstermesinde rol oynamaktadır (Bozkurt, 2007, s. 95). Çok sayıda çalışma, ağların girişimcilik süreçleri ve sonuçlarını etkilemede önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Girişimcilik süreçleri, fırsatları tespit etme, kaynak seferberliği, örgütün oluşturulması gibi ayırt edici faaliyetleri içermektedir (Shane ve Venkataraman, 2000). Bu doğrultuda girişimcilik sürecinin önemli sonuçları ise yeni bir girişim kurulması, girişimin performansı, halka açılma, birleşmeler, satın almalar, işbirliklerinin oluşturulması ve firma çözünmesidir (Hoang ve Antoncic, 2003, s. 173).

2. Araştırma Soruları ve Hipotezler

Bu bilgiler sosyal ağların girişimcilere, güç, bilgi, sermaye gibi kaynakların yanı sıra diğer ağlara ulaşma, fırsat yaratma, fırsatları fark etme ve değerlendirme imkanı sağlamakta, tavsiye alma, problem çözme konularında destek vermekte, itibar kazandırdığını ortaya koymaktadır. Buna göre, sosyal ağların girişimci faaliyetlerini destekleyerek, ekonomik ve sosyal gelişime katkı sağladığı kabul edilmektedir. Sosyal ağ kuramının temel alındığı bu çalışmada, girişimcilerin iş kurma ve geliştirme faaliyetleri sosyal ağ perspektifinden incelenmektedir. Konu ile ilgili mevcut durumu keşfetmek amacıyla aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır;

Araştırma Sorusu 1: Girişimciler iş kurabilmek için gerekli sermayeyi oluşturmada sosyal ağlarından faydalanmakta mıdır?

Girişimciliğin ilk evresinde girişimciler, bir işletme kurma fikri ve motivasyonuna sahiptir ancak henüz kurulum ile ilgili bir faaliyette bulunmamıştır. İşletme fikrinin geliştiği ve sosyal destek arayışında oldukları bu dönemde girişimciler, aile üyeleri, arkadaşlar ve tanıdıklar ile fikirlerini paylaşmaktadır. Bu dönemde aile üyeleri, arkadaşlar ve tanıdıklardan oluşan sosyal ağlarından bilgi, finansörlük ve destek, güvenilirlik (credibility), kontrol, kaynak ve iş sağlarlar. Bu dönemde güçlü bağlar girişimcilere maddi olmayan bilgiler ve somut kaynaklar sağlayan “fırsat seti” olarak görülmektedir, bu nedenle büyük öneme sahiptir (Premaratne, 2002, s.134). Araştırma sorusu 1 bu konu ile ilişkilidir.

Araştırma Sorusu 2: Girişimcilerin güçlü bağlarından tavsiye alma eğilimi işletmenin kuruluş aşamasında, diğer aşamalardan daha fazla mıdır?

İşletmenin devamlılığı aşamasında (During on going business phase), firmalar sadece hammadde, pazar ve diğer çeşitli desteklerin yanı sıra, riski ve işlem maliyetlerini azaltmaya çalışır. Ek olarak bu aşamada girişimciler, bürokratik, finansal ve teknik olarak çok çeşitli sorunla karşılaşmaktadır. Girişimciler, gerekli iş bilgileri, teknik tavsiyeler, finansal ve fiziksel kaynaklar sağladıkları için diğer firmalar ve destekleyici kurumlar ile bağlantı kurmaktadır (Premaratne, 2002, s. 137). Çok sayıda çalışma, girişimcilerin girişimsel fırsatları görebilmek için bilgi ve fikir almak amacıyla sosyal ağlarını kullandığını ortaya koymaktadır (Hoang ve Antoncic, 2003, s. 169). Bu bilgilerin ışığında girişimcilerin girişim fikrini geliştirdiği ve işletmesini kurduğu başlangıç aşamasında, aile üyeleri, arkadaşlar ve tanıdıklardan oluşan sosyal ağlardan tavsiye alırken, işletmenin yürütülmesi aşamasında aynı sektörde faaliyet gösteren bireyler, kamu görevlileri veya çalışanları, banka veya finansal kurum memurları, Ticaret Odası/ diğer kurumların memurları, meslek örgütleri / ticaret birliği memurları gibi bağlantılardan tavsiye almaları beklenmektedir.

Araştırma Sorusu 3: Girişimcilerin sektördeki zayıf bağları güçlü bağlarından daha fazla çeşitliliğe sahip midir?

Sosyal ağ teorisi girişimcilikte, ağ kaynaklarının, ağ faaliyetlerinin ve ağ desteğinin işletmenin kuruluş aşamasında ağırlıklı olarak kullanıldığını varsaymaktadır. Dahası geniş ve çeşitli sosyal ağlardan faydalanan, sosyal ağ desteği alan girişimcilerin daha başarılı olduğu kabul edilmektedir (Brüderl ve Preisendörfer, 1998, s. 213). Temel düşünce yeni girişimciler ve küçük işletme sahiplerinin yeterli tecrübe ve kaynağa sahip olmadıkları, bu nedenle işletmeleri için gerekli kaynak ve deneyime ulaşmak için kişisel ağlarından faydalandıkları yönündedir (Premaratne, 2002, s. 41).

Ayrıca çalışmada girişimcilerin stratejik ortak seçiminde sosyal olan ve sosyal olmayan faktörlerin ağırlıkları ve etkileri arasındaki farklar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu faktörlerin sınıflandırılmasında Jaafar, Abdul-Aziz ve Sahari’ nin (2009) çalışmalarında kullandıkları sınıflandırma kullanılmıştır. Çalışmada araştırılacak sosyal olmayan faktörler; sektörle ilgili ayrıcalıklı ve özel bilgi paylaşımı, girişimcinin istek ve beklentilerine karşılık verebilme esnekliği, uygun fiyatlandırma ve maliyet, mali, idari ve firmanın teknik yetenekleri, firma büyüklüğüdür. Sosyal faktörler olarak ise; girişimcinin aktörler ile olan geçmiş ilişkileri, benzer etnik kökene ve özelliklere sahip

olmak, ortak inanç geçmişi, kültürel ve sosyal yakınlık, aynı gönüllü organizasyon veya düşünce grubuna üye olmaktır. Buna göre çalışmada aşağıdaki hipotezler test edilmektedir,

H₁: Girişimcilerin stratejik ortak seçiminde sosyal faktörler ile sosyal olmayan faktörlerin önem dereceleri birbirinden farklıdır.

H₂: Girişimcilerin stratejik ortak seçiminde sosyal faktörler ile sosyal olmayan faktörlerin önem dereceleri birlikte çalıştıkları aktörlere göre farklılık göstermektedir.

Hipotezlerinin test edilmesinde Bağımsız Örneklem t Testi ve ANOVA analizi kullanılmıştır. Araştırma soruları ve hipotezlerin test edilmesinde kullanılan ölçekler Jaafar, Abdul-Aziz ve Sahari' nin (2009) çalışmasından esinlenerek düzenlenmiştir.

3. Araştırma Yöntemi, Bulgular ve Değerlendirmeler

Veri Toplama

Ağlar sosyal bilimler alanında kapsamlı olarak çalışılmıştır. Sosyoloji alanındaki tipik ağ çalışmalarında veri toplama aracı olarak anket kullanılmaktadır. Anketler, cevaplayıcılara diğer bireyler ile olan etkileşimin detaylarına dair sorular içerir (Newman, 2003, s. 2). Sosyal ağ kuramı ve girişimcilik alanında yapılmış farklı çalışmalar incelenmiş olup, kullanılacak olan ölçeğin oluşturulmasında; Jaafar, Abdul-Aziz ve Sahari' nin (2009) yılında yayınlamış oldukları girişimcilerin bağlantılarını geliştirmelerinde sosyal ağ kuramının kullanımı konusundaki çalışmasından yararlanılmıştır.

Çalışmada, veri toplama aracı olarak anket kullanılmış olup anketin uygulanmasında ise yüz yüze görüşme tekniği tercih edilmiştir. Hazırlanan anket üç bölüme ayrılmıştır. Anketin birinci bölümü cevaplayıcıyı tanımaya yönelik demografik sorulardan, ikinci bölümü cevaplayıcının işletmesini tanımaya yönelik sorulardan, üçüncü bölümü ise cevaplayıcının stratejik ortaklarının seçimine yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Çalışmanın evrenini, Adana ilinde bulunan yapı müteahhitleri oluşturmaktadır. Örneklem için ise, Adana Ticaret Odası' nın "Bina İnşaat Müteahhitleri İle İkamet Amaçlı Olmayan İnşaat ve İnşaatları Tamamlayıcı İşler" meslek grubunda bulunan ve web sitesine sahip 240 üst yapı müteahhitlik firması belirlenmiş olup, araştırma ankete cevap veren 109 üst yapı müteahhidi ile gerçekleştirilmiştir. Müteahhitlerin gerçekleştirdikleri her projede birden fazla aktör ile işbirliği gerçekleştirmek zorunda kalması sebebiyle çalışmanın uygulama kısmında inşaat sektörü seçilmiştir. Stratejik ortakların seçimi müteahhitler için hayati önem taşımaktadır.

Çalışmanın örneklemini oluşturan yapı müteahhitlerinin projelerinde işbirliği yaptığı aktörlerin belirlenmesi amacıyla müteahhitlik firması sahibi bir yüksek inşaat mühendisi (Uzman kişi) ile görüşme yapılmıştır. Uzman kişi ile yapılan ikinci bir görüşme ile anket formuna son şekli verilmiştir. Uzman kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda, araştırmanın örneklemini oluşturan yapı müteahhitlerinin sıklıkla proje ekibi, yapı denetim firmaları, alt yapı malzeme tedarikçisi, üst yapı malzeme tedarikçisi, iş ve işçi güvenliği eğitim firması ile iş birliği yaptığı saptanmıştır.

Araştırmanın Kısıtları

Araştırma Adana İli'nde gerçekleştirilmiştir. Zaman ve maliyet kısıtı nedeniyle Adana İli'ndeki müteahhitlerin tamamı örnekleme dahil edilememiştir. Müteahhitlere ilişkin bir veri tabanının bulunmaması, müteahhitlere ilişkin ulaşılan listenin güncel olmaması ve bazı işletmelerin olduğundan farklı sınıflandırmalarda bulunması evrenin ulaşılabilirliğini kısıtlayan diğer unsurlardır.

Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Güvenilirlik, bir test yada ankette yer alan soruların birbirleri ile olan tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin ilgilenilen sorunu ne derece yansıttığını ortaya koymaktır (Kalaycı, 2010, 403). Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğinin test edilmesinde Alfa (α) Modeli kullanılmıştır.

Sosyal Faktörlere ilişkin yapılan güvenilirlik analizi sonucu Cronbach alfa katsayısı 0,962; sosyal olmayan faktörlere ilişkin Cronbach alfa katsayısı 0,912 olarak belirlenmiştir. Bu faktörler aktörler bazında değerlendirildiğinde, Proje ekibi sosyal olan faktörler, olduğu görülmüştür. Faktörlere ilişkin Cronbach Alfa değerleri Tablo 1 ve Tablo 2' de görülmektedir.

Tablo.1 Faktörlerin Güvenilirlik Analizi

Sosyal Faktörler		Sosyal Olmayan Faktörler	
Cronbah Alfa Katsayısı	İfade Sayısı	Cronbah Alfa Katsayısı	İfade Sayısı
0,912	25	0,962	25

Tablo.2 Aktörlerin Güvenilirlik Analizi

Proje Yöneticisi		Yapı Denetim Firması		Alt Yapı Malzeme Tedarikçisi		Üst Yapı Malzeme Tedarikçisi		İş ve İşçi Güvenliği Eğitim Firması	
Cronbah Alfa Katsayısı	İfade Sayısı	Cronbah Alfa Katsayısı	İfade Sayısı	Cronbah Alfa Katsayısı	İfade Sayısı	Cronbah Alfa Katsayısı	Değişken Sayısı	Cronbah Alfa Katsayısı	Değişken Sayısı
0,648	10	0,695	10	0,665	10	0,676	10	0,747	10

Sonuçlar; ölçekte yer alan sosyal olan ve olmayan faktörlere ilişkin ifadelerin güvenilirliğinin yüksek olduğunu, bu faktörlerin aktörler bazında incelendiğinde oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların Demografik Özellikleri;

Katılımcıların %51'i genel müdür, %22,9' u müdür, % 11,9' u işletme sahibi, %5,5' i şantiye şefi, % 1,8'i operasyon sorumlusu, % 1,8'i muhasebe müdürü, %0,9' u mali işler müdürü, %0,9' u saha mühendisi, %0,9' u, yönetici, %0,9' u ise mimarlık denetim sorumlusu olarak görev yapmaktadır. Katılımcıların eğitim durumu, %4,6'sı ilköğretim, % 15,6 'sı lise, %4,6 ' sı yüksekokul, %56,9 'u lisans, % 17,4' ü yüksek lisans, %0,9'u ise doktora mezundur. En büyük grubu lisans mezunu olanlar oluştururken, yüksek lisans mezunları ikinci büyük çoğunluğu, lise mezunları ise üçüncü büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Adına anketi doldurdukları inşaat firmasını kimin kurduğu sorusuna katılımcıların % 77'si kendileri kurmuş oldukları cevabını vermişlerdir. Katılımcıların % 9,2' si kendi firması tarafından kiralanmış veya kurulmuş olduğunu, % 10,1'i ailesinin kurmuş olduğunu, %2,8' i başka bir girişimciden satın almış olduğunu, % 2,8'i ise firmaya daha sonra ortak olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcı işletmelerin çalışan sayısı incelendiğinde katılımcı firmaların %27,5'inin 5 ve altı, % 24,8'inin 6-10, % 13,8' inin 11-15, %4,6'sının 16-20, %26,6'sının ise 21 ve üzeri çalışan istihdam ettiği görülmektedir. Katılımcıların işbirliği yaptıkları aktörlerin dağılımı incelendiğinde, % 78'inin yapı denetim firmaları, % 96,3'ünün malzeme tedarikçileri, %64,2'sinin iş ve işçi güvenliği eğitim firmaları, % 93,6'sının ise proje ekibi ile işbirliği yaptığı saptanmıştır.

Araştırma Sorularına İlişkin Bulgular;

"Girişimciler iş kurabilmek için gerekli sermayeyi oluşturmada sosyal ağlarından faydalanmakta mıdır?" Sorusuna ilişkin bulgular incelendiğinde, katılımcıların % 78,9'unun şahsi birikimlerinden, %29,4'ünün aile/akrabalar/ yakın arkadaşlarından ve %13,8'inin kredi alarak (Banka vs.) sermayelerini oluşturduğu görülmektedir (Bakınız Tablo 3). Katılım gösteren girişimciler sermayesini oluştururken güçlü bağlarından faydalanmış, zayıf bağlarından (tanıdıklar) ise hiç faydalanmamışlardır.

Tablo.3 Katılımcıların Kullandıkları Sermaye Kaynakları

Kullanılan Sermaye Kaynakları	Frekans	Yüzde (%)
Şahsî birikimlerim	86	78,9
Ailem/Akrabalarım/ Yakın Arkadaşlarım	27	29,43
Tanıdıklarım	0	0
Kredi aldım (Banka, vs.)	15	13,8
Diğer	7	6,5
Bu soruda birden fazla seçenek işaretlenmiştir.		
N= 109		

"Girişimcilerin güçlü bağlarından tavsiye alma eğilimi işletmenin kuruluş aşamasında diğer aşamalardan daha fazla mıdır?"

Sorusuna ilişkin bulgular incelendiğinde, katılımcıların kurulum aşamasında sıralamada ilk tavsiye aldığı bağlantılar aile/ akraba/ yakın arkadaş gibi güçlü bağlar iken, ilk beş yıl içerisinde sıralama %0,9'luk küçük bir fark ile değişmiş aynı sektörde faaliyet gösteren bireyler tavsiye alma sıralamasında birinci sıraya yerleşmiştir. Şuan ki tavsiye alma sıralamasında ise ilk beş yılda olduğu gibi aynı sektörde faaliyet gösteren bireyler tavsiye alma sıralamasında birinci sırada yer almış ve aile/ akraba/ yakın arkadaş gibi güçlü bağlar ile arasındaki farkın %4,5' e yükseldiği saptanmıştır (Bakınız Tablo 4). Girişimcilerin kuruluş aşamasında güçlü bağlardan tavsiye alırken, ilerleyen dönemlerde zayıf bağlara yöneldiği tespit edilmiştir.

Tablo.4 Katılımcıların Farklı Dönemlerde Tavsiye Aldığı Aktörlerin Yüzde Dağılımı

Tavsiye alınan bağlar	Kurulum Aşamasında	İlk Beş yıl	Şuan
Aile/ Akraba/ Yakın arkadaşlar	30,3	25,7	23,9
Tanıdıklar	19,3	21,1	22,9
Aynı sektörde faaliyet gösteren bireyler	23,9	26,6	28,4
Kamu görevlileri veya çalışanları	-	-	-
Banka veya finansal kurum memurları	-	-	-
Ticaret odası/ diğer kurumların memurları	-	-	-
Meslek örgütleri / ticaret birliği memurları	2,8	1,8	0,9
Firmanızın değerlerine uygun ortak inanç geçmişli olan firmalar	-	-	1,8
Size ve firmanıza kültürel ve sosyal yakınlığı olan firmalar	-	-	-
Sizinle benzer etnik kökene ve özelliklere sahip girişimciler	-	-	-
Diğer	22	17,4	12,8

Çalışmada katılımcıların stratejik ortaklarının seçiminde kullandıkları bilgi kaynaklarına ilişkin sorularda sorulmuştur. Cevaplar değerlendirildiğinde en çok kullanılan bilgi kaynakları olarak tanıdıklar (% 70,6), aile/ akraba/ yakın arkadaşlar (% 58,7), meslek örgütleri/ ticaret birliği memurları (%55) ve gazete ve ticaret dergileri (%30,3) öne çıkmaktadır. En az kullanılan kaynaklar ise, Ticaret odası/ diğer kurumların memurları(%1,8) ve aynı sektörde faaliyet gösteren bireyler (%1,8) olarak belirlenmiştir. Bu stratejik ortaklarının seçiminde kullanılan bilgi kaynakları güvenilirlik adına sıralandığında ise, katılımcıların % 42,2'si aile/ akraba/ yakın arkadaşları, % 24,8'i tanıdıkları, %8,3'ü meslek örgütleri / ticaret birliğine güvendiği ortaya çıkmıştır. İkinci güvendiği kaynak ise %41,3 tanıdıklar, %14,7 meslek örgütleri/ ticaret birliği, %7,3 aile/ akraba/ yakın arkadaşları olarak belirlenmiştir. Üçüncü en güvenilir kaynak ise, %22,8 tanıdıklar, %17,4 meslek örgütleri/ ticaret birliği, %11,9 tanıdıklardır.

Tablo.5 Katılımcıların Stratejik Ortaklarının Seçiminde Onlar Hakkında Bilgi Aldıkları Kaynakların Güvenilirlik Sıralaması Dağılımı

Bilgi Alınan Kaynaklar	1. Sıra (%)	2. Sıra (%)	3. Sıra (%)
Aile/ Akraba/ Yakın arkadaşlar	42,2	7,3	3,7
Tanıdıklar	24,8	41,3	22,8
Gazete ve Ticaret dergileri	1,8	3,7	11,9
Reklamlar	0,9	2,8	5,5
Aynı sektörde faaliyet gösteren bireyler	-	-	-
Ticaret odası	-	-	-
Meslek örgütleri / ticaret birliği	8,3	14,7	17,4
Size ve firmanıza kültürel ve sosyal yakınlığı olan firmalar	3,7	2,8	7,3
Firmanızın değerlerine uygun ortak inanç geçmişli olan firmalar	0,9	4,6	0,9
Sizinle benzer etnik kökene ve özelliklere sahip girişimciler	-	1,8	-
Diğer	12,8	0,9	-

En faydalı tavsiye veren bağlantı olarak görülen aynı sektörde faaliyet gösteren bireyler ise güven konusunda sıralamaya girememiştir. Güven olgusunun güçlü bağlarda daha yüksek olduğu Tablo 5’ de de açıkça görülebilmektedir. Diğer seçeneğini işaretleyen %13,8 ise sektörde edinmiş oldukları tecrübe nedeni ile tavsiye alan değil veren konumda olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo.6 Katılımcıların Sosyal Ağlarının Sektördeki Dağılımı

Sektör (%)	Aile	Akraba	Yakın Arkadaş	Tanıdık
Müteahhit	32,1	30,3	66,1	81,7
Malzeme Tedarikçisi	14,7	10,1	38,5	74,3
Proje Ekibi	11,9	9,2	41,3	76,1
Yapı Denetim Firması	2,8	2,8	20,2	61,5
İş ve İşçi Güvenliği Eğitim Firması	0,9	0,9	12,8	44
Sektörün kapsadığı alanda	7,3	11	55	64,2
Yerel Yetkili	4,6	5,5	13,8	39,4
Banka	4,6	12,8	31,2	61,5
Rakip Firma	5,5	4,6	43,1	61,5
Bu soruda birden fazla seçenek işaretlenmiştir.				
N= 109				

“Girişimcilerin sektördeki zayıf bağları güçlü bağlarından daha fazla çeşitliliğe sahip midir?” sorusuna ilişkin bulgular incelendiğinde ise, girişimcilerin güçlü bağlarını oluşturan aile, akraba ve yakın arkadaşlarının meslek dağılımı incelendiğinde, katılımcıların ailelerinin müteahhit, malzeme tedarikçisi, proje ekibi, sektörün kapsadığı

alandaki yoğunlaştığı görülmektedir (Bakınız Tablo 5). Akademiye incelendiğinde, müteahhit, malzeme tedarikçisi, proje ekibi, banka, sektörün kapsadığı alanda yoğunlaşmaktadır. Yakın arkadaşlar incelendiğinde ise dağılımın, müteahhit, malzeme tedarikçisi, proje ekibi, yapı denetim firması, banka, rakip firma, yerel yetkili içerdiği görülmektedir. Katılımcıların zayıf bağları olarak tanıdıkları incelendiğinde müteahhit, malzeme tedarikçisi, proje ekibi, yapı denetim firması, İş ve İşçi Güvenliği Eğitim Firması, Sektörün kapsadığı alanda, yerel yetkisi, banka çalışanı, rakip firma olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların güçlü ve zayıf bağlarının sektördeki dağılımı incelendiğinde, zayıf bağların güçlü bağlardan daha fazla çeşitliliğe ve bağlantıya sahip olduğu belirlenmiştir.

Hipotezlere İlişkin Bulgular;

Tablo 6’da katılımcıların stratejik ortak seçiminde göz önünde bulundukları sosyal faktörler ile sosyal olmayan faktörlerin önem derecelerinin farklılığına ilişkin bağımsız örneklem t testine ait bulgular yer almaktadır.

Tablo.6 Stratejik Ortak Seçiminde Sosyal Faktörler İle Sosyal Olmayan Faktörlerin Önem Derecelerinin Farklılığına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi

Aktörler	Sosyal Faktörler		Sosyal Olmayan Faktörler		T Değeri	df	Durum
	Ort. (X)	Std. Sapma	Ort. (Y)	Std. Sapma			
Proje Yöneticisi	2,6857	0,84846	4,3981	0,49107	17,899	208	X<Y
Yapı Denetim Firması	2,6360	0,89420	4,2921	0,57450	14,700	176	X<Y
Alt Malzeme Tedarikçisi	2,5922	0,87534	4,4252	0,46752	18,746	204	X<Y
Üst Malzeme Tedarikçisi	2,5961	0,85497	4,4427	0,47745	19,138	204	X<Y
İş ve İşçi Güvenliği Eğitim Firması	2,6400	0,93287	4,4185	0,48182	13,656	128	X<Y

Tablo 6’da görüldüğü üzere, girişimcilerin stratejik ortak seçiminde sosyal faktörler ile sosyal olmayan faktörlerin önem dereceleri arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t testinde gruplar arasındaki ortalama farklılıklarının anlamlı olarak 0’dan farklı olduğu ($p<0,05$) ve sosyal olmayan faktörlerin ortalamalarının sosyal faktörlerin önem ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgulara göre *girişimcilerin stratejik ortak seçiminde sosyal faktörler ile sosyal olmayan faktörlerin önem derecelerinin birbirinden farklı olduğunu* ileri süren ileri süren hipotez desteklenmektedir.

Tablo 7’de Sosyal Faktörler İle Sosyal Olmayan Faktörlerin Önem Derecelerinin Birlikte Çalışılan Aktöre Göre Farklılık Göstermesine İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testine ait bilgiler yer almaktadır.

Tablo.7 Sosyal Faktörler İle Sosyal Olmayan Faktörlerin Önem Derecelerinin Birlikte Çalışılan Aktöre Göre Farklılık Göstermesine İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi

		Karelerin Toplamı	df	Karelerin Ortalaması	F	Anlam Düzeyi
Sosyal Olmayan Faktörler	Gruplar arası	1,306	4	,327	1,312	,265
	Grup içi	114,528	460	249		
	Toplam	115,834	464			
Sosyal Faktörler	Gruplar arası	,600	4	,150	,195	,941
	Grup içi	353,642	460	,769		
	Toplam	354,242	464			

Girişimcilerin stratejik ortak seçiminde sosyal faktörler ile sosyal olmayan faktörlerin önem derecelerinin birlikte çalıştıkları aktörlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacı ile Tek yönlü ANOVA analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre hem sosyal olan hem de sosyal olmayan faktörlere verilen önem düzeyi seçilen aktörün türüne göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Bu bulgulara göre *girişimcilerin stratejik ortak seçiminde sosyal faktörler ile sosyal olmayan faktörlerin önem dereceleri birlikte çalıştıkları aktörlere göre farklılık göstereceğini* ileri süren hipotezler desteklenmemektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda yabancı literatürde artan bir ilgi gören sosyal ağ teorisi konusunda Türkiye’de yapılan çalışmaların sayısı kısıtlıdır. Türkçe literatürdeki boşluğu doldurmak amacıyla gerçekleştirilmiş olan bu çalışmanın konusunu girişimcilerin, stratejik ortaklarını seçmelerinde sosyal ağların rolü ve sosyal ağları kullanımları oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmanın keşifsel ve mevcut durumu tanımlamaya yönelik bir yönü de bulunmaktadır. Çalışma, keşifsel ve mevcut durumu tanımlamaya yönelik araştırma sorularından ve araştırmanın betimsel yönünü oluşturan hipotezlerden oluşmaktadır.

Saha araştırması sonucunda elde edilen araştırma sorularına yönelik veriler tanımlayıcı istatistik analizleri ile değerlendirilirken, hipotezlerin test edilmesinde bağımsız örneklem t testi ve Tek yönlü ANOVA analizleri kullanılmıştır. Araştırma bulguları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Araştırmaya katılan girişimcilerin % 77’si işletmeyi kendisinin kurmuş olduğunu, % 9,2’ si kendi firması tarafından kiralanmış veya kurulmuş olduğunu, % 10,1’i ailesinin kurmuş olduğunu, %2,8’ i başka bir girişimciden satın almış olduğunu, % 2,8’i ise firmaya daha sonra ortak olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılım gösteren girişimcilerin büyük bir bölümünün ilk işletmelerini 25-30 yaş aralığında

hayata geçirmiş oldukları görülmektedir. Katılımcıların işletme kurulumunda gerekli sermayeyi oluşturmada yoğunlukla şahsi birikimlerinden ve aile/ akrabalar/ yakın arkadaş gibi güçlü bağlarından faydalandığı belirlenmiştir.

Katılımcıların bağlarının sektördeki dağılımı incelendiğinde, zayıf bağların güçlü bağlardan daha fazla çeşitliliğe ve bağlantıya sahip olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda, girişimcilerin üye olduğu ticari kuruluşlardan sektöre ilgili bilgilere ulaşma, kendini tanıtmaya, diğer girişimcilere ulaşma ve ağlarını geliştirme noktalarında faydalandıkları görülmektedir. Ağlarını geliştirmek isteyen girişimcilerin ticari kuruluş ve meslek odalarından faydalanabileceği belirlenmiştir.

Katılımcıların işbirliği yaptıkları aktörler yapı denetim firmaları, malzeme tedarikçileri, iş ve işçi güvenliği eğitim firmaları, proje ekibi olarak saptanmıştır. Araştırma sonuçları girişimcilerin stratejik işbirlikleri kurarken sosyal olmayan faktörleri daha fazla önemseydiğini ortaya koymuştur. Girişimcilerin stratejik ortak seçiminde sosyal faktörler ile sosyal olmayan faktörlerin önem dereceleri birlikte çalıştıkları aktörlere göre farklılık göstermemektedir. Girişimcilerin göz önünde bulundurduğu sosyal faktörler genel olarak önemsiz derecesinde değerlendirilmesine rağmen, geçmiş iş ilişkileri faktörünün önemli olarak değerlendirildiği dikkat çekmektedir. Girişimcilerin geçmiş iş ilişkilerinin stratejik ortakların seçiminde önemli rol oynadığı tespit edilmiştir.

Ağlar sermayeye ulaşmadaki rollerinin yanı sıra, girişimcilerin soyut kaynaklara ulaşmalarına da imkan sağlamaktadır. Ayrıca, ağlara olan güven sadece işletmenin kuruluş aşamasıyla sınırlı değildir. Girişimciler işletme bilgileri, tavsiye ve problem çözmek, kaynaklara ulaşmak için ağlara güvenmeye devam etmektedir (Hoang ve Antoncic, 2003, s. 169). Bu bağlamda, katılımcıların kurulum aşamasında ilk tavsiye aldığı bağlantılar “aile/ akraba/ yakın arkadaş” gibi güçlü bağlar iken, ilk beş yıl içerisinde sıralamanın küçük bir fark ile değiştiği “aynı sektörde faaliyet gösteren bireyler”in tavsiye alma sıralamasında birinci sıraya yerleştiği görülmüştür. Girişimcilerin şu anki tavsiye alma sıralamasında ise ilk beş yılda olduğu gibi aynı sektörde faaliyet gösteren bireyler birinci sırada yer almış ve aile/ akraba/ yakın arkadaş gibi güçlü bağlar ile arasındaki farkın arttığı saptanmıştır. Girişimcilerin kuruluş aşamasında güçlü bağlardan tavsiye alırken, ilerleyen dönemlerde zayıf bağlardan tavsiye almaya yöneldiği tespit edilmiştir.

Girişimcilerin stratejik ortaklarının seçiminde en sık kullanılan bilgi kaynakları olarak tanıdıkları, aile/ akraba/ yakın arkadaşlar, meslek örgütleri/ ticaret birliği memurları, gazete ve ticaret dergileri öne çıkmaktadır. En az kullanılan kaynaklar ise, Ticaret Odası/ diğer kurumların memurları ve aynı sektörde faaliyet gösteren bireyler olarak belirlenmiştir. Girişimcilerin stratejik ortaklarının seçiminde kullandıkları bilgi kaynakları güvenilirlik adına sıralandığında, katılımcıların büyük çoğunluğunun ilk sırada aile/ akraba/ yakın arkadaşları, tanıdıkları, meslek örgütleri/ ticaret birliğinin yer aldığı ortaya çıkmıştır. İkinci sıradaki kaynak ise tanıdıklar, meslek örgütleri/ ticaret birliği, aile/ akraba/ yakın arkadaşlar olarak, üçüncü en güvenilir kaynak ise, tanıdıklar, meslek örgütleri/ ticaret birliği olarak belirlenmiştir. En faydalı tavsiye veren bağlantı olarak görülen aynı sektörde faaliyet gösteren bireyler ise güven konusunda sıralamaya

girememiştir. Bu durum güven olgusunun güçlü bağlarda, zayıf bağlardan daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Girişimcilerin stratejik ortaklarının seçiminde sosyal ağlar rol oynamaktadır. Bu nedenle girişimcilerin sosyal ağlarına önem göstermeleri, mevcut sosyal ağlarını sürdürmeleri ve yeni bağlantılar eklemek amacıyla çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Meslek odaları ve ticaret birlikleri bu konuda girişimciler için fırsatlar tanımaktadır.

Sosyal ağ teorisi son yıllarda yabancı literatürde büyük ilgi görmekte ve artan bir önem arz etmektedir. Yabancı literatürde yoğun ilgi gören sosyal ağ teorisi konusunda Türkçe literatürdeki çalışmaların sayısı kısıtlıdır. Bu nedenle bu alanda yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bulgular sosyal ağların girişimcilere fayda sağladığı yönündedir. Sosyal ağların girişimlerin kurulum aşamasındaki rolü, küçük ve orta ölçekli firmalarda kullanımı konularındaki araştırmalar literatüre katkı sağlayacaktır. Ayrıca ileriki dönemlerde girişimcilerin stratejik ortaklarının seçiminde sosyal ağların rolünün yeniden incelenmesi ve bu çalışmanın farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler üzerinde yapılması, sosyal ağlar ve rolü hakkında daha farklı sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adler, P., & Kwon, S. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. *Academy of Management Journal*, 27(1), 17-40.
- Batt, P. J. (2008). Building social capital in Networks. *Industrial Marketing Management*, 37, 487-491.
- Bozkurt, Ö. Ç., Kalkan, A., Koyuncu, O., & Alparslan, A. M. (2012). Türkiye’de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerinde Nitel Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 229-247
- Brüderl, J., & Preisendörfer, P. (1998). Network support and success of newly founded businesses. *Small Business economics*, 10, 213-225.
- Chow, W. S., & Chan, S., L. , (2008). Social network, social trust and shared goals in organizational knowledge sharing. *Information and Management*, 45, 458- 465.
- Capaldo, A. (2007). Network structure and innovation: The leveraging of a dual network as a distinctive relational capability. *Strategic Management Journal*, 28(6), 585-608.
- Granovetter, M. S. 1973. The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78 (6), 1360-1380.
- Granovetter, M. S. 1983. The strength of weak ties: a network theory revisited. *Sociological Theory*, 1, 201-233.
- Gürsakar, N. 2009. Sosyal ağ analizi. Bursa: Dora.
- Hoang, H., & Antoncic, B. (2003). Network based research in entrepreneurship: A critical review. *Journal of Business Venturing*, 18, 165-187
- Jaafar M., Abdul-Aziz A. R. & Sahari Md. H. 2009, April. Urban Issues In Asia :The Use Of Social Network Theory On Entrepreneur’s Linkages Development. [Special Number 1S] Theoretical and Empirical Researches in Urban Management, 101-119.

- Jack,S., Rose, M., & Johnson, L. 2009. Tracing the historical foundation of social Networks in entrepreneurship research. 32nd ISBE Liverpool Annual Conference.<http://www.esrc.ac.uk/my-esrc/grants/RES-180-25-0024/outputs/Read/97191981-296e-4379-82c1-249dac61722> (Erişim: 01.07.2011).
- Kadushin, C., (2004). Chapter 2: Some basic network concepts and propositions, Introduction to social network theory. <http://hevra.haifa.ac.il/~soc/lecturers/talmud/files/521.pdf> (Erişim Tarihi: 20.02.2012)
- Kalaycı, Şeref. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (5. Baskı). Ankara: Asil.
- Lazarsfeld, Paul F. & Robert K. Merton. (1978). Friendship As a Social Process: A Substantive and Methodological Analysis. (pp. 18-66), *Freedom and Control in Modern Society*, eds. M. Berger, Theodore Abel, and Charles H. Page. New York: Octagon Books
- McPherson, M., SmithLovin, L., & Cook, J.M. 2001. Birds of a feather: Homophily in social Networks. *Annual Review of Sociology*, 27, 415-444.
- Newman, M. E. J. (2003). The structure and function of complex Networks. *Society for Industrial and Applied Mathematics (SIAM) Review*, 45, 167–256
- Premaratne, S. P. (2002). *Entrepreneurial networks and small business development: The case of small enterprises in Sri Lanka*. Unpublished doctoral dissertation, Technische Universiteit Eindhoven, Sri Lanka
- Shane, S., & Venkataraman, S., 2000. The promise of entrepreneurship as a field of research. *Acad. Manage. Rev.* 25 (1), 217–226.
- Wasserman S., Faust K. (1994). *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge University: Cambridge.

KUTSAL MEKÂN ALGISI BAĞLAMINDA ŞEHİR KİMLİĞİ VE DİN

Münir YILDIRIM*

ÖZET

Şehirlerin kuruluşunda kutsal ve kutsalın tezahürü başat unsurlar arasında görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma kutsal mekân algısı bağlamında şehir kimliği ile din ilişkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte şehirlerin öne çıkan en büyük yanlarından biri de hiç şüphesiz tarihsel yönleridir. Bu yönleri şehirlerin daha çok ait oldukları dönemlerle irtibatlıdır. Diğer taraftan dini kimlikli şehirler inşa noktasında kozmik bir temele dayandırılarak ifade edilir. Bu çerçevede mekânın kutsallaştırılması, tapınağın inşası ve nihayetinde buna bağlı çoğalan toplulukların teşkil ettiği şehirler ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şehir, Medeniyet, Din, Kimlik, Kutsal.

ABSTRAC

The holy and its manifestation are seen among dominant factors in establishing cities. Therefore, this study focuses on relationship between city identity and religion in the context of the sacred place perception. However, one of the featured aspects of cities is certainly its historical ones. This aspect of cities is especially related to the periods that they belong to. On the other hand, the cities having religious identity are expressed by grounding on a cosmic base in the stage of building. Within this frame, making a place holy, building temple, and the cities where the expanding societies live are established.

Key Words: City, Civilization, Religion, Identity, Holy.

1. Giriş

Şehir (kent), herhangi bir mekân üzerinde yapılaşmış ve belirli bir nüfus yoğunluğuna erişmiş; ekonomik, teknolojik, sosyal ve kültürel olarak kurumsallaşmış, kırsal alanlardan ayırt edilebilen temel hizmetlerin ve şehir bilincinin olduğu bir yerleşim birimidir (Gül, 2012, s. 155). Bu anlamda o, kendisine has bir yaşam tarzı üreten ve bunun devamlılığını sağlayan, insanların maddi ve manevi bakımdan ihtiyaç ve beklentilerine cevap veren sosyal bir ortamdır. Başka bir deyişle şehir, toplumsal yaşama ve insanlar arasındaki ilişkilere yön ve biçim veren, beşeri ilişkilerin yoğunluk kazandırdığı, böylece sosyal mesafelerin en aza indiği mekân olarak tanımlanabilir.

2. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi

Kuşkusuz şehirler sadece bir arada yaşama mekânları değildir. Bununla birlikte ortak duyuş ve düşünüş ile ortak bir kültürün olduğu yerlerdir. İşte bu noktada din ile şehir arasındaki ilişki karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kültürün oluşmasında din ve onu besleyen kutsal algısı merkezi bir öneme sahiptir.

---

* Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi, myildirim@cu.edu.tr

Şehir meselesi çok farklı bakış açılarıyla, farklı yöntem ve yaklaşımlarla ele alınabilir. Bu bağlamda şehir olgusunun en azından coğrafi, tarihsel, dini, kültürel, sosyal, ekonomik ve teknolojik açıdan incelenebileceği düşünülebilir. Biz bu çalışmada özellikle kutsal mekân algısı bakımından şehir kimliği ile din arasındaki ilişkiyi incelemek istiyoruz. Zira kutsal fikri ve onun tezahürleri şehrin hem ilk inşasında hem de devamlılığında belirleyici unsurların başında gelmektedir. Amacımız şehir kimliğinin oluşmasında dini faktörlerin önemini ortaya koymaktır. Dahası modern öncesi dönemde dini bir referansı olmayan şehirlerin hem cazibe merkezi olmadığını, hem de otantik bir kimlikle tanınmadığı görülmektedir. Bu husus araştırmamızın temel hareket noktasını oluşturmaktadır.

Çalışma deskriptif ve niteldir. Bu anlamda öncelikle amaca uygun kaynakların taranması ve elde edilen bilgilerin yorumlanması söz konusudur. Dolayısıyla anlayıcı geleneğe bağlı kalma temel hareket noktalarımızdandır.

3. Şehir ve Medeniyet

İnsanın hayatını düzenlemek üzere meydana getirilen şehirler bir yönüyle sosyal etkileşimin en fazla olduğu, böylece bireylerin ve toplumun farklı çevrelerle daha fazla iletişim kurduğu mekânlarken diğer yönüyle kültür ve medeniyetlerin beşiğini oluşturan yerlerdir.

Şehirlerin sosyal açıdan öne çıkan en büyük yanlarından biri de hiç şüphesiz tarihsel yönleridir. Bu bağlamda her şehrin nevi şahsına münhasır bir tarihi ve bu tarih içerisinde nesilden nesle aktarılan kültürel bir mirası bulunur. Bu bakımdan dünya üzerindeki şehirler taşıdıkları miraslardan dolayı benzerlerinden çok farklı bir görünüm ortaya koyarlar. Bu şehirler, tarihsel geçmişleriyle, barındırdıkları değerlerle kendilerini sahneye koyarlar. Esasen şehirlere kimlik kazandıran da budur.

Şehirler, çoğunlukla ait oldukları dönemlerin kendine özgü özelliklerine göre tanınırlar. Örneğin Eski Çağ şehirleri, Roma şehri, Bizans şehri, Kuzey Afrika şehri gibi ifadeler ve kavramlaştırmalar özellikle dikkat çekicidir.

Şehir ile medeniyet arasında sıkı bir ilişki vardır. Zira şehirler tarih içerisinde kültür ve medeniyetlerin doğduğu, geliştiği ve büyüdüğü yerlerdir. Hatta şehirlerle ontolojik bir ilişkisi olan medeniyetlerin söz konusu şehirlerin yok olmasıyla çöktüğü görülmüştür (Pustu, s.129). Bu bağlamda şehir, kültür ve medeniyet kavramları birbirlerini tamamlamaktadır. Zira şehirler bu iki kavramla birlikte anlam kazanmaktadır. Ayrıca insanlar bu yoğun yaşama ortamında kendi aralarındaki çelişkileri, çatışmaları önleyecek ahlaki, hukuki ve idari sistemlerin tam bir bütünlük içinde işlemesini sağlayacak bir üst bilgiye ihtiyaç duyar. Bu anlamda en önemli ihtiyaç olarak görülen bu üst bilgi, ahlak ve dinde kaynak bulmaktadır (Cansever, 2010, s.17-19).

Öncelikle vurgulamak gerekir ki şehir kavramı tarihsel süreçten günümüze değişerek ve gelişerek gelen bir kavramdır. Örneğin antik dönemde şehir ile devlet aynı anlamda kullanılmıştır. “Site devlet” ifadesi bunun açık bir örneğidir. Şehir üzerine sosyolojik ve siyaset felsefesi bağlamında fikir beyan eden pek çok düşünürün görüşleri bu bağlamda değerlendirilmelidir. Mesela, Klasik İlk Çağ filozoflarından Eflatun, şehri kendi deyimiyle “site”yi büyük evrenle, yani makro kozmosla aynı özelliğe sahip bir tür organizma olarak görmektedir. Ona göre iyi ve doğru bir site, kendisini meydana

getiren insanlar arasında değişmez ilişkiler olması gereken düzenli ve uyumlu hiyerarşik bir organizmadır. Yine bu insanların bir araya gelerek oluşturduğu sitenin aklını veya ruhunu temsil edenin filozof olması gerektiğini düşünmektedir (Arslan, 2008, s.403). Ona göre sitede yönetici veya yöneticiler gerçekten filozof olmadıkça, yani bir insanda devlet gücü ile akıl gücü birleşmedikçe, kesin bir yasayla herkese kendi yapacağı iş verilmedikçe, insanlığın ve sitenin (şehrin) başı dertten kurtulmamaktadır (Arslan, 2008, s.420). Diğer taraftan Eflatun'un devlet kavramının şehir olarak kullandığından hareketle şehre metafizik bir karakter yüklediği de ifade edilebilir. Bu bağlamda o, şehri somut, fiziki bir yapıdan soyut ve manevi bir boyuta dolayısıyla insan zihnine taşımaktadır. Zihinde kurulan bir şehrin mekânsal açıdan insanları erdeme ve mutluluğa götüreceği anlaşılmaktadır.

Diğer bir klasik çağ düşünürü Aristo, şehre ahlak ve siyaset ilişkisi açısından bakmıştır. Ona göre şehir, insan hayatının idame edildiği, en iyi yaşama biçimini amaç edinen toplulukların bir araya geldiği mekândır (Arslan, 2009, s.278). Bununla birlikte Aristo, modern anlamda şehir tipinde insanları bir araya getiren bağın sadece birbirlerine olan ihtiyaçların değil, insanda toplum halinde yaşamak yönünde doğal bir arzunun var olduğuna da inanır. Ancak o, insanları bir araya getiren en önemli faktörü çıkarılarda bulmakta ve insanların ortak menfaatlerde birbirlerinin iyi yaşamına katkı sağladığını belirtmektedir. İyi yaşam ise birey ve bireylerin oluşturmuş oldukları site ya da devletlerin temel isteğidir. İnsanlar, gerek ferdi gerekse de topluluk olarak iyi yaşamın sürekli peşinden koşarlar (Arslan, 2009, s.286). Bu çerçevede insanların en iyiyi amaç edinmeleri mutluluğa yol açmakta, bu da şehir birliğini beraberinde getirmektedir. Ayrıca Aristo'ya göre birliğini oluşturabilmiş şehir, entelektüel ve ahlaki özelliklerini tamamlamış olmaktadır.

İslam düşünürlerinden Farabi şehri, insanın mükemmelliğe ulaşma yolunda bir araç, bireylerin böyle bir zihni mertebeye erişebilmeleri için de bir arada yaşayabileceği ortak sosyal alanlar biçiminde algılar. Bu noktada o, siyaset felsefesinin önemli unsurlarından olan şehir algısına teolojik bir mana ve değer yüklemektedir. Farabi de – aynen Eflatun'da olduğu gibi- devletin ya da şehrin filozof tarafından yönetilmesi gerektiğini, aksi takdirde şehrin abat olamayacağı vurgulanmaktadır. Çünkü ona göre felsefenin olmadığı bir şehirde hakikatin aranmayacağı için filozof da sembolik anlamda ölmüş demektir (Farabi, 1990, s.90). Nitekim Farabi'ye göre devlet ya da şehir, üzerinde felsefi anlamda düşünülmesi gereken bir konudur.

Farabi şehir anlayışında farklı kategorilere göre ayırım da yapmaktadır. Buna göre bir şehir bir başka şehirden tabii yapısı, karakteri ve dili ile ayrılır. Özellikle dil, erdemli şehirlerin kurulması ve hakikate ulaşırma noktasında ayırt edici bir niteliktir. Farabi'ye göre dil vasıtasıyla hakikate ulaşmak ve erdemli şehirlerin inşası için aynı amaç ve ortak mutluluk peşinden koşmak gerekmektedir (Farabi, 1990, s.92).

Site devlet anlayışı değişen zaman içinde büyük devlet-şehir ilişkisine doğru evrilmiştir. İbn Haldun'u bu perspektiften değerlendirmek gerekir. Sosyolojik açıdan organizmacı bir şehir /devlet anlayışı geliştiren İbn Haldun'a göre şehirler, yani devletler tıpkı insanlar gibi doğar, büyür, yaşar, gelişir ve nihayetinde varlığını sona erdirirler. Yine ona göre şehirler, toplumsal bir hayatın doğal sonucudur. İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek için birbirleriyle yardımlaşmak, kendilerini korumak ve aralarındaki iletişimi kuvvetlendirmek için bir araya gelirler. Bu bağlamda insanların

şehirlerde bir araya gelmeleri kurulacak medeniyetin ilk aşaması durumundadır (İbn Haldun, 2004, s.79-80).

Medeniyetin kuruluş aşamasında İbn Haldun, insanı kurucu, medeniyet hayatının gelişeceği toplum için iklim ve coğrafyayı, toplumun varlığının ve devamının sağlanmasında otoriteyi, toplumun medeniliğe gidecek gelişmişliği için iktisadi faaliyeti ve bütün bunların göstergesi olarak da şehri gerekli görmektedir. İbn Haldun, bütün insanlık tarihini bir medeniyet tarihi biçiminde nitelemekte ve bu medeniyetin yeryüzünde kurulması için insanın Tanrı tarafından görevlendirildiğine inanmaktadır (İbn Haldun, 2004, s.80). Ona göre medeniyetin asli unsuru insandır. Dolayısıyla medeniyet, insanoğlunun var olması birlikte başlamaktadır. Bu noktada İbn Haldun insanı, canlılar arasında medeniyet kurma özelliğine sahip tek varlık olduğunu düşünmekte, bu özelliğin de ona bizzat Tanrı tarafından verdiğini ileri sürmektedir. Başka bir deyişle insan, Tanrı'nın bahsettiği akıl ve beceri yetenekleri sayesinde medeniyet kurmaya yeterli bir donanıma haizdir. İnsan, sahip olduğu bütün bu özellikleriyle toplumu inşa eder, buradan şehirler ortaya çıkar, neticede medeniyetin oluşması için gerekli şartlar teşekkül eder. İbn Haldun medeniyetin gelişim çizgisini insanların bir araya geldiği toplumsal hayatın kurulmasıyla başlatır. İnsanlar arasındaki her yönden birliktelikler şehirleri ve şehirlerde büyüyerek medeniyeti oluşturur. Burada şehirlerin ilerlemesiyle insanların bilgi ve kültürünün artacağı, bu aşamada da ümranın oluşmasıyla medeniyetin ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede İbn Haldun'un medeniyet kavramına yüklediği anlam ümrân tabirinden geçmektedir. İnsan toplumsal beraberlik oluşturarak şehirleri, bu şehirlerden ümrana imkân tanıyanlardan da medeniyetler meydana gelir.

Görüleceği üzere ilk ve orta çağ düşünürleri şehri hem gerçek anlamıyla insanların bir arada bulunduğu mekân, hem insanlar arası ilişkileri düzenleyen tüm kurum ve kuruluşlarıyla devlet olarak algılamaktadırlar. Medeniyetlerin kurulması da insan unsuruna bağlı olarak şehir ve devlet ilişkisi içerisinde gerçekleşmektedir.

4. Şehir ve Kimlik

Kimlik bir kişiyi, bir grubu, ya da bir nesneyi başkalarından (ötekilerden) farklılaştıran ve onu kendine özgü bir hale getiren ayırt edici nitelikler toplamıdır. Bu bağlamda şehirler üzerinde buldukları tarihi ve coğrafi unsurlar vasıtasıyla kimlik kazanırlar.

Her şehir kendi otantikliği ile ayırt edici bir kimliğe sahiptir. Ancak şehir kimliği denince, hem orada mukim olanların kendi şehirlerini tanımlaması (içerden bakış) hem de o şehre başkalarının yüklediği anlamların (dışardan bakış) sentezlenmesi söz konusudur. Bu çerçevede şehir kimlikleri, o şehirde yaşayan insanların yaşadıkları mekâna yükledikleri anlam ve değerler bütünü olarak görülebilir. Şehrin kimlik kazanması, orada yaşayanların kentli kültürünü yansıtacak bir entelektüel kapasiteye sahip olmalarına bağlıdır. Bu da orada yaşayanların bir bilinç düzeyine erişmiş olmalarını gerekli kılar. Ayrıca vurgulamak gerekir ki şehir imajını etkileyen şeyler, farklı coğrafi, tarihsel ve sosyokültürel alanlarda çok değişik biçimlere bürünebilmektedir. Şehir kimliği denince etnik yapısı, imajı, dini, dili, mimarisi, üretim biçimleri ve çevre şartları gibi unsurlar akla gelmektedir.* Bu arada şehir kültürünün oluşturduğu ortak yaşam biçiminin şehirlilik bilinç ve kimliğini beslediği söylenebilir.

Şehirler tarihi süreçte beşeri ve fiziki bakımdan farklılık ortaya koyabilmekte ve bu durumda farklı kimlik kazanabilmektedir. Bu çerçevede şehirler de her dönemin kendine has özelliklerin ortaya çıkardığı görünümüne sahiptir. Bunun en bariz örneği şehirlerin dönemlere damga vuran medeniyetlerle anılmasıdır. İlk Çağ, Antik dönem, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı şehri şeklinde nitelendirmeler yapılmaktadır (Bayartan, 2005, s.87).

İnsanların şehir kurmaları, birlikte yaşam standartları oluşturmak için yasalar üretmeleri onları adaletli, erdemli ve faziletli bir yaşama taşıyan davranışlar olarak kabul edilmiştir. Şehirler misyonlarına göre, sanayi, ticaret, eğitim, kültür ve din şehri gibi farklı özellikler yansıtabilirler. Şehirlerin bu farklı karakterleri onların nasıl bir kimliğe sahip olduklarını gösterir. Şehir, yaşanan sosyal çevreyi tanımlama, ona bir kimlik kazandırma biçimidir. Bununla birlikte şehirler dışsal görünümüyle ya da taşıdıkları ayırt edici yönleriyle kendini anlatırlar.

Bilindiği üzere şehirler, kendilerine özgü hayat koşullarıyla kırsal bölgelerden farklılık gösterirler. Şehirlerin inşası imaj ve planlama bağlamında özde tanrısal karakterli olmakla birlikte sahip olunan toplumsal değerlerle de yakından ilişkilidir. Şehirlerin inşası ve düzenlenmesi aynı zamanda mevcut olan değerlerle birlikte hem tevarüs eden hem de aktarılacak mirasın kurulmasıdır.

Şehirlerin kapsayıcı özellikleri de bulunur. Bu açıdan şehirler bünyesinde barındırdığı tarihi, doğası, kültürü ve medeniyeti ile kapsayıcılık gösterirler. Dini kimlik taşıyan şehirlerde kutsal mekân tezahürünün etkisiyle bu kapsayıcılık çok daha ön plandadır. Şehirler farklı uygarlıkları, yaşayış, düşünüş ve birikimlerini ruhunda taşır. Bu özellik şehirlerin derin tarihinde gizli olmakta zamanın değişimi ile kimliklerini korumaktadır. Özellikle antik şehir dediğimiz en orijinal dönemlerden itibaren şehirler zamanın yıpratmasına ruhuyla engel olurlar ve ayakta durmayı başarırlar. Bu bağlamda antik olmaları dolayısıyla Mezopotamya medeniyetinden Babil ve Ur, sonraki dönemlerde Bağdat, Mısır'dan Kahire, ve İskenderiye, Yahudi-Hıristiyan coğrafyasından Kudüs, Betlehem, ve Şam, İslam dünyasında Mekke ve Medine, Hint yarımadasından Banares ve Amritsar'ı verebiliriz.

Şehirler, bazı özelliklerine göre farklı kimlikler gösterebilmektedir. Bu durum onların anlam kazandıkları değerler biçiminde isimlendirilir ve kendilerini insanların yükledikleri anlamlara göre tanımlar. Mekke, Kudüs, Banares, Amritsar, Vatikan şehirleri birinci derecede din kimliği ile anılan şehirlerdir. Bunun yanında birinci derecede olmamak kaydıyla Roma, İstanbul, Tarsus ve Antakya şehirleri tarihteki mirasıyla birlikte dini kimlik kazanmış şehirlerdir. Dini kimliğin şehirler üzerindeki tesiri antik dönemlerdeki şehir tiplerini belirlediği görülür. Tarihi süreçte din, ortaya koyduğu tanrısal hakikat ve model itibarıyla monoteist ve politeist özellikle pagan kültürünün belirlediği din algısıyla şehir tipini belirlemiştir. Dini kimliğin belirlediği şehir tipleri paganist inanışlardan tek tanrılı inanışlara, Yahudilikten Hıristiyanlığa, Hıristiyanlıktan İslamiyet'e pek çok inanışın yaşandığı mekânlardır (Taşdelen, 2009, s.23-24).

Şehirlerle birlikte birkaç yakın yerleşim yerlerini de içeren bölgesel dini kimlik kazanmış mekânlar da mevcuttur. Mekke ve Medine şehirlerini kapsayan "Harem", Yunanistan'ın Aynaroz adasındaki kutsal bölge ve diğer dini inanışlardaki yasak bölgeleri dini kimlik kazandırılmış bölgeler olarak görebilmek mümkündür. İnsanların

dini inanışları, dinin kutsal bireyleri, temsilcileri, peygamberlerinin yaşadığı, önemli eserlerin, hatıraların, mabetlerin bulunduğu mekânlar dinsel şehirleri doğurmuştur.

Şehirler dini bilincin oluşmasına da katkı sağlar. Şehirler bazı durumlarda dini özlemi de beraberinde getirir. Dini kimlikli şehirler inanırlarına duygusal boyutta kendisine karşı özlem ve sadakat hissi yaratır. Kutsal ile mekânsal anlamda şehir birleşir ve ona aşkın bir özellik katar. Mümin o şehirde manevi bir haz bulur, zevk tadar. Şehirler adeta ruhun mekâna mekânın ruha sinme yerleridir.

5. Şehir ve Kutsal Mekân (Kutsalın Mekânsal Tezahürü)

Dini kimlikli şehirlerin kuruluşu bazı durumlarda kozmik bir temele dayandırılır. Şehir ya da başka bir tabirle kutsal mekânın oluşması, kuruluşu ve tarihi seyri kutsalın tezahürüyle de ilişkilendirilir. Bu bağlamda klasik anlamda şehirlerin merkezini teşkil eden mabet, tapınak ve sunakların oluşması her biri kendilerine özgü kutsal bir olayın tezahürü sonucunda gerçekleşir. Burada şehirlerin merkezini oluşturan kutsal mekânlar, kendilerini herhangi bir sebeple insanlara göstermekte ve onlar tarafından keşfedilmektedir (Eliade, 2003, s.357). İnsanların keşfettiği bu kutsal mekânlar, bazı durumlarda günümüzün de kutsal kabul ettiği şehirleri, bazen de ziyaret, türbe ve makamların ortaya çıkmasına vesiledir.

Kutsal mekân fenomeniyle inşa edilen mabet ve bunun etrafının gelişmesiyle ortaya çıkan şehirler aynı zamanda dünyanın yeniden kurulması anlamına da gelmektedir. Yeni kurulan mabet ya da şehir, inşa ritüeli aracılığıyla evrenin merkezine giden yolu ya da evrenin bizzat merkezini karşılamaktadır. Buna göre dünya bir merkezden başlayarak yaratılmış ve bu nedenle, şehrin inşası, bir merkez etrafında gelişmiştir. Şehrin* kurulması, dünyanın yaradılışını tekrarlamakta, kutsalın tezahür ettiği mekân bir defa ritüelle kutsandıktan sonra daire ve kare biçiminde çevrelenmekte, dünyanın dört köşesine karşılık gelen dört kapı belirlenmektedir. Kurulan mekân, kozmosun bir taklidi olmakta ve evrenin kopyasını teşkil etmektedir (Eliade, 2003, s.360-361).

Merkez oluşturulan mekân ve bunun ileri safhası şehirler, gök, yer ve yeraltının birleştiği bir nokta biçiminde algılanmaktadır. Burada kutsal mekânların keşfedilmesiyle inşa edilen şehirler kozmosun veya evrenin dağ, ağaç gibi unsuruyla özdeşleştirilmektedir. Kozmik dağ ve ağaçla dünyanın aynileştirilmesi dini şehirlerin oluşumlarında sık görülen bir tecrübedir. Dağların tanrılara en yakın makam olarak görülmesi dünya dinlerinde karşılıklı bir durumdur. Yine şehirler ve yerler, kozmik dağların zirveleriyle özdeşleştirilirler (Eliade, 2003, s.363). Nitekim Yakınoğu ve Mısır dinlerinde her şehir dünyanın merkezinde bulunmakta ve buralardaki dağlar, inşa edilen kuleler tanrıların dünyaya iniş kapısı olarak ifade edilmektedir. Yahudi kutsal kitabında insanların tanrılara ulaşmak için inşa ettiği kulelerden tanrıların da indiği ve insanların dillerini birbirlerine karıştırdığı ve bu şekilde yeni kurulan şehrin dağıtıldığı için buraya Babil dendiği belirtilmektedir.²

Ülkenin, şehirlerin, tapınağın ve kraliyet saraylarının dünyanın merkezinde yani kozmik dağın zirvesinde yer alması anlayışından dolayı zikredilen mekânlar

---

² Bkz. Tekvin, 11/1-19.

yeryüzünün en yüksek yerleri olarak kabul edilmiştir. Tufan sırasında su baskınına uğramayan yegâne yerin İsrail ülkesi, bunun yanında İslam geleneğinde yeryüzünün en yüksek yerinin Kâbe olduğu, bunun delilinin de kutup yıldızının onun göğün merkezinde bulunduğuna işaret etmesi inancıdır (Eliade, 1992, s.22-23). Diğer taraftan bir ülkenin -Filistin toprakları- tümü, bir kent -Kudüs- ve bir tapınak -Kudüs tapınağı- birbirlerinden farksız bir şekilde dünyanın merkezini temsil edebilmektedir. Bunların her biri aynı anda evrenin imgesi ve dünyanın merkezini ifade etmektedir (Eliade, 1993, s.23).

Kutsal mekân tasavvuru modern çağ öncesi insanını mümkün olduğunca dünyanın merkezinde yaşamaya sevk etmektedir. Bu çerçevede insanlar, ülkesinin, şehrinin ve tapınağının evrenin dolayısıyla dünyanın merkezinde olmasını istemektedirler (Eliade, 1993, s.24). Özellikle dindar insanın derin özlemi, tanrısal bir dünyada oturabilmek, daha sonra tapınaklar ve kutsal yerlerde ortaya çıktığı üzere tanrıların evine benzer bir eve sahip olabilmektedir. Bu dinsel nostalji, başlangıçta yaratıcının elinden çıktığında olduğu gibi saf ve kutsal bir evrende yaşama arzusunu göstermektedir (Eliade, 1993, s.46).

İnsanların üzerinde yaşadığı dünya onun asıl gerçekliğini temsil eden bir göksel ya da kozmik bir dünyaya tekabül etmektedir. Bu bağlamda şehirlerin de kozmik veya ilahi prototipleri bulunmaktadır. Tüm Babil şehirlerinin arketipleri burçlarda çizilmiş durumdadır. Göksel anlamda Kudüs, Tanrı tarafından şehir olarak insan elinden kurulmadan önce yaratılmıştır. Ayrıca, göklerdeki Kudüs, bütün İbrani peygamberlerinin esin kaynağı olmuştur. Yine Hindistan'da Hint kraliyet şehirleri hatta modern şehirler, evrenin hâkiminin ikamet ettiği mitsel gök şehir modeline göre kurulmuşlardır. Eski Yunan'da Eflatun'un ideal şehrinin de aynı şekilde göksel arketipi yer almaktadır. Bu demektir ki, insanın varlığının hissedildiği dünyanın ve onun içerisinde kurulan şehirlerin yüksek bir kozmik düzeyde var olan dünya dışı bir arketipi mevcuttur (Eliade, 1994, s.22-23).

İnşa edilen her şehir, dünyanın yaradılışını sürekli tekrar etmektedir. Yeni bir şehrin inşası ancak kutsal olmayan mekân ve zamanın aşılması ve kutsal mekân ve zamanın kurulmasıyla gerçekleşir. Her şehir, mekânın kutsanması paradoksuyla ve bununla ilgili ayınle bir merkeze dönüştürülür. Böylece şehirler ortak bir noktada, evrenin merkezinde bulunurlar. Yani kutsanarak evrenin merkezine yerleştirilen mekân, kutsal olmayandan tamamen farklı aşkın hale gelmekte, merkezin çoğalmasına imkân vermektedir (Eliade, 2003, s.366).

Şehirlerin kutsal mekâna dönüşmesinde en büyük faktörlerden birisi herhangi bir dinin kutsal metinlerinden geçmesidir. İlahi dinlerin kutsal kitaplarında bu olguya rastlamak mümkün olmakla birlikte şehir adları bazen direkt ismiyle bazen de sıfatlarıyla zikredilir. Bu çerçevede Mekke, Medine, Babil, Kudüs ve Mısır olmak üzere kutsal metinlerdeki şehirleri ya da onlarla bağlantılı bölgeleri sayabiliriz. Mesela Kudüs şehri ya da yakın bölgesini direkt olarak bahseden ve niteleyen kutsal kitap rivayetleri bulunmaktadır. Yahudi kutsal kitabında, Hıristiyan İncilinde Kudüs ve "Zion" şeklinde bölge olarak adı geçerken Kur'an'da Kudüs şehrine bağlantı kuran ifadeler geçmektedir (Dajani, 2009, s.41). Bu şehirlerden Kudüs örneğinde olduğu gibi birkaç din ve kutsal kitap tarafından da ortak bir biçimde kutsallık atfedilmektedir. Kudüs (Yeruşalim) ismi İbrani literatüründe barış şehri, Arap geleneğinde ise kutsanmış anlamına gelmektedir (Amari, 2009, s.7).

Kudüs, Yahudi kaynaklarına göre yeryüzünün en özel yeri ve aynı zamanda yaratılışın başladığı topraklardır (Stolov, 2009, s.51). Bu durum Hıristiyan inancı açısından da benzer özellikler göstermektedir. Nitekim Hıristiyan inancına göre Kudüs, İsa Mesih'in doğduğu ve yaşamını geçirdiği yerdir. Hıristiyanların başta Noel ve Paskalya olmak üzere İsa Mesih'in anısını yaşatmak amacıyla sonraki dönemlerde ortaya çıkan ve kutlanan pek çok bayramları Kudüs ile alakalıdır (Wohlrab, 2009, s.83). Ayrıca Kudüs, Hıristiyanlar için yeryüzünde Tanrının Krallığının bir metaforudur (Wohlrab, 2009, s.92). İslam dininde Kudüs'ün kutsallığı öncelikle Kur'an'dan gelmektedir. Kur'an'ın 17. suresindeki "Mescid-i Aksa" tabirinin Kudüs'te bulunan bir mabede işaret ettiği konusunda pek çok Kur'an yorumcusu hem fikirdir. Burada İslam peygamberinin gece yolculuğundan bahsedilmekte ve mekân ve zamanın aşkınlığına vurgu yapılmaktadır (el-Khatip, 2004, s.112).

İslami gelenekte Mekke şehri, içerisinde kutsal mekân "Kâbe" yi barındırdığından varlığı itibarıyla tanrısal bir ayrıcalık gösterir. Zira Kur'an'da "Yeryüzünde insanlar için mabet olarak belirlenen ilk yer Kâbe'dir. Burası hem bereketli bir yerdir hem de insanlar için bir hidayet vesilesidir."³ ifadesi geçmektedir. Aynı şekilde Medine şehrinin peygamberin kabrini bulundurmasından dolayı inanırlar açısından ayrı bir değerinin olduğu aşikârdır.

Kutsal metinlerde Mısır'ın özellikle Kahire bölgesi, Hz. Yusuf ve kardeşleri, Hz. Musa ve Hz. Harun ile birlikte toplamda otuz iki peygamberin yaşadığı, mücadele ettiği ya da uğrak yeridir (Bedir, 2009, s.259). Kudüs ve çevresi başta Hz. Davud ve Hz. Süleyman olmak üzere İsrailoğullarına gönderilen diğer peygamberlerle ilişkilendirilir. Bununla birlikte başta Mekke olmak üzere Medine ve diğer Arabistan topraklarındaki yerleşim yerleri Hz. Muhammed'in dışında Hz. İbrahim ve Hz. İsmail ile anımlanır.

Sonuç

Şehirler yaşadığımız dünyada insanlığın çok uzun bir zaman sürecinde kazandığı birikimlerin meyvesi olan kültür ve medeniyetlerin geliştiği yerlerdir. Şehirler, başta bu tür farklılıklarıyla diğer yerleşim alanlarından ayrıcalık gösterirler. Tarihi süreçte insanlığın şehirleri kurması, aynı zamanda mevcut olan topyekûn ortak değerlerin, mirasın muhafazasını simgelemişlerdir. Şehirler kurulduğu andan itibaren sosyal ve fiziki bakımdan farklılık ortaya koyabilmiş ve bunun tabii sonucunda farklı kimlik kazanabilmiştir. Bu bağlamda şehirlerin tarihin her aşamasında kendine ait özellikleri ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Bu noktada şehirlerin çeşitli dönemlere has görünümleri zamanın baskın medeniyetleriyle anılmıştır. Nitekim İlk Çağ Roma, Bizans, İslam şehri, gibi belirteçler ait olunan medeniyetlerin özelliklerini yansıtmıştır.

Şehirler kuruluş itibarıyla zamanla kimliklerini de oluştururlar. İnsanların üzerinde yaşadıkları mekâna, şehre yükledikleri anlam ve değerlerin bütünü o şehrin kimliğini belirleyen en önemli göstergelerdir. Bu göstergelerden biri de hiç şüphesiz dindir. Dini kimliklerin oluşması da kutsal mekân, tapınak ya da mabet kültürünün gelişimiyle ilişkilidir. Dini kimlikli şehirlerin kökeninde kozmik bir temel, bu kozmik

---

³ Ali İmran, 96.

olayın keşfedilmesiyle mekânın kutsallaştırılması, tapınağın inşası ve nihayetinde buna bağlı çoğalan toplulukların teşkil ettiği şehirler ortaya çıkmıştır. Şehirlerin merkezindeki mabet, tapınak ve sunaklar kendilerine özgü kutsal bir olayın tezahürü sonucunda gerçekleşmiştir. Filhakika model olarak alınan kozmik temelin kopyasıyla başlangıçta tapınak ve zamanla şehirlerin inşası, imaj ve planlama bağlamında özde Tanrısal karakterlidir. Burada şehri kuran insanların esas özlemi, Tanrısal bir dünyada oturabilmek, Tanrıların evine benzer bir eve sahip olabilmek, yaratıcının elinden çıktığındaki gibi saf ve kutsal bir evrende yaşama arzusunu göstermektedir.

Dinlerin kutsal metinlerinin bir mekân ya da bir şehirden bahsetmesi, o mekânı kutsala dönüştürmüştür. Zira her hangi bir dinin kutsal metninde geçen şehir, o dine inanan insanların zihninde inandığı Tanrıyı, peygamberini, kurucusunu veya kahramanını ve bunların anılarını hatırlatmıştır. Kutsallık kazanan şehir, inananların nostaljik özelemlerinin bir metaforu, zaman ve mekânın aşkın bir boyutunu da ortaya koyabilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- AMARI, C.** (2009). *“Religious Narratives on Jerusalem: Potential for Moderation in the Tense Relationship between Religion and Politics”*, Religious Narratives on Jerusalem and Their Role in Peace Building, Edt. Konstanze Von Gehlen, Jerusalem.
- ARSLAN, A.** (2008). *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, Cilt II, İstanbul.
- ARSLAN, A.** (2009). *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, Cilt III, İstanbul.
- BAYARTAN, M.** (2005). *“Tarihi Coğrafya Çalışmaları Açısından Şehir ve Osmanlı Şehri”*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Coğrafya Böl. Coğrafya Der. Sa: 13, İstanbul.
- BEDİR, A.** (2009). *“Dünyanın Anası: Kahire ve Kütüphane Şehir: İskenderiye”*, Hece Der., Sa: 150-151-152, Ankara.
- CANSEVER, T.** (2010). *Osmanlı Şehri*, İstanbul.
- DAJANI, S.** (2009). Munther *“Muslim Attachment to Jerusalem (Al Quds Al-Sharif)”*, Religious Narratives on Jerusalem and Their Role in Peace Building, Edt. Konstanze Von Gehlen, Jerusalem.
- ELIADE, M.** (1992). *İmgeler Simgeler*, Çev.M. Ali Kılıçbay, Ankara.
- ELIADE, M.** (1993). *Kutsal ve Dindışı*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara.
- ELIADE, M.** (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*, Çev. Ümit Altuğ, Ankara.
- ELIADE, M.** (2003). *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Lale Arslan, İstanbul.
- EI-KHATİP, A.** (2004). *“Kur’an’da Kudüs”*, Çev. Ramazan Işık, Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Der. Cilt: IX, Sa: 1, Elazığ.
- FARABİ, (1990).** *El-Medinetü'l-Fazıla*, Çev. Ahmet Arslan, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- GÜL, H.** (2012). *“Kentleşme, Çevre, Yerel Politika ve Sürdürülebilirlik”*, Çevre Sosyolojisi, Edt. Muhammed Tuna, Anadolu Üniv. Açık Öğretim Fak. Yay. Eskişehir.
- İBN HALDUN, (2004).** *El-Mukaddime*, Çev. Halil Kendir, Cilt: I, Ankara.
- PUSTU, Y. (?)** *“Küreselleşme Sürecinde Kent: Antik Siteden Dünya Kentine”*, Sayıştay Dergisi, Sa: 60, Ankara.

- STOLOV, Y.** (2009). “*Jewish Religious Narratives on Jerusalem and Their Role in Peace Building*”, Religious Narratives on Jerusalem and Their Role in Peace Building, Edt. Konstanze Von Gehlen, Jerusalem.
- TAŞDELEN, V.** (2009). “*Antik Kentlere Doğru*”, Hece Der., Sa: 150-151-152, Ankara.
- WOHLRAB, R. U.** (2009). “*Jerusalem from a Christian Perspective and its Role in Peacekeeping*”, Religious Narratives on Jerusalem and Their Role in Peace Building, Edt. Konstanze Von Gehlen, Jerusalem.

ORGANİZE PERAKENDE SEKTÖRÜNDE ÇALIŞANLARIN MESLEKİ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ İLE İŞE BAĞLILIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ

Köksal HAZIR*
Oktay OREL**

ÖZET

Tükenmişlik; işe ilginin azalması ve stres artırıcı unsurlara karşı bir tepki olarak uzun sürede ortaya çıkan psikolojik bir sendromdur. Tükenmişlik, genelde karşılanamayan isteklerle başa çıkamayan ve insanlarla yüz yüze iletişim gerektiren meslek gruplarında çalışanlar arasında yaşanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, mesleki tükenmişliğin boyutları (duygusal tükenme, duyarsızlık, kişisel başarıda düşme hissi) ile işe bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Organize perakendecilik kapsamında Adana'da faaliyet gösteren zincir süpermarket çalışanları arasından seçilen ve müşterilerle doğrudan ilişki kurabilecek 360 çalışandan anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Bu çalışmada, süpermarket çalışanlarının mesleki tükenmişlik düzeyleri ile işe bağlılıkları arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: mesleki tükenmişlik, işe bağlılık, organize perakendecilik

ABSTRACT

Burnout is psychological term that refers to long-term exhaustion and diminished interest in work. Burnout commonly occurs among employees who are unable to cope with extensive demands on their energy, time, and resources and among employees whose work requires contact with people. The core purpose of this study is to investigate relationships among three dimensions of burnout (emotional exhaustion, depersonalization and diminished personal accomplishment) and job involvement. Data were collected through a questionnaire survey of a sample of 360 employees working in supermarket chains in Adana. The employees whose work requires directly contact with the customers were selected from all employees. Findings demonstrated that there was correlation between burnout and job involvement.

Keywords: burnout, job commitment, organized retailing

1. Giriş

Tükenmişliğin bir çeşidi olan mesleki tükenmişlik, ilk olarak 1970'lerde ABD'de müşteri hizmetlerinde çalışan insanların yaşadığı mesleki bunalımı tanımlamada kullanılmıştır (Sürgevil,2006,s.3). Bugünün iş dünyasında yaygın olarak karşılaşılan ve araştırılan konulardan biridir. Özellikle insanlarla yüzyüze iletişim gerektiren meslek gruplarında daha fazla ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin, öğretmenler, doktorlar, hemşireler, otobüs şoförleri gibi meslek mensuplarının

---

*Doç.Dr., Toros Üniversitesi, Uluslararası Lojistik Bölümü, koksals.hazir@toros.edu.tr

**Öğr.Gör., Çag Üniversitesi, İnsan Kaynakları, oktayorel@gmail.com

yaşadıkları bir durum olan tükenmişlik, çalışma performansını etkileyen önemli bir husustur. 1970’li yıllardan bu yana gerek psikoloji gerekse örgütsel davranış alanlarında tartışılan bir kavram olan tükenmişlik, hem birey hem de örgütler açısından önemli etki ve sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle tükenmişliğin nedenleri arasında bireysel ve örgütsel faktörler yer almaktadır.

Benlik saygısında azalma, depresyon, yorgunluk, bitkinlik, fiziksel sağlığın bozulması, başarısızlık hissi, kendine güven duymama gibi faktörler tükenmişliği etkileyen *bireysel* faktörlerdir. Çalışma koşulları, çalışanların performansları, bağlılıkları, başarıları ve işten memnuniyetleri, kalite, örgütün performansı, tükenmişliği etkileyen *örgütsel* faktörlerdir (age.,s.49-50). Mesleki tükenmişlik düzeyi ve işe bağlılığın tespit edilmesi ile ilgili araştırmalar incelendiğinde, birçok meslek mensubuna (öğretmenler, hemşireler, doktorlar, otobüs şoförleri, muhasebeciler vb.) yönelik çalışmalar bulunmasına rağmen perakende sektörü çalışanlarına yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Organize perakende sektörü, çalışma koşulları açısından diğer alanlara göre daha zordur. Sektörde çalışanların uzun mesailer, hafta sonu ve özel günlerde (bayram, yılbaşı vb.) çalışma zorunlulukları gibi sebeplerle meslekten bıkmama, çabuk yıpranma vb. durumlarla karşılaştıkları söylenebilir. Özel günlerde diğer pek çok sektörde çalışanların tatil yapabileme fırsatına rağmen, perakende sektörü çalışanlarının bu tür günlerde çalışmaları elzem olmaktadır. Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı (EUROFOUND) tarafından yayınlanan Perakende Sektöründe Çalışma Koşulları Raporu (2012)’nda, perakende sektörü çalışanlarında iş temposuna yönelik baskılar, çalışma saatlerindeki değişkenlik, genel anlamda yaygın olan belirsizlik hissi ve müşterilerin kötü davranışlarına maruz kalma bir arada olduğunda kas-iskelet yapısında bozukluklar, stres ve psikososyal sağlık sorunlarının ortaya çıkabileceği belirtilmiştir (Giaccone ve Di Nunzio, 2012).

2. Tükenmişlik Kavramı

Psikolojide tükenmişlik (burnout) kavramı ilk kez 1974 yılında Herbert Freudenberger tarafından ortaya atılmıştır. Freudenberger, 1974 yılında Social Issues dergisinde yayınlanan bir çalışmada tükenmişlik kavramını “başarısızlık, yıpranma, enerji ve güç kaybı veya karşılanamayan istekler nedeniyle bireyin iç kaynaklarında tükenme durumu” olarak tanımlamıştır (Freudenberger,1974:159). Freudenberger, 1977 yılında yaptığı çalışmada ise tükenmişlik kavramını, “*çalışma hırsı ve idealizmin sönmesi*” şeklinde tanımlayarak mesleki tükenmişlik kavramını da gündeme taşımıştır. İlerleyen yıllarda fenomen haline gelen bu konuda, kavramsallaştırma ve araştırma üzerine yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Ancak, şu ana kadar tek bir mesleki tükenmişlik tanımı üzerinde bir görüş birliği oluşmamıştır (Naveed ve Rana, 2013: 114).

Tükenmişliğin tanımları içinde en popüler olanı ve en geniş kullanılanı Maslach ve Jackson (1986) tarafından yapılmış şu tanımdır: Tükenmişlik; fiziksel, duygusal ve zihinsel bitkinlik, kronik yorgunluk, acizlik, umutsuzluk, olumsuz kişilik gelişimi, diğer insanlara, yaşama ve mesleğe karşı olumsuz tutum geliştirmedir. Bir başka çalışmada Maslach (2003:189) tükenmişliği; işyerindeki stres artırıcı unsurlara karşı bir tepki olarak uzun sürede ortaya çıkan psikolojik bir sendrom olarak tanımlamıştır. Literatürde

tükenmişlik kavramı ile ilgili geçerli ikinci tanım Pines ve Aronson'un tanımıdır. Pines ve Aronson'a (1988) göre tükenmişlik; bir şevk, enerji, idealizm, perspektif ve amaç kaybıdır ve sürekli strese, umutsuzluğa, çaresizliğe ve kapana kısılmışlık duygularına neden olan fiziksel, duygusal ve zihinsel bir tükenme durumudur. Austin (1981: 35)'e göre tükenmişlik; telafi edici rahatlama olmaksızın sürekli kronik stres birikmesinden kaynaklanmaktadır.

Bireysel perspektif bağlamında, tükenmişlik benlik saygısından azalma, depresyon, yorgunluk, aksiyete ve fiziksel sağlıkta bozulma özgülünde eksilme vb. konularla ilgilidir (Toker ve Biron, 2012; Singh ve Suar, 2010; Kahill, 1988; Burke ve Deszca, 1986; Jackson ve Maslach, 1982). Bireyin sahip olduğu değerlerde, itibarda ve maneviyatta aşınmayı temsil eden tükenmişlik, insan ruhunun çöküşüdür (Sürvegil, 2006:4). Örgütsel perspektif bağlamında, tükenmişlik iş ile bağlantılı gerginlik ve işe bağlılık düzeyinde azalma konularıyla ilgilidir (Jackson vd., 1986). Meier (1983)'e göre tükenmişlik; *"bireyin işle ilgili olumlu pekiştirici beklentisinin çok düşük olduğu, ceza beklentilerinin çok yüksek olduğu bir durumun yansımasıdır"*.

3. Tükenmişlik Boyutları

Maslach ve arkadaşları tükenmişliği üç boyutu kapsayan bir şemsiye terim olarak kavramsallaştırmışlardır. Bu boyutlar; duygusal tükenme (emotional exhaustion), duyarsızlaşma (depersonalization) ve kişisel başarı (personal accomplishment) olarak ifade edilmektedir (Maslach ve Jackson, 1981; Maslach, 1982; Maslach vd., 2001). Bu üç boyut kavramsal olarak birbirinden ayrı ama ampirik olarak birbiriyle ilişkili kavramlardır (Toppinen-Tanner vd., 2002).

Duygusal Tükenme

Duygusal tükenme; kişide duygusal kaynakların tükenmesi ve enerji eksikliği şeklinde ifade edilebilen duygusal bir durumdur (Maslach, 1982). Kişi, duygusal yönden kendini yıpranmış hisseder; kendisini işine veremez ve çalıştığı kurumda hizmette bulunduğu bireylere karşı sorumsuz olduğunu düşünür. Ertesi gün işe gitmek bu kişi için çekilmez bir hal alır (Leiter ve Maslach, 1988:297; Maslach vd., 2001: 402-403; Singh vd., 1994: 559; Sürgevil, 2006: 43; Çimen ve Ergin, 2001:169). Bu durumdaki çalışanlar, sorumlu oldukları işleri yapmakta güçlük çekecekler ve işleri bittiğinde mutluluk, rahatlama gibi duyguları hissetmeyeceklerdir. Lingard (2003), bu şekilde çalışanların psikolojik olarak kendilerini işe verme noktasında yetersiz hissedeceklerini belirtmiştir.

Duygusal tükenme, çoğunlukla kişide başka insanlara yardım ederken, istenen psikolojik ve duygusal taleplerin fazla olmasından dolayı ortaya çıkan bitkinlik halidir. Kişi depresif duygularıyla, kendini desteksiz ve güvensiz hissetme, ümitsizlik, kızgınlık, huzursuzluk, mutsuzluk, evde gerginlik gibi olumsuz duygularda artış, nezaket, saygı ve dostluk gibi olumlu duygularda azalma hissetmektedir. Bu duyguları taşıyan çalışanlar, işe gitmeme, işyerine zamanında gelmeme, psikosomatik şikâyetler sebebiyle işe devamsızlık, işten çıkma gibi hem çalışan hem de işletme açısından olumsuz ve verimsiz bir durum meydana getirmektedirler (Polat vd., 2012: 156). Duygusal tükenme boyutu, tükenmişliğin en temel boyutu ve tükenmişlik sendromunun en net belirtisidir

(Sürgevil, 2006: 43). Sucuoğlu ve Kuloğlu (1996), tükenmenin ilk olarak duygusal tükenmeyle başladığını ve daha sonra diğer boyutların hissedildiğini belirtmişlerdir.

Duyarsızlaşma

Tükenmişliğin ikinci boyutu olan duyarsızlaşma; “Hizmet götürülen kişilere karşı katı, soğuk, ilgisiz ve hatta insancıl olmayan tarzda olumsuz bir tavır sergilenmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (Sürgevil, 2006: 44). Duygusal tükenme, kişi için tükenmişliğin içsel boyutunu ifade ederken, duyarsızlaşma kişilerarası ilişki boyutunu yansıtmaktadır. Duyarsızlaşan bireyler, çevresindeki insanlarla olan ilişkisini sınırlandırarak psikolojik olarak insanlardan uzaklaşırlar

Duyarsızlaşmada kişi, hizmet sunduğu kişilere karşı insan yerine nesne gibi davranmakta, hem hizmet sunulan kişilere hem de çalışılan kuruma karşı mesafeli, umursamaz, alaycı, küçümseyen, katı ve duygusuz bir tutum içerisine girmektedir (Leiter ve Maslach, 1988 : 297; Singh vd.,1994:559; Maslach vd., 2001:403; Sağlam Arı vd., 2010: 145). Aslında bu davranışların altında bir yabancılaşma duygusu ve savunma mekanizması yatmaktadır (Polat vd., 2012: 156). Duygusal tükenmişliğe karşı bir tepki olarak geliştirilen duyarsızlaşma ile birey kendisini korumak istemektedir. Ancak, bu kadar fazla negatif olma durumu kişinin iyi halini ve etkin çalışabilme kapasitesini yok edebilmektedir (Sürgevil, 2006: 45).

Kişisel Başarı

Kişinin kendini olumsuz değerlendirme eğilimi içerisinde olması kişisel başarı² boyutu (kişisel yeterlilik) içerisinde tanımlanmaktadır (Cordes ve Dougherty, 1993: 624; Maslach vd., 2001:403; Maslach ve Zimbardo, 1982). Kişinin işindeki yeterlilik ve başarı duygularını tanımlar. “Öz yeterlilik” ve “öğrenilmiş çaresizlik” gibi olgularla ilişkili olduğu düşünülen kişisel başarı hissi tükenmişliğin kişisel gelişme boyutunu temsil etmektedir (Sürgevil, 2006: 45). Tükenmişliğin bir parçası olan *düşük* kişisel başarı hissi; depresyon, düşük moral, kişilerarası ilişkilerde geri çekilme, üretkenliğin azalması, baskılar ile baş edebilmede yetersizlik ve başarısızlık duygusu ile ifade edilebilir (Ertürk ve Keçecioğlu, 2012:42). Kişinin kendini olumsuz değerlendirme eğiliminde olması kişisel başarı boyutu içerisinde tanımlanmaktadır (Cordes ve Dougherty, 1993: 624; Maslach vd., 2001:403).

Kendini olumsuz değerlendirme eğiliminde olan kişi, işinde bir ilerleme kaydetmediğini hatta gerilediğini, ne kadar çaba harcarsa harcasın bir işe yaramadığını ve genel olarak başarısız bir birey olduğunu düşünmektedir (Leiter ve Maslach, 1988: 297-298; Maslach vd., 2001:403; Maslach, 2003:190; Cordes ve Dougherty, 1993: 623-624; Sağlam Arı vd., 2010: 145). Kişisel başarıda düşme hissi yüksek olan birey, hem işinde hem de etkileşim içinde bulunduğu insanlarla ilişkilerinde genel bir yetersizlik ve

² Literatürde yapılan çalışmaların büyük bir kısmında kişisel başarı boyutu, *kişisel başarıda düşme hissi; kişisel başarısızlık hissi; düşük kişisel başarı* gibi isimlerle anılmaktadır. Maslach ölçeğinin orijinalinde boyutun adı “kişisel başarı” olarak belirlenmiş ve bu çalışmada orijinal isminin korunmasına karar verilmiştir. Ancak, kavramın tartışılması ve elde edilen verilerin yorumlanması aşamasında olumsuz yönüyle ele alınacaktır.

başarısızlık hissetmektedir (Cordes ve Dougherty,1993:623-624; Sağlam Arı vd., 2010: 145). Düşük kişisel başarı hissi, bireyi başarabileceği ya da gerçekleştirebileceği eylemleri yapamamaya iter. Kendini iş yerinde etkisizleştirir. Başarı ve yeterlilik duygularında belirgin bir azalma görülen bireylerde suçluluk, sevilme hissi ve kendine saygıyı azaltmakta, bu da kişileri depresyona sürükleyebilmektedir (Maslach ve Jackson, 1981). İşgörenler de, kendileriyle ilgili değerlendirmelerinde olumsuz bir tutum içerisine girmektedirler.

4. İşe Bağlılık Kavramı

Özellikle endüstriyel psikoloji alanında derinlemesine incelenen işe bağlılık (job involvement, job commitment) literatürde çeşitli şekillerde tanımlanmıştır.

Allport (1943), işe bağlılığı bir çalışanın işe katılımı, prestij, özsaygı ve otonomi gibi ihtiyaçlarını işinde karşılama derecesi olarak tanımlamaktadır. Bass (1965)'a göre yüksek düzeyde işe bağlılık, kişide iş kararlarını rahatlıkla alabilme ve özerk olabilme duygusu oluşturmaktadır. Robinowitz ve Hall (1977)'e göre işe bağlılık iş doyumunun bir sonucu olarak ortaya çıkan, bireylerin işe ilişkin olumlu bir tutumdur. Kanungo (1982)'ya göre işe bağlılık, kişinin işiyle psikolojik olarak özdeşleşmesi veya benliğinde işine verdiği önem olarak tanımlanmaktadır. Kişinin yaptığı işe, içsel motivasyon duyarak onunla bütünleşmesidir (Kanungo, 1982: 341). Kavramı, bireyin işine verdiği değer ve önem derecesi, diğer bir ifadeyle psikolojik olarak kendisini işiyle tanımlama ve işteki faaliyetlere katılma derecesi olarak tanımlamak da mümkündür (Kanungo, 1979 aktaran Somers ve Birnbaum,1998 : 622; Blau ve Boal, 1987 : 290). Blau ve Boal (1987) işe bağlılığı, bireyin işini yaşamının merkezi veya odağı ve kimliğinin bir parçası haline getirmesi olarak tanımlamaktadır. Chusmir (1982:596) işe bağlılığı bireyin işine yönelik tutumu, bireyin benliğinin işiyle bütünleşmesi veya bağlantısı olarak açıklamaktadır.

Literatürde işe bağlılık ile ilgili tanımlarda, işe bağlılığın (i) işini yaşamının merkezi haline getirme, (ii) işini aktif bir biçimde paylaşma ve işe katılma, (iii) işini öz saygısının bir parçası haline getirme, (iv) işini benliğinin bir parçası haline getirme şeklinde kavramsallaştığı görülmektedir (Saleh ve Hosek,1976:214). Buna göre işe bağlılık; bireyin etkin şekilde işe katılımı, işi yaşamın merkezi olarak görmesi, işi kendine özsaygının temeli olarak algılaması ve kendini iş performansı ile tanımlamasıdır.

5. Araştırmanın Önemi ve Amacı

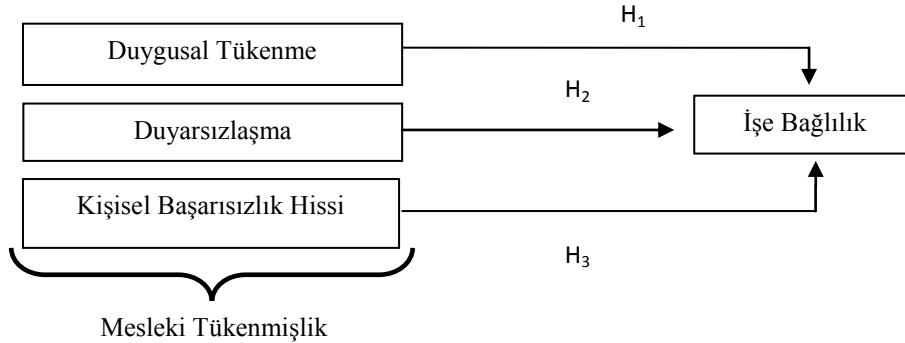
Perakende işletmeleri emek yoğun olarak faaliyet gösteren ve çalışma saatleri uzun olan işletmelerdir. Çoğu perakende mağazası müşterilerinin isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için uzun saatler, hafta sonları, arife günleri ve bazı tatil günleri açıktır (Berman ve Evans, 1998, s. 361). Uzun çalışma saatleri ve çalışma günlerinin diğer birçok sektörden farklılık göstermesi perakende sektöründe çalışanların da stres düzeyini artırmaktadır. Uzun süreli stresin ve işin gereklerinin bireyin sahip olduğu kaynakları aşması beraberinde tükenmişliği getirmekte, tükenmişlik yılgınlık, bıkkınlık, idealizmin kaybı ve işe yönelik istek ve heyecanın ortadan kalkması ile kendisini göstermektedir (Maslach ve Schaufeli,1993:1-3). Öte yandan, perakende

sektöründe personel devir hızı yüksektir. Açılan mağaza sayısı çoğaldıkça, sektörde 2000 yılında %17,7; 2004 yılında %30 olan personel devir hızı 2012 yılında bazı perakende işletmelerde %40-50'lere ulaşmış durumdadır (*The Retail Blogger*, 01.04.2013, <http://perakende-egitim.blogspot.com/2008/08/blog-post.html>). Buna bir de yarı zamanlı personel çalıştırma zorunluluğu eklenince perakende sektöründe işe bağlılıkta sıkıntılar yaşanmaktadır. Yoğun dönemlere ve uzun çalışma saatlerine uyabilmek için mağazalar bir ya da iki vardiya halinde çalışan tam zamanlı (full-time) personeli, yarı zamanlı (part-time) personelle tamamlamak/desteklemek zorundadırlar. Örneğin, çoğu süpermarket tam zamanlı personelinin yaklaşık yarısı kadar yarı zamanlı personel istihdam etmektedir. Ancak yarı zamanlı personeli yönetmek tam zamanlı personeli yönetmekten daha zordur. Çünkü yarı zamanlı personel işletmeye ve işine daha az bağlıdır (Levy ve Weitz, 2004:277). Cohen (2000), bireylerin işlerinden ayrılmadan önce bir uzaklaşma süreci yaşayacağını, bunun da büyük ölçüde işe bağlılığın azalması sonucunda olduğunu belirtmektedir.

Bu bilgiler ışığında çalışmanın temel amacı, organize perakendecilik içinde yer alan zincir süpermarket çalışanlarının mesleki tükenmişlik düzeyleri ile işe bağlılıkları arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir.

6. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın modeli Şekil 1'de görülmektedir. Modelde zincir süpermarket çalışanlarının mesleki tükenmişlik boyutlarından “duygusal tükenme”, “duyarsızlaşma” ve “kişisel başarısızlık hissi” düzeyleri ile işe bağlılıkları arasındaki ilişkiler yer almaktadır.

Şekil.1 Araştırmanın Modeli

İlgili literatür incelendiğinde, mesleki tükenmişlik ile işe bağlılık arasında ilişkilerin olduğunu gösteren az sayıda çalışma bulunmaktadır (Chiu ve Tsai, 2006; Elloy vd., 1991; Kahill, 1998). Elloy vd., (1991), çalışmalarında mesleki tükenmişlik ile işe bağlılık arasında negatif bir ilişki bulmuşlardır. Aynı şekilde, Kahill (1988); Chiu ve Tsai (2006), yaptıkları çalışmalarında mesleki tükenmişlik ile işe bağlılık arasında bir ilişkinin olduğunu bulmuşlardır. Buradan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

“Mesleki tükenmişlik düzeyi ile işe bağlılık arasında bir ilişki vardır.”

Ancak, mesleki tükenmişliği oluşturan alt boyutlar, kavramsal olarak birbirinden ayrı oldukları için her bir boyuta yönelik hipotezlerin geliştirilmesi ve gerekli testlerin yapılması gerekir. Konuyla ilgili literatürde yer alan çalışmalarda da benzer şekilde değerlendirmeler yapılmıştır.

Chiu ve Tsai (2006), otel ve restoran yöneticileri ile çalışanlara yönelik olarak yaptıkları çalışmalarında duygusal tükenme ile işe bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki bulmuştur. Sağlam Arı vd.,(2010), yatırım uzmanlarına yönelik yaptıkları çalışmada, duygusal tükenmişlik düzeyi ile işe bağlılık arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu çerçevede H_1 hipotezi geliştirilmiştir:

H₁ : Duygusal tükenme ile işe bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

Sağlam Arı vd., (2010), tükenmişlik düzeyinin bir diğer boyutu olan duyarsızlaşma ile işe bağlılık arasında negatif yönde bir ilişki belirlemiştir. Bu çerçevede H_2 hipotezi geliştirilmiştir:

H₂ : Duyarsızlaşma ile işe bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

Sağlam Arı vd.,(2010), kişisel başarıda düşme hissi ile işe bağlılık ilişkisinde negatif yönlü bir ilişki, yani kişisel başarıda düşme hissi arttıkça işe bağlılık düzeyinin düştüğünü bulmuşlardır. Chiu ve Tsai (2006), düşük kişisel başarı ile işe bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Öztürk vd.,(2011), kişisel başarıda düşme hissi ile işe bağlılık düzeyleri arasında ters yönlü bir ilişkiye rastladıklarını ifade etmişlerdir. Ancak, söz konusu bu çalışmalarda kişisel başarı ölçeğindeki ifadeler ters kodlanarak değerlendirilmeye alınmıştır. Bu çalışmada ise, kişisel başarı alt ölçeği orijinal haliyle korunduğundan konuyla ilgili H_3 hipotezi geliştirilmiştir:

H₃ : Kişisel başarı ile işe bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

7. Araştırmanın Metodolojisi

Veri Toplama Yöntemi ve Anket Formunun Hazırlanması

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak “Anket Yöntemi” seçilmiştir. Zincir işletmelerin yöneticilerinden izin alınmak suretiyle, anketlerin yarıya yakını yüz yüze görüşme ile yapılmış, görüşme için müsait olmayanlara ise anket formlarının ofislerine dağıtılıp toplanması şeklinde yapılmıştır. Çalışmada kullanılacak veriler 15 Kasım 2012 - 15 Aralık 2012 tarihleri arasında toplanmıştır. Adana ilinde zincir süpermarketlerde çalışanlar içerisinde sadece müşterilerle doğrudan ilişki kurabilecek olanların anket formunu doldurması istenmiştir. Araştırma konusunun hassasiyetinden dolayı, çalışanlar böyle bir çalışma için zorunlu tutulmamış, aralarından gönüllü olanlar anketteki soruları cevaplamışlardır. Bu yolla toplam 360 anket doldurulmuş, hatalı ya da eksik olan 29 anketin de çıkarılması işlemi neticesinde analizler, toplam 331 cevaplayıcıdan alınan bilgiler doğrultusunda yapılmıştır.

Anket formunun ilk bölümünde yer alan 10 soru süpermarket çalışanlarının işe bağlılık düzeylerini ölçmeye, ikinci bölümünde yer alan 22 soru çalışanların mesleki tükenmişlik düzeylerini ölçmeye yöneliktir. Üçüncü bölüm ise, örnek küttelede yer alan çalışanların demografik özelliklerini ve çalışma şekilleri, süreleri ve pozisyonlarını ortaya çıkarmaya yönelik sekiz sorudan oluşmaktadır.

Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmada süpermarket çalışanlarının mesleki tükenmişlik düzeyleri ile işe bağlılıkları arasındaki ilişkiyi ölçmede geçerlilik ve güvenilirlikleri değerlendirilmiş ölçekler kullanılmıştır. Orijinali İngilizce olan ölçekler Türkçe'ye çevrilmiştir.

Perakende işletmelerde çalışanların çok büyük bir kısmının müşterilere hizmet veren ve onlarla doğrudan iletişim kurabilecekleri işlerde çalışmalarından ötürü mesleki tükenmişlik düzeylerini ölçmede Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen *Maslach Tükenmişlik Ölçeği* (Maslach Burnout Inventory) kullanılmıştır. Yedi dereceli bir ölçek olan Tükenmişlik Ölçeği toplam 22 madde ve üç alt ölçekten oluşmaktadır. Birinci alt ölçek olan “Duygusal Tükenme (Emotional Exhaustion)” boyutunda 9 madde, ikinci alt ölçek olan “Duyarsızlaşma (Depersonalization)” boyutunda 5 madde ve üçüncü alt ölçek olan “Kişisel Başarı (Personal Accomplishment)” boyutunda ise 8 madde yer almaktadır (Maslach ve Jackson, 1981). Ölçeğin özgün formundaki “hiçbir zaman, yılda birkaç kere, ayda bir, ayda birkaç kere, haftada bir, haftada birkaç kere, her gün” şeklinde yedi basamaklı cevap seçenekleri, Türkçe uyarlamasında “1: hiçbir zaman, 2: çok nadir, 3: bazen, 4: çoğu zaman, 5: her zaman” şeklinde beşli cevap seçenekleri olarak düzenlenmiştir. Çalışanların işe bağlılıklarını ölçmede kullanılan ölçeklerden biri Kanungo (1982)'nin geliştirdiği *İşe Bağlılık Ölçeği* (Job Involvement Scale)'dir. Bu çalışmada Kanungo (1982)'nin işe bağlılık tanımı benimsendiğinden ve diğer ölçeklerden psikometrik olarak daha güçlü olduğundan (Blau ve Ryan 1997) Kanungo'nun 10 maddelik işe bağlılık ölçeği kullanılmıştır. Mesleki tükenmişlik ölçeğinde olduğu gibi “1: hiçbir zaman, 2: çok nadir, 3: bazen, 4: çoğu zaman, 5: her zaman” şeklinde beşli cevap seçenekleri kullanılmıştır.

Anakütlenin Belirlenmesi ve Örnekleme Süreci

Adana ilinde bulunan organize perakende işletmeleri içerisinde gıdaya dayalı olan perakendeci işletmeler çalışma evreni olarak belirlenmiştir. Bu işletmeler içerisinde müşteri yoğunluğu en fazla olan üç farklı zincir işletme seçilmiştir. Comfrey ve Lee (1992:217) bilimsel çalışmalarda kullanılacak örneklem büyüklüğü yeterliliğine ilişkin kabaca aşağıdaki ölçeğin dikkate alınabileceğini önermektedir: “50 – çok kötü; 100 – kötü; 200 – orta; 300 – iyi; 500 – çok iyi; 1000 ve üzeri – mükemmel”. Guadagnoli ve Velicer (1988) minimum örnek büyüklükleri ile ilgili çeşitli çalışmalarını gözden geçirmiştir. Bu çalışmalarda, 50 (Barrett ve Kline, 1981) ila 400 (Aleamoni, 1976) arası örnek büyüklüğünün yeterli olacağına dair önerilerde bulunulmuştur. Bu araştırmada 360 gönüllü çalışana ulaşılmıştır. Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda örneklem büyüklüğünün bu tür bir çalışma için yeterli olduğu düşünülmektedir.

8. Güvenilirlik Analizi

Araştırmada *mesleki tükenmişlik* düzeyini ölçmede Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmış ve Tablo 1’de sunulmuştur. Sonuçlara göre; ölçülmeye çalışılan her bir alt boyut için alfa katsayısı 0.60’dan büyük değerler aldığından tükenmişlik ölçeğinin güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo.1 Tükenmişlik Değişkenlerinin Güvenilirlik Analizi

Değişken-ler	Tutumlar (Maddeler)	Alfa Katsayısı (Cronbach’s Alpha)
Duygusal Tükenme	<ul style="list-style-type: none"> · İşimden soğuduğumu hissediyorum. · İş gününün sonunda kendimi tükenmiş hissediyorum. · Sabah kalktığımda yeni bir iş günü ile yüzleşmek zorunda olduğum için kendimi yorgun hissediyorum. · Bütün gün insanlarla uğraşmak benim için gerçekten yıpratıcı oluyor. · İşimden dolayı tükendiğimi hissediyorum. · Doğrudan insanlarla birlikte çalışmak bende çok fazla stres yapıyor. · Yaptığım işten yıldığımı hissediyorum. · İşimde çok fazla çalıştığımı düşünüyorum. · Mesleki anlamda yolun sonuna geldiğimi hissediyorum.	0,845
Kişisel Başarı	<ul style="list-style-type: none"> · İşim gereği müşterilerin alışveriş sırasında neler hissettiğini çok kolay anlayabiliyorum. · Müşterilerin sorunlarıyla yakından ilgilenirim. · Yaptığım iş sayesinde başkalarının hayatını olumlu etkilediğimi düşünüyorum. · Kendimi enerjik hissediyorum. · Müşterilerle rahat bir ortamı kolaylıkla oluşturabiliyorum. · İşimde kayda değer pek çok başarı elde ettim. · Müşterilerle yakından ilgilendikten sonra kendimi coşkulu hissederim. · İşimde duygusal sorunlara soğukkanlılıkla yaklaşıyorum.	0,736
Duyarsızlaşma	<ul style="list-style-type: none"> · Müşterilere karşı sanki birer cansız nesnelermiş gibi davrandığımı hissediyorum. · Bu işe başladığımdan beri insanlara karşı daha duygusuzlaştım. · Müşterilerin mağazada ne yaşadıklarının beni ilgilendirmediğini düşünüyorum. · Bu işin beni duygusal olarak katılaştırmasından endişe ediyorum. · Müşterilerin mağazada yaşadıkları bazı olumsuzluklar nedeniyle beni suçladıklarını hissediyorum.	0,634

Araştırmada *işe bağlılığı* ölçmede Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmış ve Tablo 2’de sunulmuştur. Sonuca göre alfa katsayısı 0.60’dan büyük değer aldığından işe bağlılık ölçeğinin güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo.2 İşe Bağlılık Değişkenlerinin Güvenilirlik Analizi

Değişken-ler	Tutumlar (Maddeler)	Alfa Katsayısı (Cronbach’s Alpha)
İşe Bağlılık	<ul style="list-style-type: none"> · Başıma gelen en önemli şeylerin şu andaki işimle ilgili olduğunu düşünüyorum. · İşimin kimliğimin sadece küçük bir parçası olduğunu düşünüyorum. · İşimin bütün ayrıntılarıyla yakından ilgilenirim. · İşimle yaşıyorum, işimin benim için yemek yemek, nefes almak kadar önemli olduğunu düşünüyorum. · İlgi alanlarımın çoğu işimle ilgilidir. · İşime çok bağlıyım. · Kendimi işimden kopmuş hissediyorum. · Kişisel yaşam hedeflerimin çoğu işime odaklıdır. · İşimin, hayatımın merkezinde olduğunu düşünüyorum. · İşime yoğunlaşmaktan hoşlanırım.	0,675

9. Araştırma Bulguları

Süpermarket Çalışanlarının Demografik Özellikleri

Cevaplayıcıların %44.4’ü kadın çalışanlardan , %55.6’sı erkek çalışanlardan oluşmaktadır. Yaş dağılımları incelendiğinde %94’ün 40 yaş altı olduğu görülmektedir. Sektörde genç insanların çalışma yoğunluğu fazladır. Cevaplayıcılar içinde lise mezunlarının %65’lik bir kısmı oluşturduğu görülmektedir. Ankete katılanlar içinde kasiyerlerin %35’lik bir çoğunluğa sahip olduğu, şarküteri-kasap bölümünde çalışanların %21.8’lik kısmı oluşturduğu, geri kalanlar içinde küçük paylarla mağaza yöneticileri, reyon görevlileri, satış destek elemanları, taze gıda ve unlu mamul elemanlarının bulunduğu görülmektedir. Çalışanların %45.5’inin çalışma sürelerinin 4-9 yıl aralığında olduğu, %22.7’sinin ise 10 yıldan fazla süre ile çalıştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Mevcut işletmelerinde çalışanların çalışma sürelerinin bakıldığında 3 yıl ve daha az süreyle çalışanların %46.2’sini oluşturmaktadır. 4 yıl ve üzeri çalışanların oranı %46.8’dir. Cevaplayıcıların çalışma şekilleri incelendiğinde neredeyse tamamının (%90.3) tam zamanlı çalıştığı bulgusu elde edilmiştir.

Süpermarket Çalışanlarının Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri ile İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan süpermarket çalışanlarının tükenmişlik düzeylerine ilişkin elde edilen bazı temel bulgular şunlardır:

- Çalışanların yarısından fazlası iş gününün sonunda kendilerini tükenmiş olarak hissetmektedirler.
- Çalışanların % 71,6'lık kısmı "İşimden dolayı tükendiğimi hissediyorum" ifadesine "çok nadir" ve "hiçbir zaman" cevabını vermişlerdir.
- "Doğrudan insanlarla birlikte çalışmak bende çok fazla stres yapıyor" ifadesine çalışanların % 62,2'si ise "çok nadir" ve "hiçbir zaman" cevabını vermişlerdir. Böylece bu konunun çalışanların önemli bir kısmında strese yol açmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.
- Çalışanların %64 gibi önemli bir kısmı çok fazla çalıştıklarını düşünmektedirler.
- Çalışanların %87,6'sı "Mesleki anlamda yolun sonuna geldiğimi hissediyorum" ifadesine "çok nadir" ve "hiçbir zaman" cevabını vermişlerdir.
- Çalışanların yarıya yakını zaman zaman da olsa yaptıkları işten yıprandıklarını belirtmişlerdir.
- Çalışanların yarısı işlerinden kaynaklanan duygusal problemlerin üstesinden geldiklerini belirtmişlerdir.
- Çalışanların % 86,7'lik çok büyük bir kısmı kendilerini enerjik hissetmektedirler.
- "İşimde kayda değer pek çok başarı elde ettim" ifadesine çalışanların % 68'i "her zaman" ve "çoğu zaman" cevabı vermişlerdir.
- "Müşterilerin mağazada yaşadıkları bazı olumsuzluklar nedeniyle beni suçladıklarını hissediyorum" ifadesine % 52'sinin "hiçbir zaman" ve %18,7'si "çok nadir" cevabını vermişlerdir. Süpermarket çalışanlarının kendilerini suçlamadıkları anlaşılmaktadır.
- "Müşterilere karşı sanki birer cansız nesnelermiş gibi davrandığımı hissediyorum" ifadesine çalışanların % 90,1'inin, yani neredeyse tamamının "çok nadir" ve "hiçbir zaman" cevabını vermesi, çalışanların bu tarz olumsuz bir davranış içinde olmadıklarını göstermektedir.
- Çalışanların %76,1'lik büyük bir kısmı işlerinden soğudukları fikrine katılmamaktadırlar.

Süpermarket Çalışanlarının İşe Bağlılıkları ile İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan süpermarket çalışanlarının işe bağlılıklarını belirlemeye yönelik elde edilen bazı temel bulgular şunlardır:

- Çalışanların tamamına yakını (%96,1) "İşimin bütün ayrıntılarıyla yakından ilgilenirim" ifadesine olumlu görüş belirtmişlerdir.
- "Kişisel yaşam hedeflerimin çoğu işime odaklıdır" ifadesine çalışanların yarısı olumsuz cevap vermiştir.
- "İşimin hayatımın merkezinde olduğunu düşünüyorum" diyenlerin oranı %60,7'dir.

- Çalışanların % 65'i "İşimle yaşıyorum, işimin benim için yemek yemek, nefes almak kadar önemi olduğunu düşünüyorum" ifadesine "her zaman" ve "çoğu zaman" cevabını vermişlerdir.
- Çalışanların tamamına yakını (%94) "İşime çok bağlıyım" ifadesine olumlu görüş belirtmişlerdir.
- "İşime yoğunlaşmaktan hoşlanırım" ifadesine araştırmaya katılan deneklerin tamamına yakını (%91,2) olumlu görüş belirtmişlerdir.

10. Araştırma Hipotezlerinin Testi

Çalışma kapsamında geliştirilen H_1 , H_2 ve H_3 hipotezlerinin test edilmesinde Korelasyon Analizi uygulanmıştır.

Duygusal Tükenme İle İşe Bağlılık Arasındaki İlişkinin Analizi

Süpermarket çalışanlarının duygusal tükenme ile işe bağlılıkları arasında negatif yönlü bir ilişki olabileceğine yönelik olarak geliştirilen H_1 hipotezinin test edilmesinde uygulanan *Korelasyon Analizi* sonuçları Tablo 4'de görülmektedir.

Tablo.4 Duygusal Tükenme ile İşe Bağlılık Arasındaki İlişki

		Duygusal Tükenme	İşe Bağlılık
Duygusal Tükenme	Pearson korelasyon katsayısı	1	-,436**
	p (Anlamlılık Düzeyi)		,000
	n	331	331
İşe Bağlılık	Pearson korelasyon katsayısı	-,436**	1
	p (Anlamlılık Düzeyi)	,000	
	n	331	331

** Korelasyon 0.05 önem düzeyinde anlamlıdır (Çift-Kuyruklu).

Süpermarket çalışanlarında duygusal tükenmişlik düzeyi ile işe bağlılık arasında 0,05 önem düzeyinde negatif yönlü bir ilişkiye rastlanmıştır. Elde edilen Korelasyon analizi sonuçlarına göre $\alpha=0,05$ önem düzeyinde H_1 hipotezi desteklenmektedir. Çalışanlarda duygusal tükenme düzeyi arttıkça işe bağlanmada düşüş gözlenmektedir.

Duyarsızlaşma İle İşe Bağlılık Arasındaki İlişkinin Analizi

Süpermarket çalışanlarında duyarsızlaşma ile işe bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki olabileceğine yönelik olarak geliştirilen H_2 hipotezinin test edilmesinde uygulanan *Korelasyon Analizi* sonuçları Tablo5'de görülmektedir.

Tablo.5 Duyarsızlaşma ile İşe Bağlılık Arasındaki İlişki

		Duyarsızlaşma	İşe Bağlılık
Duyarsızlaşma	Pearson korelasyon katsayısı	1	-,407**
	p (Anlamlılık Düzeyi)		,000
	n	331	331
İşe Bağlılık	Pearson korelasyon katsayısı	-,407**	1
	p (Anlamlılık Düzeyi)	,000	
	n	331	331

** Korelasyon 0.05 önem düzeyinde anlamlıdır (Çift-Kuyruklu).

Süpermarket çalışanlarında duyarsızlaşma düzeyi ile işe bağlılık arasında 0,05 önem düzeyinde negatif yönlü bir ilişkiye rastlanmıştır. Elde edilen Korelasyon analizi sonuçlarına göre $\alpha=0,05$ önem düzeyinde H_2 hipotezi desteklenmektedir. Çalışanlarda duyarsızlaşma arttıkça işe bağlılıkta azalma gözlenmektedir.

Kişisel Başarı İle İşe Bağlılık Arasındaki İlişkinin Analizi

Süpermarket çalışanlarında kişisel başarı ile işe bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olabileceğine yönelik olarak geliştirilen H_3 hipotezinin test edilmesinde uygulanan **Korelasyon Analizi** sonuçları Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo.6 Kişisel Başarı ile İşe Bağlılık Arasındaki İlişki

		Kişisel Başarı	İşe Bağlılık
Kişisel Başarı	Pearson korelasyon katsayısı	1	,493**
	p (Anlamlılık Düzeyi)		,000
	n	331	331
İşe Bağlılık	Pearson korelasyon katsayısı	,493**	1
	p (Anlamlılık Düzeyi)	,000	
	n	331	331

** Korelasyon 0.05 önem düzeyinde anlamlıdır (Çift-Kuyruklu).

Araştırmaya katılan süpermarket çalışanlarında kişisel başarı ile işe bağlılık arasında 0,05 önem düzeyinde pozitif yönlü bir ilişkiye rastlanmıştır. Çalışanlarda kişisel başarı hissi arttıkça işe bağlanma düzeyinde de artış gözlenmektedir. Tam ters ifadeyle, kişisel başarı hissi azaldıkça işe bağlılık da azalmaktadır. Bu bulgu, çalışmanın başında geliştirilen H_3 hipotezini desteklemektedir.

11. Sonuç ve Öneriler

Gerek psikoloji gerekse örgütsel davranış alanlarında tartışılan bir kavram olan tükenmişlik, hem birey hem de örgütler açısından önemli etki ve sonuçlar doğurmaktadır. Tükenmişliği hissedenden çalışanlarda hata yapma, bazı işleri erteleme, işe geç gelme, izinsiz olarak ya da hastalık nedeni ile işe gelmeme, işi bırakma eğilimi, sunduğu hizmetin niteliğinde bozulma, iş ve iş dışındaki ilişkilerde bozulma, meslektaşlarına ve hizmet verdiği kişilere karşı ilgisiz tavırlar gösterme, işle ilgilenmek yerine başka şeylerle vakit geçirme, kuruma olan ilginin kaybı vb. nedenler tükenmişliğin çalışma hayatına ve dolayısıyla kuruma olan olumsuz etkileridir. Organize perakende sektöründe iş temposunun yüksekliği, çalışma saatlerindeki değişkenlik, uzun mesailer, özel günlerde çalışma zorunluluğu, genel anlamda yaygın olan belirsizlik hissi ve müşterilerin kötü davranışlarına maruz kalma vb. nedenler, çalışanları, meslekten bıkmaya, çabuk yıpranmaya vb. durumlarla karşı karşıya bırakmaktadır.

Organize perakendecilik kapsamında Adana’da faaliyet gösteren zincir süpermarket çalışanlarının mesleki tükenmişlik düzeyleri ile işe bağlılıkları arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan saha araştırmasından elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

- Süpermarket çalışanlarında duygusal tükenmişlik arttıkça işe bağlılık düzeyi azalmaktadır.
- Süpermarket çalışanlarında duyarsızlaşma arttıkça işe bağlılıkta azalma gözlenmektedir.
- Kişisel başarıda düşme hissi ile işe bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Çalışanlarda kişisel başarı hissi arttıkça işe bağlanma düzeyinde de artış gözlenmektedir. Tam ters ifadeyle, kişisel başarı hissinde düşme yaşandıkça işe bağlılık da azalmaktadır.

Yukarıdaki sonuçlara dayalı olarak mesleki tükenmişlik düzeyi ile işe bağlılık arasında bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Süpermarket çalışanlarında tükenmişlik düzeyi ile işe bağlılık arasında negatif yönde bir ilişki mevcuttur. Buna göre; mesleki tükenmişlik düzeyi arttıkça, işe bağlılık düzeyi de düşmektedir.

“Mesleki Tükenmişlik” pek çok alanda çalışanların karşılaşabileceği bir durumdur. Bu durumla karşılaşmadan önce önlemler alabilmek önemlidir. Ancak, tükenmişlik problemi yaşanmaya başladıysa, bunu yaşıyor iken fark edebilmek ve uygun çözümler üretebilmek de mesleki tükenmişliğe engel olmayı sağlayabilir. Mesleki tükenmişliğe engel olabilmek için (i) bireyin kendisine yapacağı müdahaleler, (ii) kurum bazında yapılabilecek düzeltme veya düzenlemeler gerekmektedir.

Tükenmişliğini azaltması veya ortadan kaldırması için öncelikle kişinin çaba harcaması, iş dışındaki aktivitelerini arttırması ve işyerinde üzerine aldığı ve başa çıkmakta zorlandığı sorumlulukları iş arkadaşlarıyla paylaşması gerekmektedir. Mesleki tükenmişlik yaşayan birey kendine yeniden güvenmeye ve inanmaya ihtiyaç duymaktadır. Bunun için kişinin bakış açısını ve önem sıralamasını değiştirmesi gerekir. Çalışmaya başlamadan önce birey, işin zorluklarını belirleyip, bu zorlukları kendi yeterlilikleri ile aşım aşamayacağı konusunda gerçekçi olmalıdır. Bireyin iş dışında

hobilerinin olması tükenmişlik duygusu ile başa çıkmada önemlidir. Hobilerin olması bireyin tükenmişlik duygusunu daha az yaşamasına neden olur. Birey mutlaka tatil yapmalı ve/veya dinlenmelidir. Örneğin, bütün bir yaz işte kalıp çalışmaya devam etmek, öğle tatillerinde dinlenmemek ya da işini bitiremediği için fazla mesai yapmak zorunda olmak tükenmişliğe zemin hazırlar.

Diğer yandan, rahat, destekleyici, güven telkin eden, çalışanların maddi ve manevi refah düzeyini önemseyen kurumlarda tükenmişliğin görülme olasılığı daha düşüktür. Ancak, kurumlarda özellikle yöneticilere büyük sorumluluklar düşmektedir. Çünkü yöneticinin temel görevi çalışanların performansını yükseltmek ve performansı düşürecek etkenleri ortadan kaldırmaktır. Çalışanlarını çok iyi yönlendiren, adil bir yönetim sergileyen, problemleri daha az yansıtarak beklenen hedefleri çalışanlarına aktarabilen yöneticilerle daha az sorun yaşanmaktadır. Öte yandan, yöneticiler iş yükünün aynı kişilerde birikmesini önlemek için zor işlerin eşit olarak dağıtılmasını sağlamalıdır. Aynı zamanda yöneticiler, işlerin mesai saatleri içinde bitirilmesi yönünde planlama yapmalı, fazla mesai uygulamalarında aşırıya kaçmamalıdır.

Tükenmişlik sendromunu önlemede bir örgütün alabileceği diğer önlemler arasında; doğru personel seçimi, oryantasyon programları, kariyer planlanmasına yönelik çalışmalar, yetki devri, işbirliğinin artırılması, bazı kararlarda aktif katılımın sağlanması, hizmet içi eğitimler, ödül dağılımı, çalışanların kişisel gelişimlerini artırmalarına yönelik olanaklar, kurum içinde ve dışında çalışanları bir araya getiren etkinlikler vb. sayılabilir. Tüm bu önlemler sayesinde çalışanların tükenmişlik sendromuna yakalanmaları büyük ölçüde engellenmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alemoni, L. M., 1976. "The relation of sample size to the number of variables in using factor analysis techniques", *Educational and Psychological Measurement*, 36, ss.879-883.
- Allport, G., 1943. "The Ego in Contemporary Psychology", *Psychological Review*, 50, ss.451-476.
- Austin, D.A., 1981. "The Teacher Burnout Issue", *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, Volume.52, No.9, Nov-Dec, ss.35-36.
- Barrett, P.T. ve Kline, P., 1981. "The observation to variable ratio in factor analysis", *Personality study and group behavior*, 1, ss.23-33.
- Bass, B.M., 1965. *Organizational Psychology*. Boston: Allyn&Bacon.
- Berman, B. ve Evans, J.R., 1998. *Retail Management: A Strategic Approach*, 7th.ed., Prentice-Hall, 694s.
- Blau, G.J., ve Boal, K.B., 1987. Conceptualizing how job involvement and organizational commitment affect. *Academy of Management Review*, 12(2), ss.288-300.
- Blau, G. ve Ryan, J., 1997. "On Measuring Work Ethic: A Neglected Work Commitment Facet", *Journal of Vocational Behavior*, 51, ss.435-448.
- Burke, R.J. ve Dezca, E., 1986. "Correlates of psychological burnout phases among police officers", *Human Relations*, 39, ss.87-502.

- Chiu, S.F. ve Tsai,C., 2006. "Relationships among burnout, job involvement, and organizational citizenship behavior", *The Journal of Psychology*, 140 (6), ss.517-530.
- Chusmir, L.H., 1982. "Job commitment and the organizational woman", *Academy of Management Review*, 7 (4), ss.595-602.
- Cohen, A., 2000. "The relationship between commitment forms and work outcomes:comparison of three models", *Human Relations*, 53, ss.387-417
- Comfrey, A. L., ve Lee,H.B., 1992. *A First Course in Factor Analysis*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cordes, C.L. ve Dougherty, T.W., 1993. "A review and integration of research on burnout", *Academy Management Review*, 18, ss.621-656.
- Çimen, M. ve Ergin, C., 2001. "Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Personelinin Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi", *Gülhane Tıp Dergisi*, 43 (2), ss.169–176.
- Elloy, D.F., Everett, J. E. ve Flynn, R.W., 1995. "Multidimensional Mapping of The Correlates of Job Involvement", *Canadian Journal of Behavioral Science* 27, ss.79-91.
- Ertürk, E. ve Keçicioğlu, T., 2012. "Çalışanların İş Doyumları ile Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler: Öğretmenler Üzerine Örnek Bir Uygulama", *Ege Akademik Bakış*, Cilt:12 Sayı:1, Ocak, ss.39-52.
- Freudenberger, N. J., 1974. "Staff Burnout", *Journal of Social Issues*. 30, ss.59-165.
- Freudenberger, H.J., 1977. "Burnout: Occupational hazard of the child care worker", *Child Care Quarterly*, 56, ss.90-99.
- Giaccone, M. ve Di Nunzio, D., 2012. *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Working conditions in the retail sector, Report, Ireland, 03/08, 112s.*
- Gudagnoli, E., ve Velicer, W. F., 1988. "Relation of sample size to the stability of component patterns",*Psychological Bulletin*, 103,265-275.
- Jackson, S.E. ve Maslach, C., 1982. "After-effects of job-related stress: Families as victims", *Journal of Occupational Behaviour*, 3, ss.63-77.
- Jackson, S.E., Schwab, R.L. ve Schuler, R.S., 1986. "Toward an understanding of the burnout phenomenon", *Journal of Applied Psychology*, 71, ss.630-640.
- Kahill, S., 1988. "Symptoms of professional burnout: A review of the empirical evidence", *Canadian Psychology*, 29, ss.284-297.
- Kanungo, R., 1982. "Measurement of Job and Work Involvement", *Journal of Applied Psychology*, Vol.67 (3), ss.341-349.
- Lawler, E.E. ve Hall, D., 1970. "Relations of Characteristics to Job Involvement, Satisfaction and Intrinsic Motivation", *Journal of Applied Psychology* 54, s.310.
- Leiter, M.P. ve Maslach, C., 1988. "The impact of interpersonal environment on burnout and organizational commitment, *Journal of Organizational Behavior*, 9, ss.297-308.
- Levy, M. ve Weitz, B., 2004.*Retail Management*, 7th ed., New York: McGraw-Hill.
- Linghard, H., 2003. "The impact of individual and job characteristics on 'burnout' among civil engineers in Australia and the implications for employee turnover", *Construction Management & Economics*, 21, ss.69-80.

- Maslach, C. ve Jackson, S. E., 1981. "The Measurement of Experienced Burnout". *Journal of Occupational Behavior*, 2, ss.99-113.
- Maslach, C., 1982. *Burnout: The cost of caring*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Maslach, C. ve Zimbardo, P. G., 1982. "Burnout- The cost of Caring", New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs.
- Maslach, C. ve Jackson, S.E., 1986. *Maslach Burnout Inventory: Second Edition*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Maslach, C. ve Schaufeli, W.B., 1993. "Historical and conceptual development of burnout", in Schaufeli, W.B., Maslach, C. and Marek, T. (Eds), *Professional Burnout: Recent Developments in Theory and Research*, Taylor & Francis, Washington, DC, ss. 1-16.
- Maslach, C., Schaufeli, W.B. ve Leiter, M. P., 2001. "Annual Review of Psychology", *Job Burnout*, Volume.52, ss.397-422.
- Maslach, C., 2003. "Job burnout: new directions in research and intervention", *American Psychological Society*, 12 (5), ss.189-192.
- Meier, S.T., 1983. "Toward a Theory of Burnout", *Human Relations*, October, Volume.36, No.10, ss.899-910.
- Naveed, S. ve Rana, N., 2013. "Job Burnout Process and its Implications in HRM Practices: A Case Study of Trainee Doctors in Public Health Organization", *Asian Journal of Business Management* 5(1), ss.113-123.
- Öztürk, V., Koçyiğit, S.Ç. ve Çına Bal, E., 2011. "Muhasebe Meslek Mensuplarının Tükenmişlik Düzeyleri ile İşe Bağlılık Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Ankara İli Örneği", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt:12 Sayı:1, ss.84-98.
- Pines, A. ve Aronson, E. 1988. *Career Burn Out: Causes and Cures*. New York: The Free Press.
- Polat, S., Ercengiz, M. ve Tetik, H. 2012. "Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişliklerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:1 Sayı:1, ss.152-173.
- Rabinowitz, S. ve Hall, D.T., 1977. "Organizational research on job involvement", *Psychological Bulletin*, Vol. 84 No. 2, ss.265-88.
- Sağlam Arı, G., Bal, H. ve Çına Bal, E., 2010. İşe Bağlılığın Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisindeki Aracılık Etkisi: Yatırım Uzmanları Üzerinde Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.15, S.3, ss.143-166.
- Saleh, S.D. ve Hosek, J., 1976. "Job involvement: Concepts and measurements", *The Academy of Management Journal*, Vol.19, No.2, ss.213-224.
- Singh, J., Goolsby, J.R. ve Rhoads, G.K., 1994. "Behavioral and psychological consequences of boundary spanning burnout for customer service representatives", *Journal of Marketing Research*, November, ss.558-69.
- Singh, P. ve Suar, D., 2010. "Antecedents and consequences of job burnout among software developers", *Indian Journal of Training Development*, 40(1), ss.65-74.
- Somers, M. J., ve Birnbaum, D., 1998. "Work-related commitment and job performance: It's also the nature of the performance that counts", *Journal of Organizational Behavior*, 19, ss.621-634.

- Sucuoğlu, B. ve Kuloğlu, N.,1996. Özürlü Çocuklarla Çalışan Öğretmenlerde Tükenmişliğin Değerlendirilmesi, *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt 11(36), ss.44-60.
- Sürgevil, O., 2006. Çalışma Hayatında Tükenmişlik Sendromu, Nisan, Nobel Yayın Dağıtım, İzmir, 153s.
- The Retail Blogger, 01.04.2013, <http://perakende-egitim.blogspot.com/2008/08/blog-post.html>.
- Toker, S. ve Biron, M., 2012. “Job burnout and depression: Unraveling the constructs’ temporal relationship and considering the role of physical activity”, *Journal of Applied Psychology*, 97(3), ss.699-710.
- Toppinen-Tanner, S., Kalimo, R. ve Mutanen, P., 2002. “The process of burnout in white-collar and bluecollar jobs: Eight-year prospective study of exhaustion”, *Journal of Organizational Behavior*, 23(5), ss.555-570.

YUSUF ATILGAN'IN ÖYKÜLERİNDE KAPSAYICI METAFORLAR

Sıla GEN*

ÖZET

Bu çalışmada Yusuf Atılgan'ın öykülerinde kapsayıcı metaforlar, kavramsal metafor kuramı çerçevesinde incelenmektedir. Çalışmanın amacı, Yusuf Atılgan'ın öykülerinden hareketle kapsayıcı metaforların Türkçedeki kullanımına ilişkin değerlendirmeli bir örneklem sunmaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde kavramsal metafor kuramı, kavramsal metafor türleri ile imaj şema, kapsayıcı imaj şema ve kapsayıcı metaforlara ilişkin kuramsal bilgiler sunulmaktadır. İkinci bölümde Yusuf Atılgan'ın öykülerinde saptanan metaforik ifadeler incelenmekte, ilgili oldukları metaforlar belirlenerek değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde, çalışmadan elde edilen bulgular sunulmakta ve yorumlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Metafor, kavramsal metafor, kapsayıcı metafor, imaj şema, kapsayıcı imaj şema, Yusuf Atılgan.

CONTAINER METAPHORS IN YUSUF ATILGAN'S SHORT STORIES

ABSTRACT

This paper examines container metaphors in Yusuf Atılgan's short stories center around the conceptual metaphor theory. The aim of study is presenting an evaluated sample about usage of container metaphors in Turkish, specific to Yusuf Atılgan's short stories. In introduction part of study, theoretical knowledge about conceptual metaphor theory, kinds of metaphor, image schema, container image schema and container metaphor are presented. In second part, metaphorical expressions identified in Yusuf Atılgan's short stories are analyzed and considered determining metaphors which they are related to. In conclusion part, findings derived from the study are presented and interpreted.

Key Words: Metaphor, conceptual metaphor, container metaphor, image schema, container image schema, Yusuf Atılgan.

1. Giriş

1970'lerin başında ortaya çıkmış çağdaş bir dilbilim ekolü olan bilişsel dilbilim, temelde dil, zihin ve sosyofiziksel deneyimler arasındaki ilişkileri araştırmakla ilgilenir (Evans, 2007, s. VI). Bilişsel dilbilim, dilin, düşünce yapısını yansıttığını varsayar (Evans & Green, 2006, s. 5). Dilin doğası ve onu yansıttığı düşünülen kavramsal sistem üzerine kuramlar üretir. Bu kuramlar dili yapılandırır ve düzenleyen örüntüleri gözlemlemeye dayanır (Evans & Green, 2006, s. 15-16). Kavramsal metafor kuramı, bilişsel dilbilime bağlı olan bilişsel anlambilimin bir parçası olarak tanımlanan ilk kuramsal yapılardan biridir (Evans & Green, 2006, s. 286).

---

* Arş.Gör., Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, silagen@gmail.com

1.1. Kavramsal Metafor Kuramı

Kavramsal metafor kuramının çatısı George Lakoff ve Mark Johnson'un 1980'de yayımladıkları *Metaphors We Live By* adlı çalışmalarında oluşturuldu ve sonraki yayınlarla geliştirildi. Kuramın temel dayanağı, metaforun yalnızca dilin biçimsel bir özelliği olmadığı ancak düşüncenin kendisinin temelde doğası gereği metaforik olduğudur. Bu görüşe göre kavramsal yapı, alanlar arası haritalamalara ya da kavramsal alanlar arasındaki örtüşmelere göre düzenlenir (Evans & Green, 2006, s. 286). Evans, bilişsel dilbilimde metaforu şöyle tanımlar:

Farklı kavramsal alanlar arasında bulunan haritalamaları veya örtüşmeleri içeren bir kavramsal bağdaştırma biçimi. Kavramsal metaforlar çoğunlukla iki farklı kavramsal alanın görünümüne ilişkin bir dizi kavramsal haritalamadan oluşur. Bu tarz haritalamaların amacı kaynak alandaki yapıyı, hedef alan üzerine tasarımıyarak bir kavramsal alanda yapılandırma sağlamaktır. Bu, hedefe uygulanan kaynak içerisinde bulunan unsurlara ilişkin çıkarımlar yapmaya olanak sağlar. Bu nedenle kavramsal metaforlar düşünmenin temel ve zorunlu bir elemanı olarak kabul edilir (Evans, 2007, s. 136).

"Klasik dil kuramlarında metafor düşüncenin değil, dilin bir parçası olarak görülmüştür. Metaforun, günlük olağan dilin dışında, edebiyat dilinde, özellikle şiir dilinde ortaya çıktığı kabul edilmiştir" (Lakoff, 1993, s. 202). Lakoff, yazın dilinde kullanılan metaforların da günlük dilde kullanılanlar gibi, yalnızca dilin değil aynı zamanda düşüncenin ürünü olduğunu kabul eder ve metaforu "kavramsal alanlar arasındaki haritalamalar" biçiminde tanımlar (Lakoff, 1993, s. 202).

Kövecses, bilişsel dilbilimde metaforu "bir kavramsal alanın başka bir kavramsal alan bakımından anlaşılması" biçiminde tanımlar. Bunun örnekleri, yaşamın yolculuk bakımından, kuramların binalar bakımından, aşkın yolculuk bakımından, düşüncelerin yiyecekler bakımından, sosyal örgütlerin bitkiler bakımından vb. anlaşılmasını içerir. Kavramsal metafora katılan iki kavramsal alanın özel adları vardır. Bir kavramsal alanın metaforik ifadelerle anlaşılmasını sağlayan alan 'kaynak alan'dır; bu yolla anlaşılan alan ise 'hedef alan'dır. Böylece yaşam, tartışma, aşk, kuram, düşünceler, sosyal örgütler vd. hedef alanlardır. Yolculuk, savaş, bina, yiyecekler, bitkiler vd. kaynak alanlardır. Kövecses buradan hareketle, kavramsal metaforun kısaca A KAVRAMSAL ALANI B KAVRAMSAL ALANIDIR biçiminde ifade edilebileceğini belirtir (Kövecses, 2010, s. 4).

Çağdaş metafor kuramcıları, *metafor* terimini genellikle kavramsal haritalama için kullanırlar, *metaforik ifade* terimini ise bir haritalamanın onayladığı bir dilsel ifadeyi anlatmak için kullanırlar (Lakoff, 1993, s. 209). Lakoff ve Johnson, haritalamanın kendisi ile haritalamanın adını birbirinden ayırmak için bazı anımsatıcılar kullanırlar. Bu anımsatıcılar metaforu HEDEF ALAN KAYNAK ALANDIR biçiminde özetleyebilecek kalıp ifade tarzlarıdır. Örneğin 'Bu ilişki hiçbir yere gitmiyor.', 'Evliliğimiz sallantıda.', 'Yollarımızı ayırmak zorunda kalabiliriz.' (Lakoff, 1993, s. 206) gibi ifadelerde görülen, aşkın yolculuk olarak kavramlaştığı bir metafordan söz edildiğinde haritalamayı niteleyen bir dizi kavramsal örtüşmeyi anlatmak üzere AŞK YOLCULUKTUR gibi bir anımsatıcı kullanılır. Haritalamanın, yani metaforun adı AŞK YOLCULUKTUR olur (Lakoff, 1993, s. 207).

Kavramsal metaforlar genel olarak üçe ayrılır:

1. Varlık metaforları: Lakoff ve Johnson bu metaforları varlık ve madde metaforları olarak değerlendirirler. Bu tür metaforlarda görece soyut durumda olan hedef alan bir nesne, madde ya da kapsayıcı olarak görülür. Kişileştirme metaforları da varlık metaforları arasında sayılır (Lakoff & Johnson, 1980a, s. 25-32). “Varlık metaforları, hedef kavramlar için yapı metaforlarından daha az bilişsel yapılandırma sağlar. Bilişsel işlevleri, yalnızca soyut hedef kavramların genel ulamlarına yeni bir varlıksal konum getirmek ve yeni soyut varlıklara yol açmaktır” (Kövecses, 2010, s. 38). Örneğin *asabı bozulmak*, *kafası çalışmak*, *beyni durmak* gibi deyimlerde görülen ZİHİN MAKİNESİ metaforu bir varlık metaforudur.

2. Yapı Metaforları: Bu tür metaforlarda anlatılmak istenen kavramın başka bir kavram kullanılarak yapıya kavuşturulması söz konusudur. Bu bakımdan yapı metaforları diğer metafor türlerinden daha geniş kapsamlı ve karmaşıktır (Lakoff & Johnson, 1980a, s. 61-68). “Yapı metaforlarında kaynak alan, hedef alan için oldukça zengin bir bilgi yapısı sağlar. Bilişsel işlevleri, konuşucuya A hedefini B kaynağının yapısı açısından anlama olanağı sağlamaktır” (Kövecses, 2010, s. 37). Yapı metaforları için en sık kullanılan örnek TARTIŞMA SAVAŞTIR metaforudur.

3. Yönelim Metaforları: Yönelim metaforları bir kavrama uzay ve mekân yönelimi verir. Bu tür metaforlarda *içeri-dışarı*, *aşağı-yukarı*, *ileri-geri*, *merkez-çevre*, *ön-arka* gibi temel yönelimlerden yararlanılır. Burada bir kavram sisteminin ötekine göre yapıya kavuşması yerine birinin ötekine göre düzenlenmesi söz konusudur (Lakoff & Johnson, 1980a, s. 14). “Yönelim metaforları, hedef kavramlar için en az bilişsel yapı sağlayan metaforlardır. Bilişsel işlevleri, kavramsal sistemimizde bir dizi hedef kavramın örtüşmesini sağlamaktır” (Kövecses, 2010, s. 40). *Havalara uçmak*, *ayakları yere değmemek*, *derde düşmek* gibi deyimlerde görülen MUTLULUK YUKARIDADIR ÜZÜNTÜ AŞAĞIDADIR metaforu bir yönelim metaforudur.

1.2. İmaj Şema Kavramı ve Kapsayıcı İmaj Şema

İmaj şema, “doğrudan dış dünyaya ilişkin gözlemlerimiz ve günlük etkileşimlerimizden kaynaklanan görece soyut bir kavramsal simgeleme” biçiminde tanımlanır. İmaj şemalar, duyuşsal ve algısal deneyimlere dayanır (Evans, 2007, s. 106). Todd Oakley, imaj şemayı “uzamsal yapıyı kavramsal yapı üzerine haritalama amacıyla algısal deneyimin yoğunlaştırılmış olarak yeniden tanımlanması” biçiminde açıklar (Oakley, 2007, s. 215). “İmaj şemalar, bir yanda soyut önermesel yapılar ve öte yanda belirli somut imajlar arasında yer alan zihinsel bir kuruluş olarak işlev görür” (Johnson, 1987, s. 9).

İmaj şemalar doğrudan anlamlıdır çünkü bedeninin doğası ve çevremizdeki işleyiş biçimi nedeniyle doğrudan ve tekrar tekrar deneyimlenirler (Lakoff, 1987, s. 268). Johnson, en çok kullanılan imaj şemaları şöyle sıralamıştır: KAPSAYICI, DENGE, BASKI, TIKANIKLIK, KARŞI GÜÇ, BASKIYI KALDIRMA, OLANAK TANIMA, ÇEKİCİLİK, KÜTLE SAYIMI, YOL, BAĞLANTI, MERKEZ-ÇEVRE, DÖNGÜ, YAKIN-UZAK, ÖLÇEK, PARÇA-BÜTÜN, BİRLEŞME, AYRILMA, DOLU-BOŞ, EŞLEŞTİRME, ÜST ÜSTE KOYMA, YİNELEME, BAĞLANTI, SÜREÇ, YÜZEY, NESNE, KOLEKSİYON (Johnson, 1987, s. 126). Lakoff, ayrıca şunlardan söz eder: KAYNAK-YOL-HEDEF, YUKARI-AŞAĞI, ÖN-ARKA. Bu

şemalar bizim uzamsal deneyimlerimizi yapılandırır (Lakoff, 1987, s. 283). Örneğin “kütüphaneye gitmek, kitap koleksiyonundan bir kitap seçmek, kitabı gözden geçirmek, ödünç verme masasına götürmek ve eve götürmek gibi sıradan bir etkinliği” (Oakley, 2007, s. 214) düşünelim. Oakley, kütüphaneye gitme etkinliğinin uyduğu imaj şematik yapıyı şöyle açıklar:

KAYNAK-YOL-HEDEF, KAPSAYICI, KOLEKSİYON, PARÇA-BÜTÜN, AKTARMA, YİNELEME. Kütüphane yolun sonudur. İçerisi ve dışarısı vardır ve böylece insanları ve nesnelere kapsayabilir. İçerisindeki nesnelere aynı türden oldukları için kütüphane, parça ve bütün arasındaki karşıtlığı taşıyan koleksiyon kavramını kullanır. Fiziksel olarak koleksiyon içerisindeki nesnelere birine sahip olmak AKTARMA şemasını kullanır ve bunun yinelenebilirliği ise YİNELEME şemasından yararlanır (Oakley, 2007, s. 217).

İmaj şemalar doğrudan anlaşılabilir yapılar ve kavramlardır ve diğer kavramları metaforik olarak yapılandırmada kullanılırlar (Lakoff, 1987, s. 283). İmaj şemalar, metaforik haritalamalarda kaynak alan olarak işlev görürler, onlara somut bir temel oluşturmaları bakımından önemlidirler (Evans, 2007, s. 107).

Kapsayıcı imaj şema içeri, sınır ve dışarı yapısal elemanlarından oluşur: Bunlar bir ‘kapsayıcı’ için en alt seviyedeki gereksinimlerdir. Sözlüksel kavramların anlamının bir bölümü olan *dolu*, *boş*, *içeri*, *dışarı* gibi biçimler ‘kapsayıcı’ şemayla ilgilidir (Evans, 2007, s. 107). Kapsayıcı imaj şema, içeriye dışarıdan ayıran bir sınır içeren bir şemadır ve içeri ile dışarı arasındaki en temel ayrımı tanımlar (Lakoff, 1987, s. 271). İmaj şemalar bedenseldir. Kapsayıcı imaj şemanın da çıkış noktası bedendir. Öncelikle kendi bedenlerimizi kapsayıcılar ya da kapsayıcıların içindeki varlıklar olarak algularız. Kapsayıcı şemaya dayanan pek çok metafor vardır ve bu, varlıkların bedene dayalı olarak kapsayıcı şemalar açısından anlaşılmasından, çok çeşitli soyut kavramlara kadar uzanır. “Örneğin *uyku sersemliğinden çıkmak*, kapsayıcı şemanın kullanıldığı metaforik bir ifadedir” (Lakoff, 1987, s. 272). “Görüş alanı bir kapsayıcı olarak anlaşılır. Örneğin *varlıkların görüş alanına girmesi ve çıkması*” (Lakoff, 1987, s. 272). *İçeri ve dışarının* bazı anlamları uzayda daha açık bir bedensel yönelim içerirken, bazıları *bir sohbet içerisine girmekte* olduğu gibi uzayla ilgili olmayan daha soyut ilişkiler içerir (Johnson, 1987, s. 31).

1.3. Kapsayıcı Metaforlar

Varlık metaforları arasında yer alan kapsayıcı metaforlar, kaynak alanını kapsayıcı imaj şemanın oluşturduğu metaforlardır. Hedef alanı ise genellikle beden, zaman, görüş alanı, olaylar, eylemler, etkinlikler, durumlar ya da duygular oluşturur. Kapsayıcı metaforda hedef alanı oluşturan bu unsurlar birer kapsayıcı olarak algılanır.

Kapsayıcı metafor, kapsayıcı imaj şemaya dayanır. Kapsayıcı imaj şemanın temeli içeri-dışarı yönelimidir. İçeri-dışarı yöneliminin yansıdığı ilk alanlardan biri bedendir. “Kendimizi dünyanın geri kalanından ayrı varlıklar, bir içeri ve dışarı ile birlikte kapsayıcılar olarak deneyimleriz. Eşyaları da çoğunlukla bir içeri ve dışarı ile birlikte, bizim dışımızda varlıklar olarak deneyimleriz” (Lakoff & Johnson, 1980b, s. 477). “Kendi içeri-dışarı yönelimimizi yüzeylerle sınırlandırılmış olan diğer fiziksel nesnelere yansıtırız. Bu nedenle onları da bir içeri ve dışarı ile birlikte kapsayıcılar olarak görürüz” (Lakoff & Johnson, 1980a, s. 29). Bu algılama tarzı beden, zaman,

görüş alanı gibi kavramların metaforik anlamda birer kapsayıcı olarak kavramlaşmasını sağlar.

Beden

Bedenimizi hem kapsayıcılar hem de kapsayıcıların içindeki (oda gibi) varlıklar olarak deneyimleriz (Lakoff, 1987, s. 272). Beden metaforik anlamda genellikle duyguların kapsayıcısı olarak kavramlaştırılır. Kövecses öfke, korku, mutluluk, üzüntü, aşk, arzu, gurur, utanç ve şaşkınlık duygularının metaforik anlatımında beden bu duyguların kapsayıcısı olarak görüldüğünü belirtir (Kövecses, 2000, s. 21-34). “*Korku dolu gözlerle bakıyor.*”, “*İçim mutlulukla doldu.*” gibi ifadelerde BEDEN DUYGULARIN KAPSAYICISIDIR metaforundan söz edilebilir. “*Tartışmaya girmek*”, “*borca girmek*”, “*insanlıktan çıkmak*” gibi ifadelerde ise beden, *tartışma*, *borç*, *insanlık* gibi bir kapsayıcı içerisindeki varlık olarak kavramlaşmıştır.

Zaman

Zamanın kapsayıcı olarak kavramlaştığı ZAMAN KAPSAYICIDIR metaforu, nesnenin içinden geçtiği sınırlı alan ile nesnenin o alanın içinden geçmesi için geçen zaman arasındaki bağıntıya dayanır. Olaylar ve eylemler, onları kapsayıcı içindeki nesnelere yapan sınırlı zaman aralıkları ile bağıntılıdır. “On dakika içinde yaptı.” örneğinde zaman kapsayıcıdır (Lakoff & Johnson, 1980a, s. 59; Lakoff & Johnson, 1980b, s. 477).

Görüş Alanı

Lakoff ve Johnson, görüş alanımızı bir kapsayıcı olarak ve gördüklerimizi o kapsayıcının içindeki varlıklar olarak kavramlaştırdığımızı ifade ederler. “Görüş alanı metaforu, bir alana baktığımızda (arazi, döşeme gibi) görüş alanımızın, o alanın sınırlarını yani alanın bizim görebildiğimiz parçasını tanımlamasından doğan doğal bir metafordur. Sınırlandırılmış bir fiziksel alanın bir kapsayıcı olduğu ve görüş alanımızın o sınırlandırılmış alanla ilişkili olduğu düşünüldüğünde GÖRÜŞ ALANI KAPSAYICIDIR metaforik kavramı doğal olarak ortaya çıkar” (Lakoff & Johnson, 1980a, s. 30). ‘Görüş alanımın içinde.’, ‘Şu an görüş alanımın dışında.’, ‘Gemi görüş alanıma giriyor.’ gibi ifadelerde görüş alanı metaforu söz konusudur (Lakoff & Johnson, 1980a, s. 30).

Olaylar, eylemler, etkinlikler, durumlar ve duygular

Olaylar, eylemler, etkinlikler, durumlar ve duygular metaforik anlamda kapsayıcılar olarak kavramlaştırılabilir. Lakoff ve Johnson bu metaforu “yarış” örneğiyle açıklar:

Örneğin bir yarış, ayrı bir varlık olarak görülen bir olaydır. Yarış bir mekân ve zamanda gerçekleşir ve iyi tanımlanmış sınırları vardır. Bu nedenle yarış, içerisinde katılımcılar (nesnelere) olan, başlangıç ve bitiş (metaforik nesnelere)

gibi olaylar olan ve koşu etkinliği (metaforik töz) olan bir kapsayıcı nesne olarak görürüz (Lakoff & Johnson, 1980a, s. 30-31).

Lakoff ve Johnson'un "yarış"ın metaforik olarak kapsayıcı olduğu durumlar için verdiği örneklerden bazıları şunlardır: 'Pazar günü yarışta mısın? (kapsayıcı nesne olarak yarış)', 'Yarışın sonu gerçekten heyecanlıydı. (kapsayıcı nesne içinde olay nesnesi olarak son)', 'Yarışın ortasında enerjim tükendi. (kapsayıcı nesne olarak yarış)', 'Şu an yarış dışında (kapsayıcı nesne olarak yarış)' (Lakoff & Johnson, 1980a, s. 31).

'Şu anda sorunun dışındayız.', 'Komadan çıkıyor.', 'Depresyona girdi.' gibi örneklerde çeşitli durumların kapsayıcı olarak kavramlaştığı görülür (Lakoff & Johnson, 1980a, s. 32).

1.4. Önceki Çalışmalar

Reddy, *The Conduit Metaphor* adlı makalesinde düşüncenin sözcüklerin içerisinde bulunduğunu ve iletişim yoluyla aktarıldığını belirtir. Düşüncenin sözcükler yoluyla taşınmasını *kanal metaforu* olarak açıklar (Reddy, 1993, s. 164-201). Kanal metaforuna bağlı olarak DİLSEL İFADELER KAPSAYICIDIR (Lakoff & Johnson, 1980a, s. 10), ZİHİN KAPSAYICIDIR, DÜŞÜNCELER NESNELERDİR ve İLETİŞİM DÜŞÜNCELERİN BİR ZİHİN KAPSAYICISINDAN ÖTEKİNE GÖNDERİMİDİR (Kövecses, 2010, s. 84) metaforlarından söz edilebilir. Reddy, kanal metaforu için "Hâlâ ne anlatmak istediğine dair bana bir fikir vermedin." (Reddy, 1993, s. 166), "Daha az sözcüğe daha çok düşünce sığdırmaya çalış." gibi örnekler verir (Reddy, 1993, s. 167).

Lakoff ve Kövecses, *The Cognitive Model of Anger Inherent in American English* adlı çalışmalarında öfkenin metaforik olarak nasıl dile getirildiği üzerinde dururlar. Öfke durumunda beden sıcaklığı yükselir, kan basıncı artar, heyecan ve çarpıntı ile birlikte doğru algılamada çatişma ortaya çıkar. Öfkenin metaforik anlatımı fizyolojik etkileri ile örtüşmektedir. En genel öfke metaforu ÖFKE SICAKLIKTIR metaforudur. Bu metaforun öfkenin sıvılara uygulandığı ve katılara² uygulandığı iki biçimi vardır. Sıvılara uygulandığında sistemin merkez metaforunu oluşturmak için BEDEN DUYGULARIN KAPSAYICISIDIR metaforuyla birleşir. ÖFKE BİR KAPSAYICI İÇİNDEKİ SICAK SIVIDIR merkez metaforu oluşur. Lakoff ve Kövecses, bu metafor için "Öfke doluydu.", "Öfkeden köpürüyordu.", "Kan beynime sıçradı.", "Tepem attı." gibi örnekler verirler (Lakoff & Kövecses, 1983, s. 6). Son üç örnekteki metaforik ifadeler, bir kap içerisinde kaynayan sıvının köpürmesi ve yükselmesi ile örtüşür. Bu örneklere Türkçede kullanılan *ateş püskürmek* deyimini de eklenebilir. Burada öfke, hem ateş hem de beden içerisindeki bir oluşum olarak kavramlaşmıştır. Bu bakımdan, ÖFKE ATEŞTİR ve BEDEN DUYGULARIN KAPSAYICISIDIR metaforlarının her ikisini de içerir.

Kövecses, *Metaphor and Emotion* adlı çalışmasında kapsayıcı metaforun öfke, korku, mutluluk, üzüntü, aşk, arzu, gurur, utanç ve şaşkınlık duygularının metaforik

² ÖFKE SICAKLIKTIR katılara uygulandığında sıcaklık ve kızarma tarafından güdülenen ÖFKE ATEŞTİR metaforunu elde ederiz (Lakoff & Kövecses, 1983, s. 5).

anlatımında kullanıldığını belirtir. Özellikle öfke duygusunun kapsayıcı metafor aracılığıyla anlatılmasının oldukça yaygın bir durum olduğunu ifade eder. İncelediği duyguların her biri bir kapsayıcı içindeki sıvı olarak kavramlaşmaktadır (Kövecses, 2000, s. 21-34). Kövecses, kapsayıcı imaj şemayı duygu anlatımında en çok kullanılan kaynak alanlar arasında gösterir. “Kapsayıcı imaj, insan bedeni için bir ‘içeri-dışarı’ görünümü tanımlar. Bu, bedenin duygulara ilişkin olarak kavramlaştırılmasının neredeyse evrensel bir yoludur. Dünyadaki pek çok kültürde duygular bedenin içerisindeki oluşumlar olarak görülür” (Kövecses, 2000, s. 37).

Mustafa Aksan, *The Container Metaphor in Turkish Expressions of Anger* adlı makalesinde, kavramsal metafor kuramı açısından Türkçede öfkenin kapsayıcı metaforla anlatımı üzerinde durmuştur. ÖFKE BİR KAPSAYICI İÇİNDEKİ SICAK SIVIDIR metaforu için özel bir kapsayıcı olarak *kazanın* kullanıldığı görülür: “Üniversite *kazanı* fokur fokur kaynıyor.”, “Büyük bir öfke *kazanı*.” (Aksan, 2006, s. 20). BEDEN DUYGULARIN KAPSAYICISIDIR metaforunda *iç* sıklıkla kullanılır: “*İçini kızgınlık ve öfke* kapladı.”, “*Öfkesini içine* attı.” (Aksan, 2006, s. 21-22). Bunun dışındaki kapsayıcılar *yürek*, *kalp*, *yüz*, *surat*, *göz*dür: “Öfkeli bir *yürek* bıraktı geride.”, “*Yüzünü* öfkeyle buruşturdu.”, “*Yüzünü* ekşitti.”, “*Gözünü* hırs bürüdü.” (Aksan, 2006, s. 22-23). Aksan, öfke anlatımında kullanılan *siniri*, öfkenin beden içerisindeki kapsayıcısı olarak ele alır ve ÖFKE SİNİRDİR metaforundan söz eder: “*Sinir* oldum.” *Sinirin* tel olarak kavramlaştığı “*Sinirime* dokundu.”, “*Bam teline* bastın.”, “*Sinirleri* boşandı.”, “*Sinirleri* gevşedi.” (Aksan, 2006, s. 24-25). Aksan, Türk kültüründe bedenin *küp* biçiminde bir kapsayıcı olarak kavramlaştığı örnekler de değinir. Bunlar yalnızca öfke ile sınırlı değildir: “*sinir* küpü”, “*hırs* küpü”, “*dert* küpü”, “*akıl* küpü”, “*bilgi* küpü”. Genellikle *küp* ifadeleri, birleşik yapıdaki diğer adın içeriği yansıttığı durumlarda insanı bir kapsayıcı olarak kavramlaştırır (Aksan, 2006, s. 28).

2. Yusuf Atılgan’ın Öykülerinde Kapsayıcı Metaforlar

Bu çalışmada, kapsayıcı metaforlar Yusuf Atılgan’ın *Bütün Öyküleri*’nde aranarak söz konusu metaforik ifadeler derlendi. Metaforlar, hedef alanın niteliğine göre belirlendi. Örneğin “*İçimi* bir hüznün bürüdü (ST, 16)” metaforik ifadesinin bağlı olduğu metafor, BEDEN DUYGULARIN KAPSAYICISIDIR metaforu olarak işaretlendi.

BEDEN DUYGULARIN KAPSAYICISIDIR

Duyguların beden içerisindeki oluşumlar olarak kavramlaştığı bu metaforunda, beden sıklıkla *iç* ile ifade edilir. Kapsayıcı metaforların kaynak alanını oluşturan kapsayıcı şemanın temelini *içeri-dışarı* kavramı olduğu düşünüldüğünde, bedenin *iç* ile ifade edilmesi anlamlı görünmektedir.

Şimdi *içimde* bir umut var (Ev, 11).

Bir tiksinti, bir bulantı kabarıyor *içimde* (Ev, 14).

Küçükük dükkânın önünden her geçişimde hep aynı hüznün kaplardı *içimi* (ST, 16).

İçimi bir hüznün bürüdü (ST, 16).

Dönüp bu uğultuda onu görürmenin sabırsızlığıyla doluydu *içim*; ama tutuyordum kendimi, bakmıyordum (BMÖ, 77).

İki haftadır *içimde* bir utançla çıkıyorum karşısına (BMÖ, 79).

Diğer örnekler: T, 27; T, 31; KÖ, 33; KÖ, 34; KÖ, 34; Ç, 68; BMÖ, 77; BMÖ, 80.

Yukarıdaki örneklerde *iç*; *umut*, *tiksinti*, *bulantı*, *hüzün*, *sabırsızlık*, *utanç* duygularının kapsayıcısı olarak kavramlaşmıştır. Burada yer verilemeyen diğer örneklerde *yalnızlık*, *korku*, *merak*, *tedirginlik*, *umutsuzluk*, *istek*, *rahatlama*, *sevgi*, *yılgınlık* gibi duyguların kapsayıcısı olduğu görülür. Bu örneklerde duygular doğrudan ifade edilmektedir. Aşağıdaki örneklerde ise kapsanan duygunun kendisi de metaforik olarak ifade edilmiştir:

Avluya giren motorun üstündeki ister ağanın büyük oğlu, ister yanaşması olsun *içimde* bir *acılık*, bir *burukluk* başlardı (T, 25).

İçimde bir *eziklik* duyuyorum (T, 25).

İçime bir *köz* düştü (D, 40).

Dayanamayacaktım; kahredici bir *sıkıntı* vardı *içimde* (Yş, 57).

İçimde bir genişleme, yüreğimde hızlı bir çarpıntı başladı (KÖ, 35).

Diğer örnekler: ST, 18; ST, 18; T, 27; T, 29; Yk, 51; Yş, 59; At, 63; Ç, 69; BMÖ, 70; BMÖ, 73; BMÖ, 77.

Yukarıdaki örneklerde *iç*, metaforik ifadeler olan *acılık*, *burukluk*, *eziklik*, *sıkıntı*, *genişleme* duygularının kapsayıcısıdır. Burada yer verilemeyen diğer örneklerde ise *ağırlık*, *ürperti*, *kıpırtı*, *kazıntı*, *karartı*, *kararlık* gibi, duyguları metaforik olarak anlatan kavramların kapsayıcısı durumundadır.

Canı sıkılmak deyiminde, *canın* sıkılan bir nesne olarak kavramlaştığı söylenebilir. *Can*, bedeninin içinde bulunan bir varlık olarak algılanır. Bu nedenle *can*, sıkıldığında uyanan sıkıntı duygusu bedeninin içerisindeki bir oluşum sayılır. Böylece beden *can* ile birlikte sıkıntının da kapsayıcısı olur.

Kapı açıldı. Baktım annem. *Canım sıkıldı*. Ne işi var burada (Ev, 12)?

Şimdi tıkr tıkr işleyen saatların arasında saatçının *canı sıkılıyordur* (ST, 18).

Yalnız bir gökyüzü parçasının görüldüğü daracak yer *canımı sıkıyor* (KÖ, 34).

Diğer örnekler: KÖ, 35; D, 37.

Mustafa Aksan'ın değindiği gibi *sinir* (Aksan, 2006), bedeninin içinde bulunur ve öfke duygusu *sinir* ile kavramlaşır. Bu bakımdan ÖFKE SİNİRDİR metaforu, BEDEN DUYGULARIN KAPSAYICISIDIR'a bağlı bir metafor sayılır. Yusuf Atılgan'ın öykülerinde bu metafora bir kez rastlanmıştır:

Kesin bir düdük sesi geldi ardından. *Sinirleri* gerildi (Ç, 65).

Organlar da duyguların kapsayıcısı olarak kavramlaşabilir. Aşağıdaki örneklerde *gözler* duyguların kapsayıcısı durumundadır:

Toplandı, önce dudağı geldi eski yerine; ama *gözlerinde* o bulaşıklık güç arındı (Ev, 14).

Gözlerinde şimdiye dek görmediğim acıyan bir bakış vardı (T, 26).

Gözlerinde korku vardı (Ç, 68).

Diğer örnekler: Ev, 14; T, 32.

Aşağıdaki örneklerde *bakış* duyguların kapsayıcısı olarak kavramlaşmıştır:

Adamın yere *bakışında* avutucu bir şey vardı (At, 61).

Testiyi alıp giderken, *bakışlarının katılığında* bir şaşmışlık olmaz mıydı (T, 28)?

Bütün yılğınlığını *bakışlarımaya yükler* ‘-Öğle yemeğı yemem gerek bayım, çantanızı taşıyabilir miyim?’ derdim (BMÖ, 78).

Dün sokağına girerken *bakışındaki* umutsuzluğu unutamıyorum (BMÖ, 79).

Gözler ve *bakışlardaki ışıık* ya da *pırlıtu* birtakım duyguların kapsayıcısı olabilir. *Işıık* ya da *pırlıtu*, göz ve bakışta bulunduğı için kapsadığı duyguların bedeninde bulunduğı söylenebilir. Burada *gözler* ve *bakışlar*, *ışıık* ve *pırlıtu*; *ışıık* ve *pırlıtu* ise duyguları kapsamaktadır.

Gözlerinde gerçeğı bilen alaycı bir *ışıık* görmekten korkarım (D, 43).

İki pazardır bu *bakışlardaki pırlıtu*ya her şeyin bozulacağından, biteceğinden korkan bir çekingenlik katıldığını biliyorum (BMÖ, 71).

Aşağıdaki örneklerde *yüz* duyguların kapsayıcısı olarak kavramlaşmıştır:

Yüzünde bir üzüntü, bir acıma izi olmayacak (ST, 19).

Onun odasından çıkınca içeride olanların belirtisini *yüzünde* arayan, gördüklerini sanan insanlardı (BMÖ, 75).

Yüzüne kan yürümek deyiimi, ÖFKE SICAKLIKTIR ve BEDEN DUYGULARIN KAPSAYICISIDIR metaforlarının birleşiminden oluşan ÖFKE BİR KAPSAYICI İÇİNDEKİ SICAK SIVIDIR metaforunu yansıtır. Kanın yüze yürümesi, bir kap içerisinde ısınmakta olan sıvının yükselmesi ile örtüşür.

Abdullah’ın *yüzüne kan yürüdü*, gözlerini açtı, -Ne gülüyorsunuz be, büyük değil işte. Bundan büyüğü olur! diye bağırdı (KM, 112).

Suratsız kullanımı, somurtkanlığı ya da aksiliğı ve huysuzluğu anlatır. Kişinin somurtkanlığı ya da huysuzluğu suratının olmaması ile metaforlaşır. Bu durumda *surat*, güler yüz ve hoşgörünün kapsayıcısı olur:

Şu bizim *suratsız* komşu mu (KM, 99)?

Aşağıdaki örneklerde *el*, iradenin kapsayıcısı olarak kavramlaşmıştır:

Ben de onlar gibi aldırmasam; ama *elimde değil*, yapamıyorum (D, 47).

Hiç hoşlanmıyordum; arkadaşlarla itişip kakışmak, öğretmenleri dinlemek yüzünden *elimde olmadan* büyüyordum (CM, 119).

Aşağıdaki örnekte *yürek* üzüntünün kapsayıcısıdır:

Yüreğine inerdi (Ç, 67).

BEDEN DÜŞÜNCELERİN KAPSAYICISIDIR

Aşağıdaki örneklerde *bakış* ve *iç* dilsel ifadelerin kapsayıcısı, dilsel ifadeler ise düşüncenin kapsayıcısı olarak kavramlaşır. Buradaki BAKIŞ DİLSEL İFADELERİN KAPSAYICISIDIR ve İÇ DİLSEL İFADELERİN KAPSAYICISIDIR metaforları, BEDEN DİLSEL İFADELERİN KAPSAYICISIDIR metaforunu oluşturur. Bu örnekler aynı zamanda DİLSEL İFADELER DÜŞÜNCELERİN KAPSAYICISIDIR metaforunu yansıtır. İki metafor birlikte düşünüldüğünde BEDEN DÜŞÜNCELERİN KAPSAYICISIDIR metaforu ortaya çıkar.

Başımı kaldırmaz, üzölmeyeyim diye bir türlü söyleyemediğini bildiğim ‘Şehirden bir isteyen yok ki’ sözünü *bakışlarında* bulmaktan çekinirdim (D, 46).

‘‘Konuş bakalım, konuş’’ diyordum *içimden*, ‘‘Sen hiç olmazsa mutlu gideceksin’’ (Yş, 60).

Kafa ve *baş*, Yusuf Atılgan’ın öykülerindeki metaforik kullanımlarında düşüncelerin kapsayıcısı olarak kavramlaşır:

Hikâyenin olayı daha baştan *kafamda* hazır olurdu (ST, 16).

Osmaan, *aklını başına devşir* (T, 25).

Kafamda her şey yerli yerine oturdu (Yş, 59).

Her *kafadan* bir ses çıkmaya başladı (KM, 113).

Diğer örnekler: ST, 16; T, 23; T, 24; T, 27; YŞ, 60; Ağ, 87.

Aşağıdaki örnekte *göz* düşüncelerin kapsayıcısı durumundadır:

Böylece bu kansız, ölümsüz eylemi hiç değilse kendi *gözünde* başarılı bir eyleme çeviriyordu (Ey, 92).

ZAMAN KAPSAYICIDIR

Zaman, bu metaforunda olaylar ve eylemlerin kapsayıcısı olarak kavramlaşır. Olaylar ve eylemler, gerçekleştikleri zaman dilimi içindeki varlıklar olarak algılanır. Zaman bildiren ifadelerin genellikle bulunma durumunda kullanıldığında kapsayıcı olarak kavramlaştığı görülür. Aşağıdaki örneklerde *yıl*, *ay*, *hafta*, *gün* olay ve eylemlerin kapsayıcısıdır:

Son *yıllarda* ne de çok solcu türemiştir ülkede (Ey, 90).

Bildim bileli güneyden kuzeye, kuzeyden güneye *yılda* iki kez bu büyük denizi aşarız; hiçbir sefer işaret verildiğini duymadım; sırası gelince birlikte havalanırız (Yk, 51).

Öksüz Memet (on bir yaşındayken babası, on üçüneyken anası öldüğü için köyün yaşlıları ona öksüz demeye başladılar; ama yaşlıları, gençler özellikle ilkyaz ve güz *aylarında* köyün otlığında düzenlenen güreşlerdeki olağanüstü gücü nedeniyle, (Ağ, 83)...

Bu kente, o eve geldiğim *ikinci haftasında* bir akşam, yemeği ağabeyim dağıtmadı (BMÖ, 72).

Ben de onlar gibi kirlileri biriktirip *haftada* bir, perşembeleri, çamaşır yıkamak istemez miyim (D, 45)?

İki günde üç kere görebildim (T, 26).

Yazın bütün köyün ovaya döküldüğü iş zamanı, alışverişin yalnız sabah-akşam yapıldığı *günlerde* bile dükkânı kapamaz (D, 44).

Son *günümde* bile kurtulamıyordum (BMÖ, 75).

Diğer örnekler: Ç, 69; Ağ, 87; Ağ, 88; BMÖ, 75; KM, 102; KM, 106; KM 113.

Aşağıdaki örneklerde *gece* ve *gece yarısı* kapsayıcı durumdadır:

Akşamüstü yuvaya döndüğümde yoktu; durgun *gecede* kulağım bir kanat sesinde bekledim; ara sıra çağırıyordum (Yk, 52).

Yağmurlu *gecelerde* kulağına su kaçsın da uyumasın diye (KM, 99).

Gecelerden birinde dışarda hızla geçen bir arabanın gürültüsüne uyanıyorum (KÖ, 33).

Gece yarısında beni gördü, bağırdı: ... (KM, 107).

Aşağıdaki örneklerde *dakika* ve *an* söz konusu zaman diliminde gerçekleşen olayların kapsayıcısı durumundadır:

Beş dakikada varırdı dükkânın olduğu sokağa (Ey, 90).

Bakkal dükkânından ve evlerden çıkıp koşanlarla sokak *bir anda* kalabalıklaştı (Ey, 91).

... vapura kalkacağı *anda* binerdim (BMÖ, 71).

Aşağıdaki örneklerde *geçmiş*, *geçen*, *geçenlerde*, *eski zamanlar* geçmişte belirsiz bir zamanda gerçekleşen olayların kapsayıcısı olarak kavramlaşmıştır:

Müdürlere gitmişler *geçende* (Ev, 12).

Geçenlerde bir akşam üstü kadın yanında bir adamla geldi avluya (KÖ, 34).

Anlaşılan bütün bunlar kimselerin bilmediği *eski zamanlarda* düzenlenmiş (Yk, 51).

Her günkü olayların *geçmişte* bir benzerini bulup inceden inceye, uzun uzun anlatan Uzun Satılmış yeni gelmişti (KM, 111).

Diğer örnekler: Ev, 12; D, 48; CM, 116.

Aşağıdaki örneklerde yaş bildiren yıllık zaman dilimleri kapsayıcı durumdadır. Yaş dilimi, kişinin o yıldaki varlığı, eylemleri ile o yıl yaşadığı olayların bütün olarak kapsayıcısı durumundadır:

Kız daha *onbirinde* (D, 40).

Oğlum ölü doğmasaydı, şimdi *sekiz yaşında* olacaktı (D, 47).

Emin Bey, *yirmi beş yaşındaki* kendini tanımlıyordu (Ey, 92).

Diğer örnekler: BMÖ, 72; BMÖ, 76; Ağ, 83; Ey, 93; Ey, 94; CM, 116; CM, 118; CM, 118; KM, 97; KM, 110; KM, 112; CM, 117; CM, 118.

Aşağıdaki örneklerde *çocukluk, gençlik, delikanlılık, hovardalık çağı, yeniyetmelik* gibi yaşam dönemleri kapsayıcı olarak kavramlaşır:

‘*Çocukluğunda* kaşını eşekarısı sokunca acıya dayanamayıp ölmek isteyen kulunuz’ (CM, 120).

Diğer örnekler: KM, 112; Ağ, 86.

Kimiler Karaca Veli’nin *hovardalık çağımda* kaptığı söylemesi ayıp bir hastalıktan bildiler; ... (D, 37).

Gençliğimde görecektin beni (KM, 99).

Delikanlılığında kız kardeşini Tanrının emriyle isteten bir oğlanla “kardeşimde gözün varmış” diye kavga eden, evlendikten sonra karısını bayramlarda bile kapıdan dışarı çıkarmayan Hacı Selman’ın Hüseyin (KM, 110).

Sonraları *yeniyetmeliklerinde*, düğünlerde, toplantılarda falan gözleri hep birbirlerindeydi (Ağ, 87).

Bayram belirli bir zaman diliminde gerçekleşen olay ve kişilerin kapsayıcısıdır:

Delikanlılığında kız kardeşini Tanrının emriyle isteten bir oğlanla “kardeşimde gözün varmış” diye kavga eden, evlendikten sonra karısını *bayramlarda* bile kapıdan dışarı çıkarmayan Hacı Selman’ın Hüseyin (KM, 110).

OLAYLAR, EYLEMLER, ETKİNLİKLER, DURUMLAR ve DUYGULAR KAPSAYICIDIR

Bu metaforunda olaylar, eylemler, etkinlikler, durumlar ve duygular birer kapsayıcı olarak kavramlaşır. Kapsayıcı durumundaki kavramın *gürültüde, tıkartıda, farkında, uyumda, umurumda* örneklerinde olduğu gibi genellikle bulunma durumunda kullanılması dikkat çeker. Bulunma durumu, kapsayıcı metaforun yüklenicisi gibi görünmektedir. Bu metaforunda çok çeşitli şeylerin kapsayıcı olarak kavramlaştığı görülür. Aşağıdaki örneklerde *olay* ve *durumlar* kapsayıcı durumdadır:

Saide Hanım bu sabahki *olayda* belki de berbere haksızlık yapıldığını, “İleri”nin adamın soyadı olabileceğini söyledi (Ey, 93).

Yaşımız yetmiş geçtiği *halde* şimdi de gençmiş gibi uğraşp didinmesi (Ey, 89).

Diğer örnekler: Ağ, 84; KM, 112.

Aşağıdaki örneklerde *ses* kapsayıcı olarak kavramlaşmıştır:

Gündüzleri tekdüze bir *tıkırtıda* bunaldığın zaman seni vapurda bulacak birini düşünmen için (BMÖ, 77).

Dönüp bu *uğultuda* onu görüvermenin sabırsızlığıyla doluydu içim; ama tutuyordum kendimi, bakmıyordum (BMÖ, 77).

Gürültüden kaçtım (CM, 118).

Akşamüstü yuvaya döndüğümde yoktu; durgun gecede kulağım bir kanat bekledim; ara sıra çağırıyordum (Yk, 52).

-Geceki *patırtıda* var mıydın? diye sordu (Ç, 67).

Diğer örnekler: CM, 120; CM, 120.

Aşağıdaki örnekte olduğu gibi, ses bir bulunma ya da çıkma durumu eki kullanılmaksızın da kapsayıcı olabilir. Burada gürültünün kapsayıcılığı *kaplamak* eylemiyle belirtilmiştir. *Oda*, *gürültünün* kapsayıcısı; *gürültü*, *oda* içerisindeki nesnelere kapsayıcısıdır.

Odayı korkunç bir *gürültü* kapladı (Yş, 60).

Uyku ve *düş*, birer kapsayıcı olarak kavramlaşır:

Biliyorum, bu gece *uykumda* üstüme bir kurbağa sıçrayacak, uzanıp öpmeğe çalışacak beni (Ev, 15).

Nedense *düşlerimde* bile sonunda hep tutarlardı beni, kaskatı bir gönül darlığıyla uyanırdım (BMÖ, 78).

Diğer örnekler: Ey, 93; KM, 107; KM, 114.

Aşağıda görülen *umurunda*, *farkında*, *zorunda*, *aslında* ve *sözde* kullanımları birer kapsayıcı metafor örneğidir. Bulunmalı kullanımları kalıplaşmış olan bu ifadelerde kapsayıcılığın yüklenicisinin bulunma durumu olduğu görülür. *Umurunda* olmak ifadesinde ilgilenme durumu kapsayıcıdır. *Farkında* olmak ifadesinde dikkat kapsayıcıdır. *Zorunda* olmakta zorunluluk kapsayıcıdır. *Aslında* ifadesinde, gerçekte olan olay ya da durum kapsayıcıdır. *Sözde*, gerçekte olmayan olay ya da durumların kapsayıcısı olarak kavramlaşır.

Ayıpmış, *umurumda* değil (Ev, 12).

Kocasının *umurunda* değildi bu (Ey, 93).

Elini tutmak istediğim Cumartesi gününün geleceği bir hafta öncesinden belliydi; ama o zamanlar *farkında* değildim bunun (BMÖ, 79).

Ben okurken *farkındaydım*, dinlemiyor pek (Ev, 14).

Denize bakmamak, özellikle denize inmemek gerektiğini bilirdik, ama denize inmek *zorunda* kalsak ne olacağımızı bilmezdik (Yk, 53).

Emekliyordun artık; kötü bir niyeti yoktu *aslında*, bu görülmemiş karıncayı eline alıp pencere camlarında tuttuğu sinekler gibi yakından inceleyecek, gerekirse “bakalım ne yapacak,” diye birkaç bacağı koparıp yere bırakacaktı gene (KM, 98).

Her sabah sayanın bacasını tütürür, *sözde* su ısıtır (D, 41).

Sonra *sözde* iş aradığım günler başladı (BMÖ, 74).

Diğer örnekler: D, 39; At, 61; KÖ, 33; BMÖ, 75; Ey, 94.

Aşağıdaki örneklerde *düğün*, *nikâh*, *güreş* gibi çeşitli olaylar, bu olaylara katılan insanların ve eylemlerinin kapsayıcısıdır.

Kocamı önce *nikâhta* gördüm (D, 46).

Sonraları yeniyetmeliklerinde, *düğünlerde, toplantılarda* falan gözleri hep birbirlerindeydi (Ağ, 87).

Öksüz Memet (on bir yaşındayken babası, on üçüneyken anası öldüğü için köyün yaşlıları ona öksüz demeye başladılar; ama yaşlıları, gençler özellikle ilkyaz ve güz aylarında köyün otlağında düzenlenen *güreşlerdeki* olağanüstü gücü nedeniyle, (Ağ, 83)...

Kâğıt oyunları ve tavla, bu oyunların katılımcılarının ve eylemlerinin kapsayıcısı olarak kavramlaşır:

Yeni gelenlerden biri, *kâğıt oyunlarında* yenilmeye başlayınca kızıp eline göre oyunun kurallarını değiştiren, (KM, 111)...

Yaz başında Sakallının Recep'in yencesini sürüp yüz lira aldığını, ya da geçen kış *tavla*da iki şişe rakı kazandığını bilmiyorlardı (KM, 113).

Aşağıdaki örneklerde *sokulganlık, sağlamlık, uzaklık, tedirginlik* durumları kapsayıcı olarak kavramlaşmıştır. Burada da bulunma durumunun kullanımı dikkat çeker:

Denizde olacaktı. Yanımdaki sığığın yosunlu, sinsi *sokulganlığında* değil, ötelere derinliğinde diyordum (BMÖ, 75).

Hiçbir sallantının yıkamayacağı eskimiş *sağlamlığındaki* kendine güvendi belki beni tutan (BMÖ, 76).

Açık-saçık fıkralar anlatan tozlu odalara yakışmayacak, temiz, güzel bir yüzdü, -Birden karımın unuttuğum adını hatırladım,- ötekilerden *uzaklığında* bir gösteriş, ikiyüzlülük, şirretçe bir kendini savunma yoktu (BMÖ, 75).

Damdaki eskiden kalma tezekleri bir haftada yakıp tüketmişler; sonra çift yorganın altında, soğukta sevişmenin *tedirginliğinde* Memet ağacın bir dalını kesmeye karar vermişti (Ağ, 87).

Aşağıdaki örnekte *kıvam* sözcüğünün “bir şeyin en uygun zaman ve durumu” (*Türkçe Sözlük*, 2010, s. 1428) anlamındaki metaforik kullanımı, bulunma durumu ile birlikte kapsayıcı olarak kavramlaşmıştır:

Benim kendisini götürdüğüm *kıvamda* değildi o (ST, 17).

Aşağıdaki örneklerde *tetikte*, “her an uyanık ve hazır bulunma” (*Türkçe Sözlük*, 2010, s. 2341) durumunun kapsayıcısıdır:

Üsküplülerin sokak kapısı aralığında, elinde üstüne salça sürülmüş bir dilim ekmek, sırtkan, hôt desem kaçacakmış gibi *tetikte*, sümüklü, yalnayak bir oğlan vardı (T, 23).

Bomboş, korkarak altımdan döşemenin kaymasını bekliyorum. Kaymıyor, ama hep *tetikteyim*, bekliyorum (BMÖ, 79).

Aşağıdaki örneklerde *tırıs, öksürük* gibi olay bildiren isimlerin bulunma durumunda kullanıldıklarında kapsayıcı olarak kavramlaştıkları görülmektedir:

Bizim boz eşeğe atladım, düştük yola. Arkama baktım, bir arpa boyu yol gitmişiz. ‘Hadi yavrum, hadi kızım’ dedikçe nazlanır. Cebimden çuvaldızı çıkarıp dürttüm; bir *tırısta* vardık gökyüzünün altına (CM, 117).

Kimbilir bu yapma *öksürüklerde*, anlamaktan çekindiğim ne korkunç şeyler gizlidir (D, 45).

Aşağıdaki örneklerde ise *gidişinde, başlamakta, konuşmakta* gibi kullanımların *gitmek, başlamak, konuşmak* eylemlerinin kapsayıcısı olarak kavramlaştığı görülür:

Herkesin, günün tekdüze *gidişindeki* bu beklenmedik değişiklikten hoşnut, gülüşerek kendi yerlerine dağıldıkları, odanın bildik bungunluğuna döndüğü zaman ben hâlâ ona bakıyordum (BMÖ, 73).

Kalkıp dünküne benzer yeni bir güne *başlamakta* ne var (D, 43)?

O sıra *konusmakta* olan Yusuf'un sesini bastırmak için bağırdı: (KM, 100)...

Sokağa *çıkışlarında* eskisi gibi bana sövüp saymıyor, bakmıyor; ama *yürüyüşünde* bile benim hep burada oturduğumu bilen bir tedirginlik oluyor (T, 30).

GÖRÜŞ ALANI KAPSAYICIDIR

Görüş alanı metaforu, bir alana baktığımızda gördüklerimizin görüş alanımızla sınırlandırılmış olmasından doğar. Bu metaforda görüş alanını bir kapsayıcı olarak ve gördüklerimizi o kapsayıcı içindeki varlıklar olarak kavramlaştırırız.

Son gelenlerdendik biz, neredeyse akşam oluyordu; kıyı *göz alabildiğine* kalabalıktı (Yk, 51).

Beş altı kişi durmuş, bana bakıyorlardı. Bir de çocuk vardı. Tümünü gördüm *bir bakışta* (Yş, 57).

3. Sonuç

Yusuf Atılğan'ın öykülerinde kapsayıcı metafor içeren 171 metaforik ifadeye rastlandı. Bu sayı, Yusuf Atılğan'ın *Bütün Öyküleri*'ndeki toplam sözcük sayısının yaklaşık %6,48'ini oluşturmaktadır. İnceleme sonunda ulaşılan kapsayıcı metaforlar ile her birine bağlı metaforik ifade sayısı aşağıdadır:

BEDEN DUYGULARIN KAPSAYICISIDIR, 54

ZAMAN KAPSAYICIDIR, 54

OLAYLAR, EYLEMLER, ETKİNLİKLER, DURUMLAR ve DUYGULAR KAPSAYICIDIR, 48

BEDEN DÜŞÜNCELERİN KAPSAYICISIDIR, 13

GÖRÜŞ ALANI KAPSAYICIDIR, 2

Beden, hem duyguların hem de düşüncelerin kapsayıcısı olarak kavramlaşır. İki birlikte düşünüldüğünde bedenin kapsayıcı olarak kavramlaştığı metaforik ifade sayısı 67'dir. Beden, kapsayıcı olarak en sık kavramlaşan unsurdur. Bu durum, kapsayıcı imaj şemanın bedensel duyum ve algıya dayanması ile örtüşmektedir. İnsan, duygu ve düşüncelerini bedeni içerisindeki oluşumlar olarak algılamakta, bedenini bir kapsayıcı olarak metaforlaştırmaktadır. ZAMAN KAPSAYICIDIR metaforunun sık kullanılan bir görüntü vermesinde "*on birinde, on dördünde, yaşında*" gibi yaş dilimi bildiren ifadelerin sıklıkla tekrarlanması etkilidir. Metinlerin bütünü düşünüldüğünde kapsayıcının en az tekrarlandığı metafor, OLAYLAR, EYLEMLER, ETKİNLİKLER, DURUMLAR ve DUYGULAR KAPSAYICIDIR metaforudur. Çok çeşitli olay, eylem, etkinlik ve durumlar kapsayıcı olabilmiştir. GÖRÜŞ ALANI KAPSAYICIDIR metaforuna ise yalnızca iki yerde rastlanmıştır.

Metaforik ifadelerin bir bölümünü metin bağlamından bağımsız hâlde metaforik olan sözler oluşturur. Bunlar arasında *canı sıkılmak, yüreğine inmek, aklını başına devşirmek, her kafadan bir ses çıkmak* gibi deyimlerden; *umurumda değil, göz alabildiğine, bir anda* gibi kalıp sözlerden oluşan metaforik ifadeler ve *geçenlerde, tetikte, suratsız* gibi metaforik kullanımı kalıplaşmış sözcükler bulunur. Bir kısım ifadeler ise metaforik kullanımı metin bağlamında ortaya çıkan sözlerden oluşur. Bu ifadeler genellikle bulunma durumunda kullanılır. Bulunma durumu eki, kapsayıcılığın

yüklenicisi konumundadır: “Kimbilir bu yapma *öksürüklerde*, anlamaktan çekindiğim ne korkunç şeyler gizlidir (D, 45).”; “Adamın yere *bakışında* avutucu bir şey vardı (At, 61).” gibi. Özellikle zaman ifadeleri ancak bulunma durumunda kullanıldığında kapsayıcı olarak kavramlaşır: “Son *yıllarda* ne de çok solcu türemiştii ülkede (Ey, 90).”; “*Gençliğimde* görecektin beni (KM, 99).” gibi. Bununla birlikte bulunma durumunda kullanılmaksızın kapsayıcı olarak metaforlaşan örnekler de vardır: “*İçimi* bir hüzün *bürüdü* (ST, 16).”; “Bütün yılğnlğımı *bakışlarımaya yükler* ‘-Öğle yemeği yemem gerek bayım, çantanızı taşıyabilir miyim?’ derdim (BMÖ, 78).”; “Odayı korkunç bir *gürültü kapladı* (Yş, 60).” gibi. Bu örneklerde kapsayıcı olan *iç, bakış, gürültünün* kapsayıcılığı *bürümek, yüklemek, kaplamak* ile sağlanır.

Kısaltmalar

Ev	: Evdeki
ST	: Saatlerin Tkırtısı
T	: Tutku
KÖ	: Kumesin Ötesi
D	: Dedikodu
Yk	: Yük
Yş	: Yaşanmaz
At	: Atılmış
Ç	: Çıkılmayan
BMÖ	: Bodur Minarenden Öte
Ağ	: Ağaç
Ey	: Eylemci
KM	: Korkut’a Masal
CM	: Ceren’e Masal

KAYNAKLAR

- Aksan, M. (2006). The container metaphor in Turkish expressions of anger. *Dil ve Edebiyat Dergisi / Journal of Linguistics and Literature*, 3:2, 15-34. Retrieved 26.09.2013,from <http://www.mersin.edu.tr/edergi/index.php/ded/article/view>.
- Atılğan, Y. (2000). *Bütün Öyküleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evans, V. (2007). *A glossary of cognitive linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Evans, V. & Green, M. (2006). *Cognitive linguistics an introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Johnson, M. (1987). *The body in the mind*. The University of Chicago Press: Chicago and London.
- Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and emotion*. New York: Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor*. New York: Oxford University Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire and dangerous things*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. In Andrew Ortony (Ed.), *Metaphor and thought* (2nd ed.) (pp. 202-251). Cambridge: Cambridge University Press.

- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980a). *Metaphors we live by*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980b). Conceptual metaphor in everyday language. *Journal of Philosophy*, vol. 77, no. 8, 453-486. Retrieved 14.02.2012, from <http://www.jstor.org/stable/2025464>.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2005). *Metaforlar - hayat, anlam ve dil* (çev. Gökhan Yavuz Demir). İstanbul: Paradigma.
- Lakoff, G. & Kövecses, Z. (1983). The cognitive model of anger inherent in American English. Berkeley: University of California Linguistics Department Report. Retrieved 20.07.2013, from <http://georgelakoff.files.wordpress.com/2011/04>.
- Oakley, T. (2007). Image schemas. In Dirk Geeraerts and Hubert Cuyckens (Eds.), *The Oxford handbook of cognitive linguistics* (pp. 214-235). Oxford-New York: Oxford University Press.
- Reddy, M.J. (1993). The conduit metaphor: A case of frame conflict in our language about language. In Andrew Ortony (Ed.), *Metaphor and thought* (second edition), (pp. 164-201). New York: Cambridge University Press.
- Saraçbaşı, M.E. (2010). *Örnekleriyle büyük deyimler sözlüğü (I-II)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Yayınları. (2010). *Türkçe sözlük*. Ankara.

THE THEORIES OF OPTIMUM CURRENCY AREA: A CRITICAL REVIEW*

Murat PÜTÜN*

ABSTRACT

The subject matter of monetary unions has long attracted academics; yet the debate based on the theoretical grounds has commenced only after the publication of Mundell's Seminal Paper in 1961. The title of the article was, "A Theory of Optimum Currency Areas.", through which Mundell studied the optimal conditions or criteria required for countries to join a currency area with the others with the intention of linking their monetary policy that of other members of the monetary union. The theoretical argument continued after the publication of Mundell's article; the argument picked on a new flavor by the extensive views of M McKinnon (1963) and Kenen (1969). Each view respectively focuses on the likely costs and benefits of participation in an Economic and Monetary Union scheme. The theoretical debate started in 1960s incidentally paved way to discussion of the feasibility of Economic and Monetary Union in Europe as early as 1969 that marks the announcement of Werner Report. Werner Report (1969) focuses on the intention of gradual realization of a Monetary Union for EEC countries. Bretton Exchange Rate Regime came into existence immediately after Second World War. It is widely held that this regime has been instrumental in providing stability to the global economy from the time it came into force right until the late 1960s.

Key Words: Exchange Rate Mechanism, Optimum Currency Area, Economic and Monetary Union, European Union, Fixed Exchange Rate Regimes.

ÖZET

Parasal Birlik konusu akademisyenleri çok uzun bir süredir meşgul etmesine karşın bu alandaki teorik çalışma Mundell'in 1961'de yayınlanan ve çığır açan makalesiyle başlar. Mundell'in makalesinin başlığı, "Optimal Para Alanı Teorisi" olup; bu makalede Mundell bir ülkenin, para politikalarını birleştirme niyetiyle diğer ülkelerle bir Parasal Birlik oluşturulması için gerekli en uygun (optimal) koşulları ya da kriterleri incelemektedir. Bu alandaki teorik argüman Mundell'in makalesinin yayınlanmasından sonra da devam etti. Teorik çizgi, bu yaklaşımı geliştiren ve yenilik getiren düşünceleriyle McKinnon (1963) ve Kenen (1969) ile devam etti. Bu görüşlerin hepsi de sırasıyla, bir Parasal Birlik projesine katılımı elde edilmesi muhtemel fayda ve maliyetler üzerinde yoğunlaşmaktadır. 1960'larda başlayan teorik tartışmalar 1969'da Avrupa'da Parasal Birliği ele alan Werner Raporunun yayınlanmasından sonra, Avrupa'da Ekonomik ve Parasal Birliğin gerçekleştirilebilirliği tartışmasını da başlatmış

---

*Bu makale yazarın doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Öğr.Gör.Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
mputun@cu.edu.tr

oldu. Werner Rapor'u (1969), Avrupa Ekonomik Topluluğu içerisinde, Parasal Birliğin aşamalı olarak gerçekleşmesi niyeti temeline dayanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında hayata geçirilen Bretton Woods rejimi; kuruluşundan 1960'ların sonuna kadar olan zaman dilimi içinde küresel ekonomiye istikrar sağlama yolunda önemli bir araç olduğu gerçeği genel kabul görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru Mekanizması, Optimum Para Alanı, Ekonomik ve Parasal Birlik, Avrupa Birliği, Sabit Kur Rejimi

1-Introduction:

Although the general public conception is generally focused on rigid and more usual definition of Monetary Union in terms of single currency adopted by the member states; Economics also includes a rather broader definition of Monetary Union, that is currency union with irreversibly fixed Exchange rates where there is no option for flexibility for a realignment in bilateral Exchange rates; nor there is a room for flexibility that would allow the bilateral rates within certain bands. The theoretical arguments on optimum currency areas speak of such a theoretical premise to evaluate their applicability and supposedly hold Exchange rates constant between members of the currency union. However; sustainability of such regime in the long run seems to be difficult or even unlikely. The major Applications of the past can be brought forth as important evidences for the limitations of fixed Exchange rate regimes even though they mainly had some certain degree of flexibility. The crisis and difficulties emerged in such regimes were the events at times that limited their successes. Bretton Woods, Snake in the Tunnel and European Monetary system are the major regimes that had dominated certain monetary regions in the past with a label of fixed-exchange rate regimes; each had particular preferences for flexibility, given the circumstances of the time and the nature and applicability of the rules within which these regimes were set to operate.

On the other hand; uncoordinated policies with different directions and/or objectives are not conducive to the operations of successful monetary Union projects. On this ground, experiences of major monetary arrangements of the past explicitly in support of the above mentioned proposition. It has been proven that outright fixed Exchange rate regimes cannot be sustainable in the long-run; that is the main reasoning that inspires academics and politicians for moving forward to a Common Currency regime in expectations of reaping the full benefits of economic integration. In fact; there have been several semi-fixed Exchange rate applications of the past, such as Bretton Woods Monetary System, European Monetary System. At the times, there have been spells of stability and success; and at other times, instability and crisis; in fact non-of the likewise regimes have been transformed to a fully-fledge Exchange rate regime as a long-run application. The European Monetary System, given the 32 years of experimenting with the semi-fixity, has been able to capture stability towards the end of the process and transformed into an irrevocably fixed Exchange rate regime by the announcement of conversion rates prior to the commencement of Economic and Monetary Union (EMU) in Europe.

When it comes to the subject of modelling an ideal EMU, many advocate the redistributive system like that of USA. It is also supported that acquisition of such a

model for Europe would help to cope with wiper global crisis, or else-asymmetric shocks within its territory .

Such a radical reform within the system may not be as efficient as it is in the USA at the outset, but allowing metamorphoses to evolve as a successfully operating shock-absorber mechanism in the future. Yet, redistribution aspect is not something new in the EU agenda, in fact early Mac Dougall report (1979) covers this aspect as a policy option.

Mundell, has pioneered the theoretical Argument on optimum currency area; the debate continued about a decade on the search for appropriate criteria that constitute prerequisite or conditions for optimal application of Monetary Union; Mundell is followed by P. Kenen and McKinnon in this respect.

This paper is an attempt to study Optimum Currency Area Theories from critical and comparative perspective with which the limitations and shortcomings will also be highlighted. The fact that Europe has been undergoing a grand process of Economic and Monetary Union by forming what is known as Euro-Zone; the assessment of which can be measured, at least tentatively, by simple application of the approaches of the optimum currency areas. The Euro-Zone has been undergoing economic and financial crisis in the face of global fall down; this critical moment in time makes the incorporation of the theories of the optimum currency Areas into European Integration areas more and more relevant and worthwhile. It is hoped that some lessons can be drawn from the process where there exist large potential for public debate in the face of growing public resentment within the boundaries of EU.

The scepticism of the past over the issues must continue in the light of Euro-wide fiscal and economic crisis and I believe the argument of OCA must gather a new momentum at this stage, the EMU Project must be analysed in connection with the Mundelian paradigm as well as other approaches in this respect. In fact, it is crisis time where plenty of questions being raised about European Monetary stability and future of Euro, I believe it is time OPA theories are revitalized as a mirror for objective treatment of the Euro wide issues in academic circles.

Canadian economist Mundell, is renowned for the pioneering article optimum currency area with which he defends that factor mobility is key to qualification for a monetary union. However, implicit in his statement, factor mobility is only restricted to the currency region as a means of adjustment. Given that; in terms of the restraining demand shocks; the EU countries constrained by them will face the challenge of relying merely on intra-union labor mobility to fence off the destabilizing effects.

Theoretical argument on Optimum Currency Areas (OPA) starts with Mundell's (1961), widely known pioneering article on the issue. Mundell is followed by Mc Kinnon (1963) and Kenen (1969). The interest in the assessment of cost and benefits of currency unions were renewed in the realm of EMU. The question of what constitutes an Optimal Monetary Union and connected theoretical and political issues has received a great deal of attention in the academic circles. On this account, review of the subject can be found, among others, for example, McKinnon, Ronald I. (1963), McKinnon, R. I. (1969), Melitz, J. And Weber, A.(1997), Melitz, J. (1995), Mason, P. R. And Taylor M.P. (1993), Mason, P. R. And Taylor M.P. (1994), Lafrance R. and St-Amant, P. (1999).

Fundamentally, the contribution of OCA theories and further discussions and analysis helped the challenge of selecting appropriate Exchange rate regime and formation of Economic and Monetary Union in Europe.(Horwath, J.2003). On the issues of advantages and disadvantages of formation of EMU in Europe, among other themes, created a substantial literature; for example, Cohen, D. And Wyplosz, (1989); and Canzoneri, M.B., and Rogers, Carol Ann (1990); Eichengreen,B.(1990), Bayoumi, T. and Eichengreen, B. (1994), Bayoumi, T. And Eichengreen, B. (1996), Eichengreen,B.(1992), Bayoumi,T. And Eichengreen,B.(1997), the latter creates an Optimum Currency Index for European Region. On the same argument, Canzoneri, M.B. and Rogers, C. A. (1990), Challenges the optimality question for the European Community. The gain to be made from EMU examined by Bofinger , (Bofinger, P., 1994), who challenged that OCA theories must become theoretical ground for quantitative research in this field. The relevance and impact of OCA on disintegration has been studied by Fidrmuc, Howarth, and Fidrmuc (1999) and Aslund (Anders Aslund;2012), the former deals with disintegration of Czechoslovakia and the later focused on the case of disintegration in Eastern Europe and their adaptation process to EU. Jarco Fidrmuc, (2001), focuses his attention on intra industry trade and Monetary Union in Europe in relation with OCA.

The structure of this article is as follows:

Section I introduces the approaches on Optimum Currency Areas. Section II is an in-depth study of the Mundelian Criteria on Optimum Currency Areas. Section III examines other Criteria that followed Mundell's. Section IV attempts to link optimum Currency areas argument to the ongoing process of Economic and Monetary Union in Europe. The challenges of qualification for Optimum Currency Areas accounted for in the European context in this section. Conclusion section sums up the results.

2.Theoretical approach on Currency Areas

2.1. The Traditional Theory Of Optimum Currency Areas: A review of Mundelian Approach

From 1960s onwards; on the both part of the Atlantique, a question has become increasingly fashionable among the economics academics. The debate was to know whether there had been an opportunity to establish a fixed exchange rate regime among the West European Countries. in the USA, the problem was conceived as "the Optimum Currency Areas", which presumably was not accidental but an outcome of a progressive development in the sphere of world-wide integration movements.²

Optimum Currency area approaches have long been important tools to measure the pros and cons of the Monetary Union for the group of countries depending on the assumptions made on the circumstantial states of the constituent economies. Optimum Currency approaches try to establish under which circumstances it is appropriate to form Monetary Union among a group of countries.

---

² On this, see, Etudes et travaux de Y Insitut Universitaire de hautes etudes international, 1971

In a way; if the conditions prescribed are satisfied; the conclusion is to opt for Monetary Union among those countries in the group. The revival of interest in the analysis of monetary integration has occurred in the late 1950s and 1960s considered to be a by product of customs unions.³ According to *Hitiris* (1988) the debate about the conditions for efficient monetary integration starts with the theory of optimum currency areas.

The theories of optimum currency areas try to explain which regions or countries would be linked optimally in a currency union. Another concern of the optimum currency area theory is that whether a single currency would be more advantageous for the members of the currency union than the application of the different forms of the exchange rate systems. Moreover, The aspect of the 'price stability' has been regarded as crucial component in deciding to form currency areas especially from early 1980s onwards. It was viewed as a primary criterion in selecting suitable countries for the membership in the currency area.⁴ Optimality is therefore believed to be measured mainly by fixed target of the price stability and therefore a prerequisite for membership in a currency area.⁵ Nevertheless; sets of different criteria might have been adopted to define 'optimality' in a currency union those of which might reach to different theoretical conclusions and recommendations for the membership of a country in a currency area.⁶

For any discussion on optimum currency areas, it is necessary to give a definition of the term "currency area". *Mundell* defines it as 'the domain in which exchange rates are fixed' (Mundell, 1961: 657). However; upon reading his article attentively, it becomes apparent that 'a currency area' can not be considered in the same line as a fixed exchange rate system. Mundell was only concerned with irreversibly fixed exchange rates without any given flexibility which in that sense distinguishes Bretton Woods System and European Monetary system from his distinct definition. The interest in the Currency areas has been revived after the challenge of monetary integration in Europe. Among the most notable theoretical contributions are the papers by *Mundell* (1961), and *McKinnon* (1963). Their analysis mainly focused on asymmetric real shocks, because of the simplified assumption which considered that

---

³ See for example on this, *J.E. Meade*, *The Theory of Customs Unions* North Holland publishing co., Amsterdam 1956 and *T. Scitovsky*, *Economic theory and Western Union integration*, A. Urvin, London, 1955.

⁴ See Maastricht Treaty for the relevant criterion for the qualification for EMU.

⁵ On this, see for example, *Eichengreen* (1992), *De Grauwe and W. Wanherbeke* (1993), *Bini Smaghi and Vori* (1993).

⁶ For definition of such distinction on the type of the criteria see; a-J.E., *Meade*, (1955), *The theory of international economic policy*, Oxford vol.2, Trade and Welfare b-R.A.Mundell, (1961), 'A theory of optimum currency areas', *American Economic Review* (September).

c-R.A.Mundell, (1961) ⁴'A theory of optimum currency areas', *American Economic Review* (September).

d- Ohlin, B., (1967), *Interregional and International Trade*, rev, ed., Cambridge, Mass.: Harvard U.P.

each area produce only one product.

The starting point for *Mundell's* analysis is the consideration for an asymmetric shock that supposedly upsets the demand structure given in a two country comparison. The assumed disturbance created by a demand shift from region A to region B where countries assumed to have produced merely a single good. According to this setting; the outcome of the adjustment process is mainly determined by the assumption that the price level and nominal wages are inflexible. Another important assumption is that labor is completely immobile between the regions A and B, in a currency union such a demand shock has the initial impact of causing unemployment in region A and inflation in region B.

In *Mundell's* formulation, as a mechanism to respond, everything depends on factor mobility concept. At the time of the asymmetric shocks, the factor mobility in general, labor in particular, viewed as a compensating mechanism. In the absence of exchange rate instrument being used as an adjustment mechanism, If there is a demand shift across the countries, unemployment will be observed where demand has been reduced. *Mundell* maintains that if there is sufficient labor mobility towards the country where demand has been increased; the unemployment problem in the other will be resolved. *Mundell* (1961) explains in his famous article:

“It is patently obvious that periodic balance of payments crises will remain an integral feature of the international economic system as long as fixed exchange rates and rigid wage and price levels prevent the international system from fulfilling a natural role in adjustment process.”

In analysing the disequilibrium case, *Mundell* appears to have mainly focused on factor mobility as an entity to redress the balance. It is suggested that there exist similar grounds on the Mundelian assumptions on optimum currency areas and Ricardian international trade theory. On these similarities, *Magnifico* (1973) draws attention to the following points:

“...Thus what *Mundell* in fact does is to relax for monetary the assumption which *Ricardo* built the theory of International trade as a body distinct from the general theory of exchange: Namely, that productive factors are mobile internally but immobile “internationally.”

In an attempt to clarify the integral features of the optimum domain of a currency area, *Mundell* place great significance on the global developments in this respect. *Mundell* (1961) maintains that “Certain part of the world are undergoing process of economic integration and disintegration, new experiments are being made, and a conception of what constitutes an optimum currency area can clarify the meaning of these experiments.” His interest in a possible European Monetary integration goes back as far as the time this article was written. Furthermore; his interest and work on the optimum domains of currency areas linked him with the process of the progressive European Monetary integration.

Williams (1929), as regards the extent of the factor mobility, as early as 1920s, quotes as follows:

“The question whether we have, have ever had, or ever likely to have the same mobility factors be same as within trading countries ceases to be the question on which the entire analysis must turn and takes its proper place as one, only, among a number... it is not *Ricardo's* immobility premise that stand most in need of defence, but rather his

mobility premise, the assumed free movement of factors within countries...”

Mundell's approach can be criticised on the same manner as the International Trade Theory assessed the Ricardo's stand on factor mobility. *Mundell* (1961) is notable on the considerations that optimum currency domain may not only be questioned across the countries but within the sub-region of a sovereign State. Therefore; his argument can rather be generalized as exclusively devoted to the regional consideration rather than solely international assuming that so long as the mobility is low between the sub-regions of a country, even such a country would not be regarded as an optimum currency area.⁷ Regarding this argument, *Mundell* (1961) quotes as follows:

“The optimum currency area is the region... If factor mobility is high internally and low internationally a system of flexible exchange based on national currencies might work effectively enough. But if regions cut across national boundaries or if countries are multi regional, then the argument for flexible exchange rates is only valid if currencies are reorganised on a regional basis ”

The main criterion supported by *Mundell* is labor mobility as an effective means of dealing with the asymmetric shocks. However, in the absence of such mobility, and those shocks emerges between the two sub-regions of the same currency area will face the problem of unemployment. *Mundell* (1961) further elaborates that: “Flexibility would be of no great avail for the purposes of domestic stabilisation policy, while on this basis, the world is not an optimum currency area. If it could be divided into regions within each of which there is factor mobility and between which there is factor immobility. Then each of these regions should have a separate currency which fluctuates relative to all other currencies.”

3.Other approaches on the theory of Optimum Currency Areas

3.1.Openness and Diversification

Briefly; traditional Optimum Currency Area approaches suggested four criteria for measuring whether regions would be qualified for currency area. These are; mobility in factors of production, flexibility of prices and wages, openness to trade and, product diversification. It is thereby suggested that regions with relatively close economies, small product diversity, price and wage rigidity as well as regions with low international mobility in labor and capital should not participate in Monetary Union schemes. In that sense, it is believed that they should rather remain in the flexible exchange rate system where cost of disturbances may be leveled off by necessary adjustments. Such a leverage for fine-tuning might be a desirable goal at times. In the *Mundelian* sense; in order that exchange rates flexibility derives the expected advantages of the adjustment; internal factor mobility must be held at a sufficient degree.

According to the *McKinnon's* view ‘optimum’ is used to describe a single currency area in which monetary-fiscal policy and flexible exchange rates can be used to carry out three objectives (*McKinnon*, 1963): Maintenance of full employment, maintenance of balanced international payments, maintenance of average domestic price

---

⁷ For the assessment of the Mundellian approach, see, *Magnifico, M., (1973)*

level. In the given framework; the domain of the concern is not only international focus but has domestic implications as well.

The criteria for defining the optimum currency area, offered by *McKinnon* (1963) and *Kenen* (1969) refer to elements of the economic structure. *McKinnon* classifies, for analytical purposes, the goods produced by a country into tradable and non-tradable. By tradable goods he referred to exportables and importables. He argues that if the ratio of non-tradables to tradables is high, reliance on monetary» fiscal policy defer reducing domestic demand will cause higher unemployment: “The optimal currency arrangements may be to peg the domestic currency to the body of the non tradable goods....and change the domestic price of tradable goods by altering the exchange rate to improve the trade balance... The desired effect of the relative price increase in the tradable good is to stimulate the production of tradable compared to non-tradable goods and thus improve the trade balance”: For him volatility in exchange rates is inappropriate choice for open economies: External exchange-rate fluctuations, responding to shifts in demand for imports and exports, are not compatible with internal price-level stability for a highly open economy...” (McKinnon, 1963: 720).

In an highly open economy which is close to full employment, considerable improvements in the trade balance must be implemented through the domestic absorption, i.e. real expenditure... in the other extreme case in which the economy is entirely open, i.e. all goods produced and consumed are tradable with prices determined in the outside world, the only means by which the trade balance can be ameliorated is to decrease the level of domestic expenditures while maintaining output levels. Alterations in the exchange rate will be entirely compensated by domestic price-level repercussions with no indication of improvement in the trade balance. If one moves from the perspective of the close economies to open economies, as an adjustment mechanism flexible exchange rates become less effective and more harmful to domestic price-level stability (McKinnon, 1963: 719).

While *McKinnon* stresses the importance of the degree of openness, *Kenen* focuses on the point of diversification (Kenen, 1969: 49):

“In my view, diversity in a nation’s product mix, the number of single product regions contained in a single country, may be more relevant than labor mobility...A well diversified national economy will not have to undergo changes in terms of trade as often as a single single-product national economy. Links between external and domestic demand, especially the link between exports and investment, will be weaker in diversified national economies, so that variations in domestic employment ‘imported’ from abroad will not be greatly aggravated by corresponding variations in capital formation”.

Kenen himself evaluates his point of view in respective levels. He draws attention to the point that production and export diversification can by no means ensure domestic stability unless there exists labor mobility sufficient enough to offset labor and capital depressed by the external disturbances. He maintains that if shifts in export demand occur due to the fluctuations in business cycle, the whole group of the exportable goods is likely to be hit as a consequence. Under these circumstances, export diversification is less likely to drive away imported instability. His conclusion on exchange rate ,choice is related to the main argument, the more diversified an economy, the more appropriate the use of fixed exchange rates will become. Attempts at

discretionary use of monetary-fiscal policy would imply corresponding domestic instability.

3.2. Another Perspective: The National Propensity to Inflation

The National Propensity to inflation (NPI) linked to the various factors. It can be used in order to evaluate and comprehend the complexity of inflationary phenomenon, This kind of reasoning were seen necessary in terms of its explanatory power. The case for NPI in forming a domain for currency area becomes stronger when it is being related to the present day conditions. inflation is as often as at the centre of the economic policy debate as conventionally was. In most industrialized countries it is generally thought that inflation is the most urgent problem since it would be disastrous when reaching to the point where it is likely to hamper the stable working of the market mechanism. The optimal expectations of resource allocation are to be sacrificed in this respect.

This issue has gained great momentum at the time of the pressing for Monetary integration in Europe and initiating EMS that devised to establish exchange rate and price stability within the given framework that enabled members make gains from German stability. The situation in the EU in connection with the price stability prior to the EMU in general terms was as follows: There were the countries which were capable of establishing and maintaining stable growth very close to the potential rate. Their NPI was very low; price level would not normally increase above the level of 2.5 percent per year. On the other hand, another group of countries would be likely to observe that growth is accompanied by economic and social tensions with higher NPI implications. Some argues that inflation by a large is irrelevant in measuring the success of growth pointing out the view that sufficient growth performance has been reached by both inflationary and non-inflationary countries. However,) another view relates the optimality to the consistency with NPI. Digressions from the optimum rate defined in the restraint of the NPI would slow down the process of growth.

It is suggested that a single monetary policy would be effective only if the countries made up of the currency area has the similar pattern of the inflation. In a case where divergence of inflation rates were a striking feature, stabilization policy that is selected whatever it may be expected to be inefficient. Not only the optimal choice of the high inflation country would be altered but also the higher inflation country could face the cost of inflating away. From the optimality point of view, it is suggested that condition for an optimum currency area is the close level of NPI. It can be concluded in its capacity in accounting for qualification for an optimum currency area NPI provides a useful tool for comparison of stabilization policy implications for the process of monetary integration that signals divergence in inflation rates.

National Propensity to Inflation (NPI) emphasizes the convergence of inflation rates at a stable level conducive to the acceptable and sustainable level of growth. The EMS started to operate from 1979 till 1999 to the start of EMU in Europe has become instrumental in attaining price stability across the EU; in fact by a large, inflation rates have converged through German rates along with the exchange rate stability. On this account; EU by a large qualifies as an optimum currency area.

4. European Integration Process and Optimum Currency Area Approaches:

4.1. Monetary Stability, Economic Integration and Currency Unions: A General Overview:

The Keynesian tradition defends that zero inflation targeting could have harmful implications on the economic growth. *Haberler* (1961), *Cooper* (1987) and *Fellner* (1966) appears to be the advocates of flexibility as an exchange rate choice as a better alternative to fixed exchange rate regime or single currency areas. *Haberler* (1961) defends that within a fixed exchange rate regime, inflation or deflation turns inward or “bottled-up”. *McKinnon* (1963) succeeds *Mundell* and further develops the theory of the Optimum Currency Area inherited from him, respectively advocates fixed exchange rate regime in open economies as a superior regime.

McKinnon (1963) states that the countries that are major trading partners should maintain a single exchange rate system because constant exchange rate adjustments are costly and inefficient. According to him; those blocks with a relatively small connection between them should rely much more on some system of flexible, even freely floating exchange rates to secure external adjustment. He assumed that exchange rate flexibility can only be used efficiently if the relevant price elasticities are high for the countries with little dependence.

While it is widely agreed that an exchange rate union would reduce uncertainty; another approach is being that when a country ties its exchange rate in a currency union, it cannot use monetary policy as a means of achieving its desired mix between inflation and unemployment. The Union Members are forced to accept a common inflation-unemployment combination other than their own preferences. Therefore some members should end up with more inflation than they had simply desired⁸. Despite the propositions of some theoretical approaches that advocated that there is no established steady inflation-unemployment trade off relationship, this has been resisted on theoretical grounds with some evidence that relationship holds at least for the short run. This reasoning draws the attention to the proposition that the countries in the short run should be prepared to face the transitory costs. This finding implies erosion in competitiveness which in turn could be transformed into recession and unemployment. Similarly; the countries with insufficient fiscal systems which depend on large revenues from money creation, simply seignorage revenues, may observe the contracting impact of adopting a common inflation. Monetary integration with more developed countries that enforces lower level of domestic inflation would possibly call for increases in tax rates or face the risk of considerable increase in fiscal deficit.

---

⁸.Nolling, Wilhelm (1993), shows the situation in a two country model in a graphical presentation whereas common inflation level would be adopted after the Monetary integration both in Philipsian and, Freidman and Phelps approach. Additionally, on this, see *Corde* (1972).

4.2. Linking European matters to the OCA criteria:

In attempting to find out how and how often the shocks would be likely to occur in EMU, studies in this direction have generally chosen to compare the prevailing situation in EU to that of USA. For example, studies by Bayoumi and Eichengreen (1992) and Eichengreen (1992) have concluded that asymmetric shocks tend to be more frequent in the EC than in the US. This findings suggest that the European Union may find it costly to become a *Currency Union* from a macroeconomic viewpoint. In contrast to the above findings of the above studies, *Bini Smaghi and Vori* (1993) conclude that EC economies, especially six founding members, are more diversified than US in their production structures and thus are less likely to be subjected to asymmetric shocks.

As for the case of monetary policy shocks prior to single currency, country specific shocks were largely caused by lack of *sufficient level of coordination of national monetary policies, currency substitution and exchange rate movements*. The source of asymmetries that caused such shocks is expected to disappear when EMU is implemented with the implication of establishing single monetary policy. Official estimates by the *European Commission* (1990) indicate that this effect is likely to be significant.

Another significant issue linked to the EMU process is to question whether such high level of integration will promote product diversification and specialization in EU. As *Kenen* defends, in his contribution to the argument on Optimum Currency Areas, the more diversified the industrial structure of a specific country becomes, the less likely that 'industry specific' shocks would be transformed into 'country specific' shocks. The strengthening market integration may raise two contrasting issues in this respect. Given the fact that most of the Community trade consisted in 'intra-industry', broader integration will likely to promote more diversified product range, hence the frequency of country specific shocks emerges would likely to be reduced considerably. Conversely, *Krugman* (1993) maintains that the higher level of integration that EU would reach at after EMU would likely to increase regional specialization.⁹ Increased regional specialization in turn could convert 'industry specific shocks' into 'regional specific shocks'.

Labor mobility, as suggested by *Mundell* (1961) considered as an important means of formulating alternative mechanisms against the asymmetric shocks in EMU. However; studies found that intra-European labor mobility is not sufficient enough to counteract such shocks. For example, in support of this, *Eicheengreen* (1992a) states that labor mobility in EC was limited and substantially smaller than was in the US regions. This findings suggest that so long as the degree of the labor mobility is far from sufficient, the labor movements across the EU will remain inefficient means of dealing with the asymmetric shocks in EU, So long as the labor mobility is not fully feasible, in the Mundelian sense, the conclusion is that the Europe is not an optimum currency area.

---

⁹ As the integration theory suggests, the notion of the increasing return to scale is likely to be prevailing condition in the EU single market thus gives way to eminent regional specialization.

4.3. Europe measured by the Optimum Currency Area

There are number of Works highlight the fact that Euro has not been an optimum currency area, before and after the Economic and Monetary Union. Each author might dwell on different sets of criteria for their own application fort he qualification but there are similarities however. From Mundell to Kenen, to Krugman, the optimum currency area criteria has been evolved, but not exactly being cut off from each other but rather each making some addition or elaboration hinted for the qualification for a currency area . Factor mobility is underlining feature of all, started with the Mundell, hinting at the labor and capital mobility. Openness is the another crucial factor postulated after Mundell, more open a country in its trade, less costly the taking part in monetary union is going to become.

Another approach on OCA is formulated by Sir Mc. Dougall (1977), named after him as McDougall Criteria. The idea that underlines his concept is to some extent can be considered as the mirror image of fiscal federalism conceptualized by Krugman, However a deeper review would suggest that the former is more comprehensive when it comes to eliminate economic adversities spread unevenly across the regions. Mc Dougall spot the differences in economic development among the members, therefore he ex-ante treats such unequal distribution not short-run or cyclical matter but long run or permanent. His prescription of redistribution policy indeed must involve European wide intervention through fiscal policy if not through monetary policy. Thus; he implicated the vitality of fiscal union. In order that income differences fade away, according to Mc. Dougall, income must be redistributed by federal fiscal authority from high income countries through the low income countries. When his point of view is theoretically analysed, after a certain period of time, through transfer policies, inequalities be eliminated; not only income disparities would be done away with but also structural differences would vanish. Hence, monetary union that emerged would be able to function without additional cost of redistribution of income.

When it comes to the subject of modelling an ideal EMU, many advocate the redistributive system like that of USA. It is also supported that acquisition of such a model for Europe would help to cope wipe global crisis, or else-asymmetric shocks within its territory. Such a radical reform within the system may not be as efficient as it is in USA on the outset, but allowing metamorphoses to evolve as a successfully operating shock-absorber mechanism in the future. Yet, redistribution aspect is not something new in the EU agenda, in fact early Mac Dougall report covers this aspect as a policy option.

Even fixed exchange rate regimes that are with limited systemic support to remain as a credible regime may be prone to inflationary outcome as the expectations about the sustainability of the rates may reverse over the time. *Corden (1972)* uses the example of the Snake in the Tunnel exchange rate regime that preceded the ERM, and dismisses such regimes as pseudo-union where the maintenance of the exchange rates becomes unsustainable due to lack of systemic support and monetary policy coordination.

Conclusion

The discussion of the Theory of optimum Currency Areas whether Mundelian or other; sheds some light on for academics and/or politicians in the spheres linked to choice of optimal regimes. As pointed out by many, and practiced by a great deal of others, selection of a fixed –version of exchange rates might be substantially beneficial than floating regimes. However: moving from the crucial conditions described by the approaches of the optimum currency areas; the more the given criteria are being met; the more beneficial the rigid exchange rates likely to become for the economy in question. For example; a country with a substantially high degree of labor mobility; openness ; high range of product diversification and sustainable level of N.P.I. will qualify for the like of above regimes.

As an alternative to Mundelian way of traditional analysis, while shifting the ground of theoretical argument from fixed exchange rate regimes to the operational EMU with single currency; the picture portrayed above becomes more vivid. Countries that have proven substantially high performance within the traditional criteria underlined above, could well qualify as a successful candidate for a prospective EMU membership and would be able to exploit full benefits after the accession.

The Europe has gradually achieved Economic and Monetary Union in 1999. The studies conducted in pre-EMU period marks the lack of labor mobility across the European Community countries; labor mobility is viewed as a vital aspect of Mundelian approach. It is still understood that the degree of present day labor mobility across the EU is far from satisfactory. In fact; the occurrence of the rapid spells of enlargement in EU has slowed down the process of efficient integration of European labor markets.

On the other hand; positive progress can be observed on other scores: Relative convergence of inflation rates; highly rated degree of openness in trade and acceptable degree of product diversification in many member economies of EU. Despite the fact that the countries joined the EU lately are still feeling the impulses of transition; the EMU process as a whole have helped to integrate the European Markets. This increased interest seems to prevail for more years to come in Europe in view of increased global competition and ongoing disturbances within the Euro Area in Europe.

REFERENCES

- Aslund, A. (2012), “Why a break up of the Euro area must be avoided; lessons from previous break ups,” Peterson Institute for International Economics, number PB12-20, August 2012.
- Baro, R.J. and Gordon, D. (1983), “Rules, Discretion and Reputation in a Model Monetary Policy”, *Journal of Monetary Economics*, 12,101-121.
- Horwath, J. (2003), “Optimum Currency Area theory: A selective review”, BOFIT Discussion Papers,2003, No.15,Bank of Finland Institute for Economies in Transition, BOFIT
- Bayoumi, T.(1994), “A Formal Model of Optimum Currency Areas”, *International Monetary Fund, Working Paper*, April 1994.

- Bayoumi, T., and Eichengreen(1992), "Shocking Aspects of Monetary Unification," National Bureau of Economic Research, Working Paper 3949, January 1992.
- Bayoumi, T. and Eichengreen, B. (1994), *One Money or Many? On Analyzing the Prospects for Monetary Unification in Various Parts of the World*, Princeton Essays in International Finance no.76, International Finance Section, Princeton.
- Bayoumi, T. and Eichengreen, B. (1996), "Operationalizing the Theory of Optimum Currency Areas.", CEPR D.P. no.1484.
- Bayoumi,T. and Eichengreen, B. (1997) "Ever Closer to Heaven? An Optimum Currency Area Index for European Countries," *European Economic Review* 41, 1997, 761-770.
- Bini Smaghi L. and Vori, S. (1993), "Rating the EC as an Optimal Currency Area", *Temî di discussione* no. 187, Rome: Banca D'Italia.
- Bofinger, Peter,(1994), "Is Europe an Optimum Currency Area?" Centre for Economic Policy Research, Discussion Paper Series, No.915, February 1994.
- Canzoneri, M.B; Rogers, C.A.(1990), "Is European Community an Optimal Currency Area? Optimal Taxation versus the cost of Multiple Currencies.", *The American Economic Review*, 80, (3), 419-33.
- Cohen, D. And, Charles Wyplosz, (1989) "The European Monetary Union: An Agnostic Evaluation," Discussion Paper, No.306, Centre for Economic Policy Research, London,1989.
- Corden, W.M. (1972), *Monetary Integration*, Princeton Papers in International Finance no.93, Princeton University, 1972.
- Eichengreen, B. (1990), "One Money for Europe: Lessons from the US currency and Customs Union", *Economic Policy*, 10, 117-187.
- Eichengreen, B. (1992), "Is Europe an Optimum Currency Area?" in S. Borner and H. Grobel (eds.), *The European Community after 1992: The view from Outside*, London, MacMillan.
- Eichengreen, B. (1992), "Should the Maastricht Treaty be saved?", (Princeton studies in international finance, no.74, December 1992) Barry Eichengreen; Paperback; published in 1992, Number:108 July 1994.
- Fellner, W. (1966), *On limited Exchange rate flexibility*, in Fellner, W. and et. al. *Maintaining and restoring balance in international payments*, Princeton University Press.
- Fidrmuc, Jan, Julius Horwath and Jarko Fidrmuc, (1999), "Stability of Monetary Unions: Lessons from the Break-up of Czechoslovakia," *Journal of Comparative Economics*, Vol.27,No, December 1999, 753-81.
- Frankel, J.A. and Rose, A.K. (1996), "The endogeneity of the Optimum Currency Area Criterion", CEPR DP, no.1473.
- Gross, D., and Thygesen, N., (1992), *European Monetary Integration from EMS to EMU*, Longman, London.
- Haberler, G., (1961), *A Survey of International Theory*, Special Papers in International Trade Theory, Princeton U.P.
- Hitiris, T., (1988), *European Community Economics*; Worcester, Great Britain: Billing and Son Limited, 1988.

- Jarko Fidrmuc, (2001), The Endogeneity of Optimum Currency Area Criteria, intraindustry trade and EMU enlargement, Bank of Finland, Discussion Papers 2001, No.8, Institute for Economies in transition, BOFIT.
- Kenen, P.B.,(1969), "The theory of optimum currency areas: an eclectic view. In Mundell, R.A., Swoboda, A.K. (Eds.), Monetary Problems of the International Economy, University of Chicago Press, Chicago, pp.41-60.
- Krugman, P.,(1993), Six skeptical propositions about EMU. Greek Economic Review 15, 93-104.
- Lafrance R. and St-Amant, P. (1999), "Optimum Currency Areas: A Review of the Recent Literature," Bank of Canada Working Paper, 1999, 99-16.
- MacDougall Report(1977), Commission of the European Communities, Report of the Study Group on the Role of Public Finance in European Integration, Brussels, April, 1977.
- Magnifico, G.,(1973), European Monetary Unification, Macmillan Press Ltd., 1973.
- Masson, P.R. and Taylor M.P.(1993)"Currency Unions: A Survey of the Issues," in Mason and Taylor (eds.), Policy Issues in the operation of Currency Areas, Cambridge University Press, 1993,3-51.
- Masson, P.R. and Taylor M.P.(1994)"Optimal Currency Areas: A Fresh Look at the Traditional Criteria", in Siklos (ed.), Varieties of Monetary Reforms, Kluwer Academic, 1994.
- McKinnon, Ronald I. (1963)"Optimum Currency Area", 4, American Economic Review, 1963, September, 717-725.
- Melitz, J. And Weber, A.(1997), "The Costs/Benefits of a Common Monetary Policy in France and Germany and Possible Lessons for Monetary Union," European University Institute, Florence, Robert Schuman Centre, 1997, Working Paper RSC No.97/37.
- Melitz, J. (1995), "The Current impasse in Research on Optimum Currency Areas," European Economic Review, 1995, 30,492-500.
- Mundell, R.A.(1961), "A Theory of Optimum Currency Areas.", American Economic Review 53, 657-665.
- Mundell, RA.(1968),International Economics, New York: Macmillan, 1968, pp. 177-186.
- Nolling, W. (1993), Monetary Policy in Europe after Maastricht, 1993.
- Werner Report (1969). The report submitted to the Heads of State and Government of the European Community. The European Summit in The Hague.
- Williams, J.H. (1929), The theory of international trade reconsidered," Economic Journal, XXXIX (1929) .

FESTİVALLERİN PAZARLANMASI: TÜRKİYE'DEKİ ULUSLARARASI FESTİVALLER ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Dilek PENPECE*

ÖZET

Kültür ekonomisi kapsamında festivaller, ülke ekonomisine ve tanıtımına çok büyük katkı sağlamaktadır. Festivallerin ülke ekonomisine ve gerçekleştirildiği bölgeye çok boyutlu katkısından dolayı, uluslararası alanda bilinirliklerinin ve katılımcı sayılarının artırılması önem taşımaktadır. Bu açıdan festivallerin internet sitelerinin etkin bir içeriğe sahip olması, uygulanacak pazarlama çabaları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Türkiye'de gerçekleştirilen uluslararası festivallerin web üzerinden yapılarını ortaya koymaktır. Çalışmanın amacına yönelik olarak gerçekleştirilen saha araştırmasında içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye'de gerçekleştirilen uluslararası festivallerin yaklaşık %24'ünün kurumsal web sitesinin olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca mevcut web sitelerinin güncellik, bilgiler, site içi dolaşım, bilet alım, tasarım, ulaşım bilgileri ve iletişim bilgileri kapsamında toplam 34 özelliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Festivaller, Festival Pazarlaması, İçerik Analizi.

ABSTRACT

Festivals provide a major contribution to a country's economy and promotion within the scope of the cultural economy. Due to the multi-dimensional contribution of the festivals to regions and economies, it is important to increase the awareness of festivals and the number of participants internationally. Effective content of their websites has an important role in marketing efforts. In this context, the aim of this study is to determine the structure of international festivals in Turkey via their websites. To achieve the aim of the study, content analysis was conducted. The result of the study revealed that only 24 percent of the international festivals in Turkey have corporate websites. Furthermore it has been observed that the existing websites contain 34 features within the contexts of actuality, festival information, circulation, ticketing, design, transportation and contact information.

Keywords: International Festivals, Festival Marketing, Content Analysis.

Giriş

21. yüzyıla damgasını vuran küresel bakış açısı, yaşanan değişim ile kültür eserlerinin de ekonomik boyutta düşünülmesini gündeme getirmiştir. Günümüz ekonomilerinde ülkeler, gelişme stratejilerini kültür üzerine kurgulamaktadır. Kültür, topluluklar arası yaşamın var olabilme şekillerinin denendiği sosyal bir iletişim alanıdır. Bu şekillerin deneyim ile ihraç edilebilir olması, ülkenin kültür stratejisinin başarısı ile doğru orantılıdır. Kültür; ekonomik getiri, iletişim, sanat faaliyetleri, imaj ve turizm gibi

---

* Yrd.Doç.Dr., Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, dpenpece@adanabtu.edu.tr

bütün unsurları içeren geniş bir alanı ifade etmektedir. Yerel ve merkezi idareler, vakıflar, dernekler, meslek odaları ve kültürel girişimcilerinin ya da sponsorların desteği ile geniş bir düzlemde kültürel değerlerin ekonomiye kazandırılması gerekmektedir. Kültür unsurlarının tüketim malı olarak algılanması, onların nesiller boyu korunmasına ve ekonomik katma değer yaratmasına sebep olmaktadır. Sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanmasında önemli bir aktör olan kültür ekonomisi kapsamında gelişme sağlanabilmesi, ancak kültürel eserlerin etkin bir şekilde pazarlanması ile mümkün olabilir. Kent ve ülke ekonomisine önemli katkı sağlayan kültürel eserlerin etkin bir şekilde pazarlanması ile sektörün ve sektördeki çalışanların ekonomik açıdan güçlenmesi ve hatta ülkenin bu anlamda cazibe merkezi haline dönüşmesi sağlanabilir. Bu çalışma kapsamında, kültür ekonomisine hem ekonomik hem de sosyo-kültürel açıdan çok büyük katkı sağlayacağı düşünülen festivallere odaklanılmıştır. Festivallerin ülke ekonomisine ve gerçekleştirildiği bölgeye çok boyutlu katkısından dolayı, uluslararası alanda bilinirliklerinin ve katılımcı sayılarının artırılması önem taşımaktadır.

1.Festival Pazarlaması

Festival; dönemi, yapıldığı çevre, katılanların sayısı ya da niteliği programla belirtilen ve özel önemi olan sanat gösterisidir (<http://dictionarist.com>). Festivaller; nitelikleri bir program dahilinde önceden belirtilmiş, özel bir öneme sahip sanat, kültür, bilim vb. gibi belirli bir konuya yönelik düzenlenen, bir defaya mahsus veya belirli aralıklarla organize edilen etkinlikler bütünüdür (Bilgili *vd.*, 2012: 118). Ayrıca, festivaller, toplumlara inançlarını veya kimliklerini ifade etme ve değişik bir şekilde kişilere sosyal yapıları ve değer sistemlerini onaylama ve itiraz etme imkanı sunan uygulamaların kolektif bir fonksiyonudur (Quinn, 2006: 289). Dolayısıyla festivaller, topluluklar arasında yakınlaşma sağlayarak ülkenin tanıtımına ve diğer kültürel değerlerin de dolaylı olarak tanıtılmasına katkı sağlar. Belirli bir alanda ve zamanda, görsel performans ve ürünlerin sunulması ile gerçekleştirilen bu etkinlikler bütünü, ulusal veya uluslararası boyutta gerçekleşebilir.

Etkinlik pazarlaması, literatürde bağlılık ya da deneyimsel pazarlama olarak yer almaktadır ve kitlelerin ürünlerle birebir etkileşimde bulunduğu spor karşılaşmaları, fuarlar, festivaller ve konserler gibi etkinlikleri kapsamaktadır. Tüketici davranışları dergisinin 2013'de yayımladığı raporda, Amerika'da firmalar festival ve müzik etkinlikleri sponsorlukları için 2011'de yaklaşık 1.2 trilyon dolarlık bir harcama yaptıklarını ortaya koymuştur. Jack Morton Worldwide tarafından deneyimsel pazarlamanın etkinliği üzerine yapılan araştırma, canlı performansların olduğu bir etkinliğe katılanların %85'i deneyimlerini çevreleri ile paylaştıklarını ve %82'si deneyimsel pazarlamanın diğer pazarlama türlerine göre daha etkili olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur. Bu nedenle katılımcı sayısı yüksek olan festival ve benzeri etkinliklere ayrılan sponsorluk bütçeleri, çok uluslu büyük firmalarda giderek artan bir önem kazanmaktadır (Miller ve Washington, 2013: 517). Böylece festivallerin katılımcıları arttıkça maliyetlerin makul değerlere indirgenerek, faaliyetlerin kalitesine odaklanmanın daha mümkün olduğu sonucuna varılmaktadır.

Festivallerin başarısı ve dolayısıyla katkılarının elde edilmesi onların pazarlama etkinliği ile doğru orantılı olarak artar. Kültürel ürünlerin yapısı sebebiyle

festivallerin pazarlama stratejileri ile tüketicilerin beklentileri arasında genellikle bir boşluk vardır (Allen *vd.*, 2002: 163). Bu boşluğun ortadan kaldırılması ve uygun sonuçların elde edilmesi için festival sırasında, öncesinde ve sonrasında stratejik pazarlama planlaması yapılmalı ve uygulanmalıdır. Pazarlama sadece tüketicilerle değil çalışanlarla, gönüllülerle, paydaşlarla ve satıcılarla ilişki kurmakla ilgilidir (Getz, 1997: 249). Bu açıdan festivallerin bütün bu kitlelerle geliştirdiği ilişki uygulanan pazarlama planının etkinliğine etki eder. Festivallerin pazarlanmasında yararlanılabilecek 4 kilit adım aşağıdaki gibidir (www.publicengagement.ac.uk):

- Güçlü bir marka yaratmak,
- Kilit katılımcı gruplarını belirlemek,
- Pratik pazarlama becerileri sergilemek,
- Yerel topluluk ile iletişim kurmak.

Bir festivale katılma kararı, bir ihtiyacı karşılamak üzere bir arzu ile yönelir (Crompton ve McKay, 1997: 425). Festivallerin gerek ulusal gerekse uluslararası alanda, insanları din, dil, ırk farklılıklarını gözetmeksizin bir araya getirmesi özelliği vardır. (Uzunkaya, 2009: 2). İyi bir festival konumlandırması, yaratıcılığın yanı sıra kültürel mirasın da olduğu bir 'festival şehrinde' olması gerekir (Prentice ve Andersen, 2003: 8). Şehirler artık üretim ya da ticaret yerine daha çok tüketim merkezleri olmuşlardır ve gittikçe eğlencenin tüketimine odaklanmışlardır (Hughes, 1998: 445). Örneğin Limburg'un (1998: 476) Hollanda'daki Hertogenbosch şehrinin algılanışındaki belirleyicileri ortaya koyduğu çalışmada, Jazz festivalinin en çok turist çeken etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bilgili ve diğerlerinin (2012) turistik ürün olarak festivallerin etkinlik ve verimliliği üzerine Erzurum'un Otlu ilçesindeki ulusal festivali konu alan çalışmalarında ise, turizm açısından ele alındığında artık şehirlerin pazarlanmasında festivaller gibi özel etkinliklerin fiziksel özelliklerin önüne geçmeye başlamasının yeni trend olduğu vurgulanmıştır. Şehirlerin markalaştırılmasında festivallerin ve diğer kültürel, sanatsal ve spor etkinliklerinin önemi artık kabul görmüş bir olgudur. Örneğin Rio de Janeiro Karnavalı, Cannes Film Festivali, Berlin Film Festivali gibi dünyaca ünlü festivaller, düzenlenen şehirlerle bütünleşmişlerdir.

Festivallerin etkin pazarlanmasında kritik faktörlerden birisi, etkinliğin belirli değerlerinin bir avantaj faktörü olarak öne çıkarılmasıdır. Hoyle'a (2002: 168) göre bu faktörlerden bazıları, destinasyon, hava şartları, eğlence nitelikleri, maliyet ve yaratılacak rekabettir. Uygun medya kanalının seçilmesi, tutundurma ve halkla ilişkiler faaliyetleri, festivalin türü, ünlü katılımcıları ve sonuçları festivalin diğer başarı faktörleridir. Özellikle ünlü katılımcıların seçimi ve iyi tanıtımı ile festivale olan ilginin önemli derecede artacağı düşünülebilir. Tüm bu faaliyetlerin en üstünde markalaşma yatmaktadır. Pazarlama süreklilik gerektiren bir çalışmadır, pazarlamacıların düzenli olarak performanslarını değerlendirmesi ve şartlara göre yeni stratejiler belirlemesi gerekir. Hoyle (2002: 168) bir festivalin veya etkinliğin güçlü bir markalaşma ile binlerce benzer etkinlik arasından öne çıkacağı sonucuna varmıştır.

Bilgili ve diğerlerinin (2012: 121) yaptıkları ampirik çalışmada, festivallerin pazarlanmasında en yüksek etkiye sahip olan faktörün müzik, eğlence ve sanatsal faaliyetlerin niteliği ve bunun yanında geleneksel kültürün yaşatılmasına yönelik etkinlikler olduğu bulunmuştur. Bu çerçevede ünlü sanatçıların katılımı ve düzenlenecek müsabakalar katılımcılar tarafından önemli bulunmuştur. Festivallerin

gelenekselleşmesi ve bulunduğu şehir ile markalaşabilmesi için programların önceden titizlikle hazırlanması, görsel ve yazılı basının etkin kullanılması, devlet temsilcilerinin ve ünlü sanatçıların katılımının sağlanması, geleneksel değerlerin tanıtımına yer verilmesi, yerel yönetimlerin, mülki idarenin ve sivil toplum kuruluşlarının desteğinin sağlanması gerektiği sonucuna varmışlardır. Festivalin pazarlanmasında kamu, özel sektör ve kar amacı gütmeyen organizasyonların oluşturacağı bir koalisyon ile daha etkin bir faaliyet gerçekleştirilebilir. İsveç'te 1960'dan buyana düzenlenen Storsjöyran müzik ve kültür festivali, bahsi geçen aktörlerin işbirliği ile her yıl artan sayıda katılımcıyı ülkeye çekmektedir. Festivali yerel, ulusal ve uluslararası müzik gruplarının performansları ve yerel kültürü yansıtan sokak aktiviteleri renklendirmektedir. Sadece 1996, 1997 ve 1998'de festival için yaklaşık 50.000 bilet satılmıştır (Larson, 2002: 4). Festivalin organizasyonunda en büyük rolü oynayan bir organizasyon kuruluşu bulunmakta ve ayrıca belediye büyük çapta maddi katkı sağlamaktadır.

Yaş, gelir ve medeni durum açısından festival katılımcılarının motive edici faktörleri farklılık göstermektedir (Formica ve Uysal, 1998: 16). Gerçekleştirilecek pazarlama çabalarının bu demografik değişkenleri dikkate alması gerekmektedir. Ayrıca bu çabalar, festivalin hedef kitlesinin istek ve ihtiyaçlarına uygun olarak yapılandırılmalı ve uygulanmalıdır. Festival alanının uygun bir şekilde düzenlenmesinden festivale katılan sanatçıların konaklamaları ve ulaşımına kadar bütün faaliyetler, zamanlamalara dikkat ederek planlanmalı ve herhangi bir olumsuz durumda anında müdahale edilecek şekilde bir ekip ile yürütülmelidir. Festival kapsamında yaşanan olumlu deneyimin, özellikle potansiyel tüketicilere ulaştırılmasına yönelik faaliyetler de planlanmalıdır. Texas'daki festivallerin pazarlama odaklılığını araştıran Mayfield ve Crompton (1995: 21); daha az profesyonel olan eski organizatörlerin, yeni jenerasyon organizatörlere göre daha az pazarlama odaklı olduğu sonucuna varmıştır. Bu açıdan festivallerin katılımcı sayıları ve bilinirliğinin artırılması pazarlama bakış açısına sahip organizatörlerle sağlanabilir.

Kültürel endüstrideki etkinliklerde, zaman değişkenini temel alan bir müşteri ilişkileri yönetim stratejisi geliştirmek de önemlidir. Unwin ve diğerlerinin (2007: 232) film festivalleri üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında, müşteri ilişkileri yönetiminin kültürel etkinliklere katılımın anahtarı olduğu sonucuna varmışlardır. Festival katılımcılarının profilinin belirlenerek, müşteri odaklı bir pazarlama yaklaşımının benimsenmesi, festivalin pazarlanmasını etkinleştirecektir. Burada müşteri sadakatinin oluşturulması hedeflenmesi festivalin başarısını geliştirecektir. Müşteri ilişkileri yönetimi açısından iyi bir festival pazarlamasında teknolojinin etkin kullanılmasının altı çizilmiştir. Bu kapsamda festivale yönelik iyi tasarlanmış bir web sitesinin ve e-mail sisteminin kurulması, katılımcıların profillerinin genel bir çerçevede tanıtılması ve hatta internet üzerinden bir sohbet odası kurulmasının, katılımcı adaylarının karar vermelerinde etkili olacağı savunulmuştur. Ayrıca basılı broşürlerden ziyade web ortamındaki tanıtımlar daha etkin bulunmuştur (Unwin vd., 2007: 232). Bu açıdan web sitesinin etkin bir şekilde tasarlanmasının, festivallerin pazarlaması açısından ne kadar önemli olduğu da anlaşılmaktadır.

2.Festivallerin Türkiye'deki Durumu

Türkiye'de festival kavramı ilk defa 1931'de İstanbul'da bir araya gelen İkinci Balkan Konferansı kapsamında Beylerbeyi sarayında düzenlenen Balkan Oyunları Festivali ile olacaktır. İlk Tiyatro Festivali ise, 1959 yılında Antalya'da Aspendos'ta devlet tiyatrosu tarafından başlatılmıştır (www.izmirkitap.com). Bugün Türkiye'de her yıl 100'un üzerinde festival düzenlenmektedir (www.tgdturkey.com). Başta İstanbul olmak üzere hemen hemen bütün şehirlerde ulusal ve uluslararası festivallerin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Müzik festivalleri açısından bakıldığında, Türkiye'de artık köklü müzik festivallerinin oluştuğu düşünülebilir. Örneğin 24.sü düzenlenen Efes Pilsen Blues Festivali alanında dünyaca ünlü grupları ağırlamaktadır. Türk ve dünya cazcılarını bir araya getiren, 23.sü düzenlenen Akbank Uluslararası Caz Festivali önemli festivallerden biridir. 20.si düzenlenen ve Avrupa Festivaller Birliği üyesi olan festival Aspendos Opera ve Bale Festivali ise dünya çapında ün kazanmıştır. Film festivalleri açısından bir değerlendirme yapıldığında ise Antalya Altın Portakal Film Festivali Türkiye'nin Oscar'ı niteliğindedir. Sinemaseverleri bir araya getiren diğer önemli film festivalleri ise Uluslararası Ankara Film Festivali ve Adana Altın Koza Film Festivali'dir. Benzer şekilde Türkiye'de önemli tiyatro festivalleri de düzenlenmektedir bunlardan bazıları TAKSAV tarafından düzenlenen Uluslararası Ankara Tiyatro Festivali ve Uluslararası İstanbul Tiyatro Festivali'dir. Bu kapsamda kukla tiyatrosuna odaklanan Uluslararası İzmir Kukla Günleri de önemli bir festivaldir. 'Vuslat Yıldönümü Uluslararası Anma Törenleri' ile Mevlana'nın anılması ve gerçekleştirilen etkinlikler de etnik festivaller kapsamında değerlendirilebilir. Uluslararası İstanbul Karikatür Festivali, Uluslararası Ankara Karikatür Festivali, Uluslararası Portre Karikatür Festivali gibi festivaller karikatür kapsamında gerçekleştirilen önemli festivallerdir. İstanbul Alışveriş Festivali ve Ankara Alışveriş Festivali, düzenlenen diğer festivallere göre kısmen yenidir ve gelişime açık bir etkinlik alanı olarak görülebilir. Uluslararası Troia Festivali, Uluslararası Delfi Gençlik Oyunları, İstanbul Uluslararası Dans Festivali, Dragon Festivali gibi pek çok türde festival Türkiye'de düzenlenen festivallerin çok çeşitli olduğunun birer göstergesidir.

İngiltere'de bulunan Bağımsız Festivaller Derneği'nin, Birleşik Krallık'taki festivallerin bilinirliğini ve katılımını artırmak için 2010 yılında geliştirdiği strateji, her festivalin türüne eşdeğer olan dünyanın diğer ülkelerindeki festivallerle kardeş festivaller organizasyonu ile işbirliği yapmaktır. Kardeş festivaller arasında sanatçı değişimleri, bilet promosyonları ve aktivitelerin nitelikleri hakkında fikir paylaşımı ile yerel yatırımcıların ilgisini daha çok çekmede etkilidir. Bu festivaller sayesinde iki bölge arasındaki ilişkilerin de geliştiği gözlemlenmiştir (www.musicweek.com). Ancak Türkiye'de böyle bir bakış açısının henüz var olmadığı gözlenmektedir.

Görüldüğü gibi Türkiye'deki birçok festival dünyanın her yerinden katılımcıların ilgisini çekebilecek niteliktedir. Ancak bu festivallerin hak ettiği ilgiyi görmemesi ve hatırı sayılır sayıda katılımcıyı cezbetmiyor olması, pazarlama faaliyetlerinin yetersiz veya etkin olmadığından kaynaklanıyor olabilir. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Türkiye'nin tarihi, kültürel ve ekonomik altyapısı dünyada ses getirecek festivallerin gerçekleştirilebileceğini düşündürmektedir. Bu açıdan Türkiye artık zaman kaybetmeden kültürel vizyon geliştirerek festivallerin

pazarlanmasının önemini kavramalıdır. Gelişmiş ülkelerde çeşitli türden festivallere yapılan yatırımlar, verilen önem ve iyi tanıtım, bu etkinliklerin iyi pazarlanması ile farklı ülkelerden binlerce katılımcıyı cezbetmektedir. Bu durum, kültür ekonomisi kapsamında hem ev sahibi ülkeye önemli gelir sağlayabilir, hem de dolaylı olarak diğer kültürel değerlerin tanınmasına ve böylece ülkenin imajının gelişmesine etkiye bulunabilir. Dünyada ve ülkemizde katılımcı sayılarının ve gerçekleştirildikleri bölgeye ekonomik katkılarının hızla arttığı festivallerin, ülkemizde pazarlama açısından çok daha etkin yapılması gerektiği düşünülmektedir. Artan talep ve tüketici beklentileri de, festivallerin mevcut durumunun iyileştirilmesini gerektirmektedir. Özellikle uluslararası festivallerin geniş kitlelere ulaşması, Türkiye'nin imajını geliştirerek kültürel ekonominin daha da canlanmasına neden olur.

3. Türkiye’de Düzenlenen Uluslararası Festivallere Yönelik Bir Araştırma

Literatür taraması ile birçok çalışmanın saha araştırmasında tek bir festival türüne odaklandığı görülmüştür (Formica ve Uysal, 1998; Finkel, 2010; Gainer ve Padanyi, 2002; Gibson ve Davidson, 2004; Hudson ve Ritchie, 2006; Johansson ve Kociatkiewicz, 2011; Kerrigan ve Özbilgin, 2004; Lee *vd.*, 2004; Lee ve Kyle, 2012; Scott, 2004; Thureau *vd.*, 2007). Ülkelerarası festival organizasyonları karşılaştırması konusunda rastlanan tek çalışma Getz ve Andersson (2010) tarafından yapılmıştır. Spesifik olarak dört farklı ülkenin karşılaştırılmasının yapıldığı çalışmada festivalleri pazarlama açısından değil, paydaşların ilişkileri ve kaynak bağımlılığı perspektifinden ele alınmıştır. Ayrıca birçok festival türünün ele alındığı bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Festival pazarlaması kapsamında Türkçe literatürün eksikliği de göz önündedir. Bu açıdan gerçekleştirilen iki çalışmadan biri 2012’de Bilgili, Önder ve Yazarkan tarafından, bir festivali temel alarak beklenti ve maliyet açısından değerlendirme içermektedir. Ceyhun Güneş’in 2008’de yazdığı yüksek lisans tezinde ise, Ankara ölçeğinde sadece müzik festivallerinin mevcut durumu ortaya koyulmaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

İnternetin geleneksel ortama göre sahip olduğu üstünlükler ve değişen alıcı eğilimleri, işletmelerin müşterileri ile iletişim kurmak için web sitelerini birer potansiyel pazarlama iletişim aracı olarak kullanmasını gündeme getirmiştir (Bodkin ve Perry, 2004: 19). Festivallerin kurumsal web sitelerinin etkin bir şekilde tasarlanmasının, hem festivallere katılımı etkileyeceği hem de festival sonuçlarının paylaşımını sağlayarak ilerleyen yıllarda deneyimlerin paylaşılmasına katkı sağlayacağı ve dolayısıyla farklı ortam ya da ülkelerden katılımcıların etkinliğe yönelmesine etki edeceği beklenmektedir. Bu beklenti çerçevesinde çalışmanın amacı, Türkiye’de gerçekleştirilen uluslararası festivallerin web üzerinden yapılarını ortaya koymaktır.

3.2. Araştırmanın Önemi

Özellikle uluslararası festivaller gündeme geldiğinde uluslararasılığın gelişmesinde sanal ortam büyük önem taşımaktadır. İnternette herhangi bir araştırma

yapılırken veya elektronik ortamda bir ürün veya hizmet satın alınırken, web site tasarımının önemli araçlarından biri kullanım kolaylığıdır. Bir web sitesinin temel özelliği; yazıların, grafiklerin ve animasyonların kullanımıyla tüketicilerle iletişim kurmaya olanak sağlaması, bağlantılar ve aramalar ile de kullanıcıya yardımcı olmasıdır (Cox ve Dale, 2002: 862-863). Eğer tasarım etkin değilse, tüketiciler aradıklarını bulamayacak ve muhtemelen o etkinliğe yönelik bağlılık hissetmeyeceklerdir. Bu kapsamda sağlanan bilginin güncelliği ve yeterliliği de önemlidir. Cox ve Dale'e (2002: 867) göre; internet sitesinden sağlanan bilgi eksikse büyük olasılıkla kullanıcılar bu siteyi tekrar ziyaret etmeyeceklerdir. Genel olarak siteyi ziyaret eden kullanıcının tatmini ve dolayısıyla siteyi hazırlayanların amacına ulaşması için web sayfalarının taşınması gereken bazı temel özellikler ise aşağıdaki gibidir (Kocabaş ve Özgüler, 2005: 159):

- Yeterli, doğru, güncel bilgi,
- Sitedeki bilgilerin mantıklı bir biçimde sınıflandırılması ve düzenlenmesi,
- Kullanım kolaylığına sahip, güvenli ve kurum kimliğini yansıtacak tasarım,
- Kullanıcıyı sitede tutacak görsel içerik.

Müşteri ilişkileri yönetimi açısından etkin bir festival pazarlamasında kurumsal web sitesinin uygun bir şekilde kullanılması, site ziyaretçilerinin tatmin olmasını sağlayabilir ve hatta deneyimlerin paylaşılması ile katılımcıların bağlılık düzeyini de artırabilir.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Kurumsal web siteleri günlük, haftalık veya aylık olarak güncellenebilir. Bu çalışmada değerlendirmeler, sadece 01-08 Ocak 2014 tarihleri arasında elde edilen veriler çerçevesindedir. Bu tarih aralığından sonra festivallerin kurumsal web sitelerinin güncelleştirilmesi yapılmış olabilir. Ayrıca çalışma, festivallerin web üzerinden gerçekleştirdikleri bütün çabalara değil sadece kurumsal web sitelerine odaklanmıştır.

3.4. Araştırma Yöntemi

Çalışmanın amacına ulaşmak için, gerekli birincil verilerin toplanması sürecinde saha araştırması düzenlenmiştir. Nitel araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya çıkarılmasına yönelik nitel bir süreci kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 39). İçerik analizinin amacı ise, katılımcıların görüşlerinin ya da dokümanların sistematik bir şekilde tanımlanmasıdır (Altunışık vd., 2010: 322). Bu çalışmada nitel veri toplama yöntemlerinden, web siteleri üzerinden içerik analizi kullanılmıştır.

Bu analizi gerçekleştirmek için öncelikle analiz biriminin belirlenmesi, sınıflama sisteminin oluşturulması, materyallerin kodlanması ve tablollaştırılması gerekmektedir. İçerik analizine konu olan analiz biriminin belirlenmesinde, festivallerin kurumsal web sayfaları kullanılmıştır. Sınıflama sisteminin oluşturulmasında literatürdeki çalışmalardan (Kurulgan ve Bayram, 2006; Çiçek vd., 2010) da yararlanılarak 38 değerlendirme ölçütü belirlenmiştir. Mevcut değerlendirme ölçütleri 7 başlık altında gruplandırılmıştır. Bu başlıklar; web sitesinin güncelliği, bilgiler, site içi

dolaşım, bilet alım, tasarım, ulaşım bilgileri ve iletişim bilgileridir. Her bir başlık altındaki değerlendirme ölçütleri ise Tablo.1’de görüldüğü gibidir:

Tablo.1 Kurumsal Web Sitesi Değerlendirme Ölçütleri

Güncellik	Bilgiler	Site İçi Dolaşım	Bilet Alım	Tasarım	Ulaşım Bilgileri	İletişim Bilgileri
Ziyaretçi Sayısı	Tarihçe/Hakkımızda	Sayfa içi arama	Bilet bilgisi	Ses dosyası	Konaklama	Posta
Güncelleme tarihi	Duyurular/Haberler	Yardım butonu	Siteden satın alım	Video	Alana ulaşım	Telefon
Forum	Program içeriği	Site haritası	Bağlantı ile satın alım	Powerpoint	Şehirde ulaşım	Fax
Bağlantı (sosyal ağ)	Hizmetler	Sayfalar arası yönlendirme		Resim	Etkinlik yeri bilgisi	E-posta
Bağlantı (ilgili birimler)	Personel bilgisi			Metin		
Dil seçimi	Arşiv			Yalnlık		
Üyelik	Sonuçların paylaşımı					
Sponsorlar	Sıkça sorulan sorular					
Uygulamalar						

Her bir uluslararası festivalin kurumsal web sitesi, 38 değerlendirme ölçütü kapsamında şekillenen içerik analizi kodlama formu ile kodlanmıştır. Materyallerin kodlanmasında, incelenen festivallerde hangi ölçütün hangi düzeyde karşılandığını ölçmek üzere 0 ve 1 ağırlıklandırma puanları kullanılmıştır. Bu kapsamda 0, ilgili ölçütün karşılanmadığı ya da ona ilişkin bilginin olmadığını; 1 ise ilgili ölçütün karşılandığını ifade etmektedir.

Çalışmanın amacına yönelik olarak gerçekleştirilen içerik analizi aşağıdaki soruları cevaplamaya yöneliktir:

S.1. Türkiye’deki uluslararası festivallerin kurumsal web sitelerinin içerdiği özellikler nelerdir?

S.2. Türkiye’deki uluslararası festivallerin kurumsal web siteleri, belirlenen ölçütler açısından nasıldır?

Bu sorulara cevaplayabilmek için, araştırma kapsamında tam sayım gerçekleştirmek üzere yapılan taramada Türkiye’deki festivallerin tam listesine iki kaynaktan erişilmiştir. Birinci liste, Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü (www.tanitma.gov.tr) tarafından yayınlanmıştır. İkinci liste ise Tanıtım Gönüllüleri Derneği tarafından yayınlanmıştır (www.tgdturkey.com). Bu kapsamda her iki liste de incelenmiş ve bazı festivaller her ikisinde de mevcut olsa da, listelerden birinde bulunan herhangi bir festivalin diğer listede bulunmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu listeler birleştirilmiş, listelerin her ikisinde de var olan festivaller bir kere yazılmış ve yeni bir liste oluşturulmuştur. Festivalleri, ulusal festivallerden ayırtmak için, festival adlarında ‘uluslararası’ yazan festivaller araştırma kapsamına alınmıştır. Listelerde bazı haftaların, yarışmaların ve fuarların da yer aldığı gözlenmiştir. Bu

sebepten adlarında ‘festival’, ‘şenlik’, ‘günler/haftalar’ ve ‘etkinlik’ yazan festivaller seçilmiştir. Sonuç olarak, Tanıtım Gönüllüleri Derneği listesinden 72, Tanıtım Genel Müdürlüğü listesinden 64 olmak üzere toplamda 136 uluslararası festival incelenmiştir.

3.5. Araştırma Bulguları

İncelenen 136 uluslararası festivalin sadece 32 (%23.5) tanesinin kurumsal web sitesi mevcuttur. Bu açıdan uluslararası olarak konumlanan bu festivallerin çoğunun kurumsal web sitelerinin olmayışı, festivallerin pazarlanmasında teknolojiden yararlanılmadığı ve hatta hedef kitlelerine ulaşmada, tanıtımda ve duyurumda problemler yaşandığı şeklinde yorumlanabilir. Bu durum, uluslararası boyutta bilinirliğin önemli ölçütlerinden birinin sanal ortam olduğu düşünüldüğünde festivallerin pazarlaması açısından çok ciddi bir dezavantajdır.

İçerik analizinde güvenilirlik, olayların ya da dokümanların farklı gözlemciler tarafından aynı kategoriye bağlanması ya da aynı gözlemci tarafından farklı zamanlarda aynı kategori ile ilişkilendirilmesidir (Altunışık vd., 2010: 323). Bu çerçevede güvenilirliğin ve geçerliliğin sağlanabilmesi için 2 doktora öğrencisi kodlama sürecinde yer almıştır. Her kodlayıcıya kodlama formu ve uluslararası festivallerin listesi verilerek, ayrı ortamlarda kodlamalarını yapmaları sağlanmıştır. Araştırmacı ve diğer 2 kodlayıcıya yönelik SPSS 13 programında yapılan güvenilirlik analizi sonucu, Cronbach *a* (alfa) katsayısı yaklaşık %86 (.857)’dir. Bu açıdan veri setinin ileri düzeyde güvenilir olduğu söylenebilir.

Kodlama formu çerçevesinde yapılan içerik analizi sonucunda 1. araştırma sorusu cevaplanmıştır. Tablo.2’de Türkiye’deki uluslararası festivallerin kurumsal web sitelerinin içerdiği özellikler görülmektedir.

Tablo.2 Türkiye’deki Uluslararası Festivallerin Kurumsal Web Sitelerinin İçeriği

Güncellik	Bilgiler	Site İçi Dolaşım	Bilet Alım	Tasarım	Ulaşım Bilgileri	İletişim Bilgileri
Güncelleme tarihi	Tarihçe/Hakkımızda	Sayfa içi arama	Bilet bilgisi	Ses dosyası	Konaklama	Posta
Bağlantı (sosyal ağ)	Duyurular/Haberler	Site haritası	Siteden satın alım	Video	Alana ulaşım	Telefon
Bağlantı (ilgili birimler)	Program içeriği	Sayfalar arası yönlendirme	Bağlantı ile satın alım	Resim	Şehirde ulaşım	Fax
Dil seçimi	Hizmetler			Metin	Etkinlik yeri bilgisi	E-posta
Üyelik	Personel bilgisi			Yalınlık		
Sponsorlar	Arşiv					
Uygulamalar	Sonuçların paylaşımı					
	Sıkça sorulan sorular					

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Türkiye’deki uluslararası festivallerin ‘ziyaretçi sayısı’, ‘forum’, ‘yardım butonu’ ve ‘powerpoint’ içeriğine sahip olmadığı

anlaşılmaktadır. Güncellik açısından ziyaretçi sayılarının belirtilmemiş olması ve sitede forumların olmayışı, sadece festival döneminde hedef kitleye ulaşılmaya çalışıldığı ya da hedef kitlenin sürekli ilgisini çekme motivasyonunun olmadığı izlenimini oluşturabilir. Diğer taraftan yardım butonunun olmaması site içi dolaşımın etkinliğini olumsuz olarak etkileyebilir. Sitenin tasarımında son dönemde sıklıkla kullanılan 'powerpoint'; ses, video ve görseller ve metinlerin bir arada kullanılabileceği bir içeriktir ve Türkiye'deki uluslararası festivallerin kurumsal web sitelerinde bu etkin içerik kullanılmamaktadır.

Türkiye'deki uluslararası festivallerin kurumsal web sitelerinin var olan özellikleri ne kadar içerdikleri, 2. araştırma sorusunu cevaplayabilmek için her bir başlık açısından ayrı ayrı ele alınmıştır. Web sitesinin güncelliği açısından ortaya çıkan 7 özellik çerçevesinde elde edilen sonuçlar Tablo.3'de görüldüğü gibidir.

Tablo.3 Türkiye'deki Uluslararası Festivallerin Web Sitelerinin Güncelliği

Güncellik	Var		Yok	
	Sıklık	Yüzde(%)	Sıklık	Yüzde(%)
Güncelleme tarihi	2	6.2	30	93.8
Bağlantı (sosyal ağ)	18	56.3	14	43.7
Bağlantı (ilgili birimler)	14	43.7	18	56.3
Dil seçimi	26	81.3	6	18.7
Üyelik	4	12.5	28	87.5
Sponsorlar	25	78.1	7	21.9
Uygulamalar	3	9.4	29	90.6

Web sitelerinde güncellik, ziyaretçilerin tekrar siteyi ziyaret etmelerini sağlayan önemli bir göstergedir. Güncelleme tarihi sadece Uluslararası Tarsus Yarı Maratonu'nu ve Mersin Uluslararası Müzik Festivali'nin alt sayfalarında mevcuttur. Sunulan bilgilerin güncellik tarihinin festivallerin yaklaşık %94'ünde olmaması, kullanıcıların mevcut bilgilerin hangi zamanı ifade ettiğine yönelik karmaşa yaşamalarına sebep olabilir. Facebook, twitter gibi bütün dünyada kullanıcı sayıları çok yüksek olan ve bilgilerin kolaylıkla dağılmasına olanak sağlayan sosyal ağlar, festivallerin yaklaşık %56'sında mevcuttur. Web sitelerinin yaklaşık %56'sı, festivallerle ilgili yayınlar ve kurumlara yönelik bağlantı içermemektedir. Bu durum web sitesinin içerik açısından zenginliğini ve katılımcının dikkatinin festivale yönelmesini olumsuz etkileyebilir. Uluslararası olarak nitelendirilen bütün festivallerin dil seçme olanağının var olması beklenirken, bu festivallerin yaklaşık %81'inde ikinci bir dil seçme olanağı vardır. Web sitesinin etkinliğini ve sürekli olarak katılımcıların ilgisini çekmede önemli bir bileşen olarak düşünülen üyelik, festivallerin yaklaşık %88'inde yoktur. Festivale sponsor olan firmalar, web sitelerinin yaklaşık %79'unda mevcuttur. Yapılan araştırmada bazı festivallerin sponsor kabul etmedikleri de dikkat çekmiştir. Mobil uygulamalar açısından, akıllı telefonlarda web sitesinin kolaylıkla ulaşılmaya olanak sağlayan uygulamalar festivallerin yaklaşık %91'inde yoktur. Uluslararası Altın Koza Film Festivali, Uluslararası İşçi Filmleri Festivali (festival programında) ve Uluslararası Antalya Piyano Festivali'nde mobil uygulama olanağı vardır.

Uluslararası festivallerin kurumsal web sitelerinin, katılımcıların ihtiyaç duyduğu bütün bilgilere ulaşılmasına olanak sağlaması beklenir. Bu açıdan Tablo.4'te web sitelerinde sunulan bilgilere yönelik değerler görülmektedir.

Tablo.4 Türkiye'deki Uluslararası Festivallerin Web Sitelerinin İçerdiği Bilgiler

Bilgiler	Var		Yok	
	Sıklık	Yüzde(%)	Sıklık	Yüzde(%)
Tarihçe/Hakkımızda	21	65.6	11	34.4
Duyurular/Haberler	25	78.1	7	21.9
Program içeriği	30	93.8	2	6.2
Hizmetler	11	34.4	21	65.6
Personel bilgisi	20	62.5	12	37.5
Arşiv	23	71.9	9	28.1
Sonuçların paylaşımı	21	65.6	11	34.4
Sıkça sorulan sorular	1	3.1	31	96.9

Uluslararası festivallerin kurumsal web sitelerinin ana sayfalarında ya da alt sayfalarında yer alan birçok bilgi vardır. Festival tarihçe ya da hakkında bilgisi, festivallerin yaklaşık %66'sında bulunmaktadır. Duyurular ya da haberler ise festivallerin yaklaşık %78'inde vardır. Festival programının bütün web sitelerinde mevcut olduğu düşünülürken, bu oranın yaklaşık %94 olduğu görülmektedir. Program içeriği bulunan sitelerin 21 tanesinde, 'program', 'festival programı' ve 'etkinlik takvimi' gibi başlıklarla program içeriği ana sayfada. Festival kapsamında sunulabilecek ulaşım olanakları, ücretsiz program dışı faaliyetler gibi hizmetlerin festivallerin yaklaşık %34'ünde vardır. Festivallerin 10 tanesinde hizmetlere yönelik bilgiler 'sportif aktiviteler', 'gösteriler', 'yarışmalar' gibi farklı farklı başlıklarla alt sayfalarda yer almaktadır. Festivalleri düzenleyen ekip hakkında bilgi web sitelerinin yaklaşık %63'ünde mevcuttur. Daha önceki festivallerin broşürlerinin, bağlantı linklerinin, festival programının ya da sadece fotoğrafların bulunduğu arşiv web sitelerinin yaklaşık %72'sinde vardır. Uluslararası festivallerin kurumsal web sitelerinin yaklaşık %66'sında festival sonuçlarının paylaşıldığı görülmektedir. Oysaki festival bittikten sonra programın nasıl gerçekleştiğine yönelik değerlendirme yapabilmek için, web sitelerinin tamamında festival sonuçların paylaşılması beklenmiştir. Sıkça sorulan sorular sekmesi ise sadece Uluslararası Tarsus Yarı Maratonu'nda vardır.

Kullanıcıların web sitesinde istedikleri bilgilere kolaylıkla ulaşabilmeleri için, site içinde arama yapma olanağının, site haritasının, yarım butonu ve sayfalar arasında kaybolmamak için ise sayfalar arası yönlendirmelerin bulunması gerekir. Uluslararası festivallerin kurumsal web sitelerinde, hızlı ve kolay bir şekilde sitede istenen bilgiye ulaşmayı sağlayan site içi dolaşımı kolaylaştıran değerler Tablo.5'de görülmektedir.

Tablo.5 Türkiye’deki Uluslararası Festivallerin Web sitelerinin Site İçi Dolaşım Özellikleri

Site içi dolaşım	Var		Yok	
	Sıklık	Yüzde(%)	Sıklık	Yüzde(%)
Sayfa içi arama	10	31.3	22	68.7
Site haritası	2	6.2	30	93.8
Sayfalar arası yönlendirme	8	25	24	75

Uluslararası festivallerin yaklaşık %69’unda sayfa içi arama olanağı yoktur. Web sitelerinin yaklaşık %94’ünde site haritası mevcut değildir. Benzer şekilde festivallerin web sitelerinin yaklaşık %75’inde sayfalar arası yönlendirme yoktur. Bu açıdan uluslararası festivallerin kurumsal web sitelerinin site içi dolaşımı hızlandırma ve etkinleştirme açısından düşük seviyede oldukları gözlenmektedir.

Uluslararası festivallerin biletlerinin kolay bir şekilde web sitesinden ulaşılabilir olması beklenmektedir. Bu bilgilerin, uluslararası katılımcıları da kolaylıkla festivale yönlendirebilecekleri varsayılabilir. Tablo.6’da Türkiye’deki uluslararası festivallerin web sitelerindeki biletlere yönelik bilgilere ilişkin değerler görülmektedir.

Tablo.6 Türkiye’deki Uluslararası Festivallerin Web Sitelerinin Bilet Bilgileri

Bilet Alım	Var		Yok	
	Sıklık	Yüzde(%)	Sıklık	Yüzde(%)
Bilet bilgisi	16	50	16	50
Siteden satın alım	1	3.1	31	96.9
Bağlantı ile satın alım	9	28.1	23	71.9

Uluslararası festivallerin kurumsal web sitelerinin %50’sinde bilet bilgisi bulunmamaktadır. Bu durumun festival katılımcılarını olumsuz olarak etkileyeceği düşünülmektedir. Diğer taraftan bazı festivallerdeki etkinliklerin ‘ücretsiz’ olabileceği de unutulmamalıdır. Bilet bilgisi olan 16 festivalin 9’unda bilet bilgisi, ‘bilet satış’ ve ‘bilet bilgileri’ gibi başlıklarla ana sayfada yer almaktadır. Sadece Uluslararası İzmir Kukla Günleri’nde biletin direkt olarak siteden alınmasına olanak sağlanmıştır. Festivallerin yaklaşık %28’inde biletin siteden bağlantı ile satın alınmasına olanak verilmiştir.

Web sitelerinin bilgileri farklı türde içerikler ile oluşturma olanakları vardır. Her bir belge türü için içerik türleri tanımlanarak, her içerik grubunun tutarlılığı sağlanabilir. Bu açıdan Tablo.7’de web sitelerinin tasarımında kullanılan içerik türleri görülmektedir.

Tablo.7 Türkiye’deki Uluslararası Festivallerin Web Sitelerinin Tasarım İçerikleri

Tasarım	Var		Yok	
	Sıklık	Yüzde(%)	Sıklık	Yüzde(%)
Ses dosyası	3	9.4	29	90.6
Video	18	56.3	14	56.3
Resim	32	100	0	-
Metin	32	100	0	-
Yalınlık	28	87.5	4	12.5

Türkiye’deki uluslararası festivallerin kurumsal web sitelerinin yaklaşık %9’unda ses dosyası, %56’sında video, %100’ünde resim, %100’ünde metin içeriği kullanılmaktadır. Elbette videolarda müzikler mevcut olabilir ancak, özellikle müzik festivallerinde müzik dosyalarının olmaması dikkat çekicidir. Web sitelerinin yalın ve anlaşılır bir şekilde kurulması siteye yönelik ilgiyi ve site de dolaşım sürecini artırabilir. Web sitelerinin yaklaşık %88’inin yalın bir şekilde tasarlandığı düşünülmektedir.

Gerçekleşecek olan uluslararası bir festivalin konaklama, şehirde ulaşım gibi festival yerlerine ve şehirdeki diğer kültürel mekanlara yönelik bilgiler içermesi gerekmektedir. Tablo.8’de Türkiye’deki uluslararası festivallerin web sitelerinin ulaşım bilgileri görülmektedir.

Tablo.8 Türkiye’deki Uluslararası Festivallerin Web Sitelerinin Ulaşım Bilgileri

Ulaşım Bilgileri	Var		Yok	
	Sıklık	Yüzde(%)	Sıklık	Yüzde(%)
Konaklama	4	12.5	28	87.5
Alana ulaşım	3	9.4	29	90.6
Şehirde ulaşım	1	3.1	31	96.9
Etkinlik yeri bilgisi	31	96.9	1	3.1

Gerçekleştirilecek olan etkinliklerin nerede olacağına yönelik yer bilgisi, uluslararası festivallerin yaklaşık %97’sinde mevcuttur. Sadece Uluslararası Antalya Altın Portakal Film Festivali’nde etkinlik yeri bilgisine rastlanmamıştır. Diğer taraftan konaklamaya yönelik bilgiler festivallerin yaklaşık %88’inde, festival alanlarına ulaşım yaklaşık %91’inde, şehirde ulaşım ise yaklaşık %97’sinde bulunmamaktadır. Şehirde ulaşımına yönelik kısa bilgi sadece Uluslararası Altın Safran Belgesel Film Festivali’nde mevcuttur. Bu açıdan değerlendirildiğinde, uluslararası nitelikteki festivallerin ulaşım bilgileri çerçevesinde etkinliklerinin düşük olduğu söylenebilir.

Web sitelerinin kullanıcılarıyla birebir iletişim kurma ve onlardan geribildirim alma çerçevesinde güncel iletişim bilgilerinin var olması önemlidir. Bu açıdan uluslararası festivallerin kurumsal web sitelerinin iletişim bilgilerini ne derecede içerdikleri Tablo.9’da görülmektedir.

Tablo.9 Türkiye’deki Uluslararası Festivallerin Web Sitelerinin İletişim Bilgileri

İletişim Bilgileri	Var		Yok	
	Sıklık	Yüzde(%)	Sıklık	Yüzde(%)
Posta	29	90.6	3	9.4
Telefon	30	93.8	2	6.2
Fax	28	87.5	4	12.5
E-posta	30	93.8	2	6.2

Festival sitelerinin yaklaşık %91’inde posta, %94’ünde telefon, %88’inde fax ve %94’ünde e-posta ile iletişim kurma olanağı vardır. Bu açıdan Türkiye’deki uluslararası festivallerin iletişim bilgileri açısından etkin bir yapısının olduğu söylenebilir.

Sonuç

Günümüzde festivaller, geçmişe göre çok daha çeşitli ve büyük çaptadır. Gelişmiş ülkelerde çeşitli türden festivallere yapılan yatırımlar, verilen önem ve iyi tanıtım başka bir deyişle, bu etkinliklerin iyi pazarlanması ile festivaller farklı ülkelere binlerce katılımcıyı cezbetmektedir, ayrıca ev sahibi ülkeye önemli gelir de sağlamaktadır. Tüketicilere daha etkili ve hızlı bir şekilde ulaşabilmek için, pazarlamacılar yeni mecralar oluşturmaktadır. Bu mecralara en iyi örnek olan internet temelli bir bakış açısıyla çalışmanın amacı, Türkiye’de gerçekleştirilen uluslararası festivallerin web üzerinden yapılarını ortaya koymaktır.

Çalışmanın amacına yönelik olarak gerçekleştirilen saha araştırmasının sonucunda, Türkiye’de gerçekleştirilen uluslararası festivallerin yaklaşık %24’ünün kurumsal web sitesinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum, ‘uluslararası’ olarak nitelendirilen festivallerin, uluslar ötesine ulaşmada zayıf olduğu ve bu festivallerin pazarlanmasında etkin bir şekilde kullanılabilecek internetin göz ardı edildiği sonucunu doğurmuştur. Festivallerin internet sitelerinin etkin bir içeriğe sahip olması, uygulanacak pazarlama çabaları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Araştırma sonucunda, kurumsal web sitesi bulunan festivallerin; güncellik, bilgiler, site içi dolaşım, bilet alım, tasarım, ulaşım bilgileri ve iletişim bilgileri kapsamında toplam 34 özelliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu özelliklerden sadece iletişim bilgileri, yalınlık, video, resim ve metin kullanımı, tarihçe/hakkımızda, program içeriği, personel bilgisi, arşiv ve sonuçların paylaşımı daha yoğunluklu olarak kullanılan özelliklerdir. Web kapsamında festival bilinirliğinin artırılması, festival deneyimlerinin paylaşılmasının ve potansiyel tüketicilere ulaşılmasını kolaylaştırılması, çok daha düşük maliyetlerle festivallerin tanıtılması açısından Türkiye’de uluslararası festivallerin site içi dolaşım, bilet alım ve ulaşım bilgileri kapsamında yeterli içeriğe sahip olmadıkları görülmektedir.

Çalışma, konusu ve bütün festival türlerini kapsamı açısından bir başlangıç niteliğindedir. İleriki çalışmalar, diğer ülkelerde de gerçekleştirilip ülkeler arası bir farklılık olup olmadığı araştırılabilir. Ayrıca festival türlerine göre sunulan içerikler arasında farklılık olup olmadığı da ortaya konulabilir.

KAYNAKLAR

- Allen J., O'Toole W., McDonnell I., ve Harris R. (2002). *Festival and Special Event Management*, 2. Baskı, John Wiley and Sons.
- Altunışık R., Coşkun R., Bayraktaroğlu S. ve Yıldırım E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, 6. Baskı, Sakarya Yayıncılık, İstanbul.
- Bilgili B., Önder Y. ve Yazarkan H., (2012). Turistik Ürün Olarak Festivallerin Etkinlik ve Verimliliği Üzerine Bir Araştırma (Erzurum-Oltu Kırdag Festivali Örneği), *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2): 117-124.
- Bodkin C. D. and Perry M. (2004). Good Retailers and Service Providers: Comparative Analysis of Web Site Marketing Communications, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 11: 19-29.
- Crompton, J. L. and McKay S. L., (1997). Motives of Visitors Attending Festival Events, *Annals of Tourism Research*, 24(2): 425-439.
- Cox J. and Dale B. G. (2002). Key Quality Factors in Web Site Design and Use: An Examination, *International Journal of Quality & Reliability Management*, 19(7): 862-888.
- Çiçek H., Demirel M. ve Onat O. K. 2010. İşletmelerin Web Sitelerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bir Çalışma: Burdur İli Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2): 187-206.
- Finkel R. (2010). Re-imaging Art Festivals Through a Corporate Lens: A Case Study of Business Sponsorship at the Henley Festival, *Managing Leisure*, 15: 237-250.
- Formica, S. and Uysal M. (1998). Market Segmentation of an International Cultural-Historical Event in Italy, *Journal of Travel Research*, 36: 16-24.
- Gainer B. and Padanyi P. (2002). Applying the Marketing Concept to cultural Organizations: An Emprical Study of the Relationship Between Marketing Orientation and Performance, *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 7(2): 182-193.
- Getz D. (1997). *Event Management & Event Tourism*, New York: Cognizant Communication Corp.
- Getz D. and Andersson T. (2010). Festival Stakeholders: Exploring Relationships and Dependency Through a Four-Country Comparison, *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 34(4): 531-556.
- Hoyle, L. H. (2002). *Event Marketing: How to Successfully Promote Events, Festivals, Conventions, and Expositions*, John Wiley and Sons Inc.
- Gibson, C. and Davidson, D. (2004). Tamworth, Australia's 'Country Music Capital': Place Marketing, Rurality, and Resident Reactions, *Journal of Rural Studies*, 20: 387-404.
- Hudson, S. and Ritchie, J. R. B. (2006). Promoting Destinations via Film Tourism: An Emprical Identification of Supporting Marketing Initiatives, *Journal of Travel Research*, 44: 387-396.
- Hughes, H. L. (1998). Theatre in London and the Inter-relationship with Tourism, *Tourism Management*, 19(5): 445-452.

- Johansson M. and Kociatkiewicz J. (2011). City Festivals: Creativity and Control in Staged Urban Experiences, *European Urban and Regional Studies*, 18(4): 392-405.
- Kerrigan, F. and Özbilgin, M. (2004). Film Marketing in Europe: Bridging the Gap Between Policy and Practice, *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 9(3): 229-237.
- Kocabaş F. ve Özgüler Verda C. (2005). Türkiye’de Sendikaların Web Sitelerinin İçerik Analizi Yoluyla İncelenmesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(4): 157-194.
- Kurulgan M. ve Bayram F. 2006. Üniversite Kütüphaneleri Web Sitelerinin Biçim ve İçerik Analizi: Türkiye’deki Uygulamaya İlişkin Bir Araştırma, *Türk Kütüphaneciliği*, 20(2): 141-172.
- Larson, M. (2002). A Political Approach to Relationship Marketing: A Case Study of the Storsjöyran Festival, *International Journal of Tourism Research*, 4: 119-143.
- Lee, J. and Kyle, G. T. (2012). Recollection Consistency of Festival Consumption Emotions, *Journal of Travel Research*, 51(2): 178-190.
- Lee C., Lee Y. and Wicks B. E. (2004). Segmentation of Festival Motivation by Nationality and Satisfaction, *Tourism Management*, 25: 61-70.
- Limburg, B. V. (1998). City Marketing: A Multible-Attribute Approach, *Tourism Management*, 19(5): 475-477.
- Mayfield, T. L. and Crompton, J. L. (1995). The Status of the Marketing Concept Among Festival Organizers, *Journal of Travel Research*, 33: 14-22.
- Miller R. K. and Washington K., (2013). *Event and Experiential Marketing, Consumer Marketing , Market Research Report*, 9. Baskı, Richard K. Miller & Associates, USA.
- Prentice, R. and Andersen, V., (2003). Festival as Creative Destination, *Annals of Tourism Research*, 30(1): 7-30.
- Quinn, B. (2006). Problematising ‘Festival Tourism’: Art Festivals and Sustainable Development in Ireland, *Journal of Sustainable Tourism*, 14(3): 288-306.
- Scott, A. (2004). Hollywood and the World: The Geography of Motion-picture Distribution and Marketing, *Review of International Political Economy*, 11(1): 33-61.
- Thurau T. H., Henning V., Sattler H., Eggers F. And Houston M. B. (2007). The Last Picture Show? Timing and Order of Movie Distribution Channels, *Journal of Marketing*, 71: 63-83.
- Unwin E., Kerrigan F., Waite K. and Grant D. (2007). Getting the Picture: Programme Awareness Amongst Film Festival Customers, *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 12: 231-245.
- Uzunkaya, E. (2009). Türkiye’nin Uluslararası Platformdaki Tanıtım Faaliyetleri İçinde Halk Oyunları Festivallerinin Rolü, *Akademik Bakış*, 16: 1-18.
- Yıldırım A. Ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 5.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- http://www.izmirkitap.com/oguz_makal.htm Erişim Tarihi: 15.11.2013)
- <http://www.musicweek.com/news/read/aif-programme-creates-global-network-of-twin-festivals/042011> (Erişim Tarihi: 15.02.2013)

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, 2014, Sayfa 193-210

<https://www.publicengagement.ac.uk/sites/default/files/Lindsay%20Endean%20Marketing.pdf> (Erişim Tarihi: 19.10.2013)
<http://www.tanitma.gov.tr/TR,50394/festivaller-fuarlar-ve-yerel-etkinlikler-2013.html>
(Erişim Tarihi: 21.12.2013)
<http://www.tgdturkey.com/tr/festivaller> (Erişim Tarihi: 21.12.2013)
<http://nedir.dictionarist.com/festival> (Erişim Tarihi: 17.02.2013)

BALANCED SCORECARD SİSTEMİNDE SWOT ANALİZİ İLE AHP KULLANIMI: YEM SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA

Himmet KARADAL*
Alperen Ekrem ÇELİKDİN**

ÖZET

Kıran kırana rekabetin yaşandığı¹ iş dünyasında sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamak kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu amaçla, işletmelerin performansları hakkında doğru bilgi üretmek gerekmektedir. Bir stratejik performans ölçüm sistemi olan Balanced Scorecard (BSC), performans ölçütlerini bütünleştirmiş olsa da öncelikleri belirleme konusunda yönlendirici olamamaktadır. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla, Analitik Hiyerarşik Proses (AHP) yöntemi kullanılabilir.

Bu çalışmanın amacı, SWOT analizi ile elde edilen rekabet verileri ekseninde BSC'a ilişkin ölçütlerin oluşturulması ve önceliklerini belirlemek amacıyla, AHP yönteminin kullanılabilirliğini incelemektir. Bir işletmenin orta ve üst kademe yöneticileri odak group olarak seçilmiş ve likert ölçeği kullanılan bir soru formu vasıtasıyla, ölçütleri önceliklendirmeleri beklenmiştir. Sonuçlar ağırlıklı ortalama yöntemiyle bütünleştirilmiş ve BSC'a ait dört boyutta öncelikli kriterler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balanced Scorecard, AHP, SWOT, Performans, Strateji

INTEGRATED USAGE OF SWOT ANALYSIS AND AHP WITH BALANCED SCORECARD SYSTEM: AN APPLICATION IN A FEED MILL

ABSTRACT

Business world faces fierce competition, therefore it's inevitable to sustain competitive advantage. For this purpose, it's mandatory to maintain sound knowledge related with the enterprise performance. Despite Balanced Scorecard (BSC) as a strategic performance measurement system, integrates performance indicators, doesn't provide the direction to identify the priorities among the criterions. In order to overcome this shortcoming, Analytic Hierarchical Proses (AHP) can be used.

This paper aims to analyze the usability of AHP to identify the priorities of indicators which has been obtained from swot analysis in the axis of competition data related with the BSC. Middle and top level managers of the enterprise are selected as a focus group and asked to prioritize the indicators applying a questionnaire which uses likert scale. Outputs are aggregated with weighted average method and primary indicators of four BSC frames are identified.

Keywords: Balanced Scorecard, AHP, SWOT, Performance, Strategy

---

* Doç.Dr., Aksaray Üniversitesi, İİBF, Yönetim ve Organizasyon, hkaradal@gmail.com

** a.celikdin@gmail.com

1. Giriş

Rekabetin yoğun olarak yaşandığı günümüz iş dünyasında, işletmelerin günlük işleyişlerini izlemenin ötesinde, buldukları iş çevresini izlemek ve rekabeti yönetmek zorunluluğu önem taşımaktadır. Dış çevrelerini inceleme ile birlikte, iç süreçlerini de mükelleştirmeleri kaçınılmazdır. Bu gereklilikler SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threads) yani, iç analiz ile SW güçlü ve zayıf yönler, dış analiz ile OT fırsat ve tehditlerin belirlendiği bir yaklaşımı doğurmuştur.

Bu çalışmanın giriş bölümünden sonra yöntemlerin uygulanacağı tekniklerin teorik çerçevesinden bahsedilecektir. Öncelikle literatür çerçevesinde stratejik performans ölçüm sistemlerinden olan Balanced Scorecard (BSC), kaynak verileri sağlayacak olan Porter'ın rekabetin beş faktörü analizi, SWOT Analizi ve Analitik Hiyerarşik Proses (AHP) üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, büyükbaş hayvan yemi üretimi sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede, SWOT analizi ile iç ve dış çevre analizlerinin yapılması, bir stratejik performans ölçüm sistemi olan BSC' a bu değerlendirmelerin aktarılmasıdır. BSC her ne kadar işletmenin hedeflerinin tüm boyutlarda dengeli olarak BSC'a aktarılmasını sağlasa da, bu ölçütlerin önceliklerini belirlemeye yardımcı olamamaktadır. Bu eksikliğin giderilmesi için çalışmanın yöntem bölümünde, AHP yöntemi verilmektedir. Yöntem bölümünün devamında, SWOT, AHP ve BSC'nin entegre edildiği uygulamadan bahsedilecektir. Böylelikle, rekabet farkındalığı yüksek, iç kaynaklarını optimize etmek üzere dizayn edilmiş bir stratejik performans ölçüm sisteminin kurulması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın sonuç kısmında ise, tüm bu kavramlar entegre edilerek, AHP yöntemi ile performans ölçütlerinin önceliklendirilmesiyle, işletmelerin rekabet edebilirliğinin nasıl artırılmaya çalışıldığından bahsedilmektedir. Elde edilen sonuçlardan, çalışmanın iyileştirmeye açık alanlarından, ileride bu çalışmanın devamı niteliğinde geliştirilebilecek yeni çalışmalardan bahsedilecektir.

2. Literatür Araştırması

2.1 Balanced Scorecard

Organizasyonların, değişen çevre koşulları karşısında rekabet güçlerini arttırmak amacı ile önerilen yeni yöntemin kavram ve uygulamalarından “Dengeli Başarı Göstergesi” veya “Toplam Başarı Göstergesi” olarak adlandırılabilen “Balanced Scorecard” yaklaşımıdır (Koçel, 2011, s. 447). Kaplan ve Norton, Balanced Scorecard'ı, tüm örgütün merkezi yönetim konsepti olarak görmektedir (Verweire ve Van Der Berghe, 2004, s. 7-8). Robert Kaplan'a göre Balanced Scorecard, üst yönetime hızlı ama etkili bir işletme özet tablosu sunmaktadır (Kaplan ve Norton, 1999). Balanced scorecard ve boyutları finans, müşteri, şirket içi işlemler ve öğrenme gelişme olarak sınıflandırılmaktadır, şu şekilde açıklanabilir;

Finansal nitelikli göstergeler; Finansal amaçlar, Scorecard'da yer alan tüm diğer boyutların amaç ve ölçüleri için odak noktası niteliğindedir. Seçilen her ölçütün,

finansal performansta bir gelişme yaratacak sebep-sonuç ilişkilerinin bir parçası olması gerekir (Kaplan ve Norton, 1999, s. 61-63).

Finansal amaçlar, işletmenin geliri, sermayenin kârlılık oranı, ekonomik katma değer gibi ölçülebilen kârlılıkla ilgili amaçları oluşturmaktadır (Özbirecikli ve Ölçer, 2002, s. 31-48).

Müşterilerle ilgili göstergeler; Müşteri sonuçlarının temel ölçü grubu tüm şirketlerde aynıdır. Bu grupta yer alan ölçüler aşağıdaki şekilde belirtilebilir.

- Pazar payı
- Müşteri devamlılığı
- Müşteri kazanılması
- Müşteri tatmini
- Müşteri karlılığı

Bu temel ölçüler bir nedensel ilişkiler zinciri içinde gruplandırılabilir. Bu beş ölçü tüm şirket tiplerinde aynı şekilde görülebilir (Kaplan ve Norton, 1999, s. 87).

Şirket içi işlemler boyutu; Şirket içi işlemler boyutu için, yöneticilerin, şirketin müşteriler ve hissedarlarla ilgili amaçlarına ulaşmasında en fazla önem taşıyan yöntemlerin belirlenmesi gerekir. Şirketler, genellikle finansal ve müşteri boyutları ile ilgili amaç ve ölçüleri belirledikten sonra şirket için yöntemlerle ilgili amaç ve ölçüleri geliştirirler (Kaplan ve Norton, 1999, s. 115).

Öğrenme ve gelişme boyutu; Örgütlerin kapasiteleri bilgiye bağlıdır. Bu yüzden bilgi, işletmelerin temelini oluşturan kapasitelerini açığa çıkaran bir kaynaktır (Marr ve diğerleri, 2004, s. 551). Balanced Scorecard'ın dördüncü ve son boyutu, kurumsal öğrenme ve gelişme sağlayacak amaç ve ölçülerin oluşturulması ile ilgili olduğu söylenebilir (Hubbart, 2004, s. 223). BSC, Kritik başarı faktörleri veya ölçütlerinden öte, dört boyutu birbirine bağlayarak, vizyon ve stratejiyi, olgunlaştırılmış, hedef ve ölçütler kümesine, sebep sonuç ilişkisi içerisinde taşır (Chai, 2009, s. 20-21).

2.2 SWOT Analizi

SWOT analizi boyutları;

Bir stratejik planlama metodu olarak bilinen SWOT analizi, işletmenin güçlü yanlarını, zayıf yada kısıtlı yönlerini, çevrede oluşabilecek fırsatları ve gelebilecek tehditleri belirli bir proje veya iş girişimi için değerlendirmektir. (Şener ve Özgürler, 2012, s. 1544).

Fırsatlar; Karar verilmesi gereken önemli bir faktör, örgütünüzün pazarda büyümeye nasıl devam edebileceğine karar vermektir. Bundan sonra, teknolojiye değişimler, hükümet politikaları, sosyal modeller gibi fırsatlar her yerdedir (Wehrich, 1982, s. 1-18);

- Pazardaki çekici fırsatlar nelerdir, nerededir?
- Pazardaki belirginleşmeye başlayan yeni trendler var mıdır?
- Örgütünüz gelecekte ne gibi fırsatların oluşmasını bekliyor?

Tehditler; Kimse tehditler hakkında düşünmek istemez, lakin, kontrolümüz dışındaki dış faktörler olmalarına rağmen halen yüzleşmemiz gerekmektedir. Asya büyük ekonomik çöküşü gibi. Tehditlere hazırlıklı olmak ve türbülanslı durumlarla başa çıkmak hayati önemdedir (Weihrich, 1982, s. 1-18);

- Örgütsel gelişmenizi baskılayan durumlarla rekabetiniz nedir?
- Tüketici taleplerinizde değişim var mı? Hangilerinin ürün veya hizmetlerde yeni talepleri var?
- Değişen teknoloji örgütünüzün pazardaki durumunu yıpratıyor mu?

Üstünlükler; Örgütünüzün güçlü noktalarını belirleyin. Buna iç veya dış müşterileriniz tarafından bakılabilir. Alçakgönüllü olun, olabildiğince pragmatik olun (Weihrich, 1982, s. 1-18);

- Örgütünüzü kalabalıktan bir adım önde tutan, size özgü veya ayırt edici bir avantajınız var mı?
- Müşterilere rekabetler içerisinde sizin örgütünüzü seçtiren nedir?
- Bugün ve gelecekte, rekabetin taklit edemeyeceği, ürün veya hizmetleriniz var mı?

Zayıflıklar; Örgütünüzün zayıflıklarını sadece sizin bakış açınızla değil, daha önemlisi müşterinizin gözünden bakarak tespit edin. Bir örgütün kendi zayıflıklarının ayırımında olması ne kadar zor olsa da acı gerçeği ertelemekten göğüslemek en iyisidir (Weihrich, 1982, s. 1-18);

- Modernize edilebilecek operasyon veya prosedürleriniz var mı?
- Rekabet, neyi örgütünüzden daha iyi idare ediyor, nasıl?
- Örgütünüzün kaçınmak konusunda dikkatli olması gereken bir şey var mı?
- Örgütünüzün domine ettiği belirli bir Pazar segmenti var mı?

2.3 Analitik Hiyerarşik Proses

AHP, ilk olarak 1968 yılında Myers ve Alpert tarafından ortaya atılmış ve 1977’de Saaty tarafından bir model olarak geliştirilerek karar verme problemlerinin çözümünde kullanılabilir hale getirilmiştir. AHP bir karar hiyerarşisi üzerinde, önceden tanımlanmış bir karşılaştırma skalası kullanılarak, gerek kararı etkileyen faktörler ve gerekse bu faktörler açısından karar noktalarının önem değerleri açısından, birebir karşılaştırmalara dayanmaktadır. Sonuçta önem farklılıkları, karar noktaları üzerinde yüzde dağılıma dönüşmektedir (Yaraloğlu, 2001, s. 131). Bu çalışmada AHP kullanılmasının temelinde getirileri ve maliyetleri ile, yapılan seçim sonucunda uygulanacak yöntemler konusunda birbiri ile çelişen alternatiflerin olmasıdır. Uygulama kısmında seçilecek performans ölçütlerinin hangisinin daha faydalı olacağı seçimi yapılacaktır ki Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) problemidir.

AHP ile kriter seçimi, işletmeye öznel ve kişiden kişiye değişen değerlendirmeler yerine daha nesnel, ölçülebilir ve üzerinde uzlaşmaya varılmış kıyaslamalar sağlamaktadır. (Karadal ve Çelikdin, 2013, s. 150). AHP kendi içerisinde tutarlı bir sistematiğe sahip olsa da, karar vericilerin yapacağı nesnel değerlendirmelere

dayanmaktadır. Bu sebeple, karar vericilerin yaptığı kıyaslamaların birbiri ile tutarlı olup olmadığı kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu kıyaslama Tutarlılık Oranı (CR) olarak belirlenmiştir. Hesaplanan CR değerinin 0.10 dan küçük olması karar vericinin yaptığı karşılaştırmaların tutarlı olduğunu gösterir. (Dokuz Eylül Üniversitesi “Analitik Hiyerarşi Prosesi”, <http://www.deu.edu.tr/>)

2.4. Konuyla İlgili Çalışmalar: Balanced Scorecard, Swot Analizi ve AHP

BSC, işletmeyi mekanik bir perspektiften görmektedir. Örgüt bir makineye benzetilmekte, BSC yöntemiyle, bu makine bürokratik bir yaklaşım ile dış etkenlerden bağımsız bir sistem gibi çalıştığı düşünülmektedir (Banchieri ve diğerleri, 2011, s.157). BSC’ nin boyutları, kullanılan ölçütler ve sebep sonuç ilişkileri ile oluşturulan yapı düşünüldüğünde, gayet statik ve işletmenin iç yapısıyla ilgili olduğu görülmektedir. Dış etkenlerden olan, sosyo ekonomik durum, politika, çevre gibi faktörler, BSC yaklaşımına ilave boyutlar olarak eklenmeli veya strateji formülasyonu kısmında, stratejik çerçeveye ilave edilmelidir. Bunun başarılabilmesi, yeni yöntem ve çözümler sayesinde olabilecektir. BSC sistemine yapılan bu eleştirilerden yola çıkarak, önceki bölümlerde bahsedilen teknikleri uygun bir yaklaşımla sentezlemek, eksikliklerin işletme ihtiyaçlarına göre güncellenmesini sağlayabilecektir.

Rekabet üstünlüğü ve uzun dönemli, kalıcı başarı elde etmek isteyen yöneticiler, stratejik uygulama evresinde karşılaşılan sorunları iyi analiz etmeli ve etkili çözümlerini hayata geçirmelidirler (Güner, 2006, s.18). Performans değerlemenin akademik çalışmalar dışında uygulamacılar açısından da dikkat çekici bir konu olduğu görülmektedir (Neely, 1999, s.207).

SWOT analizi ile BSC entegrasyonu literatürde çeşitli kullanımları bulunmaktadır. Manteghi ve Zohrebi yaptıkları çalışmada, Porter’ın rekabeti etkileyen beş güç analizini kullanıp, sektördeki rekabeti analiz etmiş, ardından SWOT matrisi ile örgütün ilk durum stratejik analizini yapmışlar. Buradan elde edilen verileri BSC boyutlarına taşımışlardır (Manteghi ve Zohrebi, 2011).

SWOT analizi ve BSC, kalite fonksiyonu göçerimi yaklaşımı çerçevesinde entegre edilmiş, BSC boyutlarına SWOT analizinin, fırsatlar, tehditler, güçlü ve zayıf yönler ekseninde eşleştirmeleri yapılmış, önem skoru ve ölçülen performans skoru kıyaslanmış ve önem skoruna ulaşılacak fark kısmı hedef olarak belirlenmiştir (Ip ve Koo, 2004, s. 533-543).

AHP, bir otelin BSC’ nin oluşturulmasında ve oluşturulan bu karnede belirlenen alt kırımların (boyutların) ağırlıklandırılmasında kullanılmıştır. Sonuç olarak otel firmasının, hiyerarşik olarak, hedeflerden, boyutlara kadar stratejisi oluşturulmuştur (Erbasi ve Parlakkaya, 2012).

AHP, aynı örgüte bağlı farklı lokasyonlardaki fabrikaların BSC başarılarının kıyaslanması konusunda uygulanmış, uygulamada farklı çevrelerde faaliyet gösteren bu işletmelerin başarılı olduğu alanlar ile gelişime açık alanları tespit edilmiş ve işletme yöneticilerine geri besleme sağlanmıştır (Bentes ve diğerleri, 2012).

Bulanık AHP, İş süreçleri yönetiminde süreçlerin kritik performans indikatörlerinin uzmanlarla yapılan mülakatlar sonucu belirlenmesinde kullanılmıştır. AHP yardımıyla 29 detaylı süreç analiz edilmiş olup karar ağaçları oluşturulmuştur.

AHP ve bulanık küme teorisi sistematik bir değerlendirme modeli oluşturulmasında kullanılmıştır (Cho ve Lee, 2011).

AHP, 6 sigma projelerinin BSC boyutları dikkate alınarak uygulanmasında boyutların ağırlıklandırılmasında uygulanmış olup, sonuçlara göre, eğer altı sigma projeleri ile BSC' yi baz alıp kalite kaynaklı maliyetler düşürülmek isteniyorsa, dört boyut içerisinde müşteri ile ilgili olan boyuta vermeleri gereken önem toplam çalışma içerisinde % 38,7 olarak vurgulanmıştır. (Wu H. ve diğerleri, 2011) Benzeri birçok kullanımlarının olduğu ve literatürde geniş yer bulduğu görülmüştür.

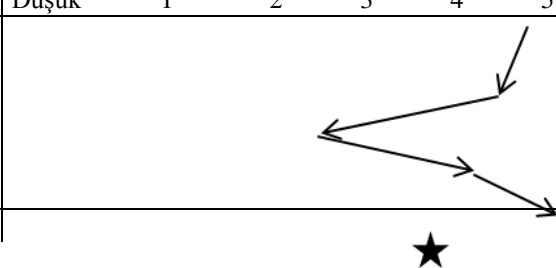
3. Metodoloji

SWOT yöntemi, BSC yaklaşımının stratejik analiz perspektifini oluşturacaktır. Bu yöntem ile iç ve dış çevre analiz edilecek, stratejiyi oluşturacak faktörler belirlenecektir. Belirlenen faktörler BSC boyutlarına AHP yöntemi ile ağırlıklandırılarak aktarılacaktır. Çalışmanın yürütüldüğü işletme, süt ve süt ürünleri sektöründe faaliyet gösteren işletmeler grubunun yem üretim tesisleridir.

4.Uygulama

SWOT analizini hazırlanmasına öncelikle Porter tarafından gündeme getirilen, beş faktör analizi ile başlanılacaktır. Burada sektördeki rekabetin şiddeti, pazara yeni girebilecek firmaların yaratabileceği tehditler, tedarikçilerin pazarlık gücü, müşterilerin pazarlık gücü ve ikame ürünlerin yaratacağı tehditlerin ölçümü yapılacaktır. İşletmenin orta ve üst düzey yöneticilerine rekabeti nasıl algıladıkları sorulmuş ve beş faktör çerçevesinde değerlendirmeleri istenmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucu, yem sektöründe rakipler arasındaki rekabetin şiddeti Şekil 1'de sunulmuştur. Bu analize göre sektörde ortalamanın biraz üzerinde rekabet şiddeti olduğu görülmektedir.

Rekabet Faktörleri	Düşük	1	2	3	4	5
Rakipler arasındaki rekabetin şiddeti (3,66)						
Muhtemel rakipler tehditi (3,5)						
Tedarikçilerin gücü (2)						
Müşterilerin gücü (3,3)						
İkame ürünlerin tehditi (3,8)						
TOPLAM (16,26) / 5 = 3,25						

Şekil.1 Rekabet Faktörleri Özet Tablosu

SWOT tablosunun oluşturulması sırasında, tüm boyutları ile görülebilmesi açısından, fırsatlar, bu fırsatları yakalamak için gerekli yetenek ve yeterlilikler açısından değerlendirildiği gibi, bu fırsatların kaçırılmasına neden olabilecek zayıf yönlerde vurgulanacaktır. İkili karşılaştırma çizelgesi ile verilecektir.

İşletmenin bulunduğu konum, yakın ve uzak çevresi düşünüldüğünde işletme açısında oluşabilecek fırsatlar şekil 2’de verildiği gibidir. İşletme fırsatları değerlendirmek adına yeteneklerini geliştirmeli ve bu yeteneklerin zaman içerisindeki durumunu performans ölçütleri ile izlemelidir. İşletmenin sektördeki durumu SWOT analizi ile belirlendikten sonra, strateji haritaları yardımı ile hedefleri belirlenecek, bu değerlendirmeler BSC a aktarılacak ardından da, dört boyutta belirlenen kriterler AHP yöntemi yardımıyla önceliklendirilecektir.

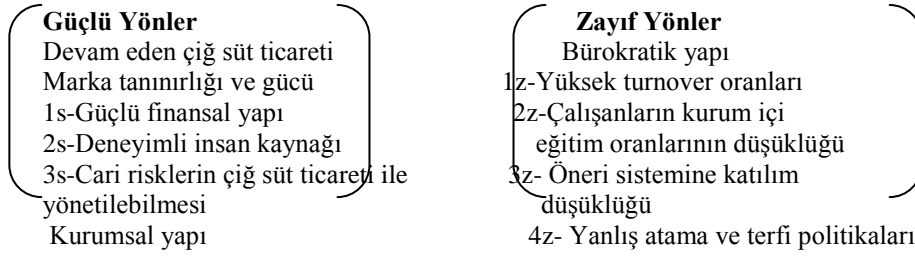
Şekil.2 Fırsatlar-Zayıf ve Güçlü Yönler

İşletme büyüme stratejisi ile çalışmalarına devam ettiğinden, fırsatları yakalamaya öncelik verilmekte, hedeflerin tutturulmasını engelleyecek tehditler engellenmesi ve zayıf yönlerin iyileştirilmesi amaçlanmaktadır. İşletme için tehdit oluşturabilecek durumlar ve bu durumları engelleyecek yetkinlikler ise şekil 3’de verilmiştir.

İşletmenin pazardaki mevcut durumu, yakın ve uzak çevresi değerlendirildiğinde, fırsatları değerlendirebilmek ve tehditlere karşı koyabilmek için sahip olduğu yeteneklerden doğan güçlü yönleri ve tehditlerden gelecek kayıplara açık geliştirmesi gereken zayıf yönleri ise Şekil 4’te verilmiştir. İşletme bu özelliklerine ait durumu izlemek ve yönetebilmek için uygun performans ölçütleri, edinilen bilgiler ve yapılan analizler ışığında BSC a aktarılacaktır.

Şekil.3 Tehditler-Engelleyici Yetkinlikler

Şekil.4 Güçlü ve Zayıf Yönler

Yukarıda belirlenen fırsat ve tehditler ile işletme içi güçlü ve zayıf yönlerin oluşturduğu çerçeve aşağıda Tablo 1’de performans ölçütlerine temel oluşturacak şekilde özetlenmiştir. Burada bir rakam ve ardışık harf dizilimi ile verilen maddeler, aday performans ölçütlerini oluşturmaktadır. Bir sonraki başlıkta, SWOT analizi, porter beş rekabet faktörü analizi ışığında oluşturulacak strateji haritası BSC’ nin oluşturulmasında ana verileri oluşturacaktır.

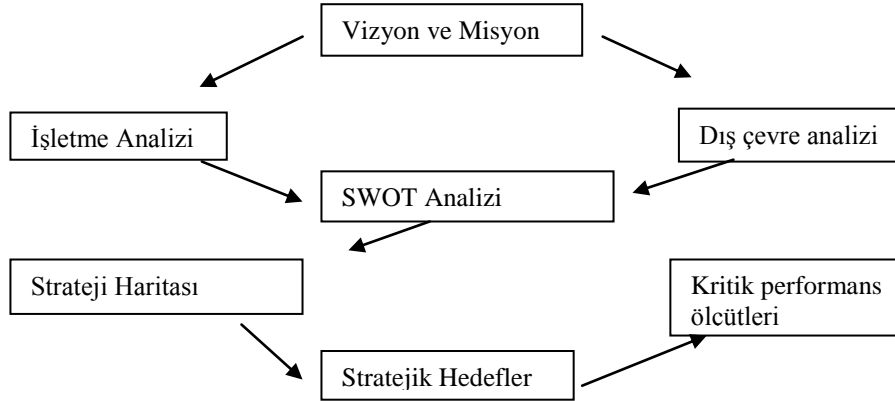
4.1. Strateji Haritasının Oluşturulması

BSC da stratejik hedefler temelini örgütün vizyonundan ve stratejisinden alır. Ardından, daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere dört boyutta sınıflandırılır. Hedefler sebep sonuç hiyerarşisi içerisinde birbiri ile ilişkilendirilir. Nihayetinde, her stratejik hedef için belirlenen performans ölçütleri tanımlanır. Bu süreci Kaplan ve Norton strateji haritası olarak belirtmektedir (Quezada ve diğerleri, 2009, s.493). Strateji haritası, örgütün stratejisinin, BSC’nin dört boyutundaki hedefleri, bir araya getirme ihtiyacını disipline eden şematik ifadesidir (Spitzer, 2007, s. 93).

Tablo.1 SWOT durum değerlendirme matrisi performans ölçütleri

GÜÇLÜ YÖNLER 1s-Güçlü finansal yapı 2s-Deneyimli ve yetkilendirilmiş insan kaynağı 3s-Cari risklerin çiğ süt ticareti ile yönetilebilmesi	ZAYIF YÖNLER 1z-Yüksek Turnover 2z-Çalışanların kurum içi eğitim oranlarının düşüklüğü 3z-Öneri sistemine katılım düşüklüğü 4z-Yanlış atama ve terfi politikaları
FIRSATLAR 1f- Üretim kapasitesi 2f- Güçlü lojistik 3f- Markaya olan güven 4f- Güçlü tarımsal ticaret ekibi 5f- Tecrübeli satınalma	TEHDİTLER 1t- Atıl üretim kapasitesi 2t- Sermaye yoğun üretim hatları 3t- Yoğun ithalat 4t- Standart rasyon yapısı nedeniyle fırsat hammaddelerinden yararlanılamaması 5t- İkame mallar pazarında faaliyet gösterilmemesi 6t- Sadece çiğ süt veren müstahsilere hitap edilmesi 7t- Yazılım taşeronunun servis eksikliği 8t- Bütüncül işgücü planlaması eksikliği

Buraya kadar olan süreçte, Şekil 5'deki akış şeması takip edilmiş, işletme vizyon ve misyonu ile başlayan yönlendirmeler dikkate alınarak, işletmenin iç analizi ve porter'ın beş faktör rekabet analizi dikkate alınarak SWOT analizi tamamlanmıştır. Bundan sonraki aşamada ise bu veriler kullanılarak işletmenin stratejik hedefleri belirlenerek, dört boyutun sebep sonuç ilişkileri ile birbirine bağlanması sağlanarak strateji haritası oluşturulacaktır.

Şekil.5 Strateji Haritası Hazırlık Süreci

Kaynak: Quezada ve diğerleri, 2009, s.494

Bu çerçevede düşünüldüğünde, sürdürülebilir rekabet üstünlüğünün sağlanabilmesi için gerekli hedefler, yapılan analizler kapsamında şu şekilde belirlenmiştir.

Hedef 1: Türkiye' nin sütçüsü olmak, Avrupa pazarlarına açılmak

Hedef 2: Paydaşlarımızın kar oranlarını artırmak

Hedef 3: Çalışanlarının motivasyonunun üst düzeyde tutulması

Belirlenen hedeflerin strateji haritasına BSC boyutları ile sebep sonuç ilişkisi içerisinde aktarılması gerekmektedir. Bunun için hedefler amaçlara, amaçlar ise ölçüm kriterlerine aktarılacaktır.

İnsan ve bilgi sermayesinin gelişmesi, iç süreçleri direkt olarak etkilemektedir. İç süreçlerdeki mükemmellik ise müşteri memnuniyeti ile sonuçlanmaktadır. Memnun olan müşteriler ise finansal durumu güçlendirecek bu da stratejik hedeflere ulaşmak için gerekli kaynakları sağlayacaktır. Şekil 6 da bu mantıkla oluşturulmuş strateji haritası sunulmuştur.

4.2. Performans Ölçütlerinin Oluşturulması

Oluşturulan strateji haritası, önceki bölümlerde uygulanan yöntemlerin özet bir verisini sunmaktadır. Burada işletmenin vizyon, misyon, etik değerler ve iş yapış biçimleri, pazarın rekabet durumuna ve beş faktörlü rekabet analizine göre oluşan stratejinin BSC çerçevesi içerisinde uygun performans ölçütlerine aktarımı şekillendirilerek, kriterler, strateji haritası ve SWOT analizinde oluşan veriler baz alınarak başlangıç BSC oluşturulacaktır. Oluşturulan kriterler, sonrasında AHP yardımıyla önceliklendirilecek, %80 lik ağırlık grubuna öncelikli olarak girebilen kriterler ise işletmenin nihai BSC'ını oluşturacaktır.

4.3. Ölçütlerin AHP Yöntemi ile Ağırlıklandırılması

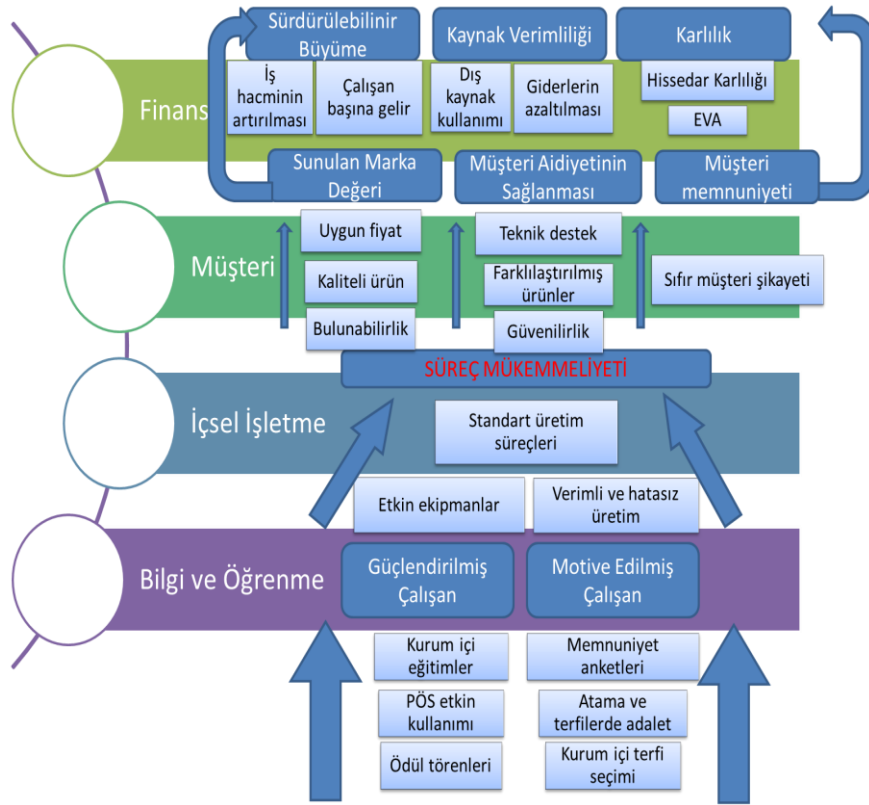
Çalışmanın yöntem kısmında bu noktaya kadar verilen kısımlardan elde edilen stratejik seçimler sonucunda oluşan kriterler AHP yöntemi ile analiz edilecek, bu analizler neticesinde, sağlanan mutabakat ile BSC' yi oluşturacak yapı belirlenecek tir. Bu yöntemin sağlıklı olarak kullanılabilmesi adına likert ölçeği AHP yöntemi ile kullanılabilir şekilde yeniden tasarlanmış, işletmenin orta kademe yönetici ve üzeri pozisyondaki çalışanları odak grup olarak seçilmiş, uygulama gerçekleştirilmiştir. Bahsedilen soru formunda, AHP uygulamasının ilk adımı olan karşılaştırma matrisleri oluşturulmuştur. Karşılaştırma matrisleri, önceki bölümlerde SWOT ve strateji haritası ile belirlenen performans ölçütlerinden oluşturulmuştur. BSC boyutları ve ölçütleri içerisinde, üst yönetime, işletmenin mevcut stratejiler düşünüldüğünde hangi kriterleri öncelikli olarak izlemesi gerektiği sorulmuştur. Bu anket şirketin finans, satınalma, üretim, kalite gibi farklı fonksiyonlarını gerçekleştiren 30 farklı disiplinden yöneticiye uygulanmıştır. Sağlıklı bir uygulama yapılabilmesi için grup karar verme problemlerinde konsensüs sağlanması konusunun önemi ön plana çıkmaktadır. Karar verici bireylerin münferit seçimlerinin grubun ortak kararını belirli bir düzeyde temsil ediyor olması gerekmektedir. Uzmanların münferit olarak yaptıkları tercihlerin bütünleştirilmesi (aggregate), tüm yöneticilerin verdikleri kararların eşit öneme sahip olduğu kabul edilerek eş ağırlıklı Geometrik Ortalama Metodu (GOM) ile yapılmıştır. (Dong ve diğerleri, 2010, s.282; Saaty,2008, s.95, Saaty,2012, s. 23-40)

Her boyut için izlenmesi muhtemel performans kriterleri bir biri ile tablo 2’de verilen ölçek kullanılarak kıyaslanmış, uzman görüşleri AHP yardımıyla ağırlıklandırılmış, her bir sonuç bir gözlem olarak kabul edilmiş, tüm görüşlerin ağırlıklı geometrik ortalama değerleri alınmıştır. En yüksek ağırlıklı seçilen kriterden başlayarak toplamda %80 ağırlığı oluşturan ilk n faktör toplam m faktör içerisinde seçilmiştir.

Hedef 1: Türkiye’ nin sütçüsü olmak, Avrupa pazarlarına açılmak

Hedef 2: Paydaşlarımızın kar oranlarını artırmak

Hedef 3: Çalışanlarının motivasyonunun üst düzeyde tutulması

Şekil.6 İşletme Strateji Haritası

Tablo.2 Önem Skalası

Önem Değerleri	Değer Tanımları
1	Her iki faktörün eşit öneme sahip olması durumu
3	1. Faktörün 2. faktörden daha önemli olması durumu
5	1. Faktörün 2. faktörden çok önemli olması durumu
7	1. Faktörün 2. faktöre nazaran çok güçlü bir öneme sahip olması durumu
9	1. Faktörün 2. faktöre nazaran mutlak üstün bir öneme sahip olması durumu
2,4,6,8	Ara değerler

Kaynak: Saaty, 2008, s. 86

Anket sonuçları AHP değerlendirme programına girilmiş (Goebel, 2013, <http://bpmsg.com>) ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

İkinci bölümde AHP uygulama adımlarından bahsedilirken tarif edildiği üzere, CR değerleri Saaty ye göre 0,1 den küçük olması gerekmektedir, en yüksek CR değerleri 0,05-0,1 arasında değişmektedir. Bütünleştirilmiş değerlendirme tablosunda ise CR değeri 0,03 olarak belirlenmiştir.

Bütünleştirilmiş verilerin (aggregate data) bulunduğu tabloda mutabakat seviyesi ise % 79,7 olarak belirlenmiştir. Yapılan önceliklendirme çalışmasına ait sonuçlar Tablo 3 de verilmiştir.

Tablo.3 Finans Boyutu Bütünleştirilmiş Sonuçlar

Kriter	Açıklama	Ağırlık	Öncelik
1	Ciro	9,9%	6
2	İş Hacmi	11,5%	3
3	Çalışan Başına Gelir	8,2%	9
4	Dış Kaynak Kullanımı İle Yapılan Tasarruf	10,2%	4
5	Toplam Karın Ciroya Oranı	17,8%	1
6	İşletme Giderlerinin Azaltılması	9,6%	7
7	Varlıkların Devir Hızı	9,4%	8
8	Stok Devir Hızı	10,1%	5
9	Ekonomik Katma Değer	13,2%	2

Bu sonuçlara göre işletmenin Balanced Scorecard finans boyutu için takip edeceği kritik performans ölçütleri, % 82,4 toplam ağırlıkla, sırasıyla 5,9,2,4,8,1 ve 6. kriterler olmalıdır

Müşteri boyutu için, bütünleştirilmiş tabloda mutabakat seviyesi ise % 73,2 olarak belirlenmiştir. Yapılan önceliklendirme çalışmasına ait sonuçlar Tablo 4 de verilmiştir. İşletmenin Balanced Scorecard müşteri boyutu için takip edeceği kritik performans ölçütleri, % 81 toplam ağırlıkla, sırasıyla 2,7,5,3 ve 1. kriterler olmalıdır.

Tablo.4 Müşteri Boyutu Bütünleştirilmiş Sonuçlar

Kriter	Açıklama	Ağırlık	Öncelik
1	Yeni Müşteri Kazanım Oranı	11,8%	5
2	Ürün Kalitesi	22,9%	1
3	Zamanında Yapılan Teslimat Oranı	12,2%	4
4	Teknik Destek Memnuniyeti	10,3%	6
5	Müşteri Devamlılığı	15,4%	3
6	Müşteri Şikayetlerinin Yanıtlanma Süresi	8,7%	7
7	Pazar Payı	18,7%	2

İşsel işletme boyutu için, bütünleştirilmiş tabloda mutabakat seviyesi ise % 77,9 olarak belirlenmiştir. Yapılan önceliklendirme çalışmasına ait sonuçlar Tablo 5 de verilmiştir.

Tablo.5 İşsel İşletme Boyutu Bütünleştirilmiş Sonuçlar

Kriter	Açıklama	Ağırlık	Öncelik
1	Üretim Fire Oranı	16,6%	3
2	Hammadde Fire Oranı	15,6%	4
3	Uygunsuzluk Sayısı	17,4%	2
4	Ton başına enerji maliyeti	13,6%	6
5	Geri işleme oranı	14,2%	5
6	Gerçekleşen/ Planlanan İyileştirme Oranı	22,5%	1

İşletmenin Balanced Scorecard işletme boyutu için takip edeceği kritik performans ölçütleri, % 86 toplam ağırlıkla, sırasıyla 6,3,1,2. ve 5. kriterler olmalıdır. Bilgi ve öğrenme boyutu için, bütünleştirilmiş tabloda mutabakat seviyesi ise % 79,7 olarak belirlenmiştir. Yapılan önceliklendirme çalışmasına ait sonuçlar Tablo 6 da verilmiştir.

İşletmenin Balanced Scorecard işletme boyutu için takip edeceği kritik performans ölçütleri, % 79,4 toplam ağırlıkla, sırasıyla 2,7,4,5 ve 1. kriterler olmalıdır. 3. ve 6. kriterler değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Tablo.6 Bilgi ve Öğrenme Boyutu Bütünleştirilmiş Sonuçlar

Kriter	Açıklama	Ağırlık	Öncelik
1	Çalışan başına eğitim saati	11,3%	5
2	Turnover - Personel	21,5%	1
3	Kurum içi terfi oranı	10,7%	6
4	Kurum içi eğitim oranı	13,8%	3
5	Öneri sistemine katılım oranı	13,1%	4
6	Eğitime ayrılan bütçe oranı	9,9%	7
7	Çalışan memnuniyetinin bir önceki döneme oranı	19,7%	2

5. Sonuç ve Tartışma

Literatürde önem sahibi çeşitli metotları entegre ederek, günümüz iş dünyasının rekabeti yönetmesine katkıda bulunmak amacıyla yapılan bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır;

Porter'in rekabetin 5 gücü metodu işletme yöneticilerine soru formu ile sorulmuş ve 5 faktörün ortalama değeri ise 3,25 / 5 (5 üzerinden 3,25) olarak tespit edilmiş olup, ortalamanın üzerinde rekabet olduğu, en yüksek risk taşıyan ve önlem alınması gereken kısmın ikame ürünler olduğu, en düşük rekabetin ise tedarikçiler tarafından oluşturulduğu ve buradan, girdi maliyetlerinin baskılanabileceği tespit edilmiştir.

- Porter'in yöntemi ile elde edilen rekabet verileri sektör gerçeklikleri ve işletme iç analizi ile entegre edilerek, SWOT Analizi durum değerlendirme matrisine aktarılmış olup Tablo 1 de verilmiştir.

SWOT analizi durum değerlendirmelerinin yapılmasına katkıda bulunmuştur. İşletmenin hedeflerine göre strateji haritası oluşturulmuş olup aşağıdaki hedefler benimsenmiştir;

- Güçlendirilmiş ve motive edilmiş çalışanlar ile, üretim süreçlerini standartlaştırmak, ekipmanları etkin kullanmak, böylece hatasız üretim gerçekleştirmek.
- İç süreçlerin mükemmelleştirilmesi ile, uygun fiyata, kaliteli ürünleri, her yerde bulunabilecek şekilde sıfır müşteri şikayeti prensibi ile çalışmak.
- Sunulan marka değeri ile, memnun edilmiş müşteriler ve aidiyetlerinin sağlanması. Böylece, kaynak verimliliği ile sürdürülebilir büyüme ve karlılığa ulaşılması.

SWOT-BSC-AHP entegrasyonu ile, öznel değerlendirmelerin, daha sayısal ve çok sayıda karar vericinin mutabakatını ihtiva edecek şekilde bütünleştirilmesi sağlanmıştır. Bütünleştirilen sonuçlara göre, BSC boyutlarının AHP değerlendirmeleri şu şekilde olmuştur;

- Finans boyutu ile ilgili sonuçlar; En önemli performans kriteri %18 (17,8) oran ile toplam karın ciroya oranı olarak belirlenmiştir.

- Müşteri boyutu ile ilgili sonuçlar; En önemli performans kriteri %23 (22,9) oran ile ürün kalitesi olarak belirlenmiştir.
- İçsel işletme boyutu ile ilgili sonuçlar; En önemli iç süreç, % 23 (22,5) oran ile gerçekleşen iyileştirmelerin, planlananlara olan oranı olarak tespit edilmiştir. Bilgi ve öğrenme boyutu ile ilgili sonuçlar; Turnover kriteri, yetmiş elemanların kaybedilmemesi çok önemsendiğinden % 22 (21,5) oran ile en önemli kriter olarak tespit edilmiştir.

İşletmede karar verici kişilerin sayısı, zaman ve kaynakların kısıtlı olması nedeniyle 30 kişilik bir odak grup seçilmesi zorunluluğunu doğurmuş olup, çalışmanın kısıtlı oluşturmuştur. Lakin Tsyganok, makalesinde, uzmanların münferit yaptıkları önceliklendirmelerin, bütünleştirilmesi aşamasındaki tutarlılığın, uzman sayısının yani grup büyüklüğünün artmasıyla birlikte düştüğünü belirtmektedir (Tsyganok ve diğerleri, 2012, s.4791).

Araştırmacılara yön göstermesi bakımından ileride yapılacak çalışmalarda departman yöneticilerinin, gerçekleştirdikleri işlere göre, performans kriterlerine verdikleri önceliklendirmelerin değişimleri analiz edilebilecektir. Buradan elde edilecek bilgilere göre departmanların görev tanımları ve iş yapış biçimleri tanımlanabilecektir. Bunun yanında, aynı örgüt içinde farklı lokasyonlarda faaliyet gösteren yem fabrikalarının başarımlarının tespiti için kullanımı da mümkündür. Çalışmanın kapsamı genişletilerek, diğer sektörlerde de yapılabilecek eş uygulamalar ile, farklı sektörlerdeki sonuçlar kıyaslanabilecek olup, sektörler göre rekabet yaklaşımları tespit edilebilecektir.

REFERANSLAR

- Banchieri L.C. ve diğerleri (2011), *What has been said, and what remains to be said, about the balanced scorecard?*, Zb. rad. Ekon. fak. Rij.Dergisi, 29, 155-192.
- Bentes, A.V. ve diğerleri (2012), *Multidimensional assessment of organizational performance, s.Integrating BSC and AHP*, Business Research Dergisi, 65, 1790-1799.
- Chai, N. (2009), *Sustainability performance evaluation system in government, s. a balanced scorecard approach towards sustainable development*, Newyork, Springer.
- Cho ve Lee (2011), *A study on process evaluation and selection model for business process management*, Expert Systems with Applications Dergisi, 38, 6339-6350.
- Dokuz Eylül Üniversitesi, *'Analitik Hiyerarşik Proses'*, [http, s.//deu.edu.tr](http://deu.edu.tr) adresinden erişildi.
- Dong ve diğerleri (2010), *Consensus models for AHP group decision making under row geometric mean prioritization method*, Decision Support Systems Dergisi, 49, 281-289.
- Erbasi ve Parlakkaya (2012), *The use of analytic hierarchy process in the Balanced Scorecard, s. An approach in a hotel firm*, Business and Management Review Dergisi, 2 (2), 23-37.
- Goebel K. (2013), [http, s.//bpmsg.com](http://bpmsg.com) adresinden erişildi.

- Güner M.F. (2006), *Stratejik performans değerlemede dengeli sonuç kartı, s. bir sanayi işletmesinde uygulama*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Hubbart, E. E. (2004), *The diversity scorecard, s. Evaluating the impact of diversity on organizational performance*, İngiltere, Butterworth Heinemann.
- Ip Y.K. ve Koo L.C. (2004), *BSQ strategic formulation framework, s. A hybrid of balanced scorecard, SWOT analysis and quality function deployment*, Managerial Auditing Dergisi, 19-4, 533-543.
- Kaplan R., ve Norton D. (1999), *Balanced scorecard şirket stratejisini eyleme dönüştürmek*, İstanbul, Sistem Yayıncılık.
- Karadal H., Çelikdin A.E. (2013), *Balanced scorecard ile analitik hiyerarşik proses yönteminin kullanılabilirliği üzerine bir uygulama*, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 5, No, s.2, 142-151.
- Koçel, T. (2011), *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul, Beta Yayıncılık.
- Lu ve diğerleri (2007), *Multi-objective group decision making methods, software and applications with fuzzy set techniques*, Londra, Imperial College Yayınları.
- Manteghi ve Zohrebi (2011), *A proposed comprehensive framework for formulating strategy, s. a hybrid of balanced scorecard, SWOT analysis, porter's generic strategies and fuzzy quality function deployment*, Procedia Social and Behavioral Sciences Dergisi, 15, 2068–2073.
- Marr B. ve diğerleri (2004), *Intellectual capital – defining key performance indicators for organizational knowledge assets*, Business process management dergisi, 10-5, 551-569.
- Neely A. (1999), *The performance measurement revolution, s. why now and what next?*, International Journal of Operations and Production Management Dergisi, 19-2, 205-228.
- Özbirecikli M. ve Ölçer F. (2002), *Strateji odaklı performans ölçüm sistemi, s. Balanced scorecard-BSC*, İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi, 31-2, 31-48.
- Quezada L. ve diğerleri (2009), *Method for identifying strategic objectives in strategy maps*, International Journal Of Production Economics Dergisi, 122, 492-500.
- Saaty T. (2008), *Decision making with the analytic hierarchy process*, Int. J. Services Sciences, 1(1), 83-98.
- Saaty T. (2012), *The seven pillars of analytic hierarch process*, Newyork, Springer, 23-40.
- Spitzer, D. R. (2007), *Transforming performance measurement , s. rethinking the way we measure and drive organizational success*, USA, Amacom Books.
- Şener Ş. ve Özgürler M. (2012)**, *Analysis of the turkish consumer electronics firm using SWOT-AHP method*, Procedia - Social and Behavioral Sciences Dergisi, 58, 1544-1554.
- Tsyganok V.V. ve diğerleri (2012)**, *Significance of expert competence consideration in group decision making using AHP*, International Journal of Production Research Dergisi, 50, 4785–4792.
- Wehrich, H. (1982)**, *The TOWS matrix - a tool for situational analysis*, Long Range Planning Dergisi, 15-2, 1-18.
- Verweire K. ve Van Der Berghe L. (2004)**, *Integrated performance management , s. a guide to strategy implementation*, Londra, Sage Publications.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, 2014, Sayfa 211-228

Yaralıoğlu, K. (2001), *Performans değerlendirmede analitik hiyerarşik proses*, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, 129-142.

**BELIEFS ABOUT LANGUAGE LEARNING:
GENDER RELATED OR NOT?**

İlkay ÇELİK YAZICI*

ÖZET

Bu çalışma, üniversite hazırlık sınıfındaki erkek ve kız öğrencilerinin yabancı dil öğrenme hakkındaki inançları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırmaya Çukurova Üniversitesi Yabancı Diller Bölümünden (YADYO) 180 (90 erkek ve 90 kız) üniversite hazırlık öğrencisi katılmıştır. Veriler, Türkçe'ye çevrilerek ve İngilizce'yi yabancı dil olarak öğrenen üniversite hazırlık sınıfı öğrencilerine uyarlanarak, 34 maddeli Likert tipi bir ölçek olan ve Horwitz (1988) tarafından geliştirilen "Dil Öğrenimi Hakkında İnanç Envanteri-BALLI" ile toplandı. Veriler tanımlayıcı istatistikle analiz edildi. Öğrencilerin görüşleri Horwitz (1988) tarafından önerilen beş alt başlık altında sınıflandı. Çalışmanın sonuçları erkekler ve kızlar arasında envanterdeki 30. ifade hariç anlamlı bir fark olmadığını gösterdi. Bu çalışmada bulunan tek anlamlı farklılık birden fazla dil konuşabilmek ve çok zeki olmak arasındaki bağlantı ile ilgilidir. Kız öğrenciler "Birden fazla dil konuşan insanlar çok zekidir" ifadesine erkeklere göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratacak ölçüde daha fazla onay vermiştir.

ABSTRACT

This study aimed at determining if there was a statistically significant difference between the male and female university prep class students' beliefs about language learning. The subjects participated in the study were 180 (90 male and 90 female) university prep class students from Foreign Language Education Center (YADYO) at Cukurova University. Data were collected using a 34-item Likert-Type scale (Horwitz's BALLI- Beliefs about Language learning Inventory), modified for the Turkish EFL learners. Data were analyzed descriptively. Beliefs of learners were classified under five subheadings as suggested by Horwitz (1988). The findings of the study indicated no significant differences among males and females except Item 30. The only statistically significant difference detected in this study concerned the relationship between speaking more than one language and being very intelligent. The female students gave a much greater support to the statement 'people who speak more than one language are very intelligent'.

Key Words: Foreign Language learning, beliefs about language learning, gender

---

* Dr., Çukurova Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ilkay_celik@yahoo.com

Introduction

Review Of Literature

In the field of Second Language Acquisition (SLA), extensive research has been done on learner beliefs and beliefs have been defined in different ways as “definite preconceived notions” (Horwitz, 1988), “implicit theories” (Clark and Trafford, 1995), “self-constructed representational systems” (Rust, 1994), and “general assumptions that students hold about themselves as learners, about factors influencing learning, and about the nature of learning and teaching” (Victori & Lockheart, 1995). Learner’s beliefs in the language acquisition context are important because language learners enter the classroom with these beliefs and certain erroneous beliefs can negatively affect the way the learners viewed the language learning experience.

The interdisciplinary research suggests that beliefs can be related to a number of factors such as language learning experience, age, and academic performance differences. Among the studies on affective language learning, a considerable number looked at individual differences such as gender, age, nationality, learning style, and personality type. Researchers explored such topics as gender differences in motivation to learn a new language (Mori & Gobol, 2006), adults’ foreign language learning strategies (Tercanlıoğlu, 2004), attitudes of female and male students towards learning a particular foreign language (Dewaele, 2005; Shaaban & Ghaith, 2003). Yet, in the field of second and foreign language acquisition, there is still a comparatively small number of studies on language learning beliefs with a special focus on gender differences in the learners’ beliefs.

A study by Siebert (2003) was conducted among 64 female and 91 males language learners studying English at a higher education institution in the U.S. After applying Beliefs about Language Learning Inventory (BALLI), Siebert found more gender-related differences in relation to language learning compared to Diab’s (2006) research. For example, male students were twice as likely to agree that people from their country were good at learning foreign languages. Likewise, male and female students also significantly differed in their assessments of how long it takes to learn a foreign language. The greatest differences in beliefs between male and female participants were detected in relation to language learning approaches and the strategy choices.

Among academic inquiries on language learning beliefs based on Horwitz’s BALLI that addressed the issue of gender differences are research studies by Diab (2006) and Siebert (2003). Diab conducted his study with 284 students (57 percent males and 43 percent females) learning English as a foreign language at three universities in Lebanon. The study examined the students’ beliefs about learning English and French and compared these beliefs among different groups of learners. The

findings of the study revealed statistically significant differences in the beliefs that were related to the students' gender. Compared to the male students, the female students' motivation to learn French was higher, and so was their confidence in using the French language.

Tercanlioğlu (2004), on the other hand, found no significant differences in beliefs about language learning of 45 male and 73 female pre-service EFL teachers at a Turkish university. She carried out a study which investigated the language learning beliefs of a group of pre-service EFL teachers with regard to gender. Results of the ANOVA procedure to determine the gender-related differences indicated no significant differences among males and females.

Another study on this issue was carried out by Bernat and Lloyd (2007). In this study, the BALLI consisting of 34 items was administered to 155 female and 107 male English as a foreign language students enrolled in an Academic English Program. The Wilcoxon-Mann-Whitney test was employed to investigate gender difference. The findings indicated that overall males and females held similar beliefs about language learning in all categories of the survey instrument BALLI. However, there were two items on which responses of males and females differed. Bernat and Lloyd (2007) explains these items as follows :

One concerned the relationship between speaking more than one language and intelligence with females being more likely to view that intelligence plays a greater role in language learning than males. Another difference, although only marginally different, was found in an item that concerned the degree of enjoyment both males and females reported in practicing English with native speakers, with males being more likely to enjoy the experience than females...

When compared to the study by Siebert (2003), it is seen that the gender differences found in Bernat and Lloyd (2007)'s study differ from those reported by Siebert (2003). Namely, Siebert found eight items with gender differences while this study found only two.

Another related research was conducted by Nikitina (2007). 107 (65 females and 42 males) Russian language students at Universiti Malaysia Sabah participated in this research. BALLI was employed in Nikitina's research with the aim to explore whether beliefs of female and male learners were significantly different. Results of this study revealed that "the only statistically significant difference in male and female students' beliefs detected in this inquiry concerned the value and importance of the use of audio materials and CD recordings in the language classroom. The female students

assigned a much greater importance to employing and utilizing these language learning tools.” (Nikitina 2007, p. 16).

Research regarding gender differences in students’ beliefs about language learning is sparse and shows contradictory findings as noted above. Therefore, further studies are necessary to get a better understanding. The aim of this study is to explore whether language learning beliefs of female and male students differ in the Turkish context. And, if it is so, it aims to find out in which areas those beliefs are most similar and most diverse.

METHOD

Participants

This study covers 180 freshmen students who are registered at Foreign Language Education Center (YADYO) at Çukurova University and they were all learning English. Of the 180 students, 90 were male and 90 were female. Since some departments use English as the language of instruction, students were required to study English intensively for one academic year with a workload of twenty four hours a week before starting their degree programs.

Material

The instrument used as a research tool in this study is a modified Turkish version of the Beliefs About Language Learning Inventory (BALLI) developed by Horwitz (1988). The questionnaire was given in Turkish in order not to cause lack of understanding or misinterpretation. The instrument was checked and translated by different people to increase its validity. The questionnaire (written in Turkish) was distributed to the true beginner English learners. The participants completed the questionnaire in their own classrooms by the guidance of their own teachers during their regular English classes.

The inventory consists of 34 items rated on a five-point Likert scale ranging from “strongly agree (1)” to “strongly disagree (5)” and was designed to assess the language learners’ beliefs on a variety of issues connected to second or foreign language learning. The BALLI measures beliefs about five language learning areas: (1) Foreign language aptitude, (2) the difficulty of language learning, (3) the nature of language learning, (4) learning and communication strategies and (5) motivations and expectations.

Scoring

All data were analyzed using the Statistical Package for Social Sciences (SPSS version 14.0). Frequencies and means were used to analyze single items. Since we wanted to assess whether there are significant gender differences in participants’

perceptions and the data for the BALLI consisted of ordinal variables, the Wilcoxon-Mann-Whitney test was used.

Data Analysis

The results of the data analysis of the students' beliefs about foreign language are presented in groups according to the five language areas of the BALLI. Table 1 reports the results of the data analysis regarding beliefs about the difficulty of language learning.

Table.1 Difficulty of Language Learning

Items	Female Median±SD	Male Median±SD	p
3. Some languages are easier to learn than others.	2±0.89	2±0.93	0.071
5. I believe that I will learn to speak English very well.	3±0.74	3±0.75	0.115
25. It is easier to speak than understand a foreign language.	5±0.76	5±1.05	0.520
34. It is easier to read and write English than to speak and understand it.	1±0.47	1±0.78	0.290

*indicates significance at 0.05 level

Responses to the items about the difficulty of language learning show that participants agreed with the statements of most items. Male and Female participants shared almost the same opinion about the existence of the hierarchy in foreign languages difficulty (Item 3). While most participants disagreed that it is easier to speak than understand a foreign language (Item 25), they strongly agreed that it is easier to read and write English than to speak and understand it (Item 34). Items 4 and 15 are also about the difficulty of language learning but their results are not displayed in the table above since they are the multiple choice items of the inventory. Related to Item 4, both male and female participants found English to be a language of medium difficulty. Another statement that both male and female participants shared the same opinion about is Item 15 (If someone spent an hour a day learning English language, how long would it take him/her to become fluent?). The participants agreed that it would take 3 to 5 years to learn a foreign language. Mann-Whitney tests show that there were no significant differences in responses between males and females for the items in this category.

The results of the data analysis of the participants' beliefs about foreign language aptitude are reported in Table 2.

Table.2 Foreign Language Aptitude

Items	Female Median±SD	Male Median±SD	p
1. It is easier for children than adults to learn English.	1±0.81	1±0.98	0.440
2. Some people have a special ability for learning foreign languages.	2±1.29	2±1.30	0.683
6. People from my country are good at learning foreign languages.	2±0.87	2±1.07	0.822
10. It is easier for someone who already speaks a foreign language to learn another one.	2±1.07	2±1.27	0.444
11. People who are good at mathematics or science are not good at learning foreign languages.	2±0.80	1±1.18	0.905
16. I have a special ability for learning foreign languages.	2±1.05	2±1.14	0.552
19. Women are better than men at learning foreign languages.	1±0.74	1±1.05	0.480
30. People who speak more than one language are very intelligent.	5±0.94	4±1.09	0.023*
33. Everyone can learn to speak a foreign language.	1±0.64	1±1.08	0.128

*indicates significance at 0.05 level

Participants of both genders had an almost uniform agreement with the opinion in Items 1 and Item 2. Other highly shared belief between genders is that it is easier for someone who already speaks a foreign language to learn another one (Item 10). Interestingly, not only women but also men had an almost similar opinion regarding the statement that women are better than men at learning foreign languages. Related to Item 11, though it is not statistically significant the male participants gave stronger endorsement to the opinion that people who are good at mathematics or science are not good at learning foreign languages. Mann-Whitney tests show that there were no significant differences in responses between males and females except for Item 30

($p=0.023$) which means that women are more likely than men to believe that people who speak more than one language are very intelligent.

Table.3 Participants' beliefs about the nature of language learning

Items	Female Median±SD	Male Median±SD	p
8. It is necessary to know about English-speaking cultures in order to speak English.	2±0.80	1±1.18	0.905
12. It is best to learn English in an English-speaking country.	1±0.47	1±0.78	0.290
17. The most important part of learning a foreign language is learning vocabulary.	1±0.92	1±1.12	0.240
23. The most important part of learning a foreign language is learning the grammar.	2±0.74	2±0.99	0.434
27. Learning a foreign language is different than learning other academic subjects.	3±1.38	3±1.35	0.440
28. The most important part of learning English is learning how to translate from my native language.	3±1.15	3±1.13	0.462

Regarding the participants' beliefs about the nature of language learning (see Table 3), both female and male participants supported the opinions that it is necessary to know about English-speaking cultures in order to speak English (Item 8) and that it is best to learn English in an English-speaking country (Item 12). As Tercanlioğlu (2004) suggests that Turkish EFL learners invest the majority of their time in studying grammar rules, memorizing words and making translations. Similarly, in the current study the majority of male and female participants endorsed "the most important part of learning a foreign language is learning vocabulary (Item 17), grammar (Item 23) and learning how to translate from the native language (Item 28)". There were no significant gender differences in terms of responses to items in this category.

Table.4 Learning and communication strategies

Items	Female Median±SD	Male Median±SD	p
7. It is important to speak English with an excellent pronunciation.	2±0.80	1±1.18	0.905
9. You shouldn't say anything in English until you can say it correctly.	5±0.89	5±0.99	0.962
13. I enjoy practicing English with other people.	2±0.91	2±1.04	0.590
14. It's OK to guess if you don't know a word in English.	2±1.02	2±1.12	0.063
18. It is important to repeat and practice a lot.	1±0.49	1±0.85	0.059
21. I feel timid speaking English with others.	2±1.05	2±1.14	0.552
22. If beginning students are permitted to make errors in English without correction, it will be difficult for them to speak correctly later on.	3±1.43	3±1.39	0.894
26. It is important to practice with cassettes or tapes.	2±0.81	2±0.97	0.645

Table 4 reports the findings on the participants' learning and communication strategies. Both female and male participants placed a very high value on repeating and practicing a lot (Item 18) and practicing with cassettes or tapes (Item 26). Item 7 discusses the issue of excellence in pronunciation and both male and female participants agreed with the idea. However, they did not agree that they should wait to say anything in English until they say it correctly" (Item 9). Another statement that generated an almost unison agreement among- and was highly supported by- the respondents of both genders was that "I feel timid speaking English with others" (Item 21).

Table.5 Language Learning Motivation and Expectations

Items	Female Median±SD	Male Median±SD	p
20. People in my country feel that it is important to speak English.	2±0.96	2±1.18	0.817
24. I would like to learn English so that I can get to know Americans better.	4±0.57	4±0.75	0.322
29. If I learn English well, I will have better opportunities for a good job.	1±0.64	1±1.08	0.128
31. I want to learn to speak English well.	1±0.49	1±0.85	0.059
32. I would like to have American friends.	2±0.98	2±1.15	0.086

Finally, we examine the differences in female and male participants' language learning motivation and their expectations regarding the outcome of the language program. Responses on items for motivations and expectations indicate that an overwhelming majority of respondents of both genders agreed with the statements and only very few were neutral or disagreed. The finding of Item 29 indicates that both male and female participants are more instrumentally oriented. The lowest positive response was obtained for learning English in order to get to know Americans better. There are no significant gender differences in respondents' perceptions for the motivation and expectation items.

Conclusion

In this study, 180 Turkish freshmen students' beliefs about learning a foreign language have been explored. The study has provided an insight into the relationship between belief factors and gender and supported the notion that beliefs about language learning do not vary by gender. That is, the female participants did not exhibit a definitely more positive attitude towards learning foreign languages than did their male peers. Both genders placed a great importance on learning a foreign language and recognized its practical value. The findings of the current study agree with the previous studies that disputed the existence of gender-related differences in students' attitudes towards language learning (Nikitina 2007, Tercanlioğlu, 2005).

The only statistically significant difference in male and female students' beliefs detected in this study concerned the relationship between speaking more than one language and being very intelligent. The female students gave a much greater support to the statement that people who speak more than one language are very intelligent.

Implication of the current study is that language instructors should avoid having preconceived notions about their students. Since these notions may influence what and how they will teach, language instructors should try to eliminate any detrimental beliefs.

REFERENCES

- Bernat, E. & Lloyd, R. (2007). Exploring the gender effect on EFL learners' beliefs about language learning. *Australian Journal of Educational and Developmental Psychology*, 7, 79-91.
- Clark, A. & Trafford, J. (1995). Boys into modern languages: an investigation of attitudes and performance between boys and girls in modern languages. *Gender and Education* 7(3), pp. 315-325.
- Dewaele, J-M. (2005). Sociodemographic, Psychological and Politicocultural Correlates in Flemish Students' Attitudes Towards French and English. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 26(2), pp. 118-137.
- Diab, R. L. (2006). University students' beliefs about learning English and French in Lebanon. *System*, 34 (1), 80-96.
- Horwitz, E. (1988). The beliefs about language learning of beginning university foreign language students. *Modern Language Journal* 72, pp. 283-294.
- Mori, S. & Gobel, P. (2006). Motivation and gender in the Japanese EFL classroom. *System* 34, pp. 194-210.
- Nikitina, L. (2007). Are Beliefs about Language Learning Gender-Related? A Case Study of Russian Language Learners at Universiti Malaysia Sabah, *MANU, Journal Pusat Penataran Limu & Bahasa*, 13, pp. 146-160.
- Rust, F. (1994). The first year of teaching. It's not what they expected. *Teaching and Teacher Education*, 10, 205-217.
- Shaaban, K. & Ghaith, G. (2003). Effect of religion, first foreign language and gender on the perception of the utility of language, *Journal of Language, Identity, and Education* 2(1), pp. 53-77.
- Siebert, L. (2003). Student and teacher beliefs about language learning. *The ORTESOL Journal* 21, pp. 7-39.
- Tercanlioğlu, L. (2004). Exploring gender effect on adult foreign language learning Strategies. *Issues In Educational Research*, Vol (14). <http://education.curtin.edu.au/ier/ier14/tercanlioglu.html>.
- Victori, M. & Lockhart, W. (1995). Enhancing metacognition in self-directed language learning, *System* 23, 2, 223-234.

İLKÖĞRETİM MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN TAHMİN BECERİSİNİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ DOĞRULTUSUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Perihan Dinç ARTUT*
Elif ASLAN**

ÖZET

Bu araştırmada matematik dersi öğretim programında yer alan tahmin becerisinin, ilköğretim beşinci sınıf öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi ve bu görüşler doğrultusunda tahmin becerisinin kazanımına ilişkin öneriler geliştirmek amaçlanmıştır.

Tarama modelinde betimsel bir çalışma olan bu araştırmada, nitel ve nicel veri toplama teknikleri birlikte kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın nicel veri örneklemini ülkemizin güneydoğu bölgesinde yer alan bir ilindeki ilköğretim okullarından oransız küme örnekleme yöntemi ile seçilen 52 ilköğretim okulunda görev yapan tüm beşinci sınıf öğretmenleri (220) oluşturmaktadır. Verilerin analizinden elde edilen bulgular ile İlköğretim Matematik Dersi Öğretim Programı'nda yer alan tahmin becerisinin kazanımına yönelik olarak kazanımlar, etkinlikler, yöntem ve teknikler, araç-gereçler, ölçme ve değerlendirme ile tahmin becerisinin kazanımlarına, öğrencilerin bu becerileri kazanabilmelerine yönelik yapılan çalışmalara, tahmin becerisinin öğrencilerde, matematik dersinde ve sınıf ortamında yaptığı değişikliklere ilişkin öğretmen görüşlerini ortaya koyulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Matematikte tahmin, Tahmin becerisi, Tahmin stratejileri

ABSTRACT

In this research, the aim is to analyze evaluating of estimation skill of the elementary school fifth year mathematic course program in term of teachers' views. The study also aims at developing suggestions in line with teachers' perspectives about acquisition of estimation skill.

In this research, a descriptive study was designed as a cross hatching model. There were two techniques used for data collection; which were quantitative and qualitative methods. In this research, questionnaire forms and s semi-structured interview form which were developed by the researcher were used as data gathering instrument. To begin with, an example of the quantitative research was done in a province located in the southeast of Turkey. There were two hundred twenty instructors, teaching the fifth grade and they worked at fifty two elementary schools.

---

* Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği, partut@cu.edu.tr

** Uzman, elifelif.aslan@gmail.com

The findings gathered from data analysis implies that the teachers' views about earning skill of the estimation (acquisition, activities, methods and techniques, tools, measurement and evaluation) which were included in the mathematic course program.

Keywords: Estimation of mathematic, Estimation ability, Estimation strategies.

Giriş

Bilimde olduğu kadar günlük yaşamda da hayatımızı kolaylaştıran bir araç olan matematik, öğretiminin temel amaçlarından biridir. Bu doğrultuda ilköğretim programlarında matematik öğretim programının ayrı bir yeri vardır. Umay (2003) matematik eğitiminin sayıları, işlemleri öğretmekten, günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan hesaplama becerilerini kazandırmaktan öte bir işlev üslendiğini, düşünme, olaylar arasında bağ kurma, akıl yürütme, tahminlerde bulunma, problem çözme gibi önemli destekler sağladığını vurgulamaktadır.

Tahmin; gerek günlük hayatta, gerekse bilimsel çalışmalarda sürekli kullanılan bir kavramdır. Yemeğin yaklaşık olarak kaç dakika sonra pişeceğinin ya da eve doğru yürürken ne kadar zaman sonra evde olunacağını tahmin edilebilmesi günlük hayatta sıklıkla kullanılan tahmin türlerine, ne kadar zaman sonra deprem olabileceğinin jeologlar tarafından tahmin edilebilmesi ise bilimde kullanılan tahmin türüne örnek gösterilebilir. Tahmin etme becerisi ile ilgili olarak günlük yaşamdan ve bilimden verilen bu örneklerde, tahmin becerisinin rastgele yapılan bir aktivite olmadığı görülmektedir. Yemeğin ne kadar sonra pişeceğinin ya da ne kadar zaman sonra eve gidilebileceğinin tahmin edilebilmesi yaşanan deneyimler sonucunda oluşur. Günlük yaşamda olduğu gibi matematikte de deneyimle bu beceri geliştirilebilir.

Günümüzde yaygınlaşan hesap makinesi ve bilgisayar kullanımına rağmen, eğitimciler ve araştırmacılar tahmin becerisinin önemli ve gerekli olduğunu vurgulamaktadırlar. Tahmin yoluyla bilgisayar ve hesap makinesi sonuçlarının mantıklı olup olmadığının değerlendirilmesi bireye kalmaktadır. Kağıt kalem ya da hesap makinesi bulunmadığı halde bireylerin otobüste ya da markette para öderken olduğu gibi bazı sayısal hesapları tahmin yoluyla bir sonuca bağlayabilmeleri gerekebilir. Böylesi durumlarda başarılı bir tahmin yapabilmek farklı matematiksel bilgi ve becerilerin koordinasyonuna bağlıdır (Le Fevre, Greenham ve Waheed; 1993).

1980 yılına kadar eğitimciler tahmin becerisine yeterince önem vermemişlerdir. Ancak 1980 ve sonrası yapılan araştırmalar neticesinde tahmin becerisinin önemi vurgulanmaya ve matematik öğretim programlarında düzenli, sistematik ve devamlı 'tahmin aktivitelerinin' yer alabilmesi için öğretim programları geliştirilmeye başlanmıştır (Sowder, 1992). Tahmin becerisinin önemini vurgulayan eğitimciler (Brade, 2003, Colmer, 2006); tahmin becerisinin sadece birkaç meslek çeşidi ve gündelik yaşam için gerekli olmadığını, aynı zamanda zihinsel etkinlikler, uzamsal-uzaysal canlandırmalar, ölçümler ve sayıları anlama gibi birçok matematik yeteneğini de geliştirdiğini ifade etmektedirler.

Dünyada yapılan araştırmalarla (Sowder ve Wheeler, 1989; Crities,1992; Sowder, 1992) tahmin becerisinin öneminin anlaşılması ile birlikte matematik öğretim programları geliştirilmeye ve değiştirilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda ülkemizde de

İlköğretim programlarında köklü bir değişime gidilmiştir. 2005 İlköğretim Matematik Dersi Öğretim Programı, dünyadaki gelişmeleri de göz önüne alarak “tahmin becerisinin gelişimi” üzerine önemle durmuştur. Bu önem, matematik öğretim programında yer alan öğrenme alanlarının alt öğrenme alanlarında yer alan kazanımlarda tahmin becerisine yönelik kazanımlara önceki yıllara göre daha fazla yer verilmesi ile hissedilebilmektedir. Ayrıca 2005 ilköğretim matematik dersi öğretim programında tahmin becerisine verilen önem programdaki. “Yeni bilgiler ve teknolojiler, matematik yapmanın ve iletişim kurmanın yollarını sürekli değiştirmektedir. Bu değişimin doğal sonucu olarak matematik eğitiminde kağıt kalem gibi hesaplamaların önemi azalırken tahmin edebilme, problem çözme gibi beceriler önem kazanmıştır” şeklindeki ifadelerle de hissedilmektedir (MEB,2005,s. 7).

İlköğretim matematik dersi öğretim programının yeniden gözden geçirilmesi ile birlikte verilere dayalı tahminde bulunma, kesirler ve ondalık kesirlerde yapılan işlemlerin sonucunu strateji kullanarak tahmin etme, düzlemsel şekillerin çevre uzunluğunu, düzlemsel bölgelerin alanlarını tahmin etme ve hacim ölçüsünde tahmin yapabilme gibi birçok alanda tahmin becerisi kazandırılmaya ve geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte, Tekinkır (2008) tarafından yapılan çalışmada literatüre geçen temel tahmin stratejilerinden ders kitaplarında bahsedilmediğini ve öğrencilere strateji öğretiminin gerçekleştirilemediği belirtmektedir. Akıl yürütme, yorum yapabilme, yaratıcı düşünme gibi günümüzde daha çok önem kazanan becerilerin gelişebilmesi için “tahmin becerisinin” gelişimi üzerinde önemle durmak gerekmektedir. Bunun için programdaki eksiklikler dikkate alınarak, daha doğru ve etkili bir matematik eğitimi gerçekleştirilmelidir.

Eğitim programının iyi tasarlanması ve uygulanması ne kadar önemli ise, bu programın uygun yöntemlere göre değerlendirilip, değerlendirme sonuçlarının program tasarımına uygulanması da o ölçüde önemlidir (Gözütok, 2001). Yapılan araştırmalar, öğretmenlerin uygulama hakkındaki yetersiz bilgilerinin yeni matematik programlarının istenilen düzeyde uygulanamamasındaki en büyük engel olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Cavanagh, 2006; Spillane ve Zeuli,1999). Ülkemizde yapılan araştırmalar neticesinde de aynı doğrultuda bulgulara ulaşılmıştır. Özdaş, Tanışlı, Köse ve Kılıç (2005), yeni ilköğretim matematik programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi amacıyla yürüttükleri araştırmada öğretmenler, matematik programını genel anlamda olumlu bulduklarını belirtirlerken, uygulamada öğretmen, öğrenci, veli açısından bazı sıkıntılar yaratabileceğini vurgulamışlardır. Yaşar, Gültekin, Türkkkan, Yıldız ve Girmen’in (2005) yaptığı çalışmada öğretmenler, ders için ayrılan sürenin yeterli olmadığını, gerekli öğretim teknolojileri ve araç-gereçleri kullanamadıklarını, velilerden yeterli destek alamadıklarını ve okul yöneticilerinin programa karşı ilgisiz davrandıklarını belirtmişlerdir. Korkmaz (2006), yenilenen ilköğretim programının tanıtım seminerine katılan sınıf öğretmenlerinin, programa ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçladığı araştırmasında öğretmenlerin, 2005 programının tanıtımı konusunda ciddi ve sistematik bir hizmet içi eğitime gereksinim duydukları belirlenmiştir.

Konuya bu açıdan bakıldığında ilköğretim birinci kademe matematik dersi tahmin becerisinin kazanımlarının amaçlarına ulaşması, daha yararlı ve etkili bir

duruma getirilebilmesi için mevcut durumun değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu değerlendirme çalışmalarında kuşkusuz ki, programın uygulayıcıları olan öğretmenlerin görüşleri büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle İlköğretim Matematik Dersi Öğretim Programında yer alan tahmin becerisi ve bu becerinin kazandırılmasına yönelik kazanımlar ile ilgili olarak öğretmen görüşlerine başvurularak kısmen bu amaç gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Bu doğrultuda bu araştırmanın amacı ilköğretim beşinci sınıf matematik dersi öğretim programında yer alan tahmin becerisine ve bu becerinin kazandırılması sırasında karşılaşılan durumlara yönelik öğretmen görüşlerinin belirlenmesidir.

Yöntem

Bu araştırma tarama modelinde betimsel (Karasar, 2004, s.77) bir çalışmadır. İlköğretim 5. sınıf öğretmenlerinin tahmin becerisine yönelik görüşleri belirlemeye çalışıldığı bu çalışmada verileri toplamak amacıyla nitel ve nicel veri toplama teknikleri birlikte kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada belirlenen amaçlara ulaşmak için araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan beş'li likert tipi anket formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Anket formu hazırlanırken, literatür taranmış ve 2005 ilköğretim matematik programının kazanımlarından yola çıkarak, bu araştırmanın konusu ile ilgili taslak anket formu hazırlanmıştır. Geliştirilen taslak formunun kapsam ve dil geçerliliğini sağlamak için, anket 10 sınıf öğretmenine uygulanarak bir pilot çalışma yapılmıştır. Geliştirilen anket sorularının geçerliliğini sağlamak için uzmanlık alanı matematik ve matematik eğitimi olan dört öğretim üyesine sunulmuş, gelen eleştiriler doğrultusunda anket soruları yeniden düzenlenmiştir. Alpha güvenilirlik katsayısı, .92 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmada nitel verileri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda tahmin becerisinin kazanımına ilişkin, öğrencilerin bu becerileri kazanabilmelerine yönelik yapılan çalışmalara ve bu çalışmalarda karşılaşılan sorunlara ilişkin, tahmin becerisinin öğrencilerde, matematik dersinde ve sınıf ortamında yaptığı değişikliklere ilişkin ve öğretmen kılavuz kitabında tahmin becerisine yönelik yapılan açıklamalara ilişkin olmak üzere 8 soru yer almıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanması amacıyla gerekli izinler alınarak anketler 52 ilköğretim okulunda görev yapan 220 sınıf öğretmenine araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Ancak 220 anketten 192' si değerlendirilmeye alınmış 28 tanesi eksik veri gibi nedenlerle değerlendirmeye alınmamıştır.

Nitel veriler için görüşmeler, kolay ulaşılabilirlik ilkesine göre seçilen ve gönüllülük esasına dayalı olarak seçilen 12 beşinci sınıf öğretmeni ile

gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler için öğretmenlerle önceden irtibata geçilmiş ve öğretmenlerin uygun olduğu bir saatte sessiz bir ortamda araştırmacı tarafından görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme yaklaşık 35-40 dakika sürmüştür. Öğretmenlerden izin alınarak görüşmeler bir kayıt cihazı aracılığıyla kaydedilmiştir

Verilerin Analizi

Anket formları öğrencilere uygulandıktan sonra veriler SPSS 11.5 paket programına aktarılmıştır. Öğrencilerin programa ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla verilerin frekans ve yüzde dağılımları alınmıştır.

Araştırmada nitel veriler için betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmada görüşme yapılan öğretmenlerden alınan veriler ilk önce bilgisayar ortamına aktarılmış ve daha önceden belirlenen ortak temalara göre ayrılmıştır. Daha sonra toplanan verilere anlam kazandırmak, bulgular arasındaki ilişkileri açıklamak ve sonuç çıkarmak için bulgular yorumlanmıştır. Görüşmeye katılan öğretmenler Ö1, ..., Ö12 şeklinde kodlanmıştır. Gerekli görülen yerlerde alıntı cümlelerine yer verilmiştir.

Bulgular

Bulgular nicel ve nitel bulgular olmak üzere iki ana başlıkta sunulmuştur. Nicel bulgular, Matematik Dersi Öğretim Programı'nda yer alan tahmin becerisine yönelik genel görüşler, kazanımlar, etkinlikler, bu etkinliklerde kullanılacak araç-gereçler ve ölçme-değerlendirme çalışmaları olmak üzere beş kategoride incelenmiştir.

Öğretmenlerin Tahmin Becerisine Yönelik Genel Görüşlerine İlişkin Nicel Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin; tahmin becerisine yönelik genel görüşlerine ilişkin bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo.1 Öğretmenlerin Tahmin Becerisine Yönelik Genel Görüşlerine Ait Betimsel İstatistikler

Maddeler		Katılıyo rum	Kısmen Katılıyo rum	Kararsı zım	Kısmen Katılımı yorum	Katılımı yorum	Toplam	A.O
Matematik Dersi Öğretim Programı tahmin becerisi konusunda yol göstericidir.	f	44	101	15	22	10	192	3.76
	%	22.9	52.6	7.8	11.5	5.2	100.0	
Matematik Dersi Öğretim Programı'nda; tahmin becerisine yönelik kazanımlara yeterince yer verilmiştir.	f	22	95	24	33	18	192	3.36
	%	11.5	49.5	12.5	17.2	9.4	100.0	
Matematik derslerinde öğrencilerin tahmin becerisini kazanabilmeleri için zaman ayırabiliyorum.	f	23	86	23	39	21	192	3.26
	%	12.0	44.8	12.0	20.3	10.9	100.0	
Matematik Dersi Öğretim Programı'nda yer alan tahmin becerisine yönelik etkinlik örnekleri öğrencilerin yapabilecekleri düzeydedir.	f	25	83	24	40	20	192	3.27
	%	13.0	43.2	12.5	20.8	10.4	100.0	
İlköğretim 5. sınıf matematik ders kitabında tahminin her üç çeşidine (yığın, ölçüsel ve işlemsel tahmin) aynı derecede yer verilmiştir.	f	21	85	36	28	22	192	3.28
	%	10.9	44.3	18.8	14.6	11.5	100.0	
Sınıfın fiziki şartları tahmin becerisine yönelik çeşitli etkinlikler yapılmasına uygun değil.	f	65	83	16	15	13	192	3.89
	%	33.9	43.2	8.3	7.8	6.8	100.0	
Araç-gereçlerin yetersiz olması tahmin becerisine yönelik bazı etkinliklerin uygulanmasını güçleştirmektedir.	f	93	66	12	16	5	192	4.17
	%	48.4	34.4	6.3	8.3	2.6	100.0	
Uyguladığım etkinliklerde; hangi yöntem ve teknikleri kullanabileceğime ilişkin yeterli bilgiye sahip değilim.	f	7	79	23	31	52	192	2.78
	%	3.6	41.1	12.0	16.1	27.1	100.0	

Matematik Dersi Öğretim Programı; tahmin becerisine yönelik kazanımların ölçülüp değerlendirilmesi konusunda yeterince yardımcı olmaktadır.	f	21	92	19	41	19	192	3.28
	%	10.9	47.9	9.9	21.4	9.9	100.0	
Kalabalık sınıflarda öğrenciler, tahmin becerisini kazanmakta zorlanıyorlar.	f	122	52	7	7	4	192	4.46
	%	63.5	27.1	3.6	3.6	2.1	100.0	
Kılavuz kitabında yer alan tahmin becerisine yönelik olarak hazırlanan etkinlikler sınıflardaki farklı öğrenci seviyelerini dikkate alarak hazırlanmamıştır.	f	96	66	4	14	12	192	4.14
	%	50.0	34.4	2.1	7.3	6.3	10.0	
Genel Ortalama							3.60	

Tablo 1’de, öğretmenlerin tahmin becerisine yönelik genel görüşlerine ilişkin hazırlanan 11 maddeye verdikleri yanıtların genel aritmetik ortalamasına baktığımızda 3,60 (kısmen katılıyorum) düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu ortalamaya göre araştırmaya katılan öğretmenlerin tahmin becerisine yönelik genel görüşlerine ilişkin görüşlerinin olumlu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Öğretmenlerin Tahmin Becerisine Yönelik Kazanımlara İlişkin Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlerin, beşinci sınıf tahmin becerisine yönelik kazanımlara yönelik görüşlerine ilişkin bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo.2 Tahmin Becerisine Yönelik Kazanımlara İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Betimsel İstatistikler

Tahmin becerisine yönelik kazanımlar;		Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Kısmen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Toplam	A.O
Öğrencilerin seviyelerine uygundur.	f	41	100	5	26	20	192	3.60
	%	21.4	52.1	2.6	13.5	10.4	100.0	
Programda açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmiştir.	f	34	88	13	37	20	192	3.41
	%	17.7	45.8	6.8	19.3	10.4	100.0	
Öğrenme alanlarına dengeli bir şekilde dağılmıştır.	f	52	63	21	33	23	192	3.45
	%	27.1	32.8	10.9	17.2	12.0	100.0	
Diğer derslerle ilişkilendirilebilmektedir.	f	49	72	13	27	31	192	3.42
	%	25.5	37.5	6.8	14.1	16.1	100.0	
Programa uygun olarak hazırlanmıştır.	f	57	79	8	32	16	192	3.67
	%	29.7	41.1	4.2	16.7	8.3	100.0	
Genel Ortalama								3.51

Tablo 2’de, öğretmenlerin tahmin becerisine yönelik kazanımlara ilişkin hazırlanan beş maddeye verdikleri yanıtların genel aritmetik ortalamasına baktığımızda 3.51 (kısmen katılıyorum) düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu ortalamaya göre araştırmaya katılan öğretmenlerin tahmin becerisine yönelik kazanımlara ilişkin olumlu görüşlere sahip oldukları ortaya çıkmaktadır.

Öğretmenlerin Tahmin Becerisine Yönelik Etkinliklere İlişkin Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlerin, tahmin becerisi kazanımlarına yönelik uygulanan etkinlikler ile ilgili görüşlerine ilişkin bulgular Tablo 3’de sunulmuştur. Tablo 3’te tahmin becerisine yönelik etkinliklere ilişkin genel aritmetik ortalamasının 3.41 (kısmen katılıyorum) düzeyinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, araştırmaya katılan öğretmenlerin tahmin becerisine yönelik etkinliklere ilişkin olumlu görüşlere sahip oldukları ortaya çıkmaktadır.

Tablo.3 Tahmin Becerisine Yönelik Etkinliklere İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Betimsel İstatistikler

Tahmin becerisine yönelik kazanımlar;		Katılıyor	Kısmen Katılıyor	Kararsızım	Kısmen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Toplam	A.O
Öğretmen kılavuz kitabında, yeterli sayıda etkinlik örneği vardır.	f	45	61	5	30	51	192	3.09
	%	23.4	31.8	2.6	15.6	26.6	100.0	
Etkinlikler, öğrencilerin derse aktif katılımını sağlamaktadır.	f	69	65	11	33	14	192	3.73
	%	35.9	33.9	5.7	17.2	7.3	100.0	
Genel Ortalama							3.41	

Öğretmenlerin tahmin çeşitlerine yönelik etkinliklere ait görüşlerine ilişkin bulgular Tablo 4’de sunulmuştur. Tablo 4’de matematik ders kitabında tahminin her üç çeşidine yönelik yeterince etkinlik olduğuna dair hazırlanan maddelere ilişkin genel aritmetik ortalamasının 3.62 (kısmen katılıyorum) olduğu görülmektedir. Buradan düzeyinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, araştırmaya katılan öğretmenlerin araştırmaya katılan öğretmenlerin tahmin becerisine yönelik yeterince etkinlik olduğuna ilişkin olumlu görüşlere sahip oldukları ortaya çıkmaktadır.

Tablo.4 Tahmin Çeşitlerine Yönelik Etkinliklere İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Betimsel İstatistikler

		Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Kısmen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Toplam	A.O	
Beşinci sınıf matematik ders kitabında, tahmin çeşitlerinden; etkinliklere yeterince yer verilmiştir.	Yığın tahminine yeterince yer verilmektedir.	f	30	87	32	26	17	192	
		%	15.6	45.3	16.7	13.5	8.9	100.0	3.45
	İşlemsel tahmine yeterince yer verilmektedir.	f	46	94	16	28	8	192	
		%	24.0	49.0	8.3	14.6	4.2	100.0	3.73
	Ölçüsel tahmine yeterince yer verilmektedir.	f	44	95	16	25	12	192	
		%	22.9	49.5	8.3	13.0	6.3	100.0	3.69
Genel ortalama							3.62		

Öğretmenlerin Tahmin Becerisini Kazandırmaya Yönelik Etkinlikler Sırasında Kullanılan Araç-Gereçlere İlişkin Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlerin tahmin becerisini kazandırmaya yönelik etkinlikler sırasında kullanılan araç gereçlere ilişkin görüşlerine ait bulgular Tablo 5’de sunulmuştur. Tablo

5 incelendiğinde; öğretmenlerin, öğrencilerin tahmin becerisini kazanabilmelerine yönelik uyguladığım etkinliklerde yeterli düzeyde araç gereçlerden yararlanıyorum görüşüne verdikleri yanıtların genel aritmetik ortalaması ise 2.94 (ara sıra) düzeyindedir. Diğer yandan öğrencilere tahmin becerisini kazanabilmelerine yönelik uygulanan etkinliklerde, çeşitli araç gereçlerin kullanılması farklı öğrenme stiline sahip öğrencilerin öğrenmelerine yardımcı olmaktadır görüşüne öğretmenlerin % 62'sinin katıldığı görülmektedir.

Tablo.5 Öğretmenlerin Tahmin Becerisini Kazandırmaya Yönelik Etkinlikler Sırasında Kullanılan Araç Gereçlere İlişkin Görüşleri

		Her zaman	Sık sık	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Toplam	A.O
Öğrencilerin tahmin becerisini kazanabilmelerine yönelik uyguladığım etkinliklerde yeterli düzeyde araç-gereçten yararlanıyorum.	f	12	34	83	57	6	192	2.94
	%	6.3	17.7	43.2	29.7	3.1	100.0	
		Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Kısmen Katılmıyorum	Katılmıyorum		
Öğrencilerin tahmin becerisini kazanabilmelerine yönelik uygulanan etkinliklerde çeşitli araç gereçlerin kullanılması farklı öğrenme stiline sahip öğrencilerin öğrenmelerine	f	119	51	13	7	2	192	4.44
	%	62.0	26.6	6.8	3.6	1.0	100.0	

Tahmin Becerisinin Ölçme-Değerlendirme Sürecine Yönelik Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Tablo.6 Tahmin Becerisinin Ölçme-Değerlendirme Sürecine Yönelik Öğretmen Görüşleri

		Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Kısmen Katılmıyorum	Katılmıyorum	Toplam	A.O
Öğrencilerin tahmin becerisini ne ölçüde kazandıklarını nasıl ölçebileceğim konusunda yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum.	f	60	94	22	10	6	192	4.00
	%	31.3	49.0	11.5	5.2	3.1	100.0	
Matematik dersi öğretim programında yer alan ölçme araçları yardımıyla öğrencilerin bu becerilere yönelik gelişimlerini takip edebiliyorum.	f	24	49	65	48	6	192	3.19
	%	12.5	25.5	33.9	25.0	3.1	100.0	

Tahmin becerisinin, ölçme-değerlendirme sürecine yönelik öğretmen görüşlerine ait bulgular Tablo 6’da sunulmuştur. Tablo 6’ya göre öğrencilerin tahmin becerisini ne ölçüde kazandıklarının, nasıl ölçülebileceği konusunda yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevapların genel aritmetik ortalaması ise 4.00 (kısmen katılıyorum) düzeyindedir. Ölçme araçları yardımıyla, öğrencilerin tahmin becerisine yönelik gösterdiği gelişmeleri takip edebildiği ifadesine öğretmenlerin verdikleri cevapların ortalaması ise 3.19 (ara sıra) düzeyindedir.

Öğretmenlerin, tahmin becerisine yönelik yapılan ölçme-değerlendirme çalışmaları ile ilgili görüşlerine ilişkin bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo.7 Tahmin Becerisine Yönelik Yapılan Ölçme- Değerlendirme Çalışmaları İle İlgili Öğretmen Görüşlerine Ait Betimsel İstatistikler

		Her Zaman	Sık sık	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Toplam	A.O
Tahmin becerisinin kazanımını ölçmek için Matematik Dersi Öğretim Programı'nda yer alan ölçme araçlarını kullanıyorum.	Gözlem formları kullanıyorum.	f 11	22	81	52	26	192	2.68
		% 5.7	11.5	42.2	27.1	13.5	100.0	
	Çalışma dosyaları değerlendirme ölçeğini kullanıyorum.	f 13	44	70	50	15	192	2.94
		% 6.8	22.9	36.5	26.0	7.8	100.0	
	Grup çalışmalarını değerlendirme ölçeğini kullanıyorum.	f 9	41	73	48	21	192	2.83
		% 4.7	21.4	38.0	25.0	10.9	100.0	
	Öz değerlendirme formlarını kullanıyorum.	f 15	56	58	41	22	192	3.00
		% 7.8	29.2	30.2	21.4	11.5	100.0	
	Akran değerlendirme formlarını kullanıyorum.	f 7	28	64	47	46	192	2.49
		% 3.6	14.6	33.3	24.5	24.0	100.0	
	Diğer...	f 5	8	5	0	174	192	1.28
		% 2.6	4.2	2.6	0	90.6	100.0	

Tablo 7'de belirtilen ölçme değerlendirme araçları dışında diğer ölçme değerlendirme araçlarını her zaman kullandığını belirten öğretmenler, araştırmaya katılan öğretmenlerin sadece % 2.6'sını oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerden; belirtilen ölçme değerlendirme araçları dışında diğer ölçme değerlendirme araçlarını sık sık kullandığını belirten öğretmen oranı % 4.2 ve ara sıra kullandığını belirten öğretmen oranı ise 2.6'dır. Araştırmaya katılan öğretmenlerden; belirtilen ölçme değerlendirme araçları dışında diğer ölçme değerlendirme araçlarını nadiren kullandığını belirten öğretmen bulunmamaktadır. Öğretmenlerin tamamına yakını, (%90.6) hiçbir zaman belirtilenler dışında ölçme değerlendirme aracı kullanmadığını belirtmişleridir. Anket formunda belirtilen ölçme değerlendirme araçları dışında diğer ölçme değerlendirme araçlarını kullanıyorum görüşüne, verilen cevapların genel aritmetik ortalaması ise 1.28 (hiçbir zaman) düzeyindedir.

Nitel Bulgular

Nitel verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular başlığı altında, görüşme yapılan öğretmenlerin Matematik Dersi Öğretim Programında yer alan tahmin becerisine yönelik görüşlerine yer verilmiştir.

Tahmin becerisini kazandırmaya yönelik olarak hazırlanan kazanımların öğrenci seviyesine uygunluğuna ilişkin olarak araştırmaya katılan öğretmenlerden gelen yanıtlar bilişsel, duyuşsal ve devinişsel olmak üzere üç temada toplanmıştır. Buna göre bilişsel temaya ilişkin olarak öğretmenlerden sadece biri kazanımların öğrenci

seviyesine uygun olduğunu düşünüyor. Öğrencilerin tahmin yapmaya yönelik bazı stratejilere daha önceden sahip olmalarına ve bu stratejileri sorulan sorularda kullanabilmelerine yönelik ifadeleri aşağıda verilmiştir:

“Tüm öğrenciler için olmasa da kazanımların, çoğu öğrencinin bilişsel seviyelerine uygun olduğunu düşünüyorum. Örneğin verilen bir toplama işleminin sonucunu tahmin etme kazanımıyla ilgili olarak öğrencilerin çoğunun yuvarlama ya da gruplandırma stratejilerini kullanarak kazanımı gerçekleştirebildiğini gözlemliyorum.” (Ö2)

Bilişsel temaya ilişkin olarak görüşmeye katılan öğretmenlerden biri dışında geriye kalan diğer öğretmenlerin tümü tahmin becerisine yönelik kazanımların öğrenci seviyesine uygun bulmadıklarını belirtmişlerdir. Buna neden olarak öğretmenlerin üçü öğrencilerin hazır bulunuş düzeylerinin yeterli olmadığını, ikisi seviye farklılığını, üçü kullanılan matematiksel dil ile öğrencilerin günlük yaşamda kullandıkları dil arasında uyum olmamasını ve ikisi de sosyo ekonomik farklılıklar göstermişlerdir. Buna yönelik bir öğretmen görüşü aşağıdaki gibidir.

“Aslında kazanımlar bilişsel açıdan çok ileri basamaklarda değil. Yani belli bir donanıma sahip herhangi bir okulda okuyan her öğrenci için uygun olabilecek kazanımlar. Ancak sosyo ekonomik yönden geride kalmış yerlerde bulunan okullarda bu kazanımlar öğrenciye ağır geliyor.” (Ö11)

Duyuşsal temada ise görüşmeye katılan öğretmenlerin çoğu, tahmin becerisine yönelik kazanımların öğrenci seviyesine uygun olduğuna yönelik cevaplar vermiştir. Öğretmenlerin ikisi, kazanımların öğrencide ilgi uyandırdığını, ikisi ise öğrencilerde güdülenmeyi ifade etmiştir. Buna yönelik bir öğretmen görüşü aşağıdaki gibidir.

“Kazanımların duyuşsal açıdan uygun olduğunu düşünüyorum. Çünkü tahmin becerisini kazandırmaya yönelik etkinliklerde öğrencilerimin ilgilerinin yüksek olduğunu gözlemliyorum.” (Ö9)

Duyuşsal açıdan tahmin becerisine yönelik kazanımların uygun olmadığını düşünen öğretmenlerden biri bunun sebebini, kazanımların öğrencilerin duyuşsal düzeylerinin üzerinde olmasına, üçü, öğrenciler arasında sosyo ekonomik farklılıklar olmasına ve ikisi ise öğrencilerin gündelik hayatta farklı bir dil kullanmalarına bağlamıştır. Öğretmenlerden biri ise tahmin becerisinin öğrenciler için soyut kaldığını belirterek kazanımların öğrencilerin duyuşsal düzeylerinin üzerinde olduğunu ifade etmişlerdir.

Devinişsel temayla ilgili olarak; görüşmeye katılan öğretmenlerin altısı öğrenci seviyesine uygun bulmuştur. Görüşmeye katılan öğretmenlerden üçü, sosyo ekonomik farklılıklar nedeniyle, biri kazanımlara uygun materyallerin bulunamaması ve kazanımların motor becerileri düzeyinin üzerinde olması nedeniyle kazanımların devinişsel açıdan uygun olmadığını ifade etmişlerdir.

Görüşmeye katılan öğretmenlere, tahmin becerisini kazandırmaya yönelik çalışmalarda hangi yöntem ve tekniklerden yararlandıkları sorulmuştur. Buna karşılık görüşmeye katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu (n=9) tahmin becerisini kazandırmaya yönelik uyguladıkları etkinliklerde düz anlatımı kullanmakla beraber farklı yöntem ve teknikleri de kullanmayı ihmal etmediklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin çoğunluk olarak tercih ettikleri ikinci yöntem-teknik ise soru cevap olmuştur. Öğretmenlerden altısı uyguladıkları etkinliklerde tartışmayı, üçü buluş

yoluyla öğrenmeyi yine başka üç öğretmen ise yaparak yaşayarak öğrenmeyi yöntem ve teknik olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden sadece bir tanesi tahmin becerisini kazandırmaya yönelik uyguladığı etkinliklerde altı şapka tekniğinden yararlandığını ifade etmiştir. Buna yönelik bir öğretmen görüşü aşağıdaki gibidir.

“Tahmin becerisini kazandırmaya yönelik uyguladığım etkinliklerde farklı yöntem ve teknikler kullanmaya çalışıyorum. Ancak sürekli olarak kullandığım tekniklerden biri beyin fırtınası. ... Bunun dışında buluş yolu stratejisini kullanmaya çalışıyorum.” (Ö9)

“Tahmin becerisini kazandırmaya yönelik uyguladığım etkinliklerde anlatım, soru cevap, tartışma, beyin fırtınası, yöntem ve tekniklerini kullanıyorum. Özellikle tahminde bulunurken kullandıkları stratejilere yönelik tartışma ortamı mutlaka oluşturuyorum.” (Ö2)

Öğretmenlere tahmin becerisini kazandırmaya yönelik uygulanan etkinlikler sırasında kullandıkları araç-gereçler sorulmuş ve görüşmeye katılan öğretmenlerin tümü, tahmin becerisini kazandırmaya yönelik etkinliklerde araç gereç olarak ders kitabından mutlaka yararlandığını belirtmiştir. Ancak ders kitabının yanında öğretmenlerin sekizi ders kitabının yanı sıra kaynak kitaplarından da, üçü ise bilgisayardan ve projeksiyon makinesinden yararlandığını belirtmiştir. Buna yönelik bazı öğretmenlerin görüşü aşağıdaki gibidir.

“Tahmin becerisini kazandırmaya yönelik uyguladığım etkinliklerde; ders kitabının yanı sıra çalışma yapraklarını, etkinlik kartlarını, fasulyeler ve boncuklar kullanıyorum.” (Ö8)

“Uyguladığım etkinliklerde; araç gereç olarak ders kitabının yanı sıra uygulamalarda kullanabileceğim her şeyden faydalanmaya çalışıyorum. ... Yani ‘tahmin et’ sorusunu sorabileceğim her türlü materyalden yararlanmaya çalışıyorum.” (Ö1)

Öğrencilerin tahmin becerisine yönelik kazanımları kazanıp kazanmadıklarını değerlendirmek için öğretmenlerin dördü grup değerlendirme formunu, ikisi akran değerlendirme formunu, ikisi ise öz değerlendirme formunu, altısı öğrencilerin etkinlik sırasında gösterdikleri performanslarına bakarak tahmin becerisine yönelik kazanımları kazanıp kazanmadıklarını değerlendiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin altısı sordukları sorulara öğrencilerin cevapları doğrultusunda tahmin becerisini kazanıp kazanmadıklarını değerlendirdiklerini, beşi gözlemlerine dayanarak değerlendirme yaptıklarını, üçü ise klasik değerlendirme türlerinden faydalandığını belirtmiştir.

Görüşmeye katılan öğretmenler tahmin becerisinin kazanılmasına yönelik yapılan çalışmalar sırasında yaşanan güçlüklerle ilişkin cevaplar incelendiğinde planlama, etkinliklerin uygulanması, öğrenme ortamı, ders araç gereçleri ve değerlendirme temaları ortaya çıkmıştır. Planlama açısından en fazla yaşanan güçlük zaman (n=7), müfredat yoğunluğu (n=5), sınıfların kalabalık oluşu (n=5) ve kaynak eksikliği (n=2) nedeniyle güçlükler yaşadıklarını belirtirken 2 öğretmen ise bu konuda bir güçlük yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Buna yönelik bazı öğretmenlerin görüşleri aşağıda verilmiştir.

“Matematik dersinin haftada dört saat olması, müfredatın çok yoğun olması ı planladığım tahmin etkinlikleri uygulamamı güçleştiriyor. Yani ya planladığım şekilde etkinlikleri uygulayamıyorum ya da müfredatı yetiştiremiyorum.” (Ö3)

“Planlama açısından bir sorun yaşadığımı söyleyemem. Çünkü kılavuz kitapları planlama açısından çok yardımcı oluyor. ...” (Ö7)

Öğretmenlere tahmin becerisini kazandırmaya yönelik etkinliklerin uygulanması sırasında zaman yetersizliği (n=7), dördü ise öğrenciler arasındaki bireysel

farklılıklar (n=4), etkinliklerin öğrenci seviyesine uygun olmaması (n=2), öğrencilerin etkinlikler sonunda etkinlikleri nasıl yaptığına dair kendini ifade etmekte problem yaşaması (n=1) biçiminde güçlükler yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bu konuyla ilgili olarak söyledikleri aşağıda sunulmuştur:

“Etkinlikleri uygulamada güçlük var. Çünkü öğrenciler etkinliğin her basamağını uygulayamayabiliyor. Tahminleri arasında bağ kurup sonuca ulaşamıyor. Öğrenciler genellikle tahmini doğru yapabiliyorlar ama bunu nasıl yaptıklarını açıklamada güçlük yaşıyorlar” (Ö7)

“Kılavuz kitabında ye alan etkinlikler her öğrenci seviyesi için uygun değil. Yani bireysel farklılıkları göz önünde bulundurarak hazırlanmamış...” (Ö12)

Tahmin becerisinin kazanılmasına yönelik uygulanan etkinlikler sırasında kullanılan ders araç-gereçlerinin temin edilmesi açısından öğretmenlerin çoğu (n=9) sıkıntı yaşadıklarını belirtirken 2 öğretmen bu konuda bir güçlük yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler konuya ilişkin düşüncelerini aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

“Okulumuzda materyal konusunda büyük sıkıntılar var. En basit bir materyali bile bulmakta sıkıntı yaşıyoruz. ...” (Ö10)

“Tahmin becerisini kazandırmaya yönelik etkinlikler temin edilmesi zor olan materyaller gerektirmiyor. Genellikle hesap makinesi, metrelik cetvel gibi kolay temin edilebilir materyaller gerektirdiğinden bunları bulmak zor olmuyor.” (Ö1)

Tahmin becerisinin kazanımına yönelik yapılan ölçme değerlendirme çalışmaları sırasında öğretmenler; zaman sıkıntısı yaşadıklarını (n=4), öğrenciyi birey olarak değerlendirememeye problemi yaşadıklarını (n=4), kılavuzda belirtilen ölçme değerlendirme formlarının anlamsız olması nedeniyle sıkıntı yaşadıklarını (n=3) belirtmişlerdir. Buna yönelik bazı öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir.

“Tahmin becerisine yönelik kılavuz kitaplarında ayrı bir ölçme değerlendirme ölçeğinin bulunmaması sıkıntı yaratıyor. Değerlendirmeyi nasıl yapacağım konusunda gerçekten sıkıntı yaşıyorum.” (Ö2)

“Öğrencileri genellikle tahmin becerisine yönelik etkinlikleri yapabilmeleri ya da yapamamaları ile değerlendiriyorum. Fakat bu da sıkıntı yaratıyor. Çünkü bu şekilde değerlendirdiğim zaman her öğrenciye söz hakkı vermem gerekir ki bu da zaman olarak problem yaratıyor.” (Ö6)

Tartışma ve Sonuç

İlköğretim beşinci sınıf matematik dersi öğretim programında yer alan tahmin becerisine ve bu becerinin kazandırılması sırasında karşılaşılan durumlara yönelik öğretmen görüşlerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada uygulanan anket sonuçlarından elde edilen ortalamanın sonucu öğretmenlerin tahmin becerisine yönelik görüşlerinin genelde olumlu yönde olduğunu ortaya koymuştur. Öğretmenlerin çoğunun tahmin becerisine yönelik kazanımların öğrenci seviyelerine uygun olduğunu ve kazanım ifadelerinin açık ve anlaşılır olduğunu, öğretmenlerin yarıya yakının kazanımların konulara dengeli bir şekilde dağıldığını düşündükleri görülmüştür. Ancak öğretmenlerle yapılan görüşme verilerinden elde edilen sonuçlar da farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Görüşmeye katılan öğrencelerin tamamına yakını kazanımların bilişsel açıdan öğrencilerin seviyelerine uygun olmadığı yönünde görüş belirtmişlerdir.

Tahmin becerisinin kazanımlarının bilişsel açıdan öğrencilerin hepsine hitap etmediğini belirten öğretmenler, öğrencilerinin birçoğunun ana dillerinin farklı olması nedeniyle kitaplarda kullanılan kelimeleri ve kavramaları anlamakta zorluk çektiklerini ve kazanımların öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyine uygun olmadığını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin sosyo ekonomik düzeylerinde farklılıklar olduğunu belirten öğretmenler, kazanımların sosyo-ekonomik düzeylere ve öğrencilerin seviyelerine göre sınıflandırılması gerektiğini, ayrıca önceki yıllarda da tahmin becerisine yönelik daha çok çalışmaya yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bruner'e (1966) göre de; bilişsel gelişimde dil önemli bir anahtardır. "İnsanlar dili kullanarak birbiriyle iletişim kurarlar. Dünyanın kavramlarını dil yoluyla öğrenir, öğretir, sorunlarını dil yoluyla tartışır. Çocuk dil gibi bir sembol sistemini öğrenmeden, dünyayı anlamlandıramazlar. Yaşantı kazanma; sözel, görsel matematiksel ya da müziksel dünyanın zihinsel temsilcilerinin kazanılmasını gerektirir"(Akt; Senemoğlu, 2005).

Garrod'un (1990) çalışmasına göre; beşinci sınıf öğrencilerinin çoğunluğu (%72) soyut işlemler döneminin başlangıcında görülmektedir (Akt, Erden ve Akman, 1998). Ancak azınlığını oluşturmasına rağmen bazı öğrencilerin bu yaşlarda henüz somut işlemler döneminde kaldığı aşikârdır. Öğrencilerde bilişsel gelişimlerinde bulunan bu farklılıklar, kazanımlarda göz ardı edilmemelidir. Erden ve Akman'a göre (1998,60); "Öğrencilerden, bilişsel düzeyleri üstündeki etkinliklerde başarılı olmaları beklenmemelidir. Bu açıdan bakıldığı zaman öğrencilerin bilişsel gelişimlerinin farklılığından kaynaklanan sorunlar nedeniyle tahmin becerisine yönelik kazanımların bilişsel açıdan öğrencilerin seviyelerine uygun olmadığı söylenebilir.

Öğretmenler, tahmin etme sürecinin zihinden hesaplama gerektiren bir süreç olduğunu ve hesaplamanın da matematik bilgisiyle ilgili olduğunu bu nedenle bu beceriye yönelik kazanımların matematik derslerinde yer alması gerektiğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Tahmini hesaplamayla ilgili birçok araştırma (Yazgan, Bintaş, Altun, 2002); tahminin 'zihinden hesaba dayalı olarak bir işlemin sonucunu yaklaşık olarak bulmak' olarak tanımlandığı görülmektedir. Yine birçok araştırmada, zihinsel hesap ve tahmini hesaplama birbirinden ayrılmadan bir başlık altında toplanmıştır (Reys, Reys ve Penafiel, 1991; Bestgen, Reys, Rybolt and Wyatt, 1980; Munakata, 2002; LeFevre, Greenham ve Waheed, 1993).

İlköğretim 5. sınıf öğretmenleri, tahmin becerisini kazandırmaya yönelik uygulanan etkinliklerde güçlüklerle karşılaştığını belirtmişlerdir. Tahmin becerisini kazandırmaya yönelik uygulanan etkinlikler sırasında güçlük yaşayan öğretmenler bunu zamanın yetersizliğine, sosyo ekonomik farklılıklara, öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklara, etkinliklerin öğrenci seviyesine uygun olmamasına, öğrencilerin etkinlikler sonunda etkinlikleri nasıl yaptığını dair kendini ifade etmekte problem yaşamasına ve sınıfların kalabalık olmasına bağlamışlardır. Farklı sosyo ekonomik düzeyden gelen öğrenciler arasında görülen bireysel farklılıklar ve hazır bulunuşluk düzeylerin, etkinlikleri uygularken öğretmenlerde sıkıntıya neden olduğu, Güven tarafından (1989); yapılan çalışmanın bulguları ile, sınıf mevcudunun kalabalık olması etkinliklerin amacına ulaşmasını engelleyebildiği görüşü ise, Finn ve Achilles tarafından yapılan araştırmanın (Akt; Gömleksiz, 2005) bulguları ile paralellik göstermektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenler, tahmin becerisine yönelik kazanımların nasıl değerlendirileceği konusunda kendilerini yeterli görmekteydiler. Güneş'in (2007) in araştırmasında da sınıf öğretmenlerinin ölçme değerlendirme sürecine yönelik yeterlikleri orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Buradan bu araştırmanın sonucu ile Güneş (2007)'nin sonuçlarının benzer olduğu söylenebilir. Ancak öğretmenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen nitel bulgular öğretmenlerin tahmin becerisinin kazanımına ilişkin olarak yapılan değerlendirme çalışmalarda bazı sıkıntılar yaşadıklarını da ortaya koymuştur. Bir öğretmenin "Öğrencileri genellikle tahmin becerisine yönelik etkinlikleri yapabilmeleri ya da yapamamaları ile değerlendiriyorum. Fakat bu da sıkıntı yaratıyor. Çünkü bu şekilde değerlendirdiğim zaman her öğrenciye söz hakkı vermem gerekir ki bu da zaman olarak problem yaratıyor." (Ö6) biçimindeki görüşünde belirttiği gibi zaman sıkıntısı, kılavuz kitapta önerilen değerlendirme formlarının anlaşılır olmaması sıkıntısı gibi daha çok alternatif ölçme araçlarından kaynaklanan sıkıntılar olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, bu araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, kazanımların belirlenmesinde öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel düzeylerinin daha fazla dikkate alınması, zaman yetersizliği konusunda yaşanan zorlukları gidermek için öğretmenlere ise hizmet içi kurslar aracılığıyla bu yönde bir eğitim verilmesi, öğretmenlerin tahmin becerisini nasıl değerlendirebilecekleri ve değerlendirme formlarını nasıl kullanabileceklerine ilişkin öğretmen kılavuz kitabında açıklayıcı bilgilere daha fazla yer verilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Bal, A. P. (2009). İlköğretim Beşinci Sınıf Matematik Öğretiminde Uygulanan Ölçme Ve Değerlendirme Yaklaşımlarının Öğretmen Ve Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bestgen, B.J., Reys, R.E., Rybolt, J.F., & Wyatt, J.W. (1980). Effectiveness of systematic instruction on attitudes and computational estimation skills of preservice elementary teachers, *Journal for Research in Mathematics Education*, 11(2), 124-136.
- Brade, G.A. (2003), The effect of a computer activity on young children's development of numerosity estimation skills, Unpublished Doctoral dissertation, University of New York al Buflalo, New York.
- Cavanagh, M. (2006), Mathematics teachers and working mathematically: Responses to curriculum change, <http://www.merga.net.au/publications/counter.php?> adresinden 17 Ağustos 2012 tarihinde alınmıştır.
- Colmer, B. (2006). Guess what...? *APMC*, 11(4),29-32.
- Crities, T.W. (1992). Skilled and less skilled estimators strategies for estimating discrete quantities?, *Elementary School Journal*, 92 (5), 601–619.
- Erden, M. ve Akman, Y. (1998), Eğitimde Program Değerlendirme (3. Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.

- Gömlüksiz, M. N. (2005), Yeni ilköğretim programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 5 (2), 343- 379.
- Gözütok, F. D. (2001), *Program Değerlendirme*, M. Gültekin (Editör), *Öğretimde Planlama*
- Güneş, A. (2007). Sınıf öğretmenlerinin kendi algılarına göre ölçme ve değerlendirme yeterlikleri, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güven, K. (1989), İlkokul öğrencilerinin 5. sınıf matematik programının bilişsel hedeflerinin değerlendirilmesi, Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Karasar, N. (2004), *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (13. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Korkmaz, İ. (2006), Yeni ilköğretim programının öğretmenler tarafından değerlendirilmesi, Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi, Cilt II, ss. 249-260, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Le Fevre, J. Grrenham, S.,L. & Waheed, N. (1993). The development of procedural and conceptual knowledge in computational estimation, *Cognition and Instruction*, 11 (2), 95–132.
- M.E.B (2005), *İlköğretim Matematik Dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı*, M.E.B Yayınları, Ankara.
- Munakata, M. (2002). Relationships among estimation ability, attitudes toward estimation, category width and gender in students of grades. Unpublished doctoral dissertations, Columbia University.
- Özdaş, A. , Tanışlı, D. , Köse, N. Y. ve Kılıç, Ç. (2005), Yeni İlköğretim Matematik Dersi (1.-5. Sınıflar) Öğretim Programının Öğretmen Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi. Eğitimde Yansımalar: VIII Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu, Ankara: Sim Matbaası.
- Reys,B.J., Reys,R.E., Penafiel,A.F. (1991), Estimation performance and strategy use of mexican 5th and 8th grade student sample, *Educational Studies in Mathematics*, 22, 353-375.
- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim- Kuramdan Uygulamaya*, (12. Baskı), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sowder, J. (1992). *Estimation and number sense*, In D, A, Grouws (Editör), Handbook of Research on Mathematics Teaching and Learning, New York: Macmillan.
- Spillane, J. P. ve Zeuli, J. S. (1999). Reform and mathematics teaching: Exploring patterns of practice in the context of national and state mathematics reforms, *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 21(1), 1-27.
- Tekinkır, D. (2008). İlköğretim 6–8. Sınıf Öğrencilerinin Matematik Alanındaki Tahmin Stratejilerini Belirleme ve Tahmin Becerisi İle Matematik Başarısı Arasındaki İlişki, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Umay, A. (2003), Matematiksel Muhakeme Yeteneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 234–243

- Yaşar, Ş., Gültekin, M., Türkan, B., Yıldız, N. ve Girmen, P. (2005), Yeni İlk Programlarının Uygulanmasına İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Hazır Bulunuşluk Düzeylerinin ve Eğitim Gereksinimlerinin Belirlenmesi (Eskişehir ili örneği), Eğitimde Yansımalar: VIII. Yeni İlköğretim Programını Değerlendirme Sempozyumu, 51–63, Ankara: Sim Matbaası.
- Yazgan, Y., Bintaş, J. , Altun, M. (2001). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin zihinden hesap ve tahmin becerilerinin geliştirilmesi, www.fedu.metu.edu.tr adresinden 25 Mart 2009 tarihinde alınmıştır.

MALİ YERELLEŞME TEORİLERİNİN TEMEL YEREL GELİR TÜRLERİNE BAKIŞI

Birsen NACAR KARABACAK*
Yakup KARABACAK**

ÖZET

Mali yerelleşmenin klasik ve yeni teorilerinin ortak anlayışına göre; kaynakların israf edilmeden kamu sektörünün etkin bir yapıya kavuşturulması, bölge halkının, bölgeler arasında farklılaşan ihtiyaçlarının sunumuna karar verebilmesi ve bunun maliyetine katlanması ile sağlanabilir. Ancak yeni teoriler, maliyetlerin karşılanmasında kullanılacak bazı gelir türlerinin, politikacıları ters davranışlarda bulunmaya teşvik eden mali araçlar haline gelebileceğini ileri sürer.

Bu çalışmanın amacı, mali yerelleşme teorilerinin, temel yerel gelir türlerine ilişkin yaklaşımlarını açığa çıkarmaktır. Bunun için her iki teori açısından yerel gelir türlerinin niteliği, önemi ve etkileri ele alınacak ve yeni teorilerin söz konusu gelir türlerinin ters teşvik etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik çözüm önerileri açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mali yerelleşme teorileri, yerel kamusal gelirler, hesap verebilirlik, asıl-vekil modeli, denk bütçe.

THE VIEWS OF THE FISCAL DECENTRALIZATION THEORIES ON THE TYPES OF LOCAL PUBLIC REVENUES

ABSTRACT

According to the common understanding of classic and new theories of fiscal decentralization, without wasting resources effectively to establish a structure of the public sector can be achieved through local communities are able to decide the providing of their needs, differentiating among regions, and also pay for them. However, the new theories claim that some types of public revenues can become fiscal incentive instruments to encourage politicians to behave opposite.

The purpose of this study is to reveal the approaches of the fiscal decentralization theories to the main local public revenues. Therefore, the features, importance and effects of local public revenues in terms of these theories will be discussed and then explained the solution proposals of the new theories to eliminate the effects of perverse incentive of these revenues in question.

Keywords: The fiscal decentralization theories, local public revenues, accountability, principle-agent model, hard budget constraint.

1. Giriş

Mali yerelleşme neredeyse kırklı yıllardan beri kamu maliyesi ekonomistleri arasında bir tartışma konusu olmayı sürdürür ve tüm dünyada ülkelerin işleyişini

---

*Yrd.Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Maliye, nacarbirsens@akdeniz.edu.tr

**Yrd.Doç.Dr., yakupk@akdeniz.edu.tr

belirlemede önemli hale gelir. Örneğin ABD, merkezi yönetimin bütçe açıklarını kapatmak üzere ve Almanya, birleşme meselesiyle birlikte Avrupa Birliği uyum politikalarıyla ilgili olarak mali yerelleşme meselesine ağırlık verir; çoğu gelişmekte olan ülke ise, yerelleşmeye, yoksulluğu azaltmanın ve büyüme sürecinin kamu sektörü tarafını yönetmenin bir yolu olarak gördükleri için geçerler. Çin ve Rusya gibi geçiş ekonomisi ülkeleri ise, yerelleşmeyi, piyasa ekonomisine geçişi kolaylaştıracak bir çözüm olarak ele alırlar.

Mali merkezileşme genel anlamda ulusal birliğin taleplerinin bir karşılığı iken; mali yerelleşme toplum içinde farklı taleplerin ve hesap verebilirliğin bir karşılığı olarak görülür. Bu, mali yerelleşmenin hem klasik normatif teorisinin hem de doksanlı yılların başından itibaren yaygınlaşan yeni teorilerinin ortak bakış açısıdır. Her iki yaklaşım mali yerelleşmeyi kamu sektöründe etkinliği sağlanmanın bir yöntemi olarak ele alır.

Bununla birlikte klasik teori, merkezi veya yerel olsun yöneticileri, sosyal refahı arttırmak üzere çabalayan iyilikseverler olarak kabul ederken; yeni yaklaşımlar tam da bu nedenle, bu teorileri, normatif bulur ve yöneticilerin, sosyal refahı arttırmak üzere doğal bir nedenlerinin olamayacağını öne sürer. Bunun yerine yöneticiler, asimetrik bilgi ve sistemde mevcut olan mali ve politik kurumlar aracılığıyla kendi öz çıkarlarını en çoklaştırmaya ve sürekli olarak bütçelerini genişletmeye çalışırlar. Bu bakımdan temel gelir türlerinin, yöneticilerin tercihlerini ve performanslarını ters yönde etkileyen mali teşvik araçlarına dönüşebileceği; böylece yerel ekonomik refah ile maliyetlerinin birbirinden kopmasına ve yerel yöneticilerin kararlarının mali sonuçlarını ihmal etmelerine kadar giden çeşitli etkiler yaratabileceği ileri sürülür.

Bu çalışma, her iki teorisinin temel yerel gelir türlerine ilişkin yaklaşımlarını açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmamız dört kısımdan oluşacaktır. Mali yerelleşme tanımı ve onu yaratan koşullar ele alındıktan sonra yaklaşımların temel görüşleri üzerinde durulacak ve bu doğrultuda vergi ve/veya harcamaların yerelleşmesinin etkinlik, gelir ve kaynak dağılımı bakımından rolü incelenecek; yerel yönetimlere bırakılacak gelir türlerinin niteliği, önemi ve etkileri açıklanacaktır. Temel gelir türlerinin ters teşvik etkilerinin ortadan kaldırılmasına yönelik yeni yaklaşımların çözüm önerileri ele alınacak ve çalışmamız kısa bir değerlendirmenin yapılacağı sonuç kısmıyla tamamlanacaktır.

2. Mali Yerelleşme Kavramı ve Koşulları

Yerelleşme merkezi devletin kamusal fonksiyonlarını yerine getirme sorumluluğunun ve yetkilerinin ulus altı birimlere, yarı bağımsız kamu kuruluşlarına veya özel sektöre devredilmesidir (Randinelli, 1999, s. 2). Mali yerelleşme ise, yerel birimlere bırakılan vergileme ve/veya harcama sorumluluklarındaki artış olarak tanımlanır.

Tanzi “mali yerelleşme yolundaki tehlikeler” isimli makalesinde, 1980'lere kadar sadece çok az sayıda ülkenin mali sorumlulukları ulusaldan ulus altı birimlere kaydırmayı planladıklarını; ancak son yıllarda mali yerelleşme baskılarının dünyanın çeşitli kısımlarında artmaya başladığını ifade eder. Kanada, Çin, Kolombiya, Endonezya, İtalya, İspanya ve çok sayıda diğer ülkenin, benzer baskıyı yaşadıklarını ve yerel yönetimlerin bağımsızlığını ve rolünü arttırmayı amaçlayan temel politikaları yerleştirdiklerini veya yerleştirmeye çalıştıklarını belirtir (Tanzi, 2001, s. 1).

Daha fazla yerelleşme baskısının en azından dört farklı kaynağından bahsedilebilir (Tanzi, 2001, s. 2): İlki, belirli grup ve bölgelerin tercihlerine daha fazla ağırlık ve imkan veren demokrasinin derinleşmesidir. Yerel düzeyde alınan kararların vatandaşların tercihlerini, genellikle uzak bir başkentteki memur ve politikacılar tarafından alınanlardan daha doğru yansıtacağı anlayışı, daha fazla mali yerelleşme isteğinin itici bir gücü oldu. Bunun, aynı zamanda ülkenin kültürel ve etnik farklılıklarından dolayı, farklı bölgelere ekonomik ve politik kararları üzerinde daha fazla kontrol imkanı verme mantığıyla, daha fazla yasallığı sağlayacağı görülür.

İkincisi, artık ulusal sınırlarla aynı olmayan piyasa bölgeleri yaratan küreselleşme olgusudur. Küreselleşme ile birlikte ülke içindeki coğrafi bölgeler, diğer ülkelerle ekonomik olarak daha yakın bir biçimde bağlantılı hale gelmeye başladılar. Küreselleşme aynı ülkenin bölgeleri arasında ekonomik bağları gevşetirken, diğer bölgeler ve ülkeler arasındaki bağları arttırdı. Bu süreç bazı bölgelerin ekonomik olarak ulus devlete daha az bağımlı hale gelme arzularını çoğalttı. Zaman zaman örneğin İtalya'da Lombardiya, Kanada'da Quebec ve İspanya'da Bask ili, merkezi yönetimden bağımsızmış gibi davranabildiler.

Üçüncüsü, yerelleşme iktisatçılar arasında, gelirler arttıkça daha arzu edilir hale gelen bir "üstün mala" benzetildi. Oates (1985) sanayileşmiş ülkelerin daha fazla ve iyi şekilde yerelleşmiş kamu sektörlerine sahip olduklarını ortaya koyar. Ülkeler zenginleştikçe, daha fazla yerelleşme talep edebileceklerdir (Pereira, 2013, s. 5).

Dördüncüsü ise, bilgi akışı arttıkça, zengin bölgeler vergi ve harcama programları aracılığıyla gelirin bir kısmının sıklıkla büyük bir kısmının zengin bölgelerden yoksullara doğru yeniden dağıtıldığının farkına varırlar. Bu farkına varma, zengin bölgeler bakımından ulus devletin rolünü azaltırken, yerelini artırma talebine yol açar. Kuzey İtalya bölgelerinde, örneğin bu durum mali yerelleşmeyi teşvik eden bir güç oldu.

3. Mali Yerelleşme Teorileri: Klasik Normatif Teori ve Yeni Teoriler

Mali yerelleşme teorileri, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde başlamak üzere klasik teoriler ve doksanların başından itibaren yeni teoriler şeklinde gelişmektedir. Her iki yaklaşım altında mali yerelleşme, kamu sektöründe etkinliği arttırmanın önemli bir yöntemi olarak ele alınır. Çalışmanın bu başlığı altında, bu teorilerin kısaca temel görüşleri, yeni teorinin eleştirileri ve piyasayı koruyucu yönetim (devlet) yapısına ilişkin önerdiği koşullar ele alınacaktır.

3.1. Klasik Normatif Teori

Klasik teori iki koldan gelişir. İlki, Tiebout (1956), Musgrave (1959) ve Oates (1972) tarafından geliştirilen üç temel katkıyla daraltılabilir. İkincisi ise, yeni yaklaşımları harekete geçirici bir güç olan kamusal tercihler kuramıdır.

3.1.1. Musgraveci Yaklaşım

Musgrave (1959) kamu maliyesinin istikrar, gelir ve kaynak dağılımı olmak üzere üç farklı fonksiyonundan bahseder. Klasik yaklaşım açısından istikrar ve gelir dağılımı mali yerleşmenin kısıtlarını; kaynak dağılımını ise, potansiyel yararlarını belirlemede fayda sağlar.

Yerel yönetimlerin ekonomik istikrarı sağlayamaması temelde ilki, para ve kredi yaratma yetkisinin ve ikincisi, üretilen ve tüketilen mal ve hizmetlerin ihraç ve ithal edilmesi suretiyle dışa açık ekonomik işleyişin yaratacağı kısıtlara dayanır. Yerelin geliri yeniden dağıtması ise, ilki; dağılımın “ulusal bir kamu malı” olması, ikincisi; bireylerin ve sermayenin mobil olması nedeniyle oldukça zordur (Oates, 1990, s. 43-4). Yeniden dağılım öncelikli olarak merkezi yönetim düzeyinde yapılırsa, yerelleşme, “daha küçük” bir kamu harcaması anlamına gelecektir (Pereira, 2013, s. 3). Kaynak dağılımına gelince, mali yerleşmenin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Bunun iki nedeni vardır. İlki, yerel yönetimler kendi bölgelerinde kaynak kullanımından elde edilecek faydanın, nasıl arttırılabileceği konusunda merkeze kıyasla daha iyi bir konumdadır. İkincisi ise, kamusal malların yerel boyutu ihmal edilir ve merkez tarafından tüm bölgelerde aynı düzeyde (tektip) sunulursa, bölgeler arasındaki birbirinden farklı tercihler karşılanamadığından, etkinlik sağlanamayacaktır. Heterojen yerleşimcilerin tercihlerine daha iyi hizmet edeceğinden, yerel yönetimler etkin kaynak dağılımında ana rol oynayacak bir potansiyele sahiptir (Vo, 2010, s. 659-60).

3.1.2. Tiebout’un Ayırma Varsayımı

Kamusal malların optimal sunumu, bunlara olan tercihlerin; yani talebin, açığa çıkarılamaması nedeniyle sağlanamaz. Tiebout yerel kamusal mallara ilişkin tüketici talebinin, vatandaşların kendilerine en fazla net faydayı sunan bölgeleri seçip yerleştiklerinde açığa çıkabileceğini belirtir. Yerel yönetimler vergi ve kamusal mallar paketi sunma yarışı yaparlar ve vatandaşlar tercihlerine en uygun vergi ve kamusal mallar karışımını sunan kenti “ayaklarıyla seçerler” (Porcelli, 2009, s. 2). Yerel yönetimler mobil olan yerel tüketicileri, optimum büyüklüğü sağlayana kadar kendi bölgelerine çekerek etkin hizmet sunumunu gerçekleştireceklerdir. Diğer bir ifadeyle, yerel yönetimler arasında rekabetle birlikte, bireyler yaşadıkları bölgede kendilerine sunulan vergi-hizmet paketinden memnun kalmadıklarında bir başka bölgeye göç etme tehdidiyle, buldukları bölgedeki kamu otoritesini etkinliğe zorlayabilirler (Özdemir, 2005, s. 240).

3.1.3. Mali Denklik ve Oates’in Yerelleşme Teoremi

Olson mali denklik kavramı ile etkinliğin, kamusal malın faydasını elde edenler ile bunu ödeyenler arasında sağlanacak bir eşleme sayesinde yaratılacağını belirtir. Kamusal mal ve hizmetlerin faydası ortaklaşa tüketilir; fakat bu faydaların coğrafik anlamda dağılımı farklıdır. Dolayısıyla bunların sunumuna, bunlardan fayda sağlayan bölge halkı karar vermeli ve maliyetine bunlar katlanmalıdır. Oates, Olson’un mali denklik kavramı ile Tiebout varsayımını bir araya getirerek yerelleşme teoremini geliştirir.

Oates'in (1972) yerelleşme teoremine göre, her bir kamusal hizmet, dışsal taşma kalmayacak şekilde fayda ve maliyetleri içselleştiren ve birbiriyle rekabet eden en küçük coğrafik birim tarafından sunulmalıdır (Dafflon ve Madies, 2009, s. 23). Böylece etkin yerel yönetim, benzer tercihlere sahip bireylerin ortaklaşa talep edilen mal ve hizmetlerin yararlarını elde edebilmeleri için bir araya getirilmeleriyle sağlanır. Yerel yönetimler, en düşük maliyetle belli hizmet paketlerini sunarak müşterileri; yani yerel halk için rekabet ederler. Ayağıyla oy veren yerel halk, kendi tercih ettiği bölgeyi seçer ve böylece piyasanın görünmez eli, hizmetin maliyetini, bireylerin her birinin, elde edilen faydayla uyumlu bir şekilde ödemelerini sağlar.

Oates böylelikle yerelleşmiş kamu sektörünün ekonomik olarak arzu edilebilir üç özelliğini tanımlar. Birincisi, kamusal malların talebindeki alansal farklılıklara daha fazla duyarlı olması; ikincisi, seçmenlerin ve sermayenin göçünü ve birimler arası rekabeti teşvik edebilmesi; sonuncusu ise, kamusal programların maliyetlerinin daha doğru tespit edilmesini zorlayarak daha iyi kamusal karar almayı sağlaması (Dollery, 2002, s. 8).

Yerel yönetimler kendi seçmenlerinin isteklerine uygun olarak toplam artışı en çoklaştırırken; merkezileşmiş bir yapı içinde devlet, taleplerin farklılığına ilişkin bilgiye sahip olamadığından, her bir bölge için yerel ihtiyaçları yansıtmayan tektip kamu harcaması düzeyini seçer (Oates, 1991, s. 107). Merkezi devlet, bilgi sorunundan başka, örneğin bölgeler arasında sunduğu mal ve hizmetlerin düzeyini farklılaştırmaktan doğacak yeniden seçilememe gibi olası ters politik sonuçlardan sakınmak veya her bölgeye eşit davranmak gibi sebeplerden dolayı, bölgeler arasında tektip hizmet sunma konusunda kendini kısıtlar (Oates, 2005, s. 353). Yani farklı coğrafi bölgeler arasında kişilerin ihtiyaç ve zevklerindeki farklılıklar bakımından merkezi yönetim düşük bir duyarlılık derecesine sahiptir. Merkez bütün bu farklılıkları birbirleriyle uyuşturmaya çabalar ve çoğunluğun tercihlerine göre mal ve hizmet sunar (Patsouratis, 1990, s. 424). Vatandaşın giderek uzaklaşan karar alma nedeniyle oluşan demokratik açık, merkezileşmeye karşı yerelleşme tercihini oluşturur (Tommasi ve Weinschelbaum, 2007, s. 70).

Öte yandan Oates'in yerelleşme teoreminin ölçek ekonomileri ve dışsallıklar gibi yerelleşme aleyhine iki kısıtlayıcı varsayımı söz konusudur. Ölçek ekonomilerinin varlığında, merkezi sunum daha verimli olabilecektir. Dışsallıkların varlığında ise, yerel, diğer bölgelere yansıyan faydaları ihmal edeceğinden, kamusal malları olması gerekenin altında sağlayacaktır (Vo, 2010, s. 662-3). O halde merkezileşme veya yerelleşmenin hangisinin seçileceğine karar vermede, tercihlerdeki heterojenliğin boyutu ile dışsallıkların seviyesine bağlı olan bir değiş tokuş söz konusudur (Oates, 2005, s. 356; Oates, 2006, s. 4).

Özetle klasik yaklaşım, *yerel kamusal bir hizmetin merkezi sunumundan sağlanacak maliyet tasarruflarının ve idareler arası dışsallıkların bulunmadığı* durumda, hizmetlerin yerelde pareto-etkin sunumu sayesinde refah düzeyinin, tektip sunumdan elde edilen kadar ve doğal olarak daha yüksek olacağını öneren Oates'in Yerelleşme Teoremine dayanır (Oates, 2005, s. 353; Oates, 2008, s. 314). Diğer bir anlatımla, Oates bir kamusal hizmetin sunum maliyetinin, merkezi ve yerel yönetim için aynı olduğu durumda bile, merkezin bütün bölgeler arasında çıktının belirlenmiş tektip sunumu yerine, her bir yerel yönetimin, kendi bölgesi için çıktının pareto etkin düzeylerini sağlamasının; yani heterojen taleplere karşılık gelecek şekilde çıktı

sunmasının her zaman daha etkin olacağını savunur (Oates, 1972, s. 35). Böylelikle klasik yaklaşım devleti, merkezi veya yerel yönetimler olsun temelde iyiliksever; yani sosyal refahın maksimizasyoncusu olarak kabul eder.

3.1.4. Kamusal Tercihler Kuramı ve Leviathan

Brennan ve Buchanan (1980) devleti, sürekli olarak vergi gelirlerini maksimize etme yoluyla kendini büyütme çabalayan rasyonel teknelci bir Leviathan olarak görür (Brennan, 1997, s. 100) ve aşırı büyümesini sınırlamanın yolu olarak anayasa vasıtasıyla politik ve mali yetkilerin yerleştirilmesini savunurlar. Öyle ki devletin ekonomiye müdahalesi, kamusal harcamaların yanı sıra vergilerin yerleştirilme hacmi arttıkça azalacaktır. (Brennan ve Buchanan, 1980, s.185)

Dolayısıyla kamusal tercihler kuramı, klasik yaklaşımlar içinde yer almasına rağmen, büyük oranda ondan ayrılır ve en temelde iyilikseverlik anlayışını kabul etmez; iyilikseverliği faydacılıkla açıklar. İyiliksever politik ajan, bir bütün olarak toplumun refahını değil, kendi bireysel refahının kaygısını duyar. Vatandaşların çıkarlarına ters yönde davranabilir ve diğerlerine karşı tümüyle iyiliksever olmayabilir (Brennan, 1997, s. 92).

Bu kuram, mali yerelleşme tartışmalarına iki önemli katkı sunar; ilki, mali yerelleşmenin kamu sektörünün büyüklüğü üzerinde etkin bir kısıtlama sağlayabileceği; diğeri ise, mali kurumların yapısı ve bunların politik karar alıcılar bakımından yarattığı teşvikler üzerinde paha biçilmez bir odaklanma sağlamasıdır. 1990'ların başlarından itibaren ortaya çıkan, Weingast'ın piyasayı koruyucu federalizmin koşullarını geliştirmeye çalıştığı ve ayrıca Oates'in mali yerelleşmenin ikinci kuşak teorileri olarak adlandırdığı yeni teoriler de, temelde bu görüşlerden hareketle gelişir.

3.2. Yeni Teoriler

Yeni teoriler mali yerelleşme alanına, kamu maliyesi dışındaki i) politik aktörlerin davranışlarına ve seçim süreçlerine odaklanan politik ekonomi ve ii) bilgi (asimetrik bilgi) sorunlarını inceleyen bilgi ekonomisi olmak üzere iki temel kaynağa dayanarak katkı sunmaktadır.

3.2.1. Politik Ekonomi Aracılığıyla Mali Yerelleşme

Politik ekonomi ve kamusal tercihler kuramı çerçevesinde merkezileşme ve yerelleşme arasında seçim yapma meselesini çalışan Lockwood (2002), Besley ve Coate (2003) gibi yeni yaklaşımçılar, yerelleşme teoreminin tektiplik ve iyilikseverlik olmak üzere her iki varsayımına karşı çıkarlar. Merkezileşme durumunda, kamusal malların, tektiplik yerine, esasen bölgeler arasında farklı düzeylerde sunulabildiğini; yani kamusal malların sunumunun, bölgesel delegeler arasındaki bir pazarlık süreciyle belirlendiğini ve bu sürecin sonunda bazı bölgelerin, tüm ulusa ait ortak havuzdaki kaynakları diğerlerinin aleyhine elde edebildiklerini ileri sürerler. İkinci olarak ise, iyiliksever bir yönetim varsayımının gerçekçi olmadığını; yani yöneticinin, toplumsal refahı arttırmak üzere klasik normatif teori tarafından önerilen şekilde davranmak için doğal bir nedeninin bulunmadığını, mali ve politik teşvikleri izleyerek kendi çıkarını arttırma

gayesinde olduğunu kabul ederler (Oates, 2005, s. 357, Porcelli, 2009, s. 4; Qian ve Weingast, 1997, s. 83-4).

Politik süreç hesaba katıldığında, buradaki temel savlardan biri; merkezi karar alma süreçlerinin etkinsiz olduğuna ilişkindir (Porcelli, 2009, s. 4-5). Genel olarak merkezi sistemlerde hukuksal yapıya göre, harcama kararları, yerel olarak seçilmiş temsilcilerden oluşan bir yasama organı tarafından alındığından, çıkar çatışmaları bu organ içinde baş gösterecektir. Hem temsilcilerin bölgelerine daha fazla kaynak aktarma yönündeki yeniden seçilmeye yönelik bireysel çıkarları hem de ortak kaynakların daha fazlasına sahip olma davranışı gösteren seçmenlerin yer aldığı politik seçim süreci merkezileşmeyi zayıflatır (Besley ve Coate, 2003, s. 2612; Vo, 2010, s. 674).

3.2.2. Asıl-Vekil Modeli Aracılığıyla Mali Yerelleşme

Bilgi ekonomisinden hareket eden yeni teorisyenler ise, seçmenler ve seçilmiş kamu görevlileri arasında bilginin asimetric olduğunu varsayarak politik işleyiş modelleştirme eğilimindedir. Bunun için seçmeni, yönetimin (merkezi ve/veya yerel) çalışmasını doğrudan kontrol edemeyen asıl(lar) ve seçmenlerin faydasıyla tamamiyle uyuşmayan kendi menfaatlerini maksimize eden yöneticiyi ise, vekil(ler) olarak ele alır. Asıl vekil arasında asimetric bilginin varlığı, devletin (merkezi veya yerel) performansının verimsiz olmasının asıl sebebidir.

Yerelleşme asimetric bilgiyi, yerel yönetimler arasında kıstas (yardstick) ve/veya vergi rekabeti yaratarak azaltabilir. Seçmen kendi yönetiminin performansı ile komşu bölgelerdeki çıktıyı kıyaslayarak hem kendine sunulan hizmetlerin yeterli olup olmadığına ulaşabilir hem de refahını maksimize etmek üzere davranır. Yani seçmenler diğer bölgelerin yöneticileriyle kendi yöneticilerinin performansları üzerinde oylama yaparak kendi refahlarını arttırabilirler (Zeng, 2010, s. 48). Yerel yöneticinin değerini anlamaya yarayan kıstas rekabeti sayesinde yöneticilerin rant kollama davranışı kısıtlanır. Yerel karar alıcılar üzerinde bu türden kısıtlar, yerel yöneticilerin hesap verebilirliklerini artırır ve bu yolla, mali yerelleşmeyi merkezileşmeyle kıyaslandığında daha arzu edilir kılar (Oates, 2008, s. 322; Dafflon ve Madies, 2009, s. 23).

Özetlemek gerekirse, politik ekonomi yaklaşımı, kamu sektörü yöneticilerinin rant kollayıcı davranışlar göstermelerinde, eksik bilgi ve teşvik sorununun bulunduğunu ifade eder. İlki, bilgi avantajına sahip yöneticinin bunu kendi yararına kullanması; ikincisi ise, mevcut sistem içinde yer alan mali ve politik teşviklerin, yöneticiyi kendi çıkarlarını izlemesi bakımından ters davranışlarda bulunmaya yönlendirmesi sebebiyle, kamu sektörünü genişletir ve etkinsizlik yaratır.

Buradan hareketle, yeni teorilerin kurucularından olan Weingast, piyasayı koruyucu federalizm kavramını ortaya koyar. Mülk haklarını koruyacak ve sözleşmeleri uygulayacak kadar güçlü olan devletin, aynı zamanda vatandaşlarının varlığına el koyabilecek kadar güçlü olabileceğini savunur. Qian ve Weingast (1997), oysa mali yerelleşmenin, kamu sektörünün zoraki ve genişlemeci eğilimlerini kontrol eden ve özel piyasaların etkin bir şekilde işleyişini destekleyen bir mekanizma olabileceğini öne sürer. Bölgesel ve yerel kamusal malların etkin arzını sağlayan ve özel piyasaları destekleyen mali yerelleşmenin, rekabet yoluyla bütçenin genişlemesini kısıtlayacağını; kontrol etme ve hesap verme sorumluluğunu genişleteceğini ileri sürer (Lkhagvadorj, 2010, s. 16-7). Dolayısıyla yeni yaklaşımlarda, yerelleşme, etkin ve gelişen piyasa

ekonomisini sürdürme bakımından ele alınır. Başta Weingast (1995), McKinnon (1997) olmak üzere piyasa sistemi için istikrarlı bir çatı sunmayı vaat eden bir sistemin, kurumsal yapısının nasıl olması gerektiğini incelerler (Oates, 1999, s. 1138).

Weingast etkin piyasa sisteminin sürdürülmesi için yerleşmiş yönetimlerin ekonomi üzerinde birincil düzenleyici sorumluluğa sahip olmasını önerirken; öte yandan merkezin yerel birimlerin aralarında ticaret yapmaları için hiçbir engelin bulunmadığı bir ortak pazarı temin etmesini ve bir disiplin aracı olarak idareler arası rekabeti teşvik etmesini; ayrıca yerelin de aşırı genişlemesini ve piyasalara müdahale etme eğilimlerini önlemek bakımından denk bütçe kısıtlarıyla yüzyüze gelmesi gerektiğini belirtir (Qian ve Weingast, 1997, s. 85-8, Weingast, 2007, s. 6). Weingast bu son koşulla yerel yönetimlerin para yaratma yeteneğine ve sınırsız borçlanma hakkına sahip olmaması gerektiğini ifade eder. Dahası bununla, merkezi yönetimin mali sıkıntı durumlarında onları başarısızlıklarından veya iflastan kurtarmak üzere hazır beklememesi gerektiğini vurgular.

Sonuç olarak, klasik yaklaşım veya yeni yaklaşımlar altında, mali yerelleşme büyük ölçüde kamu sektöründe etkinliği arttıracak güçlü bir politik kurum olarak görülür. Özellikle politik süreç göz önünde bulundurulduğunda, bu pozitif etkinin gerçekleşmesi, yeni yaklaşıma göre; “klasik tercih uyumlandırma” (ayırma varsayımı) tartışmasından daha ziyade kamusal yöneticilerin hesap verebilirliğinin artırılmasıyla mümkündür (Porcelli, 2009, s. 7).

4. Mali Yerelleşme Teorileri Açısından Temel Bazı Yerel Gelir Türlerinin Niteliği, Önemi ve Etkileri

Klasik yaklaşım, istikrar ve gelir dağılımı fonksiyonlarının yerelleşme vasıtasıyla sağlanamayacağını kabul eder. Örneğin bölgelerin gelir tabanlarındaki farklılıklar, eşitleme mantığıyla idareler arası mali transferlerle düzeltilmelidir (Pereira, 2013, s. 6). Kaynakların etkin kullanılmasına gelince yeni teoriler, Buchanan (1965) ve Olson’un (1969) görüşlerinden yararlanır. Kamusal malların faydasını elde eden insan grubu ile bunları sunan idarenin sınırlarının eşitlenmesi gerekir. Vergi ve harcamaların yerelleştirilme ölçüsü ne kadar büyükse, merkezi devletin ekonomiye haksız müdahalesi o kadar azalabilir (ceteris paribus); devletin vergi üzerindeki tekelciliği yıkılır ve yönetimin harcamasını kişilerin tercihlerine yakınlaştırır (Brennan ve Buchanan, 1980, s. 85).

4.1. Vergiler ve Gelir Yaratma Güçleri

Musgrave (1983) vergilerin merkez ve yerel arasında tahsisiyle ilgili altı temel ilke belirler (Oates, 1990, s. 47; Vo, 2010, s. 667-8): i- ekonomik istikrara uygun vergiler ulusal olmalı, ii- bölgeler arasında eşitsiz bir biçimde dağılan tabanlı vergiler ulusal olmalı, iii- mobil tabanlı kişisel vergiler merkezi yönetime bırakılmalı, iv- dönemsel olarak istikrarlı vergiler yerel yönetimlere bırakılmalı, v- mobil olmayan tabanlı vergiler yerel yönetimlere bırakılmalı ve vi- faydalanma vergileri, kullanıcı ücretleri ve harçlar devletin her bir düzeyine bırakılabilir. Klasik teori açısından bu ilkelerin hepsi, işletmelerin ve bireylerin ekonomik tercihlerini bozmamaya yöneliktir.

İlk üç ilke, merkezi yönetime bırakılması gereken vergilerle ilgilidir. Birinci ilke, yerel istikrar politikalarının, yerelin kendi sınırı dışına sızacağı varsayılırsa, merkezi yönetimin toplam talebi kontrol etme kapasitesini zayıflatacağı böylece istikrara yönelik politikalarına gölge düşüreceği anlayışına dayanır. Bu bakımdan geniş tabanlı tüketim vergileri (KDV, perakende satış vergisi), Gelir ve Kurumlar vergileri merkeze bırakılmalıdır. Gelirin adil dağılımı bakımından ise, merkez, ayrıca artan oranlı kişisel gelir vergisine sahip olmalıdır. Daha önce ifade edildiği gibi, yerel sınırlar arasında ekonomik birimlerin mobilitesinin, geliri yeniden dağıtıcı programların işleyişini bozabilmesinden dolayı, yerel düzeyde uygulanması güçtür (Oates, 1999, s. 1125).

İkinci ilke, doğal kaynaklardan alınan vergiler gibi eşitsiz dağılan vergilerle ilgilidir. Politik ve sosyal gerilimler, eğer bu kaynaktan elde edilen gelirler, merkezi olarak yaratılır ve buradan tüm bölgelere yeniden dağıtılsa engellenebilir. Aksi halde bazı yönetimlerde hizmetlerle ilgili olmayan gelir artışları ortaya çıkacak ve kaynak dağılımında etkinlik bozulacaktır.

Üçüncü ilke, mobil tabanlı gelir kaynaklarıyla ilgilidir. Merkezi ve yerel düzeyde vergilendirilen kaynakların (kişi, sermaye ve nihai mallar) hareketliliği, vergilemenin dikey yapısının oluşumu açısından önemli göstergelere sahiptir. Buradaki kaygı, mobilitesi yüksek vergi kaynaklarının vergi bakımından daha avantajlı bölgeleri arayıp bulacağı ve böylece kaynakların etkisiz hareketine neden olacağıdır. Ancak etkinlik temelinde, yerelin, mobil öğelere kendilerine sağladığı kamusal hizmetlerden elde ettikleri faydaların karşılığını ödetmesi gerekir. Bu anlayış, Tiebout ve Olson'a dayanır ve hizmetlerin etkin dağılımını ve tüketimini sağlar. Bu hane halkları hem de sermaye için geçerlidir. Eğer yerel yönetimler bölgelerinde gelir elde eden sermayenin verimliliğini arttıran yerel girdiler sunuyorsa, o zaman yerel yönetimler arasında sermayenin etkin bir şekilde dağılması açısından gereksinim duyulan uyarımı sağlamak için faydalanma vergilerini uygulamalıdır (Oates, 1999, s. 1125; Oates, 2005, s. 352).

Dördüncü ve beşinci ilke, yereli desteklemek için gerekli vergi tahsisi temelleriyle ilgilidir. Dördüncü ilke, yerel yönetimler için uzun dönem istikrarlı gelir kaynaklarını garanti etmeyi ifade eder. Görece küçük mali hacimlerinden dolayı, yerel yönetimlerin görece istikrarlı gelir akışı ihtiyacı, merkezin duyduğundan daha fazladır. Sabit gelir kaynakları ayrıca hizmetin devamlılığını destekler. Beşinci ilke ise, sabit vergi tabanlarının yerele bırakılmasıyla ilgilidir. Yerel yönetimlerin sabit vergi matrahlarına sahip olması, maliyet-fayda ilişkisi; yani hizmetten yararlananların vergiler vasıtasıyla maliyetini ödemeleri sağlanabilecektir. Bunun yanında yerel yönetimler merkeze kıyasla bu vergilerin yönetimi ve denetimi konusunda daha etkin olabilecektir. Mülk ve ücret vergileri iyi örneklerdir (Vo, 2010, s. 668). Ayrıca bu tür vergiler; yani hane halkı temelli vergiler, örneğin vergi ihracı eğilimini azaltarak vergiyle uyarılmış (vergi teşvikli) bozulmaları azaltabilir. Vergiyi diğer bölgelerin vatandaşları üzerine ihraç ederek gelir sağlanması, vergi-hizmet arasındaki bağı koparır; bedavacılığa, sağlanan gelirin savurganca harcanmasına ve yerel kamusal sektörün aşırı büyümesine yol açabilir (Oates, 2005, s. 355).

Altıncı ilkedeki gelirler ise, devletin her düzeyinde, doğrudan sunulan hizmetlerle bağlantılı olarak bir bedel ödemeye dayalı elde edilebilir. Örneğin sürücü ehliyeti harçları ve akaryakıt vergisi, yol yapımının finansmanında kullanılabilir.

Hizmetler ülkedeki tüm insanlara fayda sağladığında, bunun karşılığında elde edilecek bedeller, en iyi merkez; ancak faydaları sadece belli bölgedeki belli bir grupta ilgili olduğunda, yerel yönetimler tarafından yönetilmelidir. Fayda eşlemenin sağlanmasıyla birlikte hizmetler daha etkin bir şekilde sunulur. Sunulan mal ve hizmetlerin düzeyleri, topluluk tarafından talep edilen miktara eşit olur, altında veya aşırı sunulmaz (Vo, 2008, s. 58).

Kısaca klasik yaklaşıma göre; yerel yönetimler için i- yerel yönetim hizmetlerinden elde edilen fayda ile vergi arasında benzeşme sağlayan, ii- idaresi kolay olan ve iii- mükellefler üzerinde “ters teşvikler” yaratmayan vergiler ideal vergilerdir. Bunun için yerel yönetimler, olumsuz vergi rekabetini ve gelir kayıplarını önlemek için arsa, bina gibi hareketsiz varlıklar üzerine vergi koymalı ve harcamalarını garantiye almak için reel dönemlerde geliri görece istikrarlı olan vergilere sahip olmalıdır.

Brennan ve Buchanan, klasik normatif teorinin, yönetimleri iyilikseverlik ön kabulü üzerinden değerlendirdiği için, gelirin tahsisinin, yönetimin farklı düzeyleri arasındaki pazarlık gücüne dayalı olarak belirlendiği gerçeğini göremediğini belirtir. Ayrıca yönetimin iyiliksever olmadığı ve hatta demokrasinin iyi işlediği ülkelerde bile, siyasetçi üzerindeki efektif kontrollerin zayıf olduğunu belirtir. Buna göre; birincisi, politikacıların özel sektörden gelen toplam geliri maksimize edebilmelerinin tek yolu, vergilerdir (gelir mobilizasyonu) ve ikincisi, vergiler vasıtasıyla yaratılan bu gelir, politikacı ve bürokratların harcama güçlerini maksimize eder. Klasik yaklaşıma bir başka eleştiri ise, gerçek dünyada yerel yönetimler, gelirin adil dağılımını sağlamak üzere eğitim, sağlık koruma vb. harcamalar yaparlar; ancak bunun için teorinin önerdiği faydalanma vergilerini daha az kullanırlar (Dick- Sagoe, 2012, s. 240). Buna karşılık olarak Brennan-Buchanan yerel yönetimler arasında rekabetin avantajlarından bahseder. Rekabet, vergi planını ve bütçe hacmini kısıtlayan bir güçtür. Buradaki düşünce, klasiklerin aksine, temel yerel vergilerin leviathanın açgözlülüğünü sınırlandırma gücüne sahip olan mobil faktörler üzerinden alınması gerektiğidir.

Brennan-Buchanan’dan hareketle, yeni yaklaşımlar özünde mevcut mali kurumların, politikacılar üzerinde nasıl bir teşvik yaratarak onların tercihlerini ve performansını etkilediğini inceler (Weingast, 2009, s. 283). Piyasayı koruyucu mali yerelleşme anlayışı, yerel yönetimler dahil olmak üzere politik sistemin, piyasalara zarar verme derecesini sınırlama amacını taşır. Bunun için yerel yönetimlerin aşırı vergileme eğilimlerinin, şu dört koşula tabi olursa, kontrol altında tutulabileceklerini ileri sürer: i- cari harcamaları finanse etmek için borçlanamama, ii-idareler arasında gelir paylaşımı veya eşitleme yardımlarının bulunmaması veya mümkün olduğunca sınırlandırılması, iii- idareler arasında insanların ve sermayenin hareketine kısıtlama olmaması ve iv- diğer birimlerden sanayi, sermaye ve kalifiye emeği çekebilmek için mali rekabet üzerinde kısıtlama bulunmaması (McKinnon, 2003, s. 75).

Ayrıca yerelleşmeyle birlikte, taleplerin belirlenmesi sayesinde, maliyetleri hizmetten faydalanana ödetme yoluyla kamusal kaynakların israfı önenebilir. Politik birimlerin coğrafik büyüklüğü ile kamusal malların faydalarının yayılma sınırı arasında mükemmel uyum, kaynaklar dağılım etkinliği sağlar. Yönetimin her bir düzeyinde harcamadaki marjinal değişiklikler, yönetimin bu belli düzeyinde vergilemedeki marjinal değişikliklerle finanse edilmelidir.

4.2. İdarelerarası Transferler

Musgrave (1983) yerel yönetimlere, merkeze oranla verimliliği düşük vergilerin bırakılması nedeniyle, idarelerarası transferlerin, en başta gelir açığını kapatmak için gerekli olduğunu vurgular. Oates'e göre (1999) ise, transferlerin iki ana amacı vardır: ilki, diğer bölgelere fayda yayılmalarını içselleştirmek ve ikincisi, dikey ve yatay dengesizliği azaltmaktır (Porcelli, 2009, s. 9, Oates, 2006, s. 22).

Yerel yönetimlerin sunduğu bazı hizmetlerin faydaları (veya maliyetleri), kendi bölgelerinin dışına yayılabilir. Bu durumda yerel yönetimler, diğer bölgelerde yaşayanların da sonuçlarından faydalanacağı hizmetlerin maliyetini, örneğin yapacağı ilaçlama ile diğer bölgelere yayılacak hastalıkları önlemenin maliyetini, tek başına üstlenmek istemeyecektir. Bu durumda, hem kendi bölgesinde hem de faydanın yayıldığı bölgelerde hastalığın önlenmesi sağlanamayacaktır.

Ayrıca yerel yönetimlerin kaynak yaratma gücünün aktarılan harcama sorumluluklarını karşılayamaması durumunda dikey dengesizlik sorunu ortaya çıkar. Yatay dengesizlik ise, aynı fonksiyonların yerine getirilmesi için gerekli mali kapasitelerin yerel yönetim birimleri arasında farklılıklar göstermesi ile ortaya çıkar. Bunun sebebi, ülke içinde bölgelerin gelir düzeylerinin birbirinden farklı olması; doğal kaynakların bölgeler arasında eşitsiz bir şekilde dağılması; coğrafi özellikler ve iklimsel farklılıkların ekonomik fırsatlar açısından bölgeler arasında farklı koşullar yaratması olarak açıklanabilir. Yerel yönetimler sorumlu oldukları hizmetleri sadece öz kaynaklarına dayanarak sunacak olsalardı, bu hizmetlerin kalitesi ve seviyesi, kaynak imkanlarındaki farklılıklardan dolayı yönetimler arasında ciddi olarak dengesizleşecekti (Yılmaz ve Beriş, 2006, s. 100).

Klasik normatif yaklaşım, böylece idarelerarası transferleri, kamu hizmetlerini herkese benzer bir maliyete katlanmaları karşılığında sunmak ve mali kapasite farklılıklarının azaltılması vasıtasıyla bölgeler arasında adil bir gelir dağılımı sağlamak bakımından önemli bir mali araç olarak değerlendirir. Hatta yerelin mali özerkliğinin korunması açısından koşulsuz transferleri savunur. Transferler bu bakımdan devletin sosyal refahı arttırmaya çalışan bir iyiliksever olduğunu kanıtlayan önemli bir mali araçtır.

Klasik normatif teorinin aksine yeni yaklaşıma göre; transferler, iyiliksever yöneticinin sosyal refahı arttırması için değil, kendi öz çıkarlarını yerine getirmede kullanacağı; yani politikacının davranışlarını ters yönde etkileyebilecek önemli bir mali teşvik aracıdır. Transferler yerine kendi gelirini yaratan yerel yönetimlerin, vatandaşlarına karşı daha fazla hesap verir olma, piyasayı koruyucu kamusal mallar sunma ve daha az rüşvetçi olma eğiliminde olacağını ileri sürer (Weingast, 2009, s. 283-4; Oates, 2005, s. 354; Oates, 2006, s. 22).

İdarelerarası transferlerin tüm ulusun sahip olduğu ortak bir kaynaktan sağlanması, maliyetlerine tüm ulusun katlandığı; ancak faydasının yerel tarafından elde edildiği bir araç olduğu söylenebilir. Transferlerin bu özelliği, en başta koşulsuz transferler olmak üzere, hizmet-maliyet bağımlı koparacaktır. Yerel yönetimleri öz kaynaklarını arttırmak yerine bedavacılığa yönlendirecektir. Kamusal veya özel yatırımları destekleyerek gelirlerini arttıran yerel yönetimleri ise, yarattıkları gelirleri ellerinden alıp maliyetine katlanmayanlara aktarmak suretiyle cezalandıracaktır.

Bunun nedenini, asıl-vekil teorisini kullanarak yeni yaklaşımlar, bilgi asimetrisi ile açıklar. Yerel ile merkez arasında yerel kamusal harcamaların fayda ve maliyetleriyle ilgili bilgi asimetrisi; yani yerelin merkeze bunlarla ilgili eksik bilgi sunması, merkezden yerel üzerindeki kontrolünün azalmasına yol açar. Yetersiz bilgi ve kontrol ortamında, yerel politikacılar kendi bütçelerini büyütme üzere merkezden transfer akışı sağlamaya yönelirler. Ayrıca politik ekonomistlerin analizlerini, mali yerelleşme alanına taşıyan yeni teori, politikacıların karar verme süreçlerine odaklanır. Merkezi yasama organı içinde yer alan yerel politikacı bölgesinin gücünü kullanarak oluşturduğu pazarlıklar sonucu bölgesi lehine tüm ulusa ait kaynakların akışını sağlayabilmektedir. Merkezi yöneticilerin, yerel halkın seçime yönelik tepkilerinden dolayı ki, çoğunlukla bunlar, mali başarısızlığa uğrayan yönetimlerdir; bunları kurtarmaktan başka ellerinde fazlaca bir seçenek bulunmamaktadır. İdarelerarası transferlerin varlığı, yerel politikacıyı, diğer yerel yönetimler aleyhine davranmaya teşvik etmektedir (Weingast, 2007, s. 22; Oates, 2006, s. 25). Böylece transferlerin ekonomik kaygılar yerine daha çok politik çıkarlarca belirlendiği görülür. Bu durumda kaynakları, belli bir bölgenin yararına kullanan yöneticinin “iyilikseverliği” sorgulanmalıdır. Maliyetine katlanmadan kolayca elde ettiği bu gelir sayesinde yerel birimler, harcamalarını arttırmaya ve gelirlerinden fazlasını harcadıkları için aşırı büyümeye devam edeceklerdir.

4.3. Borçlanma Geliri

Klasik teorilerin mali yerelleşme anlayışı, yerel seçmenlerin refahını maksimize eden kaynak dağılımında etkinliği sağlamak üzere borçlanma özerkliği dahil bir gelir yaratma gücünün yerel yönetimlere tahsisine dayanır (Vo, 2010, s. 660). Yeni yaklaşımlar ise, borçlanmanın, yerel politikacıların kendi çıkarları doğrultusunda, vatandaşın refahını maksimize etmekten saptıran ve piyasayı bozucu sonuçlar yaratan bir mali teşvik aracı olabileceğini tartışırlar.

Örneğin yerel yönetimlerin kamu bankaları başta olmak üzere merkezi yönetimden borçlanabilme avantajına sahip olması, yerel yönetici üzerinde, kamusal finansman için yeterli olandan fazlasını harcama teşviki uyarır (Qian ve Weingast, 1997, s. 87). Weingast (1995) ve McKinnon (1997) borçlanmaya güvenen bir sistemdeki içsel tehlikelere dikkat çekerler. Parasal yerelleşme veya kolay borçlanma imkanı, yerel ekonomik refah ile maliyetlerinin birbirinden kopmasına ve yerel yöneticilerin kendi kararlarının mali sonuçlarını ihmal etmelerine olanak verir. Merkezi yönetimin “gönüllü kurtarma” sunduğu bir ortam, yerel yönetimler için adeta ortak kaynaklara hücum etme ve kamusal programlarını etkinlik düzeylerinin ötesinde genişletme gibi dayanılmaz teşvikler yaratır (Oates, 2005, s. 354).

Alıcı ve borç verenler arasında ortaya çıkan bir çıkar çatışmasından veya borç krizinden kurtarılacak üzere merkezi yönetime güvenmeleri, yerel yönetimlerin borçlanmasını tartışmalı olsa da, klasik yaklaşımın, yerelin borçlanmasını desteklemek için üç temel nedeni vardır (Vo, 2010, s. 672): Birincisi, yerel yatırım harcamalarını cari vergi gelirleriyle karşılamak, adalet bakımından tamamıyla uygunsuzdur. İkincisi, yerelin gelir ve giderleri arasında, yerel ekonomideki dalgalanmalardan dolayı, bazı yıllarda ortaya çıkan uyumsuzluk nedeniyle borçlanmaya gereksinim duyulur. Üçüncü, en önemli neden ise, yerel borçlanmanın politik hesap verebilirliği geliştirebileceğidir.

Çünkü finansal piyasalar, merkezi yönetimden önemli bir müdahale olmadığına, yerel yönetimlerin piyasaya girmelerini engelleyerek veya borçlanmalarına imkan sağlayarak performansları hakkında topluma açık sinyaller gönderirler.

Benzer şekilde, yeni yaklaşımlar kaçınılmaz ise, yerel yönetimlerin kamu bankaları yerine özel kişiler gibi özel kredi piyasalarına başvurmalarını öğütler. Bu piyasalar, kredi oranlarını belirleme ve mali performansı denetleme biçimleri vasıtasıyla mali otoriteleri sorumlu bir şekilde davranmaya zorlar; borç finansmanı üzerinden denk bütçe sınırlaması yaratarak yerel mali davranış üzerinde oldukça faydalı bir disiplin oluşturur (Oates, 1999, s. 1139). Gelişmiş ve etkin sermaye piyasaları örneğin, kötü mali performans sergileyen yönetimlere borç verirken sınırlı yaklaşabilir ve daha yüksek borçlanma maliyetleri tehdidi ile bütçe kısıtlarını sertleştirmeyi sağlayabilirler. Aksi halde yüksek faiz oranlarıyla borçlandığı için pahalı hizmet sunan yerel yönetimler, işletmelerin ve sermaye sahiplerinin daha ucuza hizmet sunan ve iyi yönetilen yerel yönetimlere doğru bölgeyi terk etmeleri riskiyle karşılaşabilirler. Bu sayede Inman (2003), uygun piyasa ve mali kuruluşların bulunduğu ekonomilerde, merkezin, yerel yönetimleri kurtarmaya ilişkin politik ve ekonomik talebe direnebileceğini savunur (Oates, 2005, s. 363).

Piyasayı koruyucu devletin, bütçe kısıtlarını sertleştirmek için parasal otoritenin merkezileştirilmesini ve yerelin borç kaynaklarına ulaşımının sınırlandırılmasını sağlaması gerekir (Qian ve Weingast, 1999, s. 8). Merkezi yönetimin yerele karşı denk veya esnek bütçe uygulamasından hangisini seçeceği, borçlanmanın gelişimi bakımından önemlidir. Denk bütçe, merkezi yönetimin hiçbir durumda aşırı borçlarından dolayı yerel yönetimleri kurtarmayacağı anlamına gelir. Yereli borçlarından kurtarmak için herhangi bir politikasının olmadığını piyasalara açık bir şekilde duyurur. Bu durumda yerel yönetimler aşırı borçlanma teşviklerine kapılmaz ve finansal sorumluluklarını karşılamada zayıf not almazlar. Diğer taraftan esnek bütçe durumunda, yerel borçların, açıkça bir yere kadar merkez tarafından ödenebileceği garanti edilir. Bu durumda yerel yönetimler kendi öz kaynaklarından ziyade dışarıdan sağlanan gelire bağımlı hale gelirler (Ter-Minassian, 1996, s. 156).

5. Sonuç

Mali yerelleşmenin hem klasik hem de yeni teorileri, kamu sektöründe etkinliği artırma amacını taşırlar. Klasik yaklaşımlar yerelleşmeyi, yerel halkın tercihlerine duyarlı mal ve hizmet üretmek bakımından üstün görürken; örneğin dışsallık sorununu çözemeyeceği ve merkezi yönetime gereksinim duyacağı nedeniyle zayıf bulurlar. Böylece yöneticileri yerel istekler ve koşullar hakkında tam bilgiye sahip, toplumun refahının kaygısını çeken iyilikseverler olarak görür. Yeni yaklaşımlar ise, teşvik ve asimetric bilgi sorunları nedeniyle yöneticilerin iyiliksever olamayacağını; yerelleşme ile merkezleşme arasında yapılacak tercihin, dışsallıklar ile tektip hizmet üretimi arasında bir seçime değil; yöneticilerin yaptıkları faaliyetlerden dolayı halka hesap verebilirliklerinin artırılmasına dayanması gerektiğini savunur. Hesap verebilirlik ise, klasik yaklaşımın önerdiği gibi kamusal müdahalelerden ziyade denk bütçe ve idareler arası rekabetle sağlanır.

Denk bütçe, yerel yönetimlerin, kendi gelir kaynaklarına güvenmesini ifade eder. Klasik yaklaşım dışsallıklar, ölçek ekonomileri, yatay ve dikey eşitsizlik gibi

yerelleşmeyle çözülemeyecek veya bizzat yerelleşmeyle birlikte artacak sorunları ortadan kaldırmaya, yerelin kendi gelir kaynaklarının yetersiz kalacağını kabul eder. Bunun için idarelerarası transferlere ve merkezi yönetimden yapılacak borçlanma gibi kamusal müdahaleleri gerekli görür. Yeni yaklaşımlar ise, tüm ülkeye ait kaynakları kullanmak yerine yerel yönetimlerin kendi gelir kaynaklarına sahip olmasını ve harcamalarını gelirlerine göre sınırlamasını önerir. Çünkü yöneticiler bilgi avantajı, politik ve mali teşvikler yoluyla sürekli olarak bütçelerini genişletir; kaynakları çıkarları doğrultusunda harcar ve ortaya çıkan maliyetleri ise, başkalarının üzerine yıkar. Bu yüzden yönetimlerin müdahaleciliğini sınırlamak, yerel yöneticiyi kendi kararlarının mali sonuçlarına katlanmasını sağlamak ve bu sayede piyasaları geliştirmek için denk bütçe ve rekabet önemlidir.

Transferlerin alıcıların mali güçlüklerden kendilerini kurtaracak mali yardım sistemine dönüştüğü manada genişletilmemesi özellikle gereklidir. Yerelin merkezden aktarma yoluyla gelir sağlaması, kaynak savurganlığına neden olur. Vergi ödeyenler ile kamusal malın faydasını elde edenler arasındaki bağı kopardığı için, malın aşırı sunumuna neden olabilir. Kaynakların etkin kullanılması bakımından hem yeni yaklaşım hem de klasikler, kamusal malların faydasını elde eden insan grubu ile bunları sunan idarenin sınırlarının eşitlenmesi gerektiğini savunur. Bu eşitlikten sapmak yerel kamusal malların aşırı veya eksik sunumuna yol açan çeşitli teşvik sorunları yaratır. Bu nedenle yerel vergilerin faydalanma vergilerine dayanması önemlidir. Benzer şekilde, yeni teoriler, harçları ve kullanıcı fiyatlarını iyi birer yerel gelir türü sayar. Ayrıca yerel yönetimlerin ekonomide parasallaşmaya yol açacak şekilde kamudan borçlanmak yerine özel kredi piyasalarından borçlanması gerektiğini savunur. Bu piyasalar aynı zamanda yerelin mali performansına göre borçlanmasını sağlayacağından, faydalı bir disiplin yaratabilecektir. Yerel yönetimlerin parasallaşma yoluyla finansmanı, sınırsız borçlanması ve iflası durumunda merkezden transferler yoluyla kurtarma veya aşırı vergileme gibi mevcut sistem içindeki mali veya politik kurumların, kamusal karar alıcılar üzerinde yarattığı ters teşvikleri ortadan kaldırmak da önemlidir.

Dünya üzerindeki gelişmeler, doğal olarak yeni düşüncelerin doğmasına ve kendine uygun çözüm yollarının aranmasına ihtiyaç duymaktadır. Küreselleşmeyle birlikte, yerel birimlerin ulus devlete daha az bağımlı hale gelmesi, yerelin ulus üstü veya yerel özel şirketlerle doğrudan ekonomik ilişkilere girebilmesi, zengin bölgelerin yoksul bölgelere gelirlerinin aktarılmasına direnç göstermesi gibi gelişmeler mali yerelleşme anlayışını değiştirmekte ve giderek kamusal finansman yöntemlerini gözden düşürmektedir.

KAYNAKÇA

- Besley, T., Coate, S. (2003), "Centralized versus Decentralized Provision of Local Public Goods: A Political Economy Approach," *Journal of Public Economics*, 87(12): 2611–2637.
- Brennan, G., Buchanan, J. M. (1980), *The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Brennan, G. (1997), "Public Choice and Taxation: Leviathan After Twenty Years," R. Kerver, (Ed.), *Tax Conversations: A Guide To The Key Issues in The Tax Reform Debate*, 87-105, Kluwer Law, London.

- Dafflon, B., Madies, T. (2009), Decentralization: A Few Principles From The Theory of Fiscal Federalism, Agence Française de Développement and Research Department, University of Fribourg, Switzerland.
- Dick-Sagoe, Christopher (2012), "Survey Of Literature On Fiscal Decentralization As A Sustainable Local Deveolpment Tool in Gana," *Journal of Sustainable Development in Africa*, 14(3): 228-51.
- Dollery, B. (2002), "A Century of Vertical Fiscal Imbalance in Australian", University of New England School of Economics Working Paper Series in Economics, 2: 1-28.
- Lkhagvadorj, A. (2010), "Fiscal Federalism and Decentralization in Mongolia," http://mpira.ub.uni-muenchen.de/28758/1/MPRA_paper_28758.pdf.
- McKinnon, I. R. (2003), "Market-Preserving Fiscal Federalism In The American Monetary Union," Blejer, M. I., Ter-Minassian, T. (Eds.), *Macroeconomic Dimensions of Public Finance, Essay in Honour of Vito Tanzi*, 73-93, Routledge, New York.
- Oates, E. W. (1972), *Fiscal Federalism*, Harcourt Brace Jovanovich, New York.
- Oates, E. W. (1990), "Decentralization of The Public Sector: An Overview," Bennett, R. J. (Ed.), *Decentralization, Local Government and Markets: Towards a Post-Welfare Agenda*, 43-58, Clarendon Press, Oxford.
- Oates, E. W. (1991), "The Changing Structure of Intergovernmental Fiscal Relations," Oates, E. W. (Ed.), *Studies in Fiscal Federalism*, E. Elgar, USA.
- Oates, E. W. (1999), "An Essay on Fiscal Federalism," *Journal of Economic Literature*, 37: 1120-1149.
- Oates E. W. (2005), "Toward A Second-Generation Theory of Fiscal Federalism," *International Tax and Public Finance*, 12: 349-373.
- Oates E. W. (2006), "On The Theory and Practice of Fiscal Decentralization," IFIR Working Paper Series, No 2006-05: 1-29.
- Oates E. W. (2008), "On The Evolution of Fiscal Federalism: Theory and Institutions," *National Tax Journal*, 61(2): 313-334.
- Özdemir, A. R. (2005), "Desentralizasyon Kamu Sektöründeki Hantallaşmayı Önler mi? Bir OECD Panel Verileri Regrasyon Analizi," *Türkiye'de Yeniden Mali Yapılanma*, 20. Türkiye Maliye Sempozyumu, 23-27 Mayıs 2005, 239-251, Karahayıt- Pamukkale, Pamukkale Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü.
- Patsouratis, A. V. (1990), "Fiscal Decentralization in The EEC Countries," *Public Finance*, 45(3): 423-39.
- Pereira, P. (2013), "Fiscal Decentralisation, Public Sector Size and The Wealth of Nations," http://pascal.iseg.utl.pt/~ppereira/docs/FiscDec_pp.pdf. Erişim Tarihi: 12.03.2013
- Porcelli, F. (2009), "Fiscal Decentralisation and Efficiency of Government, A Brief Literature Review," http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/staff/phd_students/porcelli/dec_efficiency_gov.pdf. Erişim Tarihi: 10.06.2013
- Qian, Y., Weingast, B. (1997), "Federalism As a Commitment to Perserving Market Incentives," *The Journal of Economic Perspectives*, 11(4): 83-92.
- Randinelli, D. (1999), "What is Decentralization," Litvack, J., Seddon, J. (Eds.), *Decentralization Briefing Notes*, 1-6, World Bank Institute.

- Tanzi, V. (2001), "Pitfalls On The Road To Fiscal Decentralization, " Carnegie Endowment Working Papers, No. 19, April, Washington.
- Ter-Minassian, T. (1996), *Borrowing By Subnational Governments: Issues and Selected International Experiences*, IMF Paper on Policy Analysis and Assessment, International Monetary Fund.
- Tommasi, M. Weinschelbaum, F. (2007), "Centralization vs. Decentralization: A Principle-Agent Analysis," *Journal of Public Economic Theory* 9(2): 369–389.
- Vo, H. (2008), "The Economics of Measuring Fiscal Decentralization, Part II: New Fiscal Decentralization Indices," *Doktora Tezi*, The University of Western Australia.
- Vo, H. (2010), "The Economics of Fiscal Decentralization," *Journal of Economic Surveys*, 24(4): 657–679.
- Weingast, R. B. (2007), "Second Generation Fiscal Federalism: Implications for Decentralized Democratic Governance and Economic Development," <http://www.learningace.com/doc/2972061/8f13ad6e50330c5f848302bd8f4cf8f3/weingast>, Erişim Tarihi: 21. 10.2013.
- Weingast, R. B. (2009), "Second Generation Fiscal Federalism: The Implications of Fiscal Incentives," *Journal of Urban Economics*, 65: 279–293.
- Yılmaz S., Beriş, Y. (2006), "Yerel Yönetimler Arası Mali Transferler: Teorik Çerçeve ve Türkiye Uygulaması," Güner, Ayşe ve Serdar Yılmaz, (der.), *Mali Yerelleşme Teori ve Uygulama üzerine Yazılar*, 95-120, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- Zeng, Y. H. (2010), "The Impact of Fiscal Decentralization and Market Transition on Local Public Finance in China: Fiscal Inadequacy and Unmet Social Security Needs," *Ph. Thesis*, University College London.

FARKLI BİR BAKIŞ AÇISINDAN İŞ VE YAŞAM DOYUMU ALGILANAN ÖRGÜTSEL DESTEK VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞIN ETKİLERİ

Sema Polatçı *
Kadir Ardıç **
Murat Koç***

ÖZET

Bu çalışmada farklı bir örneklem olan Geçici Köy Korucuları (GKK) üzerinde iş ve yaşam doyumu değişkenlerinin öncülleri araştırılmıştır. Çalışma koşulları, yaşam standartları ve algıların iş ve yaşam doyum düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla öncelikle yazında iş ve yaşam doyumunun öncülleri ile ilgili araştırmalar özetlenmiş, daha sonra konuya farklı bir bakış açısından bakılarak GKK'ların iş ve yaşam doyumlarının yazınla uyum gösterip göstermediği incelenmiştir. Çalışmada önerilen kavramsal model Şırnak ilinde görev yapan 250 GKK üzerinde test edilmiştir. Yapısal eşitlik modeli analizleri sonucunda, GKK'ların algıladıkları örgütsel destek (devlet desteği) ve örgüte (devlete) bağlılıklarının iş ve yaşam doyumları ile olumlu yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca yaşam doyumunun büyük ölçüde algılanan örgütsel destek ve örgüte olan bağlılıktan etkilendiği, iş doyumunu değişkeninin ise bu etkileşime kısmi aracılık yaptığı belirlenmiştir. Son olarak GKK'ların iş ve yaşam doyumları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ortaya konmuştur. Bulgular kuramsal önemi ve pratik uygulamaları açısından tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: İş doyumunu, yaşam doyumunu, algılanan örgütsel destek, örgütsel bağlılık, Geçici Köy Korucuları

JOB AND LIFE SATISFACTION FROM A DIFFERENT PERSPECTIVE THE EFFECTS OF PERCEIVED ORGANIZATIONAL SUPPORT AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT

ABSTRACT

In the present study, predictors of job and life satisfaction analyzed on a different sample, Temporary Village Guards. This study summarized the studies about job and life satisfaction in the literature and then searched that the Temporary Village Guards's job and life satisfaction was in line with literature or not. The proposed conceptual model was tested on 250 TVGs in Şırnak. Analyses with Structural Equation Model showed that the perceived organizational (government) support and organizational (government) commitment of TVGs' are positively related to job and life satisfaction. It has been found that perceived organizational support and organizational commitment affect life satisfaction strongly and the job satisfaction has a partial mediator role in this relationship. Moreover, it was determined that the job and life satisfaction are positively

---

* Yrd.Doç.Dr., Gaziosman Paşa Üniversitesi, semapolatci@hotmail.com

** Prof.Dr., kadirardic@sakarya.edu.tr

*** Dr., aysenaykoc@yahoo.com

related to each other. The findings are discussed along with some theoretical and practical implications.

Key words: Job satisfaction, life satisfaction, perceived organizational support, organizational commitment, Temporary Village Guards

Giriş

Yerel ve uluslararası yazında bireylerin iş ve yaşam doyumları ile ilişkili pek çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda hem iş ve yaşam doyumunun öncül ve sonuçları ortaya çıkarılmış (Agho, Mueller ve Price, 1993; Igbaria ve Guimaraes, 1993; Rice, Near ve Hunt, 1980; Schmitt ve Mellon, 1980), hem de iş ve yaşam doyumları arasındaki ilişkiler incelenmiştir (Aşan ve Erenler, 2008; Chacko, 1983; Grenamyer ve Melanson, 1997; Lukowski, 2004). Bu çalışma farklı bir bakış açısından iş ve yaşam doyumuna ilişkin soruların cevaplarını araması nedeniyle, öncekilerden farklılık göstermektedir. Çalışmada ülkemizde 80’li yıllardan itibaren var olan ve terör olaylarına karşı toplumsal anlamda duruşun göstergesi haline gelmiş olan Geçici Köy Korucuları (GKK)’nın iş ve yaşam doyumları ve doyum düzeylerine etki eden etmenler araştırılmıştır.

Köy koruculuğu sisteminin kökeni 1891 yılında kurulan aşiret süvari alaylarına dayanmaktadır (Coşkun, 2004: 377). Düzenli olarak GKK uygulamasına geçiş yılı olarak kabul edilen 1985 yılında ise, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde 22 ilde GKK uygulaması başlatılmıştır. O dönemde göreve getirilen korucuların görevi 442 sayılı Köy Kanunu ile “Köy sınırları içinde, herkesin ırzını, canını ve malını korumak için muhtarın emrinde, silahlı ve jandarma gibi görev yapmak” şeklinde tanımlanmıştır (Karataşoğlu ve Akpınar, 2011). Ülkemizde GKK’ların sayısı çeşitli dönemlerde değişiklik göstermekle birlikte, özellikle terör olaylarının yoğun olduğu dönemlerde 77 bini bulmaktadır. GKK’lar sahip oldukları silah ve mühimmatlar ile düzenli bir ordu görünümü sergilerlerken, eğitim durumları ve sahip oldukları sosyo-ekonomik haklar bakımından geçici özelliği ön planda tutulmuş bir görünüm arz etmektedirler.

Yazında GKK’ların psikolojik durumları ile ilişkili araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle iç güvenlik harekâtında önemli bir yer teşkil eden ve sağladıkları destekle terörle mücadelede güvenlik güçlerine sayısız fayda sağlayan GKK sisteminin psikolojik bir bakış açısından incelenmesinin, bu araştırmaya özgün bir değer kattığı düşünülmektedir. Söz konusu sistemin ayakta kalması ve etkinliğinin artırılması terörle mücadele harekâtının başarısına doğrudan etki eden temel bir olgudur. Bu nedenle bu çalışmada, yazında iş ve yaşam doyumuna etki eden faktörler olarak göze çarpan algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılık değişkenleri incelenerek, GKK örneğinde iş ve yaşam doyumuna bu değişkenlerin etkisini ortaya koyacak bir modelin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ele alınan değişkenler örgüt psikolojisi, örgütsel davranış, psikoloji gibi alanlarda sıklıkla incelenen konular olmasına karşın, GKK örneğinde bu kavramlar daha önce hiç araştırılmamıştır. Bu nedenle çalışmanın yazındaki bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Ayrıca ele alınan değişkenler bakımından yazındaki ilişkiler ışığında geliştirilen model denenerek, model üzerinde düzeltmeler yapılmış ve bu değişkenler ile GKK özelinde yeni bir model önerisinde bulunulmuştur.

İş doyumunu işin değerlendirilmesi sonucunda algılanan olumlu duygusal durum ya da memnuniyet olarak tanımlanmaktadır (Locke, 1976: 1304). Davis (1984) ise iş doyumunu bireylerin işlerinden duydukları hoşnutluk veya hoşnutsuzluk durumu olarak tanımlamakta ve işin özellikleri ile bireyin isteklerinin birbiriyle uyumlu olduğu durumlarda, iş doyumunun yüksek olacağını belirtmektedir.

Belirli bir yaşın üzerindeki bireylerin yaşamlarının büyük bir bölümünü işte geçirdikleri bilinmektedir. Bu durumda yaşam kavramını, bireyin işte ve iş dışında geçirdiği zamanın tamamı şeklinde tanımlamak mümkündür. Yaşamın içerisinde yer alan iş ve özel yaşam gibi alanların tamamından alınan doyumları da kapsayan yaşam doyumunu, yaşam hakkındaki genel duyguları yansıtmakta ve duygusal mutluluğun bir ölçüsü olarak görülmektedir (Veenhoven, 1996).

Normal koşullarda yaptığı işe ilişkin tutumu olumlu olan bir bireyin, genel yaşamında da daha mutlu olması beklenmektedir. İşine karşı tutumu olumsuz olan birey ise, duygusal, ruhsal ve fiziksel anlamda pek çok sorunla karşılaşmakta ve bu da yaşam doyumuna olumsuz yönde etki yapmaktadır (Maslach ve Leiter 1997). Diğer bir deyişle bireyler yaşamlarının büyük bir bölümünü işte geçirmelerinden dolayı, işlerinden aldıkları doyum düzeyi tüm yaşamlarına da yansımaktadır. Bu durumda iş doyumunu yüksek olan bireylerin, yaşam doyumlarının da yüksek veya iş doyumunu düşük olan bireylerin yaşam doyumlarının da düşük olması beklenmektedir. Yazında iş doyumunu ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar genellikle bu beklentiyi doğrulamaktadır (Aşan ve Erenler, 2008; Iris ve Barrett, 1972; London, Crandall ve Seals, 1977; Near, Rice ve Hunt, 1987; Near, Smith, Rice ve Hunt, 1984; Rice, Near ve Hunt, 1979). Bazı araştırmalar ise bireyin, yaşamının bir alanındaki doyumsuzluğu diğer alandaki doyum düzeyini artırarak ödünleme (telafi etme) yoluna gittiğini ileri sürmektedir (Chacko, 1983; Frone ve Copper, 1994; Garretto, 2000; Iverson ve Maguire, 2000; Orpen, 1978). Bu durumda düşük iş doyumunu yüksek yaşam doyumuna veya yüksek iş doyumunu düşük yaşam doyumuna neden olabilmekte, kısaca iş ve yaşam doyumunu arasında ters yönlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır. İş ve yaşam doyumunu ilişkisini inceleyen araştırmaların bir kısmı ise, iş doyumunu ve yaşam doyumunun birbirinden bağımsız değişkenler olduğunu ve aralarında anlamlı bir ilişkinin olmadığını savunmaktadır (Rice, Near ve Hunt, 1980). Bu çalışmada GKK'ların iş doyumları ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin, bu üç farklı görüşten hangisine uyduğu araştırılmıştır.

İş ve yaşam doyumunu etkileyen önemli etkenlerden birisi algılanan örgütsel destek olarak ifade edilmektedir (Rhoades, Eisenberger ve Armeli, 2001). Sosyal değişim kuramına konu olan örgütsel destek kavramı “işgörenin örgüte olan katkılarının ve gereksinimlerinin örgüt tarafından bilinmesi ve işgörenin refahına önem verilmesi” (Martin, 1995; Randall, v.d., 1999) olarak tanımlanabilir. Eisenberger, Huntington, Hutchison ve Sowa (1986) algılanan örgütsel desteği “örgütün çalışanın katılımına önem vermesi ve iyiliğini önemsemesine yönelik algılar ve çalışanları etkileyen etkinliklerin örgüt tarafından gönüllü olarak gerçekleştirildiğine ilişkin duygular” olarak tanımlamaktadır. Görüldüğü gibi burada asıl vurgu “sağlanan” değil “algılanan” desteğin, işgören tutumları üzerinde etkili olmasıdır. GKK sistemi açısından bakıldığında ise algılanan örgütsel destek, korucuların devletin yaptıkları işe önem vermesi ve onların iyiliğini önemsemesine yönelik algılarını ifade etmektedir. Korucular

terörle mücadelede arkalarında devlet desteğini hissediyorlarsa, algılanan örgütsel destek düzeyi yüksek olacaktır.

Blau (1964)'nın sosyal etkileşim kuramı çerçevesinde algılanan örgütsel destek ile iş doyumunu arasında olumlu yönde ilişki olması beklenmektedir. Bu kurama göre çalışanlar örgütün fayda sağlayan tutum ve davranışlarına olumlu karşılık verme eğilimindedir. Dolayısıyla örgütün sağladığı destek ve çalışanın katkılarını verdiği değere karşılık olarak çalışanlar işlerinden, yöneticilerinden ve çalışma ortamından memnuniyet duymaktadırlar (Çakar ve Yıldız, 2009). Bu nedenle algılanan örgütsel destek iş doyumunu olumlu yönde etkilemektedir (Aquino ve Griffeth, 1999; Dixon ve Sagas, 2007; Eisenberger, Cummings, Armeli, ve Lynch, 1997; Miao ve Kim, 2010; Shore ve Tetrick, 1991). Ayrıca işgörenlerin örgütsel destek algılarının yüksek olmasının yaşam doyumları üzerinde de olumlu etki yaptığı araştırmalarla bulunmuştur (Akin, 2008; Dixon ve Sagas, 2007). Bu çalışmada GKK sistemi içerisinde algılanan devlet desteğinin iş ve yaşam doyumunu üzerindeki etkisi incelenmiştir.

İşgören davranışlarını olumlu yönde etkileyerek hem bireysel hem de örgütsel açıdan olumlu etkiler yaratması nedeniyle, örgütsel bağlılık kavramı pek çok araştırmaya konu olmuştur (Polatçı, Ardic ve Akkaş, 2010). Örgütsel bağlılık en genel ifade ile çalışanların örgütte kalma kararlarında ve örgütle olan ilişkilerinde etkili olan psikolojik bir durumu göstermektedir (Meyer ve Allen, 1993). Günümüzde geçerliliği kabul edilen ve örgütsel bağlılık konusundaki çalışmalara temel oluşturan modellerden birisi Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilmiş olan üç boyutlu modeldir. Bu modele göre örgütsel bağlılığın boyutları duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılıktır. Duygusal bağlılık, bireyin örgütle özdeşleşmesi ve örgütle arasında duygusal bir bağ hissetmesidir. Duygusal bağlılıkları yüksek olan çalışanlar, örgütsel hedeflere yüksek düzeyde bağlanırlar ve enerjilerini örgütün amaçları çerçevesinde harcarlar (Porter, Steers, Mowday ve Boulian, 1974). Diğer yandan güçlü bir duygusal bağlılığa sahip örgüt çalışanları, örgütte kalmaya zorunluluktan değil, gönüllü olduklarından dolayı sürdürürler (Ketchland, 1998). Devam bağlılığı ekonomik nedenlerden kaynaklanmakta ve çalışanların örgütten ayrılmaları durumunda elde ettikleri ekonomik değerleri kaybedeceklerine inanmaları ve/veya iş değişikliği yapma olasılıklarının sınırlı olmasından dolayı zorunluluk nedeniyle örgütte çalışmaya devam etmeleridir (Meyer ve Allen, 1997). Normatif veya ahlaki bağlılık ise, çalışanların görev duygusu ile örgütten ayrılmamaları gerektiğine inanmaları sonucunda kendilerini örgüte bağlı hissetmeleridir (Meyer ve Allen, 1997). Genel bir bakış açısı ile üç bağlılık türüne bakıldığında duygusal bağlılığın isteğe bağlı, devam bağlılığının gereksinime, normatif bağlılığın ise yükümlülüğe bağlı bir örgütte kalma güdüsü olduğunu söylemek mümkündür (Obeng ve Ugboro, 2003). GKK'lar açısından bakıldığında örgütsel bağlılık, korucuların herhangi bir sebeple GKK sistemine ve devletlerine olan bağlılıklarını göstermektedir.

Güçlü örgütsel destek algısına sahip çalışanlar kuramsal olarak örgüte fayda sağlayan davranışlar gösterme eğilimindedirler (Eisenberger ve ark., 1986). Yapılan araştırmalara göre algılanan örgütsel desteğin olumlu sonuçları arasında, yüksek örgütsel bağlılık, iş doyumunu, iş performansı ve örgütsel vatandaşlık davranışı ile düşük işten ayrılma niyeti gibi önemli unsurlar yer almaktadır (Eisenberger, Fasolo ve Lamastro-Davis 1990; Moorman, Blakely, ve Niehof, 1998; Rhoades ve Eisenberger, 2002; Settoon, Bennett, ve Liden, 1996; Wayne, Shore, ve Liden, 1997). Algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılık arasındaki bu olumlu ilişki (Aube, Rousseau ve

Morin, 2007; Eisenberger ve ark., 1990; Kaplan ve Ögüt, 2012; Özdevecioğlu, 2003; Settoon ve ark., 1996; Shore ve Tetrick, 1991; Yoon ve Thye, 2002), zaman içerisinde işverenler ve örgüt ile etkileşimler sonucunda gelişen örgütsel destek algısının, işgörenlerin örgüte olan bağlılık düzeylerini artırması ile açıklanabilir. Rhoades ve Eisenberger (2002) konu ile ilgili tüm yazını taramış ve sonuç olarak, algılanan örgütsel desteğin örgütsel bağlılığı etkilediğini, ancak etki derecesinin çalışmadan çalışmaya anlamlı derecede farklılık gösterdiğini bulmuştur.

Örgütsel bağlılık ve iş doyumunu arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarda iki farklı görüşün ağırlık kazandığı söylenebilir. Birincisi, örgütsel bağlılığın iş doyumunu olumlu yönde etkilediğine yönelik görüştür (Igbaria ve Guimaraes, 1993; Uyguç ve Çımrın, 2004; Vandenberg ve Lance, 1992). Araştırmalar işgörenin örgüte olan bağlılığı, özellikle de duygusal bağlılığı arttıkça işinden daha fazla doyum alacağını ortaya çıkarmıştır. Diğeri ise iş doyumunun örgütsel bağlılığa neden olduğuna (Feinstein ve Vondrasek, 2001; Mueller ve Price, 1990; O'Driscoll ve Randall, 1999; Staw, Sutton, ve Pelled, 1994; Taş, 2011; Yoon ve Thye, 2002) yönelik görüştür. Bu görüşü destekleyenler doyuma ulaşmış işgörenlerin örgüte olan bağlılıklarının daha güçlendiğini ileri sürmektedirler. Her iki görüşü destekleyen araştırmalar olsa da, yazında örgütsel bağlılığı iş doyumunun öncülü olarak kabul eden araştırmalar daha çok kabul görmektedir. Ayrıca örgütsel bağlılığın yaşam doyumunu üzerinde de olumlu yönde etki yaptığı bulunmuştur (Özdevecioğlu, 2007; Vanaki ve Vagharseyyedin, 2009; Yılmaz, 2008).

İş doyumunun öncülü olarak algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılığın bir arada incelendiği araştırmalara yazında sıkça rastlanmaktadır (Al-Hussami, 2008; Freund, 2005; Jones, Flynn ve Kelloway, 1995; Loke, 2001; O'Driscoll ve Randall, 1999; Yoon ve Thye, 2002). Bu çalışmada yukarıda değinilen yabancı ve Türk yazınındaki araştırmalardan yola çıkılarak, farklı bir bakış açısıyla algılanan örgütsel destek, örgütsel bağlılık, iş doyumunu ve yaşam doyumunu değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmanın örneklemini oluşturan GKK açısından bakıldığında, değişkenler arasında yazındaki ilişkiler ışığında kurulmuş olan olası modelin araştırma verileri ile iyi uyum göstermediği bulunmuş ve araştırmadan elde edilen verilerle uyumlu bir model geliştirilmiştir. Bu model sayesinde araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin farklı bir örneklemdaki durumu gözler önüne serilmiştir.

Yöntem

Örneklem

Araştırmanın örneklemini Şırnak ilinde görev yapan 250 Geçici Köy Korucusu oluşturmaktadır. Şırnak'taki nüfusun il bazındaki homojen dağılımı ve Şırnak'ın terörlü mücadele tarihindeki geçmişi nedeniyle bu bölge, GKK sistemi içerisinde özel bir yere sahiptir. Bu nedenle Şırnak'ta görev yapan GKK'ların, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi içerisinde anlamlı bir örneklem grubunu temsil ettiği düşünülmektedir.

Örneklemin %37'si 21-30 yaş aralığındadır (M = 25.33, SD = 1.81), %82'sinin iki veya daha fazla eşi, %62'sinin altı veya daha fazla çocuğu vardır. Eğitim durumlarına bakıldığında %49.2'sinin okur-yazar olduğu ancak "ilkokul" mezunu olmadığı görülmektedir. Ayrıca örneklemin %42'sini 11 yıldan fazla süredir GKK olarak görev yapanlar oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya yönelik kapsamlı bir yazın taramasının ardından, araştırmada yer alan değişkenleri en iyi şekilde ölçecek ölçekler belirlenmeye çalışılmış ve uluslararası yazında geçerliliği ve güvenilirliği farklı çalışmalarla test edilmiş ölçeklerin kullanılmasına karar verilmiştir. Anketteki sorular 5'li Likert ölçeğinde (1-kesinlikle katılmıyorum, 5-kesinlikle katılıyorum) düzenlenmiştir.

Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği

Çalışanların algıladıkları örgütsel desteği ölçmek amacıyla Eisenberger ve arkadaşları (1986) tarafından geliştirilmiş, Eisenberger ve arkadaşları (1997) tarafından sadeleştirilmiş olan 8 ifadeli algılanan örgütsel destek ölçeği kullanılmıştır. Eisenberger ve arkadaşlarının çalışmalarında ölçek maddelerinin tek bir faktöre yüklendikleri görülmüştür ve güvenilirlik katsayısı 0.90 olarak bulunmuştur. Türkiye'de yapılan örgütsel destek çalışmalarına bakıldığında Uçar (2009), Çakar ve Yıldız (2009) tarafından yapılan araştırmalarda da örgütsel destek algısının tek bir boyut oluşturduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda yapılan güvenilirlik analizlerine göre Cronbach Alpha değerleri .88 (Uçar, 2009) ve .83 (Çakar ve Yıldız, 2009)'tür. Türkçeleştirilmiş algılanan örgütsel destek ölçeği ile yapılan faktör analizi sonucunda 0.94 açıklanan varyansın olduğu görülmüştür. Örnek ifadeler "Çalıştığım kurumda, kuruma yönelik katkılarıma değer verilir" ve "Çalıştığım kurumda gösterdiğim ekstra çaba takdir edilmez" (ters-kodlu) şeklindedir. Bu çalışmada ise güvenilirlik katsayısı .98 olarak bulunmuştur.

Örgütsel Bağlılık Ölçeği

Örgüte bağlılık Meyer ve Allen (1993) tarafından geliştirilen ve Wasti (2000) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılarak Türk kültürüne uygunluğu belirlenmiş olan 18 ifadeli ve 3 boyutlu (duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devam bağlılığı) örgütsel bağlılık ölçeği ile ölçülmüştür. Söz konusu bu ölçeğin psikometrik özelliklerini test etmek ve ifadelerin bu üç boyuta ne derece yüklendiklerini görebilmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ön analizde normatif bağlılığa ait iki maddenin (5. ve 6. maddeler) düşük faktör yüküne sahip olduğu görülmüştür ve bu iki madde ölçekten çıkarılmıştır. Elde edilen üç-faktörlü çözüm kabul edilebilir uyuma sahiptir ($\chi^2(166, N = 250) = 835.73$, SRMR = .05, CFI = .97, NNFI = .97). Güvenirlik katsayıları duygusal, normatif ve devam bağlılığı için sırasıyla .81, .94 ve .98 olarak bulunmuştur.

İş Doyumu Ölçeği

Bireylerin işlerinden aldıkları doyum düzeylerini belirlemek amacıyla Hackman ve Oldman (1975) tarafından geliştirilen 14 ifadeli iş doyum ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması ve geçerlilik analizleri ile ilgili çalışmalar Güler (1990) tarafından yapılmıştır. Ölçek yarım bırakılmış 14 olumlu ifadede oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği hem Hackman ve Oldham tarafından test-

tekrar test yöntemiyle yapılmış, hem de Türkçe formuna ilişkin olarak sınıanmış (Güler, 1990) ve kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür. Güvenilirlik katsayısı .99 olarak bulunmuştur.

Yaşam Doyumu Ölçeği

Yaşam doyumunu belirlemek amacıyla Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilmiş olan 5 ifadeli yaşam doyumunu ölçeği (The Satisfaction With Life Scale) kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması Köker (1991) tarafından yapılmış ve güvenilirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise güvenilirlik katsayısı .98 olarak bulunmuştur.

İşlem

Çalışma, Şırnak il merkezi ve ilçelerinde görev yapan GKK'lar ile yüzyüze görüşme yöntemi kullanılarak yürütülmüştür. Anketteki ifadelerin GKK tarafından eksiksiz ve doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, ifadelerin korucuları iyi tanıyan ve onlarla iletişimi iyi olan kişiler tarafından okunması sağlanmıştır. Basit örnekleme yöntemi ile belirlenen koruculara öncelikle çalışmanın amacı anlatılmış, onayı alınan koruculara anket soruları yöneltilmiştir.

Bulgular

Araştırma değişkenlerine ait ortalama, standart sapma değerleri ve korelasyon katsayıları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo.1 Değişkenlere İlişkin Ortalama, Standart Sapma Değerleri ve Korelasyon Katsayıları

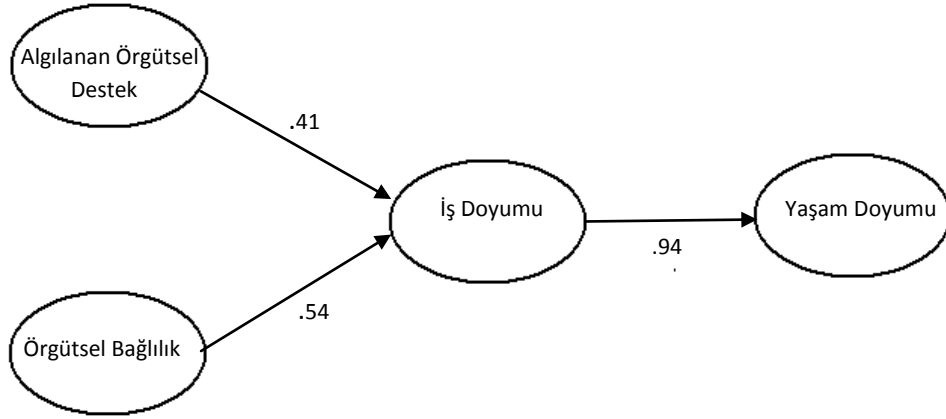
Değişken	Ort.	S	1	2	3	4	5	6
1. Algılanan örgütsel destek	3.49	1.40						
2. Duygusal bağlılık	3.80	0.96	.79**					
3. Normatif bağlılık	3.17	1.51	.03	.10				
4. Devam bağlılığı	3.53	1.43	.95**	.84**	.20**			
5. Örgütsel bağlılık	3.61	1.03	.92**	.92**	.24**	.98**		
6. İş doyumunu	3.48	1.47	.93**	.77**	-.08	.93**	.88**	
7. Yaşam doyumunu	3.26	1.31	.96**	.75**	-.06	.92**	.88**	.96**

** p<.01

Araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkilere bakıldığında, normatif bağlılık dışındaki değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönde ve güçlü düzeyde ilişki bulunmuştur. Normatif bağlılık değişkeni ise, devam bağlılığı ve toplam örgütsel bağlılık ile düşük düzeyde ilişkili iken, diğer değişkenlerle ilişkili değildir. Araştırma değişkenleri arasındaki yapısal ilişkileri test edebilmek için yapısal eşitlik modeli (structural equation modeling) kullanılmıştır. Yapısal ilişkilere yönelik analizlere geçmeden önce, örgütsel bağlılığın tüm alt boyutlarını temsil edecek bir boyut

oluşturulmuştur. Bu şekilde modeldeki değişken sayısının azaltılması ve gözlenen değişkenlerin güvenilirliklerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Yapısal eşitlik analizleri için LISREL paket programı ve En Büyük Olabilirlik Kestirimi (Maximum Likelihood Estimation) yöntemi kullanılmıştır². Öncelikle gözlenen değişkenlerin örtük değişkenleri temsil yeteneğini belirleyebilmek için ölçme modeli (measurement model) test edilmiştir. Bu modelin uyumu kabul edilebilir değerlerdedir. Daha sonra bu çalışmada önerilen, algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılık değişkenlerinin iş doyumunu, iş doyumunun da yaşam doyumunu yordadığı bir model oluşturularak test edilmiştir (Şekil 1). Modelin uyum iyiliği istatistikleri incelendiğinde, $X^2_2 = 222.05$, $p = .000$, SRMR = 0.045, CFI = 0.60, NNFI = -0.21 değerleri ve X^2/sd (111.025) oranından, SRMR değeri dışındakilerin kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerinin³ oldukça üzerinde olduğu görülmektedir. Bu nedenle Şekil 1'de görülen modelin, verilere iyi uyum göstermediğine karar verilmiştir. Buna göre algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılık değişkenlerinin yaşam doyumunu üzerindeki etkisine iş doyumunun tam aracılık etmediği bulunmuştur.

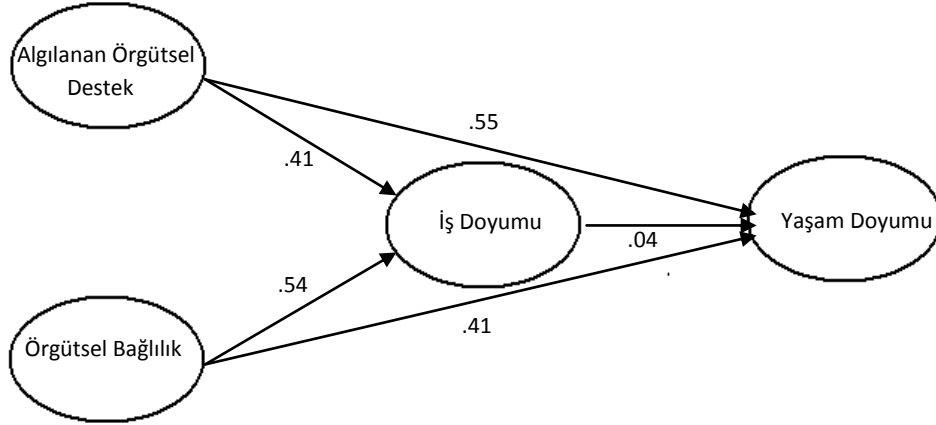
Şekil.1 Önerilen Kavramsal Model (Tam Aracılık Etkisi)

Modelin uyum iyiliği değerlerini yükseltebilmek amacıyla, alternatif bir model geliştirilmiştir. Bu aşamada algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılığın yaşam doyumuna doğrudan etkileri modele katılmıştır. Diğer bir deyişle algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılığın iş doyumunun yanı sıra yaşam doyumuna da doğrudan etki edeceği öngörüsü ile yeni bir model önerilmiştir. Modele eklenen bu etkiler ile ilgili yazında yeterli destek bulunmaktadır. Önerilen yeni model ve modele ait standardize çözümlene değerleri Şekil 2'de görülmektedir. Yeni modele ilişkin uyum iyiliği

² Yapısal eşitlik modellerinin uyumunu test etmek amacıyla Kay-Karenin Serbestlik Derecesine Oranı (X^2/sd - Chi-Square Relative to Its Degree of Freedom), Standart Ortalama Hataların Karekökü (SRMR - Standardized Root Mean Squared Residual), Karşılaştırmalı Uyum Endeksi (CFI - Comparative Fit Index) ve Normlanmamış Uyum Endeksi (NNFI - Non-Normed Fit Index) kullanılmıştır.

³ Kabul edilebilir bir uyum için, X^2/sd 'nin 2'den, SRMR'nin 0.08'den küçük, CFI ve NNFI'nin ise 0.90'dan büyük olması gerekmektedir (Çokluk ve ark., 2010).

değerlerine bakıldığında ($X^2 = 0.00$, $p = 1$, $RMSEA = 0.00$), modelin araştırma verileri ile mükemmel uyum gösterdiği görülmektedir. Ayrıca modeldeki ilişkilerin tamamı anlamlıdır. Modelin uyum iyiliği değerlerindeki bu iyileşme, iş doyumunu değişkeninin algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılığın yaşam doyumunu üzerindeki etkisine kısmi aracılık etkisinin varlığını ortaya koymaktadır.

Şekil.2 Son Model (Kısmi Aracılık Etkisi)

Algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılığın birlikte iş doyumunun varyansının %89'unu, algılanan örgütsel destek, örgütsel bağlılık ve iş doyumunun da yaşam doyumunun varyansının %99'unu açıkladığı bulunmuştur. İş doyumunu yordayan değişkenlerden örgütsel bağlılığın (0.54) algılanan örgütsel destekten (0.41) daha güçlü olduğu görülmüştür. Yaşam doyumunu yordayan değişkenlere bakıldığında ise algılanan örgütsel desteğin (0.55) diğerlerine göre daha büyük bir etki yaptığı görülmektedir.

Bireylerin algıladıkları örgüt desteğinin ve örgüte olan bağlılıklarının artması hem iş doyumları hem de yaşam doyumları üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Ancak Şekil 2'de de görüldüğü gibi iş doyumunun tek başına yaşam doyumunu üzerindeki etkisi (0.04) diğerlerine göre oldukça düşüktür. Bu durum iş doyumunu artan bireyin yaşam doyumunun da arttığını göstermekle birlikte, bu artışın çok fazla olmadığını ortaya koymaktadır. Yazında iş ve yaşam doyumunu arasındaki bu pozitif yönlü ilişkiyi destekler nitelikte pek çok araştırma bulunmaktadır (Aşan ve Erenler, 2008; Iris ve Barrett, 1972; London, Crandall ve Seals, 1977; Near, Rice ve Hunt, 1987; Near, Smith, Rice ve Hunt, 1984).

Tartışma

Bu çalışmada Geçici Köy Korucuları'nın algıladıkları örgütsel destek ve örgüte bağlılıklarının iş ve yaşam doyumları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma yazındaki diğer çalışmalardan, örnekleme açısından farklılık göstermektedir. Yazında farklı meslek grupları üzerinde incelenmiş olan bu kavramların, GKK üzerinde incelenmiş olması çalışmaya özgün bir değer katmaktadır. Çalışmanın örnekleme ile ilgili

demografik özellikler incelendiğinde de; algılanan örgütsel destek, örgütsel bağlılık, iş ve yaşam doyumu araştırmalarında alışlagelmiş örneklem özelliklerinden büyük ölçüde farklılık gösterdiği göze çarpmaktadır. Çoğunluğun genç olduğu örnekleme (%37'si 21-30 yaş aralığında), işgörenlerin sadece %18'i tek eşlidir ve eş sayısı 2 ile 4 arasında değişmektedir. Sahip olunan çocuk sayısı da yine alışlagelmişten farklı olarak büyük çoğunluğunda 6 veya daha fazladır. Eğitim düzeylerine bakıldığında ise %49,2'sinin sadece okuma yazma bildiği görülmektedir.

Çalışmanın ilk önemli bulgusu, algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılığın iş doyumu üzerinde önemli bir rol ($R^2 = 0.89$) oynamasıdır. Bu bulgu, yazında pek çok araştırma sonuçları ile uyumlu olsa da (Al-Hussami, 2008; Freund, 2005; Jones ve ark., 1995; Loke, 2001), çalışmanın özgün örnekleme dolayısıyla önem arz etmektedir. Araştırma sonuçları terörle mücadelede etkin rol oynayan GKK'ların iş doyumlarının artırılmasında devlet desteği algılarının ve devlete olan bağlılıklarının büyük önem taşıdığına dikkat çekmektedir. Standardize çözümleme değerlerine bakıldığında, GKK'ların iş doyumlarını artırmak amacıyla özellikle devlete olan bağlılıklarına odaklanmak gerektiği görülmektedir.

Çalışmada ikinci olarak, algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılık değişkenlerinin yaşam doyumu üzerinde önemli ölçüde ($R^2 = 0.99$) etkili oldukları bulunmuştur. Yazında yaşam doyumunu yordayan değişkenler olarak üzerinde pek fazla inceleme yapılmamış olan bu iki değişkenin, GKK örnekleminde açıkladıkları toplam varyansın 0.99 çıkması, çalışmanın önemli sonuçlarından birisidir. Buradan hareketle GKK'ların devleti sırtlarını dayayabilecekleri bir güvence olarak algılamaları ve devlete olan psikolojik, ahlaki ve zorunlu bağlılıklarının, onların yaşama ilişkin duygu ve düşüncelerini de olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Araştırmanın dikkat çekici bir diğer bulgusu da iş ve yaşam doyumu arasındaki ilişki ile ilgilidir. Yazında iş doyumu ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalar genel olarak üç başlık altında toplanmaktadır. Birinci grup iş doyumunun yaşam doyumu ile olumlu yöndeki ilişkisini savunan yayılma (spillover) modelini, ikinci grup iş doyumunun yaşam doyumu ile ters yönlü ilişkisini savunan ödünleme (compensation) modelini, son grup ise iki değişken arasında anlamlı ilişkinin olmadığını savunan ayrışma (segmentation) modelini benimsemektedir (Wilensky, 1960). Analiz sonuçları GKK'ların iş doyumları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkinin yayılma modeline uyum gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Yayılma modeline göre, bireyin herhangi bir alandan aldığı doyum, yaşamının diğer alanlarına da etki etmektedir. Diğer bir deyişle iş doyumu yaşam doyumuna veya yaşam doyumu iş doyumuna doğru yayılmaktadır. Literatürde iş doyumu ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelendiği 23 çalışma incelendiğinde, çalışmaların %90'ından fazlası iş yaşam doyumu ilişkisinde yayılma modelini benimsemiş, ilişkinin negatif olduğunu iddia eden sonuçların ise hiçbirinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur (Rice, McFarlin, Hunt ve Near, 1985). İş ve yaşam doyumunu konu alan çalışmalarda sıklıkla rastlanan bu pozitif yönlü ilişki, GKK örnekleminde de görülmüştür. Bu durum GKK sisteminin özellikleri ve görev tanımları düşünüldüğünde, çalışma şartlarının zor ve yıpratıcı olması dolayısıyla işlerinde yoğun stres ve olumsuzluklar yaşayan korucuların, aile hayatlarına da bu olumsuzlukları yansıttıkları veya işlerinde elde ettikleri başarı ve mutluluklarını aile hayatlarına taşıdıkları anlamına gelmektedir. Judge ve Watanabe (1994), iş ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi

tanımlayan bu üç modeli bir arada inceledikleri araştırmalarında, farklı meslek grupları ve kişilik özelliklerine göre farklı modellerin geçerli olabileceğini savunmuştur. Sonuç olarak GKK örnekleminde iş ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi yayılma modeli en iyi biçimde açıklamaktadır.

Bulgular iş doyumu ve yaşam doyumu üzerinde algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılığın önemli etkisinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Araştırmada öncelikle iş doyumunun, algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılık ile yaşam doyumu arasında tam aracılık etkisine sahip olduğu yönünde bir model önerilmiştir. Yapısal eşitlik analizi sonucunda değişkenler arasında tam aracılık etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Son modelde ise iş doyumu değişkeninin algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılığın yaşam doyumu ile ilişkisinde kısmi aracılık etkisinin olduğu gözlenmiştir. Analiz sonuçları, kısmi aracılık modelinin araştırma verileri ile mükemmel uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır. Buna göre GKK'ların algıladıkları devlet desteği ve devlete olan bağlılıklarının artması iş doyumlarının ve sonuç olarak da yaşam doyumlarının artmasına neden olmaktadır.

Bu çalışma, yazında sıkça işlenen iş ve yaşam doyumu konularına farklı bir bakış açısı ile yaklaşmış ve Geçici Köy Korucuları'nın algıladıkları örgütsel destek ve örgütsel bağlılığın iş ve yaşam doyumlarına olan etkisini ortaya çıkarmıştır. Analiz sonuçlarına göre korucuların algıladıkları devlet desteğinin ve devlete olan bağlılıklarının artırılması, onların iş doyumları üzerinde önemli ölçüde etki yapacaktır. Bu sayede korucuların terör olaylarına karşı yerel bir güç olarak memleketlerini daha iyi korumalarının sağlanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu değişkenlerin korucuların yaşam doyumları üzerinde de önemli etkiye sahip olması dolayısıyla, GKK'ların genel olarak yaşam ile ilgili duygusal mutluluklarının ve hayata daha olumlu bakabilmelerinin sağlanarak psikolojik açıdan güçlendirilmelerinin mümkün olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, algılanan örgütsel destek, örgütsel bağlılık, iş ve yaşam doyumu konularının geçici köy korucuları örnekleminde ölçümü sebebiyle, yazın açısından özgün bir değer taşımaktadır. Ayrıca çalışmada elde edilen veriler, GKK örnekleminde bir model önerisine dönüştürülerek ileri istatistiksel teknikler (yapısal eşitlik modeli) ile test edilmiştir. Ancak çalışmanın örnekleminin sınırlı olması (N=250) nedeniyle, GKK sistemi ile ilgili genelleme yapabilmek için yeterli değildir. Kuşkusuz araştırmanın bir diğer kısıtı da, sadece Şırnak ilinde görev yapan GKK'ların araştırmaya dahil edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla araştırmanın temsil yeteneği örnekleme oluşturan grubun özellikleriyle sınırlıdır.

Ayrıca bu çalışmada iş ve yaşam doyumu değişkenleri, sadece algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılık değişkenleri ile ilişkilendirilmiştir. Bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda farklı değişkenlerin de modele dahil edilerek, GKK'larla ilişkili olarak geliştirilmiş olan model genişletilebilir. Diğer yandan aynı modelin, farklı meslek grupları üzerinde denenerek farklı çalışma şartları ile ilgili yeni modellerin geliştirilmesi de gelecek araştırmalar için bir öneri niteliğindedir. Sunulan bulguların değerlendirilmesinde bu kısıtların göz önünde bulundurulması ve genellemeye gidilmemesi doğru bir yaklaşım olacaktır.

KAYNAKLAR

- Agho, A. - Mueller, C. - Price, J. (1993), "Determinants of Employee Job Satisfaction: An Empirical Test of a Causal Model", *Human Relations*, 46 (8), 1007-1027.
- Akın, M. (2008), "Örgütsel Destek, Sosyal Destek ve İş/Aile Çatışmalarının Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkileri", *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 141-170.
- Al-Hussami, M. (2008), "A Study of Nurses' Job Satisfaction: The Relationship to Organizational Commitment, Perceived Organizational Support, Transactional Leadership, Transformational Leadership, and Level of Education", *European Journal of Scientific Research*, 22(2), 286-295.
- Allen, N. J. - Meyer, J. P. (1990), "The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization", *Journal of Occupational Psychology*, 63, 1-18.
- Aquino, K., - Griffeth, R.W. (1999), *An Exploration of the Antecedents and Consequences of Perceived Organizational Support: A Longitudinal Study*. Unpublished Manuscript, University of Delaware and Georgia State University.
- Aşan, Ö. - Erenler E. (2008), "İş Tatmini ve Yaşam Tatmini İlişkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 203-216.
- Aube, C. - Rousseau, V. - Morin, E. M. (2007), "Perceived Organizational Support and Organizational Commitment the Moderating Effect of Locus of Control and Work Autonomy", *Journal of Managerial Psychology*, 22(5), 479-495.
- Blau, P. (1964), *Exchange and Power in Social Life*, New York: Wiley.
- Chacko, T. I. (1983), "Job and Life Satisfaction, a Causal Analysis of Their Relationship", *Academy of Management Journal*, 26 (1), 163-169.
- Coşkun, A. (2004), *Emperyalist Devletlerin Doğu Anadolu Politikası ve Aşiret Süvari Alayları*, Ankara: Kozan Ofset.
- Çakar, N. D. - Yıldız, S. (2009), "Örgütsel Adaletin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: "Algılanan Örgütsel Destek" Bir Ara Değişken Mi?", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 68-90.
- Çokluk, Ö. - Şekercioğlu, G. - Büyükoztürk, Ş. (2010), *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, Pegem Akademi, Ankara.
- Davis, K. (1984), *İşletmede İnsan Davranışı – Örgütsel Davranış*, (Çev. Kemal Tosun V.D.), İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, Yayın No:136, İstanbul.
- Diener, E. - Emmons, R. A. - Larsen, R. J. - Griffin, S. (1985), "The Satisfaction with Life Scale", *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Dixon, M.A. - Sagas, M. (2007), "The Relationship between Organizational Support, Work-Family Conflict, and The Job-Life Satisfaction of University Coaches", *Research Quarterly For Exercise And Sport*, 78(3), 236-47.
- Eisenberger, R. - Cummings, J. - Armeli, S. - Lynch, P. (1997), "Perceived Organizational Support, Discretionary Treatment, and Job Satisfaction". *Journal of Applied Psychology*, 82(5), 812-820.

- Eisenberger, R. - Fasolo, P. - Davis-Lamastro, V. (1990), "Perceived Organizational Support and Employee Diligence, Commitment, and Innovation". *Journal of Applied Psychology*, 75, 51-59.
- Eisenberger, R. - Huntington, R. - Hutchison, S. - Sowa, D. (1986), "Perceived Organizational Support", *Journal of Applied Psychology*, 71, 500-507.
- Feinstein, A. H. - Vondrasek, D. (2001), *A Study of Relationships Between Job Satisfaction and Organizational Commitment among Restaurant Employees*, University of Nevada, Las Vegas, <http://hotel.unlv.edu/pdf/jobsatisfaction.pdf>.
- Freund, A. (2005), "Commitment and Job Satisfaction as Predictors of Turnover Intentions among Welfare Workers", *Administration in Social Work*, 29(2), 5-21.
- Frone, M. R. - Cooper, M. L. (1994), "Relationship Between Job and Family Satisfaction: Causal and Noncausal Covariation?", *Journal of Management*, 20 (3), 565-579.
- Garretto, F. (2000), "Life Satisfaction Homeostasis and the Role of Personality", <http://www.acgol.deakin.edu.au/theses>
- Grenamy, C. J. - Melanson, K. (1997), "Life and Job Satisfaction", A Presentation at the Twelfth Annual Conference of the Society for Industrial and Organizational Psychology, St. Louis.
- Güler, M. (1990), *Endüstri İşçilerinin İş Doyumu ve İş Veriminde Depresyon, Kaygı ve Bazı Değişkenlerin Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, PDR Anabilim Dalı, Ankara.
- Hackman, J. R. - Oldham, G. R. (1975), "Development of the Job Diagnostic Survey", *Journal of Applied Psychology*, 60, 159-170.
- Igbaria, M. - Guimaraes, T. (1993), "Antecedents and Consequences of Job Satisfaction among Information Center Employees", *Journal of Management Information Systems*, 9(4), 145-174.
- Iris, B. - Barrett, G. V. (1972), "Some Relations Between Job and Life Satisfaction and Job Importance", *Journal of Applied Psychology*, 56, 301-304.
- Iverson, R. D. - Maguire, C. (2000), "The Relationship Between Job and Life Satisfaction: Evidence from a Remote Mining Community", *Human Relations*, 53(6), 807-839.
- Jones, B. - Flynn, D. M. - Kelloway, E. K. (1995), "Perception of Support from the Organization in Relation to Work Stress, Satisfaction, and Commitment, Organizational Risk Factors for Job Stress", *American Psychological Association*, 41-52.
- Judge, T. A. - Watanabe, S. (1994), "Individual Differences in the Nature of the Relationship Between Job and Life Satisfaction", *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 67, 101-107.
- Kaplan, M. - Öğüt, A. (2012), "Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Analizi: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 387-401.

- Karataşoğlu, S. - Akpınar, M. (2011), "Geçici Köy Koruculuğu Sistemi Üzerine Bir Saha Çalışması: Beytüşşebap Örneği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(38), 367-396.
- Ketchland, A. (1998), "The Existence of Multiple Measures of Organizational Commitment and Experience-Related Differences in a Public Accounting Setting", *Behavioral Research in Accounting*, 10, 112-115.
- Köker, S. (1991), *Normal ve Sorunlu Ergenlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Locke, E. (1976), "The Nature and Causes of Job Satisfaction". In M.D.Dunnette (Ed.). *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Chicago:Rand McNally.
- Loke, J. C. (2001), "Leadership Behaviors: Effects on Job Satisfaction, Productivity and Organizational Commitment", *Journal of Nursing Management*, 9(4), 191-204.
- London, M. - Crandall, R. - Seals G. V. (1977), "The Contribution of Job and Leisure Satisfaction to Quality of Life", *Journal of Applied Psychology*, , 62 (3), 328-334.
- Lukowski, A. V. (2004), *The Relationship Between Employer-Employee Congruence of Values, Job Satisfaction and Life Satisfaction*, University of Northern Colorado, Thesis.
- Martin, R. (1995), "The Roles of Organizational Support and Justice During a Layoff", *Academy of Management Journal*, 89-93.
- Maslach, C. - Leiter P. M. (1997), *The Truth About Burnout*, Jossey-Bass, San Francisco, Ca.
- Meyer, J.P. - Allen, N.J. (1997), *Commitment in the Workplace: Theory, Research, and Application*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Meyer, J.P. - Allen, N.J. - Smith, C.A. (1993), "Commitment to Organizations and Occupations: Extension and Test of a Three-Component Conceptualization", *Journal of Applied Psychology*, 78(4), 538-551.
- Miao, R. - Kim, H. G. (2010), "Perceived Organizational Support, Job Satisfaction and Employee Performance: An Chinese Empirical Study", *Journal of Service Science and Management*, 3, 257-264.
- Moorman, R.H. - Blakely, G.L. - Niehoff, B.P. (1998), "Does Perceived Organizational Support Mediate the Relationship Between Procedural Justice and Organizational Citizenship Behavior?", *Academy of Management Journal*, 41, 351-357.
- Mueller, C. W. - Price, J. L. (1990), "Economic, Psychological and Sociological Determinants of Voluntary Turnover", *Journal of Behavioral Economics*, 9, 321-335.
- Near, J. P. - Rice, R.W. - Hunt, R.G. (1987), "Job Satisfaction and Life Satisfaction: A Profile Analysis", *Social Indicators Research*, 19, 383-401.
- Near, J. P. - Smith, C. A. - Rice R. W. - Hunt, R. G. (1984), "A Comparison of Work and Nonwork Predictors of Life Satisfaction", *Academy of Management Journal*, 27 (1), 184-190.

- O'Driscoll, M. P. - Randall, D. M. (1999), "Perceived Organisational Support, Satisfaction with Rewards and Employee Job Involvement and Organisational Commitment", *Applied Psychology: An International Review*, 48, 197-209.
- Obeng, K. - Ugboro, I. (2003), "Organizational Commitment among Public Transit Employees: An Assessment Study", *Journal of the Transportation Research Forum*, 57 (2): 83-98.
- Orpen, C. (1978), "Work and Nonwork Satisfaction: A Causal Correlational Analysis", *Journal of Applied Psychology*, 530-532.
- Özdevecioğlu, M. (2003), "Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18, 113-130
- Özdevecioğlu, M. (2007), "Kariyer Bağlılığı, Mesleki Bağlılık ve Örgütsel Bağlılığın Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkisi: İş-Aile Çatışmasının Rolü", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28, 1-20.
- Polatçı, S. - Ardiç, K. - Akkaş, H. (2009), "Duygusal Zeka ve Tükenmişlik İlişkisinde Örgütsel Bağlılığın Etkisi", *Uluslararası 7. Bilgi, Ekonomisi ve Yönetimi Kongresi, Yalova Üniversitesi-İstanbul Üniversitesi*, 30-31 Ekim-1 Kasım, Yalova.
- Porter, L.W. - Steers, R. M. - Mowday, R.T. - Boulian, P.V. (1974), "Organizational Commitment, Job Satisfaction and Turnover Psychiatric Technicians", *Journal of Applied Psychology*, 59.
- Randall, M. L. - Cropanzano, R. - Bormann, C. A. - Birjulin, A. (1999), "Organizational Politics and Organizational Support as Predictors of Work Attitudes, Job Performance, and Organizational Citizenship Behavior", *Journal of Organizational Behavior*, 20, 159-174.
- Rhoades, L. - Eisenberger, R. - Armeli, S. (2001), "Affective Commitment to the Organization: The Contribution of Perceived Organizational Support", *Journal of Applied Psychology*, 86, 825-836.
- Rhoades, L. - Eisenberger, R. (2002), "Perceived Organizational Support: A Review of the Literature", *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 698-714.
- Rice, R. W. - Near, J. P. - Hunt, R.G. (1979), "Unique Variance in Job and Life Satisfaction Associated with Work Related and Extra Work Related Variables", *Human Relations*, 32, 605-623.
- Rice, R. W. - McFarlin, D. B. - Hunt, R. G. - Near, J. P. (1985), "Job Importance as a Mediator of the Relationship Between Job Satisfaction and Life Satisfaction", *Basic and Applied Social Psychology*, 6(4), 279-316.
- Rice, R. W. - Near, J. - Hunt, R. G. (1980), "The Job Satisfaction- Life Satisfaction Relationship: A Review of Empirical Research", *Basic and Applied Social Psychology*, 1(1), 37-64.
- Schmitt, N. - Mellon, P. (1980), "Life and Job Satisfaction: Is the Job Central?" *Journal of Vocational Behavior*, 16, 51-58.
- Settoon, R. P. - Bennett, N. - Liden, R.C. (1996), "Social Exchange in Organizations: Perceived Organizational Support, Leader-Member Exchange, and Employee Reciprocity", *Journal of Applied Psychology*, 81, 219-227.

- Shore, L. M. - Tetrick, L. E. (1991), "A Construct Validity of the Survey of Perceived Organizational Support", *Journal of Applied Psychology*, 76(5), 637-643.
- Staw, B. M. - Sutton, R. I. - Pelled, L. H. (1994), "Employee Positive Emotion and Favorable Outcomes at the Workplace", *Organizational Science*, 5, 51-71.
- Taş Y. (2011), "İş Tatmini ve Bilgi Paylaşım Düzeyinin Duygusal Bağlılığa Etkisi: Kocaeli Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi'nde Bir Araştırma", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 117-131.
- Uçar, D. (2009), *Perceived Organizational Support and Organizational Commitment: The Mediating role of Organization-Based Self-Esteem*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uyguç, N. - Çımrın, D. (2004), "DEÜ Araştırma ve Uygulama Hastanesi Merkez Laboratuvarı Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıklarını ve İşten Ayrılma Niyetlerini Etkileyen Faktörler", *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1).
- Vanaki, Z. - Vagharseyyedin, S. A. (2009), "Organizational Commitment, Work Environment Conditions, and Life Satisfaction among Iranian Nurses", *Nursing and Health Sciences*, 11, 404-409.
- Vandenberg R. J. - Lance, C. E. (1992), "Examining the Causal Order of Job Satisfaction and Organizational Commitment", *Journal of Management*, 18(1), 153-167.
- Veenhoven, R. (1996), "Developments in Satisfaction Research", *Social Indicators Research*, 37, 1-46.
- Wasti, S.A. (2000), "Meyer ve Allen'in Üç Boyutlu Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi", 8. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi – Bildiriler, Nevşehir*, 25-27 Mayıs 2000, 401-410.
- Wayne, S. J. - Shore, L.M. - Liden, R. C. (1997), "Perceived Organizational Support and Leader-Member Exchange, A Social Exchange Perspective", *Academy of Management Journal*, 40, 82-111.
- Wilensky, H. (1960), "Work, Careers, and Social Integration", *International Social Science Journal*, 12, 543-560.
- Yılmaz, E. (2008), "Organizational Commitment and Loneliness and Life Satisfaction Levels of School Principals", *Social Behavior and Personality*, 36(8), 1085-1096.
- Yoon, J. - Thye, S. (2002), "A Dual Process Model of Organizational Commitment: Job Satisfaction and Organizational Support", *Work and Occupations*, 29(1), 97-124.

FINANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİNDE VE RAPORLAMASINDA BEKLENEN DEĞİŞİKLİKLER: BİR HAVAYOLU İŞLETMESİNDE VAK'A ÇALIŞMASI

Yiğit Bora ŞENYİĞİT*

ÖZET

Finansal kiralama, kiracı durumunda olan işletmeler için alternatif bir finansman tekniğidir. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) ve Amerikan Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri (US GAAP) kapsamında finansal kiralama ile ilgili yürürlükte olan standartlar kiralama işlemlerini faaliyet ve finansal olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Standartlara göre, finansal kiralama yapan işletmeler bilançolarında (finansal durum tablolarında) bu işlemden dolayı varlık ve yükümlülük raporlarken faaliyet kiralamasında varlık ve yükümlülük bilanço dışında bırakılmaktadır. İşletmeler bazı durumlarda muhtemel avantajlarından dolayı özü itibarıyla finansal kiralama olan işlemi faaliyet kiralaması olarak sınıflandırabilmektedir. Bu problemler karşısında Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu ve Finansal Muhasebe Standartları Kurulu birlikte finansal kiralama projesi üzerinde 2006 yılı itibarıyla çalışmaya başlamışlardır. Hazırlanan taslak standart finansal kiralama işlemlerinin finansal tablolarda raporlanmasında “kullanım hakkı” modelini önermektedir. Bu çalışmada, kullanım hakkı modeli açıklanmış ve bu yeni model ile birlikte ortaya çıkabilecek değişiklikler bir havayolu işletmesi üzerinde vak'a çalışması yapılarak incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları kullanım hakkı modelinin finansal tablolar ve finansal oranlar üzerinde önemli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal kiralama, faaliyet kiralaması, finansal raporlama

ABSTRACT

Leasing is an alternative method to facilitate access to finance for lessee businesses. Leases are classified as either operating or finance leases under the International Financial Reporting Standards (IFRS) and the US Generally Accepted Accounting Principles (US GAAP). Businesses that enter in a finance lease report leased asset and lease payable on the balance sheet (statement of financial position), whereas an operating lease reports no asset or liability on financial statements. Lessees might intentionally structure their lease agreements to assure classification as an operating lease due to potential benefits of classifying leases as operating rather than finance. International Accounting Standards Board and Financial Accounting Standards Board have started a joint project on leasing in 2006 because of lease accounting problems. The exposure draft on leases proposes a “right of use” model for lease arrangements for lessees. This study explains the right of use model and examines the proposed changes related to the right of use model by conducting a case study on an airline company. The study reveals that the right of use model has a significant effects on financial statements and financial ratios.

Keywords: Finance lease, operating lease, financial reporting

---

*Yrd.Doç.Dr., Zirve Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, bora.senyigit@zirve.edu.tr

Giriş

Finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ve finansal raporlamasında değişiklikler yapılması konusu finansal raporlama standartları seti hazırlayan ve uluslararası düzeyde bu alandaki iki önemli kurulu olan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) ve Finansal Muhasebe Standartları Kurulu'nun (FASB) gündemine ortak bir proje olarak 2006 yılında yerleşmiştir. IASB eski Başkanı Sir David Tweedie 25 Nisan 2008 tarihinde Kanada'nın Toronto şehrinde yaptığı bir konuşmada “*Ölmeden önce en büyük arzularımın biri uçtuğum uçağın ilgili havayolu işletmesinin bilançosunda raporlanmasıdır*” diyerek konunun önemini vurgulamış ve yapılacak değişiklikler ile ilgili beklentileri kamuoyu ile paylaşmıştır. Yapılan bu konuşma bu çalışmanın da ilham kaynağı olmuştur.

Kiralama işlemleri uluslararası finansal raporlama standartları setlerinde faaliyet kiralaması (operasyonel kiralama) ve finansal kiralama olarak ikiye ayrılmaktadır. Bir kiralama işleminin faaliyet veya finansal olarak sınıflandırılması ve muhasebeleştirilmesi, finansal raporlama bakımından önem arz etmektedir. Kiralama işlemi finansal kiralama olarak sınıflandırıldığında söz konusu işlem satın alma işlemine benzer şekilde muhasebeleştirilir ve raporlanır. Bu durum kiralanılan unsurun bilançoda (finansal durum tablosunda) bir varlık ve bu unsuru elde etmek için ödenecek borcun bir yükümlülük olarak raporlanmasını gerektirmektedir. Halbuki kiralama işlemi faaliyet kiralaması olarak sınıflandırıldığında bilançoda bu işleme ilişkin herhangi bir raporlama yapılmamaktadır. Faaliyet kiralaması, adi kiralama işlemi olarak ele alınmaktadır. Buna göre kiralama süresi boyunca tahakkuk eden ödemeler, ilgili dönemlere gider olarak kaydedilmekte ve gelir tablosunda raporlanmaktadır.

Faaliyet ve finansal olarak sınıflandırmaktan kaynaklanan bu farklı muhasebe yaklaşımları aynı finansal olayın farklı muhasebeleştirilmesine ve finansal raporlanmasına neden olabilmektedir. Bu durum finansal tablo kullanıcılarının anlaşılır, güvenilir, karşılaştırılabilir ve ihtiyaca uygun şekilde bilgi almalarına engel oluşturabilmektedir. Sadece finansal tablo kullanıcıları değil finansal tabloları hazırlayanlar için de benzer engeller oluşabilmektedir. IASB ve FASB tüm bu ihtiyaçları dikkate alarak finansal kiralama işlemleri ile ilgili olarak ortak çalışma yapmaya başlamışlardır. İlke bazlı yaklaşımın daha güvenilir bilgi sunabileceği ancak mevcut standardın değişikliklere ihtiyacı olduğu anlayışından hareketle IASB ve FASB ortaklaşa yürüttüğü finansal kiralama projesinde yeni bir finansal raporlama standardı üzerinde çalışmaktadırlar.

IASB ve FASB tarafından Ağustos 2010 tarihinde yayımlanan ve Mayıs 2013 tarihinde revize edilerek yeniden yayımlanan taslak standart finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde ve finansal raporlamasında “kullanım hakkı” modelini önermiştir. Bu yeni model kiracı durumunda olan işletmelerin finansal tabloları üzerinde önemli değişikliklere sebep olabilecektir. Kiraya verenin yani finansal kiralama şirketinin finansal tablolarında meydana gelebilecek değişiklikler bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Kiracı durumunda olan işletmelerin finansal tablolarında meydana gelebilecek değişiklikleri açıklamak üzere finansman tekniği olarak genellikle finansal kiralamayı tercih eden havayolu sektörü tercih edilmiştir. Bu doğrultuda bir havayolu işletmesinin finansal tabloları üzerinde vak'a çalışması yürütülmüştür. Vak'a yönteminin tercih edilmesinin sebebi bu yöntemin, finansal kiralamadaki karmaşık muhasebe uygulamalarının daha anlaşılır şekilde ortaya konmasına imkan vermesidir. Vak'a çalışmasında finansal kiralama

işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ve finansal raporlamasında kullanılacak yeni modelin işletmenin finansal tablo analizlerinde incelenen temel finansal oranlarında meydana getirebileceği değişiklikler ortaya konmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde finansal kiralama işlemlerine yönelik uluslararası finansal raporlama düzenlemeleri ve beklenen değişiklikler açıklanmıştır. İkinci bölümde literatür incelemesi yapılarak daha önce bu konuda ve bu konuya benzer alanlarda yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölüm bir havayolu işletmesinde yapılan vak'a çalışmasından oluşmaktadır. Son bölümde ise sonuç ve değerlendirmeler yer almaktadır.

1. Finansal Kiralama İşlemlerine Yönelik Uluslararası Finansal Raporlama Düzenlemeleri ve Beklenen Değişiklikler

Finansal kiralama işlemlerine ilişkin mevcut finansal raporlama standartlarından 1976 yılında FASB tarafından yayımlanan Finansal Muhasebe Standardı (FAS) 13 ve 1982 yılında IASB tarafından yayımlanan Uluslararası Muhasebe Standardı (IAS) 17 günümüze kadar değişikliklere uğramakla birlikte halen yürürlüktedirler. Bu mevcut standartlar sahiplik modeline göre yani kiralama sözleşmesinde risk ve faydanın devredilmesi durumunda bilançoda ilgili varlığın ve bu varlıktan doğan yükümlülüğün raporlanmasını esas alan yaklaşıma göre hazırlanmıştır (AAA FASC, 2011, s.862).

IASB tarafından hazırlanan Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) seti içerisinde yer alan IAS 17'de finansal kiralama "*bir varlığın mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan her türlü risk ve yararların devredildiği sözleşme*" olarak ve faaliyet kiralaması ise "*finansal kiralama dışındaki kiralamalar*" olarak tanımlanmıştır (IAS 17, par.4).

FASB tarafından hazırlanan Finansal Muhasebe Standartları'nda benzer bir ayırım yapılmış ve kiralama işlemleri faaliyet ve finansal olarak sınıflandırılmıştır. Ancak FASB tarafından hazırlanan standartlar, IASB tarafından hazırlanan standartlar gibi ilke bazlı değil kural bazlıdır (Collins vd., 2012, s.682). Finansal kiralama konusu bu iki farklı yaklaşımın ortaya konduğu alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. FASB tarafından hazırlanan FAS 13 içerisinde faaliyet kiralaması, finansal kiralama dışındaki kiralamalar olarak benzer bir tanıma sahip iken finansal kiralama için belli kriterler söz konusudur ve bu kriterlerden herhangi birinin sağlanması durumunda o kiralama finansal kiralama olarak kabul edilir. Söz konusu kriterler şunlardır (FAS 13, par.6):

- Malın mülkiyetinin kira süresi sonunda kiracıya devredilmesi
- Kiracıya kira süresi sonunda malı satın alma hakkı tanınması
- Kiralama süresinin malın ekonomik ömrünün % 75'inden daha büyük bir bölümünü kapsamaması
- Finansal kiralama sözleşmesine göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin toplamının malın gerçeğe uygun değerinin %90'ından daha büyük bir değeri oluşturması

Finansal kiralamaya ilişkin finansal raporlama standartlarında değişiklik yapılmasına yönelik ilk çalışma Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki muhasebe standartları kurullarındaki temsilcilerden oluşan ve G4+1 olarak adlandırılan grubun 1996 yılında yayımladığı tartışma bildirisidir (McGregor, 1996). Bu çalışmayı, yine G4+1 grubu tarafından 2000 yılında yayımlanan bildiri takip

etmiştir (Nailor ve Lennard, 2000). Bu bildirimlerde, mevcut standartlarda özün önceliği ilkesine uyulmadığı ve tüm kiralamaların bilançoda raporlanması gerektiği savunulmuştur.

18 Eylül 2002 tarihinde IASB ve FASB hazırladıkları finansal raporlama standartlarını yakınlaştırmak amacıyla Norwalk Anlaşması'nı imzalamış ve yüksek kaliteli ve uyumlu standartlar hazırlama konusunda niyetlerini açık bir şekilde ortaya koymuşlardır (FASB, 2002). Finansal kiralama standardı, IASB ve FASB tarafından üzerinde ortak çalışılan projelerden bir tanesidir. 19 Temmuz 2006 tarihinde IASB ve FASB tarafından oluşturulan ve 16 üyeden oluşan çalışma grubu yeni finansal kiralama standardı üzerinde çalışmaya başlamıştır. Üyeler arasında finansal tabloları hazırlayanlar, bağımsız denetçiler, finansal tablo kullanıcıları ve konunun uzmanları yer almaktadır. Ayrıca Avrupa Finansal Raporlama Danışma Grubu (European Financial Reporting Advisory Group) ve Uluslararası Menkul Kıymet Komisyonları Örgütü (International Organization of Securities Commissions) gözetim fonksiyonunu üstlenmiştir. İlk toplantısını Şubat 2007 tarihinde gerçekleştiren çalışma grubu, bu tarihten sonra periyodik olarak toplanmaya devam etmiştir. IASB ve FASB birlikte Mart 2009 tarihinde tartışma bildirisini yayımlamış ve 17 Temmuz 2009 tarihine kadar kamuoyunun görüşlerini toplamıştır. Daha sonra Ağustos 2010 tarihinde taslak standart yayımlanmış ve 15 Aralık 2010 tarihine kadar kamuoyunun görüşleri toplanmıştır. Tüm bu görüşler değerlendirilmiş ve taslak standart revize edilerek 16 Mayıs 2013 tarihinde yeniden yayımlanmıştır. Revize edilen taslak standart ile ilgili görüşler 13 Eylül 2013 tarihine kadar toplanmıştır.

IAS 17 ve FAS 13 içerisinde iki tip kiralamadan bahsedilmektedir. Bunlardan biri faaliyet kiralaması ve diğeri finansal kiralama. Eğer faaliyet kiralaması yapılırsa bu işlem bilanço dışında kalmakta ve sadece gelir tablosunda raporlanmaktadır. Finansal kiralamada ise işlem bilançoya da dahil edilmektedir. Bu standartların yerine yeni bir standart üzerinde çalışılmasının sebebi Ağustos 2010 tarihinde yayımlanan taslak standartta, mevcut standartlara göre faaliyet kiralaması ve finansal kiralama ayrımının sağlıklı şekilde yapılamadığı bazı durumlarda aynı kiralamanın farklı şekilde muhasebeleştirilmesine ve raporlanmasına sebep olabildiği şeklinde açıklanmıştır. Bu durum finansal tablo kullanıcılarının, finansal tablolar setinde faaliyet kiralaması işlemi ile karşılaştıklarında bu kiralamanın bilanço üzerindeki etkisini anlamak üzere finansal tablo dipnotlarını ve erişilebilen diğer bilgileri kullanarak bilançoda düzeltmeler yapmalarını gerektirmektedir (Subramanyam, 2014, s.152). IASB ve FASB'in finansal kiralama işlemlerine yönelik yeni bir standart üzerinde çalışmalarının temel sebebi finansal tablo kullanıcılarının bu ihtiyaçlarına cevap verebilmektir.

Ağustos 2010 tarihinde yayımlanan taslak standart, finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde ve finansal raporlamasında "kullanım hakkı" modelini ve finansal tablo dipnotlarında daha detaylı bilgi sunulmasını önermiştir. Kullanım hakkı modeline göre kiracı kiralama süresinin başlangıç tarihinde, kullanım hakkı verilen varlığı ve kira ödemelerine ilişkin borcu finansal tablosunda raporlamalıdır (IASB, 2010, par.10). Kullanım hakkı modeli bu yönüyle mevcut standartlarda esas alınan sahiplik modelinden farklıdır. Kullanım hakkı modeline göre ilgili varlık, kira ödemelerinin bugünkü değeri ile bilançoda raporlanır, dönemler boyunca amortismanına tabi tutulur ve değer düşüklüğü testine tabi olur (IASB, 2010, par.12-24).

Mayıs 2013 tarihinde revize edilerek yeniden yayımlanan taslak standart kullanım hakkı modeli önerisine devam etmiş ancak alternatif olarak 12 aydan daha kısa süreli

yapılan kiralalarda faaliyet kiralaması yaklaşımının kullanılabileceğini belirtmiştir (IASB, 2013, par.B45-B).

2. Literatür İncelemesi

Finansal kiralama işlemlerinin finansal raporlamasına yönelik beklenen değişiklikler ile ilgili literatürde değişik çalışmalar mevcuttur. Çalışmaların bir kısmı değişiklikleri ve bu değişikliklerin sebeplerini ele almakta ve bir diğer kısmı buna ek olarak söz konusu değişikliklerin finansal tablolar üzerindeki etkilerini incelemektedir.

Jamal ve Tan (2010) yaptıkları çalışmada finansal kiralama ile ilgili standartları belirterek kural bazlı standartlar kullanıldığında yöneticilerin şirket borçlarını bilanço dışında tutma eğiliminde olduklarını vurgulamışlardır. Bu nedenle ilke bazlı standartların finansal raporlama kalitesini artırdığını ileri sürmüşlerdir. İşletmeler faaliyetlerini yürütmek için gerekli olan yatırımlarını diğer finansman teknikleri yerine finansal kiralama ile yapmalarının nedeni ekonomik sebeplerin yanında finansal kiralamanın, işletmenin borçlarını bilanço dışında bırakmaya fırsat vermesi olarak açıklanmaktadır (Monson, 2001, s.279). FASB ve IASB bu görüşlere paralel şekilde üzerinde çalıştıkları yeni finansal raporlama standardını ilke bazlı olarak hazırlamaktadırlar. Hazırlanmakta olan yeni standart ile, kiralamada faaliyet ve finansal ayırımının ortadan kalkması ve kiralamadan doğan hak ve yükümlülüklerin bilançoda raporlanmasının sağlanması beklenmektedir (Knubley, 2010, s.324; Berberoğlu, 2011, s.2).

Bu gelişmelere paralel olarak, bilanço dışı finansman aracı olarak kullanılan faaliyet kiralamasının finansal raporlamasında yapılacak değişikliklerle birlikte finansal kiralama sektörünün, kiracı konumunda olan işletmeler için, cazibesinin azalacağı da belirtilmektedir (Ciesielski ve Weirich, 2010, s.54). Burada ortaya çıkan bir diğer durum da finansal tabloları hazırlayan yani kiracı pozisyonunda olan işletmeler ile finansal tablo kullanıcıları arasındaki çıkar çatışmasıdır. Hazırlanmakta olan yeni standardın bu çıkar dengesini dikkate alması gerekmektedir (Beattie vd., 2006, s.99). Örneğin kredi kullanmak isteyen bir işletmenin finansal tablo kullanıcısı konumunda olan bir banka, finansal tabloların dürüst biçimde sunulmasını yani gerçekte varolan tüm borçların bilançoda raporlanmasını bekleyecektir. Halbuki, finansal kiralama yerine faaliyet kiralaması yaklaşımıyla raporlama yapmak işletmenin borçlarını daha az göstererek kredibilitesini yükseltebilecektir.

Kullanım hakkı modelini öneren finansal kiralama ile ilgili yeni standart, ilgili varlığın ve bu varlıktan doğan yükümlülüğün bilançoda, bu varlıkla ilgili amortisman giderinin ve yükümlülüklerden kaynaklanan faiz giderinin gelir tablosunda raporlanmasını gerektirmektedir. Bu değişikliklerin finansal tablolarda özellikle faiz karşılama, kaldıraç ve kârlılık oranları üzerinde etkileri olması beklenmektedir (Singh, 2011, s.825). Bu yeni durum finansal oranların karşılaştırılabilirliğini önemli ölçüde artırmaktadır (Jennings ve Marques, 2013, s.52). Durocher ve Fortin (2009) yaptıkları çalışmada finansal oranlarda meydana gelebilecek bu değişikliklerin bankalar tarafından kredi taleplerinin değerlendirilmesi aşamasında, özellikle sermaye yapısı, likidite durumu, geri ödeme gücü ve risk belirleme gibi konularda etkili olacağını ortaya koymuşlardır.

İngiltere'de 1994 yılında 232 halka açık işletme üzerinde yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, faaliyet kiralaması yoluyla edinilen varlıkların ve bu varlıklara ilişkin yükümlülüklerin bilançoda raporlanması yapıldığında, başka bir deyişle söz konusu varlıklar

aktifleştirildiğinde, işletmelerin gerçekte uzun vadeli borçlarının ortalama olarak %39'unu raporlamadıkları tespit edilmiştir (Beattie vd., 1998, s.253). 1995 yılında Yeni Zelanda Borsası'nda işlem gören 38 işletme üzerinde yapılan benzer bir çalışmada uzun vadeli borçların önemli şekilde artacağı ve bu durumun finansal oranlar üzerinde etkili olacağı belirtilmiştir (Bennett ve Bradbury, 2003, s.112). Almanya'da 2005 yılında halka açık 90 işletme üzerinde yapılan çalışmada, faaliyet kiralamasıyla edinilen varlıklar aktifleştirildiğinde, özellikle bilançoyla ilgili finansal oranların Alman Muhasebe Standartları'na göre hazırlanan finansal tablolarda, IFRS veya US GAAP uygulanarak hazırlanan finansal tablolara göre daha çok değiştiği gözlemlenmiştir (Fülber vd., 2008, s.140).

Amerika Birleşik Devletleri'nde 2009 yılında Fortune 500 listesine giren ilk 200 işletmeden seçilen 91 işletme üzerinde yapılan araştırmaya göre yeni standardın bu işletmelere uygulanması durumunda 29 işletmenin toplam borcunun en az %10 değişeceği ve 50 işletmenin toplam borcunun %5'ten daha az değişeceği tespit edilmiştir (Grossman ve Grossman, 2010, s.6). PricewaterhouseCoopers (2009) tarafından 2008 yılı finansal tabloları üzerinde 54 ülkede değişik sektörlerde faaliyet gösteren 3000 halka açık işletme üzerinde yürütülen araştırma sonuçlarına göre işletmelerin gelir tablolarında raporladıkları faiz giderinin %58 artabileceği ve bu faiz giderine sebep olan finansal kiralama borçlarının işletmelerin %24'ü için %25 artabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Havayolu işletmeleri uçaklar için yatırım yaparken finansal kiralama tekniğini finansman aracı olarak sıkça kullanmaktadırlar. Bu nedenle literatürde özellikle taşımacılık ve havayolu işletmeleri üzerinde yapılan çalışmalar da mevcuttur. Gritta ve Lipman (2010) Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren havayolu işletmeleri üzerinde, daha önce 1974 ve 1994 yılında yaptıkları benzer çalışmalar ile karşılaştırmalı olarak, araştırma yapmışlardır. Buldukları sonuçlara göre havayolu işletmeleri finansal zorluklar yaşamaktadırlar ve bazı havayolu işletmeleri, kullandıkları uçakları faaliyet kiralama yerine finansal kiralama olarak bilançolarında raporladıklarında özsermayeleri eksi değerlere düşmektedir. Yine Amerika Birleşik Devletleri'nde taşımacılık sektörünü genel olarak inceleyen başka bir çalışmada, sektörde faaliyet kiralamasının finansal kiralamalaya oranının 18'e 1 olduğu ve bu durumun havayolu işletmelerinde 26'ya 1 değerine ulaştığı vurgulanmıştır. Aynı çalışmada verilen örnekte, 1973 yılında United Airlines bilançosunda 936 milyon \$ uzun vadeli borç yer aldığı ve özsermayenin 700 milyon \$ olduğu ve buna göre hesaplanacak borç/özsermaye oranının yönetilebilir olduğu belirtilmiş ancak faaliyet kiralamasından doğan 815 milyon \$ tutarındaki borcun bilançoda raporlanması halinde finansal tablo kullanıcılarının United Airlines'ın ciddi bir borç problemi ile karşı karşıya olduğunu göreceklerini vurgulamıştır (Tang ve Fiedler, 2010, s.463).

3. Bir Havayolu İşletmesinde Vak'a Çalışması

Vak'a çalışması Amerika Birleşik Devletleri'nin başlıca havayolu işletmelerinden biri olan Delta Havayolları'nın Amerikan Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri'ne göre hazırlanmış finansal tabloları üzerinde yapılmıştır. Vak'a konusu olarak bu işletmenin seçilmesinde finansal kiralamaya göre faaliyet kiralamasını daha fazla tercih etmesi etkili olmuştur.

Delta Havayolları yaşadığı finansal zorluklar nedeniyle 2005 yılında iflas sürecine girmiştir. Delta Havayolları yürüttüğü reorganizasyon ve yeniden yapılandırma çalışmaları

ile 2007 yılında iflas sürecinden çıkmayı başarmıştır. Ayrıca 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin önde gelen havayolu işletmelerinden biri olan Northwest Havayolları ile kendi çatısı altında birleşmiştir. 2008 ve 2009 yıllarını zarar ile kapatan işletme 2010 yılı itibarıyla yeniden kâr etmeye başlamıştır. 31 Aralık 2013 tarihi itibarıyla 78.000 civarında personeli ve filosunda 743 adet uçağı bulunmaktadır (Delta Havayolları, 2014).

Vak'a çalışmasında Delta Havayolları'nın yeniden kâr etmeye başladığı yıl olan 2010 yılı faaliyet raporunda yer alan bilgilerden, varsayımlarda kullanılmak üzere Finansal Kiralama ve Finans Vakfı'nın (ELFF) yapmış olduğu finansal analizlerden ve faaliyet kiralamasını finansal tablolarda kullanım hakkı modeli yaklaşımıyla raporlayabilmek için yapılması gereken hesaplamalarla ilgili olarak literatürde önerilen yöntemlerden yararlanılmıştır (Imhoff vd., 1991; Imhoff vd.1997; ELFF, 2011). Vak'a çalışmasının amacı finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ve finansal raporlamasında uygulanması beklenen kullanım hakkı modelinin işletmenin finansal tablolarında ve finansal oranlarında meydana getirdiği değişiklikleri ortaya koymaktır.

İşletmenin 2010 yılı faaliyet raporu incelendiğinde, finansal tablo dipnotlarında kiralamalara ilişkin gelecek beş yıl içerisinde yapacağı ödemelerin bilgisini sunduğu görülmektedir. Delta Havayolları'nın 113 adet finansal kiralaması yoluyla ve 111 adet faaliyet kiralamasıyla kullandığı uçağı bulunmaktadır. Buna ek olarak anlaşmalı taşıyıcılar aracılığıyla faaliyet kiralamasıyla kullandığı 540 adet uçağı bulunmaktadır. Tablo-1'de işletmenin finansal kiralamaya ilişkin ödemeleri ve iptal edilemez sözleşmelere dayalı faaliyet kiralamasına ilişkin ödemeleri yıllar itibarıyla yer almaktadır.

Tablo.1 Delta Havayolları'nın Finansal ve Faaliyet Kiralama Ödemeleri (Milyon \$)

Yıllar	Finansal Kiralama Ödemeleri	Faaliyet Kiralaması Ödemeleri
2011	214	1.420
2012	193	1.351
2013	160	1.320
2014	130	1.263
2015	124	1.169
2015 sonrası	404	8.423
Toplam	1.225	14.946

Tablo-1 incelendiğinde faaliyet kiralaması ödemelerinin finansal kiralamadan daha yüksek olması işletmenin kiralama yoluyla edindiği uçakları çoğunlukla finansal kiralama yerine faaliyet kiralaması olarak sınıflandırmayı tercih ettiğini ortaya koymaktadır.

Kullanım hakkı modeli uygulandığında işletmenin faaliyet kiralamasından doğan 2010 yılı kira gideri tutarının gelir tablosundan çıkarılması gerekecektir. Kira giderinin yerine kiralanan uçakların varlık olarak ve kira borcunun ise uzun vadeli borç olarak bilançoda raporlanmasından doğan amortisman gideri ve faiz gideri unsurları karşımıza çıkacaktır. Delta Havayolları'nın yapmış olduğu faaliyet kiralamalarını, kullanım hakkı modeline uygun şekilde, finansal tablolarda finansal kiralama şeklinde raporlayabilmek için faaliyet kiralaması ödemelerinin net bugünkü değerinin hesaplanması gerekmektedir. Tablo-2'de yapılan hesaplamalar sonucunda elde edilen veriler sunulmuştur.

Tablo.2 Faaliyet Kiralamalarının Finansal Kiralama Olarak Raporlama Hesaplamaları

Veriler (Milyon \$)		
Gelecekteki faaliyet kiralaması ödemelerinin net bugünkü değeri	=	10.769
2010 yılı amortisman giderindeki artış	=	794
2010 yılı faiz giderindeki artış	=	700
31.12.2010 itibarıyla varlıklardaki net artış	=	10.078
31.12.2010 itibarıyla borçlardaki net artış	=	10.269
31.12.2010 itibarıyla özsermayedeki net azalış	=	(191)

2011 yılı ve sonrasında yapılacak faaliyet kiralaması ödemelerinin net bugünkü değerinin hesaplanmasında iskonto oranının belirlenmesi ve finansal tablo dipnotlarında bilgisi verilmeyen 2015 yılı sonrası ödemelerin ne kadar süreceğinin bilinmesi önem arz etmektedir. İskonto oranı olarak aynı yıl daha önce yapılmış bir çalışmada kullanılan % 6,5 oranı esas alınmıştır (ELFF, 2011, s.21).

2015 yılı sonrasında faaliyet kiralaması ödemelerin ne kadar süreceği ise Imhoff vd. (1991; 1997) çalışmalarındaki hesaplama uygun şekilde yapılmıştır. Hesaplama için Tablo-1’de yer alan verilerden faydalanılmıştır. Buna göre, 2015 sonrasındaki faaliyet kiralaması ödemelerinin toplamının, 2011-2015 yılları arasındaki yıllık ortalama faaliyet kiralaması ödemesine bölünmesiyle gelecekteki faaliyet kiralaması ödemelerinin yaklaşık olarak 7 yıl (2016-2022 yılları arası) süreceği tahmin edilmiştir. Belirlenen ödeme süresi, iskonto oranı ve ortalama ödeme tutarı dikkate alınarak gelecekteki faaliyet kiralaması ödemelerinin net bugünkü değeri 10.769\$ olarak hesaplanmıştır.

Amortisman gideri ile, faiz giderinde meydana gelen artış ve oluşan ertelenmiş vergi varlığı verilerinin elde edilmesinde Finansal Kiralama ve Finans Vakfı’nın yaptığı analizden faydalanılmıştır (ELFF, 2011, s.29). Yapılan analizde amortisman gideri doğrusal amortisman yöntemine göre, faiz gideri % 6,5 ile faaliyet kiralaması ödemelerinin net bugünkü değerinin çarpılmasıyla ve ertelenmiş vergi varlığı vergi kuralları ile muhasebe ilkeleri arasındaki farklar dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Faaliyet kiralamalarının finansal kiralama olarak raporlanması halinde varlıklardaki net artış, gelecekteki faaliyet kiralaması ödemelerinin net bugünkü değerinden dönemin amortisman giderindeki artış tutarının düşülmesi ve ertelenmiş vergi varlığının eklenmesi suretiyle bulunabilecektir (10.769\$-794\$+103\$=10.078\$). Borçlardaki net artış ise gelecekteki faaliyet kiralaması ödemelerinin net bugünkü değerinden, kiralamaya ilişkin 2010 yılında yapılan anapara ödemesinin düşülmesiyle bulunabilecektir (10.769\$-500\$=10.269\$). Varlıklar ve borçlardaki bu değişim karşısında özsermayede düşüş meydana gelmiştir (191\$).

Tablo-3’te Delta Havayolları’nın 31.12.2010 tarihli kısmi bilançosu yer almaktadır. Mevcut ve yeni durum karşılaştırılmasında görülebileceği üzere işletme mevcut durumda kiralama yoluyla edindiği uçakları çoğunlukla finansal kiralama yerine faaliyet kiralaması olarak sınıflandırmayı ve bu doğrultuda raporlamayı tercih ederek bilanço dışı finansman sağlamıştır.

Tablo.3 Delta Havayolları'nın 31.12.2010 Tarihli Kısmi Bilançosu (Milyon \$)

Delta Havayolları 31.12.2010 Tarihli Kısmi Bilançosu					
	Mevcut	Yeni		Mevcut	Yeni
Dönen Varlıklar	7.307	7.307	Kısa Vadeli Borçlar	11.385	11.385
Duran Varlıklar	35.881	45.959	Uzun Vadeli Borçlar	30.906	41.175
			Özsermaye	897	706
Toplam	43.188	53.266	Toplam	43.188	53.266

Tablo-4'te Delta Havayolları'nın 2010 yılı kısmi gelir tablosu yer almaktadır. Mevcut gelir tablosunda kira gideri raporlanırken yeni durumda kira gideri oluşmamakta ve bunun yerine amortisman giderinde ve faiz giderinde artış meydana gelmektedir. Ayrıca finansal kiralama yaklaşımıyla raporlama yapıldığında bu durum, özsermayedeki azalış ve oluşan ertelenmiş vergi varlığı arasındaki fark kadar ertelenmiş vergi geliri doğurmaktadır (Duke vd., 2012, s.60).

Tablo.4 Delta Havayolları'nın 2010 Yılı Kısmi Gelir Tablosu (Milyon \$)

Delta Havayolları 2010 Yılı Kısmi Gelir Tablosu				
	Mevcut		Yeni	
Gelirler		31.755		31.755
Faaliyet Giderleri		(29.538)		(29.760)
<i>Kira Gideri</i>		(1.200)		0
<i>Amortisman Gideri</i>		(1.511)		(2.305)
Faaliyet Kârı		2.217		1.995
<i>Faiz Gideri</i>		(1.185)		(1.885)
Diğer Giderler		(424)		(424)
Vergi Öncesi Kâr		608		314
Vergi		(15)		88
Net Kâr		593		402

Tüm bu bilgiler ışığında, Delta Havayolları'nın finansal tablolarını finansal kiralamaya ilişkin olarak önerilen yeni finansal raporlama yaklaşımı doğrultusunda hazırlaması durumunda finansal oranlarının önemli ölçüde değişeceği Tablo-5'te görülmektedir.

Tablo.5 Delta Havayolları'nın 2010 Yılı Başlıca Finansal Oranları

Finansal Oranlar	Mevcut	Yeni
<i>Borçlar / Özsermaye Oranı</i>	47.1	74.5
<i>U.V. Borçlar / Toplam Varlıklar Oranı</i>	% 72	% 77
<i>Faiz Karşılama Oranı [(Net Kâr + Faiz Gideri)/Faiz Gideri]</i>	1.5	1.2
<i>Faaliyet Kârı Oranı (Faaliyet Kârı / Net Satışlar)</i>	% 7	% 6
<i>Net Kâr Oranı (Net Kâr / Net Satışlar)</i>	% 2	% 1
<i>Özsermaye Kârlılık Oranı (Net Kâr / Özsermaye)</i>	% 66	% 57

Tablo-5'teki finansal oranlar incelendiğinde faiz karşılama, kaldıraç ve kârlılık oranlarının değiştiği görülmektedir. İşletmenin bilançoda raporlanan mevcut borçlarına faaliyet kiralamasından kaynaklanan borçlar eklendiğinde, borçların özsermayeye oranı ve bu borçlardan doğacak faiz gideri artmaktadır. İşletmenin sürekliliğine ilişkin riskler ortaya çıkabilecektir. Faiz karşılama oranındaki düşüş işletmenin kredibilitésini düşürebilecektir. Faaliyet kiralaması yaklaşımıyla bilanço dışı tutulan uçaklar, bilançoda varlık olarak raporlandığında buradan doğacak olan amortisman giderleri ve borçlardan doğacak olan faiz giderleri kârlılık oranlarını azaltmıştır.

4. Sonuç ve Değerlendirmeler

Günümüzün yüksek rekabet içeren iş ortamında işletmeler, iktisadi kıymetleri satın alarak mülkiyetine sahip olabilecekleri gibi kiralararak sadece kullanım hakkına da sahip olabilmektedirler. Kiralamayı tercih eden işletmelerin karşısına iki tür kiralama çıkmaktadır: Faaliyet kiralaması ve finansal kiralama. Faaliyet kiralaması yapan işletmeler bilançolarında bu işlemde dolayı herhangi bir varlık ve yükümlülük raporlamamaktadırlar. Finansal kiralamada ise söz konusu iktisadi kıymet bilançoda bir varlık olarak ve bu varlığı edinmekten doğan borç ise yükümlülük olarak raporlanmaktadır. Finansal kiralama ile ilgili finansal raporlama standartlarında, raporlamaya ilişkin farklı modeller yer alması bazı durumlarda işletmelerin, “özün önceliği” ilkesine aykırı şekilde, kiralama işlemini olduğundan farklı raporlamalarına neden olabilmektedir.

Yapılan literatür çalışmasına göre işletmelerin eğilimi, kiralamalarını faaliyet kiralaması olarak sınıflandırma ve raporlama yönündedir. Bu şekilde aslında var olan bir yükümlülük bilanço dışında kalmaktadır. Böylece işletme bilanço dışı finansman sağlamış olmaktadır. Ancak bu durum finansal tablo kullanıcılarının anlaşılır, güvenilir, karşılaştırılabilir ve ihtiyaca uygun şekilde bilgi almalarına engel oluşturabilmektedir.

Bu gelişmeler karşısında IASB ve FASB 2006 yılında başladıkları ve halen ortaklaşa yürütmeye devam ettikleri çalışmada, tüm kiralamaların kullanım hakkı modeline göre yani tüm faaliyet kiralamalarının, 12 aydan kısa süreli olan kiralamalar hariç olmak üzere, finansal kiralama olarak muhasebeleştirilmesi ve raporlanmasını esas alan bir yaklaşıma doğru hareket etmektedirler. Buradaki amaç, tüm kiralamaların bilanço içerisine alınması ve dolayısıyla risklerin sadece finansal tablo dipnotlarında açıklanması yerine doğrudan bilançoda yükümlülük olarak yer almasıdır.

Bu çalışmada finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ve finansal raporlamasında değişiklikler açıklanmış ve söz konusu değişikliklerin finansal tablolar ve finansal oranlar üzerindeki etkilerini incelemek üzere bir havayolu işletmesi üzerinde vak'a çalışması yürütülmüştür. Vak'a çalışmasında, literatür çalışmasından elde edilen bilgilere uygun şekilde mevcut standarda göre yapılan finansal raporlama, varlıkların ve borçların olduğundan daha düşük raporlanmasına sebep olabilmektedir. Bu durum finansal tablo kullanıcılarının, faaliyet kiralamasının finansal tablolar üzerindeki etkilerini tahmin yaparak düzeltmelerini gerektirebilmektedir. IASB ve FASB çalışmalarını tamamlayarak nihai standardı yayımladıklarında bu sorunlar önemli ölçüde ortadan kalkabilecektir.

KAYNAKÇA

- AAA FASC, (2011). "A perspective on the joint IASB/FASB exposure draft on Accounting for Leases". *Accounting Horizons*, 25(4), 861–871.
- Beattie, V., Edwards, K., Goodacre, A. (1998). The impact of constructive operating lease capitalisation on key accounting ratios. *Accounting and Business Research*, 28(4), 233–254.
- Beattie, V., Goodacre, A., & Thomson, S. J. (2006). International lease-accounting reform and economic consequences: The views of U.K. users and preparers. *The International Journal of Accounting*, 41(1), 75–103.
- Bennett, B. K., & Bradbury, M. E. (2003). Capitalizing non-cancelable operating leases. *Journal of International Financial Management and Accounting*, 14(2), 101–114.
- Berberoğlu, D., (2011). Kiralama işlemleri nihai taslağı ile TMS 17 kiralama işlemleri standardının karşılaştırılması. *Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu Uzman Çalışma Kağıdı*, Ankara.
- Ciesielski, J.T., & Weirich, T.R. (2010). New accounting for leases", *The Journal of Corporate Accounting & Finance*, Jan.-Feb.,45–54.
- Collins, D. L., Pasewark, W. R., & Riley, M. E. (2012). Financial reporting outcomes under rules-based and principles-based accounting standards. *Accounting Horizons*, 26(4), 681–705.
- Delta Havayolları, (2011). 2010 Yılı Faaliyet Raporu, Atlanta, Georgia. Çevrimiçi <http://ir.delta.com/stock-and-financial/sec-filings/default.aspx> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2013).
- Delta Havayolları, (2014). 2013 Yılı Faaliyet Raporu, Atlanta, Georgia. Çevrimiçi <http://ir.delta.com/stock-and-financial/sec-filings/default.aspx> (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2014).
- Durocher, S., Fortin, A. (2009). Proposed changes in lease accounting and private business bankers' credit decisions. *Accounting Perspectives*, 8(1), 9–42.
- Duke, J. C., Franz, D., & Hsieh, S. J. (2012). Evaluating constructive lease capitalization and off-balance-sheet financing: An instructional case with FedEx and UPS. *Accounting Perspectives*, 11(1), 57–69.
- Equipment Leasing and Finance Foundation, (2011). *Economic Impacts of the Proposed Changes to Lease Accounting Standards*. Washington, DC.
- Financial Accounting Standards Board, (1976). Accounting for Leases, Statement of Financial Accounting Standards No. 13. Stamford, Connecticut.
- Financial Accounting Standards Board, (2002). Norwalk Agreement, Çevrimiçi <http://www.fasb.org/news/memorandum.pdf>, (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2013).
- Fülbier, R.U., Silva, J.L., & Pferdehirt, M.H. (2008). Impact of lease capitalization on financial ratios of listed German companies, *Schmalenbach Business Review*, 60, 122–144.
- Gritta, R., & Lippman, E. (2010). Aircraft leasing and its effect on air carriers debt burdens: A comparison over the past several decades. *Journal of the Transportation Research Forum*, 49(3), 101–110.
- Grossman, A.M., & Grossman, S.D. (2010). Capitalizing lease payments: Potential effects of the FASB/IASB plan. *The CPA Journal*, May, 6–11.

- Imhoff, E. A., Lipe, R. C., & Wright, D. W. (1991). Operating leases: Impact of constructive capitalization. *Accounting Horizons*, 5(1), 51–63.
- Imhoff, E. A., Lipe, R. C., & Wright, D. W. (1997). Operating leases: Income effects of constructive capitalization. *Accounting Horizons*, 11(2), 12–32.
- International Accounting Standards Board, (1997). International Accounting Standard 17 Leases, London.
- International Accounting Standards Board, (2010). Exposure Draft: Leases, London, Çevrimiçi <http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Leases/ed10/Documents/EDLeasesStandard0810.pdf>, (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2013).
- International Accounting Standards Board, (2013). Exposure Draft: Leases, London. Çevrimiçi <http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Leases/Exposure-Draft-May-2013/Documents/ED-Leases-Standard-May-2013.pdf>, (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2014).
- Jamal K., & Tan, H. (2010). Joint effects of principles-based versus rules based standards and auditor type in constraining financial managers aggressive reporting. *The Accounting Review*, 85(4), 1325–1346.
- Jennings, R., & Marques, A. (2013). Amortized cost for operating lease assets. *Accounting Horizons*, 27(1), 51–74.
- Singh, A., (2011). A restaurant case study of lease accounting impacts of proposed changes in lease accounting rules, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23(6), 820–839.
- Knubley, R., (2010). Proposed changes to lease accounting, *Journal of Property Investment & Finance*, 28(5), 322–327.
- McGregor, W., (1996). Accounting for leases: A new approach, FASB, Çevrimiçi <http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Leases/Documents/FASBSR-1996-Leases-New-Approach.pdf>, (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2013).
- Monson, D.W., (2001). The Conceptual Framework and Accounting for Leases. *Accounting Horizons*, Cilt:15, Sayı:3, s.275–287.
- Nailor, H., & Lennard, A. (2000). Leases: Implementation of a new approach, FASB, Çevrimiçi <http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Leases/Documents/FASBSR-2000-Leases-Implementation-Of-New-Approach.pdf>, (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2013).
- PricewaterhouseCoopers, (2009). The future of leasing: Research of impact on companies financial ratios. Çevrimiçi <http://www.uic.edu/classes/actg/actg516tr/Readings/Off-BS/List.htm> (Erişim Tarihi: 1 Mart 2013).
- Subramanyam, K.R., (2014). *Financial Statement Analysis*, McGraw-Hill Education: New York.
- Tang, O., & Fiedler, B. (2010). Lease accounting and US transportation industry. *International Forum on Shipping, Ports and Airports*, Southwest Jiaotong Üniversitesi, Çin.

KARS İLİ İMALAT SANAYİNİN YENİLİKÇİLİK VE MARKAŞMA KAPASİTESİ: BİR DURUM ANALİZİ

Evren DEMİR*

Levent GELİBOLU**

ÖZET

Bu çalışma, Kars'taki imalat sanayinin yenilikçilik ve markaşma kapasitesinin araştırılması amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında ildeki toplam 49 işletmeye anket uygulaması yapılmış, toplanan veriler MS Excel programı vasıtasıyla değerlendirilerek yorumlanmıştır. Bulgular ildeki işletmelerin yenilikçilik ve markaşmaya önem vermedikleri genel kabulünü destekler niteliktedir. Çalışmaya göre ildeki işletmelerin yüzde 45'inin herhangi bir belge veya sertifikası, yüzde 43'ünün ise tescilli bir markası yoktur. Ayrıca işletmelerin yüzde 33'ünde mesleği ile ilgili eğitim alan kişi çalışmamaktadır. Çalışmada işletmelerin önümüzdeki 3 yıl için beklenti ve öngörülerini de değerlendirilmiş olup işletmelerin önümüzdeki yıllarda yenilikçilik ve markaşma kapasitelerini artırıcı faaliyetler yapacağı ortaya çıkmıştır. Araştırmaya göre son üç yılda 13 olan AR-GE harcaması yapan işletme sayısı önümüzdeki üç yılda 27'ye, reklam ve tanıtım harcaması yapan işletme sayısı ise 27'den 30'a çıkacaktır. Bunun yanı sıra çalışanlarına eğitim veren işletme sayısının 25'den 33'e çıkacak olması ve son 3 yılda marka – patent harcaması yapmamış 21 işletmeden 6'sının marka - patent harcaması yapacak olması Kars'taki imalat sanayi işletmelerinin yenilikçilik ve markaşma kapasitelerinin gelişeceğinin göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Kars, Yenilikçilik, Markaşma, Türk Patent Enstitüsü.

ABSTRACT

The purpose of this study is to search the innovativeness and branding capacity of the manufacturing industry in Kars. 49 questionnaires were administered to the enterprises; the collected data was examined and interpreted with MS Excel Software. The results support the general acceptance; the enterprises in Kars do not pay enough attention for innovation and branding. 45 percent of the enterprises do not have any license or certificate, 43 percent of the enterprises do not have a registered trade mark. In addition, 33 percent of the enterprises do not have any employee who had training about his profession. The evaluated expectations and predictions of the enterprises for the next 3 years brought out that the enterprises will have some actions to increase their innovation and branding capacity. The number of the enterprises, which had Research and Development expenditures in the last three years, will grow up from 13 to 27 in the next three years. The number of enterprises, which had Advertising and Promotion expenditures, will grow up from 27 to 30. Also the enterprises, which will train its employees, will grow up from 25 to 33. Additionally, 6 of 21 enterprises which had no spending for branding and patent expenditures in the last three years will have spending for branding and patent expenditures in the next three years. All these can be regarded

* Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA), Yatırım Destek Ofisi Koor., Kars, evren.demir@serka.gov.tr

** Yrd.Doç.Dr., Kafkas Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Kars, lgelibolu@gmail.com

as a sign of the future developments of the branding and innovativeness capacity of the manufacturing industry in Kars.

Keywords: Kars, Innovativeness, Branding, Turkish Patent Institute.

Giriş

Sürekli değişen rekabet ortamında yenilikler yaparak varlığını sürdürebilme çabası günümüzün bir zorunluluğu olarak kabul edilirken, bu yeniliklerin rakip ürünlerden ayırt edilmesine yardım eden markalaşma çabaları da önem arz eden diğer bir olgudur. Bu çerçeveden bakıldığında ülke pazarlarının büyük yükünü üstlenen ve özellikle faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından yenilikçilik ve markalaşma konularına yönelmek zorunluluğu duyan Küçük ve Orta Boy İşletmelere (KOBİ) yönelik sorunların araştırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca konum ve pazara uzaklık gibi coğrafi dezavantajlarla birlikte rekabet edebilirlik açısından güçlü pazar ortamlarına sahip olmayan pazar alanları açısından bakıldığında durum daha da önemli görünmektedir. Kars ilindeki çoğu işletme de bu kapsamda ele alınabilir.

Çalışmada Kars ilindeki işletmelerin yenilikçilik ve markalaşma konularında yeterlilik durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda ilin ekonomik durumu ile yenilikçilik ve markalaşma konularındaki durumu incelenmiştir. Türkiye Kalkınma Bankası, T.C. Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı verileri, ülke genelinde yapılan üç adet endeks ve sıralama çalışmaları ile Türk Patent Enstitüsü istatistiklerinden yararlanılmıştır. Bu çalışma sonuçları ilin yenilikçilik ve markalaşma kapasitesinin düşük olduğunu ortaya koymakla birlikte mevcut durumun belirlenmesi amacıyla işletmelere anket uygulaması yapılmıştır. Hazırlanan anket formu Kars'taki 49 işletmeye uygulanmış, bulgular ikincil veriler de göz önüne alınarak yorumlanmıştır.

Bu çalışma ile Kars ilindeki imalat sanayi işletmelerinin yenilikçilik ve markalaşma kapasiteleri tespit edilerek konu ile ilgili çalışmalar yürüten kurumlar ve araştırmacılar için bilgi kaynağı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bugüne kadar ilde yapılan çalışmalar sadece "Kars'taki kaşar peyniri imalatçıları" (Gelibolu,2005:Demir vd.,2012) kapsamakta olup bu araştırma ile Kars'ta ilk defa imalat sanayinin tüm alt sektörlerini kapsayan bir çalışma yapılmış olmaktadır.

1. Yenilikçilik ve Markalaşma

Marka, mal ya da hizmetleri rakiplerden farklılaştırmaya ve satıcı ya da satıcıların mal ve hizmetlerini belirlemeye yarayan ayırt edici isim veya semboldür (logo, alamet-i farika veya paket tasarımı gibi) (Aaker, 2007:25). Markalaştırma ise, marka ortaya çıkarılırken işletmenin bütününün ortak olduğu bir stratejik süreçtir. Rekabetin güçlendiği ve yapısal değişikliklerin rekabeti etkilediği bir ortamda etkin ve etkili bir markalaştırma için markanın yeni koşullara uyulanması gerekmektedir (Randal, 2005:13).

Pringle ve Thompson (2000:13) bir markanın gücünde mantık ve performans ölçütü ile duygusal ve imaja dayalı yararların iki temel yapı taşı olduğunu söyleyerek, özellikle imalatçı markaların ikinci unsuru yerleştirme maliyetini üstlenememesi durumunda markaların varlık nedeninin oluşamayacağından söz etmektedirler. Marka

bir firmanın en değerli parçasıdır. Firmalar açısından bakıldığında markalaşma; tutundurmaya ve talep yaratmaya yardımcı olmakta, satışları ve rekabet gücünü arttırmakta, başarılı olmuş bir marka ile ürün hattına yeni ürünler eklemek kolaylaşmaktadır. Yanı sıra markalaşma firma ve ürün imajının yerleştirilmesini sağlamakta, firmaya rakiplerinden ayrı bir fiyat stratejisi izleme olanağı tanımaktadır. Marka, tesciliyle yasal bir konum kazanır ve sahibine yasal güvence sağlar ve pazarda başarı sağlamış bir marka aracı kuruluşların o ürüne piyasa fiyatından farklı bir fiyat koymalarını engeller (Ar, 2004:8-9).

Yeni teknolojiler, kamu düzenlemeleri ve uluslararası pazar koşulları, hızlı değişen iş ortamları içinde bir yandan üretkenliği ve uygun maliyetlerin önemini arttırırken diğer yandan işletmeleri yeni ürün geliştirme ve farklı hizmetler sunmaya zorlamaktadır. Dolayısıyla işletmelerin yeniliğe önem vermesi rekabet üstünlüğünü koruma açısından önemlidir (Nochur, 2009).

Yenilik, işletme içinde ve dışında bulunan ancak her koşulda işletmenin kontrol edebildiği faktörlerde değişiklikler yaparak işletme amaçlarına daha etkin biçimde ulaşılmasını sağlayan faaliyetleri içermektedir (Bilginoğlu ve Kılıç, 2010). Alan ve Leloğlu (2013) yenilikçilikte organizasyonun büyümesine yönelik izlenecek yolun ortaya çıkarılması, yeniliklere ilişkin detaylı hedef konulması, bu hedeflere ulaşmak için yenilik eylemlerinin nasıl yönetileceğinin açıklanmasının söz konusu olduğunu ifade etmektedirler.

Firma yenilikçiliği ise bir firmanın hızlı şekilde yeni ürün geliştirme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Hurley ve Hult, 1998) ve pazarda etkin bir rekabet geliştirebilmek için sadece bugün değil yakın bir gelecekte de en kritik avantaj unsuru olacağı iddia edilmektedir (Gilbert, 2008:1).

Markalaşma ve yenilikçilik birbirleriyle yakın ilişki içinde olan iki konudur. Yenilikçi firmaların başarı sağlayabilmesi markalaşmayla mümkün olabilmekte ve yenilikçilik çabaları da markalaşmayı olumlu etkilemektedir. Yenilikçi çabaların verimli kılınabilmesi ve bu çabalar sonucunda yararlı çıktılar elde edilebilmesi için markalaşmanın önemli olduğu görülmektedir (Alan ve Leloğlu, 2013:22).

2. Kars İçin Uygun Yatırım Alanları Araştırmaları ve Genel Ekonomik Durum

Türkiye Kalkınma Bankası, 2000-2005 yılları arasında Türkiye'nin birçok ilinde yatırım ortamının değerlendirilmesi amacıyla "Uygun Yatırım Alanları Araştırmaları" yaptırmıştır. Bu kapsamda Kars araştırması 2004 yılında yayımlanmıştır (Kafalı, 2004). Araştırmalarda sanayi ve hizmet alanında yapılacak yatırımların değerlendirilmesinde kullanılan kuruluş yeri faktörleri arasında "Pazar Olanakları" ile "Yardımcı Malzeme ve Hammadde Kaynaklarına Yakınlık" en yüksek faktör ağırlıkları verilerek ilk sıralarda değerlendirilmiştir. İldeki hammadde kaynaklarının yetersizliğinin ilde imalat sanayinin gelişimini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Bu çalışmalarda kullanılan değerlendirme ölçütleri kullanılarak 2012-2013 döneminde SERKA (Serhat Kalkınma Ajansı) tarafından illerin "Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları" çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarda bölgedeki illerin (Kars, Ardahan, Iğdır ve Ağrı) sosyo-ekonomik durumu derinlemesine incelenmiş ve her il için yaklaşık 40 adet yatırım yapılabilecek sektör belli bir sistematikte değerlendirilmiştir.

Çalışma sonuçlarına göre; çalışma alanı olan Kars açısından bakıldığında et, süt, bims üretiminde kullanılan ponza madeni ve çimento üretiminde kullanılan kireçtaşı haricinde ekonomik değer taşıyan önemli bir hammadde kaynağı mevcut değildir (Demir vd, 2012). Bunun yanı sıra ülkemizin doğu sınırında yer alan Kars, imalat sanayinin gelişmesi için çok önemli bir etken olan pazara yakınlık bakımından da oldukça şanssız bir konumdadır. Anılan çalışmalarda Türkiye'nin en büyük tüketim merkezi olan İstanbul'a Kars'ın 1.425 km mesafede bulunduğu ve komşu ülkelerde de büyük tüketim merkezlerinin olmadığı ifade edilmiştir. Kars'a en yakın sınır kapılarından İran'a açılan Gürbulak, Nahçıvan'a açılan Dilucu ve Gürcistan'a açılan Türkgözü Sınır Kapıları faaliyette olmasına rağmen Ermenistan'a açılan Doğukapı ve Alican, Gürcistan'a açılan ve halen yapım aşamasında olan Çıldır-Aktaş Sınır Kapılarının kapalı olması nedeniyle transit geçişlerin ve dış ticaret imkânlarının kısıtlı olması Kars'ın ekonomik yapısını olumsuz etkilemektedir.

Pazar ve hammadde kaynaklarındaki bu olumsuzlukların yanı sıra uzun ve sert geçen kış mevsimi de Kars'taki imalat sanayinin gelişimini olumsuz etkilemektedir. Demir vd. (2012) Kars'ta sadece çimento fabrikasının yılın 12 ayında düzenli üretim yaptığını ifade etmektedir. Kars'taki imalat sanayinin büyük kısmını oluşturan kaşar peyniri işletmelerinin pazarlama sorunları üzerine Gelibolu (2009) tarafından yapılan araştırmada da işletmelerin dağıtım ile ilgili olarak belirledikleri en büyük sorunlar pazarlardan uzak olunması ve taşıma maliyetinin yüksek olmasıdır.

Kars ilinde üretilerek il dışına satışı yapılan en önemli ürünler; canlı hayvan, et, süt ürünleri, çimento, tekstil ürünleri ve inşaat malzemeleridir (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2013). Bu ürünler arasında süt ürünlerinin üretimi konusunda yenilikçilik ve markalaşma çalışmalarının daha kolay olması beklenebilir.

3. Kars'ın Yenilikçilik Kapasitesi

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013) tarafından yapılan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması"na göre 81 il arasında Kars 68. sırada yer almaktadır.[†]Bu endeksin hesaplanmasında kullanılan göstergeler arasında "yüz bin kişiye düşen marka başvuru sayısı" ve "yüz bin kişiye düşen patent başvuru sayısı" da vardır. Çalışmada "marka başvuru sayısı"; ekonomideki canlılığa ve yeniliklere açıklığa işaret ettiği için ilin toplam ekonomik gücünü belirttiği gibi, ilde yaşayan bireylerin de yenilikçi iş yapma kapasitesini, verimliliğini ve dinamizmini ifade eden bir gösterge olarak kabul edilmiştir. Bu göstergenin "Birinci Temel Bileşendeki Ağırlığı" 0,8500 ile 61 bileşen arasında 5. sırada yer almaktadır. "Patent başvuru sayısı" ise; sanayi sektöründeki canlılığı ve yeniliklere açıklığı ifade ettiği için ilin toplam ekonomik gücünü olduğu kadar, ilde yaşayan bireylerin yaratıcılığını ve yeniliklere açıklığını ortaya koyan bir gösterge olarak kabul edilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013). Bu göstergenin "Birinci Temel Bileşendeki Ağırlığı" 0,5900 ile 61 bileşen arasında 31. sırada yer almaktadır.

[†] Sıralama illerin demografik durumu, istihdam, eğitim, sağlık, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali kapasite, erişilebilirlik ve yaşam kalitesi alt kategorilerinde toplam 61 değişken kullanılarak hesaplanmıştır.

İllerin rekabetçiliğinin sorgulandığı diğer bir çalışma Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu Derneği (URAK) tarafından yapılmıştır. URAK'ın en son 2009-2010 yılları için yayınlamış olduğu "İllerarası Rekabetçilik Endeksi" çalışması beşeri sermaye ve yaşam kalitesi, markalaşma becerisi ve yenilikçilik, ticaret becerisi ve üretim potansiyeli ile erişilebilirlik ana başlıklarını içermektedir (URAK, 2011). Genel endeks sıralamasında Kars 68. sırada yer almıştır. Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi Alt Endeksinde 71. sırada, Ticaret Becerisi ve Üretim Potansiyeli Alt Endeksinde 80. sırada yer almıştır. Erişilebilirlik Alt Endeksinde 53. sırada yer alan Kars, Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik Alt Endeksinde ise 72. sırada yer almaktadır.

4. Türk Patent Enstitüsü, Markalaşma ve Yeni Ürün Gelişimi

Türk Patent Enstitüsü (TPE-2014) marka'yı; "bir teşebbüs tarafından sunulan mal ya da hizmetlerin diğer teşebbüslerinkinden ayırt edilebilmesini sağlayan işaretler" olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre herhangi bir yenilik içermeyen ürün ve hizmetler için de marka tescili yapılabilir. Kars'ta özellikle kaşar peyniri üreticileri ürünleri için marka tescili yaptırmakta olup bu tesciller TPE'nin marka tanımında yenilikçilik şartı olmaması nedeniyle ilin yenilikçilik kapasitesi için doğrudan bir ölçüt olarak kullanılmamalıdır. TPE'nin "patent" tanımı; "sınırlı bir yer ve süre için üçüncü kişiler tarafından buluşun izinsiz olarak üretilmesini, kullanılmasını veya satılmasını engelleme yoluyla sahibine tanınan tekel hakkıdır ve bu hakkı gösteren belgenin de adıdır" şeklindedir. TPE'ye göre "faydalı model", Türkiye'de ve dünyada yeni olan, sanayiye uygulanabilen buluşların sahiplerine koruma sağlayan bir sistemdir. Yine TPE'ye göre günlük hayatımızın her anında bize eşlik eden, hayatımızı kolaylaştıran her türlü ürün veya ürün parçaları; hayatımıza renk katan, estetik duyularımıza hitap eden desenler, süslemeler "endüstriyel tasarım"dır. TPE'nin yapmış olduğu bu tanımlara göre patent, faydalı model ve endüstriyel tasarım tescil işlemleri için başvuran işletmelerin imalat sanayi işletmeleri olması veya imalat sanayi ile işbirliği içerisinde bulunan üniversite veya araştırma kurumlarının olması gerekmektedir.

Tablo.1 Marka, Patent, Faydalı Model, Endüstriyel Tasarım Başvuru Ve Tescil Bilgileri

KARS	Marka		Patent		Faydalı Model		End. Tasarım		
	Yıl	Başvuru	Tescil	Başvuru	Tescil	Başvuru	Tescil	Başvuru	Tescil
1995	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1996	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1997	2	0	0	0	0	0	0	0	0
1998	5	1	0	0	0	0	0	0	0
1999	4	2	0	0	0	0	0	0	0
2000	3	0	0	0	0	0	1	1	1
2001	10	4	0	0	0	0	0	0	0
2002	3	4	0	0	0	0	0	0	0
2003	6	3	0	0	0	0	0	0	0
2004	8	4	0	0	0	0	0	0	0
2005	58	2	0	0	0	0	0	0	0
2006	29	30	0	0	0	0	0	0	0
2007	20	22	0	0	1	0	0	0	0
2008	21	11	0	0	2	1	0	0	0
2009	34	8	0	0	2	1	0	0	0
2010	40	15	0	0	0	0	0	0	0
2011	35	16	0	0	0	0	0	0	0
2012	38	21	0	0	0	0	0	0	0
2013	28	20	1	0	1	0	0	0	0
TOPLAM	346	163	1	0	6	2	1	1	1

Kaynak: Türk Patent Enstitüsü, www.tpe.gov.tr, Erişim Tarihi: 01.03.2014

Tablo 1’de 1995-2013 yılları arasındaki Kars ilinin marka, patent, faydalı model, endüstriyel tasarım başvuru ve tescil sayıları yer almaktadır. Tabloda yer alan verilere göre son sekiz yılda marka başvuru sayılarında önceki yıllara göre ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Marka başvurularının yaklaşık yarısı tescil almayı başarmıştır. 19 yıl boyunca Kars’tan sadece bir adet patent başvuru olmuş ve 2013 yılında yapılan bu başvurunun tescili henüz gerçekleşmemiştir. Bu durum ildeki işletmelerin özgün ürün üretememesinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Kars İlinin faydalı model başvuru ve tescil sayılarına bakıldığında 19 yıl boyunca Kars’tan altı başvuru yapılmış ve başvurulardan sadece iki tanesi tescil edilmiştir. Bu durum İldeki işletmelerin sanayiye uygulanabilen buluşlarının ne kadar az olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Kars’ın endüstriyel tasarım başvuru ve tescil sayılarına göre ise 19 yıl boyunca sadece 2000 yılında Kars’tan bir başvuru yapılmış ve bu başvurunun tescili yapılmıştır. Bu durum ilin endüstriyel tasarım oluşturmada ne kadar zayıf kaldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tablo.2 2013 Yılı KARS İli Marka, Patent, Faydalı Model Ve Endüstriyel Tasarım Türkiye Sıralamaları

KARS	Marka		Patent		Faydalı Model		End. Tasarım	
	Başvuru	Tescil	Başvuru	Tescil	Başvuru	Tescil	Başvuru	Tescil
	73	71	67	55	58	49	67	67

Kaynak: Türk Patent Enstitüsü, www.tpe.gov.tr, Erişim Tarihi: 01.03.2014

Tablo 2’de 2013 yılında marka, patent, faydalı model ve endüstriyel tasarım alanlarında başvuru ve tescil sayılarında Kars ilinin Türkiye sıralaması yer almaktadır. Kars ili 28 marka başvuru sayısı ile 73. ve 20 tescil sayısı ile 71. sırada yer almıştır. Kars endüstriyel tasarım başvurusunda ve tescilinde, başvurusu ve tescili olmayan diğer 15 il ile birlikte 67. sırayı paylaşmaktadır.

5. Araştırma Yöntemi ve Veri Toplama Araçları

Araştırma problemi, sanayinin gelişmesi için çok da uygun koşullara sahip olmayan ve çeşitli araştırmalarda yenilikçilik kapasitesinin Türkiye ortalamasının altında yer alan Kars ilinde, imalat sanayi işletmelerinin yenilikçilik ve markalaşma alanlarında yaptıkları çalışmaların neler olduğu konusudur. *Araştırmanın amacı* ise Kars İlinde bulunan imalat sanayi işletmelerinin yenilikçilik ve markalaşma alanındaki yaptıkları çalışmaların tespit edilmesidir. Araştırmanın iki alt amacı vardır: (1) Kars İlindeki imalat sanayi işletmelerinin yeni ürün geliştirme çabası gösterip göstermediklerinin, (2) Kars İlindeki imalat sanayi işletmelerinin markalaşmaya önem verip vermediklerinin belirlenmesidir. Araştırmada veri toplama araçları anket tekniği ile sınırlıdır. İldeki işletmelerin bir bölümü mevsimsel işletmeler olup, araştırmanın anket uygulama döneminde faal ve ankete katılmayı kabul eden işletmelerle *kısıtlıdır*.

İldeki imalat sanayi işletmelerinin büyük bir bölümü il merkezindeki Organize Sanayi Bölgesi (OSB) ve Küçük Sanayi Sitesinde (KSS) yer almakta olup bu bölgeler dışında çok az sayıda işletme bulunmaktadır. İldeki imalat sanayicilerini temsil edebilecek grup olarak bu işletmelerin en yoğun olduğu OSB ve KSS’deki imalat sanayi işletmelerinin büyük bir çoğunluğu çalışmaya dâhil edilmiştir. OSB ve KSS dışında kalan belli başlı işletmeler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Hazırlanan anket formu Haziran – Kasım 2012 tarihleri arasında Kars İlindeki 49 imalat sanayi işletmesine yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar MS Excel programı kullanılarak analiz edilmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır. Kars Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğünden alınan bilgiye göre Kars’ta 2013 yılı Kasım ayı itibarıyla 70 adet firmanın sanayi sicil belgesi vardır.

Hazırlanan anket formları 33 sorudan oluşmaktadır. Araştırma mevcut durumun tespitine yönelik bir tanımlama araştırması olacağı için araştırmada işletmelere ait hem nicel (makinelere yaşı, üretim miktarı, işletmenin çalışan sayısı, üretimi yeri büyüklüğü) hem de nitel sorular (işletmenin sektörü, son üç yıl içinde makine ekipman yatırımı yapılıp yapılmadığı, işletmenin sahip olduğu belgeler, marka, son bir yılda ürün çeşitliliği değişimi -arttı, azaldı, değişmedi-, son üç yılda ar-ge için harcama yapılıp yapılmadığı, önümüzdeki üç yılda marka-patent çalışması yapılıp yapılmadığı) yer almaktadır. Çalışma ile Kars’ta ilk kez imalat sanayinin tüm alt sektörlerini kapsayan

bir çalışma yapılmış olmakta ve mevcut durumu farklı bileşenler çerçevesinde ölçerek gösteren keşifsel bir araştırma niteliğindedir.

6. Bulgular

Anket uygulanan işletmelerin faaliyet alanları geniş bir yelpazeyi kapsamaması nedeniyle analiz öncesi işletmeler üst faaliyet alanları (faaliyet grupları) altında gruplanmıştır.

Tablo.3 İşletmelerinin Faaliyet Alanları

Faaliyet Grubu	Faaliyet Alanı	İşletme Sayısı	İşletme Toplamı	Dağılım (%)
Demir İşleme	Soba Üretimi	2	2	4,1
Gıda Ürünleri	Et ve Et Ürünleri	2	26	53,1
	Küp Şeker Üretimi	1		
	Süt ve Süt Ürünleri	20		
	Şeker Üretimi	1		
	Unlu Mamüller	1		
	Yem Üretimi	1		
İnşaat Malzemeleri	Bazalt Taş Kesimi ve İşlemesi	1	8	16,3
	Beton Yapı Elemanları Üretimi	2		
	Bims Briket İmalatı	1		
	Elektrik Malzeme İmalat ve Taahhüt	1		
	İnşaat Mal. İmalatı	1		
	İnşaat Malzemeleri Parke Taşı İmalatı	1		
Kimyasal Ürünler	Mermer İmalatı	1	1	2,0
	Kimyasal Ürünler Ve Temizlik	1		
Mobilya & Ağaç İşleri	Kereste İmalatı	4	9	18,4
	Mobilya Aksesuarları	1		
	Mobilya İmalatı	3		
	Okul Malzemeleri Yapımı, Mobilya	1		
Tarım Makineleri	Tarım Makineleri İmalatı	3	3	6,1
Toplam		49	49	100,0

Tablo 3'te işletmelerin faaliyet alanları ve faaliyet grupları yer almaktadır. Buna göre işletmelerin yaklaşık yüzde 53,1'i et ve et ürünleri ile süt ve süt ürünleri üretimini de kapsayan gıda imalatçısı firmalardır. İkinci büyük grup yaklaşık yüzde 18,4 ile mobilya ve ağaç işleri, üçüncü büyük grup ise yüzde 16,3 ile inşaat malzemeleri grubudur. Tablo 4'te ankete katılan işletmelerin faaliyet süreleri yer almaktadır. Bu tabloya göre işletmelerin yüzde 24,5'i 1-5 yaş arasında, yüzde 26,5'i 6-10 yaş arasında, yüzde 26,5'i 11-15 yaş arasında, yüzde 10,2'si 16-20 yaş arasında ve yüzde 12,2'si 20 yaş üzerindedir.

Tablo.4 İşletmelerin Faaliyet Süreleri Ve Durumları

Faaliyet Süresi	Frekans	Dağılım (%)
1-5 Yıl Arası	12	24,5
6-10 Yıl Arası	13	26,5
11-15 Yıl Arası	13	26,5
16-20 Yıl Arası	5	10,2
20 Yıl Üzeri	6	12,2
Toplam	49	100,0
Faaliyet Durumu		
Faaliyeti Duran/Azalan	46	93,9
Faaliyeti Durmayan/Azalmayan	3	6,1
Toplam	141	100,0

Ankete katılan işletmelere çeşitli nedenlerle faaliyetlerinin tamamen durduğu veya azaldığı dönem olup olmadığı sorulmuştur. İşletmelerin yüzde 93,9'u genellikle kış aylarında faaliyetlerinin durduğunu/azaldığını ifade etmişlerdir (Tablo 4).

Tablo.5 Mesleki Eğitim Alan Çalışan Sayısı Dağılımı

Mesleki Eğitim Alan Çalışan Sayısı	İşyeri Sayısı	Mesleki Eğitim Alan Toplam Çalışan Sayısı	Ortalama Çalışan Sayısı
0 Kişi	16	-	
1-5 Kişi	13	29	2,24
6-10 Kişi	3	28	
11-30 Kişi	1	17	
280 Kişi	1	280	280
Cevapsız	15	-	-
Toplam	141	354	

Ankete katılan işletmelere “İşyerinde mesleği ile ilgili eğitim alan kişi sayısı” sorulmuş olup 16 işyerinde mesleği ile ilgili eğitim alan kişi çalışmadığı, 13 işletmede mesleği ile ilgili eğitim alan 1-5 kişi olduğu bu kişilerin toplamının 29 olduğu ve anket uygulanan 49 işletmede mesleği ile ilgili eğitim alan toplam 354 kişinin çalıştığı ortaya çıkmıştır (Tablo 5). Ancak ankete katılan işyerlerinden birinde 280 kişinin mesleği ile ilgili eğitim almış olduğu belirlenmiş, 15 işletme ise bu soruya cevap vermemiştir. 280 kişinin çalıştığı işyeri hariç bu soruya cevap veren toplam 33 imalat sanayi işletmesinde mesleği ile ilgili eğitim alan toplam 74 kişinin (ortalama 2,24 kişi) çalıştığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6’da görüldüğü üzere ankete katılan işletmelere “Mevcut makine parkınızın işletmenizin büyümesi ve rakip firmalar ile rekabet edebilmesi için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu sorulmuş olup işletmelerin yüzde 57,1’i makine parkının yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Yine işletmelerin %93,9’u dolaylı veya doğrudan ihracat yapmamaktadır. Ankete katılan işletmelere sahip olduğu belgeler sorulmuş olup, işletmelerden yüzde 53,1’i TSE, ISO 9001, CE Belgesi, ISO 22000 HACCP, ISO 14001, OHSAS 18001, Helal Gıda Sertifikası vb. en az bir adet belgeye sahip olduğu bilgisini vermiştir. İşletmelerden 22 adedi (%44,9) ise herhangi bir belgeye sahip olmadığını ifade etmiştir.

Tablo.6 İşletmelerin Büyümesi ve Rekabet İçin Makine Parkuru Yeterliliği, İhracat, Belge/ Sertifika, Tescilli Marka Durumu

Makine Parkuru Yeterliliği	Frekans	Dağılım (%)
Yeterli	6	12,2
Yetersiz	28	57,1
Cevapsız	15	30,6
İhracat Durumu		
Yapıyor	3	6,1
Yapmıyor	46	93,9
Belge Durumu		
Var	26	53,1
Yok	22	44,9
Cevapsız	1	2,0
Tescilli Marka Durumu		
Var	28	57,1
Yok	11	42,9
Toplamlar	49	100,0

Ankete katılan işletmelere “Ürettiğiniz ürünlerin tescil edilmiş bir markası var mıdır?” sorusu sorulmuş olup, işletmelerin %57,1’inin tescilli markasının olduğu bilgisi alınmıştır (Tablo 6).[‡]

Tablo 7’de görüldüğü üzere İşletmelere “Ürün çeşitliliğinde son bir yıldaki değişim durumu ve önümüzdeki bir yıldaki değişim beklentileri” sorulmuş olup 49 işletmeden 1 adedi (%2) son bir yılda ürün çeşitliliğinin azaldığını, 30 adedi (%61,2) değişmediğini ve 18 adedi (%36,7) arttığını ifade etmiştir. Bu işletmelerin 1 adedi (%2) önümüzdeki bir yılda ürün çeşidinin azalacağını, 21 adedi (%42,9) değişmeyeceğini ve 25 adedi (%51) ise ürün çeşidinin artacağını ifade etmiştir. Son bir yılda ürün çeşitliliği değişmeyen 30 işletmeden 12 tanesinin önümüzdeki bir yılda artış beklentisi içinde olması ürün çeşitliliğindeki artışı %36,7 seviyesinden % 51,0 seviyesine yükseltmiştir.

[‡] Bu soruya verilen cevaplarda İnşaat Malzemeleri (Doğrama – PVC Kapı Pencere ve Doğrama – PVC ve Ahşap Kapı Pencere) imalatı yapan bazı işletmeler bayiliklerini yaptıkları ulusal markaları kendi markaları olarak ifade etmişlerdir. Bu işletmelerin markaları YOK olarak değerlendirme yapılmıştır.

Tablo.7 Ürün Çeşitliliği ve Üretim Miktarındaki Değişim ve Beklenti

Ürün Çeşitliliği		Önümüzdeki 1 Yılda									
		Azalacak		Değişmeyecek		Artacak		Cevapsız		Toplam	
		Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%
Son 1 Yılda	Azaldı	-	-	1	2,0	-	-	-	-	1	2,0
	Değişmedi	1	2,0	15	30,6	12	24,5	2	4,1	30	61,
	Arttı	-	-	5	10,2	13	26,5	-	-	18	36,
	Cevapsız	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplam	1	2,0	21	42,9	25	51,0	2	4,1	49	100
Üretim Miktarı		Önümüzdeki 1 Yılda									
		Azalacak		Değişmeyecek		Artacak		Cevapsız		Toplam	
		Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%
Son 1 Yılda	Azaldı	1	2,0	4	8,2	11	22,4	-	-	16	32,7
	Değişmedi	1	2,0	4	8,2	4	8,2	2	4,1	11	22,4
	Arttı	2	4,1	4	8,2	16	32,7	-	-	22	44,9
	Cevapsız	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplam	4	8,2	12	24,5	31	63,3	2	4,1	49	100,0

Ankete katılan işletmelere “Üretim miktarında son bir yıldaki değişim durumu ve önümüzdeki bir yıldaki değişim beklentileri” sorulmuş olup 49 işletmeden 16 adedi (%32,7) son bir yılda üretim miktarının azaldığını, 11 adedi (%22,4) değişmediğini ve 22 adedi (%44,9) arttığını ifade etmiştir. İşletmelerin 4 adedi (%8,2) önümüzdeki bir yılda üretim miktarının azalacağını, 12 adedi (%24,5) değişmeyeceğini ve 31 tanesi (%63,3) ise üretim miktarının artacağını ifade etmiştir. Son bir yılda üretim miktarı azalmış olan 16 işletmeden 11 adedinin ve son bir yılda üretim miktarı değişmeyen 11 işletmeden 4 adedinin önümüzdeki bir yılda üretim miktarında artış beklentisi içinde olması üretim miktarındaki artışı yüzde 44,9 seviyesinden yüzde 63,3 seviyesine yükseltmiştir (Tablo 7).

Tablo.8 Makine Ekipman Yatırımındaki ve Çalışan Eğitimindeki Değişim ve Beklenti

Makine Ekipman Yatırımı		Önümüzdeki 3 Yılda							
		Evet		Hayır		Cevapsız		Toplam	
		Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%
Son 3 Yılda	Evet	33	67,3	3	6,1	-	-	36	73,5
	Hayır	11	22,4	1	2,0	-	-	12	24,5
	Cevapsız	-	-	-	-	1	2,0	1	2,0
	Toplam	44	89,8	4	8,2	1	2,0	49	100,0
Çalışanlar İçin Eğitim		Önümüzdeki 3 Yılda							
		Evet		Hayır		Cevapsız		Toplam	
		Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%
Son 3 Yılda	Evet	23	46,9	2	4,1	-	-	25	51,0
	Hayır	10	20,4	13	26,5	-	-	23	46,9
	Cevapsız	-	-	-	-	1	2,0	1	2,0
	Toplam	33	67,3	15	30,6	1	2,0	49	100,0

Ankete katılan işletmelere “Son üç yılda makine ekipman yatırımı yapıp yapmadıkları ve önümüzdeki üç yılda makine ekipman yatırımı yapıp yapmayacakları” sorulmuş olup 49 işletmeden 36 adedi (%73,5) son üç yılda makine ekipman yatırımı yaptığını ve 44 adedi (%89,8) önümüzdeki üç yıl içerisinde makine ekipman yatırımı yapacağını ifade etmiştir. Son üç yılda makine ekipman yatırımı yapmayan 12 işletmeden 11’i önümüzdeki üç yıl içerisinde makine ekipman yatırımı yapma beklentisine sahiptir (Tablo 8).

Yine tablo 8’de görüldüğü üzere işletmelere “Son üç yılda çalışanları için eğitim alımı yapıp yapmadıkları ve önümüzdeki üç yılda çalışanları için eğitim alımı yapıp yapmayacakları” sorulmuştur. 49 işletmeden 25 adedi (%51,0) son üç yılda çalışanları için eğitim alımı yaptığını ve 33 adedi (%67,3) önümüzdeki üç yıl içerisinde çalışanları için eğitim alımı yapacağını ifade etmiştir. Son üç yılda çalışanları için eğitim alımı yapmayan 23 işletmeden 10’u önümüzdeki üç yıl içerisinde çalışanları için eğitim alımı yapma beklentisine sahiptir.

İşletmelere “Son üç yılda AR-GE harcaması yapıp yapmadıkları ve önümüzdeki üç yılda AR-GE harcaması yapıp yapmayacakları” sorulmuş olup 49 işletmeden 13 adedi (%26,5) son üç yılda AR-GE harcaması yaptığını ve 27 adedi (%55,1) önümüzdeki üç yıl içerisinde AR-GE harcaması yapacağını ifade etmiştir. Son üç yılda AR-GE harcaması yapmayan 35 işletmeden 17’si önümüzdeki üç yıl içerisinde AR-GE harcaması yapma beklentisine sahiptir (Tablo 9).

Tablo.9 AR-GE, Marka-Patent, Reklam ve Tanıtım Çalışması/ Harcamalarındaki Değişim ve Beklenti

AR-GE Harcamaları		Önümüzdeki 3 Yılda							
		Evet		Hayır		Cevapsız		Toplam	
		Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%
Son 3 Yılda	Evet	10	20,4	3	6,1	-	-	13	26,5
	Hayır	17	34,7	18	36,7	-	-	35	71,4
	Cevapsız	-	-	-	-	1	2,0	1	2,0
	Toplam	27	55,1	21	42,9	1	2,0	49	100,0
Marka - Patent Harcamaları		Önümüzdeki 3 Yılda							
		Evet		Hayır		Cevapsız		Toplam	
		Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%
Son 3 Yılda	Evet	14	28,6	13	26,5	-	-	27	55,1
	Hayır	6	12,2	15	30,6	-	-	21	42,9
	Cevapsız	-	-	-	-	1	2,0	1	2,0
	Toplam	20	40,8	28	57,1	1	2,0	49	100,0
Reklam ve Tanıtım Çalışması / Harcaması		Önümüzdeki 3 Yılda							
		Evet		Hayır		Cevapsız		Toplam	
		Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%
Son 3 Yılda	Evet	23	46,9	4	8,2	-	-	27	55,1
	Hayır	7	14,3	14	28,6	-	-	21	42,9
	Cevapsız	-	-	-	-	1	2,0	1	2,0
	Toplam	30	61,2	18	36,7	1	2,0	49	100,0

Ankete katılan işletmelere “Son üç yılda marka – patent çalışmaları için harcama yapıp yapmadıkları ve önümüzdeki üç yılda marka – patent çalışmaları için harcama yapıp yapmayacakları” sorulmuş olup 49 işletmeden 27 adedi (%55,1) son üç yılda marka – patent çalışmaları için harcama yaptığını ve 20 adedi (%40,8) önümüzdeki üç yıl içerisinde marka – patent çalışmaları için harcama yapacağını ifade etmiştir. Son üç yılda marka – patent çalışmaları için harcama yapmayan 21 işletmeden 6’sı önümüzdeki üç yıl içerisinde marka – patent çalışmaları için harcama yapma beklentisine sahiptir (Tablo 9).

Yine Tablo 9’da görüldüğü üzere ankete katılan işletmelere “Son üç yılda reklam ve tanıtım çalışması ve/veya harcaması yapıp yapmadıkları ve önümüzdeki üç yılda reklam ve tanıtım çalışması ve/veya harcaması yapıp yapmayacakları” sorulmuş olup 49 işletmeden 27 adedi (%55,1) son üç yılda reklam ve tanıtım çalışması ve/veya harcaması yaptığını ve 30 adedi (%61,2) önümüzdeki üç yıl içerisinde reklam ve tanıtım çalışması ve/veya harcaması yapacağını ifade etmiştir. Son üç yılda reklam ve tanıtım çalışması ve/veya harcaması yapmayan 21 işletmeden 7’si önümüzdeki üç yıl içerisinde reklam ve tanıtım çalışması ve/veya harcaması yapma beklentisine sahiptir.

Tablo.10 Yurtiçi Fuar Katılımlarındaki ve Ziyaretlerindeki Değişim ve Beklenti

Yurtiçi Fuarlara Katılım		Önümüzdeki 3 Yılda							
		Evet		Hayır		Cevapsız		Toplam	
		Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%
Son 3 Yılda	Evet	8	16,3	1	2,0	-	-	9	18,4
	Hayır	16	32,7	22	44,9	1	2,0	39	79,6
	Cevapsız	-	-	-	-	1	2,0	1	2,0
	Toplam	24	49,0	23	46,9	2	4,1	49	100,0

Yurtiçi Fuar Ziyareti		Önümüzdeki 3 Yılda							
		Evet		Hayır		Cevapsız		Toplam	
		Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%
Son 3 Yılda	Evet	24	49,0	-	-	-	-	24	49,0
	Hayır	14	28,6	10	20,4	-	-	24	49,0
	Cevapsız	-	-	-	-	1	2,0	1	2,0
	Toplam	38	77,6	10	20,4	1	2,0	49	100,0

İşletmelere “Son üç yılda yurtiçindeki fuarlara stant açarak katılıp katılmadıkları ve önümüzdeki üç yılda yurtiçindeki fuarlara stant açarak katılıp katılmayacakları” sorulmuş olup 49 işletmeden 9 adedi (%18,4) son üç yılda yurtiçindeki fuarlara stant açarak katıldığını ve 24 adedi (%49,0) önümüzdeki üç yıl içerisinde yurtiçindeki fuarlara stant açarak katılacaklarını ifade etmiştir. Son üç yıl içerisinde yurtiçindeki fuarlara stant açarak katılmayan 39 işletmeden 16’sı önümüzdeki üç yıl içerisinde yurtiçindeki fuarlara stant açarak katılma beklentisine sahiptir (Tablo 10).

Ankete katılan işletmelere “son üç yıl içerisinde yurtiçindeki fuarları ziyaret edip etmedikleri ve önümüzdeki üç yıl içerisinde yurtiçindeki fuarları ziyaret edip etmeyecekleri” sorulmuş olup 49 işletmeden 24 adedi (%49,0) son üç yılda yurtiçindeki fuarları ziyaret ettiğini ve 38 adedi (%77,6) önümüzdeki üç yıl içerisinde yurtiçindeki fuarları ziyaret edeceğini ifade etmiştir. Son üç yıl içerisinde yurtiçindeki fuarları ziyaret etmeyen 24 işletmeden 14’ü önümüzdeki üç yıl içerisinde yurtiçindeki fuarları ziyaret etme beklentisine sahiptir (Tablo 10).

İşletmelere “Son üç yıl içerisinde yurtdışındaki fuarlara stant açarak katılıp katılmadıkları ve önümüzdeki üç yıl içerisinde yurtdışındaki fuarlara stant açarak katılıp katılmayacakları” sorulmuş olup 49 işletmenin tümü (%0) son üç yılda yurtdışındaki fuarlarda stant açmadığını ve 11 adedi (%22,4) önümüzdeki üç yıl içerisinde yurtdışındaki fuarlara stant açarak katılacaklarını ifade etmiştir. Son üç yıl içerisinde yurtdışındaki fuarlara stant açarak katılmayan 48 işletmeden 11’i önümüzdeki üç yıl içerisinde yurtdışındaki fuarlara stant açarak katılma beklentisine sahiptir (Tablo 11).

Tablo.11 Yurtdışı Fuar Katılımlarındaki Değişim ve Beklenti (Frekans ve Dağılım)

	Yurtdışı Fuarlara Katılım	Önümüzdeki 3 Yılda							
		Evet		Hayır		Cevapsız		Toplam	
		Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%
Son 3 Yılda	Evet	-	-	-	-	-	-	-	-
	Hayır	11	22,4	37	75,5	-	-	48	98,0
	Cevapsız	-	-	-	-	1	2,0	1	2,0
	Toplam	11	22,4	37	75,5	1	2,0	49	100,0
	Yurtdışı Fuar Ziyareti	Önümüzdeki 3 Yılda							
		Evet		Hayır		Cevapsız		Toplam	
		Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%	Frk.	%
Son 3 Yılda	Evet	1	2,0	1	2,0	-	-	2	4,1
	Hayır	11	22,4	35	71,4	-	-	46	93,9
	Cevapsız	-	-	-	-	1	2,0	1	2,0
	Toplam	12	24,5	36	73,5	1	2,0	49	100,0

Ankete katılan işletmelere “Son üç yıl içerisinde yurtdışındaki fuarları ziyaret edip etmedikleri ve önümüzdeki üç yıl içerisinde yurtdışındaki fuarları ziyaret edip etmeyecekleri” sorulmuş olup 49 işletmeden 2 adedi (%4,1) son üç yılda yurtdışındaki fuarları ziyaret ettiğini ve 12 adedi (%24,5) önümüzdeki üç yıl içerisinde yurtdışındaki fuarları ziyaret edeceğini ifade etmiştir. Son üç yıl içerisinde yurtdışındaki fuarları ziyaret etmeyen 46 işletmeden 11’i önümüzdeki üç yıl içerisinde yurtdışındaki fuarları ziyaret etme beklentisine sahiptir (Tablo 11).

İşletmelere “Kars sanayisinin en zayıf yönleri” sorulmuş olup işletmelerden üç tane zayıf yön seçmeleri istenmiş ancak bazı işletmeler üç taneden fazla, bazıları daha az seçim yapmışlardır. Kars’taki 49 işletmeden 36 adedi (%73,5) “Ulaşım ve Altyapı Yetersizliklerini” ilin sanayisinin gelişmesindeki en büyük engel olarak görürken bunu 24 işletmenin seçtiği (%49,0) “Nitelikli Eleman Eksikliği” ve 23 işletmenin seçtiği (%46,9) “İşletmelerin Sermaye Yetersizliği” takip etmiştir. Günlük hayatta birçok kişinin şikâyetçi olduğu “İklim Şartlarının Elverişsizliği” işletmeler tarafından dördüncü sırada dile getirilmiştir (Tablo 12).

Tablo.12 Kars Sanayisinin En Zayıf Yönleri

Zayıf Yönler	İşletme Sayısı	Dağılım (%)
Ulaşım ve Altyapı Yetersizlikleri	36	73,5
Nitelikli Eleman Eksikliği	24	49,0
İşletmelerin Sermaye Yetersizliği	23	46,9
İklim Şartlarının Elverişsizliği	22	44,9
Hammadde Yetersizliği	16	32,7
Yan Sanayinin Gelişmemiş Olması	12	24,5
Teknoloji Yetersizliği	10	20,4
Ortaklık Bilincinin Gelişmemiş Olması	4	8,2

5. Sonuç ve Öneriler

Kars, Türkiye'nin en doğusunda yer alan ekonomisi hayvancılığa dayanan, sanayinin gelişmesi için kilit önem taşıyan hammaddelere yeterli çeşitlilikte ve miktarda sahip olmayan, Türkiye iç pazarının merkezi olan büyükşehirlere ve Avrupa pazarlarına uzak olan ve bunun yanı sıra iklim şartlarının Türkiye'nin diğer illerine nazaran daha ağır olduğu bir ildir. İlin sınırda bulunması, karayolu, demiryolu ve havayolu ulaşım imkânlarının gelişmesi önümüzdeki yıllarda ilin ekonomisinin ve sanayisinin gelişmesi için potansiyel sunmaktadır.

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013) tarafından yapılan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması", Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu Derneği (2011) tarafından yapılan "İllerarası Rekabetçilik Endeksi" ve Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi ve Deloitte Türkiye (2009) ortaklığıyla yapılan "Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi" çalışmalarına göre İlin sosyo-ekonomik gelişmişliği Türkiye'deki diğer illere göre oldukça kötü durumdadır. Bu çalışmaların tümünün yenilikçilik ve markalaşma ile ilgili göstergeleri ile Türk Patent Enstitüsü'nün marka, patent, faydalı model ve endüstriyel tasarım ile ilgili istatistikî verilerinde Kars hem sayısal çıktı açısından çok az sayıda ilgi göstermekte hem de Türkiye sıralamasında oldukça gerilerde yer almaktadır.

Bu bilgiler, İlerdeki imalat sanayinin yenilikçilik ve markalaşma kapasitesinin düşük olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. İmalat sanayi işletmelerinin mevcut durumunun ortaya çıkartılması amacıyla Kars'ta toplam 49 işletmeye uygulanan anketlerde ortaya çıkan sonuçlar anılan çalışma sonuçlarıyla uyumlu görünmektedir. Hem ikincil kaynaklar hem de bu çalışmaya göre ildeki imalat sanayinin yenilikçilik ve markalaşma kapasitesinin sınırlı olduğunu söylenebilir;

- İşletmelerin yüzde 53'ü gıda ürünleri, yüzde 18'i mobilya ve ağaç işleri ve yüzde 16'sı inşaat malzemeleri alanında faaliyet göstermektedir.
- İşletmelerin yüzde 25'i 1-5 yaş arasında, yüzde 27'si 6-10 yaş arasında ve yüzde 27'si 11-15 yaş arasındadır.
- İşletmelerin yüzde 94'ünün faaliyetleri yılın bir döneminde kısmen veya tamamen durmaktadır.
- 49 işletmenin 16'sında (yüzde 33) mesleği ile ilgili eğitim alan kişi çalışmamaktadır.
- 33 işletmede mesleği ile ilgili eğitim alan toplam 74 kişi (ortalama işletme başına 2,24 kişi) çalışmaktadır.
- İşletmelerin en az yüzde 57'si mevcut makine parkurunu rekabet edebilmesi için yetersiz görmektedir.
- İşletmelerin yüzde 94'ü ihracat yapmamaktadır.
- İşletmelerin yüzde 53'ü en az bir adet TSE, ISO, CE vb. belgeye sahiptir. Diğer taraftan işletmelerin yüzde 45'inin herhangi bir belge/sertifikası yoktur.
- İşletmelerin yüzde 57'sinin tescilli bir markası vardır. Diğer taraftan işletmelerin yüzde 43'ünün tescilli bir markası yoktur.

- İşletmelere göre ilin sanayisinin en zayıf yönleri “Ulaşım ve Altyapı Yetersizlikleri”, “Nitelikli Eleman Eksikliği”, “İşletme Sermayesi Yetersizliği” ve “İklim Şartlarının Elverişsizliği” olarak sıralanmaktadır.

Çalışmada ayrıca ildeki işletmelerin geçmiş yıllardaki faaliyetleri ile önümüzdeki yıllardaki faaliyet beklentileri karşılaştırılmıştır. Buna göre;

- Son bir yılda işletmelerin **%37’sinin ürün çeşitliliği** artarken, önümüzdeki bir yılda işletmelerin **%51’inin** ürün çeşitliliği artacaktır. Son bir yılda **ürün çeşitliliği değişmeyen 30 işletmeden 12 tanesi** önümüzdeki bir yılda ürün çeşitliliğini arttıracaktır.
- Son bir yılda işletmelerin **%45’inin üretim miktarı** artarken, önümüzdeki bir yılda işletmelerin **%63’ünün** üretim miktarı artacaktır. Son bir yılda **üretim miktarı değişmeyen 11 işletmeden 4 tanesi ve üretim miktarı azalan 16 işletmeden 11 tanesi** önümüzdeki bir yılda üretim miktarını arttıracaktır.
- Son üç yılda işletmelerin **%49’u yurtiçi fuarları ziyaret** ederken, önümüzdeki üç yılda işletmelerin **%78’i** yurtiçi fuarları ziyaret edecektir. Son üç yılda **yurtiçi fuarları ziyaret etmeyen 24 işletmeden 14 tanesi** önümüzdeki üç yılda yurtiçi fuarları ziyaret edecektir.
- Son üç yılda işletmelerin **%4’ü yurtdışı fuarları ziyaret** ederken, önümüzdeki üç yılda işletmelerin **%25’i** yurtdışı fuarları ziyaret edecektir. Son üç yılda **yurtdışı fuarları ziyaret etmeyen 46 işletmeden 11 tanesi** önümüzdeki üç yılda yurtdışı fuarları ziyaret edecektir.
- Son üç yılda işletmelerin **%51’i çalışanlarının eğitimi** için harcama yaparken, önümüzdeki üç yılda işletmelerin **%67’si** çalışan eğitimine bütçe ayıracaktır. Son üç yılda **çalışanlarının eğitimi için harcama yapmayan 23 işletmeden 10 tanesi** önümüzdeki üç yılda çalışanlarının eğitimi için harcama yapacaktır.
- Son üç yılda işletmelerin **%74’ü makine ekipman yatırımı** yaparken önümüzdeki üç yılda işletmelerin **%90’ı** makine ekipman yatırımı yapacaktır. Son üç yılda **makine ekipman yatırımı yapmayan 12 işletmeden 11 tanesi** önümüzdeki üç yılda makine ekipman yatırımı yapacaktır.
- Son üç yılda işletmelerin **%27’si AR-GE harcaması** yaparken önümüzdeki üç yılda işletmelerin **%55’i** AR-GE harcaması yapacaktır. Son üç yılda **AR-GE harcaması yapmayan 35 işletmeden 17 tanesi** önümüzdeki üç yılda AR-GE için harcama yapacaktır.

Ürün çeşitliliği, üretim miktarı, fuar ziyaretleri, çalışan eğitimi, makine ekipman yatırımı ve AR-GE harcamalarının önceki dönemlere göre artışı işletmelerin **“yeni ürün geliştirme çabalarının artacağı”** bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

- Son bir yılda işletmelerin **%37’sinin ürün çeşitliliği** artarken, önümüzdeki bir yılda işletmelerin **%51’inin** ürün çeşitliliği artacaktır. Son bir yılda **ürün çeşitliliği değişmeyen 30 işletmeden 12 tanesi** önümüzdeki bir yılda ürün çeşitliliğini arttıracaktır.
- Son üç yılda işletmelerin **%55’i reklam ve tanıtım harcaması** yaparken önümüzdeki üç yılda işletmelerin **%61’i** reklam ve tanıtım harcaması yapacaktır.

Son üç yılda **reklam ve tanıtım harcaması yapmamış 21 işletmeden 7 tanesi** önümüzdeki üç yılda reklam ve tanıtım harcaması yapacaktır.

- Son üç yılda işletmelerin **%18'i yurtiçi fuarlara katılım** sağlarken, önümüzdeki üç yılda işletmelerin **%49'u** yurtiçi fuarlara katılım sağlayacaktır. Son üç yılda **yurtiçi fuarlara katılım sağlamamış 39 işletmeden 16 tanesi** önümüzdeki üç yılda yurtiçi fuarlara katılım sağlayacaktır.
- Son üç yılda işletmeler **hiçbir yurtdışı fuarlara katılım** sağlamazken, önümüzdeki üç yılda işletmelerin **%22'si** yurtdışı fuarlara katılım sağlayacaktır. Son üç yılda **yurtdışı fuarlara katılım sağlamamış 48 işletmeden 11 tanesi** önümüzdeki üç yılda yurtdışı fuarlara katılım sağlayacaktır.
- Son üç yılda işletmelerin **%55'i marka-patent harcaması** yaparken, önümüzdeki üç yılda işletmelerin **%41'i** marka-patent harcaması yapacaktır. Son üç yılda **marka-patent harcaması yapmamış 21 işletmeden 6 tanesi** önümüzdeki üç yılda marka-patent harcaması yapacaktır.

Ürün çeşitliliği, reklam ve tanıtım harcamaları, fuarlara katılım, marka-patent harcamalarının önceki dönemlere göre artışı **“işletmelerin markalaşmaya verdikleri önemin artacağıının”** bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Yanı sıra elde edilen verilere dayanarak; Kars İlinde bulunan imalat sanayi alanında faaliyet gösteren işletmelerin yeni ürün geliştirme çabalarının ve markalaşmaya verdikleri önemin artması işletmelerin **“yenilikçilik ve markalaşma kapasitelerinin gelişmesinin”** bir göstergesi olarak kabul edilebileceği söylenebilir.

Kars İli için yapılan çalışma, Kars'ın çevresinde bulunan ve benzer özelliklere sahip diğer illerde de yapılarak Ağrı, Kars, Ardahan ve Iğdır illerinden oluşan TRA2 Düzey 2 Bölgesi için Bölgedeki kurumların çalışmalarında kullanabilecekleri bir veri oluşturmasının yanı sıra Bölge ile ilgili yapılacak akademik çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Aaker, A. David (2007), Marka Değeri Yönetimi, Çev:Ender Orfanlı, MediaCat Yayınları, İstanbul
- Alan, Hale ve Okan Leloğlu (2013), Markalaşma ve Yenilikçilik, Siirt Üniversitesi İİBF İktisadi Yenilik Dergisi, Cilt 1, Sayı 1
- Ar, Aybeniz Akdeniz (2004), Marka ve Marka stratejileri, Detay Yayıncılık, Ankara
- Demir, E., Elyıldırım, G., Boztemir, İ. ve Sarışen, M. (2012) “Kars'ın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları”, Tutar, H., **T.C. Serhat Kalkınma Ajansı**, Kars
- Bilginoğlu, B. ve Kılıç, M. (2010), “İhracatçı Türk Firmalarında Personel Sağlama ve Seçme Yöntemleri ve İnovasyon Performansı İlişkisi: Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri Örneği”, Sosyo Ekonomi, 217-239.
- Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM) (2009), “Türkiye için bir RekabetEndeksi”,Ankara

- Gelibolu, L., “Kars Kaşar Peyniri İşletmelerinin Pazarlama Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Alan Araştırması”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (3): 151-165 (2009).
- Gilbert, David H. (2008) Firm Innovativeness In Smes: Lessons From Japan *International Journal of Organisational Behaviour*, Volume 12 (1), 126-143
- Hurley RF, Hult GTM (1998). Innovation, Market Orientation, And Organizational Learning: An İntegration And Empirical Examination.62(3):42–54.
- İllerarası Rekabetçilik Endeksi “2009-2010”, *Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK)*, Ankara, (2011).
- Kafalı, M.A., “Kars İli Uygun Yatırım Alanları Araştırması”, *Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.*, Ankara, (2004).
- Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), “KOSGEB Destekleri”, <http://www.kosgeb.gov.tr>, (12.01.2014)
- Nochur Kumar (2009), İnovasyon Yapmak: Her Gün Karşılaştığınız Sorunlara Uzman Çözümler, Optimist Yayınları
- Pringle, Hamish ve Marjorie Thompson (2000), *Marka Ruhu*, Çev:Zeynep Yelçe ve Canan Feyyat, Scala Yayıncılık, İstanbul
- Randal, Geoffrey (2005), *Markalaştırma-Stratejinizi Planlamada Doğru Rehber*, Çev:Elif Özsayar, Rota Yayınları, İstanbul
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2011), “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)”, Ankara, (2013).
- T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, “81 İl Durum Raporu”, <http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/81-il-durum-raporu-2012-11052012113452.pdf>, (2013)
- Türk Patent Enstitüsü (TPE), “Marka, Patent, Endüstriyel Tasarım, Faydalı Model Tanımları ve İstatistikleri”, <http://www.tpe.gov.tr>, (2014)

“ÖĞRETMENLERİN YETERLİK ALGISI” ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE DİLİNE VE İLKÖĞRETİM ÖĞRETMENLERİ ÜZERİNDE UYARLAMA VE ÇAPRAZ GEÇERLİLİK ÇALIŞMASI

Esin ACAR*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, “Öğretmenlerin Yeterlik Algısı” (Tschannen-Moran & Woolfolk-Hoy, 2001) ölçeğini Türkçeye uyarlamak ve uyarlanan bu ölçeğin kısa zaman önce eğitim sistemimizde ilköğretim okulu olarak bilinen ilkokul ve ortaokul öğretmenlerinin öğretim yeterlilikleri ve sınıf yönetimi konusundaki algı düzeylerini ölçmektir. Ölçekte sırasıyla (1) İngilizceden Türkçeye çeviri, (2) dil geçerliliği çalışması, (3) güvenilirlik analizleri ve (4) ölçeğin ilköğretim öğretmenlerinin üzerinde uygulanması çalışmaları yapılmıştır. Sonuç olarak, (1) ölçeğin çevirisi beş farklı dil ve alan uzmanı tarafından uygun bulunmuştur, (2) ölçeğin dil geçerliliği için hesaplanan Spearman rho katsayısı .946 (P=.000) olarak hesaplanmıştır (3) 91 kişiye uygulanan ölçeğin ilk analizleri 3 faktörlü bir yapıyı ortaya çıkarmıştır (4) daha büyük bir örneklem grubu (261 kişi) üzerinde yapılan uygulama çalışması da hem açımlayıcı hem de doğrulayıcı faktör analizi yapılarak ölçeğin 3 faktörlü bir yapıya sahip olduğunu doğrulamıştır.

Anahtar Sözcükler: Ölçek uyarlama, öğretmen yeterliliği ölçeği, sınıf öğretmenleri

ABSTRACT

The purpose of this study is adapting “Teacher’s Efficacy Scale” (Tschannen-Moran & Woolfolk Hoy, 2001) to Turkish and measuring the primary school children’s perception levels about teacher proficiency and classroom management by the adapted scale. In the scale (1) Translation from English to Turkish, (2) language validity study, (3) reliability analysis and (4) application of the scale on primary school teachers. As a result, (1) translation of the scale was approved by five different language and domain experts, (2) Spearman rho coefficient was measured for language validity of the scale as .946 (P=.000) (3) the first analysis of the scale adapted on 91 people reveals that it has three factors (4) the adaptation study practiced on larger sample group confirmed that the scale has three factors by using both exploratory and confirmatory factor analyses.

Keywords: Scale adaptation, teacher efficacy scale, primary school teachers

Giriş

Öğretimin temel değişkenlerinden birisi olarak görülen öğretmen yeterliliği konusunda son zamanlarda dikkate değer araştırmalar yapılmıştır. Avrupa ülkelerinin dışında yer alan Çin ve Avustralya (Ho & Hau, 2004), Kore, Taiwan (Gorrell & Hwang, 1995; Lin & Gorrell, 2001; Lin, Gorrell, & Taylor, 2002) ve İsrail (Wertheim & Leyser,

---

* Yrd.Doç.Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf öğretmenliği, esinnacar@gmail.com

2002) gibi ülkelerde, çoğunlukla batı ülkelerinde kullanılan ve öğretmen yeterliliklerini ölçtüğü varsayılan ölçeklerle ilgili çalışmalar yapılmıştır. Batı ülkeleri dışında yapılan bu çalışmaların sayılarının ve niteliklerinin artırılmasının alandaki gelişmelere katkıda bulunması açısından gerekli olduğu düşünülmektedir. Öğretmen yeterlilikleri konusunda farklı ülkelerde yapılan bu çalışmalarda kullanılan ölçeklerden birisi olan Gibson ve Dembo tarafından geliştirilen öğretmen yeterlilikleri ölçeği, bazı maddeleriyle bazı kültürlerin ihtiyaçlarına karşılık verememiştir (Brouwers and Tomic, 2003; Lin and Gorrell, 2000).

Yeterlilik inançları kişilerin kararsız ya da stratejik, iyimser ya da kötümser olarak düşünüp düşünmeyeceklerini, hangi davranışları izleyeceği seçimini, kendileri için hedef oluşturma ve bu hedeflere bağlı olma, onlardan beklenen işler karşısında ne düzeyde çaba gösterdiklerini tahmin edebilmeleri ve karşılaştıkları engellere ne kadar dayanacakları, çevrenin istekleri ile başa çıkarken hangi oranda stres yaşadıkları ve başarıdan ne anladıklarını etkiler (Bandura, 1997). Örneğin, öğretmenler kendilerini öğrencilerin ilerlemelerini değerlendirmek amacıyla hazırlanacak bir testin planlanmasında oldukça yetkin hissedebilirler, fakat aynı öğretmenler, düzenli bir öğrenme ortamı sağlamadaki yetenekleri konusunda kendilerini yeterli görmeyebilirler. Cherniss (1993) profesyonellerin öz-yeterlilik inançları ile çalışıldığında incelenecek üç farklı aktivite alanı önermiştir: Görev alanı, kişilerarası alan ve organizasyonel alan. Öğretmenlerin görev alanı, derslerin hazırlanması ve sunulması, öğrenci performansının düzeltilmesi ve öğrenci çabasının motive edilmesi gibi “Öğretmen Yeterlilik Algısı Ölçeği” (Gibson & Dembo, 1984) tarafından sınırlanmış aktivitelerle tanımlanabilir. Organizasyonel alan, örgütsel yapı ya da var olan organizasyon içindeki politik güçleri de dikkate alarak düzeni ve sınıf yönetimini oluşturma aktivitelerini içine alan bir alan olarak kabul edilebilir. Öğretmen Kişilerarası Öz Yeterlilik Ölçeği, öğretmenlerin kişilerarası aktivitelerinden şu üç tanesini içerir: (a) sınıfta öğrenci davranışını kontrol etmek (b) arkadaşça bir destek sağlamak (c) yöneticilerin desteğini sağlamak (Brouwers & Tomic, 2001).

Ross (1998) Gibson ve Dembo'nun öğretmen yeterliliğini anlamak için kullanılan “Öğretmen Yeterliliği Ölçeği” ni (1984) ya da bu ölçeğin uyarlama formlarının kullanıldığı çalışmaların hemen hemen yarısının 1998'den önce yapılmış olduğunu belirtmiştir. Gibson ve Dembo (1984) “Öğretmen Yeterliliği” ölçeğinin yapılanması ve gelişiminde iki önemli faktörün altını çizmişlerdir. Bunlardan bir tanesi, bir öğretmenin öğretim yeterlilikleriyle ilgili kişisel algı ve inançlarını içerir. Bu faktör, öğretmenlerin kendilerini öğrencilerinin öğrenmelerinden sorumlu tutmaları bakış açısından bakılırsa Bandura'nın öz yeterlilik boyutuyla da ilişkilidir. İkinci faktör ise ev ortamı, sınıf ortamı ve aile geçmişi gibi öğretmenin yeterliliklerini etkileyen dışsal faktörlerin sınırlamalarından bahseder (Wertheim ve Leyser,2002). Gibson ve Dembo'nun (1984) ölçeğinin oluşmasında öğretmenlerle yapılan görüşmelerin ve yapılan çalışmalar sonucunda öğretmen yeterlilikleri konusunda önemli bir farkındalık oluşturmuşlardır. Gibson ve Dembo (1984) 30 maddelik bir öğretmen yeterliliği ölçeği geliştirmiştir. Ölçek uygulaması sonucunda elde edilen verilere yapılan faktör analizi sonucunda iki faktörün ortaya çıktığı gözlenmiştir. Gibson ve Dembo geliştirilen ölçekle ilgili olarak Öz Yeterlilik ve Dışsal Beklentilere Dayalı Sınırlandırmalar olarak

isimlendirilen faktörlerin Bandura'nın sosyal-bilişsel kuramının beklentileri olduğunu öne sürmüşlerdir. Sonuç olarak Gibson ve Dembo, ilk faktörü öz yeterliliği yansıtan kişisel öğretim yeterliliği, diğerini de ürün beklentisini içine alan öğretim yeterliliği olarak adlandırmışlardır (Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy, 2001).

Öğretmen yeterlilikleriyle ilgili yapılan araştırmalarda öğretmenlerin yeterlilik algıları ve sınıf yönetimi, davranış yönetimi ve özel eğitim gerektiren durumları tespit etme gibi öğretmen davranışları incelenmiştir (Wertheim ve Leyser, 2002). Bu çalışmalar içinde Woolfolk Hoy ve Rosoff (1990) tarafından yapılan ve öğretmenlerin öğretim alanında kendilerini yeterli görmeleri ile öğrencilerini geleneksel bakış açıları ile kontrol edebilmeleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada bu iki değişken arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Başka bir deyişle, öğretmenlerin bu alandaki yeterlilikleri ne kadar artarsa geleneksel anlayışa göre okulda düzeni sağlamak için temel olarak kabul edilen kurallar ve öğrencilerin cezayı içeren ölçütlerle cezalandırılması gibi geleneksel bakış açıları da aynı oranda azalma olmuştur. Ancak Sodak ve Podell'in (1993) çalışmalarında belirttiklerine göre öğretmenlerin kişisel yeterlilik algıları ne kadar fazla olursa, az olan öğretmenlerle karşılaştırıldığında öğrenme ve davranış problemleri olan öğrenciler için sıradan eğitim durumlarının çoğunlukla daha uygun olduğunu düşünme olasılıkları daha fazla olmaktadır (Akt: Wertheim ve Leyser, 2002).

Çevrenin öğrencinin öğrenmesi üzerindeki etkisinin kendi öğretme yeteneklerinden çok daha fazla olduğuna inanan öğretmenlerin dışsal bir kontrole sahip olduğu, öğrenmesi zor olan ya da güdülenme düzeyi düşük olan öğrencilere öğretebilme yetenekleri olduğuna inanan öğretmenlerin de içsel bir kontrole sahip oldukları düşünülmür (Brouwers & Tomic, 2001). Brouwers ve Tomic'in Rotter'ın sosyal öğrenme teorisine dayanan fikirleri doğrultusunda *genel öğretim yeterliliği* bir öğretmenin öğrencinin öğrenmesini etkileyen çevresel faktörlerin gücünü alt edebilmesini işaret ettiği bir durum olarak tanımlanır. Yine Rotter'ın kuramıyla doğru orantılı olarak Öğretmen Kontrol Odağı (Rose & Medway, 1981), Öğrenci Başarısında Sorumluluk (Guskey, 1981), ve Webb Yeterlilik Ölçeği (Ashton, Olejnik, Crocker, & McAuliffe, 1982) gibi birçok ölçme aracı geliştirilmiştir. Bandura'nın öz-yeterlilik konusundaki kuramına dayalı olarak da Öğretmenlerin Yeterlilik Algısı Ölçeği (Gibson & Dembo, 1984), Fen Öğretimi Yeterlilik İnancı Ölçeği (Riggs & Enochs, 1990), Asthon Betimlemeleri (Ashton, Buhr, & Crocker, 1984) ve Öğretmen Öz Yeterlilik Ölçeği (Bandura, 1990) gibi çok sayıda psikolojik ölçme araçları ortaya çıkmıştır (Akt: Brouwers & Tomic, 2001). Bu çalışmada uyarlanan "Öğretmen Yeterliliği Ölçeğinin de içinde olduğu öğretmen yeterliliklerini ölçen ölçme araçlarının ortak özelliklerinden bir tanesi, bu ölçme araçlarının *öğretmenlerin belirli görevleri yapmaları konusundaki yeteneklerine dair inançlarından ziyade genel mesleki çalışmalarını* hakkındaki yeteneklerine ilişkin inançlarını ölçebilme konusunda yeterli olmalarıdır. Alandaki çalışmalarla da paralel olarak bu çalışmada Tschannen-Moran ve Woolfolk-Hoy tarafından (2001) geliştirilen, Aday Öğretmenlerin Yeterlilik Algıları ve Kontrol Hakkındaki İnançlarının ölçüldüğü "Öğretmen Yeterlilikleri" adlı ölçeğin 24 maddeden oluşan formun (long form) Türkçeye uyarlanması, geçerlik-güvenirlik çalışmasının yapılması ve bağlı ilköğretim okullarında görev yapan bir miktar öğretmen üzerinde

uygulanması amaçlanmıştır. Bandura'nın öz yeterlilikle ilgili olarak öne sürdüğü özellikleri dikkate alarak oluşturulan ölçeğin ilk halinde 32 madde iken sonraki çalışma ile bu maddeler 24 e düşürülmüştür (Baloğlu ve Karadağ, 2008).

Ülkemizde bu ölçeğin adaptasyonu ya da adapte edilmiş olan ölçeğin geçerlik-güvenirlik çalışmaları yapılmış ve farklı alanlarda çalışan öğretmen adaylarına ya da öğretmenlere uygulanmıştır (Diken, 2004; Yılmaz ve Çokluk-Bökeoğlu, 2008; Baloğlu ve Karadağ, 2008; Korkut ve Babaoğlu, 2012). Bu uygulamalar bilgisayar öğretmenleri, fen bilgisi, coğrafya, Türkçe öğretmenleri, zihin engelliler öğretmen adayları (Akkoyunlu ve Orhan, 2003; Bıkmaz, 2002; Karadeniz, 2005; Akt: Cerit, 2010; Baloğlu ve Karadağ, 2008; Çakıroğlu, Çapa-Aydın ve Woolfolk Hoy, 2012; Öksüz ve Coşkun, 2012) ve sınıf öğretmenleri için (Korkut ve Babaoğlu, 2012) olmasına rağmen yapısal eşitlik modelinin uygulandığı bir uyarlama çalışmasına rastlanmamıştır. Bu açıdan bakıldığında bu çalışmanın farklılık gösterdiği söylenebilir.

Yöntem

Çalışma Grubu

Bu çalışmada kullanılan ölçeğin Türkçe dil geçerliliğinin sağlanması için yapılan çalışmadaki katılımcı grubunu, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı diller Eğitimi İngilizce öğretmenliği bölümüne devam eden 24 öğretmen adayı oluşturmaktadır. İngilizce öğretmeni adaylarından 4. sınıf dersine düzenli devam edenler arasından rastgele seçilmiştir.

Ölçeğin güvenilirliğinin yapılması için gerekli olan örneklem ise 91 sınıf öğretmeninden oluşturulmuştur. Güvenirlik çalışması için sayının daha fazla olması arzu edilmekle birlikte aktif bir şekilde sınıf okutan öğretmenlere ulaşılabildiği için sayı yeterli görülmüştür. Bu çalışma için seçilen öğretmenler, uygulama çalışmasındaki ile aynı okullarda çalışan öğretmenler arasından gönüllülük esasına göre seçilmiştir.

Araştırmanın evrenini Aydın ili merkezindeki yer alan 68 ilköğretim okulunda çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Gay (1987) betimsel araştırmalarda minimum %10 un, küçük evrenlerde ise %20'ye ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir (Akt. Arlı ve Nazik, 2001). Betimsel bir çalışma olması ile paralel olarak ulaşılabilen okullar dikkate alındığında örneklem büyüklüğünü belirlerken 68 okulun % 15'i ölçüt olarak alınmıştır. Merkez ilçede bulunan 10 okul, Aydın İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre belirlenmiş ve her ilçedeki okul sayısını karşılayacak oran evrende sahip olduğu yüzdeye göre örnekleme temsil edilmiştir.

Çapraz geçerlilik çalışması için, 2010-2011 eğitim-öğretim yılında bahar dönemi sonu seminer döneminde Aydın ili merkez ilçede bulunan ilköğretim okullarında görev yapan 261 öğretmen ile yapılmıştır. Ölçme aracının uygulandığı öğretmenlerin seçimi gönüllülük esasına dikkate alınarak rastgele yapılmıştır. Bu öğretmenlerin % 59,7 si kadın (n=156) ve % 40,2 si erkek (n=105) öğretmenlerden oluşmakta ve hizmet yılları 1 ila 36 yıl arasında değişmektedir (Tablo1).

Tablo.1 Öğretmenlerin Cinsiyet Değişkeni Dikkate Alınarak Mezun Oldukları Okul Türlerine Göre Dağılımı

C	E	F	EE	EYO	FEF	İF	EÖL	MF	IIBF	MEF	ZF	YİE	AOF	SM YO	T
K	100	3	23	18	1	0	0	1	5	2	1	1	1	1	156
E	48	19	23	6	3	3	1	1	0	0	0	0	1	0	105
T	148	22	46	24	4	3	1	2	5	2	1	2	2	1	261

* C: Cinsiyet; K: Kadın; E: Erkek; EF: Eğitim Fakültesi; EE: Eğitim Enstitüsü; EYO: Eğitim Yüksek Okulu; YİE: Yüksek İslam Enstitüsü; FEF: Fen Edebiyat Fakültesi; İF: İlahiyat Fakültesi; EÖL: Eğitim Ön lisans; MF: Mühendislik Fakültesi; IIBF: İktisadi İdari Bilimler Fakültesi; MEF: Mesleki Eğitim Fakültesi; ZF: Ziraat Fakültesi; YİE: Yüksek İslam Enstitüsü; AOF: Açık Öğretim Fakültesi; SMYO: Sağlık Meslek Yüksek Okulu; T: Toplam

Tablo.2 Öğretmenlerin Cinsiyet Değişkeni Dikkate Alınarak Görev Yaptıkları Hizmet Yılına Göre Dağılımı

Cinsiyet	1-15 yıl	16-25 yıl	26-40 yıl	Toplam
Kadın	100	51	5	156
Erkek	48	57	0	105
Toplam	148	107	5	261

Tablo.3 Öğretmenlerin Cinsiyet Değişkeni Dikkate Alınarak Branşlarına Göre Dağılımı

C	SÖ	YD	T	FT	M	SB	OÖ	RÖ	GS	BE	DK	MZ	T
K	61	19	15	21	10	9	12	3	1	1	1	3	156
E	56	7	5	15	5	6	0	2	0	3	5	1	105
T	117	26	20	36	15	15	12	5	1	4	6	4	261

** C: Cinsiyet; K: Kadın; E: Erkek; SÖ.: Sınıf Öğretmenliği; YD.: Yabancı Dil; T.: Türkçe; FT.: Fen ve Teknoloji; M.: Matematik; SB.: Sosyal Bilgiler; OÖ.: Okul Öncesi; RÖ.: Rehber Öğretmen; GS.: Görsel Sanatlar; BE.: Beden Eğitimi; DK.: Din Kültürü; MZ.: Müzik; T: Toplam

Araştırma Modeli ve Ölçme Aracı

“Öğretmen Yeterlik” ölçeğinin uyarlanması ve uygulanması amacıyla kullanılacak en uygun yöntem olması bakımından tarama (survey) yöntemi tercih edilmiştir. Tarama çalışmasının yapılmasında Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy tarafından (2001) geliştirilen, Öğretmenlerin Yeterlilik Algıları ve Kontrol Hakkındaki İnançlarının ölçüldüğü “Öğretmen Yeterlilikleri” adlı ölçeklerinin uzun formu kullanılmıştır. Ölçek geniş çapta ölçme bilgilerini toplamak için kullanılan, yapılandırılmış ve sıklıkla sayısal veri sağlayan ve araştırmacının veri toplanan ortamda bulunmasına gerek olmaksızın kontrol edilebilen ve çoğunlukla analiz edilmesi karşılaştırmalı olarak açıkça yapılabilen kullanışlı bir araçtır (Wilson ve McLean 1994,

Akt: Cohen, Manion ve Morrison, 2009).

Öğretmenlerin yeterlilik algıları ve inançlarının ölçüldüğü ve Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy tarafından (2001) tarafından geliştirilen ölçeğin uzun hali ilköğretim öğretmenlerinin yeterlilikleri ve kendi yeterlilikleri hakkındaki algılarını belirlemek amacıyla kullanılmış ve geçerliliği ve güvenilirliği bakımından test edilmiştir. “Öğretmenlerin Yeterlilik Algısı Ölçeği’nin” uzun hali 5’li likert türü derecelemeyi kullanan 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin her bir maddesi için hazırlanan beşli derecelendirme; Hiç (1), Çok Az (2), Biraz (3), Oldukça Fazla (4), Tamamen (5). Bu ölçekte var olan her faktörün içinde yer alan maddeler, ölçek geliştiriciler tarafından belirlenen ve birbiriyle ilişkili üç ana faktöre göre faktör analizine tabi tutulmuş ve faktörlere ait maddeler belirlenmiştir. Bu üç ana faktör; “Sınıfta Öğrenme Ortamının Yönetilmesine Yönelik Yeterlilik” faktörü, 1, 3, 4, 13, 14, 15, 19. sorularla “Öğretim Yöntemlerinin Uygulanmasına Yönelik Yeterlilik” faktörü 7, 10, 11, 20, 21. sorular ile ve “Sınıf Öğrenme Ortamının Oluşturulabilmesine Yönelik Yeterlilikler” faktörü de 17, 22, 23 ve 24. sorularla ölçülmüştür.

Analiz

Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy tarafından (2001) geliştirilen Öğretmenlerin Yeterlilik Algıları isimli ölçek ve bu ölçeğin uzun şeklinin maddeleri araştırmacı ve dile hakim 3 uzman tarafından İngilizceden Türkçeye çevrilmiş ve bu alanda yeterli görülen 5 uzman tarafından bağımsız olarak değerlendirilmiştir. Bununla, değerlendirmeciler arası tutarlılık ve uyuma bakılması amaçlanmıştır. Uzman olan kişilerin İngilizce dil yeterliliklerinin üst düzeyde olmasına ve alanda bilgili olmaları dikkate alınmıştır. İngilizceden Türkçe’ye yapılan çevirilerin değerlendirilmesinde ölçüt olarak yapılan çevirinin açık ve anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir. Dil geçerliliği analizindeki son aşama, ölçeğin Türkçesinin Türkçe dili alanındaki iki uzman tarafından anlam ve gramer kuralları açısından incelenmesidir. Ölçeğin bu hali, ölçek maddeleri hakkındaki fikirleri sorulan üç sınıf öğretmeni tarafından okunmuş ve fikirleri alınmıştır.

Çalışmanın ikinci aşamasında dil geçerliğinin bulunması için Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği 3 üncü sınıfta öğrenim görmekte olan 24 İngilizce öğretmenliği öğrencisinin, ölçeğin İngilizce ve Türkçe formlarına verdikleri cevapları karşılaştırılmış ve iki form arasındaki ilişki, Spearman rho sıra farkları korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Öğrencilere uygulanan ölçek formları birer hafta ara ile ilk uygulamada Türkçe, daha sonra da İngilizce olarak verilmiştir. İlk hafta verilen formlarının üzerine öğrencilerden bir isim ya da rumuz yazmaları istenmiştir.

Ölçeğin güvenilirlik analizleri, Aydın ili Merkez İlköğretim Okullarında görev yapan 91 öğretmenin ölçeği cevaplama sonuçlarına göre yapılmıştır. Uygulanan ölçeklerin aynı gruba belirli bir süre sonra uygulanması suretiyle “Test-Tekrar Test Yöntemi” uygulanmış ve güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Deneysel olasılık dağılımı gösteren iki örneklem veri serisinin aynı tek bir teorik veri olasılık dağılımından gelip gelmediğini sınamak amaçlı yapılan hesaplamalar sonunda Kolmogorov-smirnov değeri .91 olarak bulunmuştur. Bu değer bize ölçeğin içindeki 24 maddenin, toplam

değişikliğin % 58,5'ini açıkladığını göstermektedir. Ölçeğin faktör yapılarını belirlemek amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi SPSS 11.5 programı, Doğrulayıcı faktör analizi de LISREL 8.80 programı kullanılarak yapılmıştır.

Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach-Alpha güvenilirlik katsayısı hesaplanmış, maddelerin ayırt edicilik güçlerini belirlemek için de t-test ve Pearson ilişki katsayısı bulunmuştur. Ölçeğin tümü incelendiğinde “Sınıf Yönetimi Alanında Yeterlilik”, “Öğretim Uygulamalarındaki Yeterlilik” ve “ Sınıfta Öğrenme Ortamının Oluşturulmasındaki Yeterlilik” olmak üzere üç temel boyutun altında yer alan alt boyutlara sahip olduğu görülmektedir. Güvenirlik analizi sonucunda ölçeğin son halinde 16 madde yer almaktadır ve alınabilecek en düşük puan 16, en yüksek puan ise 80'dir. Ölçeğin cevaplanma süresi 15-20 dakika sürmektedir.

Bulgular

“Öğretmenlerin Yeterlilik Algısı” ölçeğinin Türkçeye uyarlanarak ilköğretimde görev yapan öğretmenlerimizin yeterlikleri ve sınıf yönetimi konusundaki algı düzeylerini ölçmeyi amaçlayan bu çalışmada yapılan farklı analizlerin sonuçları yapılan analiz türüne göre verilmiştir. Orijinali 24 maddeden oluşan ölçeğin uyarlama ve uygulama çalışmaları ölçeğin orijinal dili olan İngilizceden Türkçeye çevrilmesiyle başlamıştır.

Ölçeğin dil geçerliğini görebilmek için yapılan analiz sonunda ölçek formlarının Türkçesi ve İngilizcesi arasındaki eşdeğerlik düzeyini belirleyebilmek amacıyla İngilizce öğretmenliği bölümü 3 üncü sınıfta öğrenim görmekte olan 24 öğrenciye bir hafta ara ile uygulanmıştır. Uygulanan ölçeklerin aynı gruba belirli bir süre sonra uygulanması suretiyle “Test-Tekrar Test Yöntemi” uygulanmış ve güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Dağılımın normallliğini test etmek amacıyla yapılan hesaplama sonunda Kolmogorov-Smirnov değeri .91 bulunmuştur ($p < .05$). Bu sonuca göre Öğretmenlerin Yeterlilik Algısı puanları normal dağılım göstermemektedir.

Uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, varyansın % 58,5'ini açıkladığını göstermektedir. Bu uygulama sonuçları, iki farklı versiyon arasındaki ilişkiyi belirleme amaçlı Spearman rho sıra farkları korelasyon katsayısı hesaplanarak ortaya konmuştur. Yapılan hesaplama sonucunda elde edilen Spearman rho sıra farkları korelasyonu ölçeğin her iki hali arasındaki ilişkinin önemli olduğunu ortaya koymuştur (Spearman rho=.946, $p = .000$). Ölçeğin farklı dildeki iki hali arasındaki ilişkinin önemli oranda olması dikkate alınarak ölçeğin eşdeğer olduğu kabul edilmiştir.

“Öğretmenlerin Yeterlilik Algısı” ölçeğinin Türkçe formundan elde edilen ölçümlerin geçerlik ve güvenilirliklerine ilişkin bir takım kanıtlar elde etmek üzere yapılan faktör analizleri sonucunda ölçek faktörleri ve bu faktörlerin maddeleri belirlenmiş, aynı zamanda ölçeğin faktör yapısını ortaya koyan ölçme modelinin veriyle uyum düzeyi test edilmiştir. Faktör analizinin yapılma sebebi aralarında ilişki bulunan birçok değişkenden oluşan veri grubuna ait ilişki yapısının ortaya çıkarılarak veri grubunda yer alan kavramlar arasındaki ilişkilerin kolaylıkla anlaşılabilmesidir. Faktör analizi her veri yapısına uygun olmadığı için verinin Faktör analizine uygun olup

olmadığını anlayabilmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett testi uygulanmıştır. KMO değeri. 60'dan daha fazla, Bartlett değeri istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ise bu durumda verinin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna varılır. Bu çalışmada KMO örneklemin uygunluk katsayısı. 929, Barlett sphericity (küresellik sınamaları) testi sonucu ise $\chi^2 = 338.302, 00$ ($p < .001$) bulunmuştur.

Geçerliliği ve güvenilirliği ölçülen ölçeğin 261 ilköğretim öğretmenine uygulanması sonucu yapılan ikinci faktör analizi sonuçlarına göre birinci faktör "Sınıf Yönetimi Alanında Yeterlilik" yük değerleri 0.531 ve 0.735 arasında değişen 7 maddeden oluşur ve yük değerleri toplam varyansın % 38.28'ini açıklar. İkinci faktör "Öğretim Uygulamalarındaki Yeterlilik" yük değerleri 0.608 ve 0.724 arasında değişen 5 maddeden oluşur ve toplam varyansın % 8.55'ini açıklar. Üçüncü faktör "Sınıfta Öğrenme Ortamının Oluşturulmasındaki Yeterlilik" yük değerleri 0.576 ve 0.795 arasında olan 4 maddeden oluşur ve toplam varyansın % 8.43'unu açıklar. Sonuç olarak üç faktör tarafından toplamda açıklanan miktar % 55.273 olarak bulunmuştur. Ölçeğin analiz edilmesi sonucunda belirlenen boyutların güvenilirliklerini belirlemek amacıyla hesaplanan maddelerin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları 0.75 ile 0.83 arasında değişmektedir. Üst % 27 ile alt % 27'lik grupların madde ortalama puanları arasında yapılan t testi sonuçlarına göre, elde edilen farkların tüm maddeler ve faktörler için anlamlı olduğu görülmüştür. İki ölçeğe ait Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve ölçeğin tümüne ait Cronbach alpha iç tutarlık katsayısı 0.92 olarak hesaplanmıştır.

Faktörlerin ve bu faktörlerin altında yer alan maddelerin yük değerleri hesaplanmış ve ikinci (madde 2), beşinci (madde 5), altıncı (madde 6), sekizinci (madde 8), dokuzuncu (madde 9), on ikinci (madde 12), on altıncı (madde 16) ve on sekizinci (madde 18) maddelerin örtüşmediği görülmüştür. En yüksek değerdeki iki yük değeri arasındaki farkın en az .10 olması önerilir. Aynı maddenin birden fazla faktöre yüksek veya yakın değerleri ile yüklenmesinden dolayı bu maddelerin atımı yapılmıştır. Bu maddelerin ölçekten atımından sonra KMO ve Bartlett testi aynı veri üzerinde tekrar uygulanmıştır. Kalan 15 madde için hesaplanan değerler; KMO için. 901 ve Barlett Sphericity testi için χ^2 değeri 2,052.857 ($p < .001$) bulunmuştur. Bu değerler çalışmadaki veri setinin faktör analizine uygunluğu ile ilgili olarak tatmin edici değerleri karşılamaktadır. Çalışmada üç faktörün ortaya çıktığı gözlenmiştir. Bu bileşenler, toplam değişikliğinin % 55.27'sini açıklamaktadır (Bakınız Tablo 4). Ölçeğin öz değerleri sırasıyla 6.12; 1.36; 1.35 şeklindedir. Ölçeğin bileşenleri 6.12; 1.36; 1.35 olarak yer almıştır. Sonuçlar bize ölçeğin üç faktörlü bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Şekil 1 bize en keskin kırılmanın birinci faktörden sonra olduğunu ve üç temel kırılmanın da ölçeğin üç boyutunun durumunu desteklediğini gösterir. Ancak Şekil 1 incelendiğinde tek faktörün baskınlığı gözden kaçmamaktadır.

Tablo.4 ÖYAÖ'nin Faktör Analizi Sonuçları

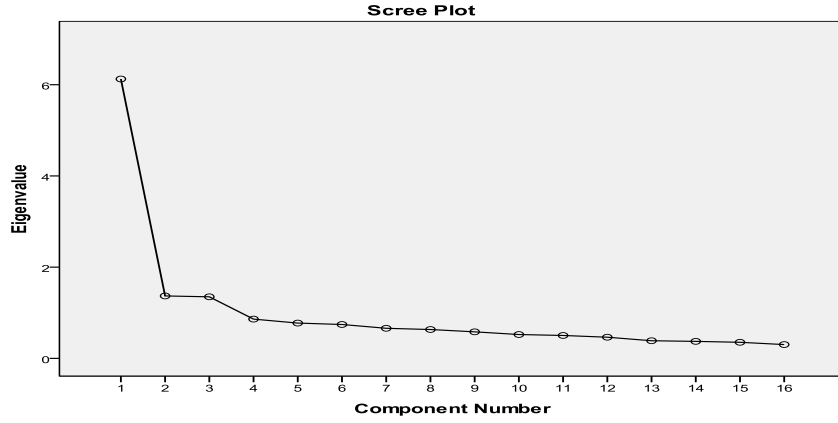
Madde No	Ortak faktör varyansı	Döndürülmüş Faktörler için Yük Değerleri*		
		1.Faktör	2. Faktör	3. Faktör
15	.617	.735		
1	.590	.726		
4	.529	.682		
3	.577	.620		
19	.577	.615		
13	.459	.534		
14	.455	.531		
7	.559		.724	
11	.566		.720	
20	.573		.686	
10	.500		.654	
21	.484		.608	
24	.697			.795
23	.696			.751
22	.547			.693
17	.418			.576

1.faktör varyansı: 38.28

2.faktör varyansı: 8.55

3. faktör varyansı: 8.43

*0.3'ün altındaki faktör yük değerleri tabloda yer almamaktadır.

Şekil.1 Ölçeğin Faktör Analizindeki Kırılmalar

Ölçeğin tümü için hesaplanan Cronbach alfanın yüksek çıkması ve şekil 1’de görülen grafik aslında yapının tek boyutlu olduğunu göstermektedir. Ancak yapılan analiz sonucunda elde edilen 1, 3, 4, 13, 14, 15 ve 19. maddelerin “Sınıfta Öğrenme Ortamının Yönetilmesine Yönelik Yeterlilik” faktörü; 7, 10, 11, 20 ve 21. maddelerin “Öğretim Yöntemlerinin Uygulanmasına Yönelik Yeterlilik” faktörü ve 17, 22, 23 ve 24. maddelerin de “Sınıf Öğrenme Ortamının Oluşturulabilmesine Yönelik Yeterlilikler” faktörü altında yer aldığı gözlenmiştir. Ölçeğin tümü incelendiğinde “Sınıf Yönetimi Alanında Yeterlilik”, “Öğretim Uygulamalarındaki Yeterlilik” ve “Sınıfta Öğrenme Ortamının Oluşturulmasındaki Yeterlilik” olmak üzere üç temel boyuta sahip olduğu görülmektedir. “Sınıf Yönetimi Alanındaki Yeterlilik” faktörü 7 madde tarafından karşılanmış ve Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı .83 olarak bulunmuştur. “Öğretim Uygulamalarındaki Yeterlilik” faktörü 5 maddede karşılık bulmuş ve iç tutarlılık katsayısı .79 bulunmuştur. Üçüncü faktör “Sınıfta Öğrenme Ortamının Oluşturulmasındaki Yeterlilik” ise 4 madde tarafından karşılanmış ve iç tutarlılık katsayısı da .75 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada hedef alınan verinin model tarafından desteklenip desteklenmediği, bir doğrulayıcı faktör analizi modeli olan Tamamıyla Doğrulayıcı (Strictly Confirmatory) model uygulanarak test edilmiştir (Şimşek, 2007).

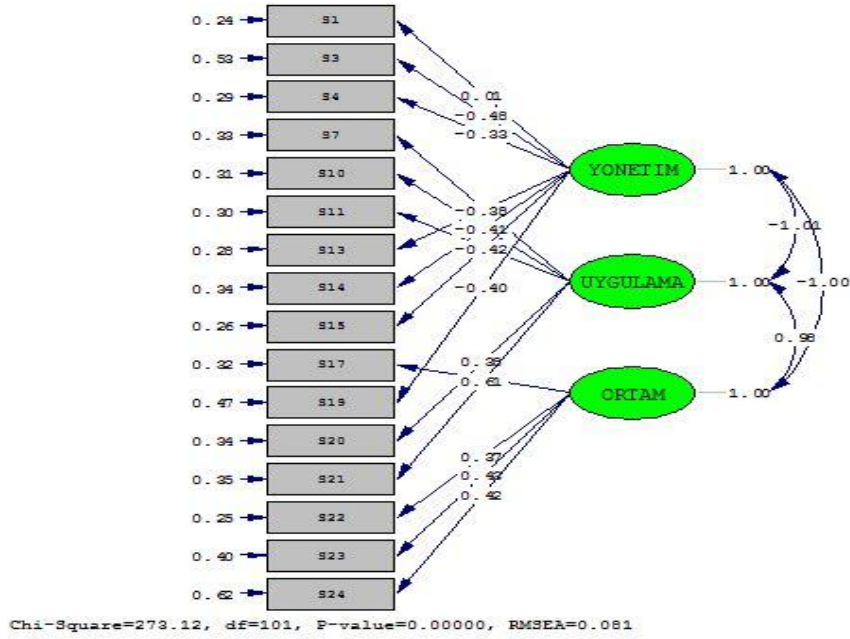
Doğrulayıcı faktör analizi çoğunlukla klasik açımlayıcı faktör analizi çalışmalarından sonra bu faktör yapısıyla belirlenmiş faktör yapılarını kullanarak uygulanan bir yöntemdir (Bollen; Long, 1993; Maruyama, 1998). Doğrulayıcı faktör analizi birçok değişikene uygulanan faktör yapısı ile de ilişkili olan belirli hipotezlerin test edilmesine izin verir (Statsoft Electronic Statistics Textbook). Açımlayıcı faktör analizi çalışmasıyla belirlenen faktör yapılarının doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulması oldukça yaygındır. Sağlam bir teorik temele sahip olmayan çalışmaların açımlayıcı faktör analizi sonuçları çok iyi bile olsa, doğrulayıcı faktör analizi sonuçları buna paralel olmayabilmektedir (<http://www.yapisalesitlik.com/yem.php?gln=dogru>). Bu çalışmada kullanılan anket birinci düzeyde 3 faktörden oluşmaktadır (Şekil 2).

Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda (LISREL 8.80’un kullanımıyla) (Hepner & Sechrest, 2002; Özdamar, 2004; Schemelleh-Engel, Moosbrugger & Müller, 2003); χ^2 / sd (ki-kare istatistik) = 2.73; $\chi^2 = 793.32$ (df = 101, p <0.000), serbestlik derecesi ki-kare değerinin oranı ile kazanılan sayı 1 ile 5 arasında ise model uyumlu olarak kabul edilir. Çalışmada elde edilen değer bu değerler arasında yer aldığı için uyumludur.

Açımlayıcı faktör analizinin sonucunda elde edilen yapının doğrulanması amacıyla faktör analizi yapılmıştır. DFA sonuçlarına göre kay kare değeri $\chi^2 = 793.32$ (df = 107, p <0.000), RMSEA=0.08, GFI=0.957, AGFI=0.913, CFI = 0.95, NNFI=0.92, RMR =0.07 olarak hesaplanmıştır. Modeldeki bütün faktör yüklerinin anlamlı olduğu görülmüştür (p<0.05). Belirtilen ölçütler açısından üç faktörlü modelin verilerle uyumlu olduğu söylenebilir. GFI değeri 0.90 dan daha üst düzeyde bulunursa iyi bir uyumun olduğu kabul edilir. AGFI değeri 0.90 ila 0.94 arasında ise tatmin edici bir uyum olduğu kabul edilir. Bu çalışmadaki değer bu arada olduğu için uyum tatmin edicidir. 0.05’e eşit ve küçük olan RMSEA değerinin mükemmel uyumu, 0.08’den küçük olmasının iyi uyumu ve 0.10’dan küçük olmasının da zayıf uyumu gösterdiği dikkate alındığında, bu ölçeğe ait RMSEA değerinin (0.07) iyi bir uyum gösterdiği

söylenabilir.

Bu çalışmadaki RMSEA değeri kabul edilebilir düzeydedir. CFI değeri 0.90 ve daha üst bir değerdeyse iyi bir uyum olduğu kabul edilir. Bu çalışmadaki CFI değeri 0.90 dan büyük olduğu için ölçeğin iyi bir şekilde uyumlu olduğu söylenebilir. NNFI değeri 0.95 'e eşit ya da bu değerden daha yüksekse arada iyi bir uyum olduğunu gösterir. Çalışmada elde edilen değer kabul edilir düzeydedir (Şekil 3).

Şekil.3 DFA Analizi Sonucunda Ölçeğe Ait Faktör Yük Değerleri

Şekil 2.'de görüldüğü üzere doğrulayıcı faktör analizi sonucunda birinci faktörün altında yer alan 1, 3, 4, 13, 14, 15 ve 19. sorulara ait yük değerleri 0.61 ile 0.75 arasında değişmektedir. İkinci faktörün altında yer alan 7, 10, 11, 20 ve 21. sorulara ait yük değerleri ise 0.63 ile 0.75 arasında değişmektedir. Üçüncü faktörün altında yer alan 17, 22, 23 ve 24. soruların faktör yük değerleri de 0.52 ile 0.83 arasında değişmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Yapılan bu çalışma ile "Öğretmen Yeterliliği Ölçeği'nin" dil geçerliği bulunmuş, güvenilirlik çalışması yapılmış ve ilköğretim öğretmenleri üzerinde uygulanmıştır. Orijinali 24 maddeden oluşan ölçeğin uyarlama çalışmasında ilk önce ölçek dili İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir. Ölçeğin bir hafta ara ile iki dilde de 24

İngilizce öğretmenliği öğrencisine uygulanması sonucu hesaplanan Spearman rho sıra farkları korelasyon katsayısı .946, ($p=.000$) olarak bulunmuştur. Ölçeğin her iki hali arasındaki ilişkinin önemli olması iki dil arasındaki anlamların yüksek oranda orijinaline yakın çevrildiğini göstermektedir. Bu da ölçeğin eşdeğer olarak kabulünü sağlamıştır. Ölçeğin güvenilirlik çalışmasını yapma amaçlı ölçek ilk olarak, ilköğretimde çalışan 91 öğretmen üzerinde uygulanmıştır.

Yapılan faktör analizi sonucunda 2., 5., 6., 8.,9., 12. 16., ve 18. maddelerin örtüşmediği ve ölçekten çıkarıldıkları dikkate alındığında kalan 15 madde üzerinden hesaplanan KMO değeri .901 ve Barlett Sphericity testi için χ^2 değeri 2,052.857 ($p < .001$) olarak bulunmuştur. Verinin faktör analizi için uygun olduğunu gösteren bu sonuçlardan sonra ortaya üç faktörün çıktığını gözlenmiştir. Üç faktörün açıkladığı varyans oranı % 55, 27 bulunurken, ölçeğin DFA ile hesaplanan uyum indeksleri sonucuna göre üç faktörlü model veri ile iyi bir uyum sağladığı ve bu faktörlerin *sınıf yönetimi alanında yeterlilik, öğretim uygulamalarındaki yeterlilik ve sınıfta öğrenme ortamının oluşturulmasındaki yeterlilik* olarak isimlendirildiği görülmüştür. Sonuç olarak orijinal ölçekteki üç ölçeğin üçüyle de bu çalışmada belirlenen üç faktörün uyumlu olduğu ve örtüştüğü gözlenmiş ancak orijinal ölçekte yer alan 8 madde sayısı birinci faktör için 7 maddeye, ikinci faktör için 8’den 5’e, üçüncü faktör için 8’den 4’e düşmüştür. Bu durumun ölçeğin orijinalinin hizmet öncesi aday öğretmenlere uygulanmış olması ve bazı maddelerin hâlihazırda çalışan öğretmenler tarafından farklı algılanmış olmasından kaynaklanabilir. Orijinal ölçekle karşılaştırıldığında yapılan çalışma sonucunda ölçekten çıkarılan faktör olmamıştır.

“Sınıf Yönetimi Alanındaki Yeterlilik” faktörünün Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı Tschannen-Moran, M. ve Woolfolk Hoy (2001) tarafından geliştirilmiş ölçeğin orijinalindekinden (.90) daha düşük (.83) olarak bulunmuştur. “Öğretim Uygulamalarındaki Yeterlilik” faktörü 5 maddede karşılık bulmuş ve iç tutarlılık katsayısı orijinal ölçekte .91 iken bu çalışmada .79 olarak bulunmuştur. Üçüncü faktör “Sınıfta Öğrenme Ortamının Oluşturulmasındaki Yeterlilik” ise 4 madde tarafından karşılanmış ve iç tutarlılık katsayısı da .75 olarak bulunmuştur. Ancak bu faktör orijinal ölçekte sınıf görevlerine bağlılık (engagement) olarak ön plana çıkmış ve iç tutarlılık katsayısı da .87 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümü için bulunan Cronbach alpha değeri orijinal ölçekte .94 iken bu çalışmada .92 olarak bulunmuştur. Görüldüğü üzere bu ölçekte bulunan faktörlerin iç tutarlılık katsayıları orijinalindekinden daha düşük çıkmış ancak yine de sonuçlar tatmin edici olmuştur. İç tutarlılık katsayısının az olmasının, madde sayısının azaltılmış olmasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Sonuçlar arasındaki bu farklılığın, ölçeğin uygulandığı öğretmen grubunun toplumsal ve kültürel farklılığından ve farklı eğitim sistemi içinde yetişmiş ve çalışıyor olmaları kaynaklanabileceği olasılığı yüksektir.

ÖYAÖ’ de bulunan üç temel faktörden sınıf yönetimi alanında yeterlik bileşeniyle ilgili olan maddeler, öğrenci davranışlarının kontrolü, öğrenci motivasyonunun sağlanmasına yardımcı olma ve sınıf kurallarına uyma ile ilişkili olan maddeleri içerir. Öğretim uygulamalarındaki yeterlik, öğrenciler için sorular oluşturma, öğrencilerin sorularına açıklamalar getirme ve öğrencilerin öğrenmelerini kontrol etme ile ilişkili olan maddelerden oluşur. Sınıfta öğrenme ortamının oluşturulmasındaki

yeterlik, öğretmenin sınıfta alternatif stratejiler uygulaması, aile ile bağlantı kurulması, bireysel olarak öğrencilere çalışma etkinlikleri oluşturulması konularına yönelik maddeleri içerir. Sınıfta öğrenme ortamının oluşturulmasında etkili olan bu maddeler, Gibson ve Dembo'nun (1984) "Öğretmen Yeterliliği" ölçeği yapılanması ve gelişimdeki iki önemli faktörün yani bir öğretmenin öğretme yeterlilikleriyle ilgili kişisel algı ve inançları ve öğrenme ortamının oluşturulması aşamasında öğretmenin öğretim konusundaki yeterliliklerini etkileyen, ev ortamı, sınıf ortamı ve aile geçmişi gibi dışsal faktörlerin de varlığını (Wertheim ve Leysler,2002) desteklemektedir.

Bu çalışmada elde edilen DFA sonuçlarına göre, ÖYAÖ'nin üç faktörlü bir yapıda olması durumu doğrulanmıştır. Üç faktörlü görünen bu ölçekte sadece 4 madde "öğrenme ortamının oluşturulmasındaki yeterlilik" faktörünün altında yer almıştır. Sadece küçük bir oran farkıyla 5 madde de "öğretim uygulamalarındaki yeterlilik" faktörünün altında bulunmuştur. Bu durumda sınıf yönetimi ve öğretim alanındaki iki temel yeterlilikten bahsetmek mümkün olabilir. Bunun yanı sıra öğrenciyi derse dahil edebilme yeterliliği gibi bir takım özel yeterlilikler de bulunmaktadır (Tschannen-Moran ve Hoy, 2001).

Orijinal ölçekteki bazı maddeler, Türkiye'de ilköğretimde çalışan öğretmenler tarafından gerçek anlamda anlaşılammış ve bu maddeler ölçekten atılmıştır. Ölçekten atılan bu maddeler dikkate alınırca ölçeğin bu haliyle ilköğretimde görev yapan sınıf ve branş öğretmenleri tarafından kullanılabilceği söylenebilir. Sonuçta ÖYAÖ rahatlıkla bir öğretmenin yeterliliklerini değerlendirme amaçlı kullanılabilcek yapıdadır. Ölçek, öğretmenlerin yeterliliklerini ölçmeyi gerektiren deneysel araştırmalarda, öğretmenin öz yeterliliği ve etkinliğiyle ilgili değişkenlerle ilgili araştırmalarda da kullanılabilir. Öğretmen yeterlilikleri ve mesleki gelişimleriyle ilgili çalışmalarda, sadece ölçek kullanmasından ziyade, elde edilecek ölçümleri destekleyen nitel veri toplama yöntemleri (gözlem, görüşme, doküman analizi gibi) kullanılmalıdır.

Öneriler

ÖYAÖ'nin uyum geçerliliğini belirlemek için başka ölçeklerle ilişkiler incelenebilir. Bu ölçeğin Türkiye'deki adaptasyon çalışmaları yapılmış ve farklı alanda çalışan öğretmen adaylarına ya da öğretmenlere çeşitli uygulamalar yapılmıştır (Diken, 2004; Yılmaz ve Çokulu-Bökeoğlu, 2008). "Ölçek Türkiye'de Bilgisayar öğretmenleri, fen bilgisi ve coğrafya öğretmenleri için uyarlanmıştır (Akkoyunlu ve Orhan, 2003; Bıkmaç, 2002; Karadeniz, 2005; Akt: Cerit, 2010). Farklı bölgelerde yapılan bu çalışmalarda birbirinden farklı sonuçlar elde edildiği için Türkiye için daha kapsamlı çalışmalar yapılması faydalı olacaktır. Türkiye'de daha çok fen ve sınıf öğretmenlerine uygulanmış olan bu ölçek, bu çalışmada ilköğretim branş öğretmenlerine de uygulanmıştır. Orta öğretimdeki farklı branşlarda da uygulanması önerilmektedir.

Sınırlılıklar

Çalışma kapsamında ölçeğin dil geçerliğinin sağlanması için 24 İngilizce öğretmenliği öğrencisi, ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması için 91 ilköğretim öğretmeni ve çapraz geçerlik çalışması kapsamında da 261 ilköğretim öğretmeni ile çalışıldığı için belirtilen sayıdaki örneklem gruplarıyla sınırlı kalmıştır.

Bu ölçek birebir öğretmenlere uygulandığı için sadece kişisel rapor türü uygulaması ile sınırlı kalmıştır. Çalışmanın geçerlik- güvenirlik ve çapraz geçerlik uygulamaları Aydın ili merkez ilçede bulunan 10 ilköğretim okulu ile sınırlıdır.

KAYNAKÇA

- Baloğlu, N. & Karadağ, E. (2008). Öğretmen Yetkinliğinin tarihsel gelişimi ve Ohio öğretmen yetkinlik ölçeği: Türk kültürüne uyarlama, dil geçerliği ve faktör yapısının incelenmesi. *Educational Administration: Theory and Practice*, 56, 571-606.
- Bandura, A. (2000). Exercise of human agency through collective efficacy. *Current Directions in Psychological Science*, 9, 3, 75-78.
- Bollen, K. A. & J. S. Long, eds. 1993. *Testing Structural Equation Models*. Newbury Park CA: Sage.
- Brouwers, A. & Tomic, W. (2001). The Factorial validity of scores on the teacher interpersonal self-efficacy scale. *Educational and Psychological Measurement*, 61, 3, 433-445.
- Cerit, Y. (2010). Teacher efficacy scale: The study of validity and reliability and preservice classroom teachers' self efficacy beliefs. *Journal of Theory and Practice in Education*, 6, 1, 68-85.
- Çakıroğlu, J., Çakıroğlu, E. & Boone, W.J. (2005). Pre-Service Teacher Self-Efficacy Beliefs Regarding Science Teaching: A Comparison of Pre-Service Teachers in Turkey and the USA, *Science Educator*, 14, 1, 31-40.
- Gencer, A. S. & Çakıroğlu, J. (2007). Turkish pre-service science teachers' efficacy beliefs regarding science teaching and their beliefs about classroom management. *Teaching and Teacher Education*, 23, 664-675.
- Gibson, S. & Dembo, M. H. (1984). Teacher efficacy: A construct validation. *Journal of Educational Psychology*, 76, 4, 569-582.
- Gorrell, J. ve Hwang, Y.S. (1995). A study of efficacy beliefs among preservice teachers in Korea. *Journal of Research and Development in Education*, 28, 2, 101-105.
- Ho, I.T. ve Hau, K. T. (2004). Australian and Chinese teacher efficacy: Similarities and differences in personal instruction, discipline, guidance efficacy and beliefs in external determinants. *Teaching and Teacher Education*, 20, 313-323.
- Lin, H.L. & Gorrell, J. (1998). Pre-service teachers' efficacy beliefs in Taiwan. *Journal of Research and Development in Education*, 32, 1, 17-25.
- Lin, H.L., Gorrell, J. & Taylor, J. (2002). Influence of culture and education on US and Taiwan pre-service teachers' efficacy beliefs. *The Journal of Educational Research*, 96, 37-46.
- Ross, J. A. (1992). Teacher efficacy and the effect of coaching on student achievement. *Canadian Journal of Education*, 17, 51-65.
- Tschannen-Moran, M. & Hoy, A. W. (2001). Teacher efficacy. *Teaching and Teacher Education*, 17, 783-805.
- Saban, A. (2003). A Turkish profile of prospective elementary school teachers and their

- views of teaching. *Teaching and Teacher Education*, 19, 829-846.
- Şimşek, Ö.F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş (Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları)*, Ankara: Ekinoks.
- Tschannen-Moran, M., Hoy, A. W. & Hoy, W. K. (2001). Teacher efficacy: Capturing an elusive construct, *Teaching and Teacher Education*, 17, 783-805.
- Tschannen-Moran, M., Hoy, A. W. & Hoy, W. K. (2009). Teacher efficacy: Its meaning and measure. *Educational Administration Quarterly*, 45, 2, 217-247.
- Wertheim, C. & Leyser, Y. (2002). Efficacy, Beliefs, Background Variables and Differentiated Instruction of Israeli Prospective Teachers. *The Journal of Educational Research*, 96, 1, 54-63.
- Yılmaz, K. & Çokluk-Bökeoğlu, Ö. (2008). İlköğretim okulu öğretmenlerinin yeterlik inançları, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41, 2, 143-167.
- <http://people.ehe.osu.edu/ahoy/research/instruments/> Erişim Tarihi: 2013

ORTAÖĞRETİM 10. SINIF BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ DERSİNDE WEB TABANLI PORTFOLYO KULLANIMI -ADANA İLİNDE BİR ÇALIŞMA-*

Mahmut Oğuz KUTLU**
Yadigar POLAT***
Ali DÖŞLÜ****

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, ortaöğretim 10. sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri dersinde web tabanlı portfolyo hazırlama ve web tabanlı portfolyo değerlendirme ile ilgili öğrenci görüşlerini almak, ayrıca öğrencilerin e-portfolyo öğretim sürecine yönelik tutumlarını ve web tabanlı portfolyo yöntemi kullanımı sonucu başarı durumlarını belirlemektir. Araştırmanın evrenini 77 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise araştırma evreni içerisinde kademeli uygun örnekleme metodu (two-stage convenience sampling) (Frankel ve Wallen, 1993) kullanılarak seçilen bir sınıftaki 12 öğrenci oluşturmaktadır. Bu çalışmada nitel ve nicel araştırma modelleri birlikte kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin çalışmada yeni kavramlar öğrendikleri, araştırma yapma ve arkadaşlarından yardım alma ihtiyacı duydukları saptanmıştır. Genel olarak öğrencilerin e-portfolyo öğretim sürecine yönelik tutumları “olumlu” düzeydedir. İstatistiksel olarak cinsiyete göre öğrencilerin e-portfolyo öğretim sürecine yönelik tutumları arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Web Tabanlı Portfolyo, Elektronik Portfolyo

ABSTRACT

The main goal of this study is to get the views of students about web-based portfolio preparation and web-based portfolio assessment and also is to determine students' attitudes directed towards e-portfolio instruction process and status of their success in consequence of using web based portfolio method in Information and Communication Technologies course of 10th grade of secondary education. 77 students constitutes the research area of this study. As for the research group of this study, 12 students of the same class that are selected from research area by using the two-stage convenience sampling (Frankel and Wallen, 1993). In this study a combination of qualitative and quantitative research models are used. At the end of this study, it is also realized that students have learned new concepts, they need the help of their friend's and making research. Generally, attitudes of the students for the e-portfolio instruction process are detected as positive. Statistically, it is found that there is not any significant difference between attitudes of students for e-portfolio instruction process according to sex.

Keywords: Web Based Portfolio, Electronic Portfolio

*Bu makale Ali Döşlü'nün Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Ana Bilim Dalında kabul edilen Yüksek Lisans Tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

**Yrd. Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, okutlu@cu.edu.tr

**** Uzman Dr. Gaziantep Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, ypolat@gantep.edu.tr

**** Bilişim Teknolojileri Öğretmeni, Bilim Uzmanı, Adana Ticaret Odası Anadolu Lisesi, alidoslu@gmail.com

1. Giriş

Bilgisayar ve teknoloji alanındaki yenilikler arttıkça günlük yaşantımızın her alanında yer almaya başlamıştır. Dünyanın en büyük kütüphanesinin internet olduğu tartışılmaz bir gerçek haline gelmiştir. İnternet sayesinde dünyanın herhangi bir yerine ulaşmak, bilgi ya da kaynak edinebilmek saniyeler ile ölçülebilir hale gelmiştir. Bu da öğretmenlerin ve öğrencilerin kaynak bulma sıkıntısını en aza indirmiştir. İnternet birçok alanda kullanılmakta eğitim alanında da öğretim, haberleşme, yönetim, kişiler arası bilgi alışverişi gibi birçok alanda da etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Eğitim sisteminin amacını kaliteli ve başarılı bireyler yetiştirmek olarak ifade eden Güzeller (2012) teknolojik gelişmelerin eğitim sistemini giderek geliştirdiğini belirtmiştir. Bu araştırmada da internet, eğitim sürecinde değerlendirme yöntemine kaynaklık edecek bir araç olarak kullanılmıştır. Eğitim hedeflerinin ne derece başarıya ulaşıp ulaşımadığını belirleyebilmek değerlendirme konusu ile ilgilidir. Değerlendirme yöntemleri ile ilgili görüşler, eğitim alanında yapılan yenilikler ve değişiklikler doğrultusunda değişmektedir. Öğrenci merkezli eğitim anlayışının eğitim süreci içerisine dahil edilmesi ile var olan değerlendirme yöntemlerine alternatif olarak performansa dayalı, üründen çok süreci değerlendirebilen değerlendirme yöntemlerinin kullanılması söz konusu olmuştur. Web tabanlı portfolyo değerlendirme yöntemi de alternatif değerlendirme yöntemlerinden birisidir.

Orta öğretim düzeyinde Milli Eğitim Bakanlığı yeni öğretim programları düzenlemiştir. Yeni öğretim programlarında yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı temel alınmış, bu yaklaşımın gereği olarak öğretmen merkezli bir öğretimden uzaklaşarak öğrenci merkezli öğretim yöntemi benimsenmekte; öğrenci-öğretmen ve öğrenci-öğrenci etkileşimine aile ve çevrenin de katılımı amaçlanmaktadır. Kablan, Topan ve Erkan (2013) Türk Eğitim Sistemi'nde öğretim programlarının yapılandırmacı anlayışa göre yeniden düzenlenmesinin son 10 yıl içerisinde yapılan en büyük değişiklik olarak nitelendirilebileceğini belirtmişlerdir. Öğretim programlarındaki bu değişikliklere paralel olarak derslerin içeriğinde, öğretim yöntemlerinde, kullanılan araç ve gereçlerle ölçme ve değerlendirme yöntemlerinde de değişiklikler olmuştur (Gelbal ve Kelecioğlu, 2007). Bu nedenlerle öğretmenlerin farklı değerlendirme yöntemleri kullanarak öğrencilerin öğretim aşamasındaki yeterliliklerini veya başarılarını ölçebilme yetisine sahip olabilmesi gerekmektedir. Alison'a göre (1999) ölçme ve değerlendirme eğitim sürecinin ayrılmaz ve tamamlayıcı bir parçasıdır. Eğitimi planlama ve uygulama aşamaları incelendiğinde, ölçme ve değerlendirmenin eğitim sürecini tamamlayan bir uygulama olduğu görülmektedir (Aslanoğlu ve Kutlu, 2003).

Ölçme ve değerlendirme yöntemlerinde meydana gelen değişikliklerle geleneksel ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin yerine öğrenci merkezli, üründen çok süreci değerlendiren, değerlendirme sürecine aktif olarak öğrencinin de katılımını sağlayan alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerini kullanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerinden birisi de portfolyo değerlendirmedir. Günümüzde güzel sanatlardan pazarlamaya, mimariden eğitime, matematik, fen bilimleri ve sosyal bilimler gibi birçok alanda alternatif değerlendirme tekniklerinden biri olan portfolyo değerlendirme kullanılmaktadır (Birgin, Baki, 2007; Tezci, Demirli, 2004). Teknolojik olanakların da artmasıyla portfolyolar öğrencilerin çalışmalarının olduğu dosyalar olmaktan çıkıp herkesin rahatça ulaşabileceği, kolayca

düzenleme ve düzeltmeler yapılabilen, dünyanın herhangi bir yerinden sadece internet bağlantısıyla ulaşılabilen elektronik portfolyolara yerini bırakmıştır. Elektronik portfolyolar kağıt portfolyolardaki gibi aynı tip bilgileri içerir fakat bilgi elektronik olarak toplanır, depolanır ve yönetilir (Lambert, Depaepe, Lambert ve Anderson, 2007). Barret (2005, s:5) ise elektronik portfolyoyu, elektronik teknolojileri kullanarak öğretmenlere ve öğrencilere ses, görüntü, grafik, metin gibi birçok medya türünde portfolyo ürünlerini toplama ve düzenleme ve hipermetin bağlantıları kullanarak materyalleri düzenleme, uygun sonuç, amaç ve standartları belirtme olanağı sağlayan bir kavram olarak ifade etmiştir.

Birçok araştırmacıya göre elektronik portfolyolar son yıllarda eğitim alanındaki büyük yeniliklerden birisidir (Gathercoal, Love, McKean, 2003). Elektronik portfolyoların öğretimin değerlendirme aşamasında büyük yararlar sağlayacağı, değerlendirmeye yeni bir bakış açısı getireceğinden söz edilebilir. Elektronik portfolyo türlerinden günümüzde daha yaygın olarak kullanılan web tabanlı portfolyolar (webfolyo, web tabanlı portfolyo) geleneksel kağıt portfolyolar temeli üzerine kurulmuştur (Herner, Karayan, McKean ve Love, 2003). Fakat geleneksel portfolyolara göre web tabanlı portfolyo daha üstün özellikleri vardır. Web tabanlı portfolyo programları öğrencilere ve öğrencilere web ortamını kullanarak öğretmeyi ve öğrenmeyi geliştirme imkanı sunar (Gathercoal, Love, Bryde ve McKean, 2002). Web tabanlı portfolyoları diğer elektronik portfolyolardan ayıran en önemli özelliği web tabanlı portfolyolarda internet teknolojileri kullanıldığı için dünyanın herhangi bir yerinden kolayca ulaşılabilip düzenlenebilir ve güncellenebilir olmasıdır. Portfolyo değerlendirme sürecinde öğrenciye kendi öğrenme sonuçlarını seçme fırsatı sunulmaktadır. Portfolyolar bir oturumda oluşturulamaz. Portfolyolar bir ya da daha fazla görevi içerebilmektedir ayrıca portfolyolarda öğrencinin bir konu alanında öğrendiği teorik bilgiyi uygulamaya koyma fırsatı sunulmaktadır (Demirli, 2007).

Performansa dayalı değerlendirme yöntemlerinden birisi olan portfolyo değerlendirme eğitimde yerini almaya başlamıştır. Portfolyolar öğrencilerin çalışmalarının olduğu dosyalar olarak çıkmış teknolojinin ve internet hizmetlerinin hızla ilerlemesiyle elektronik portfolyolara yerini bırakmıştır. Web ortamında portfolyo oluşturmanın maliyetinin az olması, oluşturulan bu portfolyolara erişimin kolay olması yani dünyanın herhangi bir yerinden internet bağlantısı ile bu portfolyolara ulaşılabilmesi, öğrencilerin çalışmalarını ortaya koyacağı mekan sınırlamasının olmaması, kolayca düzenlenebilir ve güncellenebilir olması web tabanlı portfolyoların kullanım alanlarını genişletmiştir. Ayrıca web tabanlı portfolyo hazırlama ile öğrencilerin teknoloji okuryazarlığı geliştirilebilmektedir. E-portfolyo kullanımının yararlarını Şekil 1’i incelediğimizde daha iyi anlayabiliriz.

Eğitim anlayışındaki değişikliklerle birlikte klasik ölçme ve değerlendirmenin yerini performansa dayalı, değerlendirme sürecinde öğrencinin de bulunduğu alternatif değerlendirme yöntemleri almıştır. Performansa dayalı değerlendirmelerde sadece ürün değil süreç de değerlendirilmektedir. Farklı özelliklere sahip öğrencilerin öğrenme sürecinde yeteneklerini klasik değerlendirme yöntemleri kullanılarak tam olarak ortaya çıkarmaması öğretimdeki hedeflere ulaşmayı engelleyen önemli sorunlardan birisidir. Performansa dayalı öğretim süreci ve değerlendirme ile bu sorun büyük bir ölçüde çözülebilmektedir.

Şekil.1 E-portfolyo Kullanımının Yararları (Özer, 2008' den uyarlanmıştır).

Öğrencilerin web tabanlı portfolyo yöntemi ile ilgili görüşlerini ve tutumlarını belirlemek ilerde yapılacak portfolyo çalışmalarının düzenlemesine katkı sağlayabilir. Bu çalışmada öğrenci görüşlerinin alınması eğitim sistemimiz içinde uygulanabilirliğinin araştırılması bakımından ayrıca bir önem taşımaktadır.

Bu araştırmanın genel amacı, ortaöğretim 10. sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri dersinde web tabanlı portfolyo hazırlama ve web tabanlı portfolyo değerlendirme ile ilgili öğrenci görüşlerini almak, ayrıca öğrencilerin e-portfolyo öğretim sürecine yönelik tutumlarını ve web tabanlı portfolyo yöntemi kullanımı sonucu başarı durumlarını belirlemektir.

Bu genel amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranacaktır:

- Ortaöğretim 10. Sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri dersinde, web tabanlı portfolyo yöntemi kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri nelerdir?
- E-portfolyo öğretim sürecine yönelik öğrenci tutumları nasıldır?
- Ortaöğretim 10. sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri dersinde web tabanlı portfolyo yöntemi kullanımı sonucu öğrenci başarıları nasıldır?

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel ve nicel araştırma modelleri birlikte kullanılmıştır. Öğrenci görüşlerini belirleyebilmek için nitel araştırma modeli kullanılarak betimsel analiz yapılmış, öğrencilerin tutumlarını ve başarı durumlarını belirleyebilmek içinse nicel araştırma modeli kullanılmıştır.

Öğrenci görüşlerini belirleyebilmek için araştırmanın amacına yönelik olarak, yarı yapılandırılmış görüşme formları hazırlanmış, hazırlanan formların geçerliliği için alan uzmanının görüşüne başvurulmuştur. Uzmandan gelen öneriler doğrultusunda, görüşme formlarına son hali verilmiştir.

Öğrenciler ile yapılan görüşmeler öğrencilerin de izini alınarak tek tek yapılmıştır. Görüşme başlangıcında öğrencilere görüşme ile ilgili genel bilgiler

hatırlatılmıştır. Görüşmeler her bir öğrenciye görüşme formunda yer alan soruların sorulması ve alınan cevapların sesli ve görüntülü olarak kaydedilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

E- portfolyo öğretim sürecine yönelik öğrenci tutumlarını belirleyebilmek için Demirli (2007) tarafından hazırlanan “e-portfolyo öğretim sürecine yönelik tutum ölçeği” kullanılmıştır. Demirli (2007) yaptığı güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin güvenilirlik Cronbach Alpha katsayısını 0,932 olarak bulmuştur. Tutum ölçeğinde 38 madde bulunmaktadır. Öğrenci başarılarını belirleyebilmek için öğrencilere web tabanlı portfolyolar hazırlanmıştır. Öğrencilerin web tabanlı portfolyolarını değerlendirebilmek için Vandervelde (2007)’nin hazırlanmış olduğu elektronik portfolyo değerlendirme dereceli puanlama anahtarı kullanılmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Öğrenciler ile yapılan görüşmeler tamamlandıktan sonra elde edilen sesli ve görüntülü kayıtlar bilgisayar ortamında teker teker dinlenip Microsoft Word programı kullanılarak veriler yazılı hale getirilmiştir. Verilerin yazımında yanlışlık yapma ihtimali göz önünde bulundurularak yazılı veriler daha sonra bir başka uzman tarafından okunarak sesli ve görüntülü kayıtlardaki veriler ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen bu veriler betimsel analiz yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Betimsel analizin amacı, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Betimsel analizde görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu nedenle de öğrencilerin görüşleri direkt alınarak tırnak içinde sunulmuş ve ne anlama geldiği yorumlanmıştır. Nitel veri analizinde tam anlamıyla standartlaşmış süreçler içermediği için araştırmacılar farklı analiz yaklaşımlarını benimseyebilmektedirler (Kuş, 2006).

Ortaöğretim 10. sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri dersinde, web tabanlı portfolyo yöntemi kullanımı sonucu öğrenci başarılarını belirleyebilmek için, öğrencilerin kendi web tabanlı portfolyolarını, elektronik portfolyo değerlendirme dereceli puanlama anahtarı kullanarak değerlendirmeleri istenmiştir. Öğretmen de aynı şekilde öğrencilerin web tabanlı portfolyolarını, elektronik portfolyo değerlendirme dereceli puanlama anahtarını kullanarak değerlendirmiştir. Öğretmenin, öğrencinin web tabanlı portfolyosuna verdiği puan ile öğrencinin kendi web tabanlı portfolyosuna verdiği puan toplanmış ve toplam ikiye bölünüp öğrencinin portfolyo puanı elde edilmiştir. Öğrencinin geleneksel ölçme ve değerlendirme yöntemleri ile aldığı not yani yılsonu başarı puanı okul idaresinden alınmıştır. Öğrencinin web tabanlı portfolyosundan aldığı puan ile geleneksel ölçme ve değerlendirme yöntemleri ile aldığı yılsonu başarı puanını karşılaştırabilmek için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini 2007–2008 Eğitim ve Öğretim yılı 2. döneminde Adana ili, Pozantı ilçesi, Şehit Zafer Sabancı Lisesi’nde Bilgi ve İletişim Teknolojileri dersi alan 4 sınıfta bulunan toplam 77 öğrenci oluşturmaktadır. Bu araştırmanın örneklemini ise araştırma evreni içerisinde kademeli uygun örnekleme metodu (two-

stage convenience sampling) (Frankel ve Wallen, 1993) kullanılarak seçilen bir sınıftaki 12 öğrenci oluşturmaktadır.

Tablo.1 Örnekleme Yer Alan Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Kişi Sayısı	Yüzde Dağılımı(%)
Kız	8	% 66,6
Erkek	4	% 33,3
Toplam	12	% 100

Tablo 1’de görüldüğü gibi örnekleme yer alan 8 kız öğrenci evrenin %66,6’sını, 4 erkek öğrenci ise evrenin %33,3’ünü oluşturmaktadır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt problemi; “Ortaöğretim 10. sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri dersinde web tabanlı portfolyo yöntemi kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri nelerdir?” olarak açıklanmıştır.

12 öğrenci ile tek tek görüşmeler yapılmıştır. Öğrencilerin web tabanlı portfolyo yöntemi kullanımı ile ilgili görüşlerini alabilmek için yarı yapılandırılmış 17 açık uçlu görüşme sorusu hazırlanmıştır.

Öğrencilerin tamamı yapılan çalışmayı olumlu bulmuşlardır. Yaptıkları çalışmanın zevkli ve eğlenceli olduğunu, çok beğendiklerini, yeni kavramlar öğrendiklerini belirtmişlerdir. Bir öğrenci çalışmanın kendisine araştırmayı öğrettiğini, sonra da araştırırken öğrenmeyi öğrettiğini belirtirken bir diğer öğrenci çalışmayı yaptığı için kendine güven hissettiğini belirtmiştir. D adlı öğrenci kendini daha iyi ifade ettiğini belirtmiştir. C adlı öğrenci web tabanlı portfolyo değerlendirme yönteminin bir dersteki başarısını tam anlamıyla ölçebileceğini belirtmiştir. G adlı öğrenci de web tabanlı portfolyo yöntemi ile ilgili “Eğlenceli, zevkli, yapması öğrendikten sonra kolay bir çalışma...” olarak olumlu düşüncelerini belirtmiştir. Birkaç öğrenci çalışma ile ilgili blog sayfalarını düzenlerken bazı yerlerde zorlandıklarını ifade ederek olumsuz düşüncelerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin görüşlerinden örnek aşağıda verilmiştir:

“Güzel bir çalışmaydı. Çalışmayı kendin yapıyorsun kendi zevkine göre düzenliyorsun. Olumsuz bir düşünce yok. Çok beğendim çalışmayı.” (A)

Öğrencilerin çoğunluğu çalışma boyunca zorlandıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin genelde blogcu. com’da blog sayfalarını düzenlerken, resim ve sunumlarını eklerken, üye girişi için gerekli şifrelerini unuttukları için üye girişi yapamamaları, internet bağlantısından kaynaklanan sorunlar nedeni blog sayfalarını giriş yapıp görüntüleyememeleri zorluk yaşadıkları yerlerdir. Öğrenciler, yapılan çalışma ile ilgili daha önceden çok fazla bilgileri olmadığından dolayı ilk başlarda zorlandıklarını daha sonra ise zorlanmadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin görüşlerinden örnekler aşağıda verilmiştir:

“Fazla zorlanmadım resim eklemeye biraz oldu onda da arkadaşlarıma veya öğretmenime sordum. Kolay bir çalışmaydı. Başka zorlandığım bir yer olmadı. Konuyu anlarken ne ile ilgili olduğunu anlamada fazla zorlanmadım.” (A)

“Bazı yerlerde zorlandım çünkü bu çalışma ile ilgili daha önceden bir bilgim yoktu. Öğretmenimle ve arkadaşlarımla beraber bir şeyler yapmaya çalıştık. Üye olurken ve dosya eklerken biraz zorlandım.” (H)

Öğrencilerin çoğunluğu web tabanlı portfolyo çalışmasını sayısal dersler yerine sözel derslerde yapılmasını istemektedir. Çoğunlukla Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Dil ve Anlatım, Biyoloji gibi dersleri belirtmişlerdir. H öğrencisi, *“Klasik ölçme ve değerlendirmede zaman kısıtlı bir ders süresince yapabiliyorsun ama web tabanlı portfolyoda bu şekilde daha uzun ve kendi zevklerine göre kendi araştırmalarıyla bir şekilde yapıyorsun o yüzden daha güzel. Böyle yapılmasını istedim. Mesela sözel derslerde Edebiyat, Dil ve Anlatım, Matematikte bile kullanabilirdik bence. Başarımı daha iyi ölçebileceğimi düşündüğüm için diğer derslerde de yapılmasını istedim. Başarımla daha iyi olacağına inanıyorum. Eminim bu şekilde herkesin başarısı da artar. Çünkü herkes uğraşılıyor bir şeyler yapmaya çalışıyor”* diye görüşünü belirtmiştir. Web tabanlı portfolyo yönteminin diğer derslerde de kullanılmasını istemesinin nedenini de zaman kısıtlaması olmadan dersteki başarısını daha iyi ölçebileceğini düşünmesidir.

Öğrencilerin tümü çalışmayı tekrar yapmak istemektedirler. Tekrar yapmak istemelerinin nedenlerini de çok keyif almaları, eğlenceli bulmaları, kendilerini geliştirmeleri, yeni bilgiler öğrenmeleri, kendilerine olan güvenlerinin artması, kendilerine ait bir çalışmanın olması ve başkalarının yaptıkları çalışmaya karışmamaları olarak belirtmişlerdir. E adlı öğrencinin web tabanlı portfolyo yöntemini tekrar kullanmayı istemesinin nedenleri arasında keyif alması, becerisinin artması, çalışmalarını kendisinin seçmesinin derse karşı isteğini arttırması, kendine olan güveninin artması, yaptığı çalışmalarda özveride bulunmaya teşvik etmesi olarak sıralamıştır. Benzer bir şekilde K adlı öğrenci de çalışmayı tekrar yapmak istediğini, çalışmayla birlikte kendini ölçtüğünü, çalışmada becerilerini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin görüşlerinden örnek aşağıda verilmiştir:

“Evet, çok istedim... Açıkçası çok keyif aldım. Daha çok becerim arttı. Çalışmaları kendim seçmem isteğimi arttırdı. Kendime olan güvenim arttı. Yaptığım çalışmada daha çok özveride buldum.” (E)

Öğrencilerin tamamı web tabanlı portfolyo çalışma ile yeni bilgiler öğrendiklerini belirtmişlerdir. Blog sayfasının ne olduğunu, blogcu.com sitesinde bir blog sayfası oluşturmayı, portfolyo kavramının ne olduğunu daha önceden tam olarak bilmediklerini, yapılan web tabanlı portfolyo çalışması ile bu kavramlarla ilgili yeni bilgiler elde ettiklerini belirtmişlerdir. Öğrenciler araştırma yaparken yeni bilgilerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. C adlı öğrenci yeni bilgiler öğrendiğini, en azından kendine ait bir sayfa olabileceğini sadece kendisinin düzenleyebileceğini, her şeyin kendisinin kontrolünde olabileceği bir web sayfasını açabileceğini, portfolyonun ne olduğunu öğrendiğini belirtmiştir. Benzer bir şekilde J adlı öğrenci de web tabanlı portfolyo yöntemi ile ilgili yeni bilgiler öğrendiğini çünkü blog sayfasına istediği bilgileri koyabildiğini belirtmiştir. Ayrıca istediği bilgiyi ulaşabilmek için internetten araştırmak zorunda olduğunu, internetten araştırma yaparken de birçok yeni bilgiyle karşılaştığını ve kendisine ait farklı bir blog sayfası oluşturabildiğini belirtmiştir. Web

tabanlı portfolyo yönteminde öğrencilerin araştırma yapması ve interneti etkili bir şekilde kullanabilmesi gerektiği için internette araştırma yaparken yeni bilgilerle karşılaştıkları, yeni kavramlar öğrendikleri görülmüştür.

Öğrencilerin hepsi web tabanlı portfolyo çalışması boyunca konularla ilgili yeterli bilgilere sahip olmadıkları için araştırma yapma ihtiyacı duyduklarını belirtmişlerdir. Araştırma yaparken çoğunlukla interneti kullanmışlardır. İnternette ihtiyaçları olan kaynaklara kolayca ulaşabildikleri için kitap vb. kaynaktan araştırma yapmaya ihtiyacı duymamışlardır. Öğrenciler araştırma yaparken interneti kullandıkları için kaynaklara ulaşmada sıkıntı yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Web tabanlı portfolyo çalışmasının öğrencileri araştırma yapmaya teşvik ettiğini söyleyebiliriz.

Öğrencilerin cevapları incelendiğinde B adlı öğrenci hariç diğer öğrencilerin web tabanlı portfolyo çalışmasını yaparken arkadaşlarından yardım alma ihtiyacı duydukları görülmektedir. B adlı öğrenci konuyu anladığını, daha önceden bilgisayar bilgisinin olduğu için ve evlerinde internet bağlantısının olmasından dolayı çalışmayı yaparken arkadaşlarından yardım alma ihtiyacını duymadığını belirtmiştir. A adlı öğrenci blog sayfasına resim eklemeyi arkadaşları sayesinde öğrendiğini belirtmiştir. Aynı şekilde D adlı öğrenci de blog sayfasına farklı tasarımlar seçmeyi arkadaşları sayesinde öğrendiğini belirtmiştir. Öğrencilerin genelde blog sayfasına resim ekleme, tasarım seçme, slayt ekleme gibi blog sayfasını düzenleme konularında arkadaşlarından yardım alma ihtiyacı duydukları görülmüştür. Web tabanlı portfolyo yöntemini kullanmadan önce öğrencilere blog sayfası düzenleme konusunda daha fazla zaman ayrılması ve daha fazla teknik bilgi verilmesi gerektiğinin ortaya çıktığı söylenebilir.

Öğrencilerinin görüşleri incelenerek web tabanlı portfolyo yöntemi ile klasik ölçme ve değerlendirme yöntemi arasındaki farklar aşağıdaki tablo haline getirilmiştir.

Tablo.2 Öğrencilerinin Görüşleri Doğrultusunda Web Tabanlı Portfolyo Yöntemi İle Klasik Ölçme Ve Değerlendirme Yöntemi Arasındaki Farklar

Web Tabanlı Portfolyo Yöntemi	Klasik Ölçme Ve Değerlendirme Yöntemi
Zaman sınırlaması yok	Zaman kısıtlı
Öğrenci aktif	Öğrenci aktif değil
Öğrenci değerlendirme kriterlerinden daha önceden haberdar ediliyor	Öğrenci değerlendirme kriterlerinden haberdar edilmiyor
Çok taraflı puanlama	Tek taraflı puanlama
Değerlendirme esnek (Yapılan yanlışın düzeltilmesi kolaydır)	Değerlendirme esnek değildir (Yapılan yanlış düzeltilemez)

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerinin görüşleri doğrultusunda web tabanlı portfolyo yöntemi ile klasik ölçme ve değerlendirme yöntemi arasındaki farklardan birisi de öğrenciler tarafından en çok belirtilen web tabanlı portfolyo yönteminde zaman kısıtlamasının olmamasına rağmen klasik ölçme ve değerlendirme yönteminde zamanın 1 ders saati ile kısıtlanmış olmasıdır. Web tabanlı portfolyo yönteminde değerlendirme süreci 1 ders saatinden fazlayı 1 veya birkaç dönemi kapsayabilmektedir. Zaman kısıtlı olmadığı için de öğrenciler değerlendirmeye alınacak çalışmalarını zorlanmadan yapabilmektedirler. Öğrencilerin web tabanlı portfolyo yöntemi ile klasik ölçme ve değerlendirme yöntemi arasındaki farklara ilişkin daha çok belirttiği görüşlerinden bir

diğeri de esnekliktir. Web tabanlı portfolyo yönteminde yapılan yanlışın tekrar düzeltilmesi kolaydır yani esnektir fakat klasik ölçme ve değerlendirme yönteminde yapılan yanlış düzeltilemez yani değerlendirme esnek değildir. Web tabanlı portfolyo yönteminde öğrenciler aktiftir ve değerlendirme kriterlerinden daha önceden haberdar edilmektedir, klasik ölçme ve değerlendirme yönteminde ise öğrenci yerine öğretmen aktif ayrıca öğrenciler değerlendirme kriterlerinden daha önceden haberdar edilmemektedir görüşleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca web tabanlı portfolyo yönteminde bulunan çok taraflı değerlendirmenin yani hem öğretmenin hem öğrencinin değerlendirme sürecine katılabilmesinin klasik ölçme ve değerlendirme yönteminde bulunmadığı görüşü ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni klasik ölçme ve değerlendirme yönteminin tek taraflı değerlendirilmesinin olması ayrıca değerlendirme sürecine sadece öğretmenin katılabilmesi bu sürece öğrencinin dahil edilmemesinden kaynaklanmış olabilir.

Öğrencilerin görüşleri incelendiğinde değerlendirme yöntemleri ile ilgili çalışmaya başlamadan önceki düşünceleri ile çalışmanın sonundaki düşünceleri arasında farklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Genel olarak öğrencilerin görüşleri incelendiğinde öğrencilerin değerlendirme yöntemlerine yönelik görüşlerinin çalışmanın sonunda olumlu yönde geliştiği görülmektedir.

Öğrencilerin görüşleri incelendiğinde öğrencilerin tamamının web tabanlı portfolyo yönteminde değerlendirmenin tarafsız olduğunu düşündükleri görülmektedir. K adlı öğrenci *“Kriterleri önceden bilmem değerlendirmenin tarafsız bir değerlendirme olduğunu gösteriyor...”* sözleriyle web tabanlı portfolyo yöntemindeki değerlendirmenin tarafsız olduğunu belirtmiştir. C adlı öğrenci de *“... Yapılması gereken kriterler verilmiş. Yani hangisine kaç puan olduğu ne yaparsan ne kadar alacağını biliyorsun. Mesela dokuz puanlık bir sunuyu ya da istenileni güzel bir şekilde yaparsam 9 puan alırım. Arkadaşım da aynı şekilde yaparsa o da 9 puan alır. O yüzden adil olduğunu düşünüyorum. Yani kriterler önceden belli olduğu için daha adil ve tarafsızdır.”* sözleriyle web tabanlı portfolyo yöntemindeki değerlendirmenin tarafsız olduğunu düşünmektedir. Öğrencilerin web tabanlı portfolyo yönteminde değerlendirmenin tarafsız olduğunu düşünmelerine klasik ölçme ve değerlendirmeden farklı olarak web tabanlı portfolyo yönteminde değerlendirme kriterlerinden daha önceden haberdar olmaları, değerlendirme sürecine aktif olarak katılmaları gibi kavramlar etkili olmuştur.

Değerlendirme kriterlerinden haberdar olması öğrencilerin derse karşı tutumunu olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Öğrencilerin derse karşı ilgilerini ve isteklerini arttırdığı böylece dersi daha fazla sevdikleri, derse not korkusu olmadan daha rahat girdikleri, ders esnasında eğlendikleri, dersin işleyişine daha fazla odaklandıkları, daha özverili, daha çok, daha azimli ve özenli çalışmaya teşvik ettiği görüşleri elde edilmiştir. G adlı öğrenci değerlendirme kriterlerinden haberdar olmasının derse karşı tutumunu olumlu yönde değiştirdiğini, daha çok puan getirmesi için daha çok etkinlik yapması gerektiğini yani daha çok azimli olduğunu, etkinliklere dört elle sarıldığını, derse karşı daha ilgili olduğunu, derste hiç sıkılmadığını ve eğlendiğini belirtmiştir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın ikinci alt problemi; “E-portfolio öğretim sürecine yönelik öğrenci tutumları nasıldır?” olarak açıklanmıştır.

E- portfolio öğretim sürecine yönelik öğrenci tutumlarını belirleyebilmek amacıyla e- portfolio öğretim sürecine yönelik tutum ölçeği uygulanmıştır. Öğrencilerin e-portfolio öğretim sürecine yönelik tutumlarının düzeyi incelenmiş ve bulgular Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo.3 Öğrencilerin E-Portfolio Öğretim Sürecine Yönelik Tutumlarının Düzeyi

	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
Tutum	139	176	161,41	9,94

Tablo 3’de görüldüğü gibi ölçekten en düşük 139 puan, en yüksek 176 puan alınmıştır. Öğrencilerin ölçekten almış oldukları ortalama tutum puanları ise 161,41 olarak bulunmuştur. Genel olarak öğrencilerin e-portfolio öğretim sürecine yönelik tutumlarının “olumlu” düzeyde olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin e-portfolio öğretim sürecine yönelik tutumlarının cinsiyete göre durumunu belirleyebilmek için Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Mann-Whitney U testi kullanılmasının nedeni örneklemin sayısının 20’den az olmasıdır. Mann-Whitney U testi sonucu elde edilen bulgular Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo.4 Öğrencilerin E-Portfolio Öğretim Sürecine Yönelik Tutumlarının Cinsiyete Göre Değişimi (N=12)

Tutum	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
E-Portfolio Öğretim Sürecine Yönelik Tutum	Kız	8	6,88	55	13	,609
	Erkek	4	5,75	23		

$p>,05$

Tablo 4’te görüldüğü gibi cinsiyete göre öğrencilerin e-portfolio öğretim sürecine yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($U= 13$, $p>,05$) Sıra ortalamaları dikkate alındığında, kız öğrencilerin almış oldukları toplam puanların erkek öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kız öğrencilerin e-portfolio öğretim sürecine yönelik tutumu, erkek öğrencilerin e-portfolio öğretim sürecine yönelik tutumuna göre daha olumludur bir başka deyişle erkek öğrenciler kız öğrencilere göre e-portfolio öğretim sürecine yönelik daha olumsuz tutuma sahip oldukları söylenebilir. Benzer bir araştırma Barış ve Tosun (2013) tarafından yapılmış ve çalışma sonucunda öğrencilerin e-portfolio uygulaması sonrasındaki tutumlarının ortalaması, uygulama öncesindeki tutum ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Bu da web tabanlı portfolio değerlendirme sisteminin öğrenciler üzerinde olumlu etkisi olduğunu göstermektedir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın 3. alt problemi; “Ortaöğretim 10. Sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri dersinde, web tabanlı portfolyo yöntemi kullanımı sonucu öğrenci başarıları nasıldır?” olarak belirlenmiştir.

Ortaöğretim 10. sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri dersinde, web tabanlı portfolyo yöntemi kullanımı sonucu öğrenci başarılarını belirleyebilmek için öğrencilere web tabanlı portfolyolar hazırlanmıştır. Öğrencilerin web tabanlı portfolyoları, elektronik portfolyo dereceli puanlama anahtarı kullanılarak puanlanmıştır. Öğrencinin portfolyo puanı; öğrencinin portfolyosuna verdiği puan ile öğretmenin, öğrencinin portfolyosuna verdiği puanın toplamının yarısıdır. Elektronik portfolyo dereceli puanlama anahtarından alınabilecek en yüksek puan 36’dır. Ortaöğretim de 100’lük puan sistemi kullanıldığı için öğrencinin portfolyosuna verdiği puan ile öğretmenin, öğrencinin portfolyosuna verdiği puanlar 100’lük puan sistemine çevrilmiştir. Öğrencilerin çalışma sonucu elde ettikleri portfolyo puanları ile klasik ölçme ve değerlendirme yöntemleri sonucu elde ettikleri yılsonu başarı puanı (karnelerine yansıyan not) Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5 incelendiğinde B adlı öğrenci klasik ölçme ve değerlendirme yöntemleri sonucu en yüksek puanı (99,5) almıştır. En düşük puanı ise 84,5 puan ile D adlı öğrenci almıştır. Klasik ölçme ve değerlendirme yöntemleri sonucu öğrencilerin aldıkları notların yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan öğrencilerin portfolyo puanları incelendiğinde; K adlı öğrenci portfolyosuna en yüksek notu veren öğrenci olurken, A, C ve F adlı öğrenciler de portfolyolarına en düşük puanı veren öğrencilerdir. Öğrenciler web tabanlı portfolyolarına en düşük 78, en yüksek 94 puan vermiştir. Öğretmenin, öğrencilerin portfolyolarına verdiği puanlar incelendiğinde; öğretmen tarafından verilen en yüksek puan olan 92 puanı B adlı öğrencinin portfolyosuna vermiştir. Öğretmen en düşük puanı (78) ise A, E, F, H, I ve L adlı öğrencilere vermiştir. Öğretmen öğrencilerin portfolyolarına en düşük 78 en yüksek 92 puan vermiştir. Çalışma sonunda en yüksek portfolyo puanına sahip öğrenci ise B adlı öğrencidir. B adlı öğrenci klasik ölçme ve değerlendirme yöntemleri sonucunda da en yüksek puanı alan öğrencidir. Bu da B adlı öğrencinin çalışkan bir öğrenci olduğunu göstermektedir. Öte yandan çalışma sonunda en düşük portfolyo puanına sahip öğrenciler ise 78 puan alan A ve F adlı öğrencilerdir. Öğrencilerin portfolyo puanları incelendiğinde yeterli puanlar aldıkları görülmektedir. Bu nedenle de öğrencilerin web tabanlı portfolyo çalışması sonucu başarılı oldukları söylenebilir.

Tablo.5 Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Dersinde Öğrencilerin Aldıkları Yılsonu Başarı Puanları Ve Portfolyo Puanları

Öğrenci Adı	Yıl Sonu Başarı Puanı ¹	Portfolyo Puanı					
		Öğrencinin Portfolyosuna Verdiği Puan		Öğretmenin Verdiği Portfolyo Puanı		Öğrencinin Portfolyo Puanı	
A	92	/36 ² 28	/100 ³ 78	/36 28	/100 78	/36 28	/100 78
B	99,5	33	92	33	92	33	92
C	94,5	28	78	30	83	29	80,5
D	84,5	30	83	30	83	30	83
E	92	31	86	28	78	29,5	82
F	97	28	78	28	78	28	78
G	92,5	30	83	30	83	30	83
H	87,5	30	83	28	78	29	80,5
I	94,5	33	92	28	78	30,5	85
J	92	33	92	31	86	32	89
K	97	34	94	30	83	32	88,5
L	90	30	83	28	78	29	80,5

Not. 1 Öğrencinin klasik ölçme ve değerlendirme yöntemleri sonucu elde ettiği yılsonu başarı puanı

2 Öğrencinin dereceli puanlama anahtarından alabileceği en yüksek puan 36'dır. 36 puan üzerinden öğrencinin aldığı portfolyo puanını gösterir.

3 Öğrencinin 36 puan üzerinden aldığı portfolyo puanınının 100'lük puan sistemine çevrilmiş olarak aldığı puandır.

Öğrencilerin çalışma sonucu elde ettikleri portfolyo puanları ile klasik ölçme ve değerlendirme yöntemleri sonucu elde ettikleri yılsonu başarı puanları arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Pearson korelasyon analizi sonucu elde edilen bulgular Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo.6 Öğrencilerin, Portfolyo Puanları İle Klasik Ölçme Ve Değerlendirme Yöntemleri Sonucu Elde Ettikleri Yılsonu Başarı Puanları Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

	Portfolyo Puanı	Yıl Sonu Başarı Puanı
Pearson Correlation	1	,399
P	,	,199
N	12	12

Korelasyon katsayısının büyüklük bakımından yorumlanmasında üzerinde tam olarak ortaklaşa alınan aralıklar bulunmamaktadır fakat korelasyonu yorumlamada; korelasyon kat sayısının, mutlak değer olarak, 0,00–0,30 arasında olması, düşük

düzye; 0,30–0,70 arasında olması, orta düzeyde; 0,70–1,00 arasında olması; yüksek düzeyde bir ilişkinin var olduğu söylenebilir (Büyüköztürk, 2006). Portfolyo puanı ile yıl sonu başarı puanı arasındaki korelasyon katsayısının $r = ,399$ olduğu görülmektedir. Burada $p = ,199$ ve $p > 0,05$ olduğu için öğrencilerin çalışma sonucu elde ettikleri portfolyo puanları ile klasik ölçme ve değerlendirme yöntemleri sonucu elde ettikleri yılsonu başarı puanları arasında pozitif yönde, orta düzeyde, anlamlı olmayan bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Öğrenci sayısının azlığı nedeni ile çalışma sonucu elde ettikleri portfolyo puanları ile klasik ölçme ve değerlendirme yöntemleri sonucu elde ettikleri yılsonu başarı puanları arasında anlamlı bir korelasyona rastlanmamış olabilir. Köse (2008) de korelasyon katsayısının, örneklem büyüklüğünden etkilendiğini, küçük hacimli örneklerde, elde edilen korelasyon katsayısı büyük bile olsa istatistiksel olarak önemli bir değer olmayabileceğini belirtmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Sonuç

Ortaöğretim 10. sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri dersinde, web tabanlı portfolyo yöntemi kullanımına ilişkin öğrenci görüşlerine ait sonuçlar:

1. Öğrencilerin tamamı yapılan çalışmayı olumlu bulmuştur. Yaptıkları çalışmanın zevkli ve eğlenceli olduğunu, çok beğendiklerini, yeni kavramlar öğrendiklerini belirtmişlerdir. Dağ (2011) da yaptığı benzer çalışmanın öğrenciler üzerinde olumlu etki ettiğini belirtmiştir.

2. Öğrencilerin çoğunluğunun çalışma boyunca zorlandıkları saptanmıştır.

3. Öğrencilerin çoğunluğunun web tabanlı portfolyo çalışmasının sayısal dersler yerine sözel derslerde yapılmasını istedikleri saptanmıştır.

4. Öğrencilerin tümünün çalışmayı tekrar yapmak istedikleri saptanmıştır.

5. Üç öğrenci hariç diğer 9 öğrencinin web tabanlı portfolyo yönteminin süresini yeterli bulduğu saptanmıştır.

6. Öğrencilerin tamamının web tabanlı portfolyo çalışması ile yeni bilgiler öğrendikleri saptanmıştır.

7. Bir öğrenci hariç diğer 11 öğrencinin web tabanlı portfolyo çalışması sürecinde zamanını iyi yönetebildikleri saptanmıştır.

8. Öğrencilerin tamamının web tabanlı portfolyo çalışması boyunca konularla ilgili yeterli bilgilere sahip olmadıkları için araştırma yapma ihtiyacı duydukları saptanmıştır.

9. Öğrencilerin tamamının web tabanlı portfolyo çalışmasından keyif aldığı saptanmıştır.

10. Bir öğrenci hariç diğer öğrencilerin web tabanlı portfolyo çalışmasını tamamlarken arkadaşlarından yardım alma ihtiyacı duydukları saptanmıştır.

11. Öğrencilerin, web tabanlı portfolyo yönteminin web tabanlı olmasından dolayı sağladığı yararları; İletişim, Düzenleme Kolaylığı, Maddi Kazanç, Erişebilirlik, Zaman, Kaynaklara Erişim, Kaynakları Paylaşım gibi bölümlere ayırdığı saptanmıştır.

12. Öğrencilerin görüşleri doğrultusunda web tabanlı portfolyo yöntemi ile klasik ölçme ve değerlendirme yöntemi arasında farklar olduğu saptanmıştır.

13. Öğrencilerin değerlendirme yöntemleri ile ilgili çalışmaya başlamadan önceki düşünceleri ile çalışmanın sonundaki düşünceleri arasında farklar olduğu

saptanmıştır. Genel olarak öğrencilerin görüşleri incelendiğinde öğrencilerin değerlendirme yöntemlerine yönelik görüşlerinin çalışmanın sonunda olumlu yönde geliştiği belirlenmiştir.

14. Öğrencilerin tamamının web tabanlı portfolyo yönteminde değerlendirmenin tarafsız olduğunu düşündükleri saptanmıştır.

15. Öğrencilerin değerlendirme kriterlerinden haberdar olmasının derse karşı tutumlarını olumlu yönde etkilediği saptanmıştır.

E-portfolyo öğretim sürecine yönelik öğrenci tutumları ile ilgili sonuçlar:

1. Genel olarak öğrencilerin e-portfolyo öğretim sürecine yönelik tutumlarının “olumlu” düzeyde olduğu saptanmıştır.

2. Mann-Whitney U testi sonucu istatistiksel olarak cinsiyete göre öğrencilerin e-portfolyo öğretim sürecine yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($U= 13, p> ,05$). Fakat sıra ortalamaları dikkate alındığında, kız öğrencilerin almış oldukları toplam puanların erkek öğrencilere göre daha fazla olduğu saptanmıştır.

Ortaöğretim 10. sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri dersinde, web tabanlı portfolyo yöntemi kullanımı sonucu öğrenci başarıları ile ilgili sonuçlar:

1. Öğrencilerin portfolyo puanları incelendiğinde yeterli düzeyde puan aldıkları görülmüştür.

2. Öğrencilerin çalışma sonucu elde ettikleri portfolyo puanları ile klasik ölçme ve değerlendirme yöntemleri sonucu elde ettikleri yılsonu başarı puanları arasında pozitif yönde, orta düzeyde, anlamlı olmayan bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

Öneriler

▪ Araştırmanın örneklemini daha geniş tutularak benzer araştırmalar, farklı sınıf düzeylerinde ve farklı dersler üzerinde yapılabilir.

▪ Web tabanlı portfolyo değerlendirme yönteminin öğrencilerin derslerindeki başarısının kalıcılığına etkisi incelenebilir.

▪ Web tabanlı portfolyo değerlendirme yöntemi uzaktan eğitim modeli temel alan bir araştırmada uygulanabilir.

▪ Web tabanlı portfolyo değerlendirme yöntemini uygulamadan önce öğrencilere portfolyo değerlendirme yöntemi ile ilgili genel bilgiler ayrıntılı bir şekilde verilmelidir.

▪ Web tabanlı portfolyo değerlendirme yöntemi için ayrılan süre daha uzun tutulabilir.

▪ Daha geniş bir örnekleme öğrencilerin hazırladıkları web tabanlı portfolyoların grup halinde oluşturulması sağlanabilir. Bu şekilde işbirlikçi çalışmaya katkı sağlanabilir.

▪ Aynı çalışma deney ve kontrol grupları oluşturularak yapılabilir

▪ Öğrencilerin olumlu tutumlara sahip olması, ders başarısını da olumlu yönde etkileyeceğinden web tabanlı portfolyo değerlendirme uygulamaları öğretim programı içerisinde kullanılabilir.

▪ Öğretmenlere yeni ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarını tanıtmak ve bu yöntemleri uygulamalarına yardımcı olmak amacıyla hizmet içi eğitim seminerleri düzenlenebilir.

- Üniversitelerde eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarına ölçme ve değerlendirme dersi kapsamında portfolyo yöntemi ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilebilir.
- Web tabanlı portfolyo çalışmasına veliler, öğretmenler ve yöneticiler de katılarak farklı bir uygulama yapılabilir.
- Nitel veri analizi Nvivo programı ile yapılmış olsaydı daha etkili bulgulara ulaşılabildi.

5. KAYNAKÇA

- Aslanoğlu, A. E., ve Kutlu, Ö. (2003). Öğretimde sunu becerilerinin değerlendirilmesinde dereceli puanlama anahtarı (rubric) kullanılmasına ilişkin bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36 (1-2).
- Barış, F., ve Tosun, N. (2013). Sosyal ağ ve e-portfolyo entegrasyonu: Facebook örneği. *Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları Dergisi (Journal Of Research In Education And Teaching)*, 2 (2), 122-129. http://jret.org/FileUpload/ks281142/File/14._m._fatih_baris__nilgun_tosun.pdf adresinden elde edildi.
- Barrett, H. (2005). White paper: Researching electronic portfolios and learner engagement. *The Reflect Initiative Researching Electronic Portfolios: Learning, Engagement and Collaboration Through Technology*. Erişim tarihi: 18 Şubat 2014, www.helenbarrett.com/reflect/whitepaper.pdf adresinden elde edildi.
- Birgin O., ve Baki A. (2007). The use of portfolio to assess student's performance. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 4 (2). <http://www.tused.org> adresinden elde edildi.
- Büyüköztürk, Ş. (2006). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. İstatistik, araştırma deseni spss uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem A.
- Dağ, E. (2011). Web tabanlı değerlendirme sistemi kullanılarak 5. sınıf öğrencileri için matematik dersi ödev değerlendirmesi ve bu sistemlerin öğrenci üzerindeki etkililiğinin araştırılması. *5th International Computer & Instructional Technologies Symposium*, Elazığ, Turkey. <http://web.firat.edu.tr/icits2011/papers/27795.pdf> adresinden elde edildi.
- Demirli, C. (2007). *Elektronik portfolyo öğretim sürecinin öğrenen tutumlarına ve öğrenme algılarına etkisi*. (Doktora tezi). Fırat Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Elazığ. Erişim tarihi: 3 Mart 2014, http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv?PAGE=YOKSRV__S__53&OPER=FROMLINK&ATLPR=REFERANS|201295 adresinden elde edildi. (Üye Girişi Gerekli).
- Frankel, J.R., ve Wallen N. (1993). *How to design and evaluate research in education*. Second Edition, McGraw-Hill Include.
- Gathercoal, P., Love D., Bryde B. ve McKean, G. (2002). On implementing web-based electronic portfolios. *EDUCAUSE Quarterly*, 37 (2). <http://www.educause.edu/ir/library/pdf/eqm0224.pdf> adresinden elde edildi.
- Gathercoal, P., Love, D., ve McKean, G. (2003). Profport webfolio system: Implementation, curriculum and assessment. *The 2003 Educause Annual Conference: Balancing Opportunities, Expectations, and Resources*, California, Usa.

- Gelbal, S., ve Kelecioğlu, H. (2007). Öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme yöntemleri hakkındaki yeterlik algıları ve karşılaştıkları sorunlar (Teachers' proficiency perceptions of about the measurement and evaluation techniques and the problems they confront). *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal Of Education)*, 33, 135–145. Erişim tarihi: 3 Mart 2014, <http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/200733SELAHATT%C4%B0N%20GELBAL.pdf> adresinden elde edildi.
- Güzeller, C. O. (2012). The effect of web-based portfolio use on academic achievement and retention. *Asia Pacific Education Review*, 13 (3), 457-464. <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12564-012-9214-0/lookinside/000.png> adresinden elde edildi.
- Herner, L. M., Karayan, S., McKean, G., ve Love, D. (2003). Special education teacher preparation and the electronic portfolio. Erişim tarihi: 5 Mart 2014, <http://jset.unlv.edu/18.1/asseds/smith.pdf> adresinden elde edildi.
- Kablan, Z., Topan, B., ve Erkan, B. (2013). Sınıf içi öğretimde materyal kullanımının etkililik düzeyi: Bir meta-analiz çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (Educational Sciences: Theory & Practice)*, 13 (3), 1629-1644. doi: 10.12738/estp.2013.3.1692
- Kuş, E. (2006). *Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel veri analizi. Örnek program nvivo ile gösterimler*. Ankara: Anı
- Lambert, C., Depaepe, J., Lambert, L. ve Anderson, D. (2007). E-portfolios in action. *Kappa Delta Pi Record*. Erişim tarihi: 16 Mart 2014, http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/28/57/02.pdf adresinden elde edildi.
- Özer, Y. (2008). Bilgisayar destekli bireysel gelişim dosyası (E-portfolyo). Erişim tarihi: 15 Mart 2014, <http://www.e-denetim.com/dosya/e-portfolyo.ppt> adresinden elde edildi.
- Tezci, E., ve Demirli, C. (2004). Bir performans değerlendirme modeli: Bireysel gelişim dosyası. Sözel bildiri, *XII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, İnönü Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, Malatya. <http://www.pegem.net/dosyalar/dokuman/423.pdf> adresinden elde edildi.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (2. baskı). Ankara: Seçkin.

EVLİ ÇİFTLERİN DUYGUSAL ZEKA DÜZEYLERİ İLE EVLİLİK UYUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Emine Durmuş *
Eser BABA**

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, evli çiftlerin duygusal zeka düzeyleri ile evlilik uyumlarını karşılaştırmalı olarak incelemektir. Araştırmanın örneklemi, İzmir, İstanbul, Malatya ve Erzurum illerinde yaşayan 220 evli çiftten, oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak Acar (2001) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan Bar-On Duygusal Zeka Yeteneği Ölçeği ve Kabakçı ve arkadaşları (1993) tarafından uyarlaması yapılan Birtchnell Eş Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın analizlerinde tek yönlü varyans analizi, t-testi ve çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; evli çiftlerin duygusal zeka düzeyleri açısından kadın ve erkekler arasında farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Evlilik uyumu açısından çiftlere bakıldığında kadınların evlilik uyum düzeylerinin, erkeklerin evlilik uyum düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Evli çiftlerde kadınların duygusal zeka düzeylerinin evlilik uyumuyla ilişkili olmadığı bulunurken, erkeklerin genel ruh durumu boyutunun evlilik uyumunu anlamlı düzeyde yordadığı bulunmuştur. Evlilik yılları açısından değerlendirildiğinde ise, evlilik yılları 11-21 yıl arasında olan evli çiftlerde duygusal zeka alanlarının evlilik uyumunu yordayıcı etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar sözcükler: Evlilik, Duygusal Zeka, Evlilik Uyumu

A COMPARISON OF EMOTIONAL INTELLIGENCE LEVELS AND MARITAL ADJUSTMENTS OF MARRIED COUPLES

ABSTRACT

The purpose of this study was to comparatively analyze emotional intelligence levels and marital adjustments of married couples. The sample of the research is composed of 220 married couples living in İzmir, İstanbul, Malatya, and Erzurum. Bar-On Emotional Intelligence Scale, which was adapted to Turkish by Acar (2001); and Birtchnell's Partner Evaluation Scale, which was adapted to Turkish by Kabakçı et. al (1993), were used as data collection tools. In analysis of data one-way analysis of variance, t-test, and multiple regression analysis were used. The result of the research revealed that among married couples there is no difference between women and men in terms of emotional intelligence level. Considering marital adjustment, among married couples women's marital adjustment level is higher than men's marital adjustment level.

---

* Yrd.Doç.Dr., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik,
emine.durmus@inonu.edu.tr

** Uzman, eserbaba44@hotmail.com

Among married couples, there was no relationship between women's emotional intelligence level and the marital adjustment; whereas men's level of general mood significantly predicted marital adjustment. With respect to the years of marriage it was found that among those married couples whose marriages are between 11-21 years, levels of emotional intelligence have predictive effect on marital adjustment.

Keywords: Marriage, Emotional Intelligence, Marital Adjustment

Giriş

Evlilik; iki kişinin oluşturduğu, toplumun temel taşı olan ailenin oluşması için ilk temellerin atıldığı, eşler arasında ekonomik, sosyal ve cinsel açıdan paylaşımların olduğu toplumun en temel kurumudur. Evliliğin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve eşlerin evlilikten sağladıkları doyumun artması, eşler arasındaki uyumun yüksek olmasıyla ilişkilidir. Evlilikte, evlilik uyumu yüksekse evlilik kurumu da başarılı bir şekilde yürür. Evlilik kurumunun sağlıklı ve başarılı bir şekilde devam etmesinde; eşlerin ekonomik, yönetsel, psiko-sosyal olarak evliliklerinin her alanında başarılı ve uyumlu olmaları büyük önem taşır (Şener ve Terzioğlu, 2002).

Terry ve Kottman (1995) sağlıklı ailelerdeki çiftlerin uyumlu evlilikleri olduğunu ifade etmektedir. Eşler arasındaki etkili iletişimin, destek ve onayın, paylaşımın, karşılıklı saygının ve değerlin evliliği önemli ölçüde etkilediğini belirtmektedirler. Eşler arasındaki uyumu arttıran en önemli unsurlardan biri olarak, eşler arasındaki sağlıklı iletişim ve etkileşim gösterilmektedir. Eşler arasında duygusal uyumsuzluk ve huzursuzluk varsa; bu durum stresin artmasına ve problem çözme davranışlarında gerilemeye neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak da eşler arasında öfke, düşmanlık, üzüntü, yetersiz iletişim ve duygusal anlamda paylaşım azlığı meydana gelmektedir (Fowers, 1990).

Duygusal anlamda paylaşımın az olması eşlerin bir süre sonra birbirlerine yabancılaşmalarına neden olur. Oysaki evlilikte önemli olan eşlerin birbirlerini anlayabilmeleri, birbirlerinin duygu ve düşüncelerini hissedebilmeleridir. Bunu da yapabilmelerin yolu eşlerin birbirlerine karşı empati kurabilmelerinden geçer. Eşler duygusal anlamda birbirlerini anladıkları, birbirlerinin duygularını hissetmeye başladıkları oranda anlaşmazlıkların üstesinden gelirler. Bu sayede birbirlerini yargılayıp, acımasızca eleştirmek yerine, birbirlerine yardımcı olmaya çalışırlar. Bireyin kendine ve başkalarına ait duyguları doğru şekilde algılayıp değerlendirmesi ve ifade etmesi, bu duygular arasında ayırım yapıp, elde ettiği bilgileri düşünce süreçlerinde ve davranışlarında kullanması ile ilgili olan yetenek duygusal zekadır (Acar, 2002). Duygusal zeka, diğerlerinin duygu, gereksinim ve problemlerini anlama, onları önemseyerek iletişim kurma (Bridge,2003) ve aynı zamanda da kişinin kendi duygularını ifade edebilme becerisidir. Bu açıdan baktığımızda evliliklerde duygusal zekanın varlığı, evlilik uyumunu son derece olumlu etkilemektedir (Gottman, 1993). Duygusal öğrenme sürecine bağlı olarak kadın ve erkekte duygusal anlamda farklı özellikler gelişir. Kadınlar sözlü ifadelerin altında yatan duygusal mesajları almada ve kendini ifade etmede erkeklerden daha iyi duruma gelirken erkekler incinebilirlik, korku, hayal kırıklığı ile ilgili duygularını sınırlamakta ustalaşırlar. Erkekler ilişkilerinde her şeyi

daha pozitif görünürken, bir kadının erkeğin yüzündeki üzgün ifadeye karşı duyarlılığı, erkeklerin bir kadının yüz ifadesindeki üzüntüye karşı olan duyarlılığından fazladır (Gottman, 1993). Bu durumda eşler arasında farklı düşüncelerin ve kırgınlıkların yerleşmesine yol açarak evliliklerin önemli sarsıntılar geçirmesine neden olur.

Evlilik uyumu bir evliliğin zorunlu ve gönüllü niteliklerinin dengeye ulaşması olduğu gibi (Haley, 1988), çiftlerin uyumlu birlikteliklerinin sonucu olarak evlilik hayatındaki memnuniyeti ve mutluluğu da tanımlar. Bu noktada daha genel bir kavram olması nedeniyle evlilik doyumu ile karışır. Oysa ki, çift uyumunda, evlilik doyumu olduğu gibi bireylerin öznel algısı değil, aralarındaki ilişkinin niteliği değerlendirilmektedir (Tutarel-Kışlak ve Çabukça, 2002), dolayısıyla, mutluluk, doyum ve beklentilerin gerçekleşmesi, evlilikte karşılıklı uyum ile mümkündür (Erbek ve ark, 2005).

Yeni yüzyılla birlikte, tüm dünya toplumlarında olduğu gibi toplumumuzda da meydana gelen sosyal, ekonomik ve kültürel değişmelerin bir yansıması olarak evlilik ilişkileri de değişmekte, karmaşıklaşmaktadır. Bu yüzden de evlilik uyumu psikolojide son yıllarda incelenen konulardan biri olmuştur (Gökmen, 2001). Fışiloğlu'na (1992), göre aile sorunlarına neden olan faktörlerin araştırılmasında üzerinde en çok durulan değişkenlerden birisi, hem aile içi hem de aile dışı ilişkilerin belirleyicisi olan evlilik uyumudur.

Ailenin sürekliliği için eşlerin uyumlu olmaları şarttır (Burgess ve Cottrell, 1998). Evlilik uyumu bozulmaya başladığında bu durum, eşler ve var ise çocuklar açısından bir yaşam krizine ya da travmaya dönüşmektedir. Evlilikteki uyumun yüksek olması, çocukların sağlıklı birer birey olarak büyümelerinde etkilidir. Buna karşılık uyumsuz evliliklerin olduğu ailelerde büyüyen çocuklar bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Eşler arasındaki çatışma ile çocuğun uyumu, saldırganlık, antisosyal davranışlar, ve kaygı gibi değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada, anne baba arasında çatışma varsa çocukların saldırganlıklarının arttığı, küçük çocuklarda ise anne baba arasındaki çatışmadan dolayı kendini suçlama eğilimi olduğu görülmüştür (Yılmaz, 2001).

Mutlu çiftlerin birbirleri ile çeşitli konular ve olaylar hakkında daha çok konuştukları, birbirlerini daha iyi anladıkları, kelimelerin altında yatan duygu ve ifadeleri daha iyi sezindikleri, problem çözme yöntemleri ve karar verme süreçlerinde daha başarılı oldukları görülmektedir (Burlison ve Denton, 1997). Uyumlu bir evlilik için öncelikle eşlerin kendilerini tanımaları, kendi duygularını idare edebilmeleri, birbirleriyle empati kurabilmeleri ve kişilerarası becerilerini iyi tutup, iyi iletişim kurabilmeleri gerekir. Goleman (2006), eşlerde olduğu takdirde evlilik uyumunu arttıran bu faktörleri duygusal zekanın alt boyutları olarak tanımlamıştır. Evlilikte empatinin önemi; empatinin çatışmayı çözdüğü ve evlilik uyumunu arttırdığı, eşini daha empatik olarak algılayan eşlerin ilişkilerinden daha çok doyum aldıkları ve eş terapilerinde eşlerin karşılıklı empati kurmalarının öneminin büyük olduğunun altını çizen araştırmalar vardır (akt.Tutarel-Kışlak ve Çabukça, 2002).

Evliliğin yürümesini sağlayan diğer bir hususta, çiftlerin kavga konusu olan durumlarda belirli sorunlar üzerine yoğunlaşmak yerine duygusal zekalarını geliştirmeye yönelmeleridir. Bu sorunları çözebilme şansını artırır. Duygusal yeterlilikler, esas olarak sakinleşebilmek, empati ve iyi dinleme çiftin anlaşmazlıklarını daha etkili bir şekilde

giderebilmesini sağlar. Çiftler aralarındaki anlaşmazlıkları çözebildikleri ölçüde de evlilik uyumu gelişir. Ayrıca evlilikte uyumun olumlu ve dengeli olabilmesi için, evlilik ilişkilerinin sürekliliğini sağlamak, yeni etkinlikler planlamak, romantik olanaklar yaratmak, duygusal dayanışmayı güçlendirmek ve mesleki rollerle ilgili destek sunmak gerekmektedir (Bilen, 1983).

Sağlıklı ailelerin özellikleri arasında yer alan duyguları paylaşma, duyguları anlama, bireysel farklılıkların kabul edilmesi, ilgi ve sevgi duygusunun iletilmesi, işbirliği, iletişim, boş zamanları birlikte geçirme, sorunlarla başa çıkma (Özgül, 2001) gibi özelliklerin büyük oranda duygusal zekanın içeriği ile örtüştüğü görülmektedir. Başarılı bir evlilik için nitelikli beraberlikler de çok önemlidir. Ortak bir uğraşta birlikte zaman geçirmek; eşlerin birbirlerine önem verdiklerini, birbirleriyle olmaktan zevk aldıklarını, birlikte bir şeyler yapmaktan hoşlandıklarını birbirlerine hissettirmeleri büyük önem taşımaktadır (Chapman, 2005). Goleman (1996), evliliklerde ortaya çıkan kavgaları, eğer eşler bilinçli ise, duygusal zekanın evlilikteki göstergesi için mükemmel bir fırsat olarak görür. Eşler arasındaki kavgada empatik bir hareket duygusal gerilimi düşürmekte son derece başarılıdır. Yine eşlerin sahip olduğu insan ilişkileri becerilerinin, evlilikte uyumu güçlendirdiği ya da yaşanan problemleri içinden çıkılmaz bir duruma getirdiği söylenebilir (Sardoğan, Karahan, 2005). Evliliğin yürümesini sağlayan diğer bir hususta, çiftlerin kavga konusu olan durumlarda belirli sorunlara takılmak yerine, birbirlerini, duygularını anlama ve sorunu çözmeye, duygusal iletişimlerini geliştirmeye yönelmeleridir. Bu sorunları çözebilme şansını arttırır. Bir avuç duygusal yeterlilik, esas olarak sakinleşebilmek, empati ve iyi dinleme çiftin anlaşmazlıklarını daha etkili bir şekilde giderebilmesini sağlar. Çiftler aralarındaki anlaşmazlıkları çözebildikleri ölçüde de evlilik uyumu gelişir. Sağlıklı, mutlu, uyumlu evliliklerin temelinde duygu paylaşımı, iyi bir duygu ve akıl işbirliğine ihtiyaç duyulduğundan hareketle bu çalışmada çiftler arasındaki duygusal zeka düzeyleri ve evlilik uyumlarını incelemek hedeflenmiştir.

Araştırmada, aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Evli çiftlerin duygusal zeka düzeyleri cinsiyete göre önemli farklılıklar göstermekte midir?
2. Evli çiftlerin evlilik uyum düzeyleri cinsiyete göre önemli farklılıklar göstermekte midir?
3. Çiftlerin duygusal zeka düzeyleri evlilik uyumlarını cinsiyetlerine göre önemli düzeyde yordamakta mıdır?
4. Çiftlerin duygusal zeka düzeyleri evlilik yıllarına göre evlilik uyumlarını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

Yöntem

Bu araştırma tarama modelinde karşılaştırmalı bir çalışmadır. Çalışma evli çiftlerin duygusal zeka düzeyleri ile evlilik uyum düzeylerini belirlemeyi ve karşılaştırmayı amaçlayan betimsel bir çalışmadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’de yaşayan evli çiftler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini olarak, araştırmacının ulaşılabilirliği göz önüne alınarak İzmir, İstanbul, Malatya ve Erzurum illerinde yaşayan evli çiftler dahil edilmiştir. Bu illerde yaşayan ve random yoluyla seçilen 220 evli çift bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Katılımcıların demografik dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo.1 Örneklemin Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler	Kategoriler	Örneklem	%
Cinsiyet	Kadın	220	50,0
	Erkek	220	50,0
Yaş	20-25	17	3,9
	26-30	51	11,6
	31-35	102	23,2
	36-40	95	21,6
	40-50	105	23,9
	50 ve üstü	70	15,9
Evlilik Yılı	1-10	189	42,9
	11-20	152	34,5
	21 ve üstü	99	22,5

Veri Toplama Araçları

Verilerin elde edilmesinde; Kişisel Bilgi Formu, Bar-on Duygusal Zeka Yeteneği Ölçeği ve Birtchnell Eş Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır.

Bar-on Duygusal Zekâ Yeteneği Ölçeği; Acar (2001), tarafından uyarlaması yapılan ölçek, 87 maddeden oluşmaktadır ve duygusal zekânın 5 alt boyutunu değerlendirmektedir. Ölçek kişisel beceri, kişiler arası beceri, uyumluluk, stresle başa çıkma, genel ruh durumu alt boyutlarını ölçmektedir. Ölçeğin cronbach Alpha katsayıları, ölçeğin toplam boyutları için 92.12 olarak hesaplanmıştır.

Birtchnell Eş Değerlendirme Ölçeği: Kabakçı ve arkadaşları (1987) tarafından uyarlaması yapılan ölçeğin kadın ve erkek olmak üzere iki ayrı formu mevcuttur. Birtchnell Eş Değerlendirme ölçeği ilk kez Uyar, Beşikçi, M. ve Oskanyan, tarafından 1991 yılında bir araştırmada kullanılmıştır. Ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının kadın formunda -.06 ile .72, erkek formunda ise -.01 ile .74 arasında olduğu bulunmuştur. Alt boyutlar için elde edilen Cronbach alfa değerlerinin, kadın formunda .83 ile .90, erkek formunda ise .72 ile .90 arasında olduğu tespit edilmiştir (Kabakçı ve ark., 1993).

Verilerin Analizi

Araştırma verileri analizlere tabii tutulmadan önce Tabacnick ve Fidell'in (2007, 60-71) ön gördüğü veri temizleme işlemlerinden geçirilmiştir. Her bir alt problem için araştırma verisinde normallik varsayımı ayrı ayrı incelenerek (Kolmogorov Smirnov $p > ,050$) tümünde normallik varsayımının karşılandığı gözlenmiştir (Leech, Barrett ve Morgan, 2005). Bunun içinde araştırmanın analizlerinde parametrik tekniklerden tek yönlü varyans analizi (oneway ANOVA), bağımsız örneklem için t -testi (independent sample t -test) ve çoklu regresyon analizi (multiple regression analysis) teknikleri kullanılmıştır. Tek yönlü varyans analizinde post hoc incelemesi varyansın homojenlik varsayımının ihlal edilmesi durumunda (Levene F) Dunnet C yöntemiyle, varyansın homojenliği ihlal etmemesi durumunda ise Scheffe testiyle incelenmiştir. Analizler sırasında önemli çıkan farklılıkların etki büyüklüğü (effect size) Green ve Salkind'in (2008) önermeleri doğrultusunda bağımsız örneklem için t -testi analizi için Cohen d , tek yönlü varyans analizi içinse de η^2 (Eta kare) yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Çoklu regresyon analizleri sırasında doğrusallık varsayımı box plot yöntemi kullanılarak irdelendiğinde duygusal zeka boyutları ve evlilik uyumu arasında belirgin sayılabilecek doğrusallıkların varolduğu gözlenmiştir. Aykırı değerler (outlier) de z testi ve Mahalanobis D^2 kullanılarak belirlenmiştir. z -puanların $\pm 3,27$ aralığında olmayan 7 değişkenle ,001 önem düzeyinde Mahalanobis uzaklığı anlamlı olarak belirlenen 2 değişken olmak üzere toplamda 9 değişken aykırı değer olarak belirlenerek araştırma verisinden çıkarılmıştır. Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı kullanılarak sınıdığında bağımsız ve bağımlı değişkenler arasında çok düşük ilişkiler olduğu gözlenerek araştırma verisinde çoklu bağıntı (Multicollinearity) sorunu olmadığı anlaşılmıştır (Field, 2005; Hair ve diğerleri, 2006). Analizler için uygun olduğu belirlenen araştırma verileri SPSS aracılığıyla analize alınmıştır.

Bulgular

Araştırmanın birinci problemi olan "Evli çiftlerin duygusal zeka düzeyleri onların cinsiyetlerine göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?" sorusunda yanıt aramak için yapılan bağımsız örneklem için t -testi analizi sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo.2 Evli Çiftlerin Cinsiyetlerine Göre Duygusal Zeka Düzeylerine Ait Bulgular

Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	ss.	t	d	p
Kişisel beceriler	Kadın	218	106,86	14,05	,247	36	,805
	Erkek	220	106,54	12,84			
Kişiler arası beceriler	Kadın	218	69,57	9,29	1,591	36	,112
	Erkek	220	68,25	8,15			
Uyumluluk	Kadın	218	51,79	6,81	,092	36	,927
	Erkek	220	51,73	7,30			
Stresle başa çıkma	Kadın	218	41,68	7,05	,349	36	,727
	Erkek	220	41,91	6,47			
Genel ruh durumu	Kadın	218	44,09	6,05	,640	36	,523
	Erkek	220	44,46	6,11			
Duygusal zeka toplam	Kadın	218	314,00	34,77	,346	36	,729
	Erkek	220	312,89	32,25			

* $p < ,05$

Evli çiftlerin duygusal zeka alanlarının onların cinsiyetlerine göre önemli farklılıklar gösterip göstermediğini incelemek amacıyla yapılan analiz sonucunda kişisel beceriler ($t_{436} = ,247, p = ,805$), kişiler arası beceriler ($t_{436} = 1,591, p = ,112$), uyumluluk ($t_{436} = ,092, p = ,927$), stresle başa çıkma ($t_{436} = ,349, p = ,727$), genel ruh durumu ($t_{436} = ,640, p = ,523$) ve genel duygusal zeka boyutlarında ($t_{436} = ,346, p = ,729$) kadın ve erkekler arasında farklılıklar olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle bu araştırmadaki kadın ve erkeklerin duygusal zeka boyutlarının birbirine benzer düzeylerde olduğu söylenebilir.

Araştırmanın ikinci problemi olan “Evli çiftlerin evlilik uyum düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?” sorusuna yanıt aramak için yapılan bağımsız örneklem için *t*-testi analizi sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo.3 Evli Çiftlerin Cinsiyetlerine Göre Evlilik Uyumlarına Ait Bağımsız Örneklem İçin T-Testi Analizi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss.	t	sd	p	d
Evlilik uyumu	Kadın	218	100,17	17,87	6,702	436	,000	.50
	Erkek	220	88,98	17,10				

* $p < ,050$

Bağımsız örneklem için *t*-testi analizi sonucunda kadınların evlilik uyum düzeylerinin ($\bar{x} = 100,17, ss. = 17,87$) erkeklerin evlilik uyumu düzeylerine göre ($\bar{x} = 88,98, ss. = 17,10$) önemli derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($t_{436} = 6,702, p = ,000$). Bu farklılığa

ilişkin etki büyüklüğü aşağıdaki Cohen d formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Green ve

$$d = t \sqrt{\frac{N_1 + N_2}{N_1 N_2}}$$

Salkind, 2008). Elde edilen yüksek düzeydeki etki büyüklüğü ($d = .50$) evlilik uyumuna ilişkin farklılığın %50'sinin kadın veya erkek olmaktan kaynaklandığına işaret etmektedir. Bu etki büyüklüğü doğrultusunda kadın olmanın evlilik uyumuna olumlu katkı getirdiği söylenebilir.

Araştırmanın üçüncü problemi olan “Evli çiftlerin duygusal zeka düzeyleri onların cinsiyetlerine göre evlilik uyumlarını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?” sorusuna yanıt aramak için yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4. Evli Çiftlerin Cinsiyetlerine Göre Duygusal Zeka Alanlarının Evlilik Uyumlarını Yordama Gücüne Ait Çoklu Regresyon Analizi Sonucu

Cins	Değişken	B	Standart hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
K	Sabit	65,029	10,750		6,049	,000	-	-
	Kişisel beceriler	-,045	,132	-,036	,342	,733	-,024	-,023
	Kişiler arası beceriler	,253	,216	,132	1,171	,243	,081	,078
	Uyumluluk	,471	,250	,182	1,880	,061	,129	,126
	Stresle başa çıkma	-,009	,202	-,004	,047	,963	-,003	-,003
	Genel ruh durumu	-,047	,300	-,016	,156	,876	-,011	-,010
	$R = ,25, R^2 = ,06$ $F_{6,424} = 2,736, p = ,020$							
E	Sabit	58,980	10,898		5,412	,000		
	Kişisel beceriler	,008	,126	,006	,066	,947	,005	,004
	Kişiler arası beceriler	-,206	,199	-,101	1,034	,303	-,071	-,069
	Uyumluluk	,141	,221	,057	,639	,523	,044	,043
	Stresle başa çıkma	,170	,201	,068	,846	,398	,058	,056
	Genel ruh durumu	,653	,277	,244	2,358		,161	,157
	$R = ,26, R^2 = ,05$ $F_{6,424} = 3,014, p = ,012$,019*							

Kadınlara ait çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda R^2 değeri incelendiğinde regresyon analizinde varyansın ancak %6'sının açıklanabildiği görülmektedir. Bu sonuç bağımsız değişkenler olarak duygusal zeka alanlarının evli çiftlerin evlilik uyumlarının çok küçük bir kısmını yordadığı şeklinde yorumlanabilir. Her ne kadar çok küçük düzeyde R^2 değeri elde edilse de ANOVA'ya göre kadınlara ait regresyon analizinde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri yordayıcılık etkisinin önemli olduğu bulunmuştur ($F_{6,424} = 2,736, p = ,020$). Bu sonuç doğrultusunda standartlaştırılmış regresyon katsayıları incelendiğinde duygusal zeka alanlarında sırasıyla uyumluluk (.47), kişiler arası beceriler

(,25), genel ruh durumu (-,05), kişisel beceriler (-,05) ve stresle başa çıkma (-,01) alanlarının olduğu hesaplanmıştır. Her ne kadar ANOVA sonucunda bağımlı değişkenlerin duygusal zeka alanlarının yordayıcılık etkisi önemli olarak belirlense de *t*-testi sonuçlarına göre kişisel beceriler ($t_{424}= ,342, p= ,733$), kişiler arası beceriler ($t_{424}= ,1,171, p= ,243$), uyumluluk ($t_{424}= ,1,880, p= ,061$), stresle başa çıkma ($t_{424}= ,047, p= ,963$) ve genel ruh durumu ($t_{424}= ,156, p= ,876$) boyutlarının evlilik uyumunu yordamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Erkekler için çoklu doğrusal regresyon analizi incelendiğinde ise R^2 değerine göre kadınlara benzer olarak ancak varyansın %5'ini açıklayabileceğine işaret etmektedir. ANOVA sonucu ise erkeklerde de duygusal zeka alanlarının bir bütün olarak evlilik uyumunun yordayıcısı olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir ($F_{6, 424}= 3,014, p= ,012$). Yordayıcı değişkenler olarak modelde yer alan duygusal zeka alanlarına ait standartlaştırılmış regresyon katsayılarının genel ruh durumu (,65), kişiler arası beceriler (-,21), stresle başa çıkma (,17), uyumluluk (,14) ve kişisel beceriler (,01) olarak sıralandığı görülmüştür. Ancak *t*-testi sonuçları kişisel beceriler ($t_{424}= ,066, p= ,947$), kişiler arası beceriler ($t_{424}= 1,034, p= ,963$), uyumluluk ($t_{424}= 1,034, p= ,523$) ve stresle başa çıkma ($t_{424}= 846, p= ,398$) boyutlarının erkeklerde evlilik uyumunu anlamlı düzeyde yordamadığı ortaya çıkmıştır. Çoklu regresyon analizi sonucunda önemli yordayıcılık etkisi olan tek duygusal zeka boyutu genel ruh durumudur ($t_{424}= 2,358, p= ,019$). Genel ruh durumu erkeklerin evlilik uyumunu pozitif yönde etkilemektedir. Başka bir ifade ile erkeklerin genel ruh durumundaki artış onların evlilik uyumunun da artmasına neden olmaktadır.

Araştırmanın dördüncü ve son problemi olan “Evli çiftlerin duygusal zeka düzeyleri onların evlilik yıllarına göre evlilik uyumlarını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?” sorusuna yanıt aramak için yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo.5 Evli Çiftlerin Evlilik Yıllarına Göre Duygusal Zeka Alanlarının Evlilik Uyumlarını Yordama Gücüne Ait Çoklu Regresyon Analizi Sonucu

Evlilik yılı	Değişken	B	Standart hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
1-10 yıl arasında	Sabit	67,640	12,665		5,340	,000	-	-
	Kişisel beceriler	-,022	,138	-,018	,160	,873	-,012	-,012
	Kişiler arası beceriler	,348	,243	,165	1,434	,153	,106	,105
	Uyumluluk	-,110	,289	-,039	,381	,704	-,028	-,028
	Stresle başa çıkma	,112	,235	,040	,476	,635	,035	,035
	Genel ruh durumu	,139	,304	,050	,458	,648	,034	,034
	R= ,19 , R ² = ,008 F _{5,180} = 1,286, p= ,272							
11-20 yıl arasında	Sabit	43,332	14,246		3,042	,003	-	-
	Kişisel beceriler	,222	,161	,152	1,375	,171	,115	,109
	Kişiler arası beceriler	-,108	,252	-,053	,429	,668	-,036	-,034
	Uyumluluk	,638	,288	,235	2,220	,028*	,184	,177
	Stresle başa çıkma	-,198	,236	-,079	,837	,404	-,070	-,067
	Genel ruh durumu	,230	,391	,073	,589	,557	,050	,047
R= ,33 , R ² = ,08 F _{5,83} = 3,381, p= ,005								
21 yıl ve üzeri	Sabit	65,113	15,829		4,114	,000	-	-
	Kişisel beceriler	-,343	,236	-,256	1,454	,149	-,150	-,145
	Kişiler arası beceriler	,215	,324	,105	,663	,509	,069	,066
	Uyumluluk	,349	,357	,147	,977	,331	,101	,098
	Stresle başa çıkma	,338	,350	,132	,966	,337	,100	,097
	Genel ruh durumu	,412	,494	,137	,834	,406	,087	,083
R= ,28, R ² = ,03 F _{6,424} = 1,606, p= ,166								

Çoklu regresyon analizi sonucunda evlilik yılları 1-10 yıl arasında olan evli çiftlerle ($F_{6, 424}= 1,286, p= ,272$) evlilik yılı 21 yıl ve üzerinde olan evli çiftlerde ($F_{6, 424}= 1,606, p= ,166$) bağımsız değişken olarak duygusal zeka alanlarının evlilik uyumunu yordayıcı etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Evlilik yılları 11-20 yıl arasında olan evli çiftlerde ise duygusal zeka alanlarının evlilik uyumunu yordayıcı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($F_{6, 424}= 3,381, p= ,005$). Evlilik yılı 11-20 yıl arasında olanlara ait çoklu regresyon analizindeki standartlaştırılmış regresyon katsayıları incelendiğinde sırasıyla uyumluluk (,64), genel ruh durumu (,23), kişisel beceriler (,22), stresle başa çıkma (-,20) ve kişiler arası beceriler (-,11) olarak dizilim gösterdikleri bulunmuştur. Analize ait t-testi sonuçları incelendiğinde kişisel beceriler ($t_{424}= ,1,375, p= ,171$), kişiler arası beceriler ($t_{424}= ,429, p= ,668$), stresle başa çıkma ($t_{424}= ,837, p= ,404$) ve genel ruh durumu ($t_{424}= ,589, p= ,557$)

boyutlarının evlilik uyumunu önemli düzeyde yordamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Duygusal zeka alanlarından evlilik uyumunu önemli düzeyde yordayan boyut uyumluluktur ($t_{424} = ,2,220$, $p = ,028$). Bu sonuca göre 11-20 yıl arasında evli olan çiftlerin duygusal zeka boyutlarından uyumluluğun artışı evlilik uyumunun da önemli düzeyde artışına neden olmaktadır.

Tartışma ve Sonuçlar

Evli çiftlerin duygusal zeka alanlarının onların cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde kadın ve erkekler arasında farklılıklar olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle, kadın ve erkeklerin duygusal zeka boyutları birbirine yakın düzeydedir. İlgili literatürde duygusal zeka düzeylerini cinsiyetler açısından ele alan araştırmaların farklı bulgularının olduğu görülmektedir. Duygusal zekanın kadınların lehine daha yüksek olduğunu gösteren araştırmalarda (Erdoğan ve Kenarlı, 2008; Göçet, 2006; Halıçınarlı ve Bender, 2006; Harrod ve Scheer, 2005; Bracket ve diğer., 2004; Aşan ve Özyer, 2003; Erginsoy, 2002; İşmen, 2001.; Goleman, 1996) duygusal zekanın toplam puanları ya da alt boyutları açısından kadınların erkeklerden daha yüksek puanlar aldıkları görülmektedir. Buna karşın son yıllarda yapılan çalışmalar bu araştırmada da elde edilen bulguyu destekler niteliktedir. Yani duygusal zeka açısından kadınlar ya da erkekler lehine farklılık yoktur (Ergin, 2008; Dawda ve Hart, 2000; Deniz ve Yılmaz, 2004; İşmen, 2004). Bar-on (1997b) yaptığı çalışmalar sonucunda, kadınların erkeklerden daha güçlü kişilerarası ilişkilere sahip olduklarını, erkeklerin kişisel kapasitelerinin daha yüksek olduğunu, daha kolay uyum sağladığını ve stres yönetiminde kadınlardan daha iyi olduklarını ifade etmiştir.

Bu araştırma Türkiye’de evli çiftlerin duygusal zeka ve evlilik uyumlarını karşılaştıran ilk araştırmadır. Evli çiftlerin bağımsız olarak evliliklerine dair pek çok özellikleri sayısız araştırmanın konusu olmasına karşın, bu araştırmada evli çiftlerin evlilik uyumları ve duygusal zeka düzeyleri karşılaştırılmıştır. Bu nedenle bu sonuç cinsiyetler arasında bir farklılık olmadığı şeklinde yorumlanacağı gibi; birbiri ile evli eşler arasında duygusal zeka düzeyi açısından uyum olduğu şeklinde de yorumlanabilir. Yine bu bulgudan hareketle, duygusal bir paylaşım olan evlilik sürecinin eşleri duygusal tutum ve yaklaşımlar açısından birbirine yaklaştırdığı şeklinde de yorumlanabilir. Bir başka deyişle evlilik sürecinde pek çok açıdan birbirine benzeyen çiftlerin, duygusal zeka düzeyleri açısından da birbirine yakın düzeyde oldukları söylenebilir.

Çiftlerin cinsiyetlerine göre evlilik uyum düzeyleri incelendiğinde, kadınların evlilik uyum düzeylerinin, erkeklerin evlilik uyum düzeylerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu konu ile ilgili literatüre bakıldığında yapılan araştırmalarda farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bu araştırmada elde edilen bulguyu destekler nitelikte olan başka araştırma bulguları Fışıloğlu ve Demir (2000) tarafından yapılan araştırmada da ortaya konmuştur. Yine evlilik uyumu üzerinde cinsiyetin etkili olduğuna dair bulgular Yıldırım (1992), Gündoğdu (1995), ve Hamamcı (2005),’nın araştırma bulgularıyla desteklenmiştir. Bu araştırmada elde edilen bulgunun aksine, bazı araştırma bulguları evlilik uyumunun cinsiyet açısından değişmediği yönündedir. Tutarel Kışlak ve Çabukça (2002) ile Jose ve

Alfons (2006) tarafından yapılan araştırmalarda kadınlar ve erkekler arasında uyum açısından bir fark olmadığı görölmektedir. Bu araştırmada kadınlar lehine olan fark, bazı araştırmalarda da erkekler lehine bulunmuştur. Ball (1991), Gökmen (2001), Üncü (2007), akır (2008) tarafından yapılan çalışmalarda erkeklerin evlilik uyumlarının kadınların evlilik uyumlarından daha yüksek olduğuna dair bulgular mevcuttur. Alan yazındaki bulgular arasındaki farklılık, araştırmalarda kullanılan ölçeklerin farklı olmasına ve bu ölçeklerin farklı boyutları ölçmesine ve farklı boyutlara sahip olmasına bağlanabilir. Bu araştırmada kadınların evlilik uyumunun yüksek olması, kadınların evlilik ve evlilik ilişkilerini daha nitelikli algıladıkları şeklinde değerlendirilebilir.

Evli çiftlerin duygusal zeka düzeylerinin onların cinsiyetlerine göre evlilik uyumlarını anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığına ilişkin sonuçlar incelendiğinde, kadınlar açısından; kişisel beceriler, kişiler arası beceriler, uyumluluk, stresle başa çıkma ve genel ruh durumu boyutlarının evlilik uyumunu yordamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç; evli çiftlerde kadınların duygusal zeka düzeylerinin evlilik uyumuyla ilişkili olmadığı anlamına gelmektedir. İlgili literatür incelendiğinde Üncü (2007), yaptığı araştırmasında evlilik doyumunu ve duygusal zeka arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Deniz ve Yılmaz (2004), üniversite öğrencilerinin duygusal zeka yetenekleri ile yaşam doyumları arasında anlamlı düzeyde pozitif bir ilişki bulunmuşlardır. Erkekler açısından bakıldığında; kişisel beceriler, kişiler arası beceriler, uyumluluk ve stresle başa çıkma boyutlarının erkeklerde evlilik uyumunu anlamlı düzeyde yordamadığı, buna karşılık genel ruh durumu boyutunun evlilik uyumunu anlamlı düzeyde yordadığı bulunmuştur.

Genel ruh durumu kişinin hayattan zevk alabilmesi, hayattan memnun olması, zor durumlarda bile pozitif tavır koyabilmesi, kendi ile ve başkalarıyla mutlu olabilmesi, hayattan tat ve zevk alması ve eğlenmesi (Bar-On, 1997a), anlamına gelmektedir. Genel ruh durumunun erkeklerde evlilik uyumunu yordaması bu özelliklerin erkeklerde kadınlara oranla daha fazla olması, erkeklerin hayata daha pozitif bakmaları ve bu durumun da genel anlamda evlilik uyumunu yükseltmiş olmasıyla açıklanabilir. Bar-On (1997b), erkeklerin kişisel kapasitelerinin daha iyi olduğunu, uyum sağlamada ve stres yönetiminde kadınlardan daha iyi olduklarını vurgulamaktadır. Duygusal zeka düzeylerinin, evli çiftlerin evlilik yıllarına göre evlilik uyumlarını anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığına ilişkin sonuçlar incelendiğinde; evlilik yılları 1-10 yıl arasında olan evli çiftlerle evlilik yılı 21 yıl ve üzerinde olan evli çiftlerde bağımsız değişken olarak duygusal zeka alanlarının evlilik uyumunu yordayıcı etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Evlilik yılları 11-20 yıl arasında olan evli çiftlerde ise duygusal zeka alanlarının evlilik uyumunu yordayıcı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Evlilik yılı 11-20 yıl arasında olan evli çiftlerin *t*-testi sonuçları incelendiğinde kişisel beceriler, kişiler arası beceriler, stresle başa çıkma ve genel ruh durumu boyutlarının evlilik uyumunu önemli düzeyde yordamadığı, buna karşılık; duygusal zeka alanlarından uyumluluk boyutunun evlilik uyumunu önemli düzeyde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

İlgili literatür incelendiğinde akır (2008), evliliği 7-12 yıl ve üzerinde olan evli çiftlerin evliliğinin, Üncü (2007), ise evliliği 20 yıl ve üzerinde olan evli çiftlerin evliliğinin daha uyumlu olduğunu bulunmuşlardır. Duygusal olarak yaşanmış olanla, subjektif olarak

varolan arasındaki farkı anlama, birinin duygularını düşüncelerini ve inançlarını değişen durumlara ve şartlara göre ayarlayabilme, sorunları belirleme, tanıma-tanımlama ve etkili çözümler bulma yetisi (Bar-On, 1997a), olarak tanımlanan uyumluluk boyutunun evlilik uyumunu, evliliği 11-20 yıl arasında olan çiftlerde önemli düzeyde yordaması; bu çiftlerin, yaş aralığı olarak daha olgun olmaları, bundan dolayı da yukarıdaki uyumluluk ile ilgili niteliklere sahip olmaları, yaşamla ilgili bir çok beklentilerini gerçekleştirmiş olmaları, dolayısıyla da hayata daha pozitif bakmalarının genel anlamda evlilik uyumunu arttırmış olabileceği söylenebilir.

Sonuç olarak araştırma bulguları evli çiftlerin duygusal zeka alanlarının cinsiyetlerine göre, farklılık göstermediğini, kadınların evlilik uyum düzeylerinin, erkeklerin evlilik uyumu düzeylerine göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Yine araştırma bulguları evli çiftlerin duygusal zeka düzeylerinin cinsiyetlerine göre evlilik uyumlarını kadınlar açısından yordamadığını, erkekler açısından ise, genel ruh durumu boyutunda anlamlı düzeyde yordadığını göstermiştir. Araştırma bulguları evlilik yılları 1-10 yıl arasında olan evli çiftlerle evlilik yılı 21 yıl ve üzerinde olan evli çiftlerde duygusal zeka alanlarının evlilik uyumunu yordayıcı etkisinin olmadığını, buna karşılık; evlilik yılları 11-20 yıl arasında olan evli çiftlerde duygusal zeka alanlarının evlilik uyumunu yordayıcı etkisinin olduğunu göstermiştir.

Bu sonuçlardan yola çıkarak, su öneriler getirilebilir. Bu çalışma duygusal zekaya ilişkin mevcut durumun küçük bir örneğini ortaya koymaktadır. 220 evli çiftin katılımı ile sınırlıdır. Bundan sonraki çalışmalar daha büyük örneklem grupları ve farklı eğitim, sosyo-ekonomik düzeydeki katılımcılar ile yapılabilir. Evlilik uyumu ve duygusal zeka ile ilgili nitel görüşmeler yapılarak konu daha derinlemesine incelenebilir. Nicel ve nitel verilerin bir arada yer aldığı bir araştırmayla daha sağlıklı bilgilere ulaşılabilir. Evlilik uyumunda duygusal zekanın yanı sıra eşlerin birbirini algılamaları, duygusal paylaşım ve evlilik doyumu gibi başka değişkenlere de bakılabilir.

KAYNAKLAR

- Acar, F. T. (2001). *Duygusal zeka yeteneklerinin göreve yönelik ve insana yönelik liderlik davranışlarıyla ilişkisi: banka müdürleri üzerine bir alan çalışması*.
Yayımlanmamış
Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Acar, F. (2002) Duygusal zeka ve liderlik. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 39-52.
- Aşan, Ö. ve Özeyer, K.(2003). Duygusal zekaya etki eden demografik faktörlerin saptanmasına yönelik
ampirik bir çalışma. *H.Ü. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1,151-167.
- Ball, R. E. (1991, April). Work and marital happiness among african americans. Paper presented at
the annual meeting of the Southern Sociological Society, Atlanta.
- Bar-On, R. (1997). *The Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): technical manual*.
Toronto, Canada :

Multi-Health Systems.

- Bilen, M. (1983). *Ailede Kurumlarda ve Toplumda Sağlıklı İnsan İlişkileri*, Ankara: Teknik Basım Sanayi.
- Bridge, B. (2003). *Duyguların Eğitimi*, İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Burgess, E.W.& Cottrell, L. S. (1998). *Predicting Success or Failure in Marriage*. London: Routledge/Thoemmes Pres.
- Burleson, B. Rve Denton, W. H. (1997). The relationship between communication skill and marital satisfaction: some moderating effects. *Journal of Marriage and the Family*, 59, 884-902.
- Chapman, G. D.(2005). *Evliliğin Dört Mevsimi*, İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Çakır, S. (2008). *Evli bireylerin evlilik uyumlarının ana-babalarına bağlanma düzeyleri ve demografik değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Dawda, D., & Hart, S. D. (2000). Assessing emotional intelligence: reliability and validity of the Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-i) in university students. *Personality and Individual Differences*, 28, 797–812.
- Deniz, M, E ve Yılmaz, E.(2004). Üniversite öğrencilerinin duygusal zeka yetenekleri ve yaşam doyumları arasındaki ilişki. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayında Sunulmuş Bildiri*,
- Erbek E, Beştepe E, Akar H, Eradamlar N, Alpkan R (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam*; 2005, 18 (1): 39-47
- Erdoğan, M, Y. Ve Kenarlı, Ö. (2008) Duygusal zeka ile akademik başarı arasındaki ilişki, *Milli Eğitim Dergisi*, 178, 297-309.
- Ergin, N.G. (2008) *Evli ve boşanmış kişilerin evlilik uyumu ve cinsiyetçilik açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Erginsoy, D.(2002) *Duygusal zeka ve kişiler arası ilişkiler tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.
- Fıçıoğlu, H. (1992). Lisansüstü öğrencilerin evlilik uyumu. *Türk Psikoloji Dergisi*, 28,16-23.

- Fıfıloğlu, H. ve Demir, A. (2000). Applicability of the Dyadic Adjustment Scale for Measurement of Marital Quality with Turkish Couples. *European Journal of Psychological Assesment*, 16, 214-218.
- Field, A. (2005). *Discovering Statistics Using SPSS*, Londra: Sage Publications.
- Fowers, B. J. (1990). An interactional approach to standardized marital assessment: a literature review. *Family Relations*, 3, 368-385.
- Göcet, E. (2006). *Üniversite öğrencilerinin duygusal zeka düzeyleri ile stresle başa çıkma tutumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.
- Goleman, D. (1996). *Duygusal Zeka* (Çev. B.S.Yüksel) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gökmen, A. (2001). *Evli eşlerin birbirine yönelik kontrolçülik ve bağımlılık algılarının evlilik doyumu üzerindeki etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Gottman, J. (1993). *What predicts divorce? the relationship between marital processes and marital outcomes*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Green, S. B & Salkind, N. J. (2008), *Using SPSS for Windows and Macintosh: Analyzing and Understanding Data*. Upper Saddle River: Pearson; Prentice Hall
- Gündoğdu, F. B. (1995) *Otistik ve normal çocuğu olan anne-babaların evlilik uyumlarını algılamaları ve bazı değişkenler açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hair, J. F., Black, B., Babin, B., Anderson, R. E. & Tatham, R.L. (2006). *Multivariate Data Analysis*, Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Halıçmarlı, E., Bender, M.T. (2006). Kadında duygusal zeka (EQ) ve bir saha çalışması”, *II. Uluslararası Kadın Araştırmaları Konferansında Sunulmuş Bildiri*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazi Magusa.
- Haley, J. (1988). *İletişim, Psikolojik Sorunlar ve Psikoterapi* (Çev. A. Uzunöz), Ankara: Çark Kitabevi Yayınları.
- Hamamcı, Z. (2005). Dysfunctional relationship beliefs in marital satisfaction and adjustment, *Social*

- Behavior and Personality*, 33, 313-328.
- Harrod, N. R. & Scheer, S. D. (2005). An exploration of adolescent emotional intelligence in relation to demographic characteristics. *Adolescence*, 40, 503.
- İşmen, E. (2001). Duygusal zeka ve problem çözme, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13,111-124.
- İşmen, E.(2004). Duygusal zeka ve aile işlevleri arasındaki ilişki. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11,55-77
- Jose, O. & Alfons, V. (2007). Do demographics affect marital satisfaction? *Journal of Sex and Marital Therapy*, 33,73-85.
- Kabakçı, E., Tuğrul. C. ve Öztan, N.(1993). Birtchnell eş değerlendirme ölçeği; geçerlik güvenirlik çalışması, *Türk Psikoloji Dergisi*, 8,31-36.
- Leech, N. L., Barrett, K.C. & Morgan, G.A. (2005). *SPSS for Intermediate Statistics: Use and Interpretation*. (Second Edition). NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Özgülven, İ.E. (2001). *Kişiler arası iletişim, ailede iletişim ve yaşam*, Ankara: PDREM Yayınları.
- Sardoğan, M. ve Karahan,F. (2005). Evli bireylere yönelik bir insan ilişkileri beceri programının evli bireylerin evlilik uyum düzeylerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38, 89-102.
- Şener, A. ve Terzioğlu, G. (2002). *Ailede eşler arası uyuma etki eden faktörlerin araştırılması*, Ankara: Kardelen Ofset.
- Tabachnick, B. G.& Fidell, L.S. (2007). *Using Multivariate Statistics*, Boston: Allyn and Bacon Inc.
- Terry, J.& Kottman, M. (1995). *Working with families, guidance and counseling in the elementary and middle schools*, wisconsin: Brown and Benchmark Publishers.
- Tutarel-Kışlak, Ş. Ve Çabukça, F.(2002). Empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 2, 32-38.
- Üncü, S. (2007). *Duygusal zeka ve evlilik doyumu ilişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, İ.(1992). *Evli bireylerin uyum düzeylerini etkileyen bazı etmenler*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, 2014, Sayfa 352-369

Yılmaz, A. (2001). Eşler arasındaki uyum; kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, Sayı:4, s.49-59.

ORTAOKUL SON SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ÖFKE DÜZEYLERİ VE SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Osman GÖNÜLTAŞ*
Meral ATICI**

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ortaokul son sınıf öğrencilerinin öfke düzeyleri ve saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemektir.

Araştırmanın örneklemini ortaokul son sınıfa devam eden 360 kız, 363 erkek olmak üzere toplam 723 öğrenci oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak “Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği”, “Saldırganlık Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde, t-testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova), Tukey Post Hoc testi ve Pearson Korelasyon Analizi kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, cinsiyet, anne baba tutumu ve ailede şiddet görme durumu değişkenlerine göre öğrencilerin Sürekli Öfke puanları farklılık göstermiştir. Öğrencilerin saldırganlık düzeyleri cinsiyet, ailenin gelir durumu, babanın sağ ya da ölü olma durumu, anne baba evli ya da boşanmış olma durumu, anne baba tutumu ve ailede şiddet görme değişkenlerine göre farklılık göstermiştir. Ayrıca öfke ile saldırganlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öfke, Saldırganlık, Ortaokul Öğrencileri

AN INVESTIGATION OF ANGER AND AGGRESSION LEVELS OF MIDDLE SCHOOL LAST CLASS STUDENTS' REGARDİNG SOME VARIABLES

ABSTRACT

The purpose of this study was to investigate whether anger levels and aggression levels of students from middle school in the last grade show any differences or not regarding some variables.

Sample for the research consisted of 723 students, 360 whom are girls and 363 whom are boys. To collect the data, Aggression Scale, State-Trait Anger Scale and Personal Information Form were used. The following techniques were used to analyse data analysis: “ t” test, One-way Variance Analysis (ANOVA), Tukey Post Hoc test and Pearson Correlation Analysis.

According to the results obtained from the research, anger levels differs significantly based on the variables of gender, parental attitudes and status of exposure to violence in the family. Aggression levels differs significantly based on the variables of gender, perceived level of income, status of the parents live or dead, status of parents married or divorced, parental attitudes and status of exposure to violence in the family. In addition, a positive significant relationship was found between anger and aggression.

Keywords: Anger, Aggression, Middle School Students.

---

* MEB, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, gonultasosman@hotmail.com

**Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, pdrkong@gmail.com

Giriş

Günümüzde sosyal bilimciler tarafından en çok araştırılan konulardan biri öfke ve öfke sonucu oluşan saldırganlıktır. Bireyin günlük hayat içerisinde engellenmelerle karşılaştığı durumlarda öfke, öfkenin kontrol edilemediği zaman da saldırganlık davranışı ortaya çıkmaktadır (Kesen, Deniz ve Durmuşoğlu, 2007).

Öfke, istenmeyen ve beklenmeyen bir davranış karşısında hemen hemen tüm insanoğlunun yaşadığı temel bir duygudur (Tafrate, Kassinova ve Dundin, 2002). Averill (1983) öfkeyi saldırgan dürtülerin eşlik ettiği bir duygu olarak tanımlamaktadır. Deffenbacher (2011) ise öfkeyi duygusal, psikolojik ve bilişsel bileşenlerin oluşturduğu ve bunların hızlıca birbirini etkileyerek harekete geçtiği bir iç deneyim süreci olarak tanımlamıştır.

Biaggio (1989) öfkeyi, gerçek veya varsayılan bir engellenme, tehdit veya haksızlık karşısında oluşan bilişlerle ilgili ve kişiyi rahatsız edici uyarıcıları ortadan kaldırmaya yönelten, güçlü bir duygu olarak tanımlamaktadır. Köknel'e (2005) göre, öfke hoş olmayan durumlar karşısında insanda ortaya çıkan ilk ve en önemli duygulardan ve coşku durumlarından biridir.

Öfke kontrol edilemeyen ve yıkıcı bir biçimde davranışlara yansiyarak saldırgan ve son derece tahrip edici tepkilere dönüşme potansiyeline sahiptir. Bugün ev içi şiddet olgularında, çocuk taciz ve istismarlarında, terör olaylarında, sokak kavgalarında ve trafikte sağlıklı olarak ifade edilemeyen öfke duygusunun etkisi görülmektedir (Soykan, 2003). Öfke sonucunda ortaya çıkan enerji yapıcı olarak kullanıldığı zaman, öfke duygusu normal ve sağlıklı bir duygu olarak kabul edilir (Tambağ, 2004).

Öfke duygusu olumlu ifade edildiğinde, problem çözme, adaleti sağlama, etkili iletişim kurma ve kişilerarası iletişimi geliştirme gibi olumlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Öfke duygusu olumsuz ifade edildiğinde ise, kişinin sadece kendini değil çevresindeki kişileri de olumsuz etkileyecek depresyon, soysal anksiyete, genel anksiyete vb. istenmeyen olumsuz psikolojik sonuçlara neden olmaktadır (Alcazar, Deffenbacher ve Byrne, 2011).

Öfke duygusu sonucunda saldırganlık ortaya çıkabilir, ancak öfke duygusu sonundaki tek seçenek saldırganlık değildir. Bireyin, öfkelenildiği anda nasıl hareket edeceği; o anda içinde bulunduğu konum, konumla ilgili genel durum, kültürel normlar, öfkenin yoğunluğu, benzer durumlarla ilgili olarak geçirilen yaşantılar ve öfke öncesi bireyin içinde bulunduğu durum gibi pek çok etmene bağlıdır (Deffenbacher, 2011).

Saldırganlık, başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış ya da eylemdir. Saldırganlık, sonucu mutlaka zararlı olan ve günlük yaşantımızda hepimizin bir şekilde maruz kaldığı bir olgudur (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1998; Kağıtçıbaşı, 2004). Saldırganlık, öfke ve kızgınlık, eşya ve insanlara karşı maddi bir zarar, sözle hücum ve tahrip hayalleri gibi hisler ve hareketler şeklinde görülebilir (Krech ve Crutchfield, 1980). Saldırganlıkta, başka kişileri fiziksel ya da sözel olarak incitme ya da malı tahrip etme kastı taşıyan bir davranış söz konusudur. Kasıt taşımayan bir davranış saldırganlık olarak nitelendirilemez (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem ve Hoeksema, 2002).

Saldırganlık tüm insanların belli boyutlarda gösterdiği ya da sonuçlarından çeşitli şekillerde etkilendiği bir davranıştır (Tuzgöl, 1998). Köknel'e (2005) göre

saldırganlık, başka kişilere ya da nesnelere yönelmiş olan zararlı, yok edici bir davranış biçimidir. Berkowitz (1987) ise saldırganlığı, birine fiziksel ya da psikolojik olarak zarar verme niyeti ile yapılan fiziksel ve sözel davranışlar olarak görmektedir.

Hemen hemen bütün toplumlarda ergenlik dönemi fırtınalı geçen bir dönem olarak gösterilmektedir (Kulaksızoğlu, 1990). Ergenlik döneminde yaşanan fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel değişimler ergenlerin daha öfkeli ve saldırgan olmalarına neden olmaktadır.

Bireylerin yaşamında öfke ve saldırganlığın en fazla görüldüğü dönemin ergenlik dönemi olduğu ve öfke ve saldırganlık içeren davranış bozukluğu ve suç davranışı gibi durumların da ergenlik döneminde doruğa ulaştığı bildirilmektedir. Ergenlikte artan fiziksel güce ve ergenin yaşadığı çevre koşullarına bağlı olarak şiddetten hoşlanma ve saldırganca davranma sıklığında artış olmaktadır (Yavuzer, 1992; Kulaksızoğlu, 2004).

Birçok insan öfkelerini ya bastırarak ya da en küçük tahrikle patlayarak sağlıklı bir şekilde ifade etmemektedir. Yetişkinler çoğunlukla öfkelerini ifade etmenin uygun yolları için örnek olmadıklarından, ergenler bu becerilere sahip olamazlar ve tepkileri uygunsuz ve etkisiz olur (Morganent, 2005). Öfke kontrolü sağlayamayan ergenler sadece kendileri için değil toplum için de risk unsurudur. Her geçen gün artan, öğrencilerin birbirlerine ya da okuldaki yetişkinlere uyguladıkları şiddet, yaralama ve cinayet olayları, bu konuya ilişkin önlemlerin en kısa zamanda alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Gültekin, 2011).

Ülkemizde son yıllarda okullarda saldırganlık ve şiddet içeren davranışlarda artış görülmektedir. Medyada öğrenciler arasında yaralanma hatta ölümle sonuçlanan olaylara sık sık rastlanmaktadır (Yavuzer ve Üre, 2010). Okullarda yaşanan şiddet olayları öğrencilerin eğitsel ve sosyal bir ortamda ortaya çıkan ve onların uyum süreçlerini bozarak yaşamlarını olumsuz etkileyen zorlayıcı eylemler olarak düşünülmektedir. Şiddet ve saldırganlık olaylarının etkisiyle gerilen bir okul ortamı eğitim ve öğretim kurumu olarak okulun fonksiyonel işleyişini azaltabilir ya da belirli bir düzeyde aksatabilir (Sağlam, 2009).

Özellikle eğitim kurumlarında yaşanan saldırganlık ve şiddet olaylarının altında yatan, parçalanmış aile yapısı, anne baba yoksunluğu, sosyo ekonomik düzey, aile içi şiddete maruz kalma, olumsuz ebeveyn tutumu gibi risk etmenlerinin tespit edilmesi önleyici rehberlik hizmetlerine katkı sağlayabilir. Bu araştırma ile ergenlerin yoğun öfke duygusu yaşamlarının ve saldırgan davranışlar sergilemelerinin nedenlerinin ortaya konulacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte araştırma sonuçlarına göre, ailelere, okul yönetimine, okulların rehberlik ve psikolojik danışma servislerine, öfke duygusunun kontrolü ve uygun ifade edilmesine ve saldırganlık ve şiddet olaylarının önüne geçilmesine yönelik öneriler getirilmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada öfke ve saldırganlık arasındaki ilişki ve öğrencilerin öfke düzeyleri ile saldırganlık düzeylerinin cinsiyet, ailenin gelir durumu, aile ile birlikte ya da ayrı yaşama durumu, anne babanın sağ veya ölü olma durumu, anne baba eğitim

durumu, anne babanın evli ya da boşanmış olma durumu, anne baba tutumu ve ailede şiddet görme ya da görmeme durumu değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Araştırmada, ortaokul sekizinci sınıf öğrencilerinin öfke ve saldırganlık düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2009).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2012-2013 eğitim-öğretim yılı Konya ili Karatay ilçesi farklı sosyo ekonomik düzeydeki semtlerde bulunan okullara devam eden 360 kız, 363 erkek olmak üzere toplam 723 ortaokul son sınıf öğrencisi oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği: Durumluluk-Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı ölçeği ile ilgili çalışmalar, Charles D. Spielberger ve grubu tarafından 1980 başlarında başlatılmıştır. Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Ölçeklerinin Türkçe'ye uyarlanma çalışmaları Özer (1994) tarafından yapılmıştır. Sürekli Öfke ölçeğinin yönergesinde kişinin genelde kendisini nasıl hissettiği; Öfke İfade Tarzı ölçeğinde ise genelde ne sıklıkta sözü edilen şekilde davrandığını belirtmesi istenmektedir. Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı ölçeklerindeki her madde düzdür. Ölçekte yer alan maddeler öfkenin yokluğundan değil, varlığından hareketle ölçüm yaparlar (Özer, 1994). Sürekli Öfke ve Öfke Tarzı Ölçeği 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçek puanlanırken, 'Hiç Tanımlamıyor' cevabı için 1; 'Biraz Tanımlıyor' cevabı için 2, 'Oldukça Tanımlıyor' cevabı için 3, 'Tamamen Tanımlıyor' cevabı için 4 puan verilmektedir. Sürekli öfkeden alınan yüksek puanlar öfke düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir (Savaşır ve Şahin, 1997). Spielberger (1983) tarafından geliştirilen ve Özer (1994) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarz Ölçeği'nin güvenilirlik çalışmalarında her bir alt ölçek için ayrı ayrı iç tutarlık kat sayısı hesaplanmıştır. Buna göre iç tutarlılık katsayıları; "Sürekli Öfke" boyutu için .79; "Kontrol Altına Alınmış Öfke" boyutu için .84; "Dışa Vurulmuş Öfke" boyutu için .78 ve "Bastırılmış Öfke" boyutu için ise .62'dir. Bu araştırma kapsamında toplanan veriler ile yapılan analizde iç tutarlık katsayıları sırasıyla "Sürekli Öfke" boyutu için .79; "Kontrol Altına Alınmış Öfke" boyutu için .84; "Dışa Vurulmuş Öfke" boyutu için .72 ve "Bastırılmış Öfke" boyutu için ise .72'dir (Esen ve Çelikkaleli, 2008).

Saldırganlık Ölçeği: Kocatürk (1982) tarafından geliştirilen Saldırganlık Envanteri'nden yararlanılarak Tuzgöl (1998) tarafından geliştirilen Saldırganlık Ölçeği, gençlerde açık, gizli, fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlıkla ilgili davranışları ölçmeye yönelik 45 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin 30 maddesi saldırganlık içerikli, 15 maddesi ise saldırgan içerikli olmayan maddelerdir. Ölçek 5'li derecelendirilmiş cevaplama sistemine sahiptir. Birey okuduğu ifadenin kendine ne derece uygun olduğunu belirtmek için (5) Her Zaman, (4) Sıklıkla, (3) Ara sıra, (2) Nadiren, (1) Hiçbir Zaman seçeneklerinden birini işaretlemektedir. Ölçeğin 13 maddesi olumsuz

ifadelerden oluştuğu için puanlaması da tersine çevrilerek yapılmaktadır. Tersine çevrilen maddeler ve diğer maddelerin toplamı kişinin saldırganlık puanını oluşturmaktadır. Test puanının yüksekliği saldırganlık düzeyinin yüksek olduğunu, test puanının düşüklüğü ise saldırganlık düzeyinin düşük olduğuna işaret etmektedir (Tuzgöl, 1998). Saldırganlık Ölçeği'nin geçerlik çalışmasında Tuzgöl (1998) çalıştığı lisede derslere giren 20 öğretmenle görüşerek saldırgan davranışlar gösteren öğrencileri tespit etmiştir. Çalışmada en az üç öğretmenin saldırgan olarak tanımladığı 45 öğrenci belirlenmiş ve bu öğrencilere Saldırganlık Ölçeği uygulanmıştır. Daha önce uygulama yapılan 45 kişilik saldırgan olarak tanımlanmamış bir grup ile saldırgan olarak tanımlanmış grubun puan ortalamaları arasındaki fark t testi kullanılarak incelenmiş ve arada anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Böylece ölçeğin saldırgan davranışları ölçtüğü yönünde sonuca varılmıştır. Şahan (2007) saldırganlık ölçeğinin güvenilirlik çalışmasını testin tekrarı yöntemi ile yapmış ve saldırganlık ölçeğine ait güvenilirlik katsayısını .89 olarak bulmuştur. Ayrıca, Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısını 0.82 olarak saptanmıştır. Bu bulgular sonucu saldırganlık ölçeğinin araştırmada kullanılabilir olduğu kabul edilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Kişisel Bilgi Formu, araştırmaya katılan öğrencilerle ilgili ailesel ve kişisel bilgileri edinmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bu formla öğrencilerin cinsiyet, ailenin gelir durumu, anne babanın sağ ya da ölü olma durumu, algılanan anne baba tutumları, anne baba eğitim durumu, anne baba birlikte veya ayrı olma durumu ve ailede şiddet görüp görmeme durumu ile ilgili bilgiler toplanmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Ölçeklerden elde edilen veriler SPSS 17.0 programı ile çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde t-testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova), Pearson Korelasyon Analizi ve Tukey Post Hoc testi kullanılmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin sürekli öfke ve saldırganlık puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizi tekniği kullanılmış ve sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo.1 Öğrencilerin Sürekli Öfke ve Saldırganlık Puanları Arasındaki İlişkinin Korelasyon Katsayıları

		Saldırganlık Puanı	Sürekli Öfke
Saldırganlık Puanı	r	1,000	
	p	0,000	
Sürekli Öfke	r	0,607**	1,000
	p	0,000	0,000
	p	0,000	0,000

Tablo 1’deki sonuçlarda görüldüğü gibi, öğrencilerin sürekli öfke puanları ile saldırganlık puanları arasında istatistiksel açıdan pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=0.607$; $p=0,000<0.05$). Buna göre öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri arttıkça saldırganlık puanı artmaktadır.

Öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ile saldırganlık ölçeğinden aldığı puanların cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla t testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo.2 Öğrencilerin Cinsiyete Göre Sürekli Öfke İle Saldırganlık Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve t Değerleri

	Grup	n	$\bar{X}$	Ss	t	p
Sürekli Öfke	Kız	360	22,439	6,206	-2,053	0,040
	Erkek	363	23,375	6,051		
Saldırganlık	Kız	360	116,003	24,384	-5,456	0,000
	Erkek	363	125,485	22,308		

Tablo 2’deki sonuçlarda görüldüğü gibi öğrencilerin sürekli öfke puanları ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur ($t=-2.053$; $p=0.040<0,05$). Erkek öğrencilerin sürekli öfke puanları ($\bar{X}=23,375$), kız öğrencilerin sürekli öfke puanlarından ($\bar{X}=22,439$) yüksek bulunmuştur.

Ayrıca öğrencilerin saldırganlık puanı ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür ($t=-5,456$; $p=0,000<0,05$). Erkek öğrencilerin saldırganlık puanı ($\bar{X}=125,485$), kız öğrencilerin saldırganlık puanından ($\bar{X}=116,003$) yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı ile Saldırganlık Ölçeğinden aldığı puanların ailenin gelir durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (Anova) uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo.3 Öğrencilerin Ailenin Gelir Durumuna Göre Sürekli Öfke İle Saldırganlık Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve F Değerleri

	Grup	n	$\bar{X}$	Ss	F	p	Fark
Sürekli Öfke	Çok İyi	28	24,821	6,555	2,128	0,095	
	İyi	393	22,659	6,222			
	Orta	259	22,815	5,884			
	Zayıf	43	24,512	6,419			
Saldırganlık	Çok İyi	28	129,893	28,495	5,786	0,001	4 > 2 4 > 3
	İyi	393	118,478	24,980			
	Orta	259	121,425	20,725			
	Zayıf	43	131,721	23,319			

Tablo 3’teki sonuçlarda görüldüğü gibi, öğrencilerin sürekli öfke ($F=2,128$) puan ortalamalarının ailenin gelir durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0.05$).

Ayrıca öğrencilerin saldırganlık puanı ortalamalarının ailenin gelir durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur ($F=5,786$; $p=0,001<0,05$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi yapılmış ve ailesinin maddi durumu zayıf olan öğrencilerin saldırganlık puanları ($\bar{X}=131,721$), ailesinin maddi durumu iyi olan ($\bar{X}=118,478$) ve ailesinin maddi durumu orta olan öğrencilerin saldırganlık puanlarından ($\bar{X}=121,425$) yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ile saldırganlık ölçeğinden aldığı puanların aile ile birlikte ya da ayrı yaşama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla t-testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo.4 Öğrencilerin Aile İle Birlikte Ya Da Ayrı Yaşama Durumuna Göre Sürekli Öfke İle Saldırganlık Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve t Değerleri

	Grup	n	$\bar{X}$	Ss	t	p
Sürekli Öfke	Evet	707	22,864	6,098	-1,296	0,196
	Hayır	16	24,875	7,856		
Saldırganlık	Evet	707	120,528	23,747	-1,772	0,077
	Hayır	16	131,188	25,740		

Tablo 4'teki sonuçlarda görüldüğü gibi, öğrencilerin sürekli öfke ($t=-1,296$) puan ortalamalarının aile ile birlikte ya da ayrı yaşama durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0,05$).

Ayrıca öğrencilerin saldırganlık puanı ortalamalarının aile ile birlikte ya da ayrı yaşama durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılık göstermediği bulunmuştur ($t=-1,772$; $p=0,077>0,05$).

Öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ile saldırganlık ölçeğinden aldığı puanların anne sağ ya da ölü olma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla t-testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo.5 Öğrencilerin Anne Sağ Ya Da Ölü Olma Durumuna Göre Sürekli Öfke İle Saldırganlık Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve t Değerleri

	Grup	n	$\bar{X}$	Ss	t	p
Sürekli Öfke	Sağ	712	22,885	6,150	-0,841	0,401
	Ölü	11	24,455	5,646		
Saldırganlık	Sağ	712	120,629	23,832	-1,220	0,223
	Ölü	11	129,455	22,796		

Tablo 5'teki sonuçlarda görüldüğü gibi, öğrencilerin sürekli öfke puan ortalamalarının anne yaşam durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0,05$).

Ayrıca öğrencilerin saldırganlık puanı ortalamalarının anne yaşam durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılık göstermediği bulunmuştur ($t=-1,220$; $p=0,223>0,05$).

Öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ile saldırganlık ölçeğinden aldığı puanların baba sağ ya da ölü olma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla t-testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo.6 Öğrencilerin Baba Sağ Ya Da Ölü Olma Durumuna Göre Sürekli Öfke İle Saldırganlık Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve t Değerleri

	Grup	n	$\bar{X}$	Ss	t	p
Sürekli Öfke	Sağ	703	22,866	6,132	-1,101	0,271
	Ölü	20	24,400	6,476		
Saldırganlık	Sağ	703	120,411	23,804	-2,365	0,018
	Ölü	20	133,150	21,673		

Tablo 6'daki sonuçlarda görüldüğü gibi, öğrencilerin sürekli öfke ($t=-1,101$) puan ortalamalarının baba yaşam durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0,05$).

Ayrıca öğrencilerin saldırganlık puanı ortalamalarının baba yaşam durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur ($t=-2,365$; $p=0,018<0,05$). Babası vefat etmiş olan öğrencilerin saldırganlık puanı ($\bar{X}=133,150$), babası sağ olan öğrencilerin saldırganlık puanından ($\bar{X}=120,411$) yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ile saldırganlık ölçeğinden aldığı puanların anne babanın evli ya da boşanmış olma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla t-testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo.7 Öğrencilerin Anne Baba Evli Ya Da Boşanmış Olma Durumuna Göre Sürekli Öfke İle Saldırganlık Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve t Değerleri

	Grup	n	$\bar{X}$	Ss	t	p
Sürekli Öfke	Evli	682	22,862	6,121	-0,831	0,406
	Boşanmış	41	23,683	6,517		
Saldırganlık	Evli	682	120,233	23,796	-	0,015
	Boşanmış	41	129,585	22,830		

Tablo 7'deki sonuçlarda görüldüğü gibi, öğrencilerin sürekli öfke ($t=-0,831$) puan ortalamalarının anne baba birliktelik durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı bulunmuştur ($p>0,05$).

Ayrıca öğrencilerin saldırganlık puanı ortalamalarının anne baba birliktelik durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılık gösterdiği bulunmuştur ($t=-2,450$; $p=0,015<0,05$). Anne babası boşanmış olan öğrencilerin saldırganlık puanı ($\bar{X}=129,585$), anne babası evli olan öğrencilerin saldırganlık puanından ($\bar{X}=120,233$) yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ile saldırganlık ölçeğinden aldığı puanların annenin eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (Anova) yapılmış ve sonuçlar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo.8 Öğrencilerin Annenin Eğitim Düzeyine Göre Sürekli Öfke İle Saldırganlık Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve F Değerleri

	Grup	n	$\bar{x}$	Ss	F	p
Sürekli Öfke	Okuryazar Değil	29	22,828	7,127	0,852	0,513
	Okuryazar	25	23,640	5,964		
	İlkokul Mezunu	456	22,651	6,098		
	Ortaokul Mezunu	117	23,410	6,043		
	Lise Mezunu	66	23,924	5,967		
	Üniversite Mezunu	30	22,100	6,779		
Saldırganlık	Okuryazar Değil	29	124,759	25,979	0,562	0,729
	Okuryazar	25	122,120	17,045		
	İlkokul Mezunu	456	119,796	23,708		
	Ortaokul Mezunu	117	121,214	22,482		
	Lise Mezunu	66	123,727	23,890		
	Üniversite Mezunu	30	122,200	32,650		

Tablo 8’deki sonuçlarda görüldüğü gibi öğrencilerin sürekli öfke (F=0,852) puan ortalamalarının annenin eğitim durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılık göstermediği bulunmuştur (p>0. 05).

Ayrıca öğrencilerin saldırganlık puanı ortalamaları annenin eğitim durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılık göstermemiştir (F=0,562; p=0,729>0.05).

Öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ile saldırganlık ölçeğinden aldığı puanların babanın eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (Anova) yapılmış ve sonuçlar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo.9 Öğrencilerin Babanın Eğitim Düzeyine Göre Sürekli Öfke İle Saldırganlık Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve F Değerleri

	Grup	n	$\bar{x}$	Ss	F	p
Sürekli Öfke	Okuryazar Değil	16	22,250	7,716	0,221	0,954
	Okuryazar	18	22,389	6,079		
	İlkokul Mezunu	310	22,948	6,347		
	Ortaokul Mezunu	134	22,552	6,053		
	Lise Mezunu	139	23,137	5,640		
	Üniversite Mezunu	106	23,132	6,144		
Saldırganlık	Okuryazar Değil	16	123,125	29,745	0,641	0,668
	Okuryazar	18	122,667	13,818		
	İlkokul Mezunu	310	120,755	23,698		
	Ortaokul Mezunu	134	118,410	22,957		
	Lise Mezunu	139	123,223	23,850		
	Üniversite Mezunu	106	119,859	25,707		

Tablo 9'daki sonuçlarda görüldüğü gibi, öğrencilerin sürekli öfke (F=0,221) puan ortalamalarının babanın eğitim durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0.05$).

Ayrıca öğrencilerin saldırganlık puanı ortalamalarının babanın eğitim durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılık göstermediği bulunmuştur (F=0,641; $p=0,668>0.05$).

Öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ile saldırganlık ölçeğinden aldığı puanların anne baba tutumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (Anova) ve post-hoc analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo.10 Öğrencilerin Anne Baba Tutumuna Göre Sürekli Öfke İle Saldırganlık Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve F Değerleri

	Grup	n	$\bar{x}$	Ss	F	p	Fark
Sürekli Öfke	Anlayışlı-demokratik	517	21,849	5,881	31,372	0,000	2 > 1 3 > 1
	Baskıcı-otoriter	187	25,300	6,069			
	İlgisiz-kayıtsız	19	28,211	4,467			
Saldırganlık	Anlayışlı-demokratik	517	116,371	22,164	34,617	0,000	2 > 1 3 > 1
	Baskıcı-otoriter	187	131,102	23,856			
	İlgisiz-kayıtsız	19	138,526	28,453			

Tablo 10'daki sonuçlarda görüldüğü gibi, öğrencilerin sürekli öfke (F=31,372; $p=0,000<0.05$) ve saldırganlık (F=34,617; $p=0<0.05$) puanları ortalamalarının anne baba tutumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür.

Öğrencilerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ile saldırganlık ölçeğinden aldığı puanların ailede şiddet görme durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla t-testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo.11 Öğrencilerin Ailede Şiddet Görme Durumuna Göre Sürekli Öfke İle Saldırganlık Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve t Değerleri

	Grup	n	$\bar{x}$	Ss	t	p
Sürekli Öfke	Evet	29	26,448	6,345	3,188	0,001
	Hayır	694	22,761	6,094		
Saldırganlık	Evet	29	133,586	26,387	2,974	0,003
	Hayır	694	120,228	23,582		

Tablo 11'deki sonuçlarda görüldüğü gibi, öğrencilerin sürekli öfke (t=3,188) ve saldırganlık (t=2,974) puanları ortalamalarının ailede şiddet görme durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür.

Tartışma ve Yorum

Bu araştırmada öğrencilerin cinsiyet, ailenin gelir durumu, aile ile birlikte ya da ayrı yaşama durumu, anne baba sağ ya da ölü olma durumu, anne baba eğitim durumu, anne baba evli ya da boşanmış olma durumu, anne baba tutumları ve aile içi şiddete maruz kalma ya da kalmama durumu değişkenlerine göre öfke ve saldırganlık düzeyleri incelenmiştir. Ayrıca öfke ile saldırganlık arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

Öğrencilerin sürekli öfke puanları ile saldırganlık puanları arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna göre öğrencilerin sürekli öfke düzeyi arttıkça saldırganlık puanı artmaktadır. Yapılan benzer çalışmalar (Karataş, 2008; Kesen, Deniz ve Durmuşoğlu, 2007) araştırma bulgusunu destekler niteliktedir.

Öğrencilerin cinsiyetleri açısından öfke ve saldırganlık puanları anlamlı farklılık göstermiştir. Erkek öğrencilerin öfke ve saldırganlık puanları kız öğrencilerin öfke ve saldırganlık puanlarına göre yüksek çıkmıştır. Birçok araştırma sonucu (Soyaldın, 2005; Yöndem ve Bıçak 2008; Avcı 2010; Efilti, 2006; Tuzgöl, 1998; Eroğlu, 2009; Yıldız ve Erci, 2011; Murray ve Kelder, 1999; Öz, 2007; Öztürk, 2008) araştırma bulgusunu destekler niteliktedir. Bu araştırmaların yanı sıra cinsiyet açısından öfke ve saldırganlık puanlarının farklılaşmadığını ortaya koyan çalışmalara da rastlanmaktadır (Gülveren, 2008; Baygöl, 1997; Boman, 2003; Okman, 1999; Ağlamaz, 2006; Hatunoğlu, 1994). Türk Kültüründe, başkasının üstünde güç ve baskı kurma sadece erkeklere uygun görülmekte ve öfkenin gösterilmesi erkeksi bir ifade olarak benimsenmektedir (Navaro, 2000). Erkeklerin kızlara göre daha saldırgan eğilimli olmaları anne baba yetiştirme tarzlarının farklılığından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Genelde anne babalar erkek çocukların saldırgan davranışlarını ciddi bir davranış bozukluğu olarak görmeyebilir. Fakat kız çocuklarının saldırgan davranışları ciddi bir davranış olarak değerlendirilebilir. Ayrıca kız çocuklarının saldırgan davranışları toplum tarafından da yadırgandığı görülmektedir.

Öğrencilerin sürekli öfke puan ortalamaları arasında ailenin gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu, Gündoğdu (2010), Büyükbayraktar (2011) ve Kuruoğlu'nun (2009) yaptıkları araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Öğrencilerin ailenin gelir durumuna göre saldırganlık puanı ortalamaları arasında ise anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Ailesinin maddi durumu zayıf olan öğrencilerin saldırganlık puanı, ailesinin maddi durumu orta ve iyi olan öğrencilerin saldırganlık puanından yüksek çıkmıştır. Hatunoğlu (1994), Yılmaz (2008) ve Bekçi (2006) yaptıkları araştırmada benzer sonuçlara ulaşmıştır. Bu araştırmaların yanı sıra ailenin gelir düzeyi açısından saldırganlık düzeylerinin farklılaşmadığını ortaya koyan çalışmalara da rastlanmaktadır (Öz, 2007; Demirhan, 2002 ve Şahan, 2007). Ekonomik düzeyi düşük aileden gelen ergenlerin çoğu ihtiyaçlarının karşılanamaması başka bir ifadeyle maddi yetersizliklerden dolayı engellenmesinin ergenlerde saldırganlığa sebep olabileceği söylenebilir.

Öğrencilerin sürekli öfke puan ortalamaları ve saldırganlık puan ortalamaları arasında aile ile birlikte ya da ayrı yaşama durumuna göre anlamlı bir fark görülmemiştir. Bu bulgu Tambağ (2004), Çalıkoğlu (2010), Yıldırım (2005), Yıldırım (2006), Ustabaş (2011) ve Kaya'nın (2009) yaptıkları araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Öğrencilerin sürekli öfke puan ortalamaları arasında anne ve babanın sağ ya da ölü olma durumuna göre anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Güleç (2002) yaptığı araştırmada benzer sonuçlara ulaşmıştır. Öğrencilerin saldırganlık puanı ortalamaları ise anne yaşam durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemişken baba yaşam durumuna göre anlamlı fark ortaya çıkmıştır. Babası vefat etmiş olan öğrencilerin saldırganlık puanı, babası sağ olan öğrencilerin saldırganlık puanından yüksek çıkmıştır. Kula'nın (2008) yaptığı araştırmada anne sağ olma değişkenine göre öğrencilerin saldırganlık puanlarının farklılaşmadığı görülmüştür. Türk toplumunda genellikle baba otoritesine ailenin geçiminde birinci derecede sorumluluk ve aileyi her türlü tehlikeye karşı koruyucu rol yüklenmesi, baba kaybının yaşandığı durumlarda ergende tedirginlik oluşturabileceği ve bunun da saldırganlığı tetikleyebileceği düşünülebilir.

Öğrencilerin sürekli öfke puan ortalamaları arasında anne babanın evli ya da boşanmış olma durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Kanoğlu (2008), Tambağ (2004) ve Yıldırım (2006) yaptıkları araştırmada anne babası boşanmış öğrencilerin sürekli öfke puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymuşlardır. Bu araştırmaların yanı sıra öfke puanlarının farklılaştığını ortaya koyan bulgulara da rastlanmaktadır (Mahon, Yarcheski ve Yarcheski, 2003; Altuntaş, 2010; Fiyakalı, 2008). Anne babası boşanmış olan öğrencilerin saldırganlık puanı anne babası evli olan öğrencilerin saldırganlık puanından yüksek bulunmuştur. Bu sonuç, aile yapısının çocuklardaki saldırganlık eğilimini etkilediğini göstermiştir. Parçalanmış aile ortamı ergenler için risk unsuru olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde birçok araştırma (Karahana, Özcan ve Ağlamaz, 2009; Başaran, 2008; Gümüş, 2000) anne babası boşanmış olan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin anne babası birlikte olan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Yıldırım (2006), Ustabas'ın (2011) yaptıkları çalışmada ise öğrencilerin anne-baba birtelikelik durumuna göre saldırganlık puanlarının farklılaşmadığı ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin sürekli öfke ve saldırganlık puan ortalamaları arasında anne baba eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu benzer birçok araştırma (Fiyakalı, 2008; Olmuş, 2001; Demirhan, 2002; Öztürk, 2008; Yavuz, 2007; Yeğen, 2008; Yılmaz, 2008) bulguları ile benzerlik göstermektedir. Anne ve babanın çocuğun ihtiyaçlarına karşı duyarlılığı, çocuğun ihmal edilmeyişi, çocuğu ile kurduğu etkili iletişim, çocuğuna duyduğu güven, çocuğuna karşı sergilediği tutum öfke duygusu üzerinde anne babanın eğitim düzeyi faktöründen daha etkili olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin sürekli öfke ve saldırganlık puan ortalamaları arasında anne babanın tutumuna göre anlamlı bir farklılık görülmüştür. Anne baba tutumunu baskıcı-otoriter ve ilgisiz-kayıtsız olarak algılayan öğrencilerin sürekli öfke ve saldırganlık puanları anne baba tutumunu anlayışlı-demokratik olarak algılayan öğrencilerin sürekli öfke ve saldırganlık puanlarından yüksek çıkmıştır. Çocuğun sürekli engellenmesi, kısıtlanması, düşüncelerinin önemsenmemesi ve ihtiyaçlarının sürekli ihmal edilmesi çocuğun öfkelenmesine sebep olduğu söylenebilir. Albayrak ve Kutlu (2009), Öztürk (1990), Hatunoğlu (1994), Pakaslahti, Asplund-Peltola ve Keltikangas-Jarvinen (1996), Yıldız ve Erci, (2011), Şahin ve Owen (2009) ve Avcı (2010) yaptıkları araştırmada benzer bulgulara ulaşmışlardır. Bu araştırmaların yanı sıra anne baba tutumu açısından öfke ve saldırganlık puanlarının farklılaşmadığını ortaya koyan bulgulara da rastlanmaktadır (Kılıçarslan, 2000; Öz, 2007; Tuzgöl, 1998).

Öğrencilerin sürekli öfke ve saldırganlık puan ortalamaları arasında ailede şiddet görme durumuna göre anlamlı fark ortaya çıkmıştır. Aile içi şiddete maruz kalan öğrencilerin öfke ve saldırganlık puanları daha yüksek çıkmıştır. Bu bulgu birçok araştırma (Gök, 2009; Kanoğlu, 2008; Şahin ve Owen, 2009; Avcı, 2010; Ayan, 2007; Yasankul, 2007) bulguları ile benzerlik göstermektedir. Aile içinde yaşanan şiddet tüm aile bireylerini, özellikle de çocukları olumsuz etkilemektedir. Çünkü çocuklar yapıları gereği hassastırlar. Bu sebeple çocuklara yönelik herhangi bir şiddet türünün uygulanmaması çocukların gelişimi açısından son derece önemlidir.

Bu araştırmadan çıkan sonuçlara göre, öğrencilerin doğal bir duygu olan öfkesini kendisine ve çevresine zarar vermeden olumlu bir biçimde ifade edebilmesi için özellikle öfke kontrolü zayıf ve saldırgan eğilimli olan öğrencilere yönelik okul rehberlik ve psikolojik danışma servisleri tarafından “Öfke Kontrolü” ile ilgili bireysel ve grupla psikolojik danışma ve “Problem Çözme Becerileri”, “Çatışma Çözme Becerileri” ve “Temel İletişim Becerileri” konulu grup rehberliği çalışmalarının yapılması önerilebilir. Anne babalara yönelik olumlu anne-baba tutumları ile ilgili seminer çalışmaları yapılarak sağlıklı aile ortamlarının oluşması ve ebeveynlerin çocuklarına karşı olumlu tutum sergilemeleri sağlanabilir. Okullarda öğrencilerin serbest zamanlarını değerlendirebilecekleri ve öğrencilerin sosyalleşmelerini sağlayacak, arkadaşlık ilişkilerini geliştirecek ve enerjilerini boşaltabileceği sportif, sanatsal, sosyal ve kültürel etkinliklere yer verilebilir. Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da sınırlılıkları vardır. Bu çalışma Konya ili Karatay ilçesinde bulunan ortaokulların sekizinci sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple sonuçlar sadece benzer nitelikli gruplara genellenebilir.

KAYNAKLAR

- Ağlamaz, T. (2006). *Lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının kendini açma davranışı, okul türü, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba öğrenim düzeyi ve ailenin aylık gelir düzeyi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Albayrak, B., Kutlu, Y. (2009). Ergenlerde öfke ifade tarzı ve ilişkili faktörler. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 3 (2), 57-69.
- Alcazar, R.J., Deffenbacher, J.L., Byrne, Z.S. (2011). Assessing the factor of the anger expression inventory (ML-STAXI) in a Mexican sample. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 11 (2), 307-318.
- Altuntaş, G. (2012). *Boşanmış ebeveynler ile boşanmamış ebeveynlerin lise birinci, ikinci, üçüncü sınıflarında okuyan çocuklarının sürekli öfke ve öfke ifade tarzı, benlik saygısı ve anksiyete düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, D.J., Hoeksema, S.N. (2002). *Psikolojiye giriş*. (Y. Alogan, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Avcı, A. (2010). Aile yapı ve atmosferinin okula şiddetine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8 (19), 7-52.

- Averill, J.R. (1983). Studies on anger and aggression. implications for theories of emotion. *American Psychologist*, 1145-1160.
- Ayan, S. (2007). Aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8, 206-214.
- Başaran, C. (2008). *Çeşitli tür liselerde öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Bekçi, B. (2006). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde aile içi çocuk istismarı ve öfke tetikleyicileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Berkowitz, L. (1987). Frustration, Appraisals, and Aversively Stimulated Aggression. *Aggressive Behavior*, 14; 3-11.
- Biaggio M.K. (1989) Sex differences in behavioral reactions to provocation of anger. *Psychological Report*, 64, 23-26.
- Boman, P. (2003). Gender differences in school anger. *International of Education Journal*, 2 (4), 71-77.
- Büyükbayraktar, Ç. (2011). *Üniversite öğrencilerinde mükemmeliyetçilik ve öfke ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Çalikoğlu, T. (2010). *Lise öğrenimine devam eden ailesinin yanında yaşayan öğrencilerle, yetiştirme yurdunda yaşayan öğrencilerin çatışma çözme davranışı ile öfke ifade stillerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Deffenbacher, J.L. (2011). Cognitive-behavioral conceptualization and treatment of anger. *Cognitive and Behavioral Practice*, 18 (2), 212-221.
- Demirhan, M. (2002). *Kendini açma düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin bazı değişkenler açısından saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Efiliti, E. (2006). *Ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eroğlu, S.E. (2009). Salırganlık davranışının boyutları ve ilişkili olduğu faktörler: lise ve üniversite öğrencileri üzerine bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 203-221.
- Esen, B.K., Çelikkaleli, Ö. (2008). Üniversite öğrencilerinin sosyal yetkinlik düzeyleri ile sürekli öfke ve öfke ifade biçimlerinin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (29), 37-49.
- Fiyakalı, N.C. (2008). *Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

- Freedman, J. L., Sears, D. O., Carlsmith, J. M. (1998). *Sosyal psikoloji* (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Gök, M. (2009). *Aile içi şiddet ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Güleç, Y. (2002). *Ergenlerin öfke yaşantıları, benlik alguları ve akademik başarı ilişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gültekin, F. (2011). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin öfke ve saldırganlık düzeylerinin azaltılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (41), 180-191.
- Gülveren, H. (2008). *Lise son sınıf öğrencilerinde iç-dış kontrol odağı, sürekli öfke ve öfke ifade tarzları ile zeka arasındaki ilişkinin araştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gündoğdu, R. (2010). 9. sınıf öğrencilerinin çatışma çözme, öfke ve saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (3), 257-276.
- Hatunoğlu, A. (1994). *Ana-baba tutumları ile saldırganlık arası ilişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2004). *Yeni insan ve insanlar sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kanoğlu, E. (2008). *Lise öğrencilerinin öfke düzeyleri ve öfke ifadelerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karahan, T.F., Özcan, K., Ağlamaz, T. (2009). Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne baba birliktelik durumu, öz üvey oluşu ve yaşamda öncelikli en önemli değer algısı açısından incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (1), 221-229.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karataş, Z. (2008). Lise öğrencilerinde öfke ve saldırganlık. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3), 277-294.
- Kaya, F. (2009). *Lise öğrencilerinde saldırgan davranışların ortaya çıkışına katkıda bulunan faktörlerin araştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kesen, N., Deniz F., Durmuşoğlu, M. E. (2007). Ergenlerde saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişki: yetiştirme yurtları üzerinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 353-364.
- Köknel, Ö. (2005). *Kaygıdan mutluluğa kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kılıçarslan, İ. (2000). *Lise öğrencilerinin sürekli öfke ve öfke ifade düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Krech, D., Crutchfield, R.S. (1980). *Sosyal psikoloji teori ve problemler*. (E. Güngör, Çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Kula, E. (2008). *Endüstri meslek lisesi öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri ve saldırganlık durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kulaksızoğlu, A. (1990). Gençlik çağı ve ülkemizde gençlik sorunları. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (2), 133-144.
- Kulaksızoğlu, A. (2004). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuruoğlu, D.S. (2009). *Üniversite öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri, öfke ifade tarzları ile obsesif kompulsif semptomları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mahon N.E., Yarcheski A., Yarcheski T.J. (2003). Anger, anxiety, and depression in early adolescents from intact and divorced families, *Journal of Pediatric Nursing*, 18(4), 267-273.
- Morganett, R.S. (2005). *Yaşam becerileri ergenler için grupla psikolojik danışma uygulamaları* (S. Gürçay, A. Kaya, , M. Saçkes, Çev.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Okman, S. (1999). *Ergenlik dönemindeki öfke ifade tarzlarının kendilik imgesi bağlamında incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Olmuş, G.Ö. (2001). *Ergenlerin aile içi psikolojik örüntülere göre sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Öz, E.S. (2007). *İlköğretim 1. kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özer, A.K. (1994). Sürekli öfke (SL-ÖFKE) ve öfke ifade tarzı (ÖFKE-TARZ) ölçekleri ön çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9 (31), 26-35.
- Öztürk, M.O. (1998). *Psikanaliz ve psikoterapi*. Ankara: Bilimsel Tıp Yayınevi.
- Pakaslahti, L., Asplund-Peltola, R-L., Keltikangas-Jarvinen, L. (1996). Parent's social problem-solving strategies in families with aggressive and non-aggressive boys. *Aggressive Behavior*, 22, 345-356.
- Sağlam, Ö. (2009). *Orta öğretim kurumlarında yaşanan şiddet olgusu; Ankara Sincan örneğinde öğrencilerin eğitim önceliklerinin şiddet eğilimleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Savaşır, I. ve Şahin N. (1997). *Bilişsel-davranışçı terapilerde değerlendirme: sık kullanılan ölçekler*. (Ed: Işık Şavaşır ve Nesrin H. Şahin). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Soykan, Ç. (2003). Öfke ve öfke yönetimi. *Kriz Dergisi* 11 (2), 19-27.
- Şahin, E.S., Owen, F.K. (2009). Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (32), 64-74.
- Tafate, R., Kassinova, H., Dundin, L. (2002). Anger episodes in high and low trait anger community adults. *Journal of Clinical Psychology*, 58 (12), 1573-1590.

- Tambağ, H.(2004). *Aileleri ile birlikte ve yetiştirme yurtlarında yaşayan adölesanların öfke ifade etme biçimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tuzgöl, M. (1998). *Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yasankul, N. (2007). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri ile eğitim algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuz, Ş. (2007). *Son çocukluk dönemi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin benlik saygısı ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yavuzer, H.(1992). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Yeğen, B. (2008). *Ortaöğretim öğrencilerinin sosyal uyumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Kadıköy ilçesi örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A. (2005). *Kurum bakımında olan ve ailesi ile birlikte kalan 13-18 yaş arası çocuklarda sürekli öfke ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Yıldırım, E. İ. (2006). *Yetiştirme yurtlarında ve ailelerinin yanında kalan ilköğretim 2. kademe öğrencilerinin çatışma çözme davranışı ile öfke ifade stillerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız E., Erci, B. (2011). Anne baba tutumları ile adölesan saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1 (13), 6-11.
- Yılmaz, İ. (2008). *Endüstri meslek lisesi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çok boyutlu olarak incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yöndem, Z.D., Bıçak, B. (2008). Öğretmen adaylarının öfke düzeyi ve öfke tarzları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 5 (2), 1-15.

KAYNAŞTIRMA UYGULAMASININ YAPILDIĞI SINIFLARDA, ÖĞRETMENLERİN KAYNAŞTIRMAYA YÖNELİK TUTUMLARI-I *

Fusun ÜNAL**
Ayten İFLAZOĞLU SABAN***

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı öğretmenlerin kaynaştırmaya yönelik tutumlarını belirlemektir. Araştırma ilişkisel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Araştırma, Adana ili Seyhan, Yüreğir, Çukurova ve Sarıçam ilçelerinde, hafif ve orta düzeyde zihinsel engellilerin kaynaştırıldığı okullarda, kaynaştırmanın uygulandığı sınıfta görev yapan 80 sınıf öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak, öğretmenlerin kaynaştırmaya yönelik tutumunu ölçmek için Antonak ve Larrivee (1995) tarafından geliştirilen ve Kırcaali-İftar (1996) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada ayrıca, öğretmenlerin bireysel özelliklerini ve kaynaştırma uygulamalarında karşılaştıkları sorunlarla yaptıkları uygulamalara yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmış bilgi formu kullanılmıştır. Öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarına bakıldığında, ne olumlu ne de olumsuz tutum sergiledikleri belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kaynaştırma Eğitimi, Tutum, Öğretmen, Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı, Hafif ve Orta Düzeyde Zihinsel Engelli Öğrenci.

BEHAVIORAL ATTITUDES OF TEACHER TOWARDS THE INTEGRATION PROCESS OF RETARDED STUDENTS IN TO A GENERAL EDUCATION CLASSROOM

ABSTRACT

The main aim of this research is to determine attitudes of teachers toward integration activities. This was a descriptive correlational study. The study includes 80 teachers, in schools where has integrated students with mild to moderate mental retardation in Seyhan, Yüreğir, Çukurova and Sarıçam district of Adana. In present study, data collecting tool is as follows; "Opinions Relative To Mainstreaming Scale" which is developed by Antonak ve Larrivee (1995) and adopted to Turkish by Kırcaali-İftar

---

*Bu çalışma, Fusun Ünal tarafından Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yrd. Doç. Dr. Ayten İflazoğlu Saban danışmanlığında yapılan yüksek lisans tez çalışmasının özetidir. Çalışmanın özeti 21-23 Eylül 2010 tarihlerinde düzenlenen 20. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sunulmuştur.

** Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi fusun.unal@hotmail.com

** Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü,
iayten@cu.edu.tr

(1996) has been used for the assessment of teachers' attitudes to integration. Besides, Semi-structured Interview Form is used to determine individual characteristics of teachers, problems experienced by teachers during integration activities and strategies to these problems. When found that teachers' attitudes toward integration education were neither positive nor negative in general aspect.

Key words: Integration education, attitude, teacher, individualized education program, Students with mild to moderate mental retardation.

Giriş

Toplumsal olarak oldukça önemli görülen öğretmenlik mesleğini tanımak ve anlamak, bu meslekle ilgili temel kavramlardan ortak bir dil geliştirmeye bağlıdır. Öğretmenlik mesleğini oluşturan temel kavramlardan biri eğitimidir ve doğumdan ölüme kadar devam eden bu eğitim sürecinde bireyler çeşitli bilgi, beceri, tutum ve değerler kazanırlar (Erden, 2001).

Öğretmenlerin görev yaptığı sınıflarda engel durumu, yetersiz yaşantı ya da olumsuz yaşam koşulları gibi bazı nedenlere bağlı olarak bireyler arasında farklılıklar olabilmektedir. Fiziksel, sosyal ve akademik açıdan benzer özelliklerden oluşan homojen sınıfların mümkün olmadığı günümüzde, öğretmenlerin her öğrencinin öğrenme gereksinimine göre eğitim vermesi, en temel sorumlulukları arasında yer almaktadır (Diken ve Batu, 2010).

Ülkemizde yürürlükte olan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne (2006) göre, özel eğitimin temel ilkelerinden biri, özel eğitim gerektiren bireylerin, eğitsel performanslarını dikkate alarak, amaç, içerik ve özel eğitim süreçlerinde uyarlamalar yaparak yetersizliği olmayan akranları ile eğitilmelerine öncelik verilmesidir. Özel eğitim gerektiren bireyler, kendilerini en az kısıtlayan çevrede eğitim alma hakkına sahiptirler (Salend, 1998) ve bu bireylerin yetersizliği olmayan akranlarıyla eğitildiği en az kısıtlayıcı eğitim ortamı, kaynaştırma uygulamasının yapıldığı sınıflardır. Kaynaştırma eğitimi, son zamanlarda özel eğitimle ilgili en sık gündeme gelen konulardan biridir (Batu, 2000; Batu-Kırcaali-İftar, 2006). Link (2008, 1) kaynaştırma eğitimini, "yetersizlikten etkilenen çocukların normal eğitim ortamlarında akranlarıyla ilişkilerini en üst seviyeye çıkarıp, günlük yaşamdaki engelleri en aza indirmeyi garanti eden, özel eğitim stratejileri kullanılarak engelli öğrencilere uygun özel eğitim verilmesini sağlayan bir eğitim" olarak tanımlarken; Phillips (2008) bütün öğrencilerin, yetenekleri ne olursa olsun okullarda bir arada eğitilmesine dayanan felsefi bir inanç olarak ifade etmiştir.

Kaynaştırma uygulamasının başarılı olmasındaki en büyük etkenlerden biri öğretmenlerin yetersizliği olan bireyleri kabul eder bir tutum içerisinde olmalarıdır. (Batu, 1998; Öncül, 2003). Eğitimcinin engelli bireylere yönelik tutumu, kaynaştırmaya olan tutumun belirleyicilerindendir. Eğitimcinin engelli çocuklara karşı kabul eder tutum içinde olması, hem kendisi, hem normal gelişim gösteren çocuklar, hem de özel gereksinimi olan çocuklar açısından büyük önem taşımaktadır (Temel, 2000; Sucuoğlu ve Kargın, 2006; Batu ve Kırcaali-İftar, 2006; Varol, 2008). Olumlu olan öğretmen tutumu, kaynaştırmanın niteliğini arttıracak ve sonuç olarak da öğrencinin kaynaştırma eğitiminden gerçekten faydalanma olasılığını arttıracaktır. Ayrıca öğretmen, olumlu

tutumu ile normal çocuklara model olarak kaynaştırma öğrencisinin sosyal kabulünü arttıracaktır.

Ülkemizde öğretmen adayları ve öğretmenlerin tutumlarını inceleyen bazı çalışmalarda, (Batu, Kırcaali-İftar ve Uzuner,2004; Orel,Töret ve Zerey, 2004; Sargın, 2002; Türkoğlu, 2007; Diken ve Sucuoğlu; 1999); öğretmenlerin hizmet içi eğitim alıp almadığı, kaynaştırmaya yönelik ders alıp almadığı, yaşları, cinsiyetleri, kıdemleri, mezun oldukları bölümleri, sınıflarındaki öğrenci sayısı ve sınıflarında bulunan kaynaştırma öğrencisinin özür türü ile tutumlar arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Normal çocukların tutumlarını belirleyen çalışmalarda ise; normal çocukların cinsiyetleri, yaşları, özürlü kardeşe sahip olup olmamaları ile kaynaştırmaya yönelik tutumları arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Yapılan araştırmalardan çıkan sonuçlara göre; öğretmenlerin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının genellikle olumsuz olduğu ve nitel ve nicel çalışmaların nadiren bir arada yapıldığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışma, engelli çocuklara ilişkin öğretmenlerin tutumunu ve kaynaştırma eğitimi hakkındaki bilgileri ve kaynaştırma eğitimiyle ilgili yaptıkları uygulamalara ilişkin görüşlerini hem nitel hem de nicel olarak belirlemesi bakımından önemlidir. Ayrıca kaynaştırmaya ilişkin tutumlarının belirlenmesi, kaynaştırma eğitiminin planlanması, uygulanması ve uygulamanın başarısının artırılması bakımından kaynaştırma çalışmalarını yönlendirmede yararlı olacaktır. Buna göre araştırmada şu sorunun yanıtı aranmıştır: “Hafif ve orta düzeyde zihinsel engelli (HODZE) öğrencilerin öğretmenlerinin, kaynaştırmaya yönelik tutumları nelerdir?”

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, hafif ve orta düzeyde zihinsel engelli (HODZE) öğrencilerin öğretmenlerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarını belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Araştırmaya katılan öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi hakkındaki bilgileri ve kaynaştırma eğitimiyle ilgili yaptıkları uygulamalara ilişkin görüşleri nelerdir?

2. Öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine ilişkin tutumları; cinsiyet, yaş, kıdem, mezun oldukları bölüm, sınıflarındaki öğrenci sayısı, kaynaştırma eğitimi hakkındaki bilgileri, kaynaştırma öğrencilerinin bireysel özellikleri ve engel türü hakkındaki bilgileri, bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) uygulama durumu, BEP biriminin düzenli toplantı yapma durumu, kaynaştırma öğrencileri için farklı araç-gereç kullanma, kaynaştırma öğrencilerini öğretimsel konularla birlikte diğer konularda da geliştirme, kaynaştırma eğitiminin gerekli bir uygulama olduğuna inanma ile kaynaştırma öğrencileri ile ilgili olumsuzluklar değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

3. Öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları nasıldır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Kaynaştırmaya eğitime yönelik tutumları belirlemeyi hedefleyen bu araştırma, tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Tarama modeli geçmişte veya halen var olan durumu var olduğu şekli ile betimlemeyi amaçlayan araştırma yöntemidir (Karasar, 2006).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2008–2009 eğitim-öğretim yılında, Adana İli devlet okullarında, hafif ve orta düzeyde zihinsel engellilerin kaynaştırıldığı sınıflarda görev yapan öğretmenler oluşturmuştur. Bu araştırmanın örneklemini ise; Seyhan, Yüreğir, Çukurova ve Sarıçam ilçelerinde, hafif ve orta düzeyde zihinsel engellilerin kaynaştırıldığı 26 okulda bulunan, kaynaştırmanın uygulandığı sınıfta görev yapan 80 sınıf öğretmeni oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veriler, 1979 yılında Larivee ve Cook tarafından geliştirilen, 1995'te Antonak ve Larivee tarafından güncellenen ve Kırcaali-İftar (1996) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği (KİGÖ)" ve öğretmenlerin kişisel bilgileri ve kaynaştırma eğitime ilişkin görüşlerini saptamak amacıyla bilgi formu ile toplanmıştır. Sözü edilen ölçme araçları ve kullanım amaçları ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir:

Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği (KİGÖ): Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği (Opinions Relative to Integration (ORI) of Students with Disabilities) engelli bireylere yönelik öğretmen tutumlarını ölçmek için Larivee ve Cook (1979) tarafından geliştirilmiştir. Orijinal ölçek 5'li likert tipi yapıya sahip olup, 30 maddeden oluşuyordu. Ölçek, 1995 yılında Antonak ve Larivee tarafından yeniden gözden geçirilip düzeltilmiş ve ölçekten beş madde çıkarılmıştır. Antonak ve Larivee (1995) ölçeği 376 sınıf öğretmenine uygulamış ve uygulama sonucunda, Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı 0.88, iki yarım güvenilirliği için katsayı ise 0.82 bulunmuştur. Ölçek; hiç katılmıyorumdan (-3), tümüyle katılıyorum (+3) kadar olan, altılı dereceli ile cevaplandırılmaktadır. Ölçeğin geçerlik çalışmasında, yapılan faktör analizi sonucu 25 madde 4 faktör altında toplanmıştır. Antonak ve Larivee (1995) tarafından yeniden düzenlenen "Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği" Kırcaali-İftar (1996) tarafından Türkçe'ye uyarlanıp, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Ölçek, 1-5 arası puanlanan Likert tipi yapıya sahip olup; yanıt seçenekleri "tümüyle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum" şeklindedir. Ölçeğin yapılan güvenilirlik çalışmasında, Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı 0.80 olarak bulunmuştur. Ölçekte olumsuz ifade edilen 10 madde bulunmaktadır. Bu maddeler, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 14, 18 ve 19'uncu maddeler olup yanıtlandığının tersine puanlanmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında 5 faktörlü bir çözümle sonuca

ulaşmıştır. Ölçeğin orijinalinde (Antonak ve Larivee; 1995) dört faktörlü, Türkçe uyarlamasında (Kırcaali-İftar; 1996) beş faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Bu araştırmanın çalışma grubu üzerindeki uygulamadan elde edilen puanlar üzerinde yapılan faktör analizi sonuçları Dupoux, Wolman, Estrada'nın (2005) çalışmasındaki faktör analizi sonucuyla benzerlik göstermiş ve tek faktörlü bir yapı ile çözüme ulaşılmıştır. Ölçekten elde edilen Cronbach alpha iç tutarlık katsayısı 0.84 olarak bulunmuştur. Sonuç olarak bu çalışmada ölçekten elde edilen veriler üzerindeki analizler toplam puan üzerinden yapılmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek 100'dür. Puan yüksekliği, kaynaştırmaya ilişkin olumlu bir tutumu işaret etmektedir.

Bilgi Formu: Sınıf öğretmenlerine uygulanan bilgi formu, öğretmenlerin kişisel özelliklerini içeren demografik sorularla (cinsiyeti, yaşı, mezun olduğu bölümü, kıdemi, sınıflarında bulunan öğrenci sayıları) başlamaktadır. Formda yer alan diğer sorular ise; ilgili literatür taraması sonucunda kaynaştırma uygulamalarında sınıf öğretmenlerinin yaptıkları uygulamalar ve kaynaştırma eğitimi ile ilgili bilgi düzeylerini belirlemeye yöneliktir ve 27 sorudan oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması

Kaynaştırmaya yönelik tutum ölçeklerinin uygulanacağı okullar amaçlı örneklem yöntemi kullanılarak seçilmiştir. 2008-2009 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde, kaynaştırma uygulamasının yapıldığı 80 şubedeki sınıf öğretmenlerine Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği ve bilgi formu dağıtılmıştır ve öğretmenlerden kendilerine verilen veri toplama araçlarını doldurmaları istenmiştir. Uygulamalar sırasında, öğretmenlerden gelen sorular yanıtlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verilerinin toplanması işlemi tamamlandıktan sonra uygulanan ölçekler kontrol edilmiş ve hatalı doldurulan ölçek olmadığı belirlenmiştir. Veriler, SPSS 11.5 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma amaçları doğrultusunda kişisel bilgi formunda yer alan demografik bilgilerin, araştırmaya katılan öğretmenlerin bilgi düzeylerinin, kaynaştırma uygulamalarında yapılanların ve karşılaşılan sorunların dağılımları, yüzde ve frekans değerleri hesaplanarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları ile ele alınan değişkenler arasında anlamlı farkın olup olmadığı; ilişkisiz iki örneklem için Mann Whitney U-testi ile, ilişkisiz iki ya da daha çok örneklem için Kruskal Wallis testiyle incelenmiştir. Yapılan istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır. Ayrıca öğretmen bilgi formunda yer alan açık uçlu sorular, içerik analizi yöntemine göre analiz edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Öğretmen Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Bilgi Formundan Elde Edilen Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi hakkında bilgi sahibi olma ile ilgili görüşleri;

1. Araştırmaya katılan öğretmenlerin sınıflarında çoğunlukla bir kaynaştırma öğrencisi bulunmaktadır ve çoğunlukla sınıf mevcutları 31-40 kişi arasında değişmektedir.
2. Öğretmenlerin 53'ünün (%66.25) kaynaştırma eğitiminde sınıfa kaç kaynaştırma öğrencisi kabul edileceğini bildiği, 26'sının ise (%32.5) bilmediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan 80 öğretmenden 1'i (1.25) bu soruya cevap vermemiştir.
3. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 53'ü (%66.25) özel eğitim ile ilgili eğitim almış olup, 26'sı (%32.5) eğitim almamıştır. Ayrıca araştırmaya katılan 80 öğretmenden 1'i (1.25) bu soruya cevap vermemiştir.
4. Öğretmenlerin 7'si (%8.75) kaynaştırma eğitimi hakkında bilgi sahibi olduğunu, 40'ı (%50.0) kısmen bilgi sahibi olduğunu, 31'i (%39.7) ise hiç bilgisi olmadığını belirtmiştir. Ayrıca öğretmenlerin 2'si (%2.5) bu soruya cevap vermemiştir.
5. Öğretmenlerin 27'si (%33.8) kaynaştırma öğrencilerinin bireysel özellikleri ve engel türü hakkında bilgi sahibi olduğunu, 46'sı (%57.5) kısmen bilgi sahibi olduğunu, 7'si (%8.8) ise hiç bilgisi olmadığını belirtmiştir.
6. Öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi ile ilgili bilgilerinin yetersiz olmasının nedenleriyle ilgili görüşleri incelendiğinde; öğretmenler bilgi yetersizliklerini sırasıyla, özel eğitimle ilgili verilen eğitimin (f=18) ve hizmet içi eğitimin yetersiz olduğunu (f=3), kaynak sıkıntısı yaşadıklarını (f=2), yeterli deneyimlerinin olmadığını (f=2), sınıf öğretmenlerinin özel eğitim alanında yeterli olmadıklarını (f=1), kaynaştırma eğitimine yeterli zaman ayıramadıklarını (f=1) ve özel eğitimin başlı başına bir konu olduğunu (f=1) belirtmişlerdir.

Bilen (2007) yaptığı çalışmada, öğretmenlerin büyük çoğunluğu sınıflarında bulunan özel gereksinimli bireylerin sayısının 2-3 kişi olduğunu ve bu sayının kaynaştırma eğitimi için uygun olmadığını belirttiklerini ortaya koymuştur. Bu bulgu, araştırmanın sonucu ile kısmen paralellik göstermektedir. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre, bir kaynaştırma öğrencisinin bulunduğu sınıfta, mevcut öğrenci sayısı 20'yi geçmemelidir. Eğitimciler ve aday öğretmenlerle yapılan başka çalışmalarda, engelli bir çocuğun kaynaştırıldığı sınıftaki çocuk sayısının azaltılması ve öğretmene ihtiyaç duyduğu zamanda yardımcı bir personelin sağlanması gerektiği sonucuna varılmıştır (Metin ve Çakmak-Güleç, 1999; İzci, 2005).

Bu çalışmada elde edilen bulguların aksine, Battal'ın (2007) yaptığı araştırmada, sınıf öğretmenlerinin genel olarak kaynaştırma eğitimine ilişkin ilkeleri bildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan başka bir araştırmada ise, öğretmenlerin büyük

çoğunluğu kaynaştırmayla ilgili eğitim almadıklarını, eğitim alanlar ise süre ve içerik açısından yeterli olmayan kurslara katıldıklarını belirtmişlerdir (Bilen, 2007). Sınıf öğretmeninin nasıl bir program hazırlaması gerektiğini bilmesi, bu programı uygulaması ve eğitim ortamına uyarlaması, kaynaştırmayla ilgili bilgi ve beceri sahibi olmalarını gerektirir. Kaynaştırma hakkında bilgi ve beceri sahibi olma, bu uygulamanın başarılı bir şekilde yürütülmesini sağlayan en önemli faktörlerden biridir. Çalışmadan elde edilen bu bulguyla zıt olarak, yapılan bazı çalışmalarda eğitimcilerin büyük çoğunluğunun engelli bir bireyle deneyiminin olmadığı sonucuna varılmıştır (Metin&Çakmak-Güleç'in, 1999; Temel, 2000; İmrak, 2009).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin kaynaştırma eğitimiyle ilgili yaptıkları uygulamalara ilişkin görüşleri:

1. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 51'i (%63.75) bugüne kadar engelli çocuklarla çalışmış olup, 29'u (%36.25) engelli çocuklarla hiç çalışmamıştır. Öğretmenlerin 34'ünün (%42.5) daha önceden kaynaştırma eğitimi verdiği, 42'sinin (%52.5) ise kaynaştırma eğitimi vermediği görülmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan öğretmenlerden 4'ü (%5.0) bu soruya cevap vermemiştir.
2. Öğretmenlerin 30'u (%37.5) kaynaştırma öğrencisinin eğitsel gereksinimlerini ve düzeyini belirlediğini, 39'u (%48.8) kısmen belirlediğini, 11'i (%13.8) ise belirlemediğini belirtmiştir.
3. Öğretmenlerin kaynaştırma öğrencisinin eğitsel gereksinimini ve düzeyini nasıl belirlediğine ilişkin görüşleri incelendiğinde; öğretmenlerin kaynaştırma öğrencisinin eğitsel gereksinimini ve düzeyini, danışma yoluyla [çocuğun gittiği özel eğitim kurumundaki uzmana danışarak (f=3), rehber öğretmene danışarak (f=3), aileye danışarak (f=3)] ve materyal yardımı ile belirlediği [sorularla (f=5), testlerle (f=3), performans değerlendirme çizelgesiyle (f=2), her dersten ne bildiğini ölçerek (f=2), yönetmelik yardımıyla (f=1), programdaki ilerlemesine bakarak (f=1), çocuğun rapordaki seviyesine bakarak (f=1)], gözlem yaparak (f=6), konuşma yoluyla (f=2) ve çocuğun bireysel özelliklerine göre (f=1) belirlediklerini belirtmişlerdir.
4. Araştırmaya öğretmenlerin 15'i (%18.75) BEP'i her zaman uyguladığını, 59'u (%73.75) bazen uyguladığını, 4'ü ise (%5.0) hiçbir zaman uygulamadığını belirtmiştir. Ayrıca bu soruyu, araştırmaya katılan 80 öğretmenden 2'si (%2.5) yanıtlamamıştır. Öğretmenlerin 8'i (%10.0) BEP biriminin her zaman toplantı yaptığını, 39'u (%48.75) bazen toplantı yaptığını, 30'u (%37.5) ise hiçbir zaman toplantı yapmadıklarını belirtmiştir. Bu soruyu, araştırmaya katılan 80 öğretmenden 3'ü (%3.75) yanıtlamamıştır.
5. Araştırmaya katılan öğretmenlerin BEP'leri nasıl hazırladıklarını sıralamaları istendiğinde; birinci sırada kendilerinin hazırladıklarını (f=40), ikinci olarak okulun rehber öğretmeninin hazırladığını (f=26), üçüncü olarak BEP geliştirme biriminin hazırladığını (f=20) ve son olarak da öğrencinin devam ettiği özel eğitim kurumunu hazırladığı BEP'leri kullandıklarını (f=17) ifade etmişlerdir.
6. Öğretmenlerin 9'u (%11.25) kaynaştırma öğrencileri için farklı araç-gereç kullandıklarını, 56'sı (%70.0) kısmen farklı araç-gereç kullandığını, 12'si (%15.0) ise kullanmadığını ifade etmiştir. Bu soruyu, araştırmaya katılan 80 öğretmenden 3'ü (%3.75) yanıtlamamıştır.

7. Öğretmenlerin 44'ü (%55.5) kaynaştırma öğrencisinin sınıfta kabulünü sağlamak için uygulamalar yaptığını, 30'u (% 37.5) kısmen yaptığını, 2'si (%2.5) ise yapmadığını belirtmiştir. Bu soruyu, araştırmaya katılan 80 öğretmenden 4'ü (%5.00) yanıtlamamıştır.
8. Öğretmenlerin 68'i (%85.0) kaynaştırma öğrencisinin velisi ile işbirliği yaptığını, 8'i (%10.0) kısmen yaptığını, 3'ü (%3.75) ise işbirliği yapmadığını belirtmiştir. Bu soruyu, araştırmaya katılan 80 öğretmenden 1'i (%1.25) yanıtlamamıştır.
9. Öğretmenlerin 23'ü (%28.75) kaynaştırma öğrencisinin gittiği özel eğitim kurumu ile işbirliği yaptığını, 35'i (%43.75) kısmen yaptığını, 17'si (%21.25) ise işbirliği yapmadığını belirtmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan 80 öğretmenden 5'i (%6.25) bu soruyu yanıtlamamıştır.
10. Öğretmenlerden, kaynaştırma öğrencileri sınıfa gelmeden önce yaptıkları etkinlikleri sıralamaları istendiğinde, birinci sırada rehber öğretmenle görüşüklerini (f=59), ikinci olarak engelli öğrencinin ailesi ile görüşüklerini (f=55), üçüncü sırada öğrencilere açıklama yaptıklarını (f=46), dördüncü sırada diğer öğrencilerin aileleri ile görüşüklerini (f=19) ve beşinci sırada hiçbir şey yapmadıklarını (f=4) belirtmişlerdir.
11. Öğretmenlerin kaynaştırma öğrencisinin diğer öğrenciler tarafından kabulünü sağlamak için yaptığı uygulamalara ilişkin görüşleri incelendiğinde; kaynaştırma öğrencisine sorumluluk verme (f=9), oyunlara katma(f=8), derste yapabileceği etkinlik verme (f=8) ve grup etkinliklerine katma (f=5) gibi uygulamalar yapmaktadır. Diğer öğrencilere ise; kaynaştırma öğrencisinin engeli hakkında açıklama yapma (f=15), empati kururma (f=2), drama ile çocuğun durumunu anlatma (f=2), kaynaştırma öğrencisi ile beraber oturma ve yardım ettirme (f=2) ve kaynaştırma öğrencisi ile arkadaş olmalarını sağlama (f=1) gibi uygulamalar yaptırmaktadır. Öğretmenler, diğer öğrencilerin kaynaştırma öğrencisini kabul etmeleri için kaynaştırma öğrencisine pekiştirici kullanma (f=5) ve düşük not vermeme (f=1) ve diğer çocuklara kendi davranışlarıyla örnek olma (f=1) gibi uygulamalar yapmaktadırlar.

Özel gereksinimli öğrencinin durumunu, bilgi ve beceri düzeyini belirlemek, öğretmen bu öğrenciyi nerden başlatıp, nereye getirmek istemesine yardımcı olacaktır ve öğretim yılı içerisinde hedefleri daha iyi belirlenmesine olanak sağlayacaktır (Sucuoğlu, 2006). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2000) ile özel gereksinimli olarak belirlenen her çocuk için hazırlanması yasal bir zorunluluk haline getirilen BEP'leri, Daane, Beirne-Smith ve Latham (2001), sınıf öğretmenleri, yöneticiler ve özel eğitim öğretmenleriyle yaptığı çalışmada, her üç grup da BEP'i işbirliği içinde hazırlama ve uygulama konusunda ortak görüş belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinin büyük bir kısmı BEP'i bazen uyguladığını belirtmiştir. Ayrıca öğretmenlerin yarısı bazen BEP geliştirme biriminin programın izlenmesi ve değerlendirilmesi için toplantı yaptıklarını, %39'u ise hiçbir zaman toplantı yapmadıklarını belirtmiştir. Nizamoğlu'nun (2006) yaptığı çalışma, bu bulguyla benzerlik göstermektedir. Sınıf öğretmenleri BEP'i yeterince uygulamadıklarını belirtmişlerdir. Çuhadar'ın (2006) yaptığı çalışmada, BEP geliştirme birimi bulunmayan ve BEP hazırlanmayan okullarda,

kaynaştırma eğitimi ve BEP ile ilgili çalışmaların gereği gibi yapılmadığı ortaya çıkmaktadır.

Sucuoğlu ve Kargın (2006), özel gereksinimli bireyin sosyal kabulünün artırılması için, özel gereksinimli bireye sınıf işleyişinin ve kurallarının öğretilmesi, akademik becerilerinin desteklenmesi, sosyal becerilerin öğretilmesi gibi konuların gereğini vurgulamışlardır. Ayrıca akranların sosyal kabulünü arttırmak için, akranlara bireysel farklılıklar hakkında bilgi verme, benzeşim etkinlikleri planlama ve sınıfa engelli konuklar davet etme gibi çalışmaların yapılması gerekmektedir. Nizamoğlu'nun (2006) sınıf öğretmenleri ile yaptığı çalışmada, katılımcılar sınıftaki diğer öğrencileri, kaynaştırma öğrencisi sınıfta yokken bilgilendirdiklerini belirtmişlerdir. Dev ve Belfiore'in (1996) yaptığı çalışmada, öğretmenlerin hepsi engelli öğrencilerin kaynaştırılmasında farklı araç-gereç kullanılması gerektirdiğini belirtmişlerdir.

Metin (1999), kaynaştırma uygulamalarında ortaya çıkabilecek güçlüklerle baş edebilmek ve programın başarıya ulaşması için eğitimcilerle ailelerin birbirini sürekli desteklemeleri gerektiğini vurgulamıştır. Temel'in (2000) araştırmasında yer alan öğretmenler, engelli çocuğun ailesinin kaynaştırma eğitimine katılması ve ailelerin, engelli çocuğun eğitiminde karar verme, eğitim ve değerlendirme süreçlerinde sorumluluğa sahip olması gerektiği görüşünü benimsemişlerdir. Bu çalışmanın bulgularıyla paralel olarak başka bir çalışmada, eğitimciler, aile ile öğretmen arasında çok iyi bir iletişim kurulmalı görüşünü savunmuşlardır (Metin ve Çakmak-Güleç, 1999).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin kaynaştırma eğitimiyle ilgili görüşleri:

1. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 6'sı (%7.5) engelli çocuğun sınıf düzenini bozduğunu, 39'u (%48.75) kısmen bozduğunu, 34'ü ise (%42.5) düzeni bozmadığını belirtmiştir. Bu soruyu, araştırmaya katılan 80 öğretmenden 1'i (%1.25) yanıtlamamıştır.
2. Öğretmenlerin 39'u (%48.75) kaynaştırma eğitiminin gerekli bir uygulama olduğunu, 34'ü (%42.5) kısmen gerekli bir uygulama olduğunu, 6'sı ise (%7.5) gerekli bir uygulama olmadığını belirtmiştir. Bu soruyu, araştırmaya katılan 80 öğretmenden 1'i (%1.25) yanıtlamamıştır.
3. Öğretmenlerin 23'ü (%28.75) kaynaştırma öğrencilerinin sınıflarından alınmasını istediklerini, 53'ü ise (%66.25) istemediklerini belirtmişlerdir. Bu soruyu, araştırmaya katılan 80 öğretmenden 4'ü (%5.0) yanıtlamamıştır.

Daane, Beirne-Smith ve Latham (2001), yaptığı çalışmaya göre, idareciler, sınıf öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenleri, sınıf öğretmenlerinin engelli öğrencilerle başa çıkma konusunda beceri sahibi olmadıklarını ve bu konuda eğitilmeleri gerektiğini dile getirmişlerdir. Ayrıca Dev ve Belfiore (1996) yaptığı çalışmada sınıf öğretmenlerinin tamamına yakını, engelli öğrencilerin normal eğitim ortamlarına kaynaştırılmasında, öğretmenlerin daha fazla sabıra ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Bu bulgulardan yola çıkılarak, öğretmenlerin engelli öğrencilerin normal eğitim sınıflarında kaynaştırılmasında güçlük yaşadıkları sonucuna varılabilir. Bu durumun önüne geçmek için, aday öğretmenlere her tür öğrenciyle başa çıkabilmek için eğitim verilmeli ve uygulama yapmaları konusunda fırsat sağlanmalıdır.

Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği'nden Elde Edilen Bulgular ve Yorum

Bu bölümde öğretmenlerin KİGÖ'den aldıkları toplam puanların; çeşitli değişkenlere göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Öğretmenlerin mezun oldukları bölümleri, kaynaştırma öğrencilerini öğretimsel konuların dışında diğer konularda da geliştirme durumları ve öğretmenlerin kaynaştırma öğrencilerinin sınıflarından alınmalarını isteme durumları ile tutum puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek amacıyla Mann Whitney U-testi yapılmıştır. Bu analizden elde edilen sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo.1 Öğretmenlerinin KİGÖ Puanlarının Mezun Olunan Bölüm, Kaynaştırma Öğrencilerini Öğretimsel Konuların Haricinde Diğer Konularda da Geliştirme ve Kaynaştırma Öğrencilerinin Sınıflarından Alınmalarını İsteme Durumlarına Göre Karşılaştırılması, Mann Whitney U-testi Sonuçları

		N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Mezun Olunan Bölüm	Sınıf Öğretmenliği	61	46.60	2842.50	207.5	.000
	Diğer Bölümler	19	20.92	397.50		
Öğretmenlerin Kaynaştırma Öğrencilerini Öğretimsel Konuların Dışında Diğer Konularda da Geliştirme Durumları	Evet	63	41.28	2600.50	234.5	.016
	Kısmen	13	25.04	325.50		
Öğretmenlerin Kaynaştırma Öğrencilerinin Sınıflarından Alınmalarını İsteme Durumları	Evet	23	21.50	494.50	218.5	.000
	Hayır	53	45.88	2431.50		

Tablo 1'de görüldüğü gibi, sınıf öğretmenliği bölümünden mezun olan öğretmenlerin tutumunun 46.60, diğer bölümlerden mezun olup formasyon olarak sınıf öğretmenliği yapan öğretmenlerin tutumunun 20.92 puan olduğu görülmektedir. Mann Whitney U-testi sonuçlarına göre, öğretmenlerin sınıf öğretmenliği bölümünden ya da formasyon olarak başka bölümden mezun olma durumları ile kaynaştırmaya yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak [$U=207.5$ $p<0.05$] anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Bu bulgu, Bilen'in (2007) yaptığı araştırmadan elde edilen bulguyla paralellik göstermektedir. Lisans programlarında, öğretmenlik eğitimiyle ilgili alınan derslerin yoğunluğu ve uygulamaya olanak sağlaması, öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği becerilerin kazanılmasına fırsat sağlamaktadır. Bu da öğretmenlik mesleğindeki uygulamalara karşı daha fazla sabır ve olumlu tutum göstermeye yardımcı olmaktadır şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencilerini öğretimsel konuların haricinde diğer konularda da geliştirme durumları ile

kaynaştırmaya yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak [$U=234.5$ $p<0.05$] anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Sıralama ortalamaları incelendiğinde farkın “evet” diyenlerin lehine olduğu söylenebilir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi, kaynaştırma öğrencilerinin sınıflarından alınmasını isteyen öğretmenlerin tutumunun 21.50, istemeyen öğretmenlerin tutumunun 45.88 puan olduğu görülmektedir. Mann Whitney U-testi sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencilerinin sınıflarından alınmalarını isteme durumları ile kaynaştırmaya yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak [$U=218.5$ $p<0.05$] anlamlı bir farklılık çıkmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşler ölçeği’nden aldıkları puanlarla yaşları, kaynaştırma eğitimi hakkında yeterli bilgiye sahip olma, kaynaştırma öğrencilerinin bireysel özellikleri ve engel türü hakkında bilgi sahibi olma durumları, BEP’i uygulama durumları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo.2 Öğretmenlerin KİGÖ Toplam Puanları ile Yaş, Kaynaştırma Eğitimi Hakkında Yeterli Bilgiye Sahip Olma, Kaynaştırma Öğrencilerinin Bireysel Özellikleri ve Engel Türü Hakkında Bilgi Sahibi Olma, BEP’i Uygulamaya İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırması, Kruskal Wallis Testi Sonucu

Öğretmenler	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark	
Yaş Grupları	26-30	2	11.50	5	11.91	.036	41-45 >26-30 41-45 >36-40 41-45 >51-55
	31-35	10	44.25				
	36-40	28	34.09				
	41-45	20	50.60				
	46-50	12	44.33				
	51-55	7	28.00				
Kaynaştırma Eğitimi Hakkında Yeterli Bilgiye Sahip Olma	Evet	7	63.21	2	11.72	.003	Evet>Hayır Evet>Kısmen Kısmen>Hayır
	Kısmen	40	41.45				
	Hayır	31	31.63				
Öğretmenlerin Kaynaştırma Öğrencilerinin Bireysel Özellikleri ve Engel Türü Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumları	Evet	27	54.52	2	15.26	.00	Evet>Hayır Evet>Kısmen
	Kısmen	46	34.15				
	Hayır	7	28.14				
Öğretmenlerin BEP’i Uygulama Durumları	Her Zaman	15	50.60	2	6.794	.033	Her zaman>Hiçbir zaman
	Bazen	59	37.99				
	Hiçbir zaman	4	20.13				

Tablo 2’de görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin yaşlarına göre kaynaştırmaya yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak [$X^2(5)=11.91$ $p<0.05$] anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Gruplar arası farklılaşmanın hangi grupların lehine olduğuna bakıldığında; farklılaşmanın “41-45 yaş” ile “26-30 yaş” arasında, “41-45 yaş” ile “36-40 yaş”

arasında, “41-45 yaş” ile “51-55 yaş” arasında ise “41-45 yaşın” lehine olduğu görülmüştür. Bu bulgu, yapılan diğer araştırmalarla da benzerlik göstermektedir (Bilen, 2007; Özdemir, 2008). Bu sonuç, öğretmenin yaşının kaynaştırmaya yönelik tutumu etkileyen bir değişken olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimi hakkında yeterli bilgiye sahip olma durumları ile kaynaştırmaya yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak [$X^2(2)=11.72$ $p<0.05$] anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Gruplar arası farklılaşmanın hangi grupların lehine olduğuna bakıldığında; farklılaşmanın “Evet” diyenler ile “Hayır” ve “Kısmen” diyenler ve “Kısmen” ile “Hayır” diyenler arasında, “Evet” ve “Kısmen” diyenlerin lehine olduğu görülmüştür. Tablo 2’de görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencilerinin bireysel özellikleri ve engel türü hakkında bilgi sahibi olma durumları ile kaynaştırmaya yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak [$X^2(2)=15.26$ $p<0.05$] anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Gruplar arası farklılaşmanın hangi grupların lehine olduğuna bakıldığında; farklılaşmanın “Evet” diyenler ile “Hayır” ve “Kısmen” diyenler arasında, “Evet” diyen öğretmenlerin lehine olduğu görülmüştür.

Özdemir (2003), yaptığı çalışmada, özel eğitim ile ilgili eğitim alan sınıf öğretmenlerinin, bu konuda eğitim almayan sınıf öğretmenlerine göre daha olumlu tutum içerisinde olduğunu belirlemiştir. Orel ve Ark. (2004) yaptıkları çalışmada, kaynaştırma dersi alan öğretmenlerin tutumunun, almayan öğretmenlere göre daha olumlu çıktığını belirlemişlerdir. İmrak’ın (2009) çalışmasında ise, daha önce kaynaştırma eğitimi alanında eğitim alan öğretmenlerin tutumu, davranış boyutu alt ölçeğinde anlamlı farklılık göstermiştir. Buradan özel eğitim ve kaynaştırma eğitimi ile ilgili bilgi alan öğretmenlerin, kaynaştırma eğitimine daha olumlu baktığını söyleyebiliriz.

Tablo 2’de görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin BEP’i uygulama durumları ile kaynaştırmaya yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak [$X^2(2)=6.794$ $p<0.05$] anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Gruplar arası farklılaşmanın hangi grupların lehine olduğuna bakıldığında; farklılaşmanın “her zaman BEP uygulayanlar” ile “hiçbir zaman uygulayanlar” arasında “her zaman uygulayan” öğretmenlerin lehine olduğu görülmüştür. Öğretmen kaynaştırma eğitimine karşı olumlu bir tutum içerisinde ise, kaynaştırma eğitiminin başarıya ulaşmasında bir etken olan BEP hazırlama, uygulama ve izleme çalışmalarını yerine getirecektir. Ersoy ve Avcı (2001), ülkemizde BEP’in sistemli, bir şekilde uygulanmadığını belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşler ölçeği’nden aldıkları puanlarla kaynaştırma öğrencileri için farklı araç-gereç kullanma durumları, kaynaştırma öğrencilerinin sınıfın düzenini bozmaları ile kaynaştırma eğitiminin gerekli bir uygulama olduğuna ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3’te görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitiminin gerekli bir uygulama olduğuna ilişkin görüşleri ile kaynaştırmaya yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak [$X^2(2)=20.225$, $p<0.05$] anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Gruplar arası farklılaşmanın hangi grupların lehine olduğuna bakıldığında; farklılaşmanın “evet” diyenler ile “kısmen” ve “hayır” diyenler ile “kısmen” diyenler ile “hayır” diyenler arasında, “evet” ve “kısmen” diyenlerin lehine olduğu görülmüştür. Daane, Beirne-

Smith ve Latham (2001), yaptığı çalışmaya göre, idareciler, sınıf öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenleri, engelli öğrencilerin normal sınıflarda eğitim almaya hakkı olduğu konusunda olumlu yönde ortak görüş belirtmekle beraber; üç grup da kaynaştırma eğitiminde bu öğrencilerin etkili bir eğitim alamadıklarını düşünmektedir.

Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencilerinin sınıfın düzenini bozma durumları ile kaynaştırmaya yönelik tutumlarına bakıldığında; istatistiksel olarak [$X^2(2)=27.388$, $p<0.05$] anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Gruplar arası farklılaşmanın hangi grupların lehine olduğuna bakıldığında; farklılaşmanın “hayır” diyenler ile “evet” ve “kısmen” diyenler arasında, “hayır” diyenlerin lehine olduğu görülmüştür.

Tablo.3 Öğretmenlerin Kaynaştırma Öğrencilerine Farklı Araç-Gereç Kullanma Durumları, Kaynaştırma Öğrencilerinin Sınıfın Düzenini Bozma ve Kaynaştırma Eğitiminin Gerekli Bir Uygulama Olduğuna İlişkin Görüşleri ile KİGÖ Toplam Puanlarının Karşılaştırması, Kruskal Wallis Testi analizi Sonuçları

		N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Öğretmenlerin Kaynaştırma Eğitiminin Gerekli Bir Uygulama Olduğuna İlişkin Görüşleri	Evet	39	49.44	2	20.225	.000	Evet > Kısmen Evet > Hayır Kısmen > Hayır
	Kısmen	34	34.88				
	Hayır	6	7.67				
Öğretmenlerin Kaynaştırma Öğrencilerine Farklı Araç-Gereç Kullanma Durumları	Evet	9	59.72	2	10.43	.005	Evet > Kısmen Evet > Hayır
	Kısmen	56	37.88				
	Hayır	12	28.67				
Öğretmenlerin Kaynaştırma Öğrencilerinin Sınıfın Düzenini Bozma Durumuna İlişkin Görüşleri	Evet	6	15.17	2	27.388	.000	Hayır > Kısmen Hayır > Evet
	Kısmen	39	30.90				
	Hayır	34	54.82				

Özdemir (2008) yaptığı araştırmada, özel eğitim ile ilgili herhangi bir eğitim almayan sınıf öğretmenlerinin, eğitim alanlara göre kaynaştırma öğrencilerinin sınıf disiplinini bozduğu ve diğer öğrenciler üzerinde olumsuz etki yarattığı düşüncesinde olup, kaynaştırma öğrencilerinin normal sınıf yerine özel sınıflarda eğitim almaları gerektiği düşüncesinde oldukları sonuçlarına ulaşmıştır. Ayrıca, kaynaştırma öğrencilerinin sınıf disiplinini bozduğu ve diğer öğrenciler üzerinde olumsuz etki yarattığı düşüncesi; kaynaştırma öğrencisi okutmuş sınıf öğretmenlerinde okutmamış öğretmenlere göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daane, Beirne-Smith ve Latham (2001), yaptığı çalışmaya göre, sınıf öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenleri engelli öğrencilerin normal sınıflara konduklarında sınıf idaresinin zorlaştığını belirtmekte, idareciler ise bunun böyle olmadığını düşünmektedirler. Bilgi ve daha önceden engelli öğrenci ile çalışma deneyimi eksikliğinin, öğretmenin tutumunu olumsuz şekilde etkilediği söylenebilir. Bunun yanı sıra, problem davranışların sadece

engelli çocuklara özgü olmadığını, diğer çocuklarda da böyle davranışlar görülebileceği bilinmektedir. Buna bağlı olarak öğretmenlerde oluşan kaynaştırmaya yönelik olumsuz tutumların nedeni olarak, öğretmenlerin sınıf yönetimi konusunda bilgi ve becerilerinin eksikliği gösterilebilir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencilerine farklı araç-gereç kullanma durumları ilişkin görüşleri ile kaynaştırmaya yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak [$X^2(2)=10.43$ $p<0.05$] anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Gruplar arası farklılaşmanın hangi grupların lehine olduğuna bakıldığında; farklılaşmanın “evet” diyenler” ile “hayır” ve “kısmen” diyenler arasında, “evet” diyenlerin lehine olduğu görülmüştür.

Öğretmenlerin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Öğretmen, normal gelişim gösteren öğrenci ve engelli öğrenci velilerinin kaynaştırmaya yönelik tutum puanları sonuçları Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo.4 Öğretmenlerin Kaynaştırmaya Yönelik Tutum Puanları

Ölçekler	N	$\bar{X}$	SS
Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği (Öğretmen)	80	58.64	10.11

Tablo 4 incelendiğinde; öğretmenlerin KİGÖ’den aldıkları puanların aritmetik ortalaması 58.64’tür. Elde edilen bu veri doğrultusunda, öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarının ölçekten alınabilecek en düşük puan 20 en yüksek puanın 100 olduğu düşünüldüğünde orta düzeyde olduğu söylenebilir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda, öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine yönelik orta düzeyde bir tutuma sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Araştırmada ayrıca, öğretmenlerin kaynaştırma ve özel eğitim konusunda bilgilerinin eksik olduğu, yeterli deneyimlerinin olmadığı, kaynaştırma eğitime yeterli zaman ayıramadıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bu araştırmada, öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi hakkında bilgilerinin eksik olduğu ve bilgi eksikliğinin tutumları olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir. Sınıf öğretmenleri, idareciler, normal gelişim gösteren öğrenciler, engelli ve normal gelişim gösteren öğrenci velileri ve tüm okul personelinin kaynaştırma konusunda bilgilendirilmesi, başarılı bir kaynaştırma uygulaması yapmaya fırsat sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, öğretmen, kaynaştırma ekibinin en önemli üyesidir. Bu nedenle öğretmenlere kaynaştırma eğitimi konusunda kendilerini geliştirme fırsatları sunan hizmet içi eğitim çalışmaları yapılmalıdır. Bu konuda kendini geliştirme olanağı bulan öğretmenlerin normal gelişim gösteren öğrencileri ve velileri bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmalı ve bu süreci daha sağlıklı yürütebilmeleri mümkün olacaktır.

Öğretmenler sınıfların çok kalabalık olduğunu ve her sınıfta 1-3 arası kaynaştırma öğrencisi bulunduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerin yükünü hafifletmek için sınıf mevcudu, kaynaştırma uygulamasının yapıldığı/yapılacağı sınıflarda idare tarafından Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre düzenlenmelidir. Yapılacak olan bu düzenlemeler, kaynaştırma uygulamasının daha başarılı yürütülebilmesine imkan sağlayacaktır. Öğretmenlerin, engelli bireylere yönelik olumlu tutum geliştirmeleri için yetersizliği olan bireylerle ilgili bilgilendirme ve etkileşime dayalı çeşitli projelerin oluşturulması, bu projelerin etkililiklerinin değerlendirilmesi ve bu tür çalışmaların yaygınlaştırılması gerekmektedir. Kaynaştırma eğitime yönelik tutumların olumlu olması, kaynaştırma uygulamalarının başarılı olması açısından önemli görülmektedir. Okullarda kurulan BEP geliştirme biriminin, BEP'in hazırlanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi için toplantı yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. İdare tarafından, okullarda kurulan BEP geliştirme biriminin çalışmalarının işlevsel kılınması ve birim üyelerinin aktif katılımının sağlanması gerekmektedir. Bu amaçla görev esnasında, BEP geliştirme biriminde görevli olan kişilerin bilgi eksikliklerinin giderilmesi ve çalışmaların aktif olması için, hizmet içi eğitim yoluyla bilgilendirme çalışmaları yapılabilir. Ayrıca bu eğitimlerde konu olarak, kaynaştırma eğitiminde BEP uygulamanın gerekliliği, BEP geliştirme süreci, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi yer alabilir.

Öğretmenlerin tutumlarını etkileyebilecek başka değişkenler araştırılabilir. Bu araştırmada hafif ve orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin kaynaştırıldığı sınıflarda uygulama yapılmıştır. Kaynaştırma eğitiminde, farklı engel gruplarının tutumlar üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu yüzden, öğretmenlerin tutumlarının kaynaştırma öğrencisinin engel türünden etkilenip etkilenmediği incelenebilir.

Bu araştırmada tutumlar ve tutumları etkileyen değişkenler belirlenmiştir. Daha sonraki yapılacak çalışmalarda, normal gelişim gösteren öğrencilere, velilere, öğretmenlere, idarecilere, okul personeline kaynaştırma eğitimi ile ilgili bilgilendirme çalışması yapılarak, kaynaştırma uygulamasına ilişkin tutum ve görüşlerin değiştirilmesinin planlandığı deneysel çalışmalar yürütülebilir.

KAYNAKÇA

- Battal, İ. (2007). Sınıf öğretmenlerinin ve branş öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin yeterliliklerinin değerlendirilmesi (Uşak İli Örneği). *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Batu, E. S. (1998). Özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı bir kız meslek lisesindeki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerileri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Batu, S., Kırcaali-İftar, G., ve Uzuner, Y. (2004). Özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı bir kız meslek lisesindeki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerileri. *Özel Eğitim Dergisi*, 5 (2), 33-50.
- Batu, E. S. (2000). Kaynaştırma, destek hizmetler ve kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(4), 35-47.
- Batu, E. S. ve Kırcaali-İftar, G. (2006). *Kaynaştırma* (2.Baskı), Ankara: Kök Yayıncılık

- Bilen, E. (2007). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarında karşılaştıkları sorunlarla ilgili görüşleri ve çözüm önerileri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Daane, C.J., Beirne-Smith, M. ve Latham, D. (2001). Administrators' and teachers' perceptions of the collaborative efforts of inclusion in the elementary grades," *Education*, 121, 331-338.
- Dev, P. C. ve Belfiore, P. J. (1996). Mainstreaming students with disabilities: teacher perspectives in India", *Council For Exceptional Children*, 2(4), 1-29.
- Diken, İ. H. ve Batu. E. S. (2010). Kaynaştırmaya giriş. *İlköğretimde Kaynaştırma* (Editör İbrahim H. Diken). Ankara: Pegem Akademi
- Diken,H.İ. ve Sucuoğlu,B.(1999). Sınıfında engelli çocuk bulunan ve bulunmayan sınıf öğretmenlerinin zihin engelli çocukların kaynaştırılmasına yönelik tutumlarının karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(3), 25- 39.
- Dupoux, E., Wolman, C. ve Estrada, E. (2005). Teachers' attitudes toward integration of students with disabilities in Haiti and the United States. *International Journal of Disability, Development and Education*, 52(1), 43-58.
- Erden, M. (2001). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Ersoy, Ö. ve Avcı, N. (2001). *Özel eğitim*. İstanbul: Ya-pa Yayıncılık.
- İzci, E. (2005). Sınıf öğretmeni adaylarının özel eğitim konusundaki yeterlikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), 106-114.
- Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (15.Baskı), Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.
- Link, S. (2008). Mainstreaming in the public schools. *EBSCO Research Starters*, p.7.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2006). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Metin N.(1999). Engelli çocuğa sahip ailelerin kaynaştırma programlarına yaklaşımı ve katılımı. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1(1), 28-33.
- Metin, N. ve Güleç, H.Ç. (1999). İlköğretim okullarındaki eğitimcilerin özürsüz çocuklarla normal çocukların kaynaştırıldığı programlar hakkındaki düşüncelerinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 59-73.
- Nizamoglu, N. (2006). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarındaki yeterlikleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Orel, A., Töret, G. ve Zerey, Z. (2004). Sınıf öğretmeni adaylarının kaynaştırmaya yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(1), 23-33.
- Öncül, N.(2003). Kaynaştırma uygulaması yapılan ilköğretim okuluna devam eden zihin özürsüz öğrencinin bulunduğu sınıfta normal çocuk annelerinin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Phillips, K.(2008). The resource room in special education. *EBSCO Research Starters*, p.7.
- Salend, Spencer J. (1998). *Effective mainstreaming*. (3rd Edition), United States of America: Macmillan Publishing Company.

- Sargın, N. (2002). Anasınıfında bulunan zihinsel engelli çocuklara yönelik öğretmen tutumlarına ilişkin bir çalışma. 11. Özel Eğitim Kongresi Bildirileri, Konya: Eğitim Kitabevi.
- Sucuoğlu, B. (1996). Kaynaştırma programlarında anne-baba katılımı. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(2), 25-43.
- Sucuoğlu, B. (2006). Etkili kaynaştırma uygulamaları. Ankara: Ekinoks Yayınevi.
- Varol, N.(2008). Kaynaştırma uygulamaları ve ülkemizdeki durum. *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, S.18.23-26.
- Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2006). İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları yaklaşımlar yöntemler teknikler. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Türkoğlu, Y. K. (2007). İlköğretim okulu öğretmenleriyle gerçekleştirilen bilgilendirme çalışmalarının öncesi ve sonrasında öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

KAYNAŞTIRMA UYGULAMASINA DEVAM EDEN ENGELLİ ÖĞRENCİLERİN VELİLERİNİN KAYNAŞTIRMAYA YÖNELİK TUTUMLARI-II*

Füsun ÜNAL**
Ayten İFLAZOĞLU SABAN***

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı engelli öğrenci velilerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarını belirlemektir. Araştırma ilişkisel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Araştırma, Adana ili Seyhan, Yüreğir, Çukurova ve Sarıçam ilçelerinde, hafif ve orta düzeyde zihinsel engellilerin kaynaştırıldığı okullarda, çocuğu kaynaştırma eğitimine devam eden 100 veli ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak, ailelerin kaynaştırmaya yönelik tutumunu ölçmek için Özbaba (2000) tarafından geliştirilen “Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada ayrıca, velilerin bireysel özelliklerini ve kaynaştırma uygulamalarında karşılaştıkları sorunlarla yaptıkları uygulamalara yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmış bilgi formu kullanılmıştır. Velilerin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarına bakıldığında; genel olarak olumlu tutuma sahip oldukları ve kaynaştırma öğrencisi velilerinin çoğunluğunun çocuklarının aldığı kaynaştırma eğitiminden memnun olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kaynaştırma Eğitimi, Tutum, Öğretmen, Aile, Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı, Hafif ve Orta Düzeyde Zihinsel Engelli Öğrenci.

BEHAVIORAL ATTITUDES OF PARENTS OF STUDENTS TOWARDS THE INTEGRATION PROCESS OF RETARDED STUDENTS IN TO A GENERAL EDUCATION CLASSROOM

ABSTRACT

The main aim of this research is to determine attitudes of the parents of students with disabilities toward integration activities. This was a descriptive correlational study. The study includes 100 parents in schools where has integrated students with mild to moderate mental retardation in Seyhan, Yüreğir, Çukurova and Sarıçam district of Adana. In present study, data collecting tool is as follows; “Attitude Scale” developed by Özbaba (2000) for assessment of parents’ attitudes toward integration. Besides,

---

*Bu çalışma, Füsun Ünal tarafından Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Yrd. Doç. Dr. Ayten İflazoğlu Saban danışmanlığında yapılan yüksek lisans tez çalışmasının özetidir. Çalışmanın özeti 21-23 Eylül 2010 tarihlerinde düzenlenen 20. Ulusal Özel Eğitim Kongresi’nde sunulmuştur.

** Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi, fusun.unal@hotmail.com

*** Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, iayten@cu.edu.tr

Semi-structured Interview Form is used to determine individual characteristics of parents, problems experienced by parents during integration activities and strategies to these problems. When found that parents' attitudes toward integration education determined that majority of parents of integrated student was pleased with integration education.

Key words: Integration education, attitude, teacher, family, individualized education program, students with mild to moderate mental retardation.

Giriş

Yaşam boyu süregelen eğitim ile bireyler, becerilerini, davranışlarını, tutumlarını geliştirerek toplumun bir üyesi haline gelirken aynı zamanda toplumdaki değişme ve gelişmelere de kaynaklık ederler. Ertürk (1998) eğitimi en geniş anlamıyla bireyde kendi yaşantıları yoluyla davranış değişikliği meydana getirme süreci olarak tanımlasa da aslında bu davranış değişikliği ile bireyin ve toplumun yaşam kalitesinin artırılması hedeflenmektedir. Sahranç (2008) güncel eğitim anlayışının temelini, bireylerde istenilen davranışların, bireylerin potansiyellerine göre belirlenmesinin oluşturduğunu ifade etmektedir.

Eğitim ortamlarında bireysel özellikleri ve gereksinimleri farklı olan bireyler bulunmaktadır. Bu bireyler 573 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'de (1997) "özel eğitim gerektiren birey olarak" tanımlanmaktadır. Özel eğitim gerektiren bireylerin akranlarıyla birlikte eğitim gördüğü en az kısıtlayıcı ortam olan kaynaştırma; her çocuğun yaşadığı çevrede en nitelikli eğitimi almasını savunan, özel gereksinimli olan ve olmayan tüm çocukların akademik ve sosyal başarılar kazanarak, toplumun bir bireyi olma fırsatını sağlayan bir eğitim yaklaşımı/bir eğitim modelidir (Sucuoğlu, 2006). Ataman (2003) kaynaştırmayı; "özel gereksinimleri olan ayrıcalıklı çocukların; günlük yaşamda engelli olmayan bireylerle etkileşimde bulunmalarını sağlayacak olanakları vermek üzere; aynı eğitim ortamında birlikte ancak kendi gizil güç ve yeteneklerine uygun bireysel eğitim programlarıyla (BEP) eğitim olanağı sağlayan düzenlemeler" olarak ifade etmektedir.

Kaynaştırma uygulamasının başarılı olabilmesi, bu sürecin paydaşları olan anne-baba, öğretmen, okul idaresi, normal gelişim gösteren öğrenci ve bu öğrencilerin velilerinin işbirliği yapmasına bağlıdır. Yani kaynaştırma eğitimi bir ekip işidir ve anne-babalar bu uygulamanın başarıya ulaşmasında en etkili elemanlardan biridir. Ailenin kaynaştırmaya olan tutumu, kaynaştırmanın başarısında önemli bir faktördür. Türkiye'de kaynaştırma eğitiminde ailelerin katılımı ile ilgili ulaşılabilen kaynaklar incelendiğinde; çocukları özel sınıf ve kaynaştırma programlarına devam eden anne ve babaların eğitime katılımlarını karşılaştırdığında her iki grubun katılım düzeyleri arasında anlamlı bir fark oluşmadığı belirlenmiştir (Sucuoğlu, 1996). Çelik (2003), zihin engelli çocuğu olan anne-babaların okulda anne-baba katılımına ilişkin görüşlerini belirlemiştir ve anne-babaların çoğunun, genel olarak okulda katılımı önemli bulduklarını, okulda katılıma gereksinim duyduklarını ve katılmaya istekli olduklarını bulmuştur. Kaynaştırma eğitiminde aile ile yapılan başka bir çalışma da okul öncesi eğitimcilerinin ve ailelerin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının belirlenmesidir. Araştırma bulgularında, anne-babalara ait değişkenlerin (özürlü çocuğa sahip olma, programa katılan özürlü çocuktan rahatsız olma, özürlü çocuğun programdan etkilenme

durumu, sahip olunan özürlü çocuğun özür türü, programa katılım süresi) tutumlarda anlamlı bir farklılığa yol açtığı bulunmuştur (Özbaba, 2000).

Kaynaştırma programının uygulanmasında, ortaya çıkabilecek sorunlarla baş etmek için, uygulamanın her aşamasında aile katılımına ihtiyaç vardır. Bu da ailenin, kaynaştırmanın gereğine inanmasıyla ilişkilidir. Öğretmen, özel gereksinimli birey hakkında, aileden aldığı bilgi ile sınıf içerisindeki çalışmalarına yön verebilir. Öğretmen-aile arasında yapılan işbirliği ile sınıfta uygulanan çalışmaları, aile evde uygular ve çocuğunun akademik yönden başarısını sağlar ve bu durum da kaynaştırma öğrencisinin akranları arasında kabul edilme olasılığını artırır (Batu, Kırcaali-İftar ve Uzuner 2004; Sucuoğlu ve Kargın, 2006; Batu ve Kırcaali-İftar, 2006). Ülkemizde, özel eğitimde aile katılımını konusuna, kanunlarda da yer verilmiştir. 1997’de çıkarılan 573 sayılı kanun hükmünde kararname; anne-babaların çocuğun değerlendirilmesi, bireyselleştirilmiş eğitim programının hazırlanması, eğitim programının uygulanması ve programın çocuğun gelişimi üzerindeki etkilerinin belirlenmesi sürecinde aktif olarak katılımları esas alınmıştır. Bu madde ile kaynaştırma eğitimi yapılan okullarda ailelerin çocukların eğitimine katılımı esastır. Ailenin eğitime katılması için öncelikle olumlu bir tutuma sahip olması gerekir.

Ülkemizde yapılan kaynaştırmaya yönelik tutumlarla ilgili çalışmalar (Sucuoğlu, 1996, Diken ve Sucuoğlu; 1999; Özbaba, 2000; Sargın, 2002; Çelik, 2003; Batu, Kırcaali-İftar ve Uzuner,2004; Orel,Töret ve Zerey, 2004;; Türkoğlu, 2007) incelendiğinde; velilerin tutumlarını inceleyen sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışma ile velilerin kaynaştırmaya yönelik tutumları belirlenmiş ve bu yönde öneriler geliştirilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulguların; kaynaştırmaya ilişkin tutumların belirlenmesi, yapılan diğer çalışmalarla karşılaştırılması ve daha sonraki araştırmalara ışık tutması bakımından yararlı olacağı düşünülmektedir. Buna göre araştırmada şu sorunun yanıtı aranmıştır: “Hafif ve orta düzeyde zihinsel engelli (HODZE) öğrencilerin velilerinin kaynaştırmaya yönelik tutumları nelerdir?”

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, hafif ve orta düzeyde zihinsel engelli (HODZE) öğrencilerin velilerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarını belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Araştırmaya katılan velilerin, kaynaştırma eğitimine katılımları ve kaynaştırma eğitimiyle ilgili yaptıkları uygulamalara ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Velilerin kaynaştırma eğitimine ilişkin tutumları; başka engelli çocuğa sahip olma, çocuklarının aldıkları kaynaştırma eğitiminden memnun olma değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Velilerinin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları nasıldır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Kaynaştırmaya eğitime yönelik tutumları belirlemeyi hedefleyen bu araştırma, tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Tarama modeli geçmişte veya halen var olan durumu var olduğu şekli ile betimlemeyi amaçlayan araştırma yöntemidir (Karasar, 2006).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2008–2009 eğitim-öğretim yılında, Adana İli devlet okullarına devam eden hafif ve orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin velileri oluşturmuştur. Bu araştırmanın örneklemini ise; Seyhan, Yüreğir, Çukurova ve Sarıçam ilçelerinde, çocuğu kaynaştırma eğitime devam eden 100 veli oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veriler, Özbaba (2000) tarafından geliştirilen “Tutum Ölçeği” ve velilerin kişisel bilgilerini saptamak için bilgi formu ile toplanmıştır. Sözü edilen ölçme araçları ve kullanım amaçları ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir:

Tutum Ölçeği: Tutum ölçeği, Özbaba (2000) tarafından, anne-babalar ile eğitimcilerin kaynaştırmaya yönelik tutumlarını anlamak amacıyla oluşturulmuştur. Özbaba, ölçeği geliştirirken Gönül Kırcalı İftar’ın “Kaynaştırmaya ilişkin görüşler” adlı çalışmasından ve Özyürek’in (1995) “Engelli kişilere yönelik değiştirilen tutumların sürekliliği” adlı çalışmasından yararlanmıştır. 30 sorudan oluşan ölçek, 5’li likert tipi bir yapıya sahip olup, yanıt seçenekleri “tümüyle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum” şeklindedir. Ölçekte 2, 3, 5, 6, 9, 12, 14, 19, 22, 23, 25, 26, 28, 29. maddeler olumsuz ifade edilen maddelerdir ve bu maddeler beşten bire doğru, diğer maddeler ise birden beşe doğru puanlanmıştır. Ölçeğin Özbaba (2000) tarafından yapılan geçerlik-güvenirlik çalışması sonucunda, test tekrar test güvenirlik katsayısı 0.97 ve Cronbach alpha değeri ise 0.92 olarak bulunmuştur. Tutum ölçeği, İmrak’ın (2009) çalışmasında da kullanılmıştır ve geçerlik-güvenirlik çalışması yeniden yapılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda, maddeler 3 faktörde toplanmıştır ve varimax dönüştürme yöntemine göre faktör yükleri .40 ve altında olan maddeler ile birden fazla faktöre yüklenen maddeler ve faktör yükleri arasındaki farkı .20’den az olan maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Sonuç olarak; davranış boyutu olarak isimlendirilen birinci alt ölçekte yer alan 11 maddenin varyansı açıklama yüzdesi 22.04, duygusal boyutu olarak isimlendirilen ikinci alt ölçekte yer alan 8 maddenin %18.77, bilişsel boyutu olarak isimlendirilen üçüncü alt ölçekte yer alan 2 maddenin %7.92’dir. Yapılan işlemler sonunda ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı birinci alt ölçek için 0.87, ikinci alt ölçek için 0.81 ve üçüncü alt ölçek içinse 0.55 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada Cronbach alpha değerleri birinci alt ölçek için 0.78, ikinci alt ölçek için 0.79, üçüncü alt ölçek için 0.74

hesaplanmıştır (N=100). Bu değerlerle ölçeğin bu araştırmada kullanılabilirlikte olduğu belirlenmiştir.

Bilgi Formu: HODZE velilerine uygulanan bilgi formu, velilerin kişisel özelliklerini belirlemeye yönelik demografik sorulardan, kaynaştırma eğitimine katılımlarını ve kaynaştırma eğitimiyle ilgili yaptıkları uygulamaları belirlemeye yönelik 10 sorudan oluşmaktadır. Ayrıca bilgi formunda yer alan soruların bazıları açık uçludur. Bilgi formu Tutum Ölçeği ile birlikte uygulanmış ve katılımcıların görüşlerini yazılı olarak belirtmeleri istenmiştir.

Verilerin Toplanması

Kaynaştırmaya yönelik tutum ölçeklerinin uygulanacağı okullar amaçlı örneklem yöntemi kullanılarak seçilmiştir. HODZE öğrenci velileri uygulamanın yapılacağı günler okula çağırılmış ve onlardan bilgi formu ve “Tutum Ölçeğini” yanıtlamaları istenmiştir. Uygulamalar sırasında velilerden gelen sorular yanıtlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verilerinin toplanması işlemi tamamlandıktan sonra uygulanan ölçeklerden hatalı doldurulan ölçek olup olmadığı kontrol edilmiştir. Veriler, SPSS 11.5 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma amaçları doğrultusunda kişisel bilgi formlarında yer alan demografik bilgilerin, araştırmaya katılan velilerin bilgi düzeylerinin, kaynaştırma uygulamalarında yapılanların ve karşılaşılan sorunların dağılımları, yüzde ve frekans değerleri hesaplanarak belirlenmiştir. Velilerin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları ile ele alınan değişkenler arasında anlamlı farkın olup olmadığı; ilişkisiz iki örneklem için Mann Whitney U-testi ile, ilişkisiz iki ya da daha çok örneklem için Kruskal Wallis testiyle incelenmiştir. Yapılan istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır. Ayrıca veli bilgi formunda yer alan açık uçlu sorular, içerik analizi yöntemine göre analiz edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bilgi Formundan Elde Edilen Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan velilerin çocuklarının aldıkları kaynaştırma eğitiminden memnuniyet durumları incelendiğinde; velilerin 61’i (%61) çocuklarının aldığı kaynaştırma eğitiminden memnun olduğunu, 26’sı (%26) kısmen memnun olduğunu, 11’i (%11) ise memnun olmadığını belirtmişlerdir. Kaynaştırma öğrencisi velisinin çocuğunun eğitiminden memnun olmama nedenleri hakkındaki görüşleri incelendiğinde; velilerin çocuklarının eğitiminden memnun olmama nedeni olarak öğretmen, kendi çocukları ve kendileri ile ilgili sıkıntıları olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenin öğrenciye karşı ilgisizliği (f=4), öğretmenin eğitiminden memnun olmama (f=2), öğretmenin veliyi bilgilendirmemesi (f=1) ve çok sık öğretmeni değişimi olması (f=1) öğretmenle ilgili yaşanan sıkıntılardır. Öğrencide ilerleme olmaması (f=3), öğrencinin

devamsızlık yapması (f=1) ve derse karşı ilgisizliği (f=1) öğrenciyle ilgili yaşanan sıkıntılardır. Velinin kendisini, çocuğuna karşı yetersiz görmesi (f=1) ise veliyle ilgili sıkıntıdır.

Karamanlı (1998) yaptığı çalışmada, bir yıl ve daha fazla süredir kaynaştırma eğitimine katılan engelli ve normal çocukların velilerinin kaynaştırma eğitimine daha olumlu yaklaşıtlarını belirtmişlerdir. Bu bulgulardan yola çıkarak kaynaştırma eğitiminde süre arttıkça, tutumun olumlu yönde değiştiği söylenebilir.

Araştırmaya katılan velilerin (annelerin) sınıf öğretmeni ile iletişim kurma durumları incelendiğinde; velilerin 76'sı (%76) sınıf öğretmeni ile iletişim kurduğunu, 18'i (%18) kısmen iletişim kurduğunu, 6'sı ise (%6) iletişim kurmadığını belirtmiştir. Bu bulgu, öğretmenlerden elde edilen bulgu ile tutarlılık göstermektedir. Öğretmenlerin de çoğunluğu veli ile iletişim kurduğunu belirtmişlerdir. Öncül (2003) çalışmasında, anne-babaların okulla sürekli iletişim içinde olmasının kaynaştırma uygulamalarındaki başarıyı arttıracakını belirtmiştir.

Araştırmaya katılan velilerin çocuklarının ödevlerine yardımcı olma durumuna bakıldığında; velilerin 53'ü (%53) çocuklarının ödevlerine yardımcı olduğunu, 28'i (%28) kısmen yardımcı olduğunu, 18'i ise (%18) yardımcı olmadığını belirtmiştir. Araştırmaya katılan 100 veliden 1'i (%1) bu soruyu yanıtlamamıştır. Metin (1999) çok çeşitli yöntemler kullanarak ailenin eğitim programına katılabileceğini belirtmiştir. Eve ödev verme bunlardan bir tanesidir. Batu (2000) ailenin kaynaştırmaya istekli olmasına bağlı olarak öğretmenin, aileyi gerek okulda gerekse evde öğrenilenleri pekiştirme konusunda, yardımcı olarak kullanmasının önemini dile getirmiştir. Ailenin, çocuğun eğitimine katılması kaynaştırmanın başarıyla uygulanmasında son derece önemli bir etkidir.

Araştırmaya katılan velilerin diğer velilerle iletişim kurma durumu incelendiğinde; velilerin 30'u (%30) diğer velilerle iletişim kurduğunu, 29'u (%29) kısmen iletişim kurduğunu, 40'ı (%40) ise iletişim kurmadığını ifade etmiştir. Araştırmaya katılan 100 veliden 1'i (%1) bu soruyu yanıtlamamıştır.

Araştırmaya katılan velilerin çocuklarının öğretmenini ve diğer velileri çocuklarının engeli hakkında bilgilendirme durumlarına bakıldığında; velilerin 43'ü (%43) sınıf öğretmeni ve diğer velileri, çocuklarının engel durumu hakkında bilgilendirdiklerini, 27'si (%27) kısmen bilgilendirdiğini 26'sı ise (%26) bilgilendirmediğini belirtmiştir. Araştırmaya katılan 100 veliden 4'ü (%4.0) bu soruyu yanıtlamamıştır. Kaynaştırma öğrencisi velisinin, sınıf öğretmeni ve diğer velileri çocuğunun engel durumu hakkında bilgilendirmeme nedenleriyle ilgili görüşleri incelendiğinde; velilerin sınıf öğretmeni ve diğer velileri çocuğunun engel durumu hakkında bilgilendirmeme nedenleri kendileriyle ve diğer velilerle ilgili sıkıntılar olmak üzere 2'ye ayrılmıştır. Kendileriyle ilgili sıkıntılar, çocuğunun engel durumunu kabul etmemesi (f=4), çocuğunun dışlanmasından korkması (f=3), diğer velileri bilgilendirecek zaman bulamama (f=2), velinin bu konuda bilgisinin olmaması (f=1), ve rahatsızlığının olmasıdır (f=1). Diğer velilerle ilgili sıkıntılar ise, aldırış etmemelerinden dolayı (f=1) bilgilendirmemektedirler.

Sanır (2009), çocuğu kaynaştırma eğitimine devam eden ailelerle yaptığı çalışmada, araştırmaya katılan ailelerin çocuklarının engel türleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşmıştır. Sucuoğlu (1996) yaptığı çalışmada, kaynaştırma programları ve özel sınıflara devam eden çocukların anne babalarının

katılımlarını karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda, her iki grupta yer alan anne-babaların da özür hakkında bilgi yayma alanlarında katılımlarının yok denecek kadar az olduğu sonucuna ulaşmıştır. Elde edilen bu bulgu, yapılan çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Araştırmaya katılan velilerin veli toplantılarına katılma durumları incelendiğinde; velilerin 83'ü (%83) veli toplantılarına katıldığını, 8'i ise (%8) kısmen katıldığını, 9'u (%9) ise katılmadığını ifade etmiştir.

Velilere BEP toplantılarına katılıp katılmadıkları sorulduğunda; 25'i (%25) katıldığını, 13'ü (%13) kısmen katıldığını, 60'ı (61) ise katılmadığını belirtmiştir. Araştırmaya katılan 100 veliden 2'si (%2) bu soruyu yanıtlamamıştır.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre (2000) ebeveynler BEP toplantılarının doğal üyesidir ve çocuklarının eğitimi ile her türlü gelişmeyi bu toplantılardan takip edebilir. Ama yapılan bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin yarısına yakını da BEP biriminin düzenli toplantı yapmadığını belirtmiştir. Öğretmen ve velilerin bu konu hakkındaki görüşleri tutarlılık göstermektedir. Yanito, Quintero, Striefel ve Killoran, (1987) BEP'in geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamalarında yasalar ailenin katılımını gerekli kılsa da, katılımın oldukça düşük olduğu belirlenmiştir. Bu da araştırmanın bulgularıyla benzeşmektedir. Eğitimciler, ebeveynlerin BEP toplantılarına aktif katılımlarını sağlamalıdır.

Kaynaştırmaya İlişkin Tutum Ölçeği'nden Elde Edilen Bulgular ve Yorum

Velilerin tutum puanlarının başka engelli çocuğu olma durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Mann Whitney U-testi yapılmıştır. Bu analizden elde edilen sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, velilerin başka engelli çocuğa sahip olma durumları ile kaynaştırmaya ilişkin davranış [$U=409.5$, $p>0.05$] ve duygusal [$U=397.5$, $p>0.05$] alt ölçek puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Velilerin başka engelli çocuğu olma değişkenine göre bilişsel boyut alt ölçeğine ilişkin tutumları arasında istatistiksel olarak [$U=299.5$, $p<0.05$] anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Sıra ortalamalarına göre, başka engelli çocuğa sahip olan velilerin tutumu, diğer velilerin tutumuna göre daha düşüktür.

Tablo.1 Velilerin Kaynaştırmaya İlişkin Tutum Puanlarının Başka Engelli Çocuğu Olma Durumlarına Göre Karşılaştırılması Mann Whitney U-Testi Sonuçları

Alt Ölçekler	Velilerin Başka Engelli Çocuğu Olma Durumları	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Davranış	Evet	12	40.63	487.5	409.5	.208
	Hayır	88	51.85	4562.5		
Duygusal	Evet	12	39.63	475.5	397.5	.165
	Hayır	88	51.98	4574.5		
Bilişsel	Evet	12	31.46	377.5	299.5	.014
	Hayır	88	53.10	4672.5		

Velilerin tutum puanları ile çocuklarının aldıkları kaynaştırma eğitiminden memnun olma durumları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi yapılmıştır. Bu analizden elde edilen sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo.2 Velilerin Kaynaştırmaya İlişkin Tutum Puanlarının Çocuklarının Aldıkları Kaynaştırma Eğitiminden Memnun Olma Durumlarına Göre Karşılaştırılması, Kruskal Wallis Testi Analizi Sonuçları

Alt Ölçekler	Eğitimden Memnun Olma	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Davranış	Evet	61	53.48	2	5.171	.075	
	Kısmen	26	47.21				
	Hayır	11	32.82				
Duygusal	Evet	61	57.27	2	12.605	.002	Evet>Kısmen
	Kısmen	26	38.71				
	Hayır	11	31.91				
Bilişsel	Evet	61	55.22	2	6.975	.031	Evet>Kısmen
	Kısmen	26	41.73				
	Hayır	11	36.14				

Tablo 2 incelendiğinde; velilerin tutum ölçeği duygusal [$X^2(2)=12.605$, $p<0.05$] ve bilişsel tutum alt ölçek puanları [$X^2(2)=6.975$, $p<0.05$] ile çocuklarının eğitiminden memnun olma durumları arasında anlamlı farklılık olduğu görülürken; davranış alt ölçeğinde [$X^2(2)=5.171$, $p>0.05$] anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Duygusal ve bilişsel alt ölçeklerinde gruplar arası farklılaşmanın hangi grupların lehine olduğuna bakıldığında; her iki grupta da farklılaşmanın “evet” ile “kısmen” cevabını verenler arasında “evet” diyenlerin lehine olduğu görülmüştür. Bir başka değişle programdan memnun olan velilerin tutum puanlarının daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

Velilerinin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Öğretmen, normal gelişim gösteren öğrenci ve engelli öğrenci velilerinin kaynaştırmaya yönelik tutum puanları sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo.3 Engelli Öğrenci Velilerinin Kaynaştırmaya Yönelik Tutum Puanları

		N	$\bar{X}$	SS
Tutum Ölçeği	Davranış	100	33.86	7.17
	Duygusal	100	28.44	5.20
	Bilişsel	100	6.14	2.34

Tablo 3'te görüldüğü gibi, velilerin kaynaştırma eğitimine yönelik tutum puan ortalamaları davranış boyutunda alınabilecek en düşük puan olan 11 ve en yüksek puan olan 55 ile karşılaştırıldığında velilerin 33.86 ortalama ile olumlu bir tutuma sahip oldukları söylenebilir. Benzer şekilde velilerin kaynaştırma eğitimine yönelik tutum puan ortalamaları duygusal boyutunda alınabilecek en düşük puan olan 8 ve en yüksek puan olan 40 ile karşılaştırıldığında velilerin 28.44 ortalama ile olumlu bir tutuma sahip oldukları görülmektedir. Velilerin kaynaştırma eğitimine yönelik tutum puan ortalamaları bilişsel boyutunda alınabilecek en düşük puan olan 2 ve en yüksek puan olan 10 ile karşılaştırıldığında da velilerin 6.14 ortalama ile olumlu bir tutuma sahip oldukları söylenebilir.

Sonuçlar ve Öneriler

Araştırma sonucunda, kaynaştırma öğrencisi velilerinin genel olarak kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarının olumlu olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada, velilerin kaynaştırma eğitimi hakkında bilgilerinin eksik olduğu belirlenmiştir. Çocuğu kaynaştırmaya devam eden velilerin kaynaştırma konusunda bilgilendirilmesi, başarılı bir kaynaştırma uygulaması yapmaya fırsat sağlayacaktır. Bunun yanı sıra kaynaştırma eğitimi yapılan okullarda özel eğitim öğretmeni ve rehber öğretmen bulunmasının ve kaynaştırma eğitiminin bu öğretmenlerin katılımıyla gerçekleştirilmesinin daha faydalı olacağı düşünülmektedir. Kaynaştırma uygulamasının yürütüldüğü okullarda bir özel eğitim öğretmeni ya da özel eğitim danışmanı görevlendirilmeli, her okulda mutlaka rehber öğretmen bulunmalı ve ailenin gereksinimleri doğrultusunda aileye destek sağlanmalıdır.

Yapılacak olan diğer çalışmalarda engelli çocuk velilerinin kaynaştırmaya karşı olan tutumunun, çocuklarının eğitimine katılımına göre değişip-değişmediği belirlenebilir.

Bu araştırmada hafif ve orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin velileriyle uygulama yapılmıştır. Kaynaştırma eğitiminde, farklı engel gruplarının tutumları üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu yüzden, çocuğunda farklı bir engel durumu olan (fiziksel engelli, işitme engelli, otizm vb.) velilerle uygulamalar yapılabilir.

Bu araştırmada tutumlar ve tutumları etkileyen değişkenler belirlenmiştir. Daha sonraki yapılacak çalışmalarda, velilere tutumların değiştirilmesinde etkili olan kaynaştırma eğitimi ile ilgili bilgilendirme çalışması yapılarak, kaynaştırma uygulamasına ilişkin tutum ve görüşlerin değiştirilmesinin planlandığı deneysel çalışmalar yürütülebilir. Daha önce yapılan bilgilendirme çalışmalarına bakıldığında; tutumların olumlu yönde değiştiği gözlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Ataman, A. (2003), "Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Özel Eğitim", A. Ataman (Editör), *Özel Eğitime Giriş* (s. 9-30). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Batu, S., Kırcaali-İftar, G., ve Uzuner, Y. (2004). Özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı bir kız meslek lisesindeki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerileri. *Özel Eğitim Dergisi*, 5 (2), 33-50.

- Batu, E. S. (2000). Kaynaştırma, destek hizmetler ve kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(4), 35–47.
- Diken, İ. H. ve Batu. E. S. (2010). Kaynaştırmaya giriş. *İlköğretimde Kaynaştırma* (Editör İbrahim H. Diken). Ankara: Pegem Akademi
- Diken, H.İ. ve Sucuoğlu, B. (1999). Sınıfında engelli çocuk bulunan ve bulunmayan sınıf öğretmenlerinin zihin engelli çocukların kaynaştırılmasına yönelik tutumlarının karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(3), 25- 39.
- Ertürk, S. (1998), *Eğitimde program geliştirme*. (10.Baskı), Ankara: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Ticaret Anonim Şirket.
- Karamanlı, D. (1998). Okul öncesi dönemde entegrasyon sınıflarında bulunan 5-6 yaş grubundaki normal çocukların ve sınıf öğretmenlerinin zihinsel engelli çocukların sosyal uyum davranışları hakkındaki algılamalarının incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (15.Baskı), Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.
- Metin N. (1999). Engelli çocuğa sahip ailelerin kaynaştırma programlarına yaklaşımı ve katılımı. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1(1), 28-33.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2000). *Özel eğitim hakkında kanun hükmünde kararname ve özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Orel, A., Töret, G. ve Zerey, Z. (2004). Sınıf öğretmeni adaylarının kaynaştırmaya yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(1), 23-33.
- Öncül, N. (2003). Kaynaştırma uygulaması yapılan ilköğretim okuluna devam eden zihin özürü öğrencinin bulunduğu sınıfta normal çocuk annelerinin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Özbaba, N. (2000). Normal çocuk annelerinin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Sanır, H. (2009). Kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin akademik öğrenme ile ilgili karşılaştıkları sorunların öğretmen ve aile görüşleri açısından değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sargın, N. (2002). Anasınıfında bulunan zihinsel engelli çocuklara yönelik öğretmen tutumlarına ilişkin bir çalışma. 11. Özel Eğitim Kongresi Bildirileri, Konya: Eğitim Kitabevi.
- Sucuoğlu, B. (1996). Kaynaştırma programlarında anne-baba katılımı. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(2), 25–43.
- Sucuoğlu, B. (2006). Etkili kaynaştırma uygulamaları. Ankara: Ekinoks Yayınevi.
- Varol, N. (2008). Kaynaştırma uygulamaları ve ülkemizdeki durum. *İlköğretim Eğitimci Dergisi*, S.18.23-26.
- Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2006). İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları yaklaşımlar yöntemler teknikler. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Türkoğlu, Y. K. (2007). İlköğretim okulu öğretmenleriyle gerçekleştirilen bilgilendirme çalışmalarının öncesi ve sonrasında öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin

görüşlerinin incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Yanito, T., Quintero, M.C., Killoran, J.C. ve Striefel, S. (1987). "Teacher attitudes toward mainstreaming: A literature review," Logan, UT: Utah State University, *Developmental Center for Handicapped Persons*, (ERIC Document Reproduction Service No. ED 290 290)

Sahraç, Ü. (2008). Öğrenme psikolojisi ile ilgili temel kavramlar. Ed. Yıldırım, İ. *Eğitim Psikolojisi*. (s. 3-27), Ankara: Pegem Akademi.

